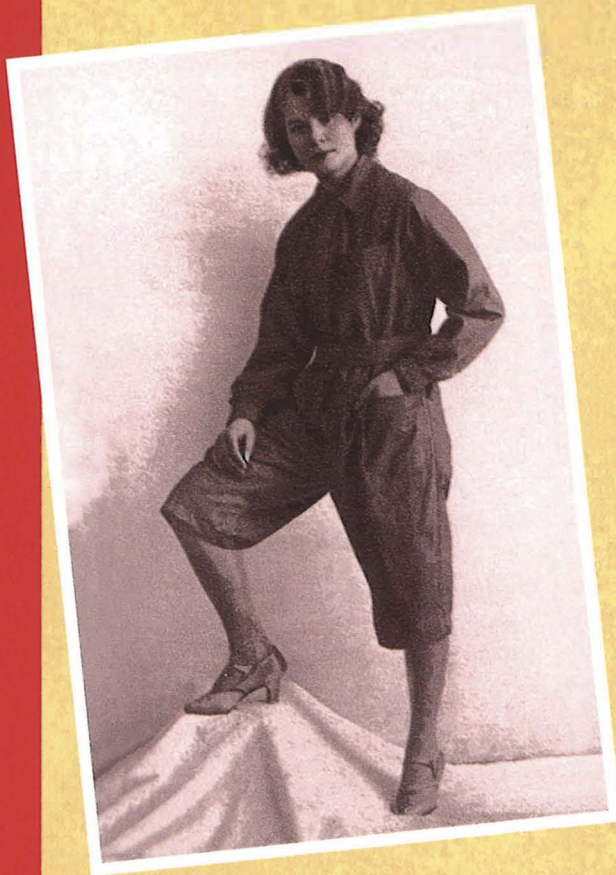

Arja Turunen

NAISTEN
PÄÄLLYSHOUSUJEN
KÄYTTÖÄ KOSKEVAT
PUKEUTUMISOHJEET JA
NIISSÄ RAKENTUVAT
NAISEUDEN IHANTEET
SUOMALAISSA
NAISTENLEHDISSÄ
1889–1945

HAME, HOUSUT, HAMEHOUSUT!

Vai mikä on tulevaisuutemme?

Arja Turunen

”HAME, HOUSUT, HAMEHOUSUT!
VAI MIKÄ ON TULEVAISUUTEMME?”

Naisten päällyshousujen käyttöä koskevat pukeutumish
ohjeet ja niissä rakentuvat naiseuden ihanteet
suomalaisissa naistenlehdissä 1889–1945

”SKIRT, TROUSERS, DIVIDED SKIRT!
OR WHAT IS OUR FUTURE?”

How the ideals of womanhood were negotiated
in the discussion of female trouser-wearing
in Finnish women’s magazines, 1889–1945

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan
suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi
yliopiston Villa Ranan Paulaharjun salissa
toukokuun 27. päivänä 2011 klo 12.

Helsinki 2011

KANSATIETEELLINEN
ARKISTO

53

KANSATIETEELLINEN ARKISTO 53
SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYS

Arja Turunen

”HAME, HOUSUT, HAMEHOUSUT!
VAI MIKÄ ON TULEVAISUUTEMME?”

Naisten päällyshousujen käyttöä koskevat pukeutumis-
ohjeet ja niissä rakentuvat naiseuden ihanteet
suomalaisissa naistenlehdissä 1889–1945

”SKIRT, TROUSERS, DIVIDED SKIRT!
OR WHAT IS OUR FUTURE?”

How the ideals of womanhood were negotiated
in the discussion of female trouser-wearing
in Finnish women’s magazines, 1889–1945

Helsinki 2011

Verkkojulkaisu:

URN:ISBN:978-951-39-9081-7
ISBN 978-951-39-9081-7 (PDF)

Jyväskylän yliopisto, 2022

Toimittaja: Hanna Snellman

Kansi: Mikael Manninen

Taitto: Anssi Sinnemäki, Tieteellisten Seurain Valtuuskunta

Etukannen kuva: Kestilän pukimon mainos, julkaistu Kotiliedessä 13/1929, 522

Copyright © Arja Turunen ja Suomen Muinaismuistoyhdistys

ISBN 978-951-9057-81-1
ISSN 0355-1830

Painopaikka Waasa Graphics Oy, Vaasa 2011

KIITOKSET

Onnellisuus-paikoissa kaikilla naisilla on hameet. Siksi Anna vaihtaa housut hameeseen tai mekkoon heti, kun tulee koulusta kotiin. Koska hameessa on parempi olla. 80-luvulla suomalaisnaiset eivät käytä hameita, eivätkä tytöt koulussa, ja sen vuoksi Annan on naamioiduttava Suomessakin suomalaisiksi pukeutumalla farkkuihin, sulauduttava, vaikka hän ei oikeasti haluaisi. (Oksanen 2003, 37.)

Sofi Oksanen on kuvannut *Stalinin lehmät* -romaanissa (WSOY, 2003), miten eri tavoin naisten hameen ja housujen käyttö ymmärrettiin Neuvosto-Virossa ja Suomessa 1980-luvulla. Virossa naiset käyttivät yleisesti hametta, mutta Suomessa siinä määrin housuja, että hameeseen mieluiten pukeutuva kirjan päähenkilö Anna katsoi parhaaksi luopua hameen käytöstä sosiaalisen paineen vuoksi, naamioituaakseen suomalaisiksi. Ulkopuolisen näkökulmasta esitetty kuvaus 1980-luvun suomalaisesta naisesta ja kulttuurieroista oli minusta etnologisessa mielessä hyvin kiinnostava. Koska jo pro gradua tehdessäni olin kaivannut tutkimustietoa housujen käytön yleistymisestä suomalaisten naisten pukeutumisessa, rohkenin ajatella, että housukysymyksestä olisi ainesta väitöskirjaksi.

Nyt kun vuonna 2005 alkanut tutkimusprosessi on saatu onnelliseen päätökseen, haluan kiittää Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitoksen väkeä innostavan, kannustavan ja tutkimuksen tekoa monin tavoin tukevan tutkimusympäristön luomisesta. Tutkimukseni ja tutkijaidentiteettini ovat saaneet muotonsa ohjaustapaamisissa, etnologian tutkijaseminaareissa ja laitoksen yhteisissä seminaareissa Peurungassa, Keurusellällä, Summassaareissa ja Revontulessa sekä kollegoiden kanssa käydyissä kahvipöytä- ja Sohwi-keskusteluissa. Tärkeä tukikohta on ollut Villa Ranan kahvihuone, jossa on kahvin lisäksi ollut aina tarjolla vastauksia ja vertaistukea niin tieteellisiin, teknisiin kuin muihin ongelmiin. Lisäksi kahvihuone on oiva paikka parantaa terveyttään, sillä sosiaalinen kanssakäyminen ja nauruhan tunnetusti pidentävät ikää.

Erityiskiitoksen ansaitsevat ohjaajani professori Pirjo Korkiakangas ja professori Laura Stark, jotka kannustivat tarttumaan vielä aluillaan olevaan tutkimusideaan ja jotka vuosien varrella ovat auttaneet työstämään ideaa eteenpäin sekä ennen kaikkea valaneet uskoa siihen, että työ vielä valmistuu. Lauran johtamassa Suomen Akatemian rahoittamassa Strategic Practices -projektissa pääsin mukaan tiiviiseen ja aktiiviseen tutkimusryhmään, jonka muiden tohtorikoulutettavien eli FM Eerika Koskinen-Koiviston, FL Heli Niskasen ja FT Pasi Saarimäen kanssa on ollut hyvä harjoitella tutkijan työtä lukupiirien, yhteisartikkelien ja -raporttien sekä seminaari- ja

konferenssimatkojen muodossa. On ollut ilo ja etuoikeus tehdä väitöskirjaa yhdessä Eerikan, Helin ja Pasin kanssa samoja sukupuolen ja ylipäänsä tutkimuksen teon kysymyksiä pohtien ja seurata heidän tutkimustensa edistymistä ensimmäisistä tutkimussuunnitelmista lähtien. Dosentti Marja Kokon kommentit ja muu tuki ovat niin Strategic Practices -projektin senioritutkijana kuin Jyväskylän yliopiston informaatikkona ovat olleet kullannarvoisia, ja FM Marjo Kamila on ollut tärkeä keskustelukumppani pukeutumistutkimuksellisissa kysymyksissä. FT Susanna Niiraselle kiitos pukeutumisen historiaa koskevien tulkintojen kommentoinnista ja artenomi (AMK) Minna Hämäläiselle vaatetusalan termistön avaamisesta.

Työni esitarkastajia, professori Maija Töyryä ja dosentti Jyrki Pöysää kiitän paneutumisesta väitöskirjani käsikirjoitukseen ja hyvien huomioiden tekemisestä. Heidän kommenttinsa auttoivat näkemään tutkimuksen sanojen ja lukujen takana ja edistivät suuresti työn loppuun saattamista. Professori Hanna Snellmania ja Suomen Muinaismuistoyhdistystä kiitän tutkimukseni julkaisemisesta perinteikkäässä *Kansatieteellisessä Arkistossa* ja FM Anssi Sinnemäkeä väitöskirjan taittamisesta. Englanninkielinen tiivistelmä sai lopullisen asunsa Liz Eastcottin oikoluvun ansiosta.

Taloudellisesti tutkimustani ovat tukeneet Koneen säätiö, Suomen Akatemia, Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitos, Vera Pohjanvuon rahasto Suomen Kulttuurirahaston Keski-Suomen rahastosta ja Emil Aaltosen säätiö. Niiden myöntämä rahoitus on mahdollistanut täysipäiväisen tutkimustyön (ja rentouttavat lomat) sekä tutkijan työssä hyvin tärkeät konferenssimatkat niin eri puolille Suomea kuin ulkomaille. Historian ja etnologian laitos ja Jyväskylän yliopiston kirjasto ovat tarjonneet käyttööni työhuoneen tutkimuksen teon ajaksi, ja kirjaston vapaakappalekokoelman ansiosta tutkimusaineisto on ollut helposti ja nopeasti saatavilla. Kiitos myös ravintola Ilokivelle, jonka laadukas ja maittava lounas on tuonut hyvän mielen ja edesauttanut tutkimusvireen ylläpitoa.

Vanhempiani Ailaa ja Urhoa ja sisartani Merjaa kiitän tuesta, kitteeläisestä kiinnostuksesta ja kärsivällisyydestä odottaa, että syksyllä 1984 alkanut opintie saapuu viimein päätökseen. Ollia kiitän rakkaudesta, taloustieteellisestä ja savolais-kaltimolaisesta lähestymistavasta, avusta kuvien skannauksessa ja taulukoiden teossa sekä oikoluvusta, jonka ansiosta asia- ja kiroitusvihreet tulivat korjatuiksi ja ”säästyin” viimeistelemättömän kieliasun aiheuttamalta ”häpeältä”.

Jyväskylässä 11.4.2011

Arja Turunen

SISÄLLYS

KIITOKSET	5
JOHDANTO	11
Oikea ”pommi-nais-muoti-uutinen”	11
Aiempi tutkimus	14
Tutkimuksen tausta: Housut miesten vaatteena	17
Työmiehen vaatteesta kaikkien miesten univormuksi	17
Housupukuiset naiset: ristiinpukeutujia	20
Tutkimustehtävä	23
Lähestymistapa	23
Tutkimusaineisto ja aikarajaus	25
Diskurssien ja representaatioiden tutkimuksen mielekkyys	28
Tutkimuksen rakenne	33
PUKEUTUMINEN JA SEN TUTKIMUS	35
Nykyajan kansan puvut	35
Pukeutumistutkimus	39
Pukeutuminen merkkeinä ja käytänteenä	42
Pukeutuminen, sukupuoli ja valta	46
NAISTENLEHDET TUTKIMUSKENTTÄNÄ	52
Naistenlehdet tutkimuksen lähteenä ja kohteena	53
Aikakaus- ja naistenlehtien ongelmallisuus	53
Lehtitodellisuuden konstruktivisuus	57
Naistenlehdet naisten maailman konstruoijina	60
Naistenlehdet toimijoina	64
TUTKIMUSMENETELMÄT	71
Mediadiskurssien tutkimus	71
Kriittistä vai ei?	76
Tekstien ja kuvien tulkinta	78
Tekstien merkitykset, funktiot ja tulkinta	78
Moniaineksisen mediatekstin tulkinta	81
Visuaalinen kielioppi	83
Naistenlehtien ominaispiirteitä	87

SUOMALAISET NAISTENLEHDET 1880-LUVULTA 1940-LUVULLE	92
Aineiston rajaus – marginalisoitujen naisten äänen etsintää	92
Naisten järjestölehti vai kaupallinen naistenlehti?	98
Naistenlehdet – naisten vai mainostajien asialla?	98
Naisjärjestöt naisten asialla.....	101
Naisten järjestölehtien ja kaupallisten naistenlehtien eroja ja yhtäläisyyksiä.....	107
HOUSUT FEMINISTISESSÄ KESKUSTELUSSA	118
Pukureformiliikkeet ja -yhdistykset Yhdysvalloissa, Britanniassa ja Saksassa	118
Utopiayhteisöt pukeutumisen uudistajana	119
Bloomer-puku.....	121
Housut 1800-luvun lopun pukureformeissa	127
Naisten housupuvun säädyttömyys.....	135
Muotikriittinen diskurssi suomalaisten naisasiajärjestöjen lehdissä	139
<i>Koti ja Yhteiskunta, Hemmet och Samhället, Nutid ja Naisten Ääni</i> naistenlehtinä	139
Muodinorjuutta vastaan	143
Työläisnaisten lehdissä 1900-luvun alussa esitetty muotikritiikki.....	154
Yhteenvedo: muotikriittinen diskurssi merkitysten rakentajana.....	156
VALISTUKSELLINEN PUKEUTUMISNEUVONTA	157
Opastusta ja valistusta suomalaisille naisille.....	157
<i>Emäntälehti</i> – kansan naisten parhaaksi	157
<i>Naisten Lehti</i> järjestö- ja kaupallisten naistenlehtien välimuotona	160
<i>Kotiliesi</i> – kaupallisen naistenlehden läpimurto	161
<i>Oma Koti</i> – <i>Kotilieden</i> kilpailija	165
<i>Työläisnainen, Toveritar ja Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehti</i> työläisnaisten herättäjinä	167
<i>Lotta Svärd</i> -lehti – lottajärjestön itsenäistymisen edistäjä	169
Kaupallisten naistenlehtien pukeutumisneuvonta.....	170
<i>Naisten Lehti</i> : pukeutuminen taidekasvatuksellisenä kysymyksenä	170
<i>Kotiliesi</i> – suomalaisen tapakulttuurin edistäjä	171
<i>Oma Koti</i> – elegantin pukeutumisen periaatteet.....	176
Järjestölehtien vastaus <i>Kotilieden</i> ja muotilehtien asettamaan haasteeseen	177
<i>Emäntälehti</i> – omavarainen vaatetalous.....	177
Työläisnaisten lehdet – pukeutumisvalinnat terveys- ja työllisyyskysymyksenä	182
<i>Lotta Svärd</i> : lottapuku ja hieman muotiakin.....	187
Yhteenvedo: rationaalis-sivistyksellinen pukeutumisdiskurssi ja sen rooli vastadiskurssina kansanomaiselle pukeutumisajattelulle	188
MUODIN MAAILMA MUOTILEHDISSÄ	191
Muotilehdet uudenaikaisen naiskuvan luojina	191
<i>Kauneudenhoitolehti, Eeva ja Hopeapeili</i> – ulkomuotoaan ajatteleville naisille	191
Kansainvälistä muotia suomalaisille naisille	197

Järjestölehdet muotilehtinä	202
<i>Suomen Nainen ja Astra</i>	202
Muodin kritisoinnista muodin edistämiseen	205
Suomen Kuvalehti.....	211
Suomalaisen aikakauslehdistön uudistaja	211
Naisten nurkka	214
Yhteenvetoa: muotidiskurssi merkitysten rakentajana	215
HOUSUT – KÄYTÄNNÖLLINEN JA MUODIKAS URHEILUVAATE	217
Urheiluhousumuodin saapuminen Suomeen	217
Kansanomainen suhtautuminen housujen käyttöön	226
Alushousut.....	226
Päälyshousut.....	229
Maailmansotien välisen ajan hiihtoinnostus Suomessa	231
Naistenlehdet naisten urheilun asialla	236
Terveysten edistämisen nimissä	236
Muodinmukaisen ulkonäön ja vartalon vuoksi	244
TYÖHOUSUT ESILIINAN TILALLE	250
Housujen tulo naisten työvaatteeksi.....	252
Housupuku esiliinan tilalle.....	258
Työpuku ammatti-identiteetin ja organisaatioon sitoutumisen merkinä	261
Pukeutumisneuvot kotitaloustyön ammatillistamisen välineenä	266
Syitä naisten työhaalarin hitaaseen yleistymiseen teollisuustyössä.....	276
URHEILUHOUSUT JA MODERNIN VAPAA-AJAN IHANTEET	281
Hiihtourheilun muutos.....	281
Naisten urheiluhousut osa modernia hiihtourheilua	281
Laskettelu ja tunturihiihto nykyaikaisen naisen lajeina.....	293
Housuja kesäiseen vapaa-ajan viettoon	300
Rantahousut, golf-housut, pyöräilyhousut	300
"Uuden ihmisen" funktionaaliset vaatteet.....	304
Pukeutuminen oikeanlaisen lomakokemuksen ehtona.....	310
MUTTA SAAVATKO NAISET KÄYTTÄÄ HOUSUJA?	316
Housujen käyttö lihavia naisia koskevana pukeutumisongelmana?.....	317
Ongelmana housujen käytön tuottama miesmäinen vaikutelma	326
Housupukuinen nainen yksityisen ja julkisen rajoilla	331
Naisten työhousut, liian pitkälle menevä ehdotus liian varhain?	336
SUHTAUTUMINEN NAISTEN HOUSUJEN KÄYTTÖÖN SOTA-AIKANA	345
Naistenlehdet sota-aikana	345
Vanhasta uutta – pukeutuminen säännöstelyn ja pulan keskellä	353

Housut naisten jokapäiväiseksi vaatteeksi.....	360
Naisten housujen käytön rajojen määrittely sota-aikana.....	366
MIHIN HARPOT EEVA?	376
Naistenlehdet, pukeutumiskeskustelu ja kysymys nykyajan luonteesta	376
Naistenlehdet pukeutumiskulttuurin ohjaajina.....	376
Naistenlehden määritelmä suomalaisen lehdistön historian valossa	377
Kaupalliset naistenlehdet modernisaation heijastajina ja konstruoina	380
Muotikriittinen naisliike ja housukysymyksen sivuuttaminen.....	384
Housut nykyaikaisen pukeutumisen edustajina	386
Pukeutumisen diskurssit housujen käytön ohjaajina.....	386
Naisten housujen käyttö nykyajan merkinä	389
Naistenlehtien housukeskustelu naiseuden rajojen määrittäjänä	392
LÄHDELUETTELO.....	397
SUMMARY.....	419
Liite 1	435
Liitteen lähteet	456
Kansatieteellinen arkisto / Volkskundliches Archiv Bände 1–52.....	459

JOHDANTO

Oikea ”pommi-nais-muoti-uutinen”

Sudanilainen Lubna Al-Hussein pidätettiin syksyllä 2009 yhdessä 12 muun sudanilaisnaisen kanssa sukupuolisiveettömästä käytöksestä, koska he olivat olleet julkisella paikalla housuissa. Sudanin lain mukaan tästä voi saada rangaistukseksi 40 raipaniskua. (Ks. Ahmad Al-Hussein & Kareh Tager 2010.) Samaan aikaan Pohjois-Koreassa oli astunut voimaan laki, jonka mukaan housujen käyttö on naisilta rangaistuksen uhalla kielletty. Kiellon taustalla oli maan johtajan Kim-Jong-Ilin toivomus perinteisten korealaisten vaateparsien käytön aktiivisesta suosimisesta. (Helsingin Sanomat 27.7.2009, A13.) Vastaava pukeutumisasiainen teema on viime vuosina ollut jatkuvasti esillä keskusteltaessa Euroopassa tai Turkissa asuvien musliminaisten pukeutumisesta. Tuleeko peittävän hunnun käyttö esimerkiksi koulussa sallia vai ei; onko huntu merkki naisten alistuksesta, uskonnollisesta vakaumuksesta vai kulttuurisesta tavasta?

Tällaisten uutisten lukeminen herättää ”kantasuomalaisessa” lukijassa luultavasti ärtymystä tai ainakin kummastusta, jollei hän sitten sivuuta koko asiaa, jos se tuntuu olevan kaukana omasta arjesta. Uutiset ovat myös omiaan vahvistamaan negatiivisia mielikuvia ei-länsimaisista kulttuureista ja ei-demokraattisista yhteiskunnista, joissa ei kunnioiteta yksilönvapautta. Niin sanotusti länsimaissahan pukeutuminen ymmärretään usein henkilökohtaisena asiana. Pukeutumisoppaat neuvovat: *Valitse oikeat vaatteet – luo oma tyylisi* (Ericsson Wärn 2005), *Pukeudu väri- ja vartalotyypiksi mukaan* (Henderson & Henshaw 2006), *Parhaat puolet esiin* (Woodall & Constantine 2003).

Naisten housujen käyttö on kuitenkin myös länsimaisessa pukeutumisessa suhteellisen tuore ja aikanaan paljon paheksuntaa herättänyt ilmiö, jopa rangaistuksen uhalla laissa kielletty. Kun Pariisin muotisuunnittelijat suunnittelivat ensimmäiset naisten housumallit vuoden 1910 tienoilla, kyse oli ”pommi-nais-muoti-uutisesta” myös Suomessa, kuten *Kotilieden* pakinoitsija Annette muisteli vuonna 1930:

Joku uskalikko oli Helsingissäkin hankkinut sellaiset, lähtenyt vaeltamaan tummansinisissä hamehousuissaan Espikselle ja herättänyt ääretöntä – ja ansaittua – huomiota. Vieläpä siinä määrin, että järjestyksestä huolehtiva esivalta katsoi parhaaksi kehoittaa mainittua sankaritarta mahdollisimman pian häviämään kotinsa seinien suojaan. Ajatelkaa, vaikka hänen herransa ja miehensäkin mainittiin olleen hänen suojelejanaan tuolla kävelymatkalla.

Niin turmeltumaton ja uutuuksia säikähtäväinen oli pääkaupunkimme vielä silloin, eikä ihme, että tapaus herätti vilkasta mielipiteiden vaihtoa meidän maalaiseläjien kesken.¹

Tarina ei kerro, minkä malliset housut naisella oli yllään, mutta pariisilaisten muotisuunnittelijoiden mallistoissa naisten housupuvut olivat tuolloin malliltaan kaukana miesten housuista, sillä housut kätkeytyivät niissä nilkkoihin asti ulottuvan hameen alle. Housujen lahkeet juuri ja juuri pilkottivat helmojen alta tai lyhyestä sivuhalkiosta. (Ks. esim. Wolter 1994, 225–235.) Ensimmäisen maailmansodan aikana housut tulivat naisten työvaatteeksi sotaa käyvissä maissa (esim. Grayzel 1999). Suomessa naisten housujen käyttö tuli tunnetuksi toisenlaisessa yhteydessä, kun sisällissodan aikana vuonna 1918 punakaartin aseelliseen toimintaan osallistuneiden paha-mainneiden naisten tiedettiin tai uskottiin käyttäneen housuja (ks. esim. Piironen-Honkanen 2006; Hakala 2006). Yhdysvalloissa naisten housujen käyttö oli puhututtanut 1800-luvun puolivälistä lähtien, kun ensin naisasialiikkeen aktiivit ottivat housupuvun (bloomer-puku) käyttöönsä ja sen jälkeen pukeutumisen uudistamiseen tähänneet reformiliikkeet pitivät asiaa yllä (ks. esim. Fischer 2001).

1920-luvulla Pariisin muotisuunnittelijat tekivät uuden yrityksen Gabrielle ”Coco” Chanelin johdolla, ja housut yleistyivät muotitietoisien naisten vapaa-ajan vaatteena osana Uuden Naisen ja ”jazz-tytön” muotia. 1930-luvulla naisten frakkiasu oli Helsingissä Stockmannin tavaratalon naamiaisvaateosaston menestystuote (Finnilä 1993, 75).² Vuonna 1930 suhtautuminen naisten housujen käyttöön olikin Suomessa Annetten mukaan jo muuttunut:

Luulenpa, että tämänpäivän Helsingissä naisihmisen olisi vaikea keksiä sellaista päälle pantavaa, että hän keskikaupungilla herättäisi huomiota. Jos hän siellä vaeltaisi naamiaispuvussa, luultaisiin häntä jonkin liikkeen eläväksi reklaamiksi, jos hän siellä marssisi housuissa minkälaisissa tahansa, olisi päivänselvä johtopäätös, että hän on liikkeellä urheilupuuhissa. Sillä housuissahan nykyään urheilevat sekä mammat että tyttäret, oli kysymys urheilusta ja reippailusta minkälaisesta tahansa. Housukkaissa suojuspuvuissa on vietetty lämpimät kesäpäivätkin – tosin vain maalaisoloissa, uimarannoilla ja muissa kesäviettopaikoissa.

Mutta kukapa sen takaa, vaikka jo ensi kesän muoti sallisi meidän marssia kaupunkilaistyöhömme jonkinlaisin levein housuin. Jos muoti niin käskää, ja puku on mukava ja käytännöllinen ja näyttää sievältä, niin mikäpä estää.³

Suomen Kuvalehden Ulkomaan uutiskuvia -palstalla housupukuinen nainen oli esiteltä edellisenä vuonna nykyajan merkinä (ks. kuva 1).⁴ Annetten pakinan otsikossa kuitenkin kysyttiin *Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme?* (ks. kuva 2). Naisten housujen käyttö herätti uutuutensa vuoksi keskustelua kaikkialla uuden muodin vaikutusalueella ja niiden yleistymisen tapahtui hitaasti. Esi-

1 Kotiliesi 21/1930, 937.

2 Frakkiasuisen naisen hahmon oli tehnyt tunnetuksi Marlene Dietrich 1930-luvun alussa elokuvissa Marokko ja Vaalea Venus (ks. esim. Aarnipuu 2010, 191–192).

3 Kotiliesi 21/1930, 937.

4 Suomen Kuvalehti 32/1929, 1436.

Kuva 1: Suomen Kuvalehden Ulkomaan uutisia -palstalla vuonna 1929 julkaistu valokuva, joka oli varustettu seuraavanlaisella kuvatekstillä: "Uutta 'asiallisuutta'. Nykyaikainen tuoli ja nykyaikainen tyttö nykyaikaisessa puvussa." (Suomen Kuvalehti 32/1929, 1436)

KOTILIESI 10,30 — 9,37

Hame, housut, hamehousut!

Vai mikä on
tuleraisuutemme?

Situa on hyvin pitkä aika, kun olin koulutyttö ja asuin hiljaisessa maaseutukaupungissa. Kaikeksi onneksi saapui kaupunkiin joka ilta juna, joka mm. toi tullessaan pääkaupungin sanomalehdet. Pysyttiin siis maailmantapahtumien tasalla, toisin sanoen, tiedettiin mitä hyvässä Helsingissä tapahtui.

Siihen aikaan ei sanomalehdissä vielä ollut mitään muotipalstoja, ei liioin erikoisia naisten-osastojakaan ja kuvat, jotka nykyään ovat lehtien melkein tärkeintä julkaistavaa, olivat siihen aikaan harvinaisuuksia. — Mutta eräänä keväänä oli lehdissä sekä kuva että oikea pommi-naismuoti-utinen. — Hamehousut! Naiset ovat Pariisissa keksineet ruveta kulkemaan hamehousuissa. Joku uskallikko oli Helsingissäkin hankkinut sellaiset, lähtenyt vaeltamaan tummansinisissä hamehousuissaan Espikselle ja herättänyt ääretöntä — ja tietysti ansaittua — huomiota. Vieläpä siinä määrin, että järjestyksestä huolehtiva esivalta katsoi parhaaksi kehoittaa mainittua sankaritarta mahdollisimman pian häviämään kotinsa seinien suojaan. Ajatelkaa, vaikka hänen herransa ja miehensäkin mainittiin olleen hänen suojelemaan tuolla kävelymatkalla.

Niin turmeltumaton ja uutuuksia säikähtäväinen oli pääkaupunkimme vielä silloin, eikä ihme, että tapaus herätti vilkasta mielipiteiden vaihtoa meidän maalaislajien kesken. Kauankohan siitä olisi aikaa?

Ehkä kaksikymmentä vuotta. Mutta se onkin paljon nykymaailmassa.

Lunelma, että tämänpäivän Helsingissä naisihmisen olisi vaikea keksiä sellaista päällepantavaa, että hän keskikaupungilla herättäisi huomiota. Jos hän siellä vaeltaisi naamiaispuvussa, luultaisiin häntä jonkin liikkeen eläväksi reklamiksi, jos hän siellä marssisi housuissa minkälaisissa tahansa, olisi päivänselvä johtopäätös, että hän on liikkeellä urheilupuuhissa. Sillä housuissaan nykyään urheilevat sekä mammat että tyttäret, oli kysymys urheilusta ja reippailusta minkälaisesta tahansa. Housukkaissa suojuspuvuissa on vietetty lämpimät kesäpäivätkin — tosin vain maalaisoloissa, uimarannoilla ja muissa kesäviettäpaikoissa.

Mutta kukapa sen takaa, vaikka jo ensi kesän muoti sallisi meidän marssia kaupunkilaistyöhömekin jonkinlaisin levein housuin. Jos muoti niin käsksee, jos puku on mukava ja käytännöllinen ja näyttää sievältä, niin mikäpä estää. Ei ainakaan järjestysvalta sinitakkisen, valkokäsi-neisen poliisin hahmossa. Eivät he sitä edes huomaisikaan. Niin paljon muuta tärkeämpää järjestettävää heillä on nykypäivän kaupungissa.

Kuamme esittävät housujen saavan yhä vaihtelevaisempia muotoja ja yhä laajempia käyttömahdollisuuksia. Niistä ovat useat hyvin vähän naisellisia. Hameita, pitkää paremmin kuin lyhyttäkään ei siinä suhteessa mikään voita. Nimittäin päiväsaikaan.

Annelte.

Kuva 2: Kotilieden juttu "Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tuleraisuutemme?" (Kotiliesi 21/1930, 937)

merkiksi Britanniassa housujen käyttö yleistyi vasta toisen maailmansodan aikaan (ks. Grayzel 1999; Bill 1993). Suomessa naisten housujen käyttö alkoi tavanomaistua 1960- ja 1970-luvuilla (ks. esim. Turunen 2002, 52, 96).

Tämän tutkimuksen herättäneenä on toiminut kiinnostus siihen, miten housut – tarkoitan *housuilla* tässä tutkimuksessa päällyshousuja – ovat tulleet naisten pukeutumiseen Suomessa ja millaisin perustein naisten housujen käyttöä on puolustettu ja vastustettu. Rajaan tutkimuskohteeksi naisten housujen käyttöönoton varhaisvaiheen Suomessa eli ajanjakson 1800–1900-lukujen vaihteesta toiseen maailmansotaan. Tutkin aihetta suomalaisissa naistenlehdissä annettujen housujen käyttöä koskevien pukeutumisohjeiden ja muun pukeutumisaiheisen sisällön kautta. Aiemman etnologisen ja sen lähitieteitä edustavan, 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun aikana tapahtuneen arkielämän modernisaatiota käsittelevän tutkimuksen (esim. Frykman & Löfgren 1979 ja 1985; Lönnqvist 1972; Tuomaala 2004; Helsti, Stark & Tuomaala (toim.) 2006; Mikkola 2009b) jalanjäljissä olen kiinnostunut siitä, miten nykyään arkisena ja tavallisena pidetty mutta alun perin outona ja paheksuttavana nähty pukeutumistapa tai muoti – eli naisten housujen käyttö – otettiin Suomessa vastaan, miten siitä tuli osa tavallista pukeutumista ja millaista elämän- ja ajattelutapojen muutosta housujen käyttöön liittyvät pukeutumistapojen muutokset edellyttivät ja merkitsivät.

Tutkin naisten housujen käyttöönottoa aikakauden pukeutumiskulttuurisen kontekstin eli naisten pukeutumisen ihanteiden ja käytänteiden valossa. En kuitenkaan tarkastele naisten housujen käyttöönottoa yksinomaan pukuhistoriallisena kysymyksenä, vaan tutkimuksen kohteena ovat pukeutumiskulttuuria muovaavat ihanteet, arvot ja normit, jotka naisten housujen käyttöönoton myötä olivat muutoksessa. Tutkimukseni lähtökohtana on myös ajatus siitä, että naisten pukeutumisesta keskusteltaessa ei ole keskusteltu vain vaatteista, vaan myös siitä, mitä naiseus on ja millainen on naisten yhteiskunnallinen asema ja rooli. Tutkimukseni tarkoituksena on siis selvittää, millaisia kulttuurisia käsityksiä niin pukeutumisen tehtävästä kuin naiseudesta naisten housujen käyttöön liitetyt merkitykset heijastavat ja konstruoivat. Tutkimukseni keskeisenä tehtävänä on täten selvittää, *mistä naistenlehdissä oikein keskusteltiin, kun niissä keskusteltiin naisten housujen käytöstä?*

Aiempi tutkimus

Housujen käyttöönotto oli merkittävä muutos sekä naisten pukeutumisessa että sopivaa, oikeanlaista ja hyväksyttyä naiseutta koskevissa määrittelyissä. Housujen käyttöönottoa onkin käytetty tutkimuskirjallisuudessa usein esimerkkinä, kun on haluttu havainnollistaa naisten asemassa 1900-luvulla tapahtuneita muutoksia. Asiaa ei

Suomen osalta ole kuitenkin tutkittu lukuun ottamatta muutamaa opinnäytetyötä, joissa on opinnäytetyön mahdollistaman suppean sivumäärän ja kuvailevan käsiteltävän puitteissa selvitetty samaa asiaa kuin tässä tutkimuksessa, eli sitä, miten housut ovat tulleet naisten pukeutumiseen Suomessa.⁵ Selityksiä naisten housujen käytön paheksuttavuudelle opinnäytetöissä ei ole etsitty.

Naisten housujen käyttöä sivutaan tai käsitellään lyhyesti 1900-luvun suomalaisen pukeutumisperinteen muutoksia – joita niitäkin on tutkittu vain vähän – koskevissa tutkimuksissa eli Tuula Leimun (1977) tehdastyöläisten pukeutumista käsittelevässä tutkimuksessa, Bo Lönnqvistin 1900-luvun suomalaisen pukeutumisen piirteitä tarkastelevissa artikkeleissa (1976; 1979) sekä Päivi Aikasalon (2000) väitöskirjassa naisten pukeutumisen ihanteista ja käytänteistä 1920–1960-luvuilla. Systemaattista tutkimustietoa päällyshousujen yleistymisen vaiheista ei siten ole. Hieman toisesta eli ristiinpukeutumisen ja dragin historian näkökulmasta asiaa on tarkastellut sukupuolen moninaisuutta tutkinut Tiia Aarnipuu (2008; 2010). Naisten alushousujen käyttöönottoa on selvittänyt Maija-Liisa Heikinmäki vuonna 1967 ilmestyneessä tutkimuksessaan *Mitä hameiden alla*, joka naisten pukeutumista ja housujen käyttöä koskevia kansanomaisia käsityksiä käsitellessään muodostaa käsillä olevalle tutkimukselle hyvän taustan.

Muulla naisten housuhistoriaa on tutkittu useista eri näkökulmista: Gundula Wolter käy väitöskirjassaan ja sen pohjalta ilmestyneessä tutkimuksessaan *Hosen, weiblich* (1994) läpi naisten housujen kulttuurihistoriaa Ranskan vallankumouksesta 1960-luvulle pääasiassa Yhdysvaltojen, Britannian, Saksan ja Ranskan osalta. Ingrid Bergman (1988) luo artikkelissaan *Kvinnorna och byxorna* katsauksen naisten housujen käytön yleistymisen vaiheisiin yleisesti ja erityisesti Ruotsissa. Yhdysvalloissa syntyneitä 1800-luvun housupukukokeiluja ja niiden yhteyksiä naisliikkeeseen ja muihin reformiliikkeisiin, on tutkinut Gayle V. Fischer (1997; 2001). Gretzen van Slyke (1998) on käsitellyt 1800-luvulla eläneen, housujen käyttökieltoa uhmanneen Rosa Bonhauerin tapaista. Patricia Campbell Warner (1986; 2006) on tutkinut housujen käyttöönottoa naisten urheilupukeutumisessa Yhdysvalloissa. Susan B. Grayzel (1999) ja Katina Bill (1993) ovat tarkastelleet naisten housujen käyttöä Britanniassa; ensin mainittu ensimmäisen maailmansodan aikaan ja jälkimmäinen 1930-luvulla. Judith Schuyf (1993) on tarkastellut housujen käytön merkitystä osana lesboidentiteettiä, Chung-Hee Soh (1992) tämän päivän korealaisten naiskansanedustajien pukeutumisessa ja Tina Mai Chen (2001) Kiinan kommunistisen Mao-puvun muodossa. Lisäksi naisten housujen käyttöä on käsitelty ristiinpukeutumista, gender-

5 Kansatieteen opiskelija Sirkka Saloma (1976) on proseminaariesitelmässään tutkinut asiaa kyselyvastausten perusteella ja taideteollisen korkeakoulun opiskelijat Päivi Hovilainen ja Kaija Savolainen (1978) lopputyössään sekä kansatieteen opiskelija Outi Lakomaa (1983) proseminarityössään lehtien muotisivujen kautta.

bending -ilmiötä ja transvestismiä tutkittaessa (esim. Fischer 2001, 147–148; Garber 1992).

Pukeutumisen tai muodin historiasta kertovat yleisteokset eivät anna juurikaan tietoa naisten housujen käytöstä sen marginaalisuuden vuoksi. Naisten housujen käytön sivuuttaminen johtuu myös siitä, että niissä esitetty kuvaus pukeutumisen historiasta on – kuten tarinat usein – kuvaus eteenpäin menevänä ja vääjäämättä tämän päivän pukeutumiseen johtavana kehityksenä. Pukeutumisen historian voi kuitenkin nähdä myös vastustuksen historiana, kuten brittiläinen pukeutumishistorian tutkija Aileen Ribeiro (1986, 12) huomauttaa, sillä uudet tyylit ja pukeutumistavat ovat aina kohdanneet vastustusta, ja ne ovat yleistyneet vasta, kun niihin usein liitetty näkemys säädyttömyydestä on ajan myötä hälventynyt. Kaikki uutuudet eivät myöskään ole yleistyneet vaan jääneet muodin oikuiksi. Virkistävän toisenlaisen näkökulman länsimaisen pukeutumisen historiaan tarjoaakin Ribeiron teos *Dress and Morality* (1986), jossa kerrotaan myös naisten housujen käytöstä niiden kohtaamaan vastustuksen kautta.

Pääasiassa keskieurooppalaiseen tai yhdysvaltalaiseen tilanteeseen perustuvia tutkimustuloksia ja niiden antamaa kuvaa naisten pukeutumisen historiasta ja sen herättämästä keskustelusta ei voi kuitenkaan yleistää koskemaan Suomea. Muodit ja pukeutumisen trendit ovat ylipäänsä tulleet eurooppalaisista muodin keskuksista Suomeen hitaasti ja modernisaation myöhäisyyden vuoksi kansanomaiseen pukeutumiseen vielä hitaammin (ks. Pylkkänen 1956; 1970; Lönnqvist 1972). Toiseksi housujen käyttöä edistämään pyrkineet reformiliikkeet, joita perustettiin Yhdysvalloissa ja eri Euroopan maissa, myös Ruotsissa, eivät juurikaan saaneet jalansijaa Suomessa. Lisäksi naisten mobilisointi teollisuuden palvelukseen, mikä merkitsi myös housujen käyttöönottoa naisten työvaatteeksi, tapahtui Suomessa vasta toisen maailmansodan, ei ensimmäisen maailmansodan aikana kuten esimerkiksi Britanniassa ja Saksassa. Jazz-tytön elämä ei vastannut suomalaisten nuorten naisten elämää (ks. esim. Kaarninen 1995). Ja, kuten Heikinmäen (1967) tutkimuksesta käy ilmi, 1920-luvulla naisten alushousujenkaan käyttö ei ollut Suomessa vielä täysin yleistynyt.

Tässä tutkimuksessa tarkastelenkin naisten housujen käytön saamia merkityksiä suomalaisen pukeutumiskulttuurisen kontekstin valossa. Ennen tutkimustehtävän määrittelyä luon katsauksen miesten ja naisten housujen käytön historiaan, joka taustoittaa naisten ja miesten pukeutumisen sukupuolittunutta ja yhteiskunnallista luonnetta.

Tutkimuksen tausta: Housut miesten vaatteena

Työmiehen vaatteesta kaikkien miesten univormuksi

Historiallisesti tarkasteltuna käsitys housuista miesten vaatteena on koskenut vain eurooppalaista ja niin sanotusti länsimaista pukeutumista. Monien Aasiassa ja Afrikassa, samoin kuin arktisilla alueilla asuvien kansojen keskuudessa, muun muassa saamelaisilla, sekä naiset että miehet ovat perinteisesti käyttäneet housuja, tai housut ovat olleet nimenomaan naisten vaate (ks. esim. Wolter 1994, 11–13; Heikinmäki 1967, 78). Toisaalta housut sellaisena kuin ne nykyään ymmärretään, eli kaksilahkeisena jalkaverhona, tulivat miesten pukeutumiseen Euroopassa vasta myöhäiskeskiajalla, kun miehen puku kuoriutui esiin keskiaikaisen kaapu- ja mekkopuvun kätköistä kuin perhonen kotelostaan, kuten Pylkkänen (1956, 104) kehitystä on kuvannut. Siihen asti miehen puku oli pitkä, vähintään polvipituinen ja niiden alla olleet housut määrittyivät nykykatsannossa alusvaatteeksi.

Pukututkijalle housujen kuten muidenkin vaatekappaleiden nimeäminen ja tunnistaminen jälkeenpäin on haasteellista, sillä vaatekappaleet ja niiden nimitykset samoin kuin pukeutumistavat ovat aikojen saatossa käyneet läpi monia muutoksia. On esimerkiksi ollut tavallista pukea useampi vaate päällekkäin, eikä vielä renessanssiaikanaan tehty selvää eroa varsinaisen puvun ja päällysvaatteiden välillä. (Boucher 1987; 180, 182; Pylkkänen 1956, 105; Heikinmäki 1967, 7–11.) Pylkkänen (1956, 147) on todennut miesten alaruumiin ja säärien verhojen muodostaneen 1500-luvun alkupuolella ja puolimaissa ”kirjavan ja epäselvän luvun pukuhistoriassa”. Toteamuksen voi yleistää koskemaan housujen historiaa pidemmältäkin ajalta.

Suomen kielen ”housut” periytyy muinaisgermaaniseen, säärystimien tapaisia sääriverhoja tarkoittavaan *hosur* sanaan. Muinaiset germaanit käyttivät kahdenlaisia alaruumiin verhoja, joista *brok* (suomeksi kaatiot) olivat alushousuina ymmärretyt varsinaiset vartalon alaosan verhot, ja *hosor* myöhemmin sukkiensa nimellä tunnetut sääriverhot. Ranskan kielessä *hosor*-sanaa vastaavan *chausses*-sanan merkitys on muuttunut samalla kun sen alkuaan merkitsemät vaatekappaleet eli ”pitkät sukat” jäivät pois käytöstä ja korvattiin toisaalta pöksyillä, *haut-de-chausse*, ja toisaalta sukilla, *bas-de-chausses*. Ruotsin kielestä *hosor*-sana on kadonnut kokonaan saman pukukehityksen mukana. (Pylkkänen 1956, 148; Wolter 1994, 11.) 1500-luvulla *säcke*-sana merkitsi ruotsin kielessä vain lyhyttä puolisukkaa tai terällistä sukkaa. Miesten pitkistä sukista käytettiin nimityksiä *hossor* ja *strumpor*. Samalla tavalla kuin sukkiensa ja housujen välinen ero oli kauan epämääräinen, olivat myös erilaisten jalkineiden ja sisempien jalanverhojen eli sukkiensa väliset rajat häilyvät. Esimerkiksi keskiaikaiset nahkahousut olivat samalla kertaa sekä saappaat, sukat että housut. (Pylkkänen 1956, 255.)

Keskiajalla vain alempien säätyjen miehet esiintyivät housuissa, mikä heijasti feodaalijhteiskunnan säätyeroja. Kansan puku oli yksinkertainen: miehillä oli lyhyet alushousut, aluspaita, puuvillaiset pitkät sukat ja joskus pusero; naisilla oli aluspaita, mekko ja pitkät sukat. Ylemmät luokat käyttivät tämän asun päällä päällyspukua. Jalcojen verhona niin naisilla kuin miehillä oli *hose* eli vartalonmyötäiset lahkeet, jotka olivat lähinnä pitkät, ylös asti ulottuvat sukat. Ne olivat joko jalkaterälliset tai -terätömät ja ne sidottiin nauhalla säären ympäri. Miehillä niiden päällä oli polvipituiset housut, jotka olivat aluksi käytännössä jalcojen ja lantion ympäri kiedottu tekstiili, ja joista myöhemmin tuli lyhyiden housujen malliset kaatiot. Keskiajalla kaatiot kiinnitettiin tavallisesti vyöllä – johon myös pitkät sukat oli kiinnitetty – ja ne jäivät piiloon sekä paidan että sen päällä pidetyn pitkän puvun alle. (Boucher 1987, 36,181–186; Pylkkänen 1956, 148–149.)

Varhaiskeskiajalla kaatiot ulottuivat yleensä puolisääreen. Kun ylempien säätyjen miehen päällyspuku lyheni 1300-luvun puolivälissä, kaatiotkin lyhenivät vastaavasti ja olivat lopulta uimahousujen tapaiset.⁶ Sitä mukaa kun kaatiot lyhenivät, housut pitenevät muodostuen varsinaisiksi sääriverhoiksi. Housuja ei voitu enää kiinnittää pelkästään säären ympäri sitomalla, vaan ne solmittiin pauloilla joko paidan tai röijyn alareunaan tai kaatiovyöhön. Jos paulat katkesivat, housut valahtivat alas. Suurempaa liikkumista vaativissa töitä tehtäessä pauloja avattiin; esimerkiksi keskiajan taiteessa työtään suorittavat pyövelit on kuvattu housujen paulat selkäpuolelta avattuina. Puvun lyheneminen ei tapahtunut ilman paheksuntaa. Paavi Urbanus V yritti jopa kieltää säädyttömän, genitaalialueen paljastavan lyhyen puvun käytön ja Saksassa annettiin määräyksiä, että miesten tuli pitää vähintään polviin asti ulottuvaa pukua. (Pylkkänen 1956, 149; Ribeiro 1986, 45; Wolter 1988, 30–38.)

Vartalon yläosan verhon lyheneminen tarkoitti suuria muutoksia miesten pukeutumisessa kokonaisuutena, sillä lyhyt, jalat paljastava vaate vaati tiukempia ja ylhäältä paremmin kiinnitettyjä jalkaverhoja. Yhtenäisen vaatekappaleen eli housujen voidaan sanoa syntyneen, kun 1300-luvun loppuun mennessä keksittiin kiinnittää kaksi housuosaa yhteen eli kahden lahkeen väliin haaraosaan lisättiin kiila. Tämä irrotettava ja nyöreillä kiinnitetty kiila tultiin tuntemaan nimellä *braguette* tai *cod-piece* eli kalukukkaro. (Boucher 1987, 194–195; Pylkkänen 1956, 149; Wolter 1988, 45–49, 70–100.)⁷ Miehen puvun lyheneminen tarkoitti myös naisten ja miesten pukeutumisen entistä suurempaa eriytymistä toisistaan, sillä naisen puku säilyi enti-

6 Riitta Pylkkänen (1956, 149) mainitsee kiinnostavana huomiona, että keskiaikaisessa taiteessa ristiinnaulitun Kristuksen lanneverho lyheni samassa tahdissa kuin kaatiot.

7 Lyhyen puvun yleistessä pitkä puku ei täysin kadonnut. Vanhemmat miehet jatkoivat sen käyttöä, ja se säilyi myös oikeusoppineiden ja akateemisten pukeutumisessa. Pitkän puvun omaksui myös uusi, kuninkaiden ja prinssienväisille 1300-luvulla muodostunut virkamiesten luokka, joka puvun käytöllä erottautui ylä- ja keskiluokasta. Vuonna 1554 Ranskassa laadittiin laki, joka kielsi oppineita käyttämästä housuja ja velvoitti professorit ja maisterit pukeutumaan pitkään pukuun ja olkapäille ulottuvaan huppuun. (Boucher 1987, 195–196, 201–202, 233.)

seen tapaan pitkänä. Eroa vahvisti kristillisen kirkon näkemys siitä, että synti tuli maailmaan Eevan kautta, minkä vuoksi naiset olivat kaiken pahan alku. Tästä syystä naisen puvun tuli peittää kaikki vartalon muodot. (Ribeiro 1986, 26–27.)

Renessanssin jälkeen eurooppalaisten säätyläismiesten alaosan verhot koostuivat kahdesta osasta: yläosasta eli polveen asti ulottuvista housuista sekä alaosasta eli säären verhona olevista sukista. 1600-luvun puolivälissä miehen puvuksi vakiintui kolmiosainen, takista, polvihousuista ja liivistä koostuva puku. 1700-luvun alkuun mennessä se vakiintui Ruotsi-Suomessakin ensin säätyläismiesten puvuksi erilaisten ja monenkuosisten viittojen, nuttujen, jakkujen, röijyjen ja housujen käytön tilalle. (Boucher 1987, 308; Pylkkänen 1970, 119–120, 130–133.) Ruotsin valtakuntaan polvihousut olivat tulleet 1500-luvun puolivälissä, kun kuningas Kustaa Vaasan ja hänen poikansa Juhana-herttuan alkoivat käyttää niitä. Tämän jälkeen kesti vielä parikymmentä vuotta ennen kuin ne tulivat yleiseen käyttöön. Muuten käytettiin yleisesti keskiaikaiseen tapaan pitkiä sukkiä. (Pylkkänen 1956, 154–155, 158.)

Keski-Euroopassa käytettiin 1500-luvulla myös pitkiä, vanhaan germaaniseen perinteeseen palautuvia sarkahousuja. Niitä käyttivät merimiehet ja rahvaan edustajat työhousuina. Varsinkin rannikkoseuduilla tarvittiin pukimia, jotka voitiin vesillä liikkuessa tarpeen mukaan kääriä ylös. Sukkahousut eivät tähän kelvanneet. (Pylkkänen 1956, 162–163.) Suomessa pitkiä housuja käytettiin kansanomaisessa pukuparressa 1600- ja 1700-luvuille asti, Etelä- ja Keski-Karjalassa aina 1800-luvun alkupuolelle asti. Leikkaukseltaan nämä kansanomaiset kaatiot olivat varsin alkeelliset. Ne koostuivat kahdesta lahjekappaleesta, jotka yhdistettiin toisiinsa välikappaleella, joka myöhemmin pieneni ja hävisi lopulta kokonaan. Pylkkäsen mukaan sekä leikkauksen alkeellisuus että kaatiot-nimitys osoittavat, että kyseessä oli ikivanha pukuperinne, joka oli Karjalassa säilynyt alkuperäisessä muodossaan. (Pylkkänen 1956, 163.)

Pitkät housut syrjäyttivät polvihousut ylempien säätyjen miesten pukeutumisessa Ranskan vallankumouksen myötä. Pukeutuminen nousi Ranskan vallankumouksessa tärkeäksi kysymykseksi, sillä myös ulkoasun haluttiin heijastavan uutta yhteiskunnallista ajattelua ja vallankumouksen tavoitteita. Ylellisyyden ja näyttävyyden tilalle tuli yksinkertaisuuden ihanne: muun muassa puuteroiduista peruukeista luovuttiin ja suosituksia tulivat musta ja trikolorin värit. Silkistä tuli aristokraattisen joutilaisuuden merkki ja vastaavasti villasta, puuvillasta ja pellavasta tasavaltalaisen ihanteen mukaisia materiaaleja. Terrorin aikaan oli hengenvaarallista pukeutua liian ylellisesti. Jopa liian puhtaana esiintyminen voitiin tulkita vastavallankumouksellisuudeksi. (Ribeiro 1986, 120; Ribeiro 1988, 52–77, 101, 141; Boucher 1987, 339.)

Housuista tuli vallankumouksen aikaan poliittinen kysymys, kun työläis- ja merimiesten käyttämästä sanskulotti-asusta, joka koostui punaisesta villahatusta, pitkistä väljistä housuista, lyhyestä takista ja puukengistä, tuli kunnon tasavaltalaisen ja sitä

kautta vapauden, demokratian ja uuden poliittisen tietoisuuden tunnus. *Sanskulotti* eli ”polvihousuton” oli ennen vuotta 1792 yhteiskunnan alempien kerrosten miehille annettu, huonoon pukeutumiseen ja siten alhaiseen yhteiskunnalliseen asemaan viittaava pilkkanimi. Pitkien housujen käyttö erotti työläismiehet polvihousuisista isännistään ja niistä käsityöläisistä, jotka polvihousujen käytöllä tavoittelivat kyseisen vaateen ilmaisemaa arvokkuutta. Vallankumouksessa polvihousut assosioitiin aristokratiaan ja työläismiesten polvihousuttomuudesta, proletaarin puvusta, tuli tasa-valtalaisuuden ja vallankumousideologian symboli. Sanskulotti oli rehellinen työtätekevä mies, joutilaan aristokraatin vastakohta. (Ribeiro 1988, 85–86; Wrigley 2002a; Wrigley 2002b, 188–227; Boucher 1987, 341–342; Wolter 1988, 156–158.)

1800-luvun kuluessa pitkistä housuista tuli kaikkien yhteiskuntaluokkien miesten vaate, kun ylellisen hovityylin sijaan miehen pukeutumisen ihanteeksi muodostui puritaanisen yksinkertainen ja koristeeton porvarismiesten tyyli. Tummasta yksinkertaisesta puvusta, joka koostui pitkistä housuista, liivistä ja takista, tuli työn eetosta heijastava miesten ”univormu” kaikissa yhteiskuntaluokissa. Esimerkiksi brittimiesten puvussa sallittiin 1830-luvulta lähtien värikkyyttä vain liivissä ja 1860-luvulta lähtien puku oli täysin musta. Tumma puku heijasti vallankumouksen tasa-arvoihannetta ja työnteon eetosta. Miehen puku säilyi pääasiassa muuttumattomana ensimmäiseen maailmansotaan asti, tietyiltä osin jopa nykyaikaan. (Esim. Boucher 1987, 355–384; Ribeiro 1986, 125–139.)

Housupukuiset naiset: ristiinpukeutujia

Pukeutumisen tai muodin historiasta kertovat yleisteokset eivät anna juurikaan tietoa naisten housujen käytöstä sen marginaalisuuden vuoksi. Naisten housujen käytön sivuuttaminen johtuu myös siitä, että niissä esitetty kuvaus pukeutumisen historiasta on kuvaus eteenpäin menevänä kehityksenä; muodin vastustamiseen tähtääville pukeutumistavoille ja -kokeiluille ei niissä ole tilaa.

Naisten housujen käytön kieltoa on perusteltu Raamatulla, jonka mukaan ”[n]ainen ei saa pitää yllään mitään miehen asuun kuuluvaa, eikä mies saa pukeutua naisen vaatteisiin. Jokainen, joka niin tekee, on iljetys Herralle, teidän Jumalallenne” (5. Moos., 22:5). Varhaiskristillisessä kirjallisuudessa ja legendoissa housuja käyttävistä naisista kerrottiin kuitenkin positiiviseen sävyyn: vaatteiden ja sukupuolen vaihtaminen oli niissä keskeinen teema oikeanlaisen hengellisyyden, kristillisyyden tai pyhyiden saavuttamiseksi. Esimerkiksi apokryfisessä Tuomaan evankeliumissa Jeesus toteaa, että jokainen nainen, joka tekee itsensä mieheksi, pääsee taivasten valtakuntaan, ja kirkkoisä Basileios korosti, että noustakseen miehen hengelliselle tasolle neitseen tuli häivyttää ruumistaan kaikki naisellinen viehättävyys ja saada itsensä näyt-

tämään ja kuulostamaan mieheltä. Pyhimyslegendoissa kerrottiinkin neitseistä, jotka olivat näin tehneet. Ristiinpukeutuminen kiellettiin vasta kanonisoidussa Vanhassa testamentissa, mutta alkukirkon aikana ristiinpukeutumisen kieltoa ei tulkittu kovin kirjaimellisesti. Ristiinpukeutumisen historiaa tutkinut Tiia Aarnipuu katsoo, että kristinuskon ensimmäisinä vuosisatoina naisten ristiinpukeutumisen on täytynyt olla melko tavallista tai ainakin näkyvää, koska sitä koskeva kielto katsottiin tarpeelliseksi vuoden 340 kirkolliskokouksessa. (Aarnipuu 2008, 27–32, 42.)

Kansan keskuudessa sukupuolirajojen ylittämistä kertovat pyhimyslegendat olivat tuttuja ja tärkeitä läpi keskiajan. Suhtautuminen pyhimyslegendoihin ja sukupuolen variaatioihin muuttui uuden ajan sarastaessa. Legendat tuomittiin absurdeiksi saduiksi ja juridisissa, uskonnollisissa ja lääketieteellisissä yhteyksissä ristiinpukeutumisesta alettiin puhua kumouksellisena tekona, joka uhkaa sukupuolijärjestelmää ja luokkajakoa; liittyihän ristiinpukeutuminen mielenosoituksiin ja karnevaaleihin. Esimerkiksi Englannin ja Skotlannin kuningas Jaakko I tuomitsi vuonna 1620 naisten ristiinpukeutumisen ja lyhyissä hiuksissa esiintymisen julkisella paikalla. Taustalla oli lääketieteen yhä intensiivisempi kiinnostus hermafrodiiteiksi kutsuttuihin ihmisiin: sukupuolen epäselvyys ja ristiinpukeutuminen yhdistettiin sodomiaan. Siten ne määrittivät moraalien ja teologian vastaisiksi. (Aarnipuu 2008, 43–52.)

Myös Suomessa on tuomittu naisia housujen käytön vuoksi: 1700-luvun lopussa oululainen piika pidätettiin, kun hänet oli tavattu eräänä iltana kaupungilla housuissa. Oikeudessa hän kertoi olleensa palaamassa töistä ja pitävänsä miesten vaatteita työvaatteinaan niiden käytännöllisyyden vuoksi. Oulun maistraatti julisti piian irtolaiseksi ja korosti erityisesti hänen ”sukupuolen vastaista pukeutumistaan”: ”on hyvin omavaltaista ja hävytöntä pukeutua toisin kuin naisen sukupuoli luonnollisesti vaatii”. Piika ajettiin pois kaupungista ja häntä kiellettiin raipparangaistuksen uhalla palaamasta. (Manninen 1986, 388.)

Ranskassa naisten housujen käytön kieltävä lainsäädäntö kiristyi Ranskan vallankumouksessa. Vallankumouksen iskusanoista *vapaus-veljeys-tasa-arvo* innostuneena sanskulotteihin liittyi myös naisia, jotka ottivat pukeutumiseensa vaikutteita miesten pukeutumisesta; jotkut heistä pukeutuivat housuihin. Myös muut naiset omaksuivat miehisen muodin ja uuden vapauden huumassa ristiinpukeutumisen trendi yleistyi niin miehillä kuin naisilla. Lisäksi miehiksi naamioituneita naisia hakeutui tasavaltalaisten joukkoihin. Naisten toiminta loppui kuitenkin pian, sillä tasavaltalaisten hallitus oli huolissaan niin naisten ulkoasusta kuin heidän naisten asemaa ja oikeuksien parantamista koskevista poliittisista tavoitteistaan. Naisten housujen käytön nähtiin edustavan naisten halua hylätä naisten ”luonnollinen”, kotiin keskittyvä naisen rooli ja enteilevän vallan kaappausta miehiltä naisille. Feministinen liikehdintä tukahdutettiin kieltämällä naisten poliittinen toiminta vuonna 1793. (Ribeiro 1988, 88–90; Wolter 1994, 16–28; van Slyke 1998, 323–324; Wrigley 2002b, 248–249.)

Vuonna 1800 tasavaltalaisten hallitus antoi asetuksen, joka kielsi naisilta housujen käytön karnevaaliaikaa lukuun ottamatta. Tietyin lääketieteellisin perustein naiset saattoivat anoa väliaikaista lupaa housujen käyttöön (*permission de travestissement*), mutta luvan ehtona oli se, että housuja ei saanut käyttää julkisella paikalla. Yksi tunnetuimmista naisista, joille housujen käyttöluva myönnettiin, oli ranskalainen taiteilija Rosa Bonhauer (1822–1899). 1800-luvun lopulla lain rikkomisesta johtuvat sanktiot määriteltiin tarkemmin: naista, joka tavattiin housuissa kahdesti saman vuoden aikana, uhkasi sakkorangaistus ja vankeustuomio.⁸ (van Slyke 1998, 321–323.)

Gretchen van Slyken mukaan asetuksen laatimisen taustalla oli yhtäältä feministien esiintulo poliittisena ryhmänä ja toisaalta lääketieteen kehitys. Van Slyke huomauttaa, että asetuksessa ei mainittu miesten hameiden käyttöä, vaikka sitä muissa Euroopan maissa pidettiin vakavampana rikoksena. Myös Ranskan vallankumouksen alkaessa epäiltiin, että monet Versailles'a valloittamassa olleista naisista olivat itse asiassa naisiksi pukeutuneita miehiä. Vuonna 1793 kansalliskokous oli päättänyt, että hameeseen pukeutunutta miestä uhkasi pään menetys. Naisten housujen käytön kieltäneen asetuksen taustalla ei voi olla Raamatun kielto, sillä tällöin myös miesten ristiinpukeutuminen olisi kielletty. Päätöksen täytyi siis olla poliittinen. Ennen muuta päätöksen taustalla olivat ideologiset syyt. Van Slyken mukaan naiset haluttiin yhtäältä rajata tasavaltalaisen äitiyden ihanteen mukaisesti kodin piiriin, toisaalta lääketieteellisen diskurssin muutos vaikutti merkittäväällä tavalla naisten aseman määrittelyyn. 1700-luvulle asti naisten katsottiin olevan periaatteessa samanlaisia kuin miehet, ainoastaan alempiarvoisia, mutta 1800-luvulla sukupuoli muodosti perustan miesten ja naisten moraalisen, poliittisen, taloudellisen ja kulttuurisen elämänpiirin määrittelylle. Lääketieteessä naisten ristiinpukeutuminen ja lesbous määriteltiin perversioiksi, jolloin naisten housujen käytön kieltämiselle oli perusteltu lääketieteellinenkin syy. (van Slyke 1998, 323–324.)

Tämän jälkeen naisilla on ollut mahdollisuus housujen käyttöön vain teatterin ja oopperan näyttämöllä, sukupuolirooleilla leikittelevissä housurooleissa⁹ (ks. Rosenberg 1999; Rosenberg 2000; Aarnipuu 2008, 179–180). Toinen mahdollisuus oli karnevaaliaika, jolloin kaikki normaalit käyttäytymistavat kääntyivät ylösalaisin, mikä toisaalta korosti naisten housujen käytön poikkeusluonnetta. Viimeistään keskiajalta alkaen housupukuinen nainen oli Euroopassa suosittu pilapiirrosten teema kuvattaessa ylösalaisin kääntynyttä maailmaa, jossa naiset ovat ottaneet miesten roolin ja vallan (ks. esim. Bergman 1988, 34–38). Naisten pukeutumista vartioitiin näin nau-

⁸ Asetus on Ranskassa edelleen voimassa, vaikka se on yritetty kumota 1969 (van Slyke 1998, 32).

⁹ Englanniksi *trouser/breeches/pants' parts/roles*, ruotsiksi *byxroll*, saksaksi *Hosenrolle*, ranskaksi *en travesti* (Rosenberg 1999, 167).

rulla, mikä on tehokas keino vahvistaa sukupuolten välisiä rajoja, kuten Tiia Aarnipuu (2008, 15; ks. myös Aarnipuu 2010) on todennut.

Vallitsevia pukeutumissääntöjä on toki kiistetty myös tietoisesti, ilman humoristista tarkoitusta. Tunnetuimpia housuja käyttäneitä naisia ovat ”Orleansin neitsyt” Jeanne d’Arc (1412–1431), Ruotsin kuningatar Kristiina (1626–1689) ja Georges Sand nimellä tunnettu kirjailija Amandine-Aurore-Lucile Dupin (myöhemmin paronitar Dudevant; 1804–1876), jotka myös muulla toiminnallaan ovat jääneet historian kirjoihin epäsovinnaisina naisina. Heidän lisäksi on elänyt lukuisia miesten vaatteissa, muun muassa sotilaina ja merimiehinä esiintyneitä naisista, joiden kohdalla ristiinpukeutuminen on ollut joko väliaikaista ja käytännön sanelemaa tai johdunut siitä, että henkilö koki olevansa mies (ks. esim. Aarnipuu 2008, 53–5). Järjestäytyneitä yrityksiä naisten housujen käytön edistämisen puolesta on tehty 1800-luvulta lähtien. Tunnetuin näistä on amerikkalaisen naisasialiikkeen pioneeriin Amelia Bloomeriin henkilöitynyt bloomer-puku, joka herätti valtavasti pääosin negatiivista huomiota poikkeuksellisuudellaan sekä yhteyksillä yhteiskuntakriittiseen naisasialiikkeeseen. (Tähän aiheeseen palaan luvussa *Bloomer-puku*.)

Tutkimustehtävä

Lähestymistapa

Tämä tutkimus on luonteeltaan monitieteinen, mutta sen lähtökohtana on etnologinen kiinnostus niin sanotusti arkiseen pukeutumiseen ja sen merkitykseen kulttuuristen merkitysten konstruoinnana ja heijastajana. Koska tutkimukseni kohdistuu sukupuolten rajoja rikkovaan pukeutumiseen ja koska etsin vastauksia lehtiaineistosta, yhdistän tutkimuksessa etnologian, pukeutumistutkimuksen, sukupuolentutkimuksen ja mediatutkimuksen lähestymistapoja, menetelmiä ja teoreettista keskustelua. Esittelen tutkimuksen teoreettisen taustan ja menetelmät seuraavissa luvuissa. Tässä taustoitin hieman tutkimuksen pukeutumistutkimuksellista taustaa.

Pukeutumistutkimuksen näkökulmasta arkinenkaan pukeutuminen ei ole neutraali, vain vartalon verhoamista koskeva funktionaalinen toimenpide, vaan kulttuurisesti ja sosiaalisesti säädeltyä ja monin tavoin merkityksellistä toimintaa. Pukeutuminen voidaan nähdä valtapelinä, sillä pukeutumista säätelevät monenlaiset pukeutumiskoodit, -säännöt, -ihanteet ja -normit, joiden kautta yhteiskunta ja kulttuuri ”kirjautuvat” ruumiiseen ja kontrolloivat sitä. Näin pukeutumisessa on viime kädessä kyse vallankäytöstä, jota koskeva neuvottelu käydään yksilön intiimissä ympäristössä, hänen ruumistaan koskien. Pukeutumisen historian näkökulmasta persoonallista ja henkilökohtaista valintaa painottava pukeutumiskurssi on poikkeus; pak-

koihin, kontrolliin ja sääntöjen noudattamiseen perustuva diskurssi on yleisempi. (Ks. Keenan 2001b; Lönnqvist 2008.)

Tyypillinen esimerkki tästä ovat ylellisyyslait, joita eri Euroopan maissa laadittiin 1600- ja 1700-luvuilla. Ylellisyyslait laadittiin merkantilistisen talouspolitiikan tarpeisiin, mutta ne osoittautuvat tehokkaaksi sosiaalisen järjestyksen ylläpidon keinoksi. Ylemmät säädetyt ovat ylellisyyslakien kautta ylläpitäneet säätyrajoja; naisten pukeutumista on säädelty, jotta sukupuolen mukaisen pukeutumisen rajoja ei ylittettäisi ja jotta naisten ja tyttöjen kulutushaluja on voitu rajoittaa; työnantajat ovat rajoittaneet palvelijoiden pukeutumista vähentääkseen painetta palkkojen nostamiseen; uskonnolliset johtajat ovat pyrkineet rajoittamaan maallista koristautumisen halua ja seksuaalisuuden ilmaisua. Ylellisyyslaeilla on myös ohjattu ihmisten tuloja verotukseen henkilökohtaisen kulutuksen sijaan. Rangaistukset ovat kohdistuneet lähes yksinomaan naisten pukeutumiseen, mikä viittaa miesten haluun rajoittaa naisten pukeutumista ja kulutuskäyttäytymistä. (Ogilvie 2010, 305–308; Lönnqvist 2008, 130–133.)

Joanne Entwistlen (2000, 7–8, 11), William J.F. Keenanin (2001a) ja Diana Cranen (2000, 1–3) ajatuksia seuraten katson, että pukeutumisen kautta yksilöt ilmaisevat itseään ja konstruoivat identiteettiään, muun muassa ikää, sukupuolta, sosiaalista asemaa, ammattia, etnistä ja kulttuurista taustaa, mutta pukeutumiskäsitysten ja valintojen kautta myös ylläpidetään, muutetaan tai kiistetään kulttuurisia ja sosiaalisia perinteitä, tapoja, normeja ja ihanteita. Kun pukeudumme, teemme sen kulttuuristen rajojen ja normien sekä ruumista ja sopivaa pukeutumista koskevien olettamusten muodostamien rajojen puitteissa. Vääränlaisena pidetty tai sopimattomaksi tulkittu pukeutuminen herättää närkästystä, paheksuntaa ja epäluuloa. Pukeutuminen on siis luonteeltaan samalla sekä hyvin yksilöllistä ja intiimiä että sosiaalista ja julkista toimintaa. Pukeutumiskulttuuri ei tällöin ole vain kulttuurin osa-alue vaan kietoutuneena kaikkeen mitä ihminen kulttuurisena olentona on. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna alastomuuskin on mitä suurimassa määrin osa pukeutumiskulttuuria, sillä alastomuus on määrittelykysymys, ja nämä määritelmät kertovat ennen muuta siitä, mitä pukeutumisen oletetaan olevan tai kattavan.

Etnologina olen kiinnostunut pukeutumisesta kulttuurisena ilmiönä, jonka katson muodostuvan kolmesta osa-alueesta: a) vaatteista ja muista pukeutumiseksi luokiteltavista ruumiin muokkaustavoista (materiaalisina esineinä), b) pukeutumista koskevista arvoista, normeista ja diskursseista ja c) pukeutumisen ruumiillisista ja tilannesidonnoisista käytänteistä. Määritelmä perustuu pukeutumistutkija Joanne Entwistlen (2000; 2001) määritelmään pukeutumisesta (dress) ja etnologi Viveka Berggren-Torellin (2007) lasten pukeutumista koskevan väitöstutkimuksen tutkimusasetelmaan.

Entwistle (2001, 33, 55) määrittelee pukeutumisen tilannesidonnaiseksi ruumiilliseksi käytänteeksi. Hän katsoo, että vaatteiden merkitykset muodostuvat sosiaalisten tekijöiden eli pukeutumisen diskurssien ja yksilöllisten toimien eli pukeutumisen käytänteiden tuloksena. Pukeutumisen diskursseja edustavat ne tavat, joilla pukeutumisesta puhutaan ja sitä käsitteellistetään ja merkityksellistetään esimerkiksi pukeutumisohjeissa. Pukeutumisen käytänteet pitävät sisällään pukeutumisen tavat ja kaikki ne käytännön toimet, joita pukeminen ja pukeutuminen pitävät sisällään. Pukeutumista ja sen välittämiä merkityksiä ymmärtääkseen on siis hänen mukaansa tutkittava sekä pukeutumisen käytänteitä että pukeutumisen diskursseja. Vaatekappaleilla materiaalisina esineinä ei ole Entwistlen sosiologista lähestymistapaa edustavassa pukeutumisajattelussa sijaa, mikä on etnologisesta – ja varsinkin museologisesta – näkökulmasta hänen teoriansa selkeä puute. Naisille oli tutkimusajankohdalla tarjolla useita erilaisia housuja, kuten tämän tutkimuksen otsikosta käy ilmi, ja esimerkiksi housuhameen kohdalla vaatekappale ei ensi katsomalta välttämättä edes näyttänyt housuilta.

Olenkin täydentänyt Entwistlen määritelmää Berggren-Torellin näkemyksillä. Käsiyönopettajan koulutuksen saanut Berggren-Torell on väitöskirjassaan *Folkhemets barnkläder* tutkinut lapsiin Ruotsissa 1920–1950-luvuilla eli niin sanotun kansankodin aikaan liitettyjä merkityksiä lasten vaatteista käydyn keskustelun kautta. Hän katsoo vaatteiden viestimien merkitysten tulevan ilmi sekä pukeutumisen diskursseissa että vaatteissa itsessään muun muassa materiaalivalintojen kautta. Nämä kaksi eli diskurssit ja vaateen materiaaliset ominaisuudet kohtaavat – materiaalistuvat – pukeutumisen käytänteissä (Berggren-Torell 2007, 30–31). Berggren-Torellin näkemyksen mukaan pukeutumisessa on viime kädessä kyse käytänteiden kautta muodostuvasta ilmiöstä. Entwistlen ja Berggren-Torellin määritelmien pohjalta siis katson, että pukeutumista ja sen välittämiä merkityksiä ymmärtääkseen on otettava huomioon niin vaateen sisältämät, pukeutumisen diskurssien kautta muodostuvat kuin tilannesidonnaisten käytänteiden kautta aktuaalistuvat merkitykset. Naistenlehtien pukeutumisohjeet ja muu pukeutumisaiheinen sisältö edustavat pukeutumisen diskursiivista puolta, mutta tarkastelen niitä siitä näkökulmasta, millaista todellisuutta – eli pukeutumisen käytänteitä – ne pyrkivät pukeutumisen ihanteita, normeja ja rajoja asettaessaan tuottamaan.

Tutkimusaineisto ja aikarajaus

Tutkimusaineistoon kuuluu 23 naistenlehteä, jotka olen käynyt läpi ilmestymisvuodesta vuoden 1945 loppuun saakka (suluissa ilmestymisvuodet): *Koti ja Yhteiskunta* (1889–1911), *Hemmet och Samhället* (1889–1894), *Nutid* (mukaan lukien *Samtid*,

1895–1917) *Emäntälehti*¹⁰(1902–), *Palvelijatar* (1905–1906), *Naisten Ääni* (1905–1949), *Työläisnainen* (1906–1923), *Suomen Nainen* (1913–1990), *Astra* (1919–1992), *Naistenlehti* (1921), *Toveritar* (1922–1973; ilmestyi vuodesta 1944 alkaen nimellä *Tulevaisuus*), *Kotiliesi* (1922–), *Naistyöläinen* (1925), *Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehti* (1925–1930), *Lotta Svärd* (1929–1944), *Oma Koti* (1932–1934), *Kauneudenhoito-lehti* (1931–1933), *Eeva* (1933–), *Hopeapeili* (1936–1971), *Omin Käsin* (1938–1972), *Muoti ja Kauneus* (1940–1941), *Kenttälotta* (1941–1942) ja *Muotikuva* (1944–1951).

Naistenlehdillä tarkoitan tässä tutkimuksessa naisten toimittamia, naisille suunnattuja lehtiä, jolloin käsite sisältää nykykatsannossa naistenlehdiksi luokiteltavien kaupallisten naistenlehtien kuten *Kotilieden* ja *Eevan* lisäksi naisten järjestölehdet kuten *Emäntälehdten* ja *Lotta Svärd* -lehden ja naisasialehdet kuten *Naisten Äänen*.¹¹ Täten tutkimus kattaa tutkimusajanjakson koko naistenlehdistön.¹² Olen käynyt läpi myös *Suomen Kuvalehden* vuosikerrat 1916–1945 verratakseen naistenlehtikeskustelua naistenlehtien ulkopuolella käytyyn keskusteluun aiheesta. Korostan kuitenkin, että tässä tutkimuksessa en ymmärrä *Suomen Kuvalehden* näkökulmia sen virallisemmiksi tai totuudenmukaisemmiksi kuin naistenlehdissä esiin tuotuja näkökulmia, vaan olen lukenut lehtiä rinnakkain selvittääkseni, poikkeako *Suomen Kuvalehden* tapa käsitellä asiaa sinänsä monipuolisesta naistenlehtikeskustelusta.

Olen selannut kaikkien tutkimusaineistoon kuuluvien lehtien jokaisen numeron läpi, sillä lehtien sisällysluettelot eivät ole tutkimusaiheeni kannalta informatiivisia. Sisällysluettelon runkona toimivista otsikoista tai yksittäisten lehtijuttujen otsikoista kun ei aina käy ilmi, että jutussa käsitellään naisten housujen käyttöä tai pukeutumista. Lähemmän tarkastelun ja analyysin kohteena on ollut naisten housujen käyttöä käsittelevä aineisto eli pukeutumisetjutut ja muut naisten housujen käyttöä jostain muusta näkökulmasta tarkastelleet jutut, pukeutumis-, muoti- ja käsityöpalstat, mainokset sekä jutut, joiden kuvituksena on ollut housupukuinen nainen. Koska tutkimukseni tarkoituksena on kontekstoida housujen käyttöä koskeva keskustelu osaksi aikakauden pukeutumiskulttuurista kontekstia, olen käynyt läpi myös lehtien muun pukeutumisasiheisen sisällön. Pukeutumisesta koskevan sisällön lisäksi olen perehtynyt jokaisen lehden tavoitteisiin, kohdeyleisöön ja muuhun sisältöön selvittääkseni millaisen kontekstin kukin lehti muodostaa yleensä pukeutumiskysymysten ja erityisesti housukysymyksen käsittelyyn. Täten olen selvittänyt millaista housujen käyttöä koskeva sisältö on suhteessa lehden muuhun sisältöön sekä etsinyt selityksiä sille, miksi naisten housujen käyttöön suhtaudutaan kussakin lehdessä niin kuin suhtaudutaan.

10 Martta-yhdistyksen, myöhemmin Marttaliiton lehdistä olen käynyt läpi vain suomenkielisen *Emäntälehdten*, en ruotsinkielisen *Husmodern*-lehden (myöhemmin *Marthabladet*) vuosikertoja, sillä lehdillä oli sama sisältö.

11 Naistenlehtien tarkempi määrittely on luvussa *Naistenlehdet kenttänä*.

12 Tutkimuskohteena olevat lehdet esittelen luvussa *Naistenlehdet ja niiden pukeutumisneuvot*. Lehtien taustatiedot käyvät ilmi liitteestä 1.

Ajallisesti tutkimus käsittää vuodet 1889–1945. Rajauksen perusteet ovat seuraavat: Vuonna 1889 alkoi ilmestyä vanhin aineistoon kuuluva lehti, Suomen Naisyhdistyksen julkaisema *Koti ja Yhteiskunta*. Vuosi 1945 on valittu päätepisteeksi, koska halusin päättää tutkimuksen toisen maailmansodan aikana käytyyn keskusteluun tarkastellakseni, millaista muutosta toinen maailmansota – jonka on katsottu muuttaneen suhtautumista naisten housujen käyttöön – aiempaan pukeutumisneuvontaan ja housujen käyttöä koskeviin asenteisiin merkitsi. Analyysi keskittyy 1920–1930-lukuihin ja toisen maailmansodan aikaan, sillä sitä ennen naisten housujen käyttöä käsiteltiin naistenlehdissä hyvin vähän.

Tutkimusta aloittaessani tarkoitukseni oli tutustua naistenlehtien pukeutumisohjeisiin myöhemmin kerättävää haastattelu- ja teemakirjoitusaineistoa kontekstoina aineistona, joka selvittäisi, millaisia naisten pukeutumisen ihanteet ja käytännöt housujen tullessa olivat. Onhan naistenlehdissä runsaasti pukeutumisaiheista aineistoa eli muotisivuja, pukeutumisneuvoja ja vaatemainontaa, jotka välittävät tietoa aikakauden pukeutumisen ihanteista. Naistenlehdet nousivat kuitenkin tutkimuksen pääaineistoksi, koska totesin ne tärkeäksi kulttuuriseksi toimijaksi 1900-luvun alun modernisaatioprosessissa: ne eivät ainoastaan välittäneet muotia ja pukeutumisihanteita, vaan niillä oli oma roolinsa näiden ihanteiden ja muotien merkityksellistämiseksi. Lisäksi naistenlehdet ovat koko olemassaolonsa ajan keskeisellä tavalla osallistuneet modernien naiseutta koskevien representaatioiden ja diskurssien tuottamiseen ja niiden historia on täten läheisesti yhteydessä siihen, miten sukupuoli, feminiinisyys, maskuliinisuus ja niiden välinen suhde on modernissa yhteiskunnassa eri aikoina ymmärretty (ks. luku *Naistenlehdet naisten maailman konstruoijina*). Tutkimuksen yhtenä tarkoituksena onkin pohtia media-aineistojen soveltuvuutta etnologisen tutkimuksen tutkimuskohteeksi. – Naisten omia kokemuksia ja valintoja housujen käyttöön liittyen tutkin myöhemmin omana tutkimuksenaan.

Naistenlehtien käyttäminen tutkimusaineistona on tämän tutkimuksen kohdalla perusteltua siitakin syystä, että housujen käyttöönoton alkuvaiheessa naistenlehdet ovat olleet tärkeässä asemassa. 1800-luvun pukureformikeskustelu lähti liikkeelle juuri naisasianaisten lehdestä (ks. luku *Bloomer-puku*). Kaupalliset naistenlehdet taas olivat tärkeässä asemassa 1920-luvun muodin leviämässä. Pariisi on ollut muodin keskus 1800-luvun puolivälistä lähtien, mutta 1920-luvulla muotiteollisuus alkoi valmistusmenetelmien kehittymisen ja kulutustuotteiden kasvavan kysynnän vuoksi muuttua massateollisuudeksi. Muodin mukaiset vaatteet eivät olleet enää vain ylempien luokkien etuoikeus vaan yhä useampien naisten ulottuvilla. Vain harvoilla naisilla oli tuki edelleenkin varaa aitoihin Chanelin muotiluomuksiin, mutta muotilehdet, Hollywood-elokuvat, tavaratalot ja valmisvaateteollisuus levittivät uutta tyyliä ja muodikkouden ihannetta yhä laajemman naisjoukon tietoisuuteen. Muotilehtien, aikakauslehtien ja ompeluohjeita sisältäneiden mallilehtien kautta uudet

muodit olivat myös niiden naisten saatavilla, joilla ei ollut varaa hankkia vaatteitaan tavarataloista tai muotisalongeista. (Ewing 1986, 119–139; Roberts 1994, 66–67; Søland 2000, 23–24.) Muotilehtien ja naistenlehtien kautta uudet muodit sekä muodikkuuden ihanne levisivät Suomeenkin. Naistenlehdet pyrkivät toimimaan muodin välittäjinä sekä lukijakuntaansa kuuluvien naisten pukeutumisen ohjaajina (ks. luku *Naistenlehdet naisten maailman konstruoijina*).

Diskurssien ja representaatioiden tutkimuksen mielekkyys

Kohdistuessaan pukeutumisneuvoihin ja pukeutumisesta käytyyn lehtikeskusteluun tämä tutkimus on edustaa pukeutumisen diskursiivisen puolen ja lehdissä rakentuvien merkitysten ja representaatioiden tutkimusta. Miksi sitten tutkia diskursseja, representaatioita ja lukijoille tarjottuja tulkintoja? Onhan naisten housujen käyttöä koskevissa tutkimuksissa jo aiemmin osoitettu, että aikalaisten – tai jälkikäteen esitetyt – tulkinnat olivat ylitulkintoja: 1800-luvun feministit eivät housujen käytöllä pyrkineet omimaan miesten vallan symbolia vaan ainoastaan uudistamaan naisten pukeutumista käytännöllisemmäksi (Fischer 2001, 87–93); punakaartin naiset olivat tavallisia nuoria työläisnaisia, jotka liittyivät kaartiin useimmiten taloudellisten ja sosiaalisten syiden, lähinnä työn puutteen takia (Piironen-Honkanen 2006, 28–40; Lintunen 2006, 35–79; Hoppu 2008, 130–140); ja naisten asema ei 1920-luvulla ollut aiempaa parempi, eikä 1920-luvun muoti ”vapauttanut” naisia ulkonäköpaineista saati tehnyt naisten pukeutumisesta huolettomampaa (Roberts 2000, 81–87; Søland 2000, 40–44; Zdatny 1997; Stewart & Janovicek 2001). Myös *Kotilieden* Annetten voi sanoa olleen aikaansa edellä väittäessään, että kaikki naiset käyttivät 1930-luvulla housuja, sillä Sirkka Saloman kyselyaineistoon perustuvan kansatieteen proseminarityön mukaan housujen käyttö on yleistynyt vasta toisen maailmansodan aikana ja useimmiten vasta sen jälkeen. Vain muutamat naiset ovat käyttäneet housuja sitä ennen pyöräily- ja matka-, hiihto-, ratsastus- tai työpukuna. (Saloma 1976, 5–6.)

Ranskalaista aikalaieskustelua tutkineet Mary Louise Roberts ja Uuden Naisen suomalaisia representaatioita tarkastelleet Ritva Hapuli, Anu Koivunen, Päivi Lappalainen ja Lea Rojola ovat huomauttaneet, että aikalaieskustelua ei ole syytä sivuuttaa leimaamalla se pinnalliseksi, sillä esimerkiksi Uuden Naisen aiheuttamat huolet olivat aikalaisten keskuudessa yleisiä. Roberts katsoo, että keskustelulla oli tärkeä funktio: ihmisillä oli tarve keskustella sodan vaikutuksista ja niistä usein hyvin abstrakteista sosiaalisista ja kulttuurisista muutoksista, joita he kohtasivat elämässään. Naisten uusi muoti ja mielikuvat Uudesta Naisesta tarjosivat tähän helposti tarjuttavan syykkeen. Suomessakin Uutta Naista käytettiin lehdistössä, kirjallisuudessa ja elokuvissa symboloimaan modernia ja siihen sisältyvää muutosta. (Roberts 1994;

Hapuli et al. 1992, 109.) Eli kuten Catharine R. Stimpson (1994, ix) on huomauttanut, kun yhteiskunnassa keskustellaan sukupuolesta, kyse on aina sekä sukupuolesta että jostain muusta. Tuo ”jokin muu” tarkoittaa identiteettiä, valtaa, moraalialia ja muutosta itsessään.

Aikalaisten mielissä naisten housujen käyttöönottoa koskevat aloitteet on aina tulkittu yhteiskunnallisten muutosten enteiksi: 1800-luvun puolivälissä Yhdysvalloissa käyttöönotettu niin sanottu bloomer-puvun tulkittiin ennakoivan vallan siirtoa miehiltä naisille (esim. Wolter 1994; Fischer 2001), Suomessa punakaartin naisten housupuku edusti valkoisten näkökulmasta työväenluokan naisten huonoa moraalialia ja sosialismin mukanaan tuomia uhkakuvia (esim. Honkainen-Piironen 2006; Turunen 2005; Lintunen 2006) ja 1920-luvun naisten housumuoti tulkittiin Keski- ja Länsi-Euroopassa jazz-tyttö-ilmion kautta. Jazz-tyttö edusti 1920-luvun muotialia ja ensimmäisen maailmansodan jälkeistä modernialia, itsenäistä naistialia. Sotaa käyneissä maissa jazz-tyttöön liitetyt negatiiviset määreet – tupakan poltto, kahviloissa ja kappakoissa istuminen, polkkatukka, paljastava muoti – herättivät valtavasti keskustelualia ensimmäisen maailmansodan jälkeisen yhteiskunnan ja kulttuurin tulevaisuudesta ja sodan vaikutuksista sukupuolirooleihin (ks. Roberts 1994; Søland 2000; Wolter 1994, 237–244; Ribeiro 1986, 152, 156; Hapuli 1995, 153–180). *Kotiliedessä* julkaistun pakinan otsikossa olleen kysymyksen *Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme?* voikin lukea laajempänä kysymyksenä naisten ja naiseuden tulevaisuudesta, josta sotien välisenä aikana keskusteltiin vilkkaasti.

Yhteiskunnallinen keskustelu Uudesta Naisesta lähti liikkeelle ranskalaisen Victor Margueritten vuonna 1922 julkaistusta romaanista *La Carçonne*. Romaanin päähenkilö on nuori, keskiluokkaisen perheen tytär nimeltä Monique Lerbier, joka jättää kotinsa ja sulhasensa saatuaan tietää, että mies tahtoo hänet vain hänen rahojensa vuoksi. Monique leikkauttaa hiuksensa lyhyiksi ja alkaa elää boheemia jazz-tytön elämää klubeilla tanssien, cocktaileja juoden ja solmien lesbosuhteita. Myöhemmin hän hylkää feminiinisen identiteetin kokonaan alkaen käyttää miesten vaatteita ja seurustella feminiinistä tyyppiä edustavien miesten kanssa. Hän yrittää tulla raskaaksi, mutta lääkäri toteaa hänet hedelmättömäksi. Lopulta Monique tapaa elämänsä miehen ja menee tämän kanssa naimisiin. Hiuksensa hän kasvattaa taas pitkäksi. Romaanin jatko-osassa Monique saa lapsen ja viettää onnellista perhe-elämää. (Ks. Roberts 1994, 49–57.)

Romaanin sovinnaisesta lopusta huolimatta romaani ja siinä representoitu Uusi Nainen herättivät valtavasti pääasiallisesti jyrkän tuomitsevaa keskustelualia. Uusi Nainen oli pohjimmiltaan muotisuunnittelijoiden ja -toimittajien luomus, joka erosi ”entisestä” naisesta pukeutumisen perusteella: muodokas naisihanne, taidokkaat kampaukset ja runsas vaatemuoti vaihtuivat poikamaisen hoikkaan naisihanteeseen, polkkatukkaan ja lyhyeen, sääret, kaulan ja kädet paljastavaan väljään mekkoon. Kes-

kustelua Uudesta Naisesta käytiin Suomessa Ranskan ja muiden uuden muodin vaikutuspiirissä ja modernisoitumisen aiheuttamaa kulttuurista muutosta kokevien maiden tavoin kuitenkin useilla eri foorumeilla, sillä uuteen muotiin sisältyi myös uudenlainen, itsenäinen elämäntapa, kahvilat ja jazz-musiikki. Näkemyksiään asiasta esittivät niin poliitikot, tutkijat, kirjailijat ja toimittajat kuin eri alojen kasvattajat, kansanvalistajat ja reformaattorit (ks. Roberts 1994; Wolter 1994, 237–244; Onnela (toim.) 1992; Hapuli 1995, 153–180; Immonen et al. (toim.) 2000; Sølrand 2000; Vehkalahti 2000b; Järvelä 2006, 73–91).

Ranskassa Uuden Naisen poikamainen, lattarintainen olemus tulkittiin sivilisaation lopuksi. Kaksinapaista sukupuolijärjestystä oli pidetty yhtenä korkean sivilisaation merkinä. Sota oli sotkenut sukupuolieroon perustuvaa järjestystä, kun naiset olivat vallanneet aiemmin miehille kuuluneet tehtävät ja työt siviiliyhteiskunnassa. Sodan jälkeen naiset näyttivät uuden pukeutumis- ja hiustyylin vuoksi hylänneen naisen roolin ja alkaneen näyttää miehiltä tai sukupuolettomilta. Tämän pelättiin johtavan naisten homoseksuaalisuuteen tai hedelmättömyyteen ja lopulta koko kansakunnan tuhoon. Poikamaisuuden lisäksi muodissa kauhistutti uusien vaatteiden paljastavuus, mikä tuomittiin säädyttömyytenä ja naisen terveydelle vahingollisena. (Roberts 1994, 63–77.) Myös lyhyt tukkamuoti herätti hysteriaa ja pelkoja. Lääkärit vastustivat polkkatukkaa hygienian nimissä, sillä pitkän tukan funktiona nähtiin olevan kallon suojelu taudeilta. Polkkatukan epäiltiin johtavan kaljuuntumiseen ja kampaajat kokivat ammattinsa olevan uhattuna, sillä polkkatukkaa varten ei tarvittu heidän vaan partureiden osaamista. (Zdatny 1997.)

Roberts toteaa pukeutumista ja sukupuolirooleja koskevien kysymysten olleen käytännössäkin arkipäivää koskevia kysymyksiä, joten niiden kautta sodan vaikutuksista voitiin keskustella kulttuurisesti helposti ymmärrettävällä tavalla. Vaikka myöhempi tutkimus on osoittanut, että Uusi Nainen oli vain konstruktio ja että muutokset naisten elämässä eivät olleet niin suuria kuin oletettiin – ja huoli muutosten seurauksista voidaan jälkikäteen todeta turhaksi – ne huolestuttivat ja jopa traumatisoivat aikalaisia. Siinä mielessä ne olivat kulttuurinen realiteetti, Roberts huomauttaa. Hän kritisoi historiantutkijoita, jotka ovat pyrkineet osoittamaan sodan ”todellisia” seurauksia ja feministejä, jotka ovat arvioineet muutosten vapauttavuutta tämän päivän näkökulmasta, sillä tällöin sivuutetaan aikalaisten näkökulmat ja kokemukset asioista. Aikalaisten käymä keskustelu kertoo ensinnäkin heidän tavastaan ymmärtää ja kohdata muutosta ja toiseksi siitä, millaisia rajallisia ja usein vastakkaisia mahdollisuuksia naisidentiteetin ymmärtämiseen tuolloin oli. Naisille tarjolla olleiden identiteettien identifointi taas auttaa selvittämään, millaisia kulttuurisia resursseja heillä oli itsensä ymmärtämiseen. Kun oletetaan, että keskustelu auttoi sekä identiteetin että käytöksen muovaamisessa, on se myös tutkimisen arvoista, Roberts toteaa. (Roberts 1994, 4–6, 14.)

Tutkijoiden on hyvä muistaa, että nykynäkökulma menneisyyteen on toisenlainen kuin niiden, jotka elivät tuota vaihetta. Jos menneisyydestä valitaan vain ne tapahtumat ja tulkinnat, jotka johtivat suoraan nykyiseen tilanteeseen ja jätetään tämän päivän näkökulmasta irrelevantit mutta aikalaisten mielestä jännittävät ja tärkeät asiat pois, kuva historiasta vääristyy, kuten Laura Stark on huomauttanut. Aikalaiset eivät voineet tietää, mihin suuntaan kehitys johtaisi, joten heidän päätöksiinsä ja toimiinsa vaikuttivat ne merkitykset, joita heille tarjolla olleisiin vaihtoehtoihin liittyi sekä toiveet ja odotukset siitä, mihin muutos johtaisi. (Stark 2006, 14–15.) Vaikka jazz-tytön elämä ei ollut todellisuutta suomalaisille nuorille naisille, jazz-tyttöön liitetyt uhkat olivat kulttuurinen ja yhteiskunnallinen realiteetti myös Suomessa, mistä kertoo esimerkiksi se, että 1920-luvulla ilmestyi enemmän nuorisolle suunnattuja kasvatustoppaita kuin 1930-luvulla (Tiihonen 2000, 199). Jazz-tyttöön liitetyt kielletyt määreet toimivat myös koko Lotta-järjestön toimintaa ohjaavana tekijänä. Järjestö näki tehtäväkseen toimia vastavoimana Uudelle Naiselle; siksi siveys korostui järjestön toiminnassa. (Olsson 1999, 58–59.)

Robertsin tutkimus *Civilization Without Sexes*, jossa hän analysoi 1920-luvun ranskalaista keskustelua Uudesta Naisesta muun muassa kirjallisuuden, lehtikeskustelujen ja poliitikkojen puheiden perusteella, edustaa juuri niitä pukeutumisen diskursseja, joiden tutkimusta Entwistle peräänkuuluttaa, ja jotka vaikuttivat siihen, miten uusi muoti merkityksellistyi. Robertsin tutkimusta on kritisoitu diskurssiivista maailmaa koskevaksi, laajemmasta sosiaalisesta, taloudellisesta ja poliittisesta kontekstista irrallaan olevaksi tutkimukseksi, sillä Roberts ei esimerkiksi yritä selvittää, miten ranskalaisnaiset ovat sopeutuneet tai vastustaneet heille tarjolla olleita identiteettejä. Tutkimuksen kohteena oleva sukupuoli-identiteettien kriisi näyttää tällöin syntyneen kirjallisessa keskustelussa ja rajoittuvan siihen. (Ks. Downs 2004, 98–100.)

Mielestäni Robertsin tutkimuksen suurin ongelma on se, että hän ei erittele tai pohdi aineistonsa kuuluvien erilaisten tekstien luonnetta teksteinä eikä analysoi eri tekstien välisiä hierarkkisia eroja. Kirjallisuus, komiteamietinnöt ja lehtikirjoitukset ovat kyllä kaikki aikalaieskustelua, mutta luonteeltaan hyvin erilaisia ja erilaisen painoarvon omaavia tekstejä. Toiseksi Roberts ei erittele, *ketkä* käyvät keskustelua milläkin foorumilla, *kenelle* tuo keskustelu on suunnattu ja mikä on tekstien sisältämien diskurssien järjestys. Tekstin luonteen, sen välittämien merkitysten ja lukijoille tarjottujen identiteettien kannalta ei ole samantekevää, sanooko mielipiteen kirjailija vai poliitikko, ja käyvätkö keskustelua miehet vai naiset. (Aiheesta lisää luvussa *Mediadiskurssien tutkimus*.)

Toiseksi Robertsin tutkimuksesta käy ilmi, että hän ei, kuten ei moni muukaan 1920- ja 1930-lukujen Uutta Naista ja sen herättämää keskustelua tutkinut, ole pukeutumisen tutkija eikä tulkinnoissa ole otettu huomioon pukeutumisen- ja ulkonäköihanteiden ja -käytänteiden muodostamaa historiallista kontekstia. Poikkeuksena

voi mainita historian tutkijat Steven Zdatnyn, Mary Lynn Stewartin ja Nancy Janovickin. Zdatny (1997) on osoittanut, että 1920-luvun poikamaisen naisihanteen yhden keskeisen piirteen eli polkkatukan kohtaaman vastustuksen takana oli muun muassa kampaajien ammattikunnan aito huoli tulevaisuudesta: polkkatukan hoitoon ei tarvittu kampaajien vaan parturien ammattitaitoa. Stewart ja Janovick (2001) ovat osoittaneet, että Uuden Naisen hoikka ”look” saavutettiin – kuten sitä edeltävätkin ”lookit” – korsetin avulla.

Uutta Naista tutkittaessa pukeutumistutkimuksellinen näkökulma on tarpeen, sillä ilmiötä koskeva keskustelu on lähtenyt liikkeelle juuri Uuden Naisen uusista vaatteista. Pyrin tässä tutkimuksessa vastaamaan edellä esitettyyn haasteeseen tarkastelemalla naisten housujen käytöstä käytyä keskustelua osana aikakauden pukeutumisen ihanteita ja käytänteitä, jotka tutkimusajankohdan Suomessa erosivat esimerkiksi Ranskan ja Amerikan tilanteesta. Naistenlehdet muodostavat tämän keskustelun tutkimuksessa omanlaisensa keskustelufoorumin, sillä naistenlehtien toimittamiseen tai avustajiin kuului yleensä itsestään selvästi pukeutumisen tai muotitoimittaja. Naistenlehdet ja naistenlehtien toimittajat eivät ole useimpien poliitikkojen, sanomalehtien toimittajien, kirjailijoiden ja kasvatusalan ammattilaisten tavoin ole puhuneet naisten ohi tai yli vaan naiselta naiselle. Toiseksi, koskien varsinkin kaupallisia naistenlehtiä, naistenlehdet eivät ole asettuneet muodin ja pukeutumiskysymysten ylä- tai ulkopuolella moittien pukeutumista pinnalliseksi aiheeksi, vaan pukeutumista on lähestytty vakavasti, naisten arkeen kuuluvana asiana. Vaikka ne ovat kritisoineet muotia ja tiettyjä pukeutumistapoja, ovat ne myös kertoneet, millaista pukeutumista pitäisi suosia niiden sijaan.

Naistenlehtien muotikritiikki ei siis ole aina jäänyt ulkopuolelta esitetyksi naisten tai muodin moralisoinniksi vaan naisten pukeutumisiongelmiin on suhtauduttu myös käytännöllisesti, ratkaisuja etsien. Lisäksi ne välittävät runsaasti tietoa siitä pukeutumiskulttuurisesta kontekstista, jossa naiset ovat housujen käyttöä konkreettisena pukeutumistekona harkinneet, sillä vaikka lehdissä ei olisi eksplisiittisesti käsitelty juuri naisten housujen käyttöä, naisten pukeutumiseen yleisesti annetuista ohjeista ja lehdissä esiintyvistä pukeutumisdiskursseista on pääteltävissä, määrittäykö housujen käyttö naisille sopivaksi pukeutumiseksi vai ei.

Lähestyn pukeutumista diskurssien kautta, mutta pyrin sitomaan diskurssien tarkastelun ja analysoinnin kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiinsa. Tavoitteenani on pukeutumisen diskurssien kautta tarkastella myös pukeutumisen käytänteitä ja materiaalisuutta. Entwistlen ja Berggren-Torellin tavoin katson, että vaatteet, pukeutumisen käytänteet ja diskurssit ovat vastavuoroisessa suhteessa toisiinsa ja muovaavat toinen toisiaan. Lasten vaatteita ja lasten pukeutumista koskeneita diskursseja tutkineen Berggren-Torellin vastaus kysymykseen, mikä on diskurssien ja materiaallisen maailman välinen suhde, eli muovaavatko diskurssit materiaalista

vai päinvastoin, on sekä-että: materiaallinen ja diskursiivinen maailma ovat vuoro-vaikutuksessa keskenään. Diskursiiviset väittämät materiaalistuvat esimerkiksi silloin, kun vaatesuunnittelija alkaa suunnitella lapsen paremman liikkumisen mahdollistavia vaatteita tällaista ajattelutapaa painottavan diskurssin innoittamana. Uusien materiaalien tulo taas voi aikaansaada uudenlaisen pukeutumisdiskurssin. Diskurssin valtaa taas voi arvioida tarkastelemalla, vahvistuuko se materiaalisessa maailmassa vai ei, eli lasten vaatteita koskevien diskurssien kohdalla, näkyvätkö diskurssit ne muutoksina lasten vaatteiden suunnittelussa. (Berggren-Torell 2007, 31.)

Tätä tutkimusta varten en ole tutkinut materiaalisia vaatekappaleita, mutta tarkastelen diskursseja myös siitä näkökulmasta, mitä ne kertovat materiaalisesta maailmasta eli vaatteiden (housujen) ominaisuuksista materiaalisina esineinä. Mainonnan ja kuvien kautta näkyy, millaisen materiaallisen olomuodon housut eri yhteyksissä saivat, ja teksteissä taas pohditaan – kuten tämän tutkimuksen otsikossa – tulisiko naisten esimerkiksi hamehousuja, jolloin niiden kaksilahkeisuus ei käy niin selvästi ilmi. Kuten analyysiluvuista käy ilmi, eri diskursseissa vaatteiden materiaaliset ominaisuudet merkityksellistyvät eri tavoin ja diskurssit ohjaavat näkemään vaatteissa tiettyjä materiaalisia ominaisuuksia.

Tutkimuksen rakenne

Aloitan tutkimuksen määrittelemällä seuraavassa luvussa tutkimuksen keskeisen käsitteen eli pukeutumisen. Lisäksi paikannan luvussa tutkimukseni pukeutumista, vaatteita ja muotia koskevan pukeutumistutkimuksen kentälle sekä esittelen, kuinka tarkastelen sukupuolta ja valtaa pukeutumisen kautta. Kolmannessa luvussa käsitelen naistenlehtitutkimuksen historiaa, aineiston luonnetta naistenlehtiaineistona sekä naistenlehtien roolia kulttuurisena toimijana. *Tutkimusmenetelmät*-luvussa esittelen diskurssianalyttisen lähestymistavan sekä tekstin ja kuvien tulkintaan käyttämäni menetelmät. Luvun loppuun olen koonnut kysymykset, joita olen aineistolle esittänyt ja joiden kautta olen naistenlehtikeskustelua analysoinut. Viidennessä luvussa *Suomalaiset naistenlehdet 1880-luvulta 1940-luvulle* esittelen suomalaisen naistenlehdistön historiaa ja tarkastelen sen marginalisoitua roolia suomalaisen lehdistön historiasta esitetyissä tulkinnoissa sekä pohdin käsitteiden ”kaupallinen naistenlehti” ja ”naisten järjestölehti” sopivuutta tutkimusaineiston jäsentämiseen.

Analyysi alkaa luvusta *Housut feministisessä keskustelussa*. Tarkastelen ensin pääosin anglo-amerikkalaista, feministiseen liikkeeseen sidoksissa olevaa muotikriittisyyttä ja sen kanavoitumista housupukujen ja muiden reformipukujen käyttöönoton puolesta tehtyyn valistustyöhön. Sitten esittelen ja analysoin edellä esitetyn pohjalta suomalaisten naisasiajärjestöjen lehdissä käytyä muotikriittistä pukeutumiskeskus-

telua, jonka olen nimennyt muotikriittiseksi diskurssiksi. Luvussa *Valistuksellinen pukeutumisneuvonta* esittelen kansanvalistuksellisesta perinteestä ammentavat naistenlehdet ja analysoin niiden tapaa lähestyä pukeutumista tapakulttuurisena, modernin ihmisen sivistystasosta kertovana ilmiönä. Luvun lopuksi avaan rationaalisivistyksellisen pukeutumisdiskurssin taustaa ja merkitystä kansanomaisen pukeutumisajattelun vastadiskurssina. Luvussa *Muodin maailma muotilehdissä* esittelen suomalaiset naisten muotilehdet ja analysoin niiden muotidiskurssiksi nimeämäni lähestymistapaa pukeutumiskysymyksiin.

Luvussa *Housut – käytännöllinen ja muodikas urheiluvaate* tarkastelen urheiluhousumuodin saapumista Suomeen niin rationaalisivistyksellisen kuin muotidiskurssin valossa. Luvun alussa luon katsauksen kansanomaiseen pukeutumisajatteluun, jossa naisten housujen käyttö – niin alus- kuin päällyshousujen käyttö – merkityksellistyi säädyttömänä ilmiönä. Luvussa *Työhousut esiliinan tilalle* käsittelen naisten työhousujen käyttöönottoa koskevia ehdotuksia. Luvussa *Urheiluhousut ja modernin vapaa-ajan ihanteet* analysoin housujen käyttöönottoa naisten pukeutumisessa hiihtourheilun modernisoitumisen ja uudenlaisen vapaa-aikakulttuurin kontekstissa. Luvussa *Naisten housupuvun ongelmallisuus* tarkastelen naisten housujen käytön rajoja ja argumentteja, joilla naisten housujen käyttö asettui epäilyttävään valoon. Viimeisessä analyysiluvussa käsittelen suhtautumista naistenlehtiin toisen maailmansodan aikana. Yhteenvetoa ja loppupohdintaa teen päätäntöluvussa *Mihin harpot Eeva?*

PUKEUTUMINEN JA SEN TUTKIMUS

Nykyajan kansan puvut

Vaatteita, pukeutumista ja muotia koskevan tutkimuksen kentällä tutkimukseni edustaa etnologisesti orientoitunutta pukeutumistutkimusta, sillä olen kiinnostunut pukeutumisesta kulttuurisena ilmiönä. Lähtökohtani on, että naisten housujen käyttö ja siihen liitetyt merkitykset tulevat ymmärrettäväksi vasta kun ilmiötä tutkitaan niin suhteessa muuhun pukeutumiskulttuuriin kuin laajempaan yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen kontekstiin. Ja kun tutkin naisten housujen käyttöä ilmiönä, itse materiaalista vaatekappaletta ei saa unohtaa. Kuten pukeutumishistorian tutkija Lou Taylor ja materiaalsen kulttuurin tutkija Daniel Miller ovat todenneet, vaatteita ja pukeutumista koskeva tutkimus on jakautunut kahteen leiriin, jotka periytyvät kahdesta hyvin erilaisesta tieteenperinteestä ja joilla ei ole riittänyt ymmärrystä toisilleen. Toinen traditio muodostuu museoiden tekstiili- ja vaatekokoelmiin pohjaavasta pukuhistorian tutkimuksesta, toinen kulttuurintutkijoiden harjoittamasta, sosiologiseen ja sosiaaliantropologiseen tutkimusotteeseen pohjaavasta, semioottista ja symbolista analyysia edustavasta pukeutumisen tutkimuksesta. Viimeksi mainitut ovat kritisoineet pukuhistorian tutkijoita siitä, että nämä keskittyvät vain vaatteiden materiaalsien piirteiden luokitteluun ja kuvailuun mutta unohtavat pukeutumisen yhteiskunnalliset ja poliittiset merkitykset. Pukuhistorian tutkijat taas ovat huomauttaneet, että kulttuurintutkijat eivät kykene ottamaan huomioon vaatteiden ominaispiirteitä materiaalsina esineinä, joten tutkimustulosten kannalta olisi ollut sama, jos tutkimuskohteeksi olisi otettu vaikkapa ruoka tai asuminen. (Taylor 2002, 3; Miller 2005, 1.)

Miller (2005, 1) katsoo, että uuden materiaalsen kulttuurin tutkimuksen lähtökohtana on tämän dualismin hylkääminen ja sen ymmärtäminen, että vaatteiden materiaalsien ominaisuuksien tutkiminen ei ole merkitysten tutkimuksen vastakohta vaan osa sitä. Tällainen tutkimusote kuvaa mielestäni hyvin etnologisen pukeutumistutkimuksen tavoitteita, jotka etnologi Bo Lönnqvist määritteli 1970-luvulla seuraavasti: tutkimuksen tehtävänä on pukeutumisperinteen ja siihen liittyvien arvo- ja asennejärjestelmien muutosten tallentaminen ja analysoiminen. Lönnqvist katsoi, että erityisen tärkeää on tallentaa niitä motiiveja, joiden perusteella niin yksilöt kuin erilaiset ryhmät valitsevat vaatteensa ja omaksuvat uusia muoteja, sillä ne antavat selityksen sille, miksi pukeutumisen yksilöllinen kombinaatio muodostuu sellaiseksi kuin muodostuu. (Lönnqvist 1973, 12–13; Lönnqvist 1974, 88; Lönnqvist

1976, 145.) Analyysini lähtökohtana on myös antropologinen näkemys siitä, että luonnollista ruumista ei ole vaan ruumis on aina kulttuurisesti säädelty: ihmisruumista merkitään kaikissa kulttuureissa syntymästä kuolemaan erilaisilla muokkaamisen, verhoamisen ja koristelun tavoilla (vrt. Kinnunen 2010).

Lönnqvist osallistui näkemyksillään murrosvaihetta elävän tieteenalan uudelleenorientoitumiseen. Kun kansatiede alkoi 1960- ja 1970-luvuilla kohdistua kaupunkien työväestöön ja ammattiryhmiin sekä erilaisiin vähemmistö-, ala- ja osakulttuureihin ja kansatieteen rinnalla oppiaineen nimestä alettiin käyttää termiä etnologia (Lehtonen 2005, 19–20; Lönnqvist 1999, 28), myös pukututkimuksen kohde ja tarkoitus oli tarpeen määritellä uudelleen. Kansatieteellisten pukututkimusten kohteena olivat tähän asti olleet kansan eli talonpoikien, maaseudun tilattoman väestön ja kaupungin alempien sosiaaliryhmien käyttämät, enimmäkseen kotitekoiset vaateparret. Verrattuna säätyläisten muodin mukaan muuttuneeseen, oman aikansa tyyli-ilmiöiden sidoksissa olleeseen pukeutumiseen – jonka tutkimus lukeutui taidehistorian alaan – kansanpuvut ovat edustaneet aitoa ja alkuperäistä kansankulttuuria. Kansatieteellisen pukututkimuksen tehtävänä oli tallentaa tämä kansanomaisen pukuperinne ennen kuin se yhteiskunnan modernisoitumisen ja kansainvälisen masamuodin mukaisten ostovaatteiden myötä katoaisi kokonaan. (Lönnqvist 1972, 13–14; Kaukonen 1985, 11–13; Böth 1994, 211–213; Taylor 2004, 202.)

Toisaalta raja kansatieteellisen ja taidehistoriallisen tutkimuksen välillä on ollut joustava. Esimerkiksi taidehistorian tutkija Riitta Pylkkänen on suomalaisen muodintutkimuksen klassikoissa, säätyläisten ja porvariston pukeutumisesta koskevissa tutkimuksissaan *Renessanssin puku Suomessa 1550–1620* (1956) ja *Barokin puku-muoti Suomessa 1620–1720* (1970), käsitellyt myös kansan pukeutumista.

Myöhempi tutkimus on purkanut muoti- ja kansanpukeutumisen välistä dikotomiaa ja kyseenalaistanut käsityksen kansanpukujen aitoudesta, sillä kansan on todettu pukeutumisessaan seuranneen säätyläisten muotia. Kyse ei kuitenkaan ole ollut suorasta jäljittelystä, vaan muotipiirteitä on omaksuttu kansanpukuihin valikoiden ja soveltaen, paikallisen puku- ja tekstiiliperinteen ehdoilla. (Ks. Lönnqvist 1976; Böth 1994, 213–215; Taylor 2002, 201–205; Hansen 2004, 372; Lehtinen & Sihvo 2005). Tutkimuksissa on näin kumottu muodin tutkimuksen klassikossa, sosiologi ja taloustieteilijä Thorstein Veblenin vuonna 1899 ilmestyneessä teoksessa *The Leisure Class* (suom. Joutilas luokka, 2002) esitetty trickle down -teoria, jonka mukaan muodin leviäminen tapahtuu ”alas valumisena” yhteiskunnan ylemmiltä luokilta alemmille luokille. Lönnqvist toikin esiin, että kansan puvun tutkiminen on etnologiassa edelleen perusteltua, jos kansan puvuksi ymmärretään kunkin hetken suomalainen pukeutumistyyli. Lönnqvist huomautti, että kansalliset tai tietyn ryhmän pukeutumisperinteet vaikuttavat siihen, miten kansainvälistä muotia omaksutaan suomalaiseen pukeutumiseen ja miten pukeutumistavat muuttuvat. Nykyajankaan suomalainen

pukeutuminen ei siis suoraan edusta kansainvälistä muotia, vaan siinä on nähtävissä alueellisia ja yksilöllisiä variaatioita. (Lönnqvist 1973, 11–13; Lönnqvist 1976, 147.)

Määritelmillään ja omilla tutkimuksillaan (esim. 1972, 1976, 1978, 1979, 2008) Lönnqvist on laajentanut etnologisen pukututkimuksen ajallista painopistettä menneisyyden tutkimuksesta nykyhetken tutkimukseen ja uudistanut lähestymistapaa esinelähtöisestä, vaatteiden materiaalisia ominaisuuksia koskevasta tutkimuksesta ilmiökeskeiseen, vaatteiden käyttöä, pukeutumisen funktioita ja vaatteiden välittämiä kulttuurisia ja sosiaalisia merkityksiä koskevaan tutkimukseen. Suuntaus alkoi anglo-amerikkalaisessa antropologisessa pukututkimuksessa jo 1960-luvulla. Erityisesti naisantropologien voimin pukeutuminen nostettiin marginaalisesta roolista eli kodin piiristä ja naisten alueelta kulttuurin keskeiseksi osa-alueeksi, jonka kautta on tutkittu ja problematisoitu muun muassa sukupuolta, etnisyyttä, perinteiden uuskäyttöä, autenttisuutta, esteettisyyttä sekä viimeisimpänä erityisesti modernisaation ja globalisaation vaikutuksia paikallisyhteisöihin (ks. Taylor 2002, 193–241; Hansen 2004).

Lönnqvistin asettamaan haasteeseen nykyajan eli kansanpukujen jälkeisen pukeutumisen tutkimukseen on suomalaisessa etnologiassa ja kansatieteessä pro graduja lukuun ottamatta tartuttu vähäisessä määrin. Väitöskirjoissa pukeutumista on viime vuosikymmeninä käsitelty lähinnä osana erilaisten yhteisöjen ja ammattiryhmien kulttuuria (Nurmi 1989, 89–90; Sallinen-Gimpl 1994, 190–195; Snellman 1996, 134–141; Olsson 1999, 82–86; Paaskoski 2009, 121–129). Lönnqvistin oman, pukeutumisen muutosta kansanpuvuista moderniin pukuun tarkastelleen *Dräkt och mode i ett landsbygdssamhälle 1870–1920* (1972) väitöstutkimuksen jälkeen pukeutumiseen keskittyviä tutkimuksia on tehty kaksi: Tuula Leimu (1977) on tutkinut teollisuustyöväestön pukeutumista ja Päivi Aikasalo (2000) naisten pukeutumisen ihanteita ja käytänteitä 1920–1960-luvuilla. Lähtitieteissä eli historian tutkimuksessa ja uskontotieteessä on tehty kaksi kiinnostavaa tutkimusta, joissa on tarkasteltu kansanomaisen pukeutumisen problematiikkaa: Kati Mikkola (2009) on käsitellyt suhtautumista uusiin vaatemuoteihin suomalaisella maaseudulla osana modernien ilmiöiden vastaanottoa koskevaa väitöstutkimusta ja Saara Tuomaala (2004) on oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaamista tutkiessaan tarkastellut myös koululaisten pukeutumista. 1990-luvulta lähtien pukeutumisen tutkimus on Suomessa keskittynyt käsityötieteeseen (esim. Uotila 1994; Luutonen 1997; Koskennurmi-Sivonen 1998; Kaipainen 2008). Lisäksi tutkimusta on tehty muun muassa sosiologiassa (esim. Ruohonen 2001).

Ruotsalaisessa etnologiassa tilanne on vastaavanlainen kuin Suomessa: pukeutumisesta on tehty kolme väitöskirjaa, Maja Jacobsonin tutkimus *Kläder som språk och handling* (1994), Viveka Berggren Torellin tutkimus *Folkhemmets barnkläder* (2007) ja Marianne Larssonin tutkimus *Uniformella förhandling* (2008). Huomattakoon, että

kaksi viimeksi mainittua on tehty aivan viime vuosina. Pukeutumisen tutkimus näyttäisikin Ruotsissa olevan nyt nousussa, sillä Tukholman yliopistoon on 2006 perustettu monitieteinen Muodintutkimuksen keskus (*Centrum för modevetenskap*).

Millaiseksi etnologinen pukeutumistutkimus sitten on muodostunut? Leimun (1977) tutkimus on kyselyaineistoon perustuva kuvaus työvaatetuksen käyttöönotosta ja kehityksestä Suomessa 1900-luvun alussa. Aikasalon (2000) tutkimuksen pääaineistona ovat *Kotilieden* pukeutumisohjeet ja tutkimuksellisenä viitekehyksenä kansatieteellinen esinetutkimus sekä vaatteiden sisältämien merkitysten ja niiden välittämien viestien tutkimus. Aikasalo (2000, 33) tutki pukeutumista osana sosiaalista vuorovaikutusta, ja hän sijoittaa tutkimuksensa esine- ja elämäntapatutkimuksen välimaastoon. Jacobson (1994) tutkimuksena aiheena ovat nuorten naisten pukeutumisvalinnat kolmen 1900-luvulla aikuistuneen naissukupolven elämässä.¹³ Hän tutki pukeutumista kommunikaationa ja tarkasteli pukeutumisvalintoja identiteetin ja elämäntavan rakentajana Thomas Ziehen modernia identiteettiä koskevien käsitysten pohjalta. Berggren Torellin (2007) lähtökohta pukeutumisen tutkimukseen on myös kommunikatiivinen, mutta näkökulma on toinen. Hänen tutkimuksensa kohteena ovat lasten pukeutumista Ruotsissa 1920–1950-luvuilla koskeneet diskurssit ja ihanteet, joita hän tarkastelee yhteiskunnallisena keskusteluna lapsista ja lapsuudesta niin sanotun kansankodin aikaan. Kriittistä diskurssianalyysia soveltaen hän tarkastelee lasten pukeutumista koskevien diskurssien muotoutumista, järjestystä ja niiden oletettuja seurauksia kansankodin tulevaisuuden kannalta. Larssonin (2008) tutkimuksessa tarkastellaan hierarkian ja sukupuolen rakentumista postin univormuissa 1600-luvulta tähän päivään. Tutkimus koskee siis työpukeutumisen merkityksiä ja sen teoreettisena lähtökohtana ovat Michel Foucaultin näkemykset vallasta ja Bruno Latourin Action-Network-Theory (ANT), jonka kautta Larsson tarkastelee univormuja teknologiana ja toimijana sosiaalisissa suhteissa.

Tämän tutkimuksen kysymyksenasettelua ohjaa sama lähtökohta, jonka Lönnqvist määritteli etnologisen pukeutumistutkimuksen tarkoitukseksi: Naisten housujen käyttö on yksi esimerkki kansainvälisestä muodista, josta sittemmin on tullut osa suomalaista pukeutumisperinnettä, ja tutkimus kohdistuu tältä osin suomalaisnaisten pukeutumisperinteen ja siihen liittyvien arvo- ja asennejärjestelmien muutokseen niin sanotun modernisaatiomurroksen viitekehyksessä. Tutkimuksen keskeisten pukeutumista koskevien käsitteiden ja pukeutumistutkimuksellisten lähtökohtien määrittelyssä ammennan viimeaikaisesta anglo-amerikkalaisesta kulttuurintutkimuksellisesta ja antropologisesta muodin ja pukeutumisen tutkimuksesta (*dress studies, fashion studies*).

13 Nuorten miesten pukeutumista Jacobson tarkasteli tutkimuksessaan *Gör kläderna mannen? Om maskulinitet och femininitet i unga mäns bruk av kläder, smycken och dofter* (1998).

Olen kokenut yhteiskuntatieteellisen pukeutumistutkimuksen hyödyntämisen tarpeelliseksi jo siitä syystä, että edellä esitellyissä etnologisissa vaatteita ja pukeutumista koskevissa tutkimuksissa ei ole sovellettu mitään pukeutumistutkimuksen näkökulmaa, teorioita tai käsitteitä, vaan tutkimuksen teoreettinen viitekehys on otettu yleensä esine-, identiteetti- tai viestinnäntutkimuksesta. Itse tutkimuskohde, vaatteet tai pukeutuminen, on otettu siinä määrin itsestään selvänä, että ontologisia ja epistemologisia kysymyksiä siitä, mitä pukeutuminen on ja miten sitä voi tutkia, ei ole esitetty. Vaatteiden erityislaatua esineinä, identiteetin osana tai muodostajana tai viestinnällisenä elementtinä ei siis ole pohdittu. Mainittujen *dress studies* tai *fashion studies* -nimikkeiden alla tehtävän tutkimuksen keskeisin anti on juuri tutkimuskohteen eli pukeutumisen ja muodin erityisluonnetta koskeva keskustelu, ja sen osoittaminen, kuinka käsitteiden valinta ja sisällön määrittely samalla rajaa tutkimuskohteen ja vaikuttaa siihen, millaista tutkimustietoa siitä on mahdollista saada.

Pukeutumistutkimus

Yhteiskuntatieteissä tutkimuskohteena on perinteisesti ollut muoti, jota on tarkasteltu modernille yhteiskunnalle ominaisena ilmiönä. Tarkkanäköiset (mies)sociologit Thorstein Veblen (2002 [1899]) ja Georg Simmel (1986 [1905]) osoittivat 1800–1900-lukujen vaihteessa muodin pinnallisen luonteen ja sen yhteydet modernin kulutusyhteiskunnan varjopuoliin. Heidän näkemyksensä muodista yhtenä varakkaan yläluokan joutilaaseen elämäntapaan kuuluvana kerskakulutuksen muotona – jota alemmat luokat, erityisesti naiset, pyrkivät jäljittelemään, vaikkei heillä olisi siihen taloudellisia mahdollisuuksia – vaikuttivat tutkimuksellisenä lähestymistapana muotiin 1980-luvulle saakka.

Veblen (2002 [1899], 95–104) huomautti, että muodikkaat vaatteet ovat sekä kalliita että epäkäytännöllisiä, mikä kertoo muodin funktiosta varallisuuden ja joutilaisuuden ilmaisijana; muotiin on varaa vain joutilaalla yläluokalla, jonka ei tarvitse tehdä työtä. Erityisesti naisten muodikas vaatetus pitkine helmoineen ja korsetteineen sekä kenkien korkeat korot alleviivasivat, ettei niiden kantajan tarvinnut tehdä fyysistä työtä. Joutilas elämäntapa edusti tavoiteltavaa, työstä vapaata elämäntapaa, mutta naisten kohdalla se viesti myös heidän epäitsenäisestä ja taloudellisesti miehestä riippuvaisesta asemastaan: he olivat miehen omaisuutta, joiden tehtävänä oli ulkoasun kautta tuoda esiin miehen varallisuutta ja asemaa. Simmel (1986 [1905]) näki nopeasti muuttuvan muodin levottoman modernin ajan ilmiönä: ”Mitä hermostuneempi on aikakausi, sitä kiivaammin vaihtelevat sen muodit”. Hän katsoi, että muodin moottorina toimii ihmisten halu yhtäältä sulautua ryhmään ja toisaalta halu erottautua siitä. Muoti on hänen mukaansa mahdollinen vain yhteisöissä, joiden jä-

senten välillä on hierarkkisia eroja, ja Simmel näkikin juuri muodin kuvaavan kapitalistisen yhteiskunnan olemusta. Simmel huomautti epäitsenäisten, huomion herättämistä kaipaavien ihmisten olevan muodille erityisen alltiita ja piti tätä luonnollisena selityksenä sille, miksi juuri naiset ovat muodista riippuvaisia. Muoti on heille ainoa elämänalue, jonka kautta he voivat toteuttaa itseään, sillä he eivät voi miesten tavoin ansioitua ammatin kautta. Muoti on heille Simmelin mielestä siis eräänlainen varaventtiili.

Yhteiskuntatieteellisen muodintutkimuksen toinen vaihe alkoi 1970-luvulla kulttuurintutkimuksen (cultural studies) ja feministisen tutkimuksen etabloitumisen myötä. 1980–1990-luvuilla pukeutuminen nousi yhteiskuntatieteissä marginaalista oikeaksi, vakavasti otettavaksi tutkimuskohteeksi ja monipuolistui useita eri näkökulmia ja menetelmiä sisältäväksi tutkimusalaksi. Feministit ovat naisasianaisten järjestäytymisestä lähtien nähneet muodin yhtenä naisten alistuksen muotona ja ottaneet siihen etäisyyttä. 1970-luvulla alkanut akateeminen feministinen muotokritiikki, jota feministit pyrkivät toteuttamaan myös käytännössä feminististä tyyliä edustavalla pukeutumisella¹⁴, mukaili Veblenin ja Simmelin ajatuksia ja laajeni myöhemmin muodin kokonaisvaltaiseen kriittiseen tarkasteluun osana muun muassa sukupuolen rakentumista ja esittämistä (ks. esim. Wilson 2003 [1985]). Kulttuurintutkijat taas kiinnostuivat pukeutumisen roolista osana ala- ja vähemmistökuulttuurien identiteettiä ja sen ilmaisemista.

Kulttuurisen käänteän seurauksena herännyt kiinnostus symbolien, representaatioiden, identiteettien ja elämäntavan tutkimukseen samoin kuin painopisteen vaihdos tavaroiden tuotannon tutkimuksesta kulutuksen tutkimukseen tekivät pukeutumisesta ja muodista 1980- ja 1990-luvuilla relevantin tutkimuskohteen myös sosiologiassa, taloustieteessä sekä sosiaali- ja taloushistoriassa. Niistä, samoin kuin antropologiasta saadut vaikutteet sekä uudet ruumiin sekä materiaalisen ja visuaalisen kulttuurin tutkimuksen lähestymistavat toivat uusia näkökulmia ja menetelmiä myös perinteiseen, taide- ja tekstiilihistorialliseen vaatteiden ja muodin tutkimukseen. (Breward 1995, 1–2; Keenan 2001a, 6; Taylor 2002.) Erityisen vahvaksi 1980- ja 1990-luvuilla muodostui pukeutumisen, vaatteiden ja muodin semioottinen ja strukturalistinen tutkimus visuaalisena viestintänä (esim. Davis 1992; Rubinstein 1995; Barnard 1996).

Pukeutumistutkimuksen nousu on merkinnyt pukeutumisen kulttuurisen ja yhteiskunnallisen merkityksen tunnistamista sekä erityisesti muodin käsitteen purkamista ja uudelleen määrittelyä. Aiempi muodin- tai pukeutumishistorian nimellä tehty tutkimus on saanut kritiikkiä elitistisyydestään: Muodiksi tai pukeutumiseksi

14 Feminististä tyyliä edustivat haalarit ja farkut ja ”luonnollinen” ulkoasu, joka tarkoitti kielteistä suhtautumista ”laittautumiseen”. Meikkausta, koruja ja korkokenkiä vältettiin ja kampauksen tuli olla mahdollisimman luonnollinen. (Evans & Thornton 1989, 7.)

on ymmärretty vain länsimainen tai vielä kapeammin eurooppalainen muoti. Vaikka tutkimukset ovat keskittyneet vain huippumuotiin eli salonkimuotiin (*haute couture*) ja muotisuunnittelijoiden eliitin pääasiassa naisille suunnittelemaan muotiin, ne on määritelty retrospektiivisesti sen hetken pukeutumisen normiksi. Niinpä minihame edustaa pukeutumisen historiassa svengaavaa 1960-lukua ja tiukalle sidotuissa korseteissa ruumiillistuu viktoriaaninen aikakausi. Miesten muoti ja miesten rooli kuluttajana on jäänyt vähemmälle huomiolle. (Craik 1994, ix–xi, 3–16; Wilson 2005 [1985], 3–5; Taylor 2002, 81–82.) Muodin tarinat myös antavat mielikuvan konsensuksesta, vaikka pukeutuminen on aina herättänyt paljon keskustelua ja kiistoja, kuten sosiologi Diana Crane (2000, 99) on huomauttanut.

Elitistinen näkökulma ja ristiriitojen häivyttäminen pätee myös siihen tapaan, jolla useat länsimaisen pukeutumisen tai muodin historiaa käsittelevät teokset (esim. Yarwood 1992; Boucher 1988; Ewing 1986) naisten housujen käytön historiaa kuvaavat. Ensimmäisten naisten housujen eli bloomer-housujen kerrotaan olleen Amelia Bloomerinkin keksintö tai aloite; housujen käyttöönoton kerrotaan alkaneen Yhdysvalloissa 1800-luvun lopulla, kun naiset alkoivat harrastaa pyöräilyä; ja housujen käytön kerrotaan yleistyneen 1920-luvun housumuodin myötä. Tutkimusaineistona on käytetty ylä- ja keskiluokan naisille suunnattuja muotikuvastoja ja -lehtiä sekä tunnetumpien muotisuunnittelijoiden mallistoja. Niiden pohjalta esitetty housuhistoria kertoo kuitenkin vain ylempien yhteiskuntaluokkien naisille suunnatun muodin trendeistä. Bloomer-puku jäi kuriositeetiksi ja 1890-luvulla käyttöön otettuja pyöräilyhousuja ovat käyttäneet vain ne harvat naiset, joilla ylipäänsä oli varaa ja mahdollisuus pyöräillä ja pukeutua muodinmukaisesti. Samaan aikaan työläisnaiset ovat käyttäneet housuja työasuna (ks. luku *Työhousut esiliinan tilalle*). Koska näitä työhousuja ei kukaan ollut varsinaisesti suunnitellut, ja koska housujen käyttö tapahtui muotisuunnittelijoiden, -salonkien ja -kuvastojen muodostaman muodin vaikutuspiirin ulkopuolella, eivät ne ole lukeutuneet osaksi naisten pukeutumisen tai muodin historiaa.

Laajentaakseen nykymuodintutkimuksen kenttää visuaalisen kulttuurin tutkija Jennifer Craik (1994, ix) erottelee toisistaan huippumuodin (*high fashion*) ja jokapäiväisen muodin (*everyday fashion*). Huippumuodilla hän tarkoittaa muotisuunnittelijoiden kynästä lähtöisin olevia, kunakin aikana vallitsevia muoteja ja tyylejä, ja jokapäiväisellä muodilla pukeutumista yleensä, eli pukeutumisen ”sanastoa” ja valitsemisen, yhdistämisen ja koristautumisen tekniikoita. Antropologit Joanne B. Eicher ja Barbara Sumberg (1995, 300) käyttävät jokapäiväisestä pukeutumisesta maailmanmuodin (*world fashion*) tai kosmopoliittisen muodin (*cosmopolitan fashion*) käsitettä tuodakseen esiin, ettei muodinmukainen pukeutuminen rajoitu enää vain länsimaihin, sillä farkkujen, college-puseroiden, t-paitojen, bleisereiden ja bisnes-pukujen tapaisia vaatteita käytetään eri puolilla maailmaa. Eicherin ja Sumbergin näkemystä maailmanmuodista on tosin kritisoitu siitä, että he tunnistavat vain yhden,

länsimaista alkuperää olevan maailmanmuodin, vaikka nykyään on useita eri makrokulttuureihin pohjautuvia maailmanmuoteja (ks. Koskennurmi-Sivonen 2003, 9). Muodin globaali leviäminen ja muotiteollisuuden globalisoituminen ovat kuitenkin entisestään osoittaneet, että muodin ja perinteisen tai etnisen pukeutumisen rajaa on vaikea määritellä (Hansen 2004, 372).

Muodin käsitteen uudelleen määrittelyn tarkoituksena on ollut tuoda esiin, että huippumuoti on vain yksi muodin variaatio, mutta jokapäiväisellä muodilla on tärkeä rooli useimpien ihmisten elämässä, joten se on myös tärkeä tutkimuskohde. Kaikissa ryhmissä, myös alakulttuureissa, etnisissä ryhmissä ja vaihtoehtoisissa elämäntavoissa, työpaikoilla ja vapaa-ajalla sekä tavanomaisissa arjen ympäristöissä ja instituutioissa on tunnistettavissa pukeutumistyylejä, -konventioita ja -koodeja. Uudempi muodintutkimuksen traditio lähtee siitä ajatuksesta, että kaikki pukeutuminen ei ole muotia, mutta kaikessa pukeutumisessa toimii sama muodin kierto ja kaikilla pukeutumisympäristöillä on jonkinlainen yhteys muodin järjestelmään ja tyylillisiin konventioihin – vaikka vain epäsuora, vastakkainen tai etäinen. Esimerkiksi armeijan, kirkon ja oikeusistuinten jäsenten pukeutumisessa voidaan nähdä vanhojen pukeutumiskoodien jäänteitä. (Wilson 2005 [1985], 3–5; Craik 1994, xi, 2; Eicher & Sumberg 1995, 300.)

Muodintutkimuksen pohjaksi on siis otettu antropologinen näkökulma kulttuuriin ja pukeutumiseen (ks. myös Eicher 2000; Kinnunen 2010), mikä tuo sen lähelle Lönnqvistin määrittelemän etnologisen pukeutumistutkimuksen lähestymistapaa. Molemmat ovat kiinnostuneita vaatteiden ja pukeutumisen roolista ihmisen arkielämässä sekä muodin ja jokapäiväisen pukeutumisen välisestä suhteesta. Arkipäiväisen pukeutumisen näkeminen valintojen kautta muodostuvaksi kokonaisuudeksi tuo myös esiin yksilön roolin pukeutujana. Hän ei vain seuraa muotia tai ole pukujen kantaja vaan hän *pukeutuu* ja tekee vaate- ja pukeutumisvalintoja.

Pukeutuminen merkkeinä ja käytänteenä

Suomen kielessä *vaate*, *vaatteet* ja *puku* viittaavat yksittäisiin vaate- tai kangaskappaleisiin – jälkimmäiset termit myös niiden muodostamaan kokonaisuuteen – mutta *pukeutuminen* on sekä teko että esine, pukeutujan, pukijan tai puvustajan prosessi ja tuote. Kun joku ”pukeutuu päivälliselle”, ei pukeutuminen tässä tapauksessa tarkoita alastomuuden vastakohtaa vaan tietynlaisten, tilaisuuteen sopivien vaatteiden valintaa. (Koskennurmi-Sivonen 2003, 1–4.) Englanninkielessä vaatteisiin viittaavat sanat *costume*, *clothes*, *clothing* ja *dress*. Tutkimuksen painopisteen siirtyessä vaatteiden (materiaalisten ominaisuuksien) tutkimisesta vaatteiden käytön ja pukeutumisen välittämien merkitysten tutkimiseen on tutkimuskirjallisuudessa vakiintunut

dress -käsitteen käyttö, sillä se viittaa sekä vaatteisiin ja pukuun esineinä että pukeutumiseen tekona (Barnard 1996, 9; Koskennurmi-Sivonen 2003, 2, 4). *Dress* -käsitteen käytön vakiinnuttamiseen ovat vaikuttaneet erityisesti Joanne B. Eicher ja Mary Ellen Roach-Higgins (Eicher & Roach-Higgins 1992; Roach-Higgins & Eicher 1995), jotka ovat huomauttaneet, että pukeutuminen ei rajaudu vain vaatteiden käyttöön. He määrittelevät pukeutuneen ihmisen kokonaisuudeksi (gestalt), johon sisältyvät ruumis, kaikki ne tavat, joilla ruumista on muokattu – kuten ihon värjääminen, parfyymit ja kampaus – sekä kaikki ne tavat, joilla ruumista on verhottu niin vaatein, asustein kuin koruin.

Eicherin ja Roach-Higginsin määritelmän lähtökohtana on pukeutumisen luonne non-verbaalina viestintänä. Tällöin on tärkeää huomioida vaatteiden lisäksi myös asusteet, korut, kampaukset ja muut tavat, joilla ruumista on muokattu, sillä merkitysten välittämisessä ne toimivat vaatteiden tavoin tai ovat jopa vaatteita merkityksellisempiä. Esimerkiksi vauvan päässä oleva rusetti kertoo, että kyseessä on tyttö, tai jos naisella ja miehellä muutoin on samanlainen asu, sukupuoli on pääteltävissä hiusten pituudesta, kampauksen mallista tai kosmetiikan käytöstä. Pukeutuneen ihmisen tarkastelu kokonaisuutena on Eicherin ja Roach-Higginsin mielestä perusteltua myös siksi, että on vaikeaa tai lähes mahdotonta erottaa luonnollista ruumista muokatusta tai pukeutuneesta ruumiista tai eritellä, minkä osan tästä kokonaisuudesta vaatteet muodostavat. Määritelmän tarkoituksena on myös purkaa erityisesti etnosentristä suhtautumista pukeutumiseen. Vieraiden kulttuurien jäsenten eksoottisina koettuja ulkoasun piirteitä on tutkimuksissa usein kuvattu esimerkiksi koristeluna, silpomisena tai epämuodostumina huomaamatta, että kyse on arvolatautuneista käsitteistä ja kategorioista, joiden käytöllä tutkijat ovat määritelleet tutkittavan kulttuurin jäsenten ulkoasun esteettistä arvoa ja hyväksyttävyyttä. Termien käyttö ilmentää, että tutkijat eivät ole ymmärtäneet ulkoasun piirteiden merkitystä ja funktiota kulttuurin jäsenille, Eicher ja Roach-Higgins huomauttavat, vaan arvioineet niitä oman kulttuurinsa pukeutumis- ja ulkonäkökäsitteiden näkökulmasta. (Eicher & Roach-Higgins 1992; Roach-Higgins & Eicher 1995; myös Eicher 1995, 1; Eicher & Sumberg 1995, 298–299.)

Määritellessään pukeutumisen käsitettä uudelleen Eicher ja Roach-Higgins kuitenkin huomauttavat, että pukeutuminen (*dress*) ei ole sama asia kuin ulkonäkö (*appearance*). Yhtäältä ulkonäkö kattaa enemmän kuin pukeutuminen, sillä siihen sisältyvät myös ruumiin muoto, eleet, ilmeet ja asennot, toisaalta pukeutuminen on enemmän kuin ulkonäkö, sillä siihen sisältyy myös sellaisia ruumiin muokkaamisen ja verhoamisen aspektoja, jotka aistitaan kaikilla aisteilla, ei vain näköaistilla kuten termi *ulkonäkö* antaa olettaa. Täten *dress* on heidän mielestään käyttökelpoisempi käsite kuin *appearance*. (Eicher & Roach-Higgins 1992, 13–14; Roach-Higgins & Eicher 1995, 9.)

Ruumiin (body) ja ruumiillisuuden tutkimusta edustavat pukeutumisen ja muodin tutkijat Jennifer Craik (1994, 2005), Joanne Entwistle (2000, 2001) ja Paul Sweetman (2001) sekä uuden materiaalisen kulttuurin tutkijat Daniel Miller (2005) ja Sophie Woodward (2005) ovat edelleen kyseenalaistaneet luonnollisen ja pukeutuneen ruumiin välistä eroa ja kehottaneet huomioimaan myös eleet ja asennot pukeutumista tutkittaessa. He kritisoivat aiempaa muodin ja pukeutumisen tutkimusta siitä, että pukeutumiseen sisältyviä tai pukeutumisen ilmaisemia merkityksiä tutkittaessa ei ole huomioitu vaatteiden käyttäjän ruumista ja niitä merkityksiä, joita yhtäältä ruumis tuo pukeutumiseen ja toisaalta pukeutumisen materiaaliset ominaisuudet ruumiiseen, vaan vaatteita ja pukeutumista on tutkittu irrallaan ruumiista. Vaatteiden käyttäjä on siis nähty mallinuken tai vaatehenkarin roolissa. Heidän lähtökohtansa on se, että puku ei ole vain ihmisen kuori vaan pukeutuminen, ruumis ja itse muodostavat kokonaisuuden. Elizabeth Wilson (2005 [1985]) on havainnollistanut asiaa huomauttamalla, että esimerkiksi museoissa esillä olevien vaatteiden kautta on mahdollista tavoittaa vain vaateen valmistamista ja aikakautta koskevia tietoja, mutta ei sitä, miten vaatetta on pidetty yllä, miten vaate liikkui käyttäjän yllä, miltä vaate kuulosti kun käyttäjä liikkui ja miten käyttäjä sen koki yllään.

Yhteiskuntatieteissä 1980-luvulla alkaneen ruumiin (body) ja ruumiillisuuden tutkimuksen (ks. esim. Featherstone, Hepworth & Turner (eds.) 1991; Shilling 2005) näkökulmia ryhdyttiin soveltamaan pukeutumistutkimuksessa 2000-luvulla. Sen myötä pukeutumistutkimuksessa tapahtui paradigman muutos sosiaalisen rakenteen ja pukeutumisen kommunikatiivisten aspektin tutkimuksesta toimijuuden, käytänteiden ja performanssin tutkimukseen. Pukeutumisen analysointi non-verbaalina viestintänä sai kritiikkiä ylitiekstuaalisena lähestymistapana, joka redusoi pukeutumisen symboliseksi ja pohjimmiltaan kognitiiviseksi toiminnaksi. Tällöin pukeutumisen käytänteitä ja elämyksellisyyttä ei tavoiteta, eikä tutkimus huomioi pukeutumisen vaikutusta siihen, miten ruumista voidaan käyttää. (Entwistle 2000, 69–70; Sweetman 2001, 65–66.) Toisaalta ruumiillisuuden näkökulmaa edustavat pukeutumistutkijat ovatkin aiheellisesti kritisoineet ruumiillisuuden tutkimusta siitä, että pukeutumista ei ole tutkittu osana ruumiillisuutta. Tähdentäessään, että ihmiset ovat ruumiillisia olentoja, ruumiillisuuden tutkijat ovat unohtaneet, että tuo ruumis on yleensä puettu/pukeutunut ruumis (dressed body) ja että pukeutuminen on keskeinen osa ruumiillisuutta, kuten Entwistle (2001, 33) huomauttaa.

Tutkittaessa pukeutumista ruumiillisuuden näkökulmasta pukeutuminen ei ole pelkkää pintaa ja yksinomaan funktionaalista toimintaa, joka peittää ruumista lämmön, säädyllisyyden tai mukavuuden vuoksi, vaan tapa artikuloida ruumis kulttuurisesti. Pukeutuminen ei tällöin vain heijasta luonnollista ruumista tai identiteettiä, tai ole maski, jonka alle aito identiteetti tai ruumis peittyi, vaan antaa ruu-

miille merkityksiä, joita sillä itsessään ei olisi. (Craik 1994, 4–5, 10; Entwistle 2000, 141; 2001, 33.) Tällöin esimerkiksi miehen (formaalin) puvun ja maskuliinisuuden yhteys ei muodostu siitä, että puku korostaisi miehen luonnollista maskuliinisuutta, vaan puku toimii maskuliinisuuden rakentajana. Samoin esimerkiksi sellaiset kategoriat kuin luokka, status, sukupuoli, ikä tai kuuluminen tiettyyn alakulttuuriin eivät ainoastaan tule pukeutumisen kautta näkyviksi, vaan ne rakentuvat ja merkityksellistyvät pukeutumisessa. (Entwistle 2000, 141; Entwistle & Wilson 2001, 4.)

Joanne Entwistle (2001, 34) on huomauttanut, että pukeutuminen määrittää myös alastonta ruumista, sillä kuten Anne Hollander (1993) on tutkimuksessaan osoittanut, tapa, jolla alastonta ruumista on kuvattu taiteessa eri aikoina, on yhteydessä kunkin aikakauden muotiin. Ruumiillisuuden näkökulma purkaa entisestään muodin ja (arki)pukeutumisen välistä dikotomiaa, sillä ruumiillisuuden näkökulmasta kyse on vain erilaisista tavoista merkityksellistää ruumis. Muodin ominaispiirteeksi määrittyy tällöin se, että se ei ole vain uusia tyylejä vaan aina uusia tapoja peittää ja paljastaa ruumis ja siten uusi tapoja tehdä ruumiista näkyvä ja mielenkiintoinen katsoa (Entwistle & Wilson 2001, 4).

Entwistle (2000, 2001) määrittelee pukeutumisen tilannesidonnaiseksi ruumiilliseksi käytänteeksi (situated bodily practice), jota ymmärtääkseen on otettava huomioon sekä pukeutumisen diskursiivinen että käytänteistä koostuva ulottuvuus. Hänen mielestään pukeutumisen tutkimus vaatii sekä pukeutumisen diskurssien että käytänteiden ymmärtämistä, sillä muotia ja pukeutumista koskevat diskurssit muovaavat ruumiin sosiaalisesti, mutta varsinainen ruumiillinen esittäminen muodostuu pukeutumisen elämyksellisestä puolesta ja käytänteistä. Hänen mukaansa muoti itsessään on abstrakti järjestelmä, idea ja esteettisyysnäkemys, joka tarjoaa raakamateriaalia jokapäiväiseen pukeutumiseen. Hän määrittelee muodin ja pukeutumisen suhteen seuraavasti: muoti tuottaa ruumista koskevia diskursseja, jotka muovaavat ruumiin sosiaalisesti; pukeutuessaan yksilö ”kääntää” näitä diskursseja arkipäiväiseksi ruumiilliseksi käytänteeksi ja muoti ruumiillistuu arkipäivässä. Käytänteenä pukeutuminen on tällöin tilannesidonnaista (situated), ruumiiseen kohdistuvaa, rutiinien kautta toteutettavaa aktiivista tekemistä, jonka kautta ruumiista tehdään sosiaalinen ja kulttuurisesti tunnistettava ja sille annetaan merkityksiä ja identiteetti. (Entwistle 2000, 1–4, 238; Entwistle 2001, 34–35.)

Sovellan tässä tutkimuksessa ruumiillisuuden näkökulmaa, sillä viestinnällinen näkökulma tai pukeutumisen symbolimerkitysten tutkimus ei mielestäni anna samanlaisia mahdollisuuksia tavoittaa sitä pukeutumisen kokonaisuutta, jollaisen ruumiillisuuden näkökulma housujen käyttöön avaa. Aikalaisten kommentteja lukiessa on ilmeistä, että mieliä ei kuohuttanut yksinomaan housut vaatteena vaan housuihin pukeutunut nainen ilmiönä, jossa (nais)ruumiillisuus näyttäytyi erilaisena ja sen sosiaalinen ja kulttuurinen tunnistettavuus oli vaarassa. Ruumiillisuuden näkökulma

tarjoaa siten kokonaisvaltaisemman tavan nähdä ja ymmärtää pukeutumisen merkitystä osana yksilöiden arkielämää ja sosiaalista vuorovaikusta.

Luen ja analysoin lehtiaineistoa vaatteita (materiaalisina esineinä), pukeutumista ja ruumista koskevana diskursseina eli merkityksellistämisen tapoina, jotka muovaavat ruumiin sosiaalisesti. Ohjeet eivät tarjoa suoraa pääsyä lukijoiden tulkin-toihin saati heidän pukeutumisvalintoihinsa ja niiden perusteluihin, mutta ne kertovat, millaisia pukeutumisen käytänteitä lehdet pyrkivät pukeutumisohjeillaan ja muulla pukeutumisaiheisella sisällöllään edistämään ja millaisen sosiaalisen (nais) ruumiin ne pyrkivät tuottamaan. (Lehtiaineiston analysoinnista tarkemmin luvussa *Tutkimusmenetelmät*.) Tarkastelen pukeutumista kuitenkin hieman toisin kuin Entwistle. Ruumiillisuuden tutkijana hän tutkii ruumiillisuutta pukeutumisen kautta. Kuten johdannossa määrittelin, olen tässä tutkimuksessa kiinnostunut pukeutumisesta kulttuurisena ilmiönä, jonka osa-alueiksi määrittelen vaatteet ja muun pukeutumisen, pukeutumisen tavat ja muut käytänteet sekä pukeutumisen diskurssit. Entwistlen mainitsemat pukeutumisen käytänteet jaan kahteen osa-alueeseen: pukeutumiseen, jonka ymmärrän Eicherin ja Roach-Higginsin tavoin kokonaisuutena, johon kuuluvat vaatteiden lisäksi muut ulkomuodon muokkaustavat, ja pukeutumisen tapoihin, jotka kattavat vaatteiden pukemiseen, käyttämiseen ja riisumiseen kuuluvat tavat eli Entwistlen sanoin ruumiiseen kohdistuvan ”aktiivisen tekemisen”.

Jaon kautta pyrin huomioimaan tutkimuksessa housut vaatekappaleena, joita voidaan valmistaa erilaisista materiaalista erilaisin menetelmin ja erilaisten mallien mukaan, jolloin ne materiaalien ominaisuuksien kautta vaikuttavat siihen, miten ruumis koetaan. Tässä tutkimuksessa tarkastelen pukeutumiskulttuuria naistenlehdissä esiintyvien ja konstruoitujen diskurssien kautta, joissa kaikki pukeutumiskulttuurin osa-alueet ovat merkityksellistämisen kohteena: lehdissä annetaan merkityksiä vaatteiden materiaaleille ja valmistustavoille ja arvotetaan niitä, lehdissä annetaan pukeutumisneuvoja tietynlaisiin pukeutumiskursseihin nojautuen ja lehdissä neuvotaan tietynlaisia pukeutumistapoja ja -rutiineja.

Pukeutuminen, sukupuoli ja valta

Pukuhistorian ja muodin tutkimus on perinteisesti tavannut kohdistua naisten pukujen ja pukeutumisen tutkimukseen ilman, että tutkijat ovat pohtineet tutkimuskoh-teensa sukupuolittunutta luonnetta tai omaa rooliaan sukupuolittuneen aselman – naiset ja muoti tai naiset ja pukeutumiskysymykset – uusintajina. Vaikka tutkimus koskisi yksinomaan naisten pukeutumista ja siihen liitettyjä merkityksiä, tutkija ei välttämättä ole sisällyttänyt tutkimukseensa nais- tai sukupuolentutkimuksen näkökulmaa lainkaan.

Muodin historian ja kansanpukujen osalta tutkimuksen kohdistuminen naisten vaatteisiin selittyy osaltaan sillä, että naisten muotipukuja ja kansanpukuja on tallennettu enemmän museoiden kokoelmiin. Tämä taas selittyy sillä, että muodikkuus ja kulttuuriset erot ovat näkyneet naisten puvuissa selvemmin kuin miesten puvussa. Naisten puvuissa on myös ollut enemmän osia ja yksityiskohtia kuin miesten puvuissa. (Ks. esim. Lehtinen & Sihvo 2005; Kaukonen 1985). Selitystä tälle ei ole etsitty. Yhteiskuntatieteellisessä muodintutkimuksessa muotia koskevat havainnot taas ovat Simmelistä ja Veblenistä lähtien olleet juuri naisten yhteiskunnallista asemaa koskevia teorioita, kuten edellä kävi ilmi, mutta näiden teorioiden soveltaminen kansanpukututkimukseen ei ole ollut yleistä.

Pukuhistorian tutkijat ovat jo varhain huomauttaneet pukeutumisen merkityksestä hyvin monenlaisten kulttuuristen merkitysten kantajana ja kulttuuristen kategorioiden kuten sukupuolen ilmaisijana. Esimerkiksi kansatieteilijä U. T. Sirelius kirjoitti kansanpuvuista 1921 näin:

Enemmän kuin missään muussa ihmishengen tuotteessa tulevat siinä näkyviin erilaiset maku- ja muotisuunnat. Siinä kuvastuvat myös kantajan sukupuoli, sieluntila, hänen ikänsä, suhteensa avioliittoon, hänen yhteiskunnallinen asemansa ja jäsenyytensä jossakin erikoisessa ihmisryhmässä tai uskonlahkossa – vieläpä vuodenaikakin, jona pukua kannetaan. (Sirelius 1989 [1921], 357)

Sirelius (1989 [1921], 357) täsmensi, että ”lapsenpuku on useimmiten yhtenäinen molemmille sukupuolille”, ja että ”[p]ojanpuku sisältää pääasiassa jo ne osat, joita hän nuorukaiseksi ja mieheksi tultuaan käyttää, mutta naisen puvussa tapaamme monta eri ikäasteelle ominaista vaihdetta.” Pukeutumisen merkitys iän ja aviollisen ja sitä myöten yhteiskunnallisen aseman ilmaisijana on siis koskenut etupäässä naisten pukeutumista. Juuri naisten pukeutumisessa ovat saaneet ilmaisunsa myös kulttuuriset erot. Esimerkiksi karjalaiset kansanpuvut jaetaan niin sanottuihin savakko- ja äyrämöispukuihin. Ero perustuu savakko- ja äyrämöisnaisten pukujen eroihin, sillä savakko- ja äyrämöismiesten puvuissa erot olivat vähäisiä. (Ks. esim. Lehtinen & Sihvo 2005, 20–22; Kaukonen 1985, 170–223, 252.)

Kansanpukututkimukset heijastavat kansankulttuurin tutkimuksen sukupuolisokeaa lähtökohtaa eli tutkimuskohteen hahmottamista kollektiivisena ja homogeenisena kansana, jolloin sukupuolten erojen esiintuomiselle ei ole ollut tilaa (Heikkinen 2007). Etnologia on kuitenkin ollut siinä mielessä poikkeuksellinen tiede, että tutkimuskohteina ovat alusta alkaen olleet myös naisten elämään koskevat teemat ja tutkijoina on ollut suhteellisen varhain myös naisia, mutta naisten roolia on tutkittu etupäässä heidän edustavimmiksi katsottujen saavutusten kuten käsitöiden tekemisen kautta (Östman 2007; Olsson & Willman 2007, 7). Toisaalta kansankulttuurin kuvauksissa esiintyvät jaot esimerkiksi miesten töihin ja naisten töihin on tehty reflektöimatta miten ja miksi sukupuolittunut jako tehdään myös silloin, kun kyse ollut

käytännössä yhdessä tehdyistä töistä (Heikkinen 2007). Samoin kysymykset muun muassa siitä, miksi pojan- ja miehenpuvussa on vähemmän vaihteita kuin naisenpuvussa, mikä merkitys pukeutumisella on naiseksi tai mieheksi tulemisen prosessissa ja sukupuolen esittämisessä, tai miksi juuri naisen mutta ei miehen puvussa heijastuvat kulttuuriset ja etniset erot, ovat jääneet esittämättä.

Feministinen näkökulma muotiin – kuten naistenlehtiinkin – oli aluksi torjuva. Veblenin ja Simmelin ajatusten mukaisesti muoti nähtiin pinnallisena, kulutuskulttuuria ilmentävänä ilmiönä sekä epäitsenäisten naisten varaventiilinä. Feministisessä tulkinnassa muotivaatteiden epämukavuus ja epäkäytännöllisyys oli konkreettinen esimerkki naisten alistuksesta. Feministisen tyylin tarkoituksiksi muodostuikin irtiotto muodikkeudesta. Muotia kritisoitiin myös kapitalistisen järjestelmän epäkohtien vuoksi: muotiteollisuus on alusta alkaen tarkoittanut hikipajoja, joissa alipalkatut työväenluokan naiset ovat valmistaneet vaatteita ylempien luokkien naisten tarpeisiin. 1980-luvulla feminismin ja muodin suhde arvioitiin uudelleen, kun muoti alettiin nähdä taiteellisena ja poliittisena ilmaisukeinona, jota on mahdollista hyödyntää myös vallitsevien kulttuuristen merkitysten haastamiseen. (Wilson 2003 [1985]; Evans & Thornton 1989.)

Sukupuolittuneen luonteensa vuoksi pukeutuminen on hyvää aineistoa gender-tutkimukseen eli sukupuolen kulttuurisen ja sosiaalisen rakentumisen tutkimukseen. Ihmisten merkitseminen ja tunnistaminen naiseksi tai mieheksi tapahtuu pukeutumisen kautta. Tutkittaessa pukeutumista viestintänä sukupuolten välisten erojen tulkitaan muodostuvan pukeutumisen merkkikielen ja vaatteiden ominaisuuksien kuten vaatteiden muotojen, värien ja kankaiden kautta, jolloin tietyt vaatteet ovat ominaisuuksiltaan feminiinisiä ja toiset maskuliinisia. Viime vuosikymmeninä lapset on soosialistettu sukupuoleensa jo vauvan pukemalla heidät punaisiin tai sinisiin vaatteisiin. Vaatteiden väri toimii aikuisiin päin merkinä, jonka mukaan lapsen suhtaututaan tai hänen oletetaan käyttäytyvän: sinissä vaatteissa olevan vauvan oletetaan olevan komea ja vahva, punapukuisen kaunis ja suloinen. (Rubinstein 1995, 10, 83–84.) Vaatteiden ja pukeutumisen sukupuolesta kertovat ominaisuudet ovat kuitenkin kulttuuri- ja aikasidonnaisia. Myös muodin olemukseen kuuluu jatkuva sukupuolen uudelleenmäärittely (Entwistle 2000, 21).

Pukeutumista ruumiillisuuden näkökulmasta tutkittaessa pukeutumisen sukupuolittuneisuus ei ole ainoastaan vaatteiden ominaisuuksista tai symbolimerkityksistä johtuva tai niihin perustuva ominaisuus, vaan sukupuolen konstruointi ja tuottaminen tapahtuu myös pukeutumisen diskurssien ja käytänteiden kautta. Sukupuolen käsittämisessä ja esittämisessä tapahtuvien muutosten pitäisi siis tulla ilmi myös niitä tutkimalla. Pukeutumisen diskurssien ja käytänteiden kautta on mahdollista tutkia myös sukupuolen konstruointiin ja tuottamiseen liittyvää valankäyttöä.

Entwistle (2000, 2001) perustaa pukeutumisen diskursiivista puolta koskevat näkemyksenä Michel Foucault'n ajatteluun diskursiivisesti tuotetusta, institutionaalisten käytänteiden merkitsemästä ruumiista, jolloin vallan käyttö on ruumiin kontrollointiin kohdistuvaa biovaltaa. Entwistle viittaa erityisesti Foucault'n teokseen *Tarkkailla ja rangaista* (1980), jossa käsitellään Panopticonin mallista vankilaa, jossa vankisellit on asetettu kehän muotoon niin, että keskellä olevasta valvontatornista on näkymä jokaiseen selliin. Jokainen vanki on siis jatkuvan tarkkailun alainen. Entwistle määrittelee muodin samoin kuin esimerkiksi työpaikoilla noudatetut pukeutumistyyliä diskursiiviseksi alueeksi, joka merkittävällä tavalla määrittelee ruumiin ja sen esittämisen puitteet. Tietynlaisten pukeutumisdiskurssien (kuten huolitellusta tai ammatinmukaisesta pukeutumisesta puhumisen kautta) ja -strategioiden (kuten univormujen ja pukukoodien käytön kautta) yritykset kontrolloivat työntekijöiden ruumiita. Työpukeutuminen on näin osa hallinnon institutionaalisia ja yrityskohdattaisia strategioita. Muotiin sisältyvää diskursiivista vallankäyttöä on sekin, että muoti yhdistetään naiseen ja feminiinisyyteen ja että pääasiallisesti vain naisten pukeutuminen herättää moraalista huolta. Entwistle kuitenkin kritisoi Foucaultia huomauttamalla, että tehdessään diskurssien perusteella olettamuksia yksilön käyttäytymisestä Foucaultin edustama strukturalismi ei ole sensitiivinen käytänteitä kohtaan. Entwistle huomauttaa, että diskurssit eivät ole sama asia kuin käytänteet. Diskurssit voivat tuottaa tietynlaisia käytänteitä, mutta niitä pitäisi lähestyä vaikutteina, jotka voivat toteutua tai olla toteutumatta. (Entwistle 2000, 21–24; Entwistle 2001, 39–40.)

Pukeutumisen käytänteiden osalta Entwistle pohjaa Erwin Goffmannin (1971; 1972) teoriaan itsen esittämisestä arkielämässä sekä erityisesti Maurice Merleau-Pontyn (1976; 1981) ruumiin fenomenologiaan, Maussin ruumiin tekniikoiden (1973) ja Bourdieun (1984; 1989; 1994) habitus- ja käytänne -teorioihin. Entwistle (2000, 37; 2001, 52–54) huomauttaa, että Bourdieun habitus-käsite auttaa selittämään, miten sukupuolieroja tuotetaan ruumiillisten tyylien kautta ja kuinka sukupuoli ruumiillistuu erilaisten tekniikoiden, käytänteiden ja tyylien toiston kautta. Pukeutuminen muuttaa näin luonnollisen ruumiin kulttuuriseksi ruumiiksi, lisäten kulttuurisia merkityksiä ruumiiseen. Täten tapa, jolla pukeutuminen ilmaisee feminiisyyttä ja maskuliinisuutta vaihtelee kulttuureittain. Vaikka pukeutumisen kautta ilmaistut sukupuolten väliset erot ovat keinotekoisia, pukeutumistavat kuitenkin usein määrittävät tapaa, jolla ruumis kulttuurisesti luetaan. Transvestiittien pukeutuminen haastaa tämä ”luonnollisen” eron. (Entwistle 2000, 141–144; myös Eicher & Roach-Higgins 1995, 19; Crane 2000, 16–19.) Se myös tuo esiin, että sukupuoli ei ole luonnollinen tosiasia vaan performanssi; diskursiivisesti rajoitettuja performatiivisia tekoja, jotka tuottavat kehon sukupuoliluokituksissa ja niiden välityksellä, kuten Judith Butler (2006, 41) määrittelee.

Myös Craik katsoo Bourdieuin habitus-teorian mukaisesti,¹⁵ että pukeutuminen on keino konstruoida henkilökohtaista habitusta. Habitus muodostuu sosialisoinnin aikana omaksutuista ruumiin tekniikoista – asennoista, liikkeistä ja eleistä – ja sisäistetyistä luokittelujärjestelmistä, joita kussakin kulttuurisessa ympäristössä pidetään itsestään selvinä. Habitus koostuu siis sekä tavoista (habits) että tilankäytöstä (space inhabited). Ruumiit rakennetaan kahdella tavalla, yhtäältä ruumiin tekniikoiden omaksumisen kautta; toisaalta niiden tapojen kautta, joilla ruumiita esitetään habitusten välityksellä tai elinympäristössä. Pukeutumisen¹⁶ tekniikat ovat akkulturaation näkyvä ja merkittävin muoto, sillä itseä esitetään sosiaalisessa ympäristössä nimenomaan pukeutumisen kautta. Täten Craik määrittelee pukeutumisen yhdeksi käyttäytymisen muodoksi (*techniques of civility*) eli itsen rakentamisessa ja itsen ilmaisemisessa käytetyiksi sanktioituiksi käyttäytymisen muodoiksi. Korostaessaan pukeutumisen sopivaisuussääntöjä, konventioita ja rajoituksia myös Craik määrittelee muodin diskursiiviseksi alueeksi. (Craik 1994, 4–5.)

Entwistle näkee habituksen joustavampana ilmiönä kuin Craik, jolle se näyttäytyi akkulturaation muotona ja pukeutumisen ja ruumiin käyttöä rajoittavana tekijänä. Bourdieun habitus-teorian vahvuus on Entwistlen mielestä juuri siinä, että se ei ole reduktiivinen. Vaikka habitus on tiettyjen sosiaalisten olosuhteiden (rakenteiden) tuloista, nämä rakenteet uusiutuvat ainoastaan yksilöiden toiminnan kautta. Habitus edellyttää ihmisiltä tietynlaista pukeutumista, mutta pukeutumisen koodit realisoituvat vain pukeutumisen käytänteiden kautta. Käytänteenä pukeutuminen ei siis Entwistlen mielestä ole alistavien sosiaalisten voimien eikä autonomisten käytänteiden tulos vaan arkipäivän sosiaalisiin olosuhteisiin pohjaavaa neuvottelua, improvisaatiota ja soveltamista. (Entwistle 2000, 36–37; Entwistle 2001, 51–52.) Craik ja Entwistle eivät havainnollista ajatteluaan tältä osin konkreettisilla esimerkeillä. Mielestäni pukeutumisen käytänteitä tulisi arvioida tilannekohtaisesti sen mukaan, miten paljon neuvottelun, improvisaation ja soveltamisen mahdollisuuksia yksilöillä on kulloinkin käytettävissään. Craik (2005) on myöhemmin univormuja koskevassa tutkimuksessaan osoittanut, kuinka soveltamisen varaa ei ole silloin, kun selkeät säännöt määrittelevät yksityiskohtaisesti, miten univormua tai muuta työpukuja tulee käyttää.

Marcel Maussin *techniques of the body* (1973) -teoriaan nojaten Jennifer Craik (1994, 2005) ja Paul Sweetman (2001) määrittelevät pukeutumisen yhdeksi ruumiin tekniikoista. Maussin mukaan luonnollista ruumista ei ole olemassa vaan ruumista kannetaan tiettyjen liikkeiden, eleiden ja esittämisen tekniikoiden kautta. Määrittellessään pukeutumisen yhdeksi ruumiin tekniikoista Craik ja Sweetman esittävät, että pukeutuminen ei vaikuta ainoastaan ulkonäköön vaan on aktiivinen prosessi tai

15 Craik ei suoraan viittaa Bourdieun teoriaan, vaan Mike Featherstonen artikkeliin ”Lifestyle and Consumer Culture” (1987), joka pohjaa Bourdieun (1984) habituksen käsitteeseen.

16 Craik käyttää tässä muoti -sanaa, sillä hän näkee kaiken pukeutumisen muodin ilmiöistä riippuvaisena ja siten muotina.

tekninen keino konstruoida ja esittää ruumiillista itseä, joka vaikuttaa myös siihen, miten ruumis koetaan ja miten sitä voidaan käyttää. Ruumiin ”elämä” siis toteutuu vaatteiden, vartalon ehostamisen ja eleiden kautta¹⁷, kuten Jennifer Craik (1994, 1) on määritellyt. Paul Sweetman havainnollistaa pukeutumisen ja ruumiin tekniikoiden välistä yhteyttä kertomalla esimerkin formaalin puvun ja epäformaalin lenkkeilyasun eroista:

Kun minulla on puku päällä, kävelen, tunnen ja toimin toisella tavalla kuin jos olisin pukeutunut verkkareihin ja löysään t-paitaan. Tämä ei johdu vain siitä, että pukuu liittyy tiettyjä kulttuurisia merkityksiä tai että hienosti pukeutuminen on – sosiologille – arkipukeutumisesta poikkeavaa pukeutumista. Ero johtuu myös tavasta, jolla puku on leikattu ja siitä, miten sen materiaaliset ominaisuudet sekä mahdollistavat että rajoittavat liikkumista. Puvun käyttö vaatii tietynlaisia askelia, asentoja ja käyttäytymistä ja rohkaisee niihin. Samalla se estää koko joukon ruumiillisia liikkeitä, jotka olisivat mahdollisia lenkkeilypuvussa. (Sweetman 2001, 66; suomenos A.T.)

Sweetmanin huomautus päivittää aiemman feministisen tutkimuksen huomion tietystä vaatteista alistuksen muotona: vaatteet itsessään voivat toimia kontrollin ja vallan käytön keinona, kun ne rajoittavat tapoja, joilla ruumis voi liikkua ja sitä voi käyttää. Univormut havainnollistavat pukeutumiseen sisältyvää vallankäyttöä edelleen, sillä niiden kohdalla sekä itse vaatteet että niiden käyttöä ohjaavat diskurssit pakottavat yksilön tietynlaiseen, sanktioituun pukeutumistyyliin, joka edellyttää ja tuottaa tietynlaisia ruumiintekniikoita. Tilanteesta sitten riippuu, kuinka paljon yksilöllä on mahdollisuuksia tai halua varioida ja kokonaan toinen kysymys on se, kuinka kotonaan yksilö kokee univormussa olevansa. (Aiheesta lisää luvussa *Työhousut esiin tilalle*.) Pukeutumiseen sisältyvän valtapelin voi siis määritellä ruumiiseen kohdistuvaksi (bio)vallaksi, joka toteutuu niin pukeutumisen diskurssien, käytäntöiden kuin itse vaatteiden kautta. Heijastaessaan ja tuottaessaan pukeutumista koskevia diskursseja naistenlehdet osallistuvat tähän vallankäyttöön.

17 ”The 'life' of body is played out through the technical arrangement of clothes, adornment and gesture.”

NAISTENLEHDET TUTKIMUSKENTTÄNÄ

Tiedotusvälineiden tekstejä pidetään yleisesti ottaen hyvänä aineistona yhteiskunnallisten ja kulttuuristen muutosten tutkimuksessa, sillä tiedotusvälineet heijastavat muutoksia ja stimuloivat niitä yhä yleisemmiksi prosesseiksi, kuten muun muassa viestinnän tutkija Norman Fairclough (1997, 73, 83) on todennut. Menneisyyden tutkimuksessa lehtiaineiston käyttöä puoltaa se, että lehdissä on käsitelty asioita, joista muissa lähteissä ei puhuta tai joista muutoin on vähän tietoa (esim. Heikkinen 1996, 103). Keskeinen lähde lehdistö on ollut aatteiden leviämistä tutkittaessa (Vuorio 2009, 82). Pukeutumishistorian tutkimuksessa lehtiaineistosta on haettu sekä fakta-tietoja että pukeutumiseen liittyneitä kulttuurisia merkityksiä (esim. Taylor 2002, 92, 135–136). Usein lehdet kuitenkin nähdään aiheeseen johdattelevana aineistona, joka antaa yleiskuvan ajan tapahtumista ja keskustelusta, kenties myös vinkkejä muista tietolähteistä, mutta asian taustoihin ja historialliseen merkitykseen perehtymisen katsotaan edellyttävän muiden lähteiden käyttöä (esim. Henriksson & Kastari 2001, 137).

Edellä kuvatussa lähestymistavassa lehtiä käytetään tutkimuskohteena olevasta asiasta tai ilmiöstä tietoa välittävänä lähteenä, jolloin lehtien tutkimuksellista arvoa on määritelty sen mukaan, miten hyvää eli totuudenmukaista tai kattavaa lähdeaineistoa lehdet ovat. Toinen, kulttuurintutkimukselliseen ja poststrukturalistiseen tutkimustraditioon pohjaava lähestymistapa on lehtien analysointi oman aikansa sosiaalisen todellisuuden ilmentäjinä ja konstruoijina, jolloin keskeistä ei ole kysyä, ovatko lehdet hyvää vai huonoa lähdeaineistoa vaan tutkija on kiinnostunut siitä, *miten* lehdet kertovat asioista, miksi ne nostavat tiettyjä aiheita julkiseen keskusteluun tai vaikenivat niistä, ja miksi ne käsittelevät aiheita niin kuin käsittelevät.

Tämä tutkimus edustaa jälkimmäistä, merkitysten rakentumisesta kiinnostunutta tapaa. Naistenlehdet ovat tutkimuksessani yksi pukeutumiskulttuurin osa-alue, jossa naisten housujen käyttöä käsitellään ja merkityksellistään, ja siten ne ovat tutkimusaineistoa, eivät todellisesta naisten housujen käytöstä kertovaa lähdeaineistoa. Tutkimuksen kohteena ovat naistenlehdissä rakentuvat representaatiot. Representaatiolla tarkoitan todellisuuden ja naiseuden saamia ilmauksia lehdissä. Ymmärrän representaatiot konstruktivistisesti: ne eivät ainoastaan esitä tai heijasta todellisuutta, vaan konstruoivat sitä ja antavat sille merkityksiä. (Vrt. Hall 1997a; Hall 1997b, 15–30; Fairclough 2003, 27; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 57.) Kiinnostavaa tällöin on representaatioiden seurauksia tuottava luonne: millaiseen todellisuuteen ne tähtäävät tai tulevat tuottaneeksi?

Etnologit ovat perinteisesti hankkineet aineistonsa kentältä eli tutkittavien ihmisten parista haastattelemalla ja havainnoimalla. Tässä luvussa tarkastelen naistenlehtiä erilaisten teoreettis-metodologisten näkökulmien kautta muodostuvana ja yhteiskunnallisia merkityksiä sisältävänä mentaalisenä tutkimuskenttänä, ja siten tutkimuksellisenä mutta myös arkiajattelussa ilmenevänä konstruktiona. Havainnollistan seuraavassa kahden edellä mainitun lähestymistavan eroja erityisesti naistenlehdistä käydyn keskustelun perusteella sekä luonnehdin naistenlehtien luonnetta naiseutta koskevien merkitysten heijastajana ja konstruoijana.

Naistenlehdet tutkimuksen lähteenä ja kohteena

Aikakaus- ja naistenlehtien ongelmallisuus

Naistenlehdet on totuttu näkemään pinnallisena ja vähäpätöisenä aineistona. Ennen tämän konstruktion purkamista käsittelen hieman aikakauslehtien tutkimusta, sillä eivät yksinomaan naistenlehdet vaan ylipäänsä aikakauslehdet ovat olleet aliarvostettu tutkimuslähde ja -kohde. Yhteiskuntatieteellisen ja historian- ja journalistiikantutkimuksen kohteena ovat perinteisesti olleet radion ja television uutismateriaali ja yhteiskunnallinen rooli. Yhteiskunnallisesti orientoitunut kysymyksenasettelu on kelpuuttanut aikakauslehdistöä lähdeaineistoksi vain ammatti- ja järjestölehdet. (Ks. Kleberg 2003, 15; Vuorio 2009.) Journalismi ylipäänsä määrittyy usein sanomalehtijournalismiksi (ks. Töyry 2002; Ruoho & Torkkola 2010, 161–163) ja journalismin tai lehdistön historiaa tutkittaessa tutkimus kohdistuu sanomalehtien historiaan. Esimerkiksi 1980-luvulla toteutettuun Suomen sanomalehdistön historia -hankkeeseen ei alun perin ollut tarkoitus ottaa aikakauslehdistöä mukaan lainkaan (Tommila 1988b, 14; Vuorio 2009, 34–35), ja kirjasarjan pohjalta ilmestyneestä *Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia* -yleisesityksestä aikakauslehdet on yleisluontoisia luonnehdintoja lukuun ottamatta rajattu pois, sillä tekijät katsovat aikakauslehdistön olevan niin laaja ja heterogeeninen lehtiryhmä, että se tarvitsisi oman yleisesityksensä (Tommila & Salokangas 1998, 5), jota toistaiseksi ei ole tehty.

Näkökulman ja tutkimusorientaation vaihdos lehdistöhistoriasta mediahistorian tutkimukseen on tarkoittanut radio- ja televisiotoiminnan historian sisällyttämistä tutkimuksen piiriin (ks. Vuorio 2009, 49–52). Aikakauslehdistön historiasta on *Suomen lehdistön historia* -hankkeen jälkeen tehty vain kaksi tutkimusta, Maija Töyryn (2005) väitöskirja varhaisista suomalaisista naistenlehdistä ja Ulla-Maija Kivikurun (1996) tutkimus aikakauslehdistön kansainvälistymisestä, jossa käydään läpi myös aikakauslehdistön historiaa Suomessa. Yksittäisten aikakauslehtien historiaa ei

ole tutkittu. Esimerkiksi tämän tutkimuksen vertailuaineistona olevan *Suomen Kuvalehden* historiasta ei ole tehty omaa historiateosta.¹⁸

Aikakauslehtiä koskevan tutkimuksen vähäisyyttä selittää aikakauslehtijournalismin marginaalisuus journalistien koulutuksessa 2000-luvulle asti (Töyry 2002, 63–64), mikä kertoo aikakauslehtien toissijaisesta asemasta viestintävälineenä. Aikakauslehti ei ole ilmiönä ja käsitteenä kuitenkaan yksiselitteisesti määriteltävissä, sillä erityisesti varhaisen lehdistön osalta rajanveto aikakaus- ja sanomalehtien, kirjallisuuden ja vuosikirjojen välillä on vaikeaa, eikä nykyäänkään esimerkiksi aikakauslehtiä koskevista tutkimuksista löydy vakiintuneita kriteerejä aikakauslehtikategorioidelle (Tommila 1992a; Töyry 2005, 21–25). Aikakauslehtien toissijaisuus on määriteltä useinkin suhteessa sanomalehtiin, jotka jo määritelmällisesti ovat uutislehtiä. Jako heijastelee myös laatu- ja viihdelehtien välistä jakoa, jossa laatulehdille annetut määreet, kuten objektiivisen tiedon välittäminen neutraalisti, pätevät erityisesti sanomalehtiin (ks. Jallinoja 2006, 27).

Aikakauslehtien alemman statuksen selittäjiksi on esitetty muun muassa seuraavia seikkoja: Sanomalehtiä väljempi ilmestymistahti vähentää aikakauslehtien arvoa uutisten välittäjänä. Lisäksi ne on koko kansan sijaan useimmiten suunnattu tietyille ryhmälle ja niiden toimitus on sanomalehtiä enemmän avustajien varassa. Aikakauslehtien toimittaminen ammattimaistui sanomalehtiin verrattuna hitaasti, ja yhä edelleen valtaosa aikakauslehdistä on järjestöjen, yhdistysten, viranomaisten ja muiden instituutioiden ja intressitahojen lehtiä. Aikakauslehdet ovatkin olleet kansalaisyhteiskunnan toimialuetta ja mahdollistaneet myös vasta- ja vaihtoehtojulkisuuden. Sanoma- ja aikakauslehtien keskeisimpänä erona on 1900-luvun alusta lähtien ollut visuaalisen ilmeen ja kuvajournalismin keskeisyys jälkimmäisessä. (Brusila 1997, 17, 19–20; Tommila & Salokangas 1998, 99–100; Kivikuru 2000, 77; Töyry 2002, 61.) Visuaalinen viestintä taas on niin sanotuissa kirjallisissa kulttuureissa aina ollut vähäarvoisempaa kuin kirjallinen viestintä. Kirjallista viestintää pidetään kehittyneempänä viestinnän muotona ja siten sivistyneen kulttuurin ja ihmisen merkinä, kuten visuaalisen viestinnän tutkijat Kress & van Leeuwen (2006, 21–23, 34) ovat huomauttaneet.

Edellä kuvattu jako ammatti- ja muita aikakauslehtiä koskevaan tutkimukseen pätee myös naisille suunnattuihin lehtiin. Naisjärjestöjen lehtiä on käytetty aineistona näiden järjestöjen eli Marttaliiton, Naisasialiitto Unionin, Suomalaisen Naisliiton ja Lotta Svärd -järjestön historiaa tutkittaessa (esim. Jallinoja 1983; Sulkunen 1989; Ollila 1993; Olsson 1999; Sulamaa 1999), mutta kaupallisten naistenlehtien tutkimuskäyttöä on rajoittanut lehtityypin matala status. Populaari- ja viihdekulttuurin edustajina ne vertautuvat niin arki- kuin tieteellisissä keskusteluissa televi-

18 Suomen Kuvalehden historiaa on toki käsitelty Suomen lehdistön historiassa (Uino 1991b; Malmberg 1991b) ja Otavan historiassa (Tarkka 1980).

sion saippuasarjoihin ja romanttisiin lukemistoihin. Naistenlehdet ovat siis pinnallista ”hömpää”, joita tunnustetaan luettavan vain kampaajalla ja terveysaseman odotushuoneessa ja jotka eivät kelpaa vakavasti otettavan tutkimuksen lähdeaineistoksi. (Ks. esim. Jallinoja 1997, 13–15; Haikari 2006, 270–271; Wolf 1996, 82.) Myös journalistipiireissä naistenlehtien arvostus on ollut vähäistä ja naistenlehtien toimittajiin on saatettu suhtautua hyvinkin alentuvasti (Ruoho & Torkkola 2009, 32).

Kaupallisia naistenlehtiä on toisaalta tutkittu ja käytetty aineistona runsaammin kuin muita aikakauslehtiä, sillä niin feministitutkijat kuin naisten arjesta kiinnostuneet historian-, perinteen- ja kulttuurintutkijat ovat todenneet naistenlehdet hyväksi aineistoksi – tosin eri syistä. Kuvaavaa on, että Suomessa ja Ruotsissa ensimmäiset aikakauslehtien historiaa käsittelevät tutkimukset on tehty varhaisista naistenlehdistä (Larsson 1990; Töyry 2005).

Anglo-amerikkalaisessa feministisessä tutkimuksessa naistenlehdistä, samoin kuin muista triviaaleina pidetyistä populaarikulttuurin muodoista, tuli hyväksytty tutkimuskohde jo 1970-luvulla. Aluksi tutkimuksen pontimina oli feministien viihaisen torjuva suhtautuminen naistenlehtiin, jotka nähtiin esimerkkinä naisten alistuksesta. Tutkimuksillaan feministit pyrkivät osoittamaan, että naistenlehdissä representoitu naiskuva oli konservatiivinen ja seksistinen eikä vastannut naisten todellisuutta. Feministien tavoitteena oli saada naiset lopettamaan naistenlehtien ostaminen ja siten vapautumaan tämänkaltaisesta sorrosta. Seuraavassa vaiheessa naistenlehdistä alettiin etsiä stereotyyppioille vaihtoehtoisia naiseuden representaatioita. Näkökulma naistenlehtiin muuttui ja varsinainen akateeminen naistenlehtitutkimus alkoi, kun naistenlehdet alettiin nähdä osana ideologioiden rakentamista. Yksittäisten mielikuvien ja representaatioiden sijaan alettiin tutkia niitä tapoja, joilla naistenlehdet osallistuvat esimerkiksi kulttuuristen mytologioiden, yhteiskunnallisen järjestyksen ja patriarkaatin rakentamiseen. Kun tähän asti oli etsitty väärän todellisuuden takana olevaa aitoa todellisuutta, kiinnostuksen kohteeksi tuli se, miten todellisuus naistenlehdissä rakentuu, millaista valtaa merkityksiin sisältyy ja millaista kamppailua lehdissä käytiin siitä, millaista on olla tyttö tai nainen nyky-yhteiskunnassa. Median vastaanottoa ja käyttöä koskevan tutkimuksen myötä tutkimuskohteeksi tulivat naistenlehtien lukijat ja lehtiä alettiin tutkia mielihyvän tuottajina sekä osana naisten arkea. (McRobbie 1997, 190–195; Kitsch 1997, 477–484; Töyry 2005, 30–35.)

Yleisesti ottaen vasta yhteiskuntatieteiden kulttuurinen käänne ja erityisesti naistutkimuksen nousun myötä herännyt kiinnostus kulttuuristen ja yhteiskunnallisten representaatioiden, diskurssien ja narratiivien tutkimukseen on tuonut naistenlehdet, kuten aikakauslehdet yleensäkin Suomessakin tutkimusaineistoksi mitä moninaisempien ilmiöiden tutkimuksessa.¹⁹ Varsinkin pro gradu -tutkielmissa ja muissa

19 Ks. esim. Aikakauslehtitutkimuksen tietokanta http://mediafactory.aalto.fi/?page_id=366

opinnäytetöissä kaupallisia naistenlehtiä on hyödynnetty runsaasti. Muun muassa kaikissa tietooni tulleissa naisten housujen käytön yleistymistä käsitelleissä opinnäytetöissä (Saloma 1976; Hovilainen & Savolainen 1978; Lakomaa 1983) on käytetty *Kotiliettä* joko pääasiallisena tai muita aineistoja täydentävänä lähteenä. Aikakauslehtitutkimuksen vahvistumisesta kertoo vastikään avatun aikakauslehtitutkimuksen tietokannan perustaminen.²⁰

Tutkijat ovat perustelleet naistenlehtien valintaa huomauttamalla, että ne ovat naisen, perheen ja kodin elämään liittyvissä kysymyksissä informatiivisempia kuin muut lähteet, ja tarjoavat näistä aiheista kiinnostuneille tutkijoille paljon, jopa häkellyttävän runsaasti tutkimusaineistoa helposti kerättävässä muodossa (Jaakkola 1979; Jallinoja 1997, 11; Aikasalo 2000, 24). Naistenlehdet on määritelty jopa ”suomalaisen elämäntavan arkistojiksi” (Malmberg 1991a, 286), mikä on selkeä kannanotto niin naistenlehtien tutkimuksellisen kuin yhteiskunnallisen statuksen nostamiseksi.

Etnologisessa tutkimuksessa naistenlehtiä on käytetty vähän, minkä voi katsoa johtuvan siitä samasta ihanteesta, jota Riitta Jallinojan kuvaa sosiologisen tutkimuksen osalta, eli että tutkijan tulisi kerätä aineistoja suoraan niiltä ihmisiltä, joita tutkimuksen kohteena oleva ilmiö koskee:

Mediaan tulevan tiedon ongelmana pidetään sitä, että se on välittynyttä [- -], että ihmiset eivät pääse kertomaan itsestään ja toiminnastaan suoraan tutkijalle. Tiedon välittäjän eli tässä tapauksessa median ajatellaan muuntavan välittämänsä tietoa, jolloin se ei tunnu ”alkuperäiseltä” tai ”aidolta”. Sen vuoksi syntyy epäily, että kerätty aineisto ei anna oikeaa kuvaa niistä ihmisistä, jotka tavalla tai toisella ovat tutkimuksen kohteena. (Jallinoja 2006, 17.)

Etnologiassa ja sen lähitieteissä naistenlehtiä on käytetty tutkimusaineistona pääasiassa vasta 2000-luvulla (esim. Aikasalo 2000; Sarantola-Weiss 2003; Knuutila 2006), vaikka Kaisa Jaakkola suositteli naistenlehtien käyttöä etnologisen tutkimuksen lähdeaineistona jo 1979. Jaakkola (1979, 6–7) huomautti, että naistenlehdet ovat välittyneisyydestään etnologeille hyödyllistä ja arvokasta aineistoa, sillä ne keskittyvät juuri niihin elämänalueisiin, joista etnologit ovat kiinnostuneita – eli arjen käytännöllisiin ja moraalisiin kysymyksiin – ja tarjoavat näistä aiheista usein informatiivisempaa tietoa kuin muut lähteet.

Suomalaisten joulutapoja käsittelevää väitöskirjaa (Jaakkola 1977) tehdessään Jaakkola oli todennut sanoma- ja aikakauslehtien, erityisesti naistenlehtien, olleen usein ainoa lähde, josta aiheesta sai tietoa. Esimerkiksi himmelin varhaishistoria ja leviäminen tunnetaan perinteisten etnologisten lähteiden perusteella, mutta himmelin nykyaikaisesta esiintymisestä ja muodoista sai tietoa vain naistenlehdistä. Jaakkolan mielestä etnologien olisi syytä käyttää naistenlehtiä tutkimusaineistona jo siitä syystä, että lehdet eivät ainoastaan tarjoa tietoa uusista tavoista vaan myös levittävät niitä: esimerkiksi monet joulutavat ja -perinteet on omaksuttu lehdistä. Lehtiai-

20 http://mediafactory.aalto.fi/?page_id=366

neistoa käyttää tällöin myös faktatiedon etsintään, sillä lehtien avulla voi ajoittaa tiettyjen tapojen ilmaantumista: silloin kun lehdistä on ensimmäinen maininta tietystä tavasta, voi sen katsoa olevan tunnettu ainakin siitä asti. (Jaakkola 1979.)

Jaakkolan avauksen jälkeen kesti 20 vuotta ennen kuin valmistui ensimmäinen kansatieteellinen naistenlehtiaineistoon perustuva tutkimus, Päivi Aikasalon (2000) naisten pukeutumisen ihanteita ja käytänteitä käsittelevä väitöskirja *Seuratkaamme terveellistä ja järkevää muotia*. Tutkimuksen pääaineiston muodostavat *Kotilieden* pukeutumisohjeet. Jaakkolaa myötäillen Aikasalo (2000, 22) perusteli naistenlehtien käyttöä muun muassa sillä, että lehdet kertovat sellaisista pukeutumiseen liittyvistä tekijöistä, kuten pukeutumisen käyttötilanteista, ihanteista ja arvoista, joista muista lähteistä olisi vaikea löytää tietoa: esimerkiksi museovaate sisältää vain teknistä tietoa ja haastatteluilla ja kyselyillä ei pääse käsiksi tiedostamattomiin tai torjuttuihin asioihin. Täydentääkseen *Kotilieden* pukeutumisaineiston pohjalta syntyneitä kuvia ja peilatakseen sitä todellisuuteen Aikasalo haastattelikin lisäksi *Kotilieden* lukijoita ja toimittajia sekä ompelijoita ja vaatetusliikkeiden myyjiä. Jaakkola (1979, 6–7) vastaavasti huomautti, että naistenlehtiä tulisi käyttää ainoastaan täydentävänä aineistona, sillä ne eivät anna luotettavaa kokonaiskuvaa tutkittavana olevasta ilmiöstä.

Etnologisessa tutkimuksessa naistenlehtien arvona on siis nähty niiden kyky välittää tietoa arkielämästä ja sen ilmiöistä. Tutkimusaineistona on käytetty pääasiassa *Kotiliettä*. Aikasalo (2000, 21–23) perusteli *Kotilieden* valintaa sillä, että se oli tutkimusajankohtana (1920–1960-luvuilla) ”kansakunnan kaapin päällä”: *Kotiliedellä* oli laaja ja tasaisesti nouseva levikki ja lehden lukijoihin kuului eri-ikäisiä ja eri sosiaaliryhmiin kuuluvia naisia, minkä voi katsoa kertovan lehden edustamien arvojen ja ihanteiden saaneen laajaa kannatusta yhteiskunnassa. *Kotilieden* myös katsotaan yleisesti lukeutuvan sisältönsä ja tavoitteiden puolesta enemmän yleisaikakaus- tai laulehtien kuin pinnallisten viihdelehtien joukkoon: Esimerkiksi WSOY:n historian kirjoittanut Kai Häggman (2001, 315) kuvaa *Kotilieden* olleen ”äärimmäisen asiallinen ja kunniallinen sekä lähes täydellisen vapaa myöhempien aikojen naistenlehtien muoti- ja julkisjutuista”. Aikasalon (2000, 19) mukaan lehden tekijöillä on ollut jalo tavoite ajatella lukijoita ja heidän tarpeitaan eikä tavoitella voittoa. *Kotiliesi* itsekin ilmoitti ensimmäisessä numerossaan olevansa kotitalousväen ammattilehti, ei naistenlehti (ks. luku *Kotiliesi – kaupallisen naistenlehden läpimurto*).

Lehtitodellisuuden konstruktivisuus

Tutkijat ovat siis pyrkineet osoittamaan, että tarkemmin ottaen *Kotiliesi* ei ole edes ollut naistenlehti, mikäli käsitteellä ymmärretään muotia, parisuhdehaastatteluja

ja julkisjuoruja sisältävät sisarjulkaisunsa, vaan pikemminkin naisille suunnattu asiapitoinen aikakauslehti. Samalla tutkijat ovat tulleet vahvistaneeksi näkemystä siitä, että ”oikeat” naistenlehdet ovat pinnallisia hömppälehtiä. Mediatutkimuksen näkökulmasta naistenlehtiä tutkimusaineistonaan käyttäneet tutkijat eivät ole ymmärtäneet naistenlehtien ja omien tulkintojensa poliittisuutta ja ideologisuutta, saati lehtien roolia tiedotusvälineenä. Viestinnän tutkijat (esim. Ruoho 1998; Töyry 2005, 36–37) ovatkin kritisoineet, että viestinnän tutkimuksen ulkopuolella tehtävissä tutkimuksissa naistenlehdet ovat usein toimineet jonkinlaisena tutkimusten aineistopankkina, eivätkä tutkijat ole ottaneet huomioon sitä, että mediatekstit eivät heijasta sosiaalista todellisuutta vaan esittävät ja rakentavat käsitystä todellisuudesta omilla ehdoillaan. Lisäksi media luo tapahtumia, joita muutoin ei olisi. Mitkään ilmiöt eivät siis välity lehtien kautta dokumentaarisen tarkasti, vaan lehtien tavoitteellinen muokkaustyö, samoin kuin niiden tavoitteet ja arvot vaikuttavat siihen, miten käsiteltävät ilmiöt lehdissä representoidaan ja kuinka responsiivista se on ulkopuolisen maailman suhteen. (Beetham 1996, 6; Fairclough 1997, 136; Ruoho 1998, 155; Töyry 2005, 36–37.)

Kuten kulttuurintutkija Stuart Hall on huomauttanut, todellisuuden tapahtumia ei voida viestimissä välittää siinä muodossa, jossa ne tapahtuvat, vaan ne on merkityksellistettävä kyseisen viestintävälineen viestintämuotojen avulla. Tapahtumasta täytyy tulla juttu, ennen kuin siitä voi tulla viestittävä tapahtuma. (Hall 1992a, 134–135.) Toimituskäytänteet ratkaisevat myös sen, miten haastateltavien ääni kuuluu ja miten heitä siteerataan (Fairclough 1997, 84).

Pukeutumistutkija Lou Taylor kritisoi lehtiaineistoon perustuvissa pukeutumisen historiaa koskevissa tutkimuksissa tehdyn usein virhepäätelmiä juuri siksi, etteivät tutkijat ole ymmärtäneet lehtikeskustelun luonnetta. Tutkimuksissa on esimerkiksi tulkittu pukeutumisen tietyinä aikoina tasa-arvoistuneen, koska lehdissä on käyty tuolloin paljon keskustelua vaikkapa siitä, että palvelustyttöä ei enää pysty pukeutumisen perusteella erottamaan talon rouvasta. Taylor huomauttaa, että todellisudessa pukeutuminen tai yhteiskunta eivät olleet tasa-arvoistuneet, mutta ylempät luokat ovat esimerkiksi massatuotannon yleistymisen myötä kokeneet yhteiskunnan sosiaalisen rakenteen olevan uhattuna, koska yksilön sosiaalista asemaa ei enää voinut päätellä pukeutumisen perusteella.²¹ Pukeutumisen yhdenmukaistumista käsitelleiden lehtikirjoitusten kautta on siis ilmaistu niitä pelkoja ja huolia, joita kyseisenä aikana on koettu luokkaerojen ja sen mukana yhteiskunnallisen vakauden kaatoamista ja vallan menettämistä kohtaan. (Taylor 2002, 94–96; vrt. Oittinen 1990.)

21 Diana Crane (2000) on mm. tilastolliseen aineistoon pohjautuen osoittanut, että yhteiskuntaluokkien välillä oli myös tasa-arvoistumisen mallimaana pidetyssä Yhdysvalloissa 1800-luvun lopussa vielä varsin suuria varallisuuseroja, jotka vaikuttivat myös pukeutumiseen. Samaan aikaan erilaisten työpukujen ja univormujen käyttöönotto lisäsi statuserojen rakentumista ja ilmaisemista pukeutumisen kautta.

Myös naisten housupukujen ja muiden naisten pukeutumisen käytännöllisyyttä edistämään pyrkivien erilaisten reformipukujen käyttöönoton on tutkimuksissa usein tulkittu heijastaneen naisten aseman tasa-arvoistumista, vaikka tulkintojen pohjana ollut julkinen keskustelu on pikemminkin heijastellut niitä tunteita, joita naisten oletettu emansipoituminen ja sukupuolten välisen eron katoaminen tulisivat aiheuttamaan (Taylor 2002, 96). Syy siihen, miksi Amelia Bloomerin käyttöönottama bloomerpuku on nimetty yhdeksi naisten pukeutumisen tai feminismin merkkipalaksi, ei ole sen vaikutus pukeutumisen tai naisten aseman muuttumiseen – sillä näin ei käynyt – vaan se julkinen keskustelu, jota puvun käyttöönotto aiheutti. Naisasiana naiset keksivät kyllä housupuvun, mutta lehdistö keksi ja merkityksellisti ”bloomerismin” ja loi tietynlaisen mielikuvan naisten emansipaatiosta.

Taylor (2002, 135–140) ja Christopher Breward (1995, 197–207) huomauttavat, että myös itse muotilehtien käyttämiseen muodin tai pukeutumisen historian tutkimuksessa liittyy eräitä ongelmia, joita tutkimuksissa ei ole aina otettu huomioon. Ensinnäkin muotilehdet eivät kuvaa pukeutumisen todellisuutta vaan ihanteita. Esimerkiksi 1800-luvun muotilehdissä esitelty muoti oli yläluokan naisten muotia, mutta lehtien lukijat olivat keskiluokkaisia naisia. Yläluokkaista Pariisin salonki-muotia esittelemällä lehdet yrittivät pääasiassa houkuttaa keskiluokkaisia lukijoitaan ostoksille tavarataloihin, ei niinkään muotisalonkien asiakkaisiksi. Näin lehdet levittivät modernin ajan ihanteita ja rohkaisivat erityisesti muodin kuluttamiseen. Toiseksi tutkimuksissa ei ole huomioitu muotilehtien taloudellisia realiteetteja. Lehdillä on usein ollut sopimuksia tiettyjen muotisalonkien kanssa, jolloin lehdissä on esitelty vain näiden salonkien vaatteita. Kolmanneksi muodintutkimuksissa on käytetty lähteenä vain muotilehtiä. 1900-luvun kuluessa lehtimarkkinoille on tullut useita erilaisia muoti- ja naistenlehtiä, jotka ovat tavoitelleet laajempaa lukijakuntaa kuin *Vogue*'n tapaiset ylellistä muotia esittelevät lehdet. Pukeutumisen historian tutkijat ovat aikakauden tyypillistä muotia kuvatessaan kuitenkin käyttäneet lähteenä juuri *Vogue*'a. Muotikuvien osalta Taylor (2002, 162–163) huomauttaa, että ne tarjoavat katsojalle idealisoitua, fiktiivisiä konstruktioita kaupallisesta kauneudesta ja tyylistä. Muotikuvaus on oma kuvallisen ilmaisun lajinsa, ja esiteltäessä vaatteita muotikuviissa lopputulos ei ole vain vaatesuunnittelijan vaan myös stylistin ja muotikuvaajan luomus. (Ks. aiheesta Koskennurmi-Sivonen 2002.)

Kotiliesikään ei siis ole mikään neutraali tai objektiivinen lähde kertomaan menneisyydestä tai nykyhetkestä, mutta ei toisaalta vain viihdettä tai fiktiota. Palaan tähän aiheeseen seuraavassa alaluvussa. Sitä ennen vielä pohdintaa kaupallisten naistenlehtien kaupallisuudesta: Vaikka Jaakkola ja Aikasalo näkevät naistenlehdet aineistopankin näkökulmasta, nostavat he kiinnostavalla tavalla esiin naistenlehtien kaupallisuuden ja konservatiivisuuden perustellessaan naistenlehtien sopivuutta etnologisen tutkimuksen aineistoksi. Kriittisten feministisen tutkimuksen näkökul-

masta juuri kaupallisuus ja konservatiivisuus ovat olleet naistenlehtien suurin vika: naistenlehdet eivät ole kiinnostuneita parantamaan naisten yhteiskunnallista asemaa vaan pyrkivät muutoksiin ainoastaan konventionaalisen ja olemassa olevan feminiinisuuden puitteiden sisällä. Lisäksi ne edustavat kapeaa, kuluttamiseen keskittyvää naiskuvaa tarjoamalla kaikkiin naisten ongelmiin ratkaisuksi kuluttamisesta. Siten ne sitovat naiset kulutuskulttuurin jäseniksi. (Esim. McRobbie 1997, 190–192.)

Jaakkolan (1979, 5) ja Aikasalon (2000, 21–22) mielestä kaupallisuus ja konservatiivisuus ovat naistenlehtien etu muihin aineistoihin verrattuna: Kun naistenlehdet pyrkivät vakuuttamaan lukijoilleen, että heidän edustamansa arvot ja ihanteet ovat oikeita, ne vahvistavat vallalla olevia asenteita. Kaupallisuudesta johtuen lehtien on myötäiltävä lukijoidensa mielipiteitä, sillä lehden toiminta lakkaa, jos sen ihanteet eivät saa lukijoissa vastakaikua. Näin ollen naistenlehtiä voi pitää muihin medioihin verrattuna suhteellisen luotettavina lähteinä aikakauden arvoja ja asenteita tutkittaessa – varsinkin 1970-luvulla, kun Yleisradion monopoliasema takasi, ettei sen tarvinnut kuunnella yleisön palautetta, kuten Jaakkola (1979, 5) on huomauttanut. Naistenlehtien kaupallisuudesta on etnologisen esinetutkimuksen kannalta sekin etu, että lehtien kautta voidaan tarkastella kulutustavaroiden yleistymistä, niihin liitetyjä merkityksiä sekä niitä koskevien asenteiden muutosta, kuten kulutustutkija Mika Pantzar (2000) ja historiantutkija Minna Sarantola-Weiss (2003) ovat tutkimuksissaan tehneet.

Naistenlehdet naisten maailman konstruoijina

Mistä media-aineisto siis oikein kertoo? Lehdissä rakentuvan todellisuuden luonetta tarkasteltaessa on huomioitava, että lehdet ovat itsessään monen tekijän luomus: Materiaalisina objekteina aikakauslehdet ovat rakenteeltaan paino- ja paperiteollisuuden tuottamia tuotteita. Lehtikustantamoille aikakauslehdet ovat kulttuurihyödykkeitä, joiden tuotantoa ja jakelua määrittävät kaupalliset paineet. Ennen muuta aikakauslehdet ovat kirjallisia tuotteita, joille on kehittynyt omat lajityypilliset ja kielelliset konventionsa. Kuvituksen käytön kautta lehdille on kehittynyt myös omat visuaaliset konventionsa ja tekniikkansa. Lehtien toimituksissa on omat institutionaaliset käytänteensä ja rutiininsa, joiden kautta tekstit tuotetaan. Ilmestymismuotonsa osalta aikakauslehdille on tyyppillistä kaksoissidos aikaan, sillä lehden jokainen numero on samanaikaisesti sekä itsenäinen numero että osa sarjajulkaisua. Aikakauslehdet tavoittelevat lukijoita tietyillä tavoilla kuten lehtikonseptilla ja -formaatilla, sisällöllä ja hinnalla sekä ennen kaikkea positioimalla lukijat tietynlaisiksi, esimerkiksi poliittisen puolueen jäseniksi, urheilun harrastajiksi tai naisiksi. Kyse ei ole vain kohderyhmämarkkinoinnista, sillä lukijan positiointi vaikuttaa myös lehden sisältöön,

hintaan, tyyliin ja siihen, miten lukijoita puhutellaan. (Beetham 1996, 5–6; Töyry 2005, 62–99; Fairclough 1997, 52–73; Brusila 1997, 14–17.)

Feministisellä tutkimuksella on ollut tärkeä kontribuutio viestinnän tutkimukseen, sillä naistenlehtien ideologisuutta todistaessaan tutkijat ovat osoittaneet viestinnän historian sukupuolittuneisuuden sekä pohtineet monipuolisesti viestinnän funktioita. Sovellan tutkimuksessani näitä feministisen tutkimuksen huomioita ja analyttisiä työkaluja. Eräs feministisen mediatutkimuksen keskeisimmistä teeseistä on se, että naistenlehti on samalla sekä kulutushyödyke että mielikuvia ja representaatioita sisältävä tiedotusväline, joka rakentaa imaginaarisen maailman ja imaginaarisen lukijan. Muiden instituutioiden ja viestinvälineiden tavoin naistenlehdet osallistuvat sosiaalisen todellisuuden, kulttuuristen arvojen ja merkitysten konstruointiin ja uusintamiseen, eivät vain niiden välittämiseen. Naistenlehdissä rakentuva imaginaarinen lukija on nainen ja naistenlehtien maailmassa maailmaa tarkastellaan naisten näkökulmasta. (Esim. Ferguson 1983; Ballaster et al. 1991; Beetham 1996.) Naistenlehdet ovat siis vahvasti sukupuolittunut journalismin muoto.

Naistenlehtiä tutkittaessa on hyvä pitää mielessä, että ne ovat jo itsessään, *naisten* lehtinä, naiseutta merkityksellistävä ilmiö. Sanoma- ja aikakauslehtien välinen ero syntyi Britanniassa 1700-luvulla, kun uutisia julkaisevilta lehdistä ryhdyttiin perimään erityistä veroa julkisen keskustelun rajoittamiseksi. Lehtikustantajat välttyivät veron maksamiselta, kun he kustansivat uutisettomia aikakauslehtiä. Aikakauslehdet ovat siis toisaalta tämän verotuksen ja toisaalta verotuskäytäntöä hyödyntämään pyrkineiden kustantajien tavoitteiden tulos. Uutisten puutteessa materiaalin vähäisyyttä paikattiin lehtien ilmestymistiheyttä väljentämällä; päivälehtien sijaan julkaistiin kerran viikossa tai kuukaudessa ilmestyviä lehtiä. Palstatilaa täytettiin muun muassa kirjallisuutta, kirja-arvosteluja, kertomuksia ja lukijakirjeitä julkaisemalla. Kun verotus poistui, aikakauslehdet olivat jo ehtineet vakiinnuttaa asemansa omana lehtityyppinä. (Ballaster et al. 1991, 51–52; Beetham 1996, 24–26.) Keskeistä tässä kehityksessä on se, että näin syntynyt lehtityyppi on esimerkiksi Ruotsissa ja Iso-Britanniassa jo varhaisvaiheessa vakiintuneet tarkoittamaan nimenomaan naistenlehtiä tai perhelehtiä, joiden lukijoista pääosa on naisia (Larsson 1990, 33–35; Shevelow 1988, 1–3; Beetham 1996, 26; Ballaster et al. 1991, 54–74). Myös ensimmäinen Suomessa julkaistu aikakauslehti oli naistenlehdeksi luokiteltava lehti (Kivikuru 1996, 55; Töyry 2005, 41).

Keskittyessään naisten elämää koskevien kysymysten käsittelyyn naistenlehdet sekä heijastavat naiseutta että osallistuvat tärkeällä tavalla sen määrittelemiseen. Historiallisesti tarkasteltuna naistenlehtien synty tuli mahdolliseksi vasta sitten, kun ilmeni konsensusta siitä, että sukupuoli on status- tai varallisuuseroa merkitävämpi tekijä naisten sosiaalisen vallan kannalta. Näin oli toki ollut aiemminkin, mutta naistenlehtien myötä se artikuloitiin sellaisenaan. Olemassaolollaan naisten-

lehdet ovat kannanotto sen puolesta, että naiset ovat oma yhteiskunnallinen ryhmänsä, ja että naisellisuus ja naisena oleminen eroavat maskuliinisuudesta ja miehenä olemisesta. Naistenlehtien tarkoituksena on auttaa kohdeyleisöä eli naisia muodostamaan naisten näkökulmaa itsestään ja yhteiskunnan näkökulmaa naisista. Lukijoita kehoitetaan tarttumaan lehtiin nähdäkseen itsensä ja ymmärtääkseen itseään, mutta lehtien tarjoama peili ei itse asiassa heijasta vaan konstruoi naiseutta. Samalla kun naislukijoista on rakennettu erillinen ja erilainen ryhmä mieslukijoihin verrattuna, tietyt aihepiirit on määritelty luonnollisesti naisellisiksi ja naisia kiinnostaviksi. Myös itse naistenlehtien lukeminen alkoi tuottaa feminiinisyttä ja oli myös sen merkki. (Ks. esim. Ferguson 1983, 1–6, 184; Shevelow 1989; Ballaster et al. 1991, 43–44; Beetham 1996, 18.) Naistenlehdet eivät siis ole sukupuolittunut journalismin muoto vaan niissä kiteytyy kulttuurisesti naisille ominaiseksi eli naistapaiseksi ymmärretty käytös monin tavoin (vrt. Veijola & Jokinen 2001).

Käsitellessään naisia koskevia asioita naistenlehdet myös pyrkivät luomaan läheisyyttä ja yhteisöllisyyttä ”meidän naisten” eli lehden tekijöiden, juttujen kohteiden ja lukijoiden kesken. Lähelle lukijoidensa elämää lehdet tulevat naisten yksityiselämään kuuluvia kysymyksiä käsittelemällä ja antamalla naisille neuvoja. Myös sarjallinen ilmestymismuoto ja ajankohtaisten asioiden käsittely ujuttaa lehdet osaksi lukijoiden arkea. Yhteisöllisyyttä lehdet rakentavat puhuttelemalla lukijoita tietyllä tavalla sekä kannustamalla naisia osallistumaan lehden tekoon. Lehdet pyytävät ja julkaisevat lukijapalautetta, vastaavat lukijoiden esittämiin kysymyksiin ja julkaisevat heidän lähettämiään runoja ja novelleja. Lukijakirjeiden kautta lukijoiden on mahdollista olla vuorovaikutuksessa sekä lehden tekijöiden että toisten lukijoiden kanssa. (Ferguson 1983, 165–168; Ballaster et al. 1991, 9; Shevelow 1989, 43–47; Beetham 1996, 12–13.) Yhteisöllisyyden ja kontaktin luominen on lehdille tärkeää, sillä ne ovat riippuvaisia lukijoiden jatkuvasta kiinnostuksesta toisella tavalla kuin esimerkiksi kirjankustantajat (Shevelow 1989, 44–45; Töyry 2005, 97).

Feministinen kritiikki on kohdistunut erityisesti siihen, että naistenlehdissä rakentuva yhtenäisyys on kuitenkin harhaa, sillä naistenlehtien ihanteellinen tai sisäislukija on perinteisesti ollut itsestään selvästi keskiluokkainen, valkoinen, heteroseksuaali nainen. Työväenluokan naisilla ei ole ollut naistenlehtiin ja niissä esitelyyn elämäntapaan varaa, toisaalta naistenlehdissä naiseutta ja ympäröivää todellisuutta on konstruoitu yläluokan elämää kritisoimalla. Konstruktio naisista homogeenisenä ryhmänä – tai ryhmänä ylipäänsä – palvelee tiettyä tarkoitusta: se rakentaa naiseutta essentiaalisesti toiseutena miehiin verrattuna niin biologisesti kuin sosiaalisesti. Naistenlehtien maailmankuva perustuu sille lähtökohdalle, että yksittäinen nainen ei ole niinkään koko yhteiskunnan jäsen vaan naisten yhteisön jäsen. Miehet ovat olemassa tämän feminisoidun sosiaalisen rakenteen sisällä, mutta sivuroolissa, sillä naistenlehdissä maailmaa katsotaan feminiinisten linssien läpi. (Ferguson 1983; She-

velow 1989; Ballaster et al. 1991; Beetham 1996.) Se, että miehet ovat naistenlehdissä marginaalisessa osassa, ei siis ole mikään tutkimustulos vaan tutkimuksen lähtökohta, jonka pohjalta on kiinnostava lähteä tutkimaan, millainen osa miehelle lehdessä annetaan ja millaiseksi miehen ja naisen välinen suhde rakennetaan.

Kriittisen feministisen tutkimuksen vastapainona naistutkijat ovat toisaalta huomauttaneet naistenlehtien tärkeästä roolista nyky-yhteiskunnassa. Vaikka naistenlehtiä voidaan kritisoida siitä, että ne käsittelevät ja esittävät naiseutta konventionaalisesti, naistenlehdissä nainen on kuitenkin pääosassa. Naistenlehdet eivät ole sanomalehtien tapaan vaienneet naisille tärkeistä elämänalueista vaan tunnistanee naisten ongelmia ja arvostaneet niitä perheeseen, kotiin ja muihin yksityisen elämän piiriin kuuluvia kysymyksiä, joita monet naiset arjessaan kohtaavat. Tätä näkökulmaa edustaneet naistutkijat ovatkin kiitelleet naistenlehtiä naisille suunnatun tilan luomisesta, jossa lukija voi käsitellä maailmankuvaansa, tunnistaa oman elämänsä piirteitä sekä rakentaa ja tutkia naisena olemista – tai ainakin levähtää arjen töistä. Naistenlehdet voi siis nähdä myös naisten ystävänä ja ohjaajana mieskeskeisessä kulttuurissa. (Larsson 1990, 8, 262–263; Wolf 1991, 93–94, 96; Siivonen 2006; Winship 1987, 7, 17–18.)

Lisäksi naistenlehdet ovat mahdollistaneet naisten toiminnan journalismin kentällä niin julkaisijoina, päätoimittajina, toimittajina kuin avustajina Suomessakin jo 1800-luvun lopulta lähtien (aiheesta lisää luvussa *Naisten järjestölehti vai kaupallinen naistenlehti?*). Uutisjournalismissahan naispuolisten toimittajien määrä toimituksissa kasvoi vasta 1970-luvulta lähtien ja vasta 1980-luvun puoliväliin mennessä naisista oli tullut toimitusten niin sanottu kriittinen massa, eli heitä ei voinut enää pitää vain pikanteina erikoisuuksina. Päätoimittajissa ja toimitusten päällikköpaikoilla naiset ovat edelleen vähemmistö. (Ks. Ruoho & Torkkola 2010, 8–10; Torkkola & Ruoho 2009).

Naistenlehdet ovat siis tuoneet naisten ääniä ja aiheita julkiseen keskusteluun, mutta journalismin hierarkiassa naistenlehdet eivät ole olleet arvostettua journalismia juuri toimittajien ja lukijoiden sukupuolen (naisia) sekä lehtien sisällön (esim. haastattelut) ja lehdissä käsiteltyjen (yksityiseen ja feminiiniseen piiriin kuuluvien ”pehmeiden”) aiheiden vuoksi (vrt. Ruoho & Torkkola 2010). Varsinkin naistenlehtiin ulkopuolelta kohdistettu kritiikki, halveksunta ja vastustus ovat pitäneet huolen siitä, että naistenlehdet ja niiden lukeminen eivät ole antaneet feminiinisyydelle kovinkaan positiivisia määreitä ja sisältöä. Lisäksi naistenlehtien kategorisointi naistenlehdiksi on ollut syy sivuuttaa ne lehdistön historiaa käsittelevistä yleisesityksistä (ks. luku *Aineiston rajaus – marginalisoitujen naisten äänen etsintää*) ja muutoinkin marginalisoida niiden rooli yhteiskunnallisessa keskustelussa sekä sitä koskevassa tutkimuksessa. Laura Saarenmaa (2007, 67) huomauttaakin, että ainaisten sukupuolirepresentaatioiden sijaan naistenlehdiltä voisi kysyä politiikkaan ja yhteiskuntaan liittyviä kysymyksiä.

Naistenlehdet toimijoina

Perustelen naistenlehtien käyttöä etnologisen tutkimuksen aineistona sillä, että naistenlehdissä rakentuva maailma ei ole vain fiktiota. Kuten Mary Louis Robertsien (1994, 4–6, 14) viitaten toin johdannossa esiin, julkinen keskustelu kertoo aikalaisten tavasta ymmärtää todellisuutta ja itseään ja antaa keinoja muovata niitä. Sosiologit Paul Atkinson ja Amanda Coffey (2004) sekä Lindsay Prior (2003; 2004) ovat kritisoineet sosiaalitutkijoita erilaisten tekstien ja dokumenttien laiminlyönnistä tutkimuksissaan. Antropologisesta perinteestä johtuen tutkimusaineisto kerätään edelleen haastatteleamalla ja havainnoimalla, sillä kenttätömenetelmät ovat kehittyneet suullisia kulttuureja tutkittaessa. Vaikka kenttätöitä tehdään nykyään kirjallisten kulttuurien parissa, tutkimusta tehdään niin kuin kulttuureilla ei olisi kirjoitettua kulttuuria. Atkinson ja Coffey ja Prior ovatkin sitä mieltä, että erilaiset tekstit ja dokumentit ja niiden rooli tulisi nyky-yhteiskuntaa tutkittaessa huomioida, sillä niiden kautta luodaan tulkintoja todellisuudesta ja itsestä.

Atkinson ja Coffey (2004, 58–59) tarkentavat, että dokumentteja on tarpeen tutkia omana aineistotyyppinä, yhdenlaisen sosiaalisen todellisuuden rakentajina, ei vain sekundaarisena, haastatteluja ja havainnointimateriaalia tukevana, selittäjänä tai taustoittavana aineistona. Tämä tarkoittaa huolellista perehtymistä kirjallisten aineistojen tuotantoon ja kulutukseen: siihen, miten niitä tuotetaan, levitetään, luetaan, säilytetään ja käytetään. Prior (2003, ix, 3–4, 13) huomauttaa, että dokumentit tulisi nähdä esineinä, jotka ovat vastavuoroisessa suhteessa toimintaan. Ensinnäkin ne säilyttävät asioita kuten ohjeita, käskyjä, toiveita ja raportteja. Toiseksi ne ovat itse toimijoita, jolloin niitä voidaan manipuloida; dokumentti voi olla toisten toimijoiden liittolainen, jatkotoiminnan resurssi tai vihollinen, joka on tuhottava tai salattava. Dokumentti ei siis ole vain sisällön säilyttäjä vaan myös tuote, joka on tuotettu sosiaalisesti organisoiduissa olosuhteissa. Ne ilmaisevat ja edustavat diskursiivisia käytänteitä ja niitä voidaan hyödyntää erilaisissa sosiaalisissa, kulttuurisissa ja poliittisissa kamppailuissa.

Tässä tutkimuksessa ymmärrän naistenlehdet ensisijassa pukeutumiskulttuuriin kuuluvaksi ja sitä muovaavaksi toimijaksi ja toiseksi aikakauden suomalaista kulttuuria, erityisesti naiskuvaa muovaavaksi tai ainakin muovaamaan pyrkiväksi toimijaksi. Tällöin ne määrittyvät myös vallan käyttäjiksi. Kuten johdannossa määritelin, pukeutumiskulttuuri muodostuu vaatteiden lisäksi pukeutumiskäytänteistä ja pukeutumisen diskursseista, jotka merkityksellistävät ja määrittävät pukeutumista sosiaalisesti. Kertoessaan muotiuutuuksista ja antaessaan pukeutumisneuvoja naistenlehdet osallistuvat sekä pukeutumiskäytänteiden että -diskurssien välittämiseen ja konstruointiin. Muodin tutkijat Joanne Entwistle (2000) ja Yunuya Kawamura (2005) ovat huomauttaneet, että käsitellessään muotia ja pukeutumista lehdet ovat osa muodin järjestelmää, joka tuottaa muodin konseptin ja muodin ilmiöt ja käytän-

teet. Vaikka muoti voidaan nähdä vain vaatteisiin sisältyvinä merkityksinä, lisäarvona ja vetovoimana eikä minään vaatteiden sisältämänä visuaalisena elementtinä sinänsä, ei muoti kuitenkaan ole vain abstrakti voima tai idea, vaan se pannaan käytäntöön erilaisten yksilöllisten toimijoiden kuten tuottajien, ostajien, lehtien päätoimittajien, toimittajien, jälleenmyyjien ja kuluttajien toimien kautta. Lehdet ovat tärkeä osa muodin järjestelmää, sillä ilman niitä muoti ei leviäisi kovinkaan kauas. Esitellesään tyylejä lehdet samalla sekä osallistuvat muotia koskevien diskurssien levittämiseen että muuttavat abstraktia muoti-ideaa pukeutumiskäytänteiksi ja tekevät niistä merkityksellisiä. (Entwistle 2000, 1, 235, 237; Kawamura 2005, 4, 20, 80.)

Kuten muodin tutkija Ritva Koskennurmi-Sivonen (2002, 8) on todennut, julkisuus on tärkeä osa esimerkiksi ranskalaista *haute couture*ä, sillä julkisten, asiakkaalle ja lehdistölle kohdistettujen näyttösten pitäminen kuuluu lähtökohtaisesti *haute couture*’n markkinointiin. Johdannossa taas jo toin ilmi, miten muotiteollisuuden ja muotisuunnittelijavetoisen muodin kulttuurin synnyn ja leviämisen yhtenä, mutta varsin tärkeänä ehtona 1800-luvun jälkipuoliskolla oli muoti- ja naistenlehdistön kehitys ja laajentuminen, sillä ne levittivät sekä muotia että muodin seuraamisen ihanetta kaikkien sosiaaliryhmien naisten keskuuteen.

Marjorie Fergusonin (1983) mukaan naistenlehdet eivät ainoastaan konstruoi naiseutta, vaan neuvojensa ja antamiensa mallien kautta sosiaalistavat naisia naisten ryhmän jäseneksi. Ferguson perustelee väitettään huomauttamalla, että naistenlehdet operoivat hyvin eri tavalla kuin miehille suunnatut lehdet. Miesten lehdet käsittelevät vain tiettyä miehen elämän osa-alueita kuten ammattialaa, harrastuksia tai kiinnostusta urheiluun eivätkä miehen maskuliinisuutta kokonaisuutena tai miehen roolia sinänsä. Tämä viittaa Fergusonin mukaan siihen, että naiseutta ja naisellisia taitoja täytyy ohjata, harjoitella tai päivittää, mutta itsevarmempi miessukupuoli tietää jo valmiiksi kaiken, mitä miehenä olemisesta tarvitsee tietää. (Ferguson 1983, 2.)

Èmile Durkheimin (1858–1917) uskontoelämän alkeismuotoja käsittelevään tutkimukseen (1912, suom. 1980) nojautuen Ferguson vertaa naistenlehtiä durkheimilaisittain ymmärrettyyn uskonnolliseen kulttiin, jossa naistenlehdet ovat naiseuden kultin salattua tietoa välittäviä oraakkeleita; lehtien päätoimittajat kultin kieltoja ja siunauksia valitsevia ja muokkaavia pappeja; ja lehtien lukijat kultin jäseniä, jotka suorittavat oraakkeleiden ja pappien suosittamat riitit, rituaalit ja uhraukset määräjain²². Kaikki osoittavat kunnioitusta kultin toteemille, joka on nainen itse. Olemalla tietyn lehden lukijoita naiset ovat tietyn naisten alakulttuurin jäseniä. Naistenlehtien kultinomaisuudesta kertoo Fergusonin mukaan se, että niiden sisällön voi katsoa koostuvan naisellisuuden rituaaleihin kuuluvista riiteistä, uhrauksista ja palkinnoista. Riittien suorittaminen vahvistaa yhteistä naiseutta ja ryhmään kuulumista. Lehdet suhtautuvat lukijoiden ongelmiin empaattisesti, pyrkien jakamaan yh-

22 Englanniksi ”periodically”, mikä viittaa aikakauslehden englanninkieliseen vastineeseen ”periodical”.

teisiä kokemuksia lukijoiden kanssa. Luomalla ja tukemalla naiseutta koskevia mielikuvia ja symboleja lehdet luovat markkinapaikan mainostajilleen. Lehdet tarjoavat naisille keinoja saavuttaa tavoitteensa kultin jäsenenä – ja samalla kuluttajana. (Ferguson 1983, 2–12, 184–185.)

1980-luvun alussa ilmestynyt Fergusonin tutkimus edustaa akateemisen naistenlehtitutkimuksen varhaisvaihetta, jossa naistenlehtiin suhtauduttiin kriittisesti pyrkimyksenä osoittaa lehdissä heijastuvan maailman- ja naiskuvan valheellisuus ja ideologisuus. Tätä lähestymistapaa on myöhemmin kritisoitu siitä, että se olettaa naistenlehtien lukemisen edellyttävän naisille tarjottuun rooliin alistumista. Esimerkiksi Margaret Beetham (1996, 12–13) on huomauttanut, että lehden lukijat voivat kuluttajina ensinnäkin itse päättää, jatkavatko he lehden ostamista vai ei. Säännölliset lukijat ovat lehden elinehto, ja heidän valintansa vaikuttavat lehden sisältöön. Toiseksi, lukijoina heillä on valta rakentaa lehti haluamallaan tavalla. Lehtiä ei lueta kirjojen tavoin alusta loppuun vaan niitä selailaan, luetaan valitussa järjestyksessä, sivutetaan tiettyjä osioita kokonaan ja luetaan toiset syventyen. Lisäksi lukijoilla on mahdollisuus osallistua lehden tekemiseen palautteen muodossa. Naistenlehtien lukijoita 1990-luvulla haastatellut Joke Hermes (1995) osoitti tutkimuksessaan, että naistenlehtien lukijat pitävät itsekkin naistenlehtiä matalan statuksen lehtinä, jolloin niihin ei suhtauduta kovin vakavasti. Lehdet ovat vain jotain, johon on helppo tarttua ja yhtä helppoa laskea käsistään, mutta niiden kautta lukijat ovat toisaalta kokeneet voimaantuneensa esimerkiksi arjen askareiden hoitamisessa.

Beetham vastustaa niitä feministisessä tutkimuksessa esitettyjä väitteitä, joiden mukaan ylemmät luokat tai ryhmät levittävät naistenlehtien kautta ideologiaansa suoraan alemmille ryhmille, ja joissa oletetaan lehtien olevan suora kanava lukijoiden kokemuksiin. Hänen mukaansa lehdet ovat vuorovaikutuksessa kulttuurin kanssa: lehdet ovat kulttuurin tuotteita, jotka vastavuoroisesti tuottavat kulttuuria. Lehti tai teksti on siis paikka, jossa merkityksiä tuotetaan ja koetellaan. (Beetham 1995, 5.) Naistenlehdet määrittävät näin ollen kulttuurisia merkityksiä ja sosiaalista todellisuutta koskevaksi neuvotteluksi. Keskittyessään naisten elämää koskevien kysymysten käsittelyyn naistenlehdet voi nähdä osana naisten kertomusperinnettä, jossa keskustellaan naisten elämän kysymyksistä ja neuvotellaan naisena olemisesta (vrt. Craik 1994, 55; Näre 1995, 151).

Lehdet myös muuttuvat ajan mukana heijastaen yhteiskunnallisia ja kulttuurisia muutoksia. Naomi Wolf on esimerkiksi huomauttanut juuri naistenlehtien tuoneen feministisiä ajatuksia ”barrikadeilta ja akateemisista norsunluutorneista” työväenluokan, maaseudun naisten ja kouluttamattomien naisten elämään ja tehneen siten feminismille suuren palveluksen feministisiä ajatuksia popularisoidessaan (Wolf 1996, 95). Naistenlehtitekstejä lukiessa ja analysoidessa on hyvä pitää mielessä, että naistenlehdet neuvottelevat joka numerossa myös omasta paikastaan yhteiskunnassa,

kuten Töyry (2005, 96) on todennut, eli perustelevat tarpeen naistenlehtien olemassaololle yleensä, ja edustamalleen naistenlehden lajityypille erityisesti.

Fergusonin näkemys lehdistä yhteisöllisyyden tuottajina on sittemmin otettu tutkimuksen lähtökohdaksi media-antropologiassa, jossa erityisesti samaiseen Durkheimin tutkimukseen pohjautuen on alettu tutkia mediavälitteisen symbolisen kommunikaation merkitystä yhteisöä koossa pitävänä voimana. Kultin sijaan keskeinen käsite media-antropologiassa on kuviteltu yhteisö, jonka media luo. Media-antropologiassa mediaa analysoidaan yhteisesti jaettuna symbolisena järjestelmänä, joka rakentaa, järjestää ja muokkaa meitä ympäröivää sosiaalista todellisuutta ja jossa yksilölle tarjoutuu erilaisia mahdollisuuksia osallistua tuon sosiaalisen todellisuuden rakentamiseen. Tutkijoiden kiinnostuksen kohteena on siis median rooli, merkitys ja paikka nyky-yhteiskunnan symbolisen järjestyksen tuottajana, muokkaajana ja koossapitävänä voimana sekä yksilöiden paikka ja rooli tuossa prosessissa. (Sumiala 2010, 12–14, 19–20.)

Uskontoelämän alkeismuodoissa Durkheim tulkitsi yhteisöjen olemassaolon perustana olevan yhteisön jäsenten yhteiset kokemukset eli ne hetket, jolloin yhteisön jäsenet kokoontuvat yhteen kokemaan jotain merkityksellistä. Durkheimin mukaan yksilö liittyy yhteiskuntaan symbolisen kommunikaation kautta, mitä ilman yhteiskunta ei pysy koossa. Yhteisön elämän ydinmuotoa edustavat yhteisön jäsenten rituaaliset kokoontumiset symbolien kuten toteemien äärelle, joissa yhteisön jäsenet saivat tunteen, että he olivat enemmän kuin vain osiensa summa. Tämä edusti yhteisön elämän pyhää elämänmuotoa; maalliseen elämänmuotoon kuului kaikki se, mikä jäi pyhän ulkopuolelle. Pyhän ja maallisen alueen välillä oli ehdoton raja; ne eivät saaneet sekoittua keskenään. Media-antropologiassa Durkheimin ajatukset toimivat selittäjänä sille, miten yhteiskunta tuottaa ja rakentaa jaettua käsitystä ja kokemusta yhteisestä sosiaalisesta todellisuudesta. (Sumiala 2010, 11, 47–48; Durkheim 1980 [1912].)

Media-antropologi Johanna Sumialan mukaan median kyky luoda yhteisöllisyyttä perustuu sen kykyyn keskittää itseensä symboleja, joiden avulla katsojat ja lukijat liitetään yhteisesti jaettuun sosiaaliseen maailmaan. Median vallan ydin on sen kyky keskittää, muokata ja käyttää kulttuurisia voimavaroja, sillä media vaikuttaa siihen, miten toimimme yhteisönä ja yhteisössä, ja miten kykenemme ymmärtämään meitä ympäröivän yhteisön luonnetta. Median luoma yhteisö on kuviteltu yhteisö eli mielikuvien avulla ja kautta tuotettu yhteisö. Tämä ei tarkoita, että kuvitellun yhteisön jäsenet eläisivät vain kuvitelmissa, vaan sitä, että mielikuvilla on sosiaalista voimaa, sillä ne vaikuttavat ihmisten elämään ja ohjaavat tapaamme olla maailmassa. Tämän päivän kuviteltuja yhteisöjä tutkitaan erilaisia mediakuvastoja analysoimalla, sillä kuvitellut yhteisöt tiivistyvät usein tiettyjen visuaalisten esitysten ja performanssien ympärille. (Sumiala 2010, 10, 82, 92–93).

Toinen tapa tutkia kuviteltuja yhteisöjä on mediarituaalien tutkimus, sillä median rituaalit sekä edistävät yhteisön jäsenten yhteenkuuluvuutta että jäsentävät ja rytmittävät elämäämme. Median rituaalit voidaan jakaa vastaanoton rituaaleihin, tuotannon rituaaleihin ja mediaesitysten rituaaleihin. Vastaanoton rituaaleja ovat muun muassa television katsomisen rituaalit, ja mediaesitysten rituaaleja ovat median välittämät juhlahetket kuten olympialaiset tai itsenäisyyspäivän vietto Suomessa, joille on luonteenomaista, että ne ovat median välittämiä juhlia ja joista voidaan siten puhua medioituneina rituaaleina. Tuotannon rituaaleja ovat muun muassa uutisrituaalit, jotka vaikuttavat siihen, miten uutiset kerrotaan, sekä strategiset rituaalit, joilla tarkoitetaan toisteisia ja rutiininomaisia journalismin käytänteitä, joita tarvitaan muun muassa muokatessa odottamattomasta tapahtumasta uutinen tai joiden mukaan uutiset luokitellaan pehmeisiin ja koviin uutisiin. Strategiset rituaalit muokkaavat, miten tapahtumista kerrotaan ja mitä tapahtumista kerrotaan. Siten ne rakentavat uudelleen jokapäiväistä maailmaamme ja määrittelevät, millaisista aineksista yhteisöllisyyden kudelma rakentuu. (Sumiala 2010.) Naistenlehdille tyypilliset sisällöt voi näin ollen nähdä osana yhteisesti jaettua mediakuvastoa ja naistenlehtien tapa käsitellä asioita on eräs median strategisista rituaaleista.

Sumiala jakaa median vastaanoton rituaalit heikkoihin ja vahvoihin rituaaleihin. Heikoilla rituaaleilla hän tarkoittaa esimerkiksi aamulehden luvun tiettyä kaavaa noudattaen tai iltauutisten katselun, jolloin rituaalinen käyttäytyminen ei edellytä kovin vahvaa sitoutumisen tai osallistumisen astetta. Vahvoja rituaaleja ovat sellaiset median rituaalit, joissa yleisö muokkaa, rakentaa ja ylläpitää kuvitteellista yhteisöä ottamalla mediassa ja median avulla itse aktiivisen roolin. Tällaisia rituaaleja ovat muun muassa tunnustusrituaalit, joihin Sumiala laskee esimerkiksi talk show- ja keskusteluohjelmat ja tosi-tv:n, joissa yksityisistä asioista tehdään julkisia, sekä pyhiinvaellukset median tunnetuksi tekemille paikoille. (Sumiala 2010, 98–106.)

Ferguson, johon media-antropologinen tutkimus ei nähdäkseni eksplisiittisesti pohjautu, toi esiin erään naistenlehtien tärkeän ja mediarituaalien kannalta keskeisen erityisluonteen median muotona huomauttaessaan, että naistenlehtien sisällön voi katsoa koostuvan naisellisuuden rituaaleja edustavista riiteistä, joiden suorittaminen vahvistaa yhteistä naiseutta ja ryhmään kuulumuutta. Naistenlehtien kohdalla median rituaalit eivät siis tarkoita yksinomaan sitä, että lukijoille muodostuu tiettyjä lukemisen rituaaleja, vaan myös sitä, että sosiaalistuminen naisten ryhmän jäseneksi esitetään naistenlehdissä – kuten oikeassakin elämässä – siirtymäriittien kautta tapahtuvaksi. Ferguson huomauttaa naistenlehdissä rakentuvan elämän olevan jatkuva siirtymää: lehdet kertovat lukijoille, miten meikata, miten löytää työ ja miten tulla hyväksi ruoanlaittajaksi tai rakastajaksi. Naiseus on naistenlehdissä elämänpi-

tuista sitoutumista, joka vaatii jatkuvia kertauskursseja ja silloin tällöin keskeisten periaatteiden päivittämistä. (Ferguson 1983, 8, 185.)

Tässä onnistuakseen naisen on tietenkin luettava naistenlehtiä, jotka tarjoavat lukijoilleen tukea, rohkaisua ja apua ohjeiden, mallien ja narratiivien muodossa. Samalla kun lehdet luovat haluja ja rakentavat idealisoitua naiskuvaa, ne esittävät lehtien lukemisen tavoitteiden saavuttamisen ehtona. Ne ovat myös tietoisesti pyrkineet ottamaan sen roolin, joka aiemmin oli suullisella kansanperinteellä ja sukupolvelta toiselle tapahtuvalla sosialisatiolla. (Ferguson 1983, 9, 184–185; Shevelow 1989, 49–53; Ballaster et al. 1991, 124–125; Beetham 1996, 1, 66.)

Nimeän tutkimusaineistona ovat naistenlehdet *kentäksi* siis siitä syystä, että en ole lähestynyt naistenlehtiä aineistopankkina vaan omana kulttuurisena maailmana ja sosiaalisena toimijana, josta olen aineistoa kerännyt ja jonka tuotannon ja kulutuksen rituaalien ja kielen ja sisällön rakentumisen ymmärtäminen on ollut edellytys itse tutkimuskohteen eli lehdissä annettujen naisten housujen käyttöä koskevien ohjeiden ymmärtämiseen. Analysoin naistenlehtien pukeutumisohjeista keinona luoda naisten yhteisöä sekä osana neuvottelua, jota naistenlehdet käyvät naiseudesta, naisten asemasta ja roolista yhteiskunnassa. Tietynlaisia pukeutumiskursseja luodessaan, käyttäessään ja niiden kautta hyvän ja oikeanlaisen pukeutumisen ihanteita ja normeja määrittellessään ne pyrkivät kontrolloimaan naisten käyttäytymistä ja käyttävät siten ruumiin määrittelyä koskevaa (kuri)valtaa Foucault’laisessa mielessä.

Tutkimukseni jatkaa sitä naistenlehtitutkimuksen traditiota, jossa naistenlehtien nähdään toimivan ideologisesti, todellisuuden rakentajana ja siten myötävaikuttaen muun muassa valtasuhteiden vakiinnuttamiseen, ylläpitämiseen tai muuttamiseen, sillä kiinnostukseni kohdistuu siihen, millaista todellisuutta naistenlehdet tuottavat. Etnologisen tutkimuksen kannalta hedelmällinen lähtökohta naistenlehtien tutkimiseen on mielestäni niiden pyrkimys tarjota naisille identiteettejä ja samastumiskohteita sekä sosiaalista lukijoita tietynlaisten naisten ryhmän jäseneksi ja tietynlaisten naisellisuuden rituaalien suorittajaksi. Tämä näkemys on ohjannut naistenlehdistä ja erityisesti niiden pukeutumisohjeita tekemiäni tulkintoja.

Päästäkseni käsiksi tapaan, jolla naiseus ja naisten housujen käyttö saa naistenlehdissä merkityksiä, käsitteellistän ja analysoin naistenlehtiaineistoa Norman Fairclough’n (1992, 1997, 2003; kts. myös Pietikäinen 2000a, 72–80; Pietikäinen 2000b, 208–212) kehittämän kriittistä diskurssitutkimusta edustavan diskurssianalyysin keinoin. Fairclough on kehittänyt menetelmänsä erilaisten media-aineistojen analyysiä varten, ja se tarjoaa hyvät välineet tämän tutkimuksen kenttänä olevan naistenlehtiaineiston haltuunottoon ja analysointiin, sillä Fairclough’n edustamassa lähestymistavassa tekstin kulttuurisia, sosiaalisia ja yhteiskunnallisia merkityksiä analysoidessa huomion kiinnittäminen diskurssikäytänteiden eli tekstin tuotannon ja kulutuksen muodostamaan kontekstiin on keskeisessä osassa. Lisäksi tekstistä teh-

tävät tulkinnat ankkuroidaan itse tekstiin ja sen lingvistisiin ominaisuuksiin – naistenlehtien kohdalla lehtien erot pukeutumisasihen käsittelyssä ja pukeutumiseen liitettyjen merkitysten muodostumisessa kun perustuvat jo siihen, että tekstit ja juttukokonaisuudet ovat rakenteeltaan ja tyyliltään erilaisia.

Esittelen tutkimusmetodologian lähemmin seuraavassa luvussa. Aineistoa analysoidessani on ollut selvää, että aineistoa voi lukea ja tulkita monin tavoin. Moninaisten tulkintamahdollisuuksien joukosta olen etsinyt niitä lukutapoja, joita lehdet pyrkivät lukijoille tarjoamaan. Välillä olen lukenut aineistoa myös vastakarvaan eli etsinyt vaihtoehtoisia lukutapoja. Lukijoille tarjottua tulkintaa etsiessäni olen pitänyt lähtökohtana seuraavaa: Vaikka lehtien lukijat voidaan nähdä itsenäisinä toimijoina, jotka eivät välttämättä hyväksy tai jaa lehden tarjoamia tulkintoja, neuvottelua naiseuden merkityksistä voi tehdä vain tekstin mahdollistamissa rajoissa, sillä kuten viestinnän ja tekstin tutkijat ovat osoittaneet, lukeminen on tekstin ja tulkinnallisten valmiuksien välistä kohtaamista. Vaikka naistenlehden lukija tulkitsee lukemaansa aina omalla tavallaan, on tuo tulkinta sidoksissa tekstin tarjoamaan tulkintaan: hän voi joko hyväksyä tulkinnan sellaisenaan, neuvotella tekstin ja oman mielipiteensä välille kompromissin tai torjua tekstin tarjoaman tulkinnan täysin. (Hall 1992a, 145–148; Fairclough 1997, 28; Mäkilä 2007, 18.) Keskeistä tällöin on analysoida, millaisia tulkintamalleja lukijoille tarjotaan.

TUTKIMUSMENETELMÄT

Mediadiskurssien tutkimus

Fairclough'n (1992; 1997; 2003) diskurssianalyysi edustaa kielenkäytön sosiaalisten merkitysten ja vaikutusten tutkimusta. Hänen lähtökohtanaan on, että kieli on erotamaton osa sosiaalista elämää ja kielen tutkimus on hedelmällinen tapa tutkia sosiaalisia ilmiöitä. Diskurssianalyysi ei tarkoita sosiaalisen elämän redusoimista kieleen. Toisin sanoen, Fairclough ei oleta, että kaikki on vain diskurssia, vaan hän katsoo kielen olevan vuorovaikutuksellisessa suhteessa sosiaalisen elämän muiden osaluokkien kanssa. Pukeutumistutkimuksen näkökulmasta Fairclough'n diskurssianalyysin vahvuus on diskurssien ja sosiaalisen rakenteen välisen vuorovaikutuksen painottaminen, kuten ”pukeutuneen lapsen” (det klädda barnet) diskurssien rakentamista ja seurauksia ruotsalaisessa kansankodissa tutkinut Berggren-Torell (2007, 28) toteaa. Diskurssit määrittävät ja merkityksellistävät pukeutumista, mutta toisaalta pukeutumisen materiaaliset ja kontekstisidonnaiset käytänteet vaikuttavat muovaavat pukeutumisen diskursseja.

Väitöskirjassaan Berggren-Torell (2007) osoittaa kolmen diskurssin, ”resursseja vaativan lapsen”, ”aktiivisen, leikkivän lapsen” ja ”muodikkaan lapsen” diskurssien olleen keskustelussa läsnä koko tutkimusajanjakson ajan, mutta niiden välinen järjestys vaihteli maan taloudellisen tilanteen mukaan. Ensimmäinen diskurssi korostui heikon taloudellisen tilanteen aikana, jolloin vaate- ja kangasresurssit olivat niukat ja ihmisten vähävaraisuus entisestään hankaloitti vaatteiden hankintaa. Muut diskurssit alkoivat hallita taloustilanteen ja sitä myötä vaatetilanteen parantuessa.

Diskurssintutkimus ei ole yhtenäinen, selkeärajainen tutkimusmenetelmä vaan väljä teoreettis-metodologinen viitekehys, jonka avulla on mahdollista tutkia hyvinkin erilaisia kielen käyttöön liittyviä kysymyksiä erilaisin menetelmin. Esimerkiksi Sari Pietikäinen (2000a; Pietikäinen & Mäntynen 2009) katsoo, että yhtenäiseen tutkimusmenetelmään viittaavan *diskurssianalyysin* sijaan on parempi puhua *diskurssintutkimuksesta*. Diskurssintutkimuksen monipuolisuus johtuu sen monitieteisestä taustasta, mikä tarkoittaa, että diskurssintutkimusta ja sen käsitteistöä määritellään eri yhteyksissä eri tavoin. Diskurssilla voidaan tarkoittaa tiettyä tekstiaineistoa, lausetta suurempaa kielenkäytön yksikköä, puhetapaa, vakiintunutta merkityksellistämisen tapaa tai merkityssuhteiden järjestelmää (ks. esim. Pietikäinen & Mäntynen 2009, 23–26). Lisäksi jo vakiintuneita käsitteitä päivitetään ja määritellään jatkuvasti uudelleen.

Esimerkiksi Fairclough on päivittänyt diskurssintutkimuksen malliaan jatkuvasti. Edellä kerrotusta johtuen tutkijan omien rajausten, määritelmien ja metodisten ratkaisujen merkitys kasvaa, sillä ne vaikuttavat ratkaisevasti siihen, mitä päätelmiä tutkimusaineistosta voi tehdä. Tässä luvussa, diskurssintutkimuksen lähtökohtia esitellessäni, nojaan Fairclough'n ohella erityisesti diskurssintutkija Sari Pietikäisen väitöskirjassaan (2000a) ja yhdessä Anne Mäntynen (Pietikäinen & Mäntynen 2009) käyttämään tapaan määritellä ja käsitteellistää diskurssintutkimusta. Diskurssintutkimus on tällöin ylä- tai kattokäsite kielenkäytön tutkimukselle, jonka sisällä kielenkäyttöä voidaan analysoida esimerkiksi narratiivisen tai retorisen analyysin keinoin.

Diskurssintutkimus voidaan jakaa kahteen suuntaukseen, lingvistiseen ja yhteiskuntatieteelliseen diskurssintutkimukseen. Lingvistisen tutkimuksen lähtökohtana on kiinnostus kielenkäytön viestinnällisiin ulottuvuuksiin, joita ei pysty selittämään kieliopilla, vaan jotka vaativat lausetta laajempien kielenyksiköiden tutkimuksen ja huomion kiinnittämistä viestintätilanteen kontekstiin. Diskurssilla tarkoitetaan tällöin lausetta laajempien kielenyksiköiden käyttöä kontekstissaan. Lingvistinen tutkimus jakautuu formalistiseen ja funktionalistiseen tutkimukseen, joista ensin mainittu on kiinnostunut diskurssin muodosta ja rakenteesta ja jälkimmäinen diskurssin funktiosta, variaatioista ja käytöstä. Yhteiskuntatieteellisessä diskurssintutkimuksessa kielenkäyttöä tutkitaan sosiaalisena ilmiönä ja vuorovaikutuksen välineenä. Lingvistisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen keskeisin ero on, että edellisessä tutkimuksen kohteena on kieli, jälkimmäisessä tutkitaan kielen käytön kautta muita ilmiöitä. (Luukka 2000; Pietikäinen 2000a, 57–63; Pietikäinen 2000b, 191–193; Väli-verronen 1998, 21.)

Tutkimukseni sijoittuu jälkimmäiseen, kielen käytöstä kiinnostuneeseen yhteiskunnalliseen diskurssintutkimukseen, jonka pohjana on konstruktionistinen näkökulmaan kieleen: kielenkäytön ei katsota ainoastaan kuvaavan maailmaa vaan merkityksellistävän sitä ja samalla järjestävän ja rakentavan, uusintavan ja muuntavan sosiaalista todellisuutta. Merkitysten katsotaan rakentuvan sosiaalisissa käytänteissä, jolloin ne eivät ole pysyviä vaan jatkuvasti muuttuvia ja aina tietyn historiallisen, sosiaalisen ja vuorovaikutuksellisen kontekstin tulos. Todellisuuden nähdään rakentuvan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa kielen ja muiden merkkijärjestelmien kautta. Diskurssintutkija on tällöin kiinnostunut siitä, miten erilaisia asioita ja todellisuuksia kielen ja muun merkitysvälitteisen toiminnan kautta merkityksellisestään erilaisissa sosiaalisissa käytänteissä, millä ehdoilla ja millaisia seurauksia tällä toiminnalla on. (Fairclough 1992, 3, 64; Jokinen, Juhila & Suoninen 1993a, 9–10; Pietikäinen 2000a, 61–63; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 11–13.)

Yhteiskuntatieteellisen diskurssianalyysin näkökulmasta kieli ei ole vain lingvistinen vaan myös diskursiivinen ja sosiaalinen järjestelmä, sillä merkitysten rakentamiseen ja välittymiseen vaikuttavat kielen mikrotason kuten sanaston ja rakenteen li-

säksi myös kielenkäytön tavat, tyylit ja normit ja se, millaisiin sosiaalisiin merkitysjärjestelmiin kielenkäytön kautta kiinnitytään (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 13–14, 39–47). Yhteiskuntatieteellisessä diskurssintutkimuksessa keskeistä onkin kiinnostus kielen ja sosiaalisen tai yhteiskunnallisen järjestelmän välisistä yhteyksistä. Tutkija ei ole niinkään kiinnostunut yksilön intentioista ja motivaatioista vaan diskurssien sosiaalisesta (yhteiskunnallisesta)²³ ja institutionaalisesta luonteesta. (Pietikäinen 2000a, 64.) *Diskurssia* käytetään tutkimuksessa kahdessa merkityksessä. Yleisenä käsitteenä sillä tarkoitetaan kaikkea kielellistä ja semioottista toimintaa, jolla ajatellaan olevan niin vuorovaikutuksellisia kuin sosiaalisia ehtoja ja seurauksia. Käytännön tutkimuksessa tutkija nimeää aineistostaan erityisiä *diskursseja* kuten ”feministinen diskurssi” tai ”sovinistinen diskurssi”. Diskurssia käytetään tällöin teoreettisanalyttisenä käsitteenä kuvaamaan sosiaalisen toiminnan muotona syntyneitä ja toiston ja variaatioiden kautta kiteytyneitä puhe- ja ajattelutapoja jostain tietystä aihealueesta. (Pietikäinen 2009 & Mäntynen, 27.)

Yhteiskuntatieteellisessä diskurssintutkimuksessa diskursseilla tarkoitetaan siis kielenkäytön kokonaisuutta kontekstissaan, joka rakentaa ja representoi todellisuutta tietyllä tavalla, eikä yksittäisiä väitteitä tai lauseita. Kun jostain aiheesta kirjoitetaan tai puhutaan tietyn diskurssin puitteissa, tuotetaan tietynlaista tietoa aiheesta. Tiettyihin diskursseihin nojautuminen samalla rajaa ulos muut tavat, joilla aihetta voitaisiin konstruoida. Itse tekstit eivät edusta diskursseja vaan pikemminkin nojautuvat niihin. (Hall 1992b, 291; Fairclough 1997, 77, 103; Suoninen 1999, 21.) Kiinnostus diskurssien tutkimukseen johtuu siitä, että samaa ilmiötä on mahdollista kuvata ja konstruoida monin eri tavoin, sillä sosiaalinen todellisuus muodostuu useista rinnakkaisista tai keskenään kilpailevista merkityssystemeistä, joita tutkimuksessa nimitetään diskursseiksi tai tulkintarepertuaareiksi.²⁴ Diskurssianalyttisen tutkimusotteen kautta tutkija voi tuoda esiin kielen käytön vaihtelevuutta ja tulkintarepertuaarien kirjoa tai – hegemonisia ja vaiennettuja diskursseja tutkimalla – analysoida valtasuhteita. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993b, 24–29; Pietikäinen 2000a, 63.) Rinnakkaisten tai keskenään kilpailevien merkityssystemien maailmassa kieli määrittyy resurssiksi, jonka käyttöä konteksti, kielenkäyttäjän taidot ja diskursiiviset ja vuorovaikutukselliset käytänteet rajoittavat (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 15).

Merkityssystemien kirjosta johtuen diskurssianalyysin kiinnostuksen kohteena ovat eri diskurssien funktiot eli se, millaista todellisuutta tiettyyn diskurssiin tukeutumalla tullaan tuottaneeksi. Seurauksilla voidaan tarkoittaa tilannekohtaisia funktioita tai yksittäiset tilanteet ylittäviä ideologisia seurauksia. (Jokinen et al. 1993b, 41–43; Fairclough 1992, 63, 86.) Fairclough on havainnollistanut erilaisten tekstien

23 Englanninkielisessä tekstissä käytetään termiä ”social”.

24 Merkityssystemeistä on tutkimuksessa käytetty myös termejä puhevaruus (Sarantola-Weiss 2003) ja kehys (Väliverronen 1998).

seurauksia seuraavilla esimerkeillä: tekstit lisäävät tietoa, ja ne voivat vaikuttaa uskomuksiimme, käsityksiimme ja arvoihimme. Teksteillä voi olla myös pitkävaikutteisia seurauksia: esimerkiksi mainonta vaikuttaa ihmisten identiteettiin kuluttajina tai tietyn sukupuolen edustajina. Ne voivat aloittaa sotia ja vaikuttaa siihen, millaista esimerkiksi arkkitehtuuri on. (Fairclough 2003, 8.) Berggren-Torell (2007) on tutkinut pukeutumista koskevien diskurssien seurauksia tarkastelemalla, näkyvätkö ne lasten vaatetuksen muutoksissa.

Tutkimuksen tekijän kannalta merkitysten ja merkityssystemien kirjo tarkoittaa, että teksti ja sen tuotannon tilanne on rekonstruoitava ja kontekstualisoitava mahdollisimman tarkkaan, sillä diskursseja tuotetaan, uusinnetaan ja muutetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä. Konteksti voi pienimmillään tarkoittaa sanan yhteyttä lauseeseen tai yksittäisen teon rakentumista suhteessa toimintaepisodiin ja laajeta tästä koskemaan lauseiden muodostamaa kontekstia ja laajimmillaan kulttuurista kontekstia. Usein diskurssintutkimuksessa yhdistetään eri tason kontekstien analysointia, sillä kontekstit ovat samanaikaisesti läsnä olevia ja muodostavat näin ollen ikään kuin kerrostuneen jatkumon. (Jokinen et al. 1993b, 30–36; Valtonen 1998, 106–109; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 18–20, 27–37.)

Fairclough'n kehittämä kriittinen diskurssianalyysi yhdistää lingvististä ja yhteiskuntatieteellistä analyysiä, joiden tärkeimpänä erona on pidetty sitä, että yhteiskuntatieteellinen diskurssintutkimus ei perustu mihinkään lingvistiseen teoriaan eikä tutkija tee aineistosta lingvististä analyysiä. Yhteiskuntatieteellistä diskurssianalyysiä onkin kritisoitu siitä, että tutkimuksissa ei ole huomioitu kielen ominaisuuksia ja tutkimustulokset vaikuttavat kaukaa haetuilta, kun analyysistä ei löydy perusteita niiden tueksi (Pietikäinen 2000a, 64). Fairclough'n diskurssianalyysi on lähtökohdiltaan lingvististä, sillä se on kiinnostunut todellisesta kielenkäytöstä sosiaalisessa kontekstissaan ja diskurssintutkimuksessa hyödynnetään lingvistisiä teorioita, kategorioita ja analyysimenetelmiä. Niiden lisäksi analyysiin yhdistetään yhteiskuntatieteellisiä teorioita ja lähestymistapoja. Luonteeltaan tutkimus on yhteiskuntatieteellistä, sillä tutkimuksessa korostetaan kielenkäytön konstruktivistista luonnetta ja diskursseja tutkitaan muutoksenalaisina, ei-yksilöllisinä sosiaalisina käytänteinä. (Pietikäinen 2000b, 192; Pietikäinen 2000a, 65–66, 70.) Tutkimuksesta tekee yhteiskunnallisen myös se, että tutkimuksen lopullisena kohteena on sosiokulttuurinen konteksti, jolla voidaan tarkoittaa nimenomaisen viestintätilanteen kontekstia, institutionaalisten käytäntöjen kontekstia tai laajempaa yhteiskunnallista ja kulttuurista kontekstia (Fairclough 1997, 85, 268).

Tässä tutkimuksessa sovelletaan diskurssintutkimuksen näkökulmaa naistenlehtitekstien konstruktivistisen luonteen vuoksi. Käsitellessään naisten housujen käyttöä lehdet eivät heijasta todellisuutta sellaisenaan vaan rakentavat todellisuutta kielellisten valintojen kautta. Fairclough'n diskurssianalyttisessä lähestymistavassa näitä

kielellisiä valintoja tarkastellaan diskurssikäytänteiden muodostaman kontekstin ja sosiokulttuurisen kontekstin kautta. Diskurssikäytänteiden muodostama konteksti tarkoittaa tekijöitä, jotka määrittävät mediatekstin tuotantoa, oletettua tulkintaa ja kulutusta. Tähän vaikuttavat muun muassa kyseisen median taloudellinen, poliittinen ja lainsäädännöllinen tausta, se institutionaalinen ympäristö, jossa viestintäväline on tuotettu, tekijöiden rooli (authorship), tuotantoprosessi (mukaan lukien lähteiden käyttö, kirjoittaminen ja editointi) ja kohdeyleisön demografia ja elämäntapa (ikä, koulutus, sosiaalinen asema, vapaa-ajan viettotavat) sekä luku- ja kirjoitustaito. (Fairclough 1992, 78–82; Fairclough 1997, 81, 267; Mautner 2008, 33). Sosiokulttuurisella kontekstilla tarkoitetaan selitysten esittämistä sille, miksi tiettyä diskurssia käytetään, miksi tietty diskurssi dominoi tai on marginaalinen ja millaiset ovat diskurssin käytön seuraukset valtasuhteisiin, identiteetteihin ja ihmisten välisiin suhteisiin (Pietikäinen 2000a, 71). Käytännössä analyysi liikkuu kaikilla tasoilla yhtä aikaa ja tutkimuksen tavoite on linkittää eri tasojen löydökset toisiinsa.

Tässä tutkimuksessa tarkoitan tekstillä naistenlehtien juttukokonaisuuksia, jotka pitävät sisällään niin kuvia, tekstiä, kuvatekstejä kuin muita visuaalisia viestikomponentteja. Diskurssikäytänteiden muodostaman kontekstin jaan kahteen tasoon: tekstien laajempina diskurssikäytänteiden muodostamana kontekstina ovat naistenlehdet (yleensä) tietynlaisina viestintävälineinä ja yksilöidympänä kontekstina on se kyseinen naistenlehti, jossa juttukokonaisuus on julkaistu. Sosiokulttuuristen käytänteiden kontekstilla tarkoitan niitä naiskäsitteitä ja sitä todellisuutta, jotka housujen käyttöä koskevissa lehtijutuissa rakentuvat. Viimeksi mainittujen selvittäminen on tämän tutkimuksen tarkoitus. Esimerkiksi johdannossa mainitun *Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme?* jutun juttukokonaisuus koostuu otsikosta, tekstistä ja kuvista, joissa naisten housujen käyttö kuvataan tietynlaisena ilmiönä, jolloin tekstissä rakentuu tietynlaisia käsityksiä eli representaatiota nykyajan naisesta. Se, että juttu on julkaistu naistenlehdessä ja erityisesti *Kotiliesi*-nimisessä naistenlehdessä sekä selittää eräitä tekstin piirteitä että tuo tekstiin lisää merkityksiä. – Analysoin juttukokonaisuutta ja siinä rakentuvia merkityksiä tarkemmin analyysimenetelmiä esitellessäni.

Diskurssin käsitteen olen kokenut hyödylliseksi määrittellessäni ja taustoittaessani tapaa, jolla lehdet lähestyvät pukeutumiskysymyksiä. Olen eritellyt aineistosta kolme erilaista diskurssia: muotikriittisen diskurssin, rationaalisiivistyksellisen diskurssin ja muotidiskurssin. Nämä diskurssit muodostavat kussakin lehdessä käsitteilytavan, johon nojautuen housukysymystä käsitellään ja representaatioita rakennetaan.

Fairclough huomauttaa, että tekstien, diskurssikäytänteiden ja sosiokulttuurisen kontekstin väliset rajat eivät ole selvärajaisia. Teksti muovaa diskurssikäytännettä ja päinvastoin. Vastaavasti diskurssikäytännöt ovat sosiaalisesti muovattuja, mutta ne myös muovaavat sosiaalista kontekstia, sillä diskurssit ylläpitävät ja muuntavat sosi-

aalisia normeja, käytänteitä, identiteettejä, suhteita ja tieto- ja uskomusjärjestelmiä. Diskurssianalyysi on tällöin yritys jäljittää tekstien, diskurssikäytäntöjen ja sosiokulttuuristen käytäntöjen välisiä systemaattisia yhteyksiä. (Fairclough 1992, 64, 73–74; Fairclough 1997, 29, 76–77.) Tämän tutkimuksen lähtökohtana on edellä esitellyn pohjalta se, että naistenlehdissä julkaistut pukeutumisohteet saavat merkityksensä naistenlehtikontekstin kautta ja että pukeutumisohteet vastaavasti ylläpitävät tai muuntavat pukeutumisen ihanteita ja käytänteitä. Diskurssianalyysi taas mahdollistaa naistenlehdissä julkaistun housujen käyttöä koskevan aineiston, naistenlehtikontekstin ja tutkimusajankohtana vallinneiden sosiokulttuuristen käytäntöjen, erityisesti pukeutumisen sekä sukupuolen ilmaisemista ja konstruointia koskevien ihanteiden ja käytänteiden välisten yhteyksien tutkimisen.

Lähden tutkimuksen analyysiluvuissa liikkeelle diskurssikäytännön muodostaman kontekstin eli naistenlehdissä rakentuvan maailman analysoinnista. Tarkastelen ensin, millaisen kontekstin kukin tutkimuskohteena oleva naistenlehti muodostaa pukeutumisaiheisten kysymysten käsittelyyn ja naiseuden representointiin ja millaiseen diskurssiin nojautuen lehti käsittelee pukeutumiskysymyksiä. Tämän jälkeen analysoin yksityiskohtaisemmin naisten housujen käyttöä ja housuja käyttäviä naisia käsitteleviä tekstejä tarkoitukseni selvittää, millaisena naiseus teksteissä representoidaan ja millaista todellisuutta lehdet tulevat teksteillään tuottaneeksi. Esitelen seuraavassa lähemmin, millaisin menetelmin tekstejä analysoin ja millaisia kysymyksiä aineistolle esitän.

Kriittistä vai ei?

Yksi tapa jaotella diskurssianalyttisen tutkimuksen suuntauksia on jakaa tutkimukset kriittiseen ja ei-kriittiseen tutkimukseen. Jokinen ja Juhila määrittelevät ei-kriittisen diskurssianalyysin analyyttiseksi diskurssianalyysiksi. Analyyttisen diskurssianalyysin tarkoituksena on heidän mukaansa analysoida aineistoa tiukan aineistolähtöisesti, jolloin tutkija on mahdollisimman avoin aineistosta löytyville jäsenyksille. Kriittisessä diskurssianalyysissä kielenkäyttö nähdään heidän mukaansa jo lähtökohtaisesti vallankäyttönä ja alistussuhteina, jolloin tutkimuksen tarkoituksena on yhteiskunnallisten epäkohtien osoittaminen ja poliittisten päämäärien ajaminen. Kriittinen ja analyttinen orientaatio eivät heidän mukaansa ole kuitenkaan toisensa poissulkevia vaihtoehtoja, sillä kriittisen tutkimuksen tekijä voi pyrkiä katsomaan aineistoaan analyttisesti ja antaa myös ennako-olettamuksiansa vastaisten tulosten nousta esiin, ja vastaavasti analyttinen aineiston analyysi voi tuottaa kriittistä potentiaalia sisältäviä tuloksia. (Jokinen & Juhila 1999, 86–87.)

Viestinnän tutkimuksissa, joihin itse tukeudun, kriittinen diskurssianalyysi määrittyy yhteiskuntatieteelliseksi analyysiksi, jonka vastinparina on kielitieteellinen tai sosiaalipsykologisesti virittynyt diskurssianalyysi. Ei-kriittinen diskurssien tutkiminen tarkoittaa tällöin kielen käytön muotojen tutkimista kulloisessakin sosiaalisessa yhteydessä. Tutkijaa kiinnostaa versioiden moninaisuus eikä niinkään niiden keskinäiset suhteet. Yhteiskuntatieteellinen (kriittinen) diskurssianalyysi taas on kiinnostunut kielen käytöstä sosiaalisena ja yhteiskunnallisena käytäntönä. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten diskursiivisissa käytänteissä tuotetaan erilaisia todellisuuksia, millaisia ovat niiden sisäiset ja väliset valtasuhteet ja miten diskurssista tulee hegemoninen. (Fairclough 1992, 12; Fairclough 1997, 31, 75; Väli-Veronon 1998, 21; Valtonen 1998, 100–102.)

Sanna Valtosen mukaan edellä kuvatuunlaisesti kriittiseen ja ei-kriittiseen tutkimukseen jakautuvat diskurssianalyysin kaksi suuntausta liittyvät eri kulttuurintutkimuksen perinteisiin: tulkitseva suuntaus perustuu hermeneuttiseen kulttuurintutkimuksen perinteeseen, jossa korostuvat vastaanottajien näkökulmat ja erilaisten tulkintojen luovuus. Valtasuhteista kiinnostunut kriittinen diskurssianalyysi pohjaa kriittisen kulttuurintutkimuksen paradigmaan, jolloin se on kiinnostunut siitä, millaisia positiota kieli ja vuorovaikutuksen rakenteet kullekin yhteiskunnalliselle toimijalle antavat ja mitä siitä seuraa. (Valtonen 1998, 99.) Kriittisen diskurssianalyysin pohjana on tällöin ajatus siitä, että kielenkäyttötavat ovat sidoksissa syy- ja seuraussuhteisiin, joita emme normaalisti juuri lainkaan huomaa, erityisesti vallankäyttöön (Fairclough 1997, 75). Esimerkiksi mediarepresentaatiot toimivat ideologisesti, kun tiettyjä diskursseja käyttäen luonnollisestaan asioita ja diskurssit perustuvat tietyille itsestään selvinä pidetyille lähtökohdille (Fairclough 1997, 63–64).

Kriittisen diskurssianalyysin tarkoituksena on siis nostaa tarkastelun keskiöön diskursiivisten käytäntöjen suhde laajempiin sosiokulttuurisiin käytäntöihin. Tutkimuksen lähtökohtana on se, että kielenkäyttö on yhteiskunnallisesti muovautunutta, mutta myös yhteiskunnallisesti vaikuttavaa, sillä diskurssit muovaavat ja uusintavat yhteiskuntaa. Kriittinen diskurssianalyysi on kiinnostunut kielen käytön seurauksellisuudesta, eli siitä, mitä tekstissä tullaan tuottaneeksi. Valta-analyysissä pyritään selvittämään, miten jotkut diskurssit saavuttavat totuuden aseman. (Fairclough 1992, 9–10, 36, 104; Fairclough 1997, 76; Valtonen 1998, 104, 112.) Fairclough'n media-analyysin lähtökohtana on ajatus siitä, että ideologiat näkyvät siinä, miten todellisuutta representoidaan ja niissä näkökulmissa, arvoissa ja tavoitteissa, joita representaatioihin sisältyy. Kriittinen media-analyysi on representaatioiden vertailua ja arviointia: mitä niihin sisältyy, mitä niihin ei sisälly, mitä korostetaan, mikä on taustalla, mistä representaatiot tulevat ja mitkä tekijät ja tavoitteet vaikuttavat niiden muotoiluun ja esilletuontiin. (Fairclough 1997, 66, 136.)

Fairclough huomauttaa, että ideologioiden rakentuminen on vain yksi osa media-analyysia, sillä medialla on muitakin funktioita kuin ideologioiden levittäminen, mutta ideologioiden rakentumisen analyysi on hyvä sisällyttää osaksi median analyysiä. Media toimii ideologisesti sosiaalisen kontrollin ja sosiaalisen uusintamisen välineenä, mutta kyse on myös kulttuurisista hyödykkeistä ja viihdytysvälineistä, joiden tarkoitus on pitää ihmisiä ajan tasalla. (Fairclough 1997, 67–68.) Täten Fairclough ottaa etäisyyttä niihin 1970-luvun mediatutkimuksiin, joissa mediaa tutkittiin vain ideologioiden levittäjänä ottamatta huomioon sitä, miten vastaanottajat sen omaksuivat.

Katson tämän tutkimuksen edustavan kriittistä diskurssianalyysia siinä mielessä, että olen kiinnostunut pukeutumisohjeista sosiaalisena käytänteenä. En ole kiinnostunut diskurssien kirjosta ja tulkintojen moninaisuudesta vaan siitä, millaisia tulkintoja – elämisen malleja – lehdet pyrkivät lukijoille tarjoamaan ja millaisia syy-seuraus-suhteita lehtien pukeutumisneuvontaan sisältyy. Tutkin lehtien pukeutumisaiheista sisältöä siitä näkökulmasta, millaista todellisuutta naisten housujen käyttöä käsittelevät tekstit tuottavat, mitkä pukeutumisihanteet saavat hegemonisen aseman ja miksi, ja millainen positio lehden lukijoille (naisille) housukysymyksen ratkaisijana omalla kohdallaan annetaan. Berggren-Torellia (2007, 28) seuraten katson, että Fairclough'n edustama kriittinen diskurssianalyysi antaa tilaa diskurssin ja materiaallisen maailman välisen suhteen tarkastelulle, eikä materiaallinen redusoidu vain diskursiiviseksi ilmiöksi.

Tekstien ja kuvien tulkinta

Tekstien merkitykset, funktiot ja tulkinta

Naistenlehtien sisältöjä eli tekstiä analysoin tarkoitukseni selvittää, millaisia representaatioita siinä heijastuu ja rakentuu. Analyysi perustuu tekstin piirteiden identifiointiin ja kuvaamiseen. Diskurssianalyttinen tekstin analyysi lähtee tyypillisesti liikkeelle perinteisistä kielitieteellisistä analyysimuodoista kuten sanaston ja semantiikan analyysistä, eli sen tarkastelusta, miten ilmiöitä, asioita, tapahtumia, toimintoja ja ihmisiä nimetään, luokitellaan ja kuvataan. Lisäksi tarkastellaan erityisesti sitä, miten teksti on muotoiltu ja rakennettu ja mihin genreen (esimerkiksi artikkeli, novelli, haastattelu, uutinen) teksti perustuu. Tältä pohjalta määritellään, millaisiin diskursseihin, narratiiveihin tai argumentatiivisiin keinoihin siinä tukeudutaan, ja analysoidaan, millaisia representaatioita ja identiteettejä tekstissä rakentuu ja millaisia seurauksia kielenkäyttö tuottaa. (Fairclough 1992, 74–78; Fairclough 1997, 79, 136,

265–266; Fairclough 2003, 36–37, 81–155; Töyry 2005, 77; Mautner 2008, 38–44; Pietikäinen & Mäkinen 2009, 71–72, 79–114.)

Media-aineistojen tutkimuksessa tekstillä tarkoitetaan sekä kirjoitettua tekstiä että kuvia, taulukoita ja muita visuaalisia viestikomponentteja kuten layoutia, fontin tyyliä ja kokoa, sillä kirjoitetun sivun suunnittelussa tekstin sommittelu ja visuaalinen vaikutelma ovat tärkeässä osassa. Mediateksteissä kirjoitettu teksti ja visuaaliset viestikomponentit eivät toimi toisistaan erillään, vaan ne luovat yhdessä merkityksiä tekstiin, toinen toisiaan vahvistaen. (Fairclough 1992, 4; Fairclough 1997, 29; Fairclough 2003, 37; Seppänen 2005, 79; Mautner 2008, 43–44; Brusila 1997.) Erilaisten tekstien ja visuaalisten viestikomponenttien yhdistäminen pätee varsinkin naistenlehtiin ja mainontaan, sillä niissä visuaalinen viestintä on keskeistä.

Fairclough'n diskurssianalyttinen lähestymistapa pohjaa ajatukseen tekstien kolmenlaisesta funktiosta: teksteillä on kielellisiin rakenteisiin perustuva ja viestin välittämistä koskeva tekstuaalinen funktio, identiteettien ja sosiaalisten suhteiden konstruointia koskeva interpersonaalinen funktio sekä ideationaalinen eli tieto- ja uskomusjärjestelmien ja muun tekstin ulkopuolisen maailman konstruointia koskeva funktio. (Fairclough 1992, 64–65; Fairclough 1997, 29, 39–40; Hiidenmaa 2000, 172–178.) Myöhemmässä tuotannossaan Fairclough (2003, 27) on täsmentänyt, että funktioiden sijaan hän puhuu mieluummin tekstin merkityksistä, jotka hän on nimennyt toiminnalliseksi, representationaaliseksi ja identifikationaaliseksi merkitykseksi. Tekstin toiminnallinen merkitys tarkoittaa tekstin roolia toimijana sosiaalisissa tilanteissa; tekstiä analysoidaan tällöin toiminnan ja vuorovaikutuksen muotona. Representationaalinen merkitys tarkoittaa tekstin merkitystä maailman kuvaajana ja konstruoijana eli representoijana. Identifikationaalinen merkitys on tekstin identiteettien rakentumista ja representoitumista koskeva merkitys. Tällöin ovat kiinnostavia myös tekstin sosiaaliset vaikutukset eli vallan ja solidaarisuuden tai sosiaalisen hierarkian ja etäisyyden luominen (Fairclough 2003, 75).

Tässä tutkimuksessa jäsenän tekstiä viimeksi mainitun eli tekstin merkityksiin perustuvan jaottelun kautta. Kaikki edellä mainitut merkitykset ovat analyysissä mukana. Lähten liikkeelle tekstin tyylistä ja rakenteesta eli etsin tekstien toiminnallista merkitystä. Vasta tämän jälkeen analysoin itse tekstissä rakentuvia representationaalisia ja identifikationaalisia merkityksiä. Tekstillä tarkoitan juttukokonaisuuksia, jotka koostuvat erilaisista teksteistä ja visuaalisista viestikomponenteista. Juttukokonaisuuden sisältämien representationaalisten valintojen tulosta kutsun Kimmo Mäkilän (2007, 139) tavoin juttutodellisuudeksi. Juttukokonaisuuksilla tarkoitan lehden journalistista sisältöä eli kaikkea toimituksellista aineistoa, vaikka aikakauslehdissä rajanvetoa voi olla vaikea tehdä, sillä myös toimituksellinen sisältö voi lähestyä mainontaa. Ratkaisevaa tällöin on se, onko aineiston tuottaminen toimituksen käsissä (Brusila 1997, 12).

Mainoksia analysoin erikseen, mutta kunkin lehden kokonaissisältöä, erityisesti naiseudelle annettua sisältöä analysoidessani huomioin myös mainonnan määrän ja laadun, eli tarkastelen, millaisten tuotteiden ja palvelujen tarjoajat käyttävät lehteä ilmoituskanavanaan. Mainonnan sisältöjä analysoin samoin periaatteiden kuin naistenlehtien juttukokonaisuuksia eli tarkastelen, millaisia määreitä housuille vaatekappaleina mainosteksteissä annetaan ja millaisia naiseuden visuaalisia representaatioita mainoksissa esiintyvät housupukuiset naiset ovat. Housujen ja kankaiden valmistajien, myyjien ja mainostajien näkökulmasta mainonnan tehtävänä on myydä housuja tai housukankaita, mutta samalla mainonta muokkaa identiteettejä, esimerkiksi sukupuolta ja tuottaa jatkuvasti uudelleen erilaisia tapoja olla mies, nainen, transsukupuolinen – tai jotain muuta (ks. Rossi 2003). Erityisen kiinnostavaa aineistoa ovat tällöin ne mainokset, joiden tarkoituksena ei ole mainostaa vaatteita tai kankaita, mutta joiden mainoskuvassa on housuja käyttävä nainen. Millaista naiseutta tai sukupuolta tällöin representoidaan?

Kirjoitetussa tekstissä rakentuvien merkitysten analysointiin käytän retoriikan tutkimuksen keinoja. Tutkin erityisesti, millaisia faktuaalistamisstrategioita naistenlehdissä käytetään: kuinka tekstit ovat rakentuneet argumentatiivisesti, millaisia suostuttelun tai vakuuttelun keinoja käyttäen kuulija pyritään vakuuttamaan esitetyn argumentin uskottavuudesta tai kannatettavuudesta, miten tekoja tai asioiden kategorisointeja pyritään oikeuttamaan ja miten ne saadaan näyttämään itsestäänselvyyksiltä, faktoilta (vrt. Leiwo & Pietikäinen 1996, 97; Jokinen 1999, 47).

Esimerkkijutun *Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme?* verbaalinen kertomus naisten housujen käytöstä muodostuu tekstissä ja visuaalinen kertomus otsikon ja kuvien kautta (ks. Kuva 2). Kuten johdannossa lainatuista tekstipätkistä käy ilmi, verbaalinen kertomus on rakentunut argumentatiivisesti siten, että tekstissä luodaan jännite menneen ajan – jolloin naisten housujen käyttöä kauhistutti – ja nykyhetken – jolloin se on yleistä – välille. Nykyhetkessä naisten housujen käyttö selittyy sillä, että ”muoti käskee”, eikä poliisi estä, sillä ”niin paljon muuta tärkeämpää järjestettävää heillä on nykypäivän kaupungissa”. Tärkein syy on se, että ”housuisahan nykyjään urheilevat sekä mammat että tyttäret, oli kysymys urheilusta ja reippailusta minkälaisesta tahansa”. Teksti pyrkii siis naisten housujen käyttöä käsittelevien näkemysten kautta sanomaan jotain sekä nykyaikaisesta naisesta että nykyhetken luonteesta. Nykyaikainen nainen on muotia seuraava ja urheileva nainen. Nykyhetkeä taas luonnehtii se, että naisten halu seurata muotia ja urheilla hyväksytään, ja se, että kaupunkielämä on muuttunut niin, että housupukuista naista ei koeta järjestyshäiriöksi. Tekstin tarjoama tulkinta viittaa myös siihen, että jos (nais)lukija ei käytä housuja ja suhtautuu naisten housujen käyttöön paheksuen, hän ei ole nykyaikainen nainen.

Tärkeä käsite tekstin tutkijalle on perinteentutkijan tavoin *genre*. Genre on tapa jäsentää kielenkäyttöä ja se vaikuttaa siihen, millaisia odotuksia tekstille asetetaan ja miten sitä tulkitaan. Eri tehtävissä ja konteksteissa toimivat tekstit rakentuvat eri tavoin, vaikka niillä olisi sama aihe. Genret ilmenevät kielellisesti tietyllä tavalla ja tietyyntyyppisissä konteksteissa. Sitä, millaista genreä tietyssä tilanteessa voi käyttää, rajaa viestintätilanteen tai sosiokulttuurisen tilanteen konteksti. Genre on myös sosiaalista toimintaa, sillä se representoi tiettyihin sosiaalisiin tilanteisiin vakiintunutta tapaa toimia ja käyttää kieltä. Lisäksi genret syntyvät ja ovat syntyneet niitä käyttävän yhteisön toimintatavoista ja ovat samalla eräs yhteisön toiminnan muoto. (Pietikäinen & Mäkinen 2009, 82–90; Brusila 1997, 51–53; vrt. Honko 1989.)

Genren toiminnan rakentumista voi tarkastella tekstityyppien kautta, joita ovat esimerkiksi kertova (narratiivinen), kuvaileva (deskriptiivinen), ohjaileva (instruktiivinen), argumentoiva ja erittelevä (ekspositorinen) tekstityyppi. (Pietikäinen & Mäkinen 2009, 98–102.) Esittelen alempana alaluvussa *Naistenlehtien ominaispiirteitä* naistenlehtigenrelle (tarkoittaen naistenlehtiä erityisenä aikakauslehtien lajityyppinä) tyyppillisiä ominaisuuksia. Sitä ennen tarkastelen vielä aikakauslehtien moniaineksisen eli sekä teksteistä että kuvista koostuvan sisällön tulkintaa.

Moniaineksisen mediatekstin tulkinta

Erilaiset tekstin- ja diskurssintutkimuksen menetelmät ja niitä soveltavat tutkimukset tarjoavat runsaasti työkaluja tekstien analysointiin, mutta kuvien ja moniaineksisen lehtiaineiston analysointiin sopivan menetelmän löytäminen oli haastavampaa. Esimerkiksi varhaisia naistenlehtiä koskevista tutkimuksista (Shevelow 1989; Beetham 1996; Töyry 2005) ei ollut apua siitä yksinkertaisesta syystä, että varhaisissa naistenlehdissä oli vain vähän visuaalista aineistoa. Tuorempien lehtiaineistojen perusteella tehtävissä tutkimuksissa taas ei ole aina määritelty ja kerrottu visuaalista aineistoa koskevista menetelmistä, tai kuvat on nähty tekstiin nähden sekundaarisena aineistona. Sukupuolen esittämisestä ja merkityksistä kiinnostuneet tutkijat taas ovat usein rajanneet lehtiaineistoon pohjaavan analyysin koskemaan vain mainoksia, kansikuvia tai muuta kuva-aineistoa (esim. Koskinen 1990; Macdonald 1995; Heiskala & Luhtakallio 2000; Hirdman 2000), jolloin niistä ei ole apua juttukokonaisuuksissa rakentuvien merkitysten analysoinnissa.

Miten moniaineksista mediatekstiä siis pitäisi tulkita? Mikä on kuvan ja sanan suhde merkitysten rakentumisessa, välittämisessä ja tulkitsemisessä? Poliitiikan tutkija Anssi Männistön (1999) tavoin lähtökohtanani on ollut, että kuvitetussa juttukokonaisuudessa vaikuttaa rinnakkain kaksi kertomusta: visuaalinen ja verbaalinen kertomus. Niitä myös havainnoidaan tai luetaan eri tavoin, sillä teksti luetaan alusta

loppuun mutta kuvaa tarkastellaan synkronisesti, yhtäaikaaisesti (Brusila 1997, 26). Visuaalinen kertomus ei koostu yksinomaan kuvista ja verbaalinen kertomus tekstistä, vaan ne lomittuvat toisiinsa. Lehtien visuaalisista vaikutelmaa analysoitaessa voidaan eritellä ulkoasu, ilmiasu, formaatti, taitto ja typografia. Pekka Mervola on määritellyt ne tutkimuksessaan seuraavasti: ulkoasulla hän tarkoittaa lehden ilmiasua (layout) ja yleistä sisällön järjestelyä. Ilmiasulla hän viittaa lehden ulkoiseen olemukseen, joka sisältää taiton, tekstitypografian, kuvan ja värit eli sen, mitä lukija näkee katsoessaan lehteä. Formaattilla tarkoitetaan tässä yhteydessä lehden pinnan kokoa ja taitolla julkaistavan aineiston sijoittelua painopinnalle. Tekstitypografiaan kuuluvat kirjasinlaji, linjat, palstat ja otsikot. Laajempi termi typografia sisältää kaiken, mitä painetulla sivulla on, eli tekstitypografian lisäksi myös sivun koon (formaatti) ja kuvituksen. (Mervola 1995, 15–16.) Brusila (1997, 10) taas tarkastelee tutkimuksessaan visuaalisuuden koostumista kolmen osa-alueen, typografian (kirjasinlaji), taiton ja valokuvien ja muun kuvituksen käyttöön liittyvän tyylin kautta.

Tässä tutkimuksessa seuran Männistöä (1999, 157), joka jaottelee aineistonsa verbaaliseen ja visuaaliseen kertomukseen. Visuaalisen kertomuksen osatekijöiksi hän määrittelee kuvan ja välittömän verbaalisen kontekstin eli kuvatekstin, otsikon, ingressin ja väliotsikot. Jutun verbaalinen kertomus taas koostuu otsikosta, ingressistä, leipätekstistä ja väliotsikoista. Kuvan laajan kontekstin, joka sisältää myös jutun layoutin ja aukeaman muiden osien vaikutukset, hän rajaa pois. Männistö (1999, 157–158) perustelee visuaalisen ja verbaalisen kertomuksen määritelmiä seuraavasti:

Nämä kaksi kertomustyyppiä perustuvat erilaisiin diskursiivisiin käytäntöihin ja niiden funktio jutun ja lehden kokonaisuudessa on erilainen. Visuaalinen kertomus paitsi ohjaa jutun verbaalisen kertomuksen eli ”leipätekstin” sisällön tulkintaa, myös antaa lehteä selailtaessa käsityksen jutun keskeisestä sisällöstä ja väittämistä sellaiselle lukijalle, joka ei lue juttua, mutta havaitsee sen lehteä selatessaan. Näille ajatuksille antavat tukea Sarasteen havainnot. Hän katsoo, että kuvatekstien roolia lehdessä vähätellään, jos ne luetaan kuuluvaksi vain ulkoasuun: ”lehden oletettu lukija on selaaja (...) leipätekstiä lukee vain harva (...) mutta kaikki näkevät otsikot, kuvat ja useimmiten myös kuvatestit”. (Saraste 1994, 104, Männistön 1999, 157–158 mukaan)

Lienee siis ilmeistä, että niistä jutuista, jotka jäävät lukematta, mielikuvat muodostetaan kuvien tai sen kokonaisuuden perusteella, jonka visuaalinen kertomus muodostaa, Männistö (1999, 158) summaa. Näin ollen valokuvat eivät ole vain tekstin kuvittajia ja sille alisteisia, vaan ne usein ohjaavat tekstin tulkintaa.

Visuaalisen kulttuurin tutkija Janne Seppänen havainnollistaa asiaa biodiversiteetin eli luonnon monimuotoisuuden säilyttämistä koskevan lehtijutun analyysillä (Seppänen 2001, 200–207; 2005, 166–168). Jutun tekstissä kerrotaan luonnon monimuotoisuutta koskevan sopimuksen sisällöstä. Jutun kuvituksenä on valokuva leguaanista. Luonnon monimuotoisuuden idea jää abstraktimmaksi ilman kuvaa, mutta leguaanin kuva rakentaa aiheesta selkeän mielikuvan. Samalla se nostaa leguaanin

esimerkiksi luonnon monimuotoisuudesta. Kuva harvinaisesta lajista todennäköisesti myös vahvistaa jutun uskottavuutta. Kuva vaikuttaa tärkeällä tavalla myös jutun aika-tila-suhteisiin, eli kuten Seppänen kirjoittaa:

Tekstissä mainitaan muutamia maantieteellisiä alueita, kuten Intia tai Suomi, mutta vasta kuvan ja kuvatekstin yhdistelmä auttaa lukijaa synnyttämään mielikuvan toisesta tilasta. Katsojan mielessä rakentuu siirtymä Galapagos-saarille, ja samalla kuva vie luonnon monipuolisuutta koskevan problematiikan Suomen rajojen ulkopuolelle. Näin kuva vahvistaa käsitystä, että biodiversiteetissä on kysymys globaalista ongelmasta. Samalla voidaan tietenkin pohtia sitä, siirtääkö kuva myös koko biodiversiteettiä koskevan problematiikan muualle, sellaiseen paikkaan, joka on oman toimintapiirimme ja samalla vaikutusmahdollisuuksiemme ulkopuolella. Kuva vaikuttaa myös jutun ajalliseen jäsennykseen. Tekstissä mainitaan ”60 miljoonaa vuotta sitten” kuolleet dinosaurukset, jotka rinnastetaan maapalloa nykyään uhkaavaan ”sukupuuuttojen aikaan”. Vaikka katsoja ei tietäisikään mitään kuvan eläimestä, jo pelkkä muinainen ulkonäkö viittaa siihen, että kyseessä on todella vanha laji. Merileguaani on siis todiste luonnon menneisyydestä, ja sen tuhoutuminen katkaisisi – kirjaimellisesti – elävän yhteyden menneisyyteen. (Seppänen 2001, 206–207.)

Lisäksi kuva rakentaa lukijoille koko juttuun liittyvän odotushorisontin, sillä lukija voi kuvan perusteella jäädä kaipaamaan yksityiskohtaisempaa tietoa merileguaanin suhteesta biodiversiteetin ongelmiin. Tätä odotusta juttu ei kuitenkaan lunasta. (Seppänen 2001, 207.)

Koska tutkimuskohteena ovat jutuissa rakentuvat representaatiot ja lukijoille tarjotut tulkinnat, tarkastelen lehtijuttuja siitä näkökulmasta, millainen kokonaisuus niitä (tietoisten tai tiedostamattomien) taittoratkaisujen kautta muodostuu. Lähtökohtani on, että lukijoiden näkökulmasta valokuvat selkiyttävät ja vahvistavat tekstissä esitetyjä tulkintoja, koska valokuvain näyttää sisältyvän todellisuuden luonne, eli kuten Männistö (1999, 160) määrittelee: ”Valokuva näyttää riippumattomalta, luonnon näkökulmalta lehdessä, kun taas teksti tiedetään ihmisen konstruoimaksi”. Toisaalta juttukokonaisuuden osat vaikuttavat siihen, miten valokuvia tulkitaan: journalistisessa yhteydessä valokuva selitetään antamalla sille kuvatekstissä tai tekstissä lukuohje (Brusila 1997, 27).

Visuaalinen kielioppi

Käytännön työkaluja juttukokonaisuuksien tulkintaan olen omaksunut Gunther Kressilta ja Theo van Leeuwenilta (2006), jotka ovat kehittäneet ”visuaaliseen kielioppiin” perustuvan analyysimenetelmän. He käyttävät lähtökohtana verbaalisen viestinnän kieliopista tuttuja käsitteitä, mutta korostavat, että visuaalinen kielioppi ja visuaalisen viestinnän elementit, säännöt ja resurssit ovat erilaisia kuin verbaalisessa kieliopissa. Kress ja van Leeuwen ovat nimenneet lähestymistapansa sosiaaliseksi semiotiikaksi, jolla he kritisivat lingvististä semiotiikkaa (semilogiaa).

Semiotiikan pääkäsite on merkki (sign). Lingvistikassa merkin katsotaan koostuvan kahdesta tekijästä, jotka ovat merkitsijä (signifier) ja merkitty (signified). Esimerkiksi sana ”auto” on merkki, joka koostuu neljästä kirjaimesta a-u-t-o (merkitsijä) ja joka tarkoittaa pyörillä liikkuvaa, moottorin voimin kulkevaa liikennevälinettä. Semiotiikassa merkitsijän ja merkityn välinen suhde on arbitraarinen, sillä nelikirjaimisen auto-sanana yhteys konkreettisiin autoihin esineenä on sopimukseenvarainen. Kressin ja van Leeuwenin sosiaalinen semiotiikka perustuu ajatukseen siitä, että visuaalisessa viestinnässä merkit ovat motivoituja, eivät arbitraarisia kuten kirjoitetussa kielessä, eli merkitsijän ja merkityn välillä on aina yhteys. He havainnollistavat asiaa lapsen piirustuksella, jonka lapsi kertoo esittävän autoa. Piirustus koostuu ympyröistä, jotka tarkoittavat auton renkaita. Piirroksessa merkitsijä eli renkaat ovat saaneet muotonsa auton konkreettisesta muodosta eli nelipyöräisyydestä. Kress ja van Leeuwen ovat sitä mieltä, että visuaalisessa viestinnässä merkit eivät koskaan ole arbitraarisia ja että merkin motivointi pitäisi muotoilla merkin tekijän ja kontekstin (jossa merkki on tuotettu) välisestä suhteesta eikä irrallaan analogioiden ja luokitusten tuottamisesta, sillä merkin tekijät käyttävät niitä muotoja, joiden katsovat olevan omiaan ilmaisemaan haluttua merkitystä siinä mediassa jota he käyttävät. (Kress & van Leeuwen 2006, 8.)

Kress ja van Leeuwen kritisoivat semiotiikan isän, Rolan Barthesin näkemystä – jota on sovellettu muu muassa uutiskuvien analysoinnissa (ks. esim. Hall 1984) – siitä, että merkkien ja muiden semioottisten koodien merkitys on sidottu ja riippuvainen verbaalisesta tekstistä, jolloin teksti joko laajentaa tai tarkentaa kuvan merkitystä tai tuo kuvaan uusia merkityksiä tai karsii niitä. Kress ja van Leeuwen huomauttavat, että toisin kuin Barthes esittää, tekstin visuaaliset komponentit muodostavat tekstiin nähden itsenäisesti rakentuneen ja järjestyneen viestin, joka liittyy tekstiin mutta ei ole riippuvainen siitä ja päinvastoin. (Kress & van Leeuwen 2006, 18.) Kress ja van Leeuwen havainnollistavat asiaa vertaamalla kahta lastenkirjaa, joista toisessa on vain kuvia ja toisessa sekä kuvia että tekstejä. Vain kuvia sisältävästä kirjasta lukija voi tehdä sellaisia tulkintoja kuin haluaa tai keksii, mutta kun kirjassa on myös tekstejä, ne ohjaavat kuvista tehtäviä tulkintoja. Kressin ja van Leeuwenin argumentoinnin ydin on sinä, että vaikka kirja sisältää vain kuvia, kuvien kompositio ohjaa siitä tehtäviä tulkintoja – esimerkiksi sitä, miten asiat liittyvät toisiinsa – eikä tulkinta ole näin ollen täysin avoin. Lukijalle vain jää enemmän valinnanvapautta sen suhteen, millaisen tarinan kuvasta kertoo. Lisäksi on huomioitava, että kuvien tulkintaan vaikuttaa se konteksti, jossa ne on julkaistu. Esimerkiksi kuvakirjan kuvat vaikuttavat toisiinsa, sillä se millaisessa järjestyksessä sivut ovat, vaikuttaa millaisen kokonaisuuden ne muodostavat. (Kress & van Leeuwen 2006, 26–27.)

Kressin ja van Leeuwenin visuaalinen kielioppi perustuu ajatukseen siitä, että myös visuaalisella viestinnällä on ideationaalinen, interpersonaalinen ja tekstuaal-

linen funktio. Osin visuaaliselle kieliopille voidaan löytää vastaavuudet verbaalisesta kieliopista, mutta usein visuaalinen ja verbaalinen rakenne eivät ole toistensa vaihtoehtoja asioiden kuvaamisessa. Esimerkiksi kuvissa tapahtuvaa toimintaa ja sen suuntaa voidaan kuvata vektoreilla. Verbaalisessa kieliopissa vektorit vastaavat verbejä. Asioiden sijoittelu kuviin taas vastaa verbaalisen kieliopin paikan määreitä. Vektoreita voidaan kuvata myös narratiiveina eli kuvien esittäminä tai sisältäminä tarinoina. Vastaavasti toiminnan subjekti ja objekti ovat vektoreiden päissä. (Kress & van Leeuwen 2006, 46, 59.)

Ideationaalisen, maailman kuvaamista koskevaan funktioon visuaalinen kielioppi antaa useita mahdollisuuksia. Näitä ovat kohteiden valinta, elementtien sijoittelu, niiden välisten suhteiden osoittaminen sekä symbolien käyttö. Interpersonaalinen funktio eli kuvan tai merkin tuottajan ja vastaanottajan välinen suhde voidaan lukea kuvassa esiintyvän ihmisen katseen suunnasta, kohteen etäisyydestä tai läheisyydestä kameraan nähden sekä kuvakulmasta, josta kohdetta katsotaan (takaa vai edestä, ylhäältä vai alhaalta). Tekstuaalinen funktio liittyy tapaan, jolla elementit sijoittuvat kokonaisuuden osiksi, miten katse visuaalista viestintää havainnoidessa kohdistuu ja miten kerrotaan niistä asioista, joista on tarkoitus kertoa. (Kress & van Leeuwen 2006.)

Visuaalinen kielioppi²⁵ eroaa verbaalisesta kieliopista tekstuaalisen funktion osalta. Siinä missä kirjoitettu teksti etenee vasemmalta oikealle, voidaan kuvia sijoitella ja lukea hypertekstin tavoin ja synkronisesti. Tietyt tavat kuvien ja niiden elementtien sijoittelussa kuitenkin ohjaavat kuvien lukemista ja tulkintaa. Esimerkiksi asioiden esittäminen vertikaalisesti kertoo hierarkiasta. Horisontaalinen esittäminen etenee vasemmalta oikealle siten, että vasemmalla oleva on tuttu asia tai lähtökohta (given), ja oikealla on uusi asia, johon huomio halutaan kiinnittää. (Kress & van Leeuwen 2006, 57.)

Kress ja van Leeuwen painottavat erityisesti *vasen – oikea-* ja *ylhäällä – alhaalla*-akselien merkitystä. Vasemmalla ovat entuudestaan tutut asiat ja tunnettu informaatio ja oikealla on tärkeä, uusi tai kenties problemaattinen ja keskustelunalainen informaatio eli se, johon katsojan toivotaan erityisesti kiinnittävän huomiota. Vasemmalla siis kuvataan, miten asiat olivat ennen, ja oikealla kerrotaan, miten ne ovat nyt. Tai jos huomion kohteeksi halutaan ottaa tulevaisuus, vasemmalla kuvataan asioiden tila nyt ja oikealla se, mitä asiat ovat tai voisivat olla tulevaisuudessa. Edellä kuvattu pätee esimerkiksi lehtiteksteissä myös tekstin ja kuvien sijoitteluun. Kun teksti sijaitsee vasemmalla ja kuva oikealla, tekstin kuvaama asia on tuttu tai lähtökohmainen tilanne (given) ja kuvan kuvaama asia on uusi ja huomionarvoisa. Kun teksti ja kuva taitetaan toisin, kokonaisuuden merkitys muuttuu. Nyt kuva esittää lähtö-

25 Kress ja van Leeuwen (2006, 3) tähdentävät, että heidän laatimansa visuaalinen kielioppi on laadittu länsimaisen visuaalisen viestinnän periaatteiden pohjalta.

kohtaa ja uusi asia, johon lukijoiden toivotaan kiinnittävän huomionsa, on tekstissä. (Kress & van Leeuwen 2006, 179–185.)

Samoin elementtien sijoittelu ylös tai alas kertoo niiden asemasta, sillä ylhäällä oleva merkityksellistyy tärkeäksi tai ideaaliksi ja alhaalla oleva vähemmän tärkeäksi tai reaaliseksi. Sijoittelu ylös tai alas kuvaa asioiden temporaalista ulottuvuutta, sillä ylhäällä kuvattu edeltää ajallisesti alhaalla olevaa. Ylhäällä oleva kuva siis kertoo, miten asiat olivat ennen tai ovat nyt, ja alhaalla oleva kuva kertoo, miten asiat ovat nyt tai tulevat olemaan tulevaisuudessa. Sama pätee tekstin ja kuvien asetteluun. (Kress & van Leeuwen 2006, 186–193.) Lisäksi esitettyjen elementtien tärkeysjärjestyksestä kertoo se, ovatko elementit keskellä vai marginaalissa, mistä perspektiivistä asiat esitetään ja miten elementit rajataan. Kompositiossa myös valinta esimerkiksi lineaarin ja ei-lineaarin komposition välillä vaikuttaa lukusuuntaan. Visuaalisessa viestinnässä lopputulokseen vaikuttavat myös materiaaliset valinnat ja resurssit kuten värit. (Kress & van Leeuwen 2006, 194–208, 215–238.)

Havainnollistan Kressin ja van Leeuwenin ajatuksia jatkamalla johdannossa ja edellä esittelemäni jutun *Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme?* analysointia. Juttu on taitettu yhdelle sivulle, ja sen visuaalinen kertomus koostuu edellä mainitusta otsikosta ja neljästä kuvasta. [Ks. kuva 2.] Otsikko on sijoitettu sivun vasempaan yläkulmaan. Oikeassa yläkulmassa on kolmen piirroskuvan sarja, jotka on osin taitettu toisensa päälle. Keskimmaisessä kuvassa on kolme naista ja yksi mies retkellä joen rannalla, kaikki pitkiin, suoriin, vartalonmyötäisiin housuihin pukeutuneina. Vasemman puoleisessa kuvassa on ratsastuspukuinen nainen, oikean puoleisessa kuvassa on purjehduspukuinen nainen. Neljäs kuva, jossa on oloasu-pyjamaan pukeutunut nainen, sijaitsee sivun alalaidassa keskellä. Sivun yläosan visuaalisessa kertomuksessa kysytään siis vasemmalla, ”mikä on tulevaisuutemme” ja oikealla tähän vastataan, että naiset käyttävät housuja yleisesti urheilutarkoituksissa. Kun jutun visuaalista kertomusta tarkastellaan kokonaisuutena, yläosan visuaalisen kertomuksen voi ajatella kertovan siitä, miten asiat ovat nyt (naiset käyttävät housuja yleisesti urheilutarkoituksissa), ja alaosaan sijoitetun kuvan voi ajatella kertovan tulevaisuudesta. Kuvien perusteella voi siis joko tulkita, että tulevaisuudessa naisten housujen käyttö laajenee urheiluhousujen käytöstä kotihousujen käyttöön, tai että nyt naiset käyttävät housuja ulkoilutarkoituksissa ja tulevaisuudessa vain kotiasuina. Tekstissä kuvien sisältöön otetaan kantaa viimeisissä lauseissa seuraavasti:

Kuvamme esittävät housujen saavan yhä vaihtelevaisempia muotoja ja yhä laajempia käyttömahdollisuuksia. Niistä ovat useat hyvin vähän naisellisia. Hametta, pitkää paremmin kuin lyhyttäkään ei siinä suhteessa mikään voita. Nimittäin päiväsaikaan.²⁶

26 Kotiliesi 21/1930, 937.

Kirjoittajan toive tulevaisuuden suunnasta on siis se, että naiset käyttäisivät ainakin päiväsaikaan mieluummin hametta. Yöllä he voivat käyttää housuja pyjaman muodossa. Kokonaisuutena juttukokonaisuuden viesti on siis hyvin ristiriitainen. Mitä kirjoittaja oikein yrittää sanoa? Miten lukijan pitäisi naisten housujen käyttöön oikein suhtautua? Vastauksia etsin naistenlehtikonseptista.

Naistenlehtien ominaispiirteitä

Naistenlehdet ovat historiansa aikana käyneet läpi monia muutoksia eikä esimerkiksi vuoden 1905 *Emäntälehdellä* ja tämän päivän *Cosmopolitanilla* ole paljoakaan yhteistä. Historiallisesti tarkasteltuna ne kuitenkin edustavat naistenlehdistöä. Yhdistävänä tekijänä kaikille naistenlehdille se, että ne positioivat lukijansa naiseksi ja käsittelevät sukupuolispesifejä aiheita (ks. erilaisista määrittelyistä Töyry 2005, 26). Tämä on myös se määritelmä, jonka perusteella jokin lehti voidaan nimetä naistenlehdeksi.

Naistenlehtien luonnetta viestintävälineinä ja naiseutta koskevien ihanteiden konstruoijina on tutkittu erityisesti naistutkimuksessa. Muunlaista tutkimusta kuin feminististä mediatutkimusta naistenlehdistä ei olekaan juuri tehty, kuten Hermes (1995, 149) toteaa. Näitä analyysejä lukiessa on kuitenkin hyvä pitää mielessä, että niiden tekoa ovat ohjanneet kulloinenkin feministinen tiedonintressi ja usein myös emansipatoriset tavoitteet. Joskus lehdet on haluttu nähdä naisten alistajina, joskus naisten voimaannuttajina. Sovellettaessa feministitutkijoiden tekemiä tulkintoja naistenlehtien luonteesta on myös huomioitava, että ne on yleensä tehty sillä hetkellä (eli 1970–1990-luvuilla) tai korkeintaan parin edellisen vuosikymmenen aikana ilmestyneiden naistenlehtien perusteella. Niissä esitetyt väitteet naistenlehtien tyypillisistä piirteistä eivät näin ollen ole välttämättä yleistettävissä koskemaan varhaisempia tai suomalaisia naistenlehtiä, vaan tutkijan on etsittävä ja määriteltävä lehtien ominaisuuksia myös itse. Paikantaessani tutkimuskohteena olevia suomalaisia naistenlehtiä naistenlehdistön kentälle ja eritellessäni niiden ominaispiirteitä pohjaan analyysissä enemmän Ros Ballasterin, Margaret Beethamin, Elizabeth Frazerin ja Sandra Hebronin (1991), Kathryn Shevelow'n (1989) ja Margaret Beethamin (1996) tutkimuksiin brittiläisen naistenlehdistön synnystä ja varhaisvaiheista sekä Maija Töyryn (2005) tutkimukseen varhaisista suomalaisista naistenlehdistä.

Naistenlehtien lajityyppiä aikakauslehtinä luonnehtivat sisällön aiheet, muoto ja puhuttelu (Hirdman 2002, 46). Naistenlehtien sisällön aiheita ja muotoa olen käsitellyt edellä luvussa *Naistenlehdet naisten maailman konstruoijina*. Puhuttelulla tarkoitetaan lehden tapaa rakentaa kirjoittajan ja lukijan välinen suhde. Se voi olla suoraa tai epäsuoraa, esimerkiksi lukijan sinuttelu, teittely tai lukijan puhuttelu ”hänenä”. Valokuvissa puhuttelu näkyy siinä, katsovatko ihmiset suoraan kameraan vai siitä

pois. Puhuttelutavan valinnalla lehti määrittelee yleisön ja välineen välisen suhteen. Sinuttelu ja meistä puhuminen lähentää lukijaa ja mediaa. (Hirdman 2002, 46). Naistenlehtien keskeisin piirre on se, että ne on suunnattu ”meille naisille”, vaikka niin naistenlehtien tekijöinä kuin lukijoina on aina ollut myös miehiä (ks. esim. Beetham 1996, Shevelow 1989, Ballaster et al 1991, 72; Ferguson 1983, 122). Töyry määrittelee naistenlehdille ominaiset aiheenvalinnat, muodon ja puhuttelun feminisoituneeksi diskurssiksi. Sen rakensivat alun perin miespuoliset tekijät, jotka kirjoittivat naisille tuottaen hierarkkisen suhteen ohjaavan tekstin ja naislukijan välille. Hierarkkinen asetelma tekijän ja lukijan välillä säilyi senkin jälkeen kun naistenlehtien julkaisija- ja kirjoittajakunta naisistui. Aluksi lukijoita puhuteltiin isällisesti. 1700-luvulla puhuttelu vaihtui äidilliseksi ja 1900-luvulla sisarelliseksi. Nykyään naistenlehti puhuttelee lukijaansa ystävättärenä. (Töyry 2006a, 209.)

Puhuttelu liittyy läheisesti sisäistekijän ja sisäislukijan käsitteisiin. Ne ovat kerroksen tutkimukseen kuuluvia analyttisiä käsitteitä, joilla tarkoitetaan tekstin perusteella rakentuvaa käsitystä tekstin oletetusta tekijästä ja lukijasta (ks. esim. Abbot 2008, 84–86, 235). Naistenlehdissä niin lehtien sisäistekijä kuin -lukija ovat yleensä naisia. Sisäislukijalla tarkoitetaan sitä lukijaa, jonka arvomaailmaa ja elämäntilannetta vastaamaan lehti on suunnattu. Lukijan paikka konstruoi sen, miten tekstiä pitäisi lukea, katsoa ja ymmärtää. Lukijan paikan voi päätellä tekstin perusteella, sillä se rakentuu tekstissä. Jos lukija asettuu sisäislukijan paikalle juuri sellaisena kuin teksti lukijansa rakentaa, lehti tuntuu helposti omalta. Jos lukijalle tarjottu paikka tuntuu vieraalta tai väärältä, lehden lukeminen tuskin kiinnostaa. Se tapa, jolla asiat esitetään ja paikka, johon lukija asetetaan, ohjaa lukijan tulkintoja vaikkei niitä määrääkään. (Töyry 2005, 61, 86; Töyry 2006b, 465–466; Hirdman 2002, 47; Atkinson & Coffey 2004, 70–72.) Pohdittaessa lehden suhdetta ”todellisuuteen” on huomattava, että naistenlehtien sisäislukija on virtuaalinen rooli siinäkin mielessä, että lehden kohdeyleisöksi rakentuva nainen ei vastaa lukijoiden todellisuutta. Lehdissä konstruoitu naiseus ei ole sitä, mitä lukijat ovat vaan sitä, mitä he haluavat olla. Esimerkiksi parikymppisille suunnattuja lehtiä lukevat oikeasti teini-ikäiset tytöt. (Ballaster et al. 1991, 11, 45.)

Vaikka naistenlehtien lukija on itsestään selvästi nainen, ei lukijoiden määrittely ei-miehiksi ole kuitenkaan riittävä lähtökohta millekään naistenlehdelle, vaan ne pyrkivät antamaan naiseudelle sisältöä. Naiseuden representaatiot ovat muuttuneet ajan mukana, lisäksi naistenlehdet ovat 1800-luvulta lähtien pyrkineet erottautumaan toisistaan luoden oman sovelluksensa naistenlehtikonseptista ja suuntaamalla lehtensä tietynlaiselle naislukijakunnalle. (Winship 1987, 9; Ballaster et al. 1991, 2, 10–11; Töyry 2005, 82.) Ellen McCracken (1993, 13–37) on huomauttanut, että lehden kansikuva on tässä tärkeässä osassa – varsinkin silloin kun lehtiä myydään irtonumeroina – sillä ne representoivat lehdessä idealisoitua naisihannetta ja kertovat lehden muusta sisällöstä.

Osana lehtien puhuttelutavan analyysia etsin tässä tutkimuksessa myös naistenlehtien ja niiden juttukokonaisuuksien sisäistekijää. Silloin kun se on ollut mahdollista, olen etsinyt tietoa lehtien ja niissä julkaistujen tekstien oikeista tekijöistä, mutta tämän tutkimuksen kannalta tärkeämpää on sen selvittäminen, millaiseen rooliin tekstin sisäistekijä asettuu. Ottamalla tutkimuskohteeksi useita erilaisia naistenlehtiä pyrin tuomaan esiin niitä erilaisia todellisuuksia ja naiseuden ihanteita, joita tutkimusajankohtana ilmeni. Aineistona ovat naistenlehdet tuovat esiin diskurssien ja tulkintarepertuaarien moninaisuutta, mutta koska jokainen lehti pyrki rakentamaan omanlaistansa kuvaa todellisuudesta, analyysin kohteena on myös se, millaista hallitsevaa diskurssia ja naiskuvaa kukin lehti pyrki luomaan. Lisäksi jokaisen lehden sisällä esiintyy erilaisia diskursseja.

Naistenlehtien väliset erot muodostuvat ennen muuta siitä, mikä naisten elämään kuuluva ristiriita on niiden konseptin taustalla. Naistenlehtitutkimusten tuloksena on usein, että lehdessä esitetyn naiseuden todetaan olevan ristiriidassa todellisen naiseuden kanssa. Tällöin tutkijalta on jäänyt huomaamatta, että ristiriitaisuus on osa naistenlehtien perusluonnetta. Naistenlehdet rakentavat konseptinsa erilaisten naisten elämään kuuluvien ristiriitojen käsittelyn ympärille niin, että ristiriitoja yhtä aikaa sekä puretaan, ratkaistaan että ylläpidetään. Toiseksi yhdessä yksittäisessä naistenlehdessä on makasiinimuotoiselle lehdelle ominaisesta moniäänisyydestä johtuen useita eri kertojia ja erilaisia tekstejä, jotka voivat olla keskenään ristiriitaisia. Tämän variaation avulla naistenlehdet sekä ylläpitävät että purkavat naiseutta eri teksteissä. Sarjallisen julkaisumuodon vuoksi lehden on osin myös pidettävä konseptinsa pohjalla olevaa ristiriitaa ratkaisemattomana, jotta sen käsittelyä on tarpeen jatkaa numerosta toiseen. (Töyry 2005, 63, 94–96, 327; Ballaster et al 1991, 107; Siivonen 2006, 237.) Vaikka lehdissä käsitelty ristiriita on nimenomaan lehden konstruoima, ei ristiriita voi kuitenkaan rakentua sellaiselle konfliktille, jonka ratkaisumalleja ei voida lehtien sivuilla tarjota vallitsevissa yhteiskunnallisissa oloissa, kuten Töyry (2005, 232) huomauttaa. Ristiriitojen käsittely ja niiden ratkaiseminen on yleisemminkin mediateksteille tyypillistä. Fairclough on korostanut tekstin lingvistisen analysoinnin tärkeyttä diskurssianalyysissä huomauttamalla, että tekstien tarkoituksena on nimenomaan tarjota ihmisille väliaikaisia ratkaisuja sellaisissa ristiriitatilanteissa, jotka ympäröivät tekstien muodostumista. Näihin ristiriitoihin, niiden kehitykseen sekä tapoihin, joilla ristiriidat koetaan elävässä elämässä, päästään käsiksi tekstianalyysin avulla. (Fairclough 1997, 27).

Lukijan kannalta naistenlehtien ristiriitaisuus ei ole ongelma, sillä lukijayhteisö suostuu ja haluaakin vastaanottaa samasta aiheesta ristiriitaisia näkökulmia, jos aihe koetaan ristiriitaisena. Lisäksi lukijan ei tarvitse hyväksyä lehden tarjoamaa kokonaisuutta kaikilta osin, vaan ainoastaan riittävän suuren osan siitä, jotta lukijasopimus syntyy. Lukijasopimus tarkoittaa lukijan halua lukea ja ostaa lehteä säännöl-

lisesti. (Töyry 2005, 93–96.) Naistenlehdissä rakentuvaa todellisuutta analysoitaessa lehtiä on niiden moniäänisyyden ja ristiriitaisuuden vuoksi luettava kokonaisuutena, kuten Töyry (2005, 345) painottaa, sillä vain yhden artikkelin lukeminen antaa yksipuolisen kuvan lehden tavasta lähestyä ja konstruoida käsittelemiään ilmiöitä. McCracken (1993, 70) on myös todennut, että naistenlehdet ovat tässä suhteessa erityislaatuisia, sillä tulkintojen hyväksymiseen pyritään vaikuttamaan koko lehden sisällöllä: Mielihyvän herättäminen ja eri sisällönosien implisiittinen loogisuus houkuttelevat ihmisiä olemaan samaa mieltä lehdessä esitettyjen olettamusten kanssa. McCracken korostaa, että kokonaisuuteen sisältyvät tällöin myös mainokset, sillä ne ovat erityisesti kaupallisissa naistenlehdissä sidoksissa lehden journalistiseen sisältöön. Maksettujen mainosten lisäksi lehden journalistiseen sisältöön kuuluu peitettyä mainontaa tuotepromootion muodossa. (McCracken 1993, 3–4, 38–63.)

Kiinnitän kunkin lehden kohdalla huomiota siihen, löytyykö niistä naistenlehtien tyypillisimpinä piirteinä pidettyjä ominaisuuksia kuten yhteisöllisyyden luomista ja ristiriitojen rakentamista ja purkamista, vai määrittykö niiden naistenlehtimäisyys jotenkin muuten. Lisäksi määrittelen lehtien sisäislukijan. Etsin tekstistä myös ”me”-yhteisöä, joka on Töyryn mukaan indikaattori lukijalle tarjotuista ratkaisuista. Kun lehti kertoo jonkin ristiriidan käsittelyn yhteydessä ”meistä”, jotka ”teemme näin” tai ”emme tee näin”, lehden konseptiin sisältyvät ristiriidat ylittyvät, sillä kaikki lukijat uskalletaan vetää esitetyn ratkaisun sisälle. Väljempää ratkaisua esitetään esimerkiksi silloin, kun puhutaan vaikkapa ”meidän aikamme naisesta”, sillä tämä ei edellytä lukijalta täydellistä samastumista. (Töyry 2005, 98, Töyry 2006b, 473.) Samalla me-yhteisö kertoo myös lukijan paikasta. Toinen tapa tarjota lukijalle ratkaisuja ongelmiin on sijoittaa ratkaisut joko nykyhetkeen tai tulevaisuuteen. Keskeistä on myös, se kenen oletetaan tekevän päätöksiä tai muutoksia. (Töyry 2005, 99.) – Annetten kirjoittamassa jutussa ratkaisevia ovatkin lauseet ”Mutta kukapa sen takaa, vaikka jo ensi kesän muoti sallisi meidän marssia kaupunkilaistyöhömmekin jonkinlaisin levein housuin” ja ”Kuvamme esittävät housujen saavan yhä vaihtelevaisempia muotoja ja yhä laajempia käyttömahdollisuuksia”. Housujen käyttö on jutun kirjoitushetkellä – vuonna 1930 – nykyajan merkki, mutta vasta tulevaisuudessa selviää, miten yleistä niiden käytöstä tulee.

Edellä määrittelin jo genren käsitteen ja sen merkityksen merkitysten ilmaisemisessa ja rakentamisessa. Tähän liittyen Töyry erittelee naistenlehtiteksteistä diskursiivisen tekstin, ohjetekstin ja poliittisen tekstin. Diskursiivinen teksti on teksti, joka järjestää lukijan kanssa kohtaamisen ja jossa lukijapaikkaan asettuminen ei edellytä ehdotonta suostumusta tekstissä esitettyihin mielipiteisiin vaan lukijalle annetaan neuvotteluvaraa. Tekstissä siis nostetaan esiin naisen elämään liittyvä ongelma ja tarjotaan siihen ratkaisuja, mutta kuitenkin niin, että lukijalle annetaan mahdollisuus valita itse. Ohjeteksteissä, kuten muotipalstoilla ja sisustus- ja ruoanlaitto-ohjeissa,

sen sijaan ei neuvotella vaan todetaan asioiden tila. Siellä kerrotaan tai näytetään, miten ruoka tehdään, koti sisustetaan tai nainen puetaan. Poliittisissa teksteissä esitetään vaatimuksia jollekin muulle taholle kuin lukijalle, kuten miehille tai poliitikoille. (Töyry 2006b, 469–470.) Töyry huomauttaa myös, että naistenlehtikonseptille on tyypillistä sijoittaa neuvoteltavissa olevat asiat lehden alkuun ja ohjeet loppuosaan (Töyry 2006a, 223–224).

Esimerkkitekstissä *Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme?* diskurssikäytänteiden konteksti eli tekstin naistenlehtimäisyys näkyy muun muassa siinä, että aihetta lähestytään henkilökohtaisten muistojen ja kokemusten kautta, teksti on rakennettu kirjeen muotoon ja asiaa pohditaan ”meidän naisten” näkökulmasta. Teksti ei ole ohjeteksti eli pukeutumisneuvontaa antava teksti vaan diskursiivinen teksti, siinä siis nostetaan esiin ongelma – ”mikä on tulevaisuutemme?” – ja tarjotaan ratkaisuja, mutta lopullinen päätös jätetään osaltaan lukijan, osaltaan tulevaisuuden varaan. Toisaalta housujen käyttömahdollisuudet ovat laajenemassa, toisaalta ulkonäön esteettisyyttä painottava lukija voi pitäytyä hameessa. Housujen käyttömahdollisuuksien laajeneminen taas on asia, joka tapahtuu vasta tulevaisuudessa.

Tutkimusaineistoa analysoidessani olen kysynyt aineistoon kuuluvilta lehdiltä seuraavia kysymyksiä:

A) Lehdet ja niiden konseptit: (luvut *Housut feministisessä keskustelussa*, *Valistuksellinen pukeutumisneuvonta* ja *Muodin maailma muotilehdissä*)

- Kenelle lehti on suunnattu eli kuka on lehden sisäislukija? Keitä ovat ”me naiset”?
- Millaista sisältöä naiseudelle annetaan? Miten pukeutumiseen tässä yhteydessä suhtaudutaan?

B) Housujen käyttöä koskeva aineisto: (luvut *Housut – käytännöllinen ja muodikas urheiluvaate*, *Työhousut esiliinan tilalle*, *Urheiluhousut ja modernin vapaa-ajan ihanteet*, *Naisten housupuvun ongelmallisuus* ja *Suhtautuminen naisten housujen käyttöön sota-aikana*)

- Millaisin argumentein ja millaisten representaatioiden kautta naisille suositellaan housujen käyttöä tai se sallitaan?
- Millaisin argumentein ja millaisten representaatioiden kautta naisten housujen käyttö kielletään tai sitä rajoitetaan?
- Millaisia ristiriitoja naisten housujen käyttöön liittyy?
- Millaista todellisuutta housujen käyttöä käsittelevän sisällön kautta tuotetaan?

SUOMALAISET NAISTENLEHDET 1880-LUVULTA 1940-LUVULLE

Aineiston rajaus – marginalisoitujen naisten äänten etsintää

Tutkimusaineistoon kuuluvat kaikki *Koti ja Yhteiskunta* -lehdestä alkaen ilmestyneet suomalaiset naistenlehdet eli lehdet, jotka ovat ilmestyneet Suomessa, jotka on toimitettu suomalaisen voimin ja jotka täyttävät edellisessä luvussa esitetyn naistenlehden määritelmän: niiden sisäislukija on nainen ja ne käsittelevät naisia koskevia aiheita. Naisten urheilulehdet olen rajannut pois, vaikka niiden sisällyttäminen tutkimukseen olisi tuonut lisävaloa naisten urheiluhousujen käyttöä koskevaan keskusteluun.

Selvittääkseen, miksi naistenlehdet ovat sellaisia kuin ovat, Töyry (2005) yhdisti naistenlehtien tuotannon, sisällön ja yleisön tutkimuksen konseptin käsitteen alla. Konseptilla hän tarkoittaa sitä toiminnallista periaatetta, jolla naistenlehden eri osatekijöistä muodostetaan toimiva kokonaisuus ja jonka avulla julkaisijan lehdelle asettamat tavoitteet voidaan toteuttaa (Töyry 2005, 69). Konseptin tutkimuksen hän jakoi kolmeen osaan: 1) lehden talouden järjestelyt sekä journalistinen ja visuaalinen sisältö; 2) kokonaisuuden arkkitehtuuri, joka yhdistää osatekijät ja tunnusomaiset piirteet ja 3) arvot ja tavoitteet lehden julkaisemisen taustalla. Ensimmäisen tason tutkimus tarkoittaa käytännössä sisällön määrällistä analyysia ja sen tarkoituksena on selvittää, miten yksittäinen lehti sijoittuu osaksi naistenlehdistöä ja sen kehitystä. Toisen tason tutkimus tarkoittaa laadullista sisällönanalyysia muun muassa diskursiivianalyysin keinoin ja sen tarkoituksena on selvittää, miten lehti käsittelee naiseutta. Lehden arvoja ja tavoitteita selvitetään tutkimalla konseptianalyysin kolmannella tasolla, miten naistenlehti ratkaisee naisen elämässä relevantin ristiriidan.

Tässä tutkimuksessa sovellan konseptin käsitettä siten, että tarkastelen tässä luvussa tutkimusaineistoon kuuluvien naistenlehtien konseptien ensimmäistä tasoa eli julkaisukontekstia sekä sisällön osa-alueita pääasiallisesti määrällisen sisällönanalyysin keinoin. Seuraavissa luvuissa esittelen tutkimusaineistoon kuuluvien lehtien sisältöä tarkemmin konseptin toisella tasolla edellisessä luvussa esitellyn diskursiivianalyttisen tutkimuksen keinoin. Konseptin toisen tason analyysissa kysyn, millaista sisältöä lehti naiseudelle antaa ja millainen rooli pukeutumisasiheisellä sisällöllä on lehden kokonaiskuvan kannalta. Konseptianalyysin kolmatta tasoa analysoin pukeutumisasiheisen aineiston osalta kysyen, millaista todellisuutta lehti tuottaa naisten housujen käyttöä käsitellessään.

Aineistoon kuuluvat lehdet jakautuvat lehden julkaisijan ja talouden järjestelyjen perusteella naisten järjestölehtiin ja kaupallisiin naistenlehtiin taulukon 1. mukaisesti (suluissa lehtien ilmestymisvuodet).

Taulukko 1: Tutkimusaineistona olevien lehtien jakautuminen naisten järjestölehtiin ja kaupallisiin naistenlehtiin lehden julkaisijan ja talouden järjestelyjen perusteella

Naisten järjestölehdet	Kaupalliset naistenlehdet
Koti ja Yhteiskunta (1889–1911) Hemmet och Samhället (1889–1894) Nutid (1895–1917) Emäntälehti (1902–) Naisten Ääni (1905–1949) Palvelijatar (1905–1906) Työläisnainen (1906–1923) Suomen Nainen (1913–1990) Astra (1919–1992) Toveritar (1922–1973; vuodesta 1944 Tulevaisuus) Naistyöläinen (1925) Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehti (1925–1930) Lotta Svärd (1929–1944) Kenttälotta (1941–1942)	Naisten lehti (1921) Kotiliesi (1922–) Oma Koti (1932–1934) Omin Käsin (1938–1972) Kauneudenhoitolehti (1931–1933) Eeva (1933–) Hopeapeili (1936–1971) Muoti ja Kauneus (1940–1941) Muotikuva (1944–1951)

Kuten lehtien perustamisvuosista näkyy, naisten järjestölehtiä on perustettu kahdessa vaiheessa, 1800–1900-lukujen vaihteessa ja vuosien 1919 ja 1929 välisenä aikana. Koska *Astra* oli *Nutid*-lehden seuraaja ja *Naistyöläisessä* ja *Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehdessä* oli käytännössä kyse samasta julkaisusta, 1920-luvulla perustettiin todellisuudessa vain kolme naisten järjestölehteä. Tuolloin kaupallisten naistenlehtien perustaminen alkoi. Kaupallisesta naistenlehdistöä voidaan Suomen osalta puhua vasta 1930-luvulla, kun markkinoille tuli neljä uutta kaupallista naistenlehteä markkinoita 1920-luvun alusta yksin hallinneen *Kotilieden* rinnalle. Tätä ennen vuosisadan vaihteessa ja 1910-luvulla oli perustettu muutama lyhytikäiseksi jäänyt kaupallisin perustein julkaistu naistenlehti *Vid hemmets härd* (1897–1898), *Nordisk Damntidning* (1910), *Helsingitär* (1911) ja *Hemma och Ute* (1911–1916). Niiden määrittely naistenlehdiksi ei tosin ole yksiselitteistä, sillä kohderyhmää ei oltu selkeästi määritetty, eikä lehtien lukijoiksi oletettu pelkästään naisia. (Uino 1991a, 40; Malmberg 1991a, 196; Töyry 2005, 240, 247–249.) Tästä syystä en ole sisällyttänyt niitä tämän tutkimuksen aineistoksi.

Aineiston rajaus sisäislukijan ja sisällön perusteella poikkeaa totutusta, muun muassa anglo-amerikkalaisen naistenlehtitutkimuksen ja *Suomen lehdistön historia* -teossarjan tavasta määrittellä naistenlehdiksi vain aikakauslehtinä ilmestyvät kaupalliset naistenlehdet. Tässä tutkimuksessa järjestölehdet on sisällytetty mukaan

siitä syystä, että naisten housujen käytön amerikkalaiseen, brittiläiseen ja saksalaiseen historiaan perehdyttyäni huomasin housukysymyksen ja siihen liittyen reformipukuyhdistysten olleen läheisessä yhteydessä naisliikkeeseen. Aiempi suomalainen naisliikettä ja pukeutumiskysymyksiä käsitellyt tutkimus (esim. Oittinen 1990; Ollila 1998; Töyry 2005) antoi viitteitä siihen, että reformipukeutumista ja naisten muotia ovat käsitelleet myös suomalaiset naisasianaiset. Halusin perehtyä lähemmin tähän keskusteluun ja selvittää, miten naisasianaiset suhtautuivat naisten päällyshousujen käyttöön. Lisäksi, kuten tässä luvussa ilmenee, kaupallisten ja järjestölehtien väliset erot eivät olleet tutkimusajankohtana suuria, vaan eri tyyppin lehdet muodostivat jatkumon, jonka toisessa ääripäässä olivat sanomalehdiksi luokiteltavat puoluelehdet ja toisessa ääripäässä kiiltäväkantiset muotia, kauneudenhoitoa ja seurapiiritapahtumia käsitelleet lehdet. Täten tutkimus kattaa koko naistenlehdistökeskustelun 1800-luvun lopusta toiseen maailmansotaan. Tarkoitukseni on myös purkaa suomalaisia naistenlehtiä koskevan tutkimuksen ja kategorisoinnin lähtökohtia oman lähestymistapani ja tutkimuskysymysten kautta.

Aiemmassa suomalaisessa tutkimuksessa on yleensä tutkittu tai käytetty lähteenä joko kaupallisia naistenlehtiä tai naisten järjestölehtiä tutkimusintressin mukaan. Poikkeuksen muodostavat Kaisa Vehkalahden (2000a; 200b) ja Maija Töyryn (2005) tutkimukset, joissa on vertailtu molemman lehtityypin edustajia. *Suomen lehdistön historia* -teossarjassa, jossa suomalaista sanoma- ja aikakauslehdistöä pyritään esittelemään kattavasti, naistenlehtiä – tai otsikon mukaisesti naisten ja kotien lehtiä – käsittelevässä luvussa (Malmberg 1991a) käsitellään vain kaupallisia naistenlehtiä, ja niitäkin hyvin arvolatautuneesti, kuten Saarenmaa on huomauttanut. Esimerkiksi 1970-luvulla paheksuttu julkkisjournalismi yhdistetään juuri naistenlehtiin, vaikka myös yleisaikakauslehdet kertoivat misseistä, kuninkaallisista ja muista turhista julkiksista. (Saarenmaa 2007, 68–69.) Naisjärjestöjen lehdet puuttuvat teossarjasta lähes kokonaan. Esimerkiksi *Koti ja Yhteiskunta* ja *Emäntälehti* mainitaan naistenlehtien edeltäjinä (Malmberg 1991a), mutta tämän enempää naisten järjestölehtiä ei teossarjassa esitellä, ei itsenäisenä lehtiryhmänä eikä minkään muun lehtikategorian alla. Naisten järjestölehdistä löytyy tietoja vasta teossarjan viimeisessä (10:ssä; Tommila 1992), aikakauslehdistön kehityslinjoja käsittelevässä osassa, jolloin maininnat järjestölehdistä sijoittuvat hajanaisesti erilaisten aikakauslehdistön muutoksia koskevien teemojen alle. Naisjärjestöjen rooli lehtien julkaisijana ja julkisen keskustelun kävijöinä sivuutetaan täten täysin.

Suomen lehdistön historia -teossarja on saanut aikakauslehtitutkijoilta kritiikkiä aikakauslehtiä koskevan tiedon puutteellisuudesta, paikkansapitämättömyydestä ja genre-lähtöisen käsittelytavan ongelmallisuudesta (Niemi 2006, 12; Saarenmaa 2007, 67). Aikakauslehtien puutteellista käsittelyä selittää osaltaan se, että niitä ei alun perin ollut tarkoitus sisällyttää lehdistön historia -hankkeeseen lainkaan (Tommila

1988b, 14; Vuorio 2009, 34–35). Naisten järjestölehtien puuttumista selittää ilmeisesti se, että ne eivät nais-etuliitteen vuoksi näytä sopivan teossarjan käsittelytavan pohjana toimiviin lehtikategorioihin ja genererajoihin, eli eivät osaksi puoluelehdistöä tai erikoisaikakauslehdistöä.²⁷ Jos aikakauslehti on journalismin tutkimukselle sitä, mitä nainen on ollut tieteen valtaviirroille, eli hankalasti tutkimusasetelmiin mahtuva vaikea tapaus, joka sotkee selkeät tutkimusasetelmat, kuten Töyry (2002, 62) on ironisesti todennut, naisille suunnatut lehdet, jotka eivät ole kaupallisia naistenlehtiä, näyttävät olevan anomalia. Kuvaavaa on, että *Suomen lehdistön historiassa* vain *Lotta Svärd* -lehdelle on löytynyt paikka osana maanpuolustuslehdistöä (osa 9; Tommila 1991b).

Kuten aiemmin kävi ilmi, aikakauslehti ei varsinkaan varhaisemman lehdistöhistorian osalta ole helposti määriteltävissä, sillä eroja kirjan, sanomalehden ja aikakauslehden välille on vaikea tehdä (ks. Mervola 1995, 35–105; Tommila & Salokangas 1998, 15–90). Päiviö Tommila ja Raimo Salokangas havainnollistavat kirjan, sanomalehden ja aikakauslehden välisiä vähäisiä eroja ja siten niiden määrittelyn vaikeutta seuraavasti:

Lehdistöstä puhuttiin vielä 1800-luvun jälkipuoliskolla sanomakirjallisuutena: näkemys lehtien yhteydestä kirjaan säilyi. Vielä vuosisadan alkukymmeninä sanomalehti ei kooltaan eronnut isommasta kirjasta. Vuosikerrat oli tapana sitoa ja säilyttää kirjahyllyssä muiden teosten tapaan. On myös hyvä muistaa, että kirjojakin toimitettiin tilaajille vielä 1900-luvun alussa vihkosina aivan aikakautisten julkaisujen tapaan ja että lehtivuositietoihin laadittiin pitkään sisällysluettelot kuten tietokirjoihin ainakin. (Tommila & Salokangas 1998, 88.)

Aikakauslehdiksi kutsutut julkaisut taas jäivät kirjan kokoisiksi ja muistuttivat taitoltaankin enemmän kirjoja kuin sanomalehtiä. Aikakauslehden ja sanomalehden tärkeimmäksi eroksi muodostui se, että yhä useammat sanomalehdet alkoivat ilmestyä joka päivä, mutta aikakauslehti harvoin ilmestyi edes kerran viikossa, mikä oli varsin tavallista sanomalehtien kohdalla vielä 1800-luvun alkupuolella. Silloin kun sanoma- ja aikakauslehden välistä eroa ei ole voinut päätellä ilmestymistiheyden perusteella, on eroa etsitty lukijakuntien erilaisuudesta. Sanomalehti on määriteltä kaikelle kansalle tarkoitettu lehdeksi, mutta aikakauslehti tietyn ryhmän lehdeksi. Eron keinotekoisuus ilmenee kuitenkin siitä, että sanomalehti voi olla jyrkän aatteellinen, jolloin se tavoittaa vain samanmielisiä lukijoita, mutta yleisaikakauslehdet on tarkoitettu laajalle lukijakunnalle. Sanomalehtien ja aikakauslehtien varsinaisiksi eroiksi jäävätkin julkaisun sisältö ja tarkoitus. (Tommila & Salokangas 1998, 88.) Suomen lehdistön historia -hankkeen tulosten perusteella näyttää siltä, että silloin kun lehden lukijakunnaksi on määriteltä naiset, lehteä ei ole laskettu sanomalehdeksi.

27 Erikoisaikakauslehdistöä teossarjassa edustavat muun muassa uskonnolliset lehdet, lasten lehdet, urheilulehdet, maatalouslehdet ja työmarkkinalehdet (Tommila (toim.) 1991b).

Suomen ensimmäiset aikakauslehdiksi määritellyt lehdet on kuitenkin joskus määritelty sanomalehdiksi; niiden konseptuja on kuvattu myös sekavahkoiksi. Ensimmäinen varsinainen suomalainen aikakauslehti *Om konsten at rätt behaga* oli periaatteessa moraalinen lehti, joka sisälsi myös ajanvietteaineistoa, ja se on määritelty ensisijaisesti naistenlehdiksi. (Kivikuru 1996, 55; Töyry 2005, 41.) Aikakauslehdistö vakiintui Suomessa 1830–1880 ja vasta 1880-luvulla aikakauslehdet alettiin käsittää omaksi julkaisumuodokseen. Kivikuru on huomauttanut, että aikakauslehdet ovat alusta alkaen olleet urbaani ilmiö, sillä niiden lukijakunta painottui 1800-luvun loppussa Uudenmaan ja Turun ja Porin läänien alueelle. (Kivikuru 1996, 56–57.) Nykyään julkaisu määritellään aikakauslehdiksi seuraavin perustein: lehti ilmestyy säännöllisesti ainakin neljä kertaa vuodessa, on sisällöltään monipuolinen (profiilin rajojen sisällä), on tilattavissa tai jaetaan osoitteiden kera asiakas- tai jäsenyyssuhteen perusteella ja lehden sisältö ei koostu pääasiassa tiedonannoista, hinnastoista tai mainonnasta (Kivikuru 2000, 78–79).

Sanomalehden, aikakauslehden ja kirjan yhtäläisyydet näkyvät myös tämän tutkimuksen aineistoon kuuluvista lehdistä. *Hemmet och Samhället*, *Työläisnainen*, *Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehti* sekä *Naisten Äänen* ja *Astran* ensimmäiset vuosikerrat ilmestyivät sanomalehden formaatissa: niissä ei ollut erillistä kansisivua tai sellainen tuli lehteen vasta myöhemmin. Siihen asti pääkirjoitus alkoi lehden etusivulta, joten lehti muistutti sanomalehteä. *Työläisnaisella*, *Naistyyöläisellä* ja *Työläis- ja talonpoikaisnaisten* lehdellä etusivu säilyi pääkirjoitussivuna koko lehtien ilmestymisen ajan. *Nutidilla* taas oli koko lehden ilmestymisen ajan kansisivu, joka lehden nimen ja ilmestymistietojen lisäksi sisälsi kyseisen numeron sisällysluettelon. *Nutid* ja *Koti ja Yhteiskunnan* ensimmäiset vuosikerrat muistuttivat taittonsa ja pienen kokonsa vuoksi kirjaa. Järjestölehdissä sekä *Kotiledessä* ja *Oma Koti* -lehdessä oli numerosta toiseen jatkuva sivunumerointi, sillä vuoden aikana ilmestyneet lehdet oli tarkoitus koota kansiin tietokirjaa muistuttavaksi vuosikerraksi, joka oli varustettu yhteisellä sisällysluettelolla. (Ks. liite 1.)

Suomen lehdistön historia -teossarjasta välittyy se kuva, että naisille suunnattuja lehtiä ovat julkaisseet vain kaupalliset kustantajat yksityisiin kysymyksiin eli kotiin, perheeseen, muotiin ja kauneudenhoitoon keskittyen, ja että naisasiajärjestöjen lehdet ovat niiden edeltäjiä, eivät niiden rinnalla ilmestyneitä julkaisuja. Rajaamalla naisasiajärjestöjen lehdet kuten *Koti ja Yhteiskunta* -lehden ja *Naisten Äänen* pois suomalaisen lehdistön historiasta edellä mainittu teossarja tulee vahvistaneeksi näkemystä, että naisasiakysymykset olivat vain naisia, eivät koko yhteiskuntaa koskevia kysymyksiä. Jälkimmäinen oli kuitenkin järjestöjen tarkoitus. Rajaaminen myös entisestään korostaa vaikutelmaa lehdistön ja journalismin historiasta sukupuolineutraalina kansakunnan tarinana (vrt. Ruoho & Torkkola 2010, 68–75) ja viittaa siihen, että lehdistön sukupuolineutraalius saavutetaan rajaamalla nais-

näkökulmaa yhteiskunnalliseen keskusteluun tuoneet lehdet tarkastelun ulkopuolelle.

Suomen lehdistön historian kohdalla on vielä huomattava, että kyse on yleisesityksestä, jonka painopiste- ja katvealueet heijastuvat opinnäyte- ja tutkimusaiheiden rajauksissa, kuten Saarenmaa on huomauttanut: *Suomen lehdistön historian* aikakauslehtiä esittelevät osat ovat suoranaudessa portinvartijan roolissa, kun aikakauslehdistöstä tai yksittäisen lehden historiasta kiinnostunut opiskelija tai tutkija etsii perspektiiviä oman tutkimuksensa jäsenyykseen (Saarenmaa 2007, 66–67).

Työläisnaisten lehtien kohdalla voi katvealueen sijaan puhua jopa kaksin- tai jopa kolminkertaisesta marginalisoinnista, sillä niissä yhdistyvät sukupuoli, luokka ja aikakauslehdeksi määritelty julkaisumuoto. Työläisnaisten lehtiä ei käsitellä sanomalehdistön historiassa (osat 1–2; Tommila 1988a; Tommila 1987) osana muuta työväenluokkaista tai puoluelehdistöä vaan vasta sarjan viimeisessä osassa, jossa ne on luokiteltu vapaan kansalais- ja järjestötoiminnan äänenkannattajien ryhmään. Erityisesti *Työläisnainen* oli kuitenkin sanomalehden ulkoasun ja ilmiasun mukainen puoluelehti, jotka ilmestyi tiheimmillään joka viikko ja *Toveritar* oli virallisestikin sosialidemokraattisen puolueen puoluelehti. Puolueen pää-äänenkannattajien taivoin (ks. Tommila 1987) ne ilmestyivät valtakunnallisesti, mutta ilmeisesti niiden määrittely vain naisille suunnatuiksi lehdiksi on samalla tarkoittanut niiden määrittymistä ei-sanomalehdiksi tai ei-poliittisiksi lehdiksi. Määrittely ei-kaupallisiksi naistenlehdiksi on taas rajannut ne pois naistenlehtien historiaa käsittelevästä luvusta. Lisävalaistusta asiaan eivät tuo puolueiden historioista kertovat teokset (esim. Soikkanen 1975; Saarela 2008), joissa puolueen naistenlehtien käsittely on rajattu pois.

Naistenlehdistön tarkastelu kenttänä, johon kuuluivat tutkimusajankohtana sekä naisten järjestölehtien että kaupalliset naistenlehdet, on perusteltua siitä syystä, että lehtityyppien sisällä oli enemmän vaihtelevuutta kuin lehtityyppien välillä. Tarkastelen seuraavassa lähemmin järjestö- ja kaupallisten naistenlehtien eroja sekä jaottelun tarkoituksenmukaisuutta tutkimusaineistoon kuuluvien lehtien osalta. Lisäksi luon katsauksen naisten järjestölehtiä julkaisseiden järjestöjen historiaan. Seuraavassa sekä liitteessä 1. esitetyt sisällön jaottelua, mainontaa, sivumääriä ja kansikuvia koskevat tiedot ovat pääosin vuosien 1895, 1905, 1915, 1925 ja 1935 vuosikerroista.

Naisten järjestölehti vai kaupallinen naistenlehti?

Naistenlehdet – naisten vai mainostajien asialla?

Järjestölehtien ja kaupallisten lehtien eroina ovat lehtien julkaisuperusteet ja talous. Järjestölehdet ovat nimensä mukaisesti tietyn järjestön julkaisuja. Kaupallisten lehtien talous perustuu sekä ilmoitustuloihin että lukijoilta saatuihin tilausmaksuihin, ja niiden sisällössä ilmoitukset ja journalismi tukevat toisiaan (Töyry 2005, 17). Tutkimuskohteena olevien lehtien osalta jaottelu ei ole näin yksinkertainen. Molemmille lehtityypeille on yhteistä jo se, että ne pyrkivät rakentamaan lukijoistaan yhteisöä. Lukijoiden odotetaan osallistuvan lehden tekoon lukijakirjeiden, kysymys-vastauspalstojen ja lukijakyselyihin vastaamisen muodossa, kuten lehtien esittelystä edempänä käy ilmi. Uskolliset tilaajat ovat elintärkeitä kummallekin lehtityypille.

Kaupallisten naistenlehtien matalan statuksen perusteena ja niihin kohdistuneen kritiikin oikeutuksena on pidetty juuri kaupallisuutta. Esimerkiksi Ellen McCracken (1993) on esittänyt, että naistenlehtien sisältöä määrittää ennen muuta mainonta, sillä naistenlehtien olemassaolo on riippuvainen naisista kuluttajina. Olen kuitenkin samaa mieltä kuin Töyry (2005, 43), joka on huomauttanut, että markkinataloudessa lähes kaikki toiminta voidaan palauttaa rahaan, joten taloudellisen voiton tavoittelu ei selitä naistenlehtien olemassaoloa tai niiden sisällön rakentumista tietynlaiseksi. Lisäksi tosiasia, jota naistenlehtien kaupallisuutta kritisoidessa ei juurikaan tuoda esiin, on se, että myös uutisjournalismia edustavat sanomalehdet toimivat kaupallisin perustein. Esimerkiksi 1920-luvulla suurimmissa suomalaisissa sanomalehdissä ilmoitusten osuus oli yli 40 prosenttia, Hufvudstadbladetissa jopa yli 50 prosenttia (Heinonen & Konttinen 2001, 56), eli enemmän kuin kaupallisissa naistenlehdissä tuohon aikaan (ks. liite 1.).

Selityksiä naistenlehtien olemassaololle ja sisällöille onkin mieluummin etsittävä naistenlehtien historiasta ja niistä muutoksista, joita naisen asemassa ja naiseuden määrittelyssä on aikojen saatossa tapahtunut. Kaupallisten naistenlehtien kaupallisuudesta johtuvat tekijät täytyy tällöin tietenkin ottaa huomioon eikä sulkea niitä pois analyysistä. Töyry (2006a, 213) onkin toisaalla kritisoinut sitä, että jos *Kotilieden* rooli viestintävälineenä on otettu tutkimuksessa huomioon, lehteä on tutkittu järjestölehtenä, mutta kuluttajalehdelle tyypilliset ominaisuudet on sivuutettu.

Naistenlehtien vaiheita tarkasteltaessa on joka tapauksessa ilmeistä, että kaupallisten naistenlehtien historia on läheisesti kytkeytynyt sukupuolittuneen kulutusyhteiskunnan historiaan, jossa miehet ovat toimineet tuottajina ja naiset kuluttajina. Naisten kuluttajalehden konsepti on eri maissa alkanut menestyä samaan aikaan, kun tavaroiden massatuotanto on yleistynyt. Sukupuolittuneet tavaramarkkinat tarvitsivat naistenlehdet ilmoituskanavakseen ja naiset kuluttajiksi. Se lukija, jolle teksti

suunnataan, on siis ennen muuta kuluttaja ja teksteissä konstruoitu nainen on rakennettu kulutuksen näkökulmasta. (Ballaster et al. 1991, 12; McCracken 1993; Beetham 1996, 8, 146; Töyry 2005, 334–335.) Lehdet puhuttelevat naisia kuluttajina tietysti myös siinä mielessä, että lehdet ovat itse kulutustavaroita (Ballaster et al. 1991, 77). Tarkasteltaessa naistenlehtiä kokonaisuutena myös mainonta on otettava huomioon, sillä se on kytköksissä journalistiseen sisältöön (McCracken 1993, 3).

Kaupallisten naistenlehtien läpimurron Suomessa vasta 1920-luvulla selittää osaltaan kulutusyhteiskunnan myöhäinen historia. Suomalaisen kulutuksen historia on vaatteiden osalta seuraavanlainen: Ennen maakauppojen sallimista vuonna 1859 kauppaa käytiin vain kaupungeissa. Maaseudulla maatilat olivat käytännössä ainoita paikkoja, joissa tuotettiin arkivaatteita. Ostokankaat alkoivat olla rahvaan saatavilla 1830-luvulta lähtien, kun kankaiden hinnat alenivat, mutta kauppamatkat kaupunkiin olivat harvinaisia. Merkittävä rooli maaseudun asukkaille tarjolla olleen kangasvalikoiman ja ostomahdollisuuksien lisääjänä olivat kiertävät venäläiset laukku-kauppiaat. Kankaiden saatavuus kasvoi ja hinnat alentuivat entisestään 1850-luvun lopulta lähtien, kun Etelä-Suomeen perustettiin useita verkatehtaita. Ostokankaat olivat nyt yhä helpommin myös työväen ja palkollisten saatavilla. Palkkatyömahdollisuuksien lisääntyminen toisaalta tarkoitti, että metsä-, rautatie- ja tehdastyöväestöllä ei ollut juuri muuta keinoa hankkia kankaita kuin ostaa niitä kaupoista. (Mikkola & Stark 2009, 8–15.)

Työväestön ansioista suurin osa kului ruokaan, ja vaatteita heillä oli vain vähän. Valmisvaatteita työväestä alkoi käyttää 1870-luvulla, mutta tämänkin jälkeen vaatteet hankittiin usein joko käsityöläisiltä tai tehtiin itse. (Oittinen 1990, 62.) Vähävaraisilla talollisilla ja torppareilla ei ollut käytettävissään ylimääräistä rahaa, jolla olisi voinut ostaa tehdastekoisia kankaita ja vaatteita. Maaseudulla siirtymä ostovaatteisiin tapahtuikin vasta 1900-luvun alkupuolella. Siihen asti vain yksittäiset vaatekappaleet olivat ostovaatteita. Esimerkiksi palkollisille annettiin osa palkasta vaatetavarana vielä 1910-luvulla. (Lönqvist 1972, 337; Mikkola 2009b, 247.)

Kuten aiemmin toin ilmi, naistenlehdistön synty ja olemassaolo kertoo myös erityisen naislukijakunnan olemassaolosta tai ainakin tarpeesta sellaisen luomiseen sekä yleisemmin yhteiskunnallisesta tilanteesta, jossa sukupuolieron olemassaolo tunnustetaan. Naistenlehdet osallistuvat omista lähtökohdistaan sukupuolieron määrittelyyn ja tuottamiseen. Toiseksi naistenlehtien olemassaolo liittyy erityisesti anglo-amerikkalaisessa kontekstissa sanoma- ja aikakauslehdistön välisen eron muodostumiseen ja samaan aikaan tapahtuneeseen naisten ja miesten maailman eriytymiseen (ks. luku *Naistenlehdet naisten maailman konstruoijina*). Uutiseton aikakauslehti syntyi tilanteessa, jossa uutisia julkaisevilta lehdistä ryhdyttiin julkisen keskustelun rajoittamiseksi perimään erityistä veroa ja lehdet alkoivat uutisten puuttuessa paikata materiaalin vähäisyyttä kevyemmällä aineistolla. Uuden lehtityypin jatkon

kannalta merkitsevää oli, että uutiseton aikakauslehti alettiin nähdä erityisesti naisille sopivana lehtenä samaan aikaan kun naiseus alettiin määritellä yksityisen alueen piiriin kuuluvaksi ja siten vastakohtaksi miehen julkiselle poliittiselle elämälle. (Shevelow 1989, 32–37, 149–153; Beetham 1996, 26.)

Suomalaiset naistenlehdet ovat sekä ulkomaisten naistenlehtien perillisiä että suomalaisen aikakauslehdistön tuote. Esimerkiksi viestinnän tutkija Ulla-Maija Kivikuru (1996, 62) on todennut suomalaisten (kaupallisten) naistenlehtien olevan yleis-aikakauslehtimäisempiä kuin useiden muiden maiden kuten Ruotsin ja anglosaksisten maiden naistenlehdet. Täten suomalaisia kaupallisia naistenlehtiä analysoitaessa anglo-amerikkalaisiin naistenlehtiin perustuvia analyysejä ei pitäisi sellaisenaan ottaa tulkinnan lähtökohdaksi. Pukeutumisasiheisen aineiston osalta on vielä huomattava, kuten muodin tutkija Ritva Koskennurmi-Sivonen (2002, 10) on huomauttanut, että angloamerikkalaisissa maissa ilmestyy erikseen muotilehtiä eivätkä naistenlehdet käsittele kovinkaan paljon muotia.

Varhaisimpien ulkomaisten naistenlehtien ilmestyminen on ajoitettu 1600-luvulle (Ferguson 1983, 15). Itse aikakauslehtikin on saman ikäinen, sillä ensimmäiset aikakauslehdet perustettiin 1600-luvulla oppineiden yhteydenpitoelimiksi. Niiden rinnalla alkoi 1600–1700-lukujen vaihteessa ilmestyä ajanvieteleviä. Kolmas lehtityyppi oli moraalinen ja henkevä viikkolehti, joka kritikoiti aikansa ilmiöitä ja tapahtumia ja paljasti ihmiselämän naurettavuuksia ja inhimillisiä heikkouksia. 1800-luvun alun suosikkikonsepti oli kirjallisuuslehti. (Kivikuru 1996, 53.)

Ensimmäiset naistenlehdet olivat tekstimuodoltaan esselehtiä, joita on kutsuttu myös moraaliseksi tai kirjelehdiksi. Niiden tekstejä luonnehti yksinäisyys, eli lehden kaikki tekstit olivat kuin yhden kertojan tuottamia. Nimitys ”moraalinen lehti” viittaa lehden arvomaailmaan: ne keskittyivät moraalisten kysymysten pohdintaan. Esse- ja kirjelehti-nimitykset taas perustuvat lehtien tekstien esseemäisyyteen ja kirjemuotoon. (Töyry 2005, 73–75; Shevelow 1989; Larsson 1993; Ballaster et al. 1991, 51, 54.) Seuraavassa vaiheessa naistenlehdet olivat muissa julkaisuissa ilmestyneitä tekstejä julkaisevia koostelehtiä (*miscellaneous*), jonka pohjalta naistenlehdet kehittivät itsenäistä sisältöä julkaiseviksi makasiini-muotoisiksi lehdiksi. Makasiinille on ominaista moniäänisyys ja sisällön koostuminen erilaisista teksteistä kuten asiapitoisista teksteistä, ohjeista, novelleista, runoista ja lukijakirjeistä. (Ballaster et al. 1991, 51, 62–74; Shevelow 1989, 167, 174–177; Beetham 1996, 19.)

Suomalaisen naistenlehdistön erityispiirre on naistenlehtien etabloituminen järjestölehtien muodossa 1800-luvun lopussa. Suomen ensimmäiset naistenlehdiksi luokiteltavat lehdet ovat kaupalliseksi naistenlehdiksi luokiteltavat, vuonna 1782 ilmestynyt *Om konsten att rätta behaga*, vuonna 1856 ilmestynyt *Aura* ja 1860–1861 ilmestynyt *Från nära och fjerran*. Töyry (2005) on määritellyt ensin mainitun moraaliseksi esselehdiksi, toisena mainitun *miscellaneous*-lehdiksi ja viimeksi mainitun

makasiinityypiseksi lehdeksi, joka seurasi essee- ja miscellaneous-lajityyppejä. Varsinainen naistenlehdistön synty ajoittuu Suomessa 1800–1900-lukujen taitteeseen, kun tuolloin perustetut naisjärjestöt Suomen Naisyhdistys, Unioni Naisasialiitto, Suomalainen Naisliitto, Martta-yhdistys ja Palvelijatarliitto alkoivat julkaista omia lehtiään ja siten puhutella ja konstruoida naisyleisöjä.

Naisjärjestöt naisten asialla

Finsk Kvinnoförening – Suomen Naisyhdistys perustettiin 1884. Yhdistyksen sisäiset ristiriidat johtivat vuonna 1892 Unioni Naisasialiiton perustamiseen, josta edelleen irtaantui Suomalainen Naisliitto 1907. Omaa kieltään naisliikkeen jakautumisesta kertoo se, että naisliikkeen lehtiä oli yhteensä neljä (ks. taulukko 2). Naisyhdistyksen äänenkannattajia olivat *Koti ja Yhteiskunta* ja *Hemmet och Samhället*. Samasta nimestä huolimatta lehdillä oli erilainen sisältö ja ne kokivat toisensa pikemminkin kilpailijoiksi kuin sisarlehdeksi. *Hemmet och Samhället* -lehden viimeisen numeron mukana tilaajille toimitettiin Naisasialiitto Unionin ruotsinkielisen *Nutid*-lehden näytenumero ja lukijoita kehoitettiin siirtymään sen tilaajiksi. Naisasialiitto Unionin suomenkieliset jäsenet saivat oman lehden *Naisten Äänen* vuonna 1905. Kaksi vuotta myöhemmin *Naisten Äänestä* tuli Unionista irtaantuneen Suomalaisen Naisliiton lehti, joka pysyi kuitenkin lähellä Unionia tiedottaen senkin toiminnasta. *Naisten Ääntä* perustamisesta lähtien toimittanut Maikki Friberg toimi 1920-luvulla myös Unionin puheenjohtajana. *Koti ja Yhteiskunta* sai vuonna 1913 seuraajakseen Suomalaisen puolueen, sittemmin Kokoomuspuolueen julkaiseman *Suomen Naisen*. Vuodesta 1919 ruotsinkielisen naisliiton lehti, *Nutidin* seuraaja, alkoi ilmestyä ni-

Taulukko 2: 1800–1900-lukujen vaihteessa perustetut suomalaiset naisasiajärjestöt ja niiden julkaisemat lehdet

Järjestö	Järjestön äänenkannattaja(t)
Finsk Kvinnoförening – Suomen Naisyhdistys (per. 1884)	<i>Koti ja Yhteiskunta</i> (1889–1911) <i>Hemmet och Samhället</i> (1889–1894; seuraaja <i>Nutid</i>)
Naisasialiitto Unioni (per. 1892)	<i>Nutid</i> (1895–1917; seuraaja <i>Astra</i>) <i>Naisten Ääni</i> (1905–1907)
Suomalainen Naisliitto (per. 1907)	<i>Naisten Ääni</i> (1907–1949)

mellä *Astra*. (Jallinoja 1983, 57–58; Leino-Kaukiainen 1992b, 141–142, 146, 235; Vehkalahti 2000b, 11–12; Töyry 2005, 208–211.)

Naisiasijärjestöjen järjestäytymisessä oli kyse – pääasiassa helsinkiläisten – sivistyneistönaisten aloitteesta, joka ajoi naisille oikeutta ansiotyöhön ja koulutukseen sekä laajempia kansalaisoikeuksia kuten äänioikeutta ja vaalikelpoisuutta. Naisliikkeen jakautumisten taustalla olivat poliittis-ideologiset virtaukset: Suomen Naisyhdistyksen jäsenet olivat etupäässä Suomalaisen puolueen kannattajia, unionilaiset kannattivat Ruotsalaista kansanpuoluetta ja Suomalaisen Naisliiton jäsenet nuorsuomalaisia. Naisasialiike jäi siis sivistyneistön johtamia porvarillisia puolueita lähellä olevien naisten liikkeeksi, vaikka naisjärjestöt halusivat toimia puolueista riippumattomina naisasiaa ajavina yhdistyksinä. (Jallinoja 1983, 32–33, 43–45, 50–52.) Toisaalta naisjärjestöjen jäsenet toimivat poliittisissa naisjärjestöissä. Esimerkiksi *Suomen Naisen* taustavoimiin kuului useiden muiden naisjärjestöjen naisia (ks. Leino-Kaukiainen & Uino 1994; Vares & Uino 2007). *Nutidin* toimittajat olivat Ruotsalaisen kansanpuolueen alaisen ruotsalaisen naisliiton johtohenkilöitä, ja *Nutidin* seuraaja *Astra* oli virallisesti Ruotsalaisen naisliiton ja siten Ruotsalaisen kansanpuolueen lehti (ks. Östenson 1957; Ehrström 1982).

Naisten järjestötoiminnan kokonaiskuvan kannalta edellä mainituilla naisjärjestöillä oli vain vähäinen rooli, sillä ne olivat jo jäsenmäärältään varsin pieniä järjestöjä. Naiset hakeutuivat 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa aktiivisemmin muiden, monilla yhteiskunnallisilla aloilla toimineiden järjestöjen kuten raittius-, martha-, kansansivistys- ja hyväntekeväisyysjärjestöjen jäseniksi.²⁸ Käytännössä nämä eri järjestöt olivat monin ideologisin ja henkilökohtaisin kytkennöin kiinni toisissaan muodostaen monisäikeisen yhteiskunnallisen ja sosiaalisen verkoston, jota Irma Sulkunen on kuvannut keskiluokkaiseksi sisarusrintamaksi, jonka jäsenet jakoivat saman, kotiin ja perheeseen keskittyvän naisihanteen ja kaksijakoisen kansalaisuuden ajatukseen pohjautuvan yhteiskunnallisen ohjelman. (Sulkunen 1978; Sulkunen 1987, 164.) Jopa niinkin vastakkaisilta vaikuttavat järjestöt kuin radikaali Naisasialiitto Unioni ja emäntien asiaa ajanut Marttaliitto olivat tosiasiasa toistensa sisarjärjestöjä, sillä marattajärjestö oli Unionin johtohenkilöiden perustama ja aktiivisesti tukema ja ylläpitämä organisaatio. Sisarusrintama tulee näkyväksi myös järjestöjen lehdissä, sillä samat naiset toimivat eri järjestöjen johdossa ja lehtien toimittajina tai avustajina (ks. liite 1.) ja lehdissä seurattiin sisarusjärjestöjen toimintaa.

28 Esimerkiksi 1900-luvun alkuvuosina naisjärjestöissä oli noin 1000–2000 jäsentä, kun yksin marattajärjestössä oli samaan aikaan 5000–13 000 jäsentä ja raittiusliikkeessä 5000–20 000 naisjäsentä (ks. Sulkunen 1987, 165). Vuonna 1920 marattajärjestössä oli noin 25 600 jäsentä ja vuonna 1939 lähes 63 000 (Haltia 1949, 142, 273). Naisjärjestöissä (Suomen Naisyhdistys ja Suomalainen Naisliitto) oli 1920-luvun alussa 2500–3000 jäsentä (Jallinoja 1983, 114).

Sulkunen ja marttajärjestön historiaa tutkinut Anne Ollila ovat osoittaneet, että naisasiajärjestöjen muotoilema uusi naiskansalaisen ihanne perustui ajatukseen naisten luontaisesta kyvystä hoivata, kasvattaa ja ymmärtää. Aiemman, saamattomaksi leimatun äitiroolin tilalle naisasiajärjestöt ryhtyivät rakentamaan sosiaalista, toimenkuvaltaan aktiivista äitiysinstituutiota. Uutta äidillisyyttä, samoin kuin naisen yhteiskunnallisen vaikutuspiirin rajaamista kotiin ja feminiiniseen elämänpiiriin, pidettiin emansipatorisena naiseutena. Perheenemäntien tehtävä nähtiin yhteiskunnallisesti tärkeänä elämäntehtävänä, jonka vaikutus ulottui kodin ulkopuolelle koko kansakuntaan: kun perheenemäntä ymmärsi velvollisuutensa ja hoiti kotinsa mahdollisimman hyvin, hän oli hyödyksi sekä perheelleen että yhteiskunnalle. Miehen toiminta-alueena oli julkinen elämä, mutta kodin määrittelemisen naisen toiminta-alueeksi toimi perusteena naisten toimintapiirin laajentamiseksi tiettyihin yhteiskunnallisiin tehtäviin. Naisten uskottiin tuovan yhteiskunnalliseen päätöksentekoon pehmeitä arvoja. Heidän toimintakentäkseen määriteltiin perhepolitiikka, väestönsuojelu, opetus- ja kasvatuskysymykset, sillä kotona tekemänsä kasvatustyön perusteella naisten katsottiin olevan luontaisesti sopivampia päättämään näistä asioista. Kodin merkityksen korostamisen tarkoituksena ei siis ollut sulkea naisia kodin seinien sisäpuolelle, vaan määritellä heidän yhteiskunnallinen toiminta-alueensa perheen kautta ja suhteessa perheeseen. (Sulkunen 1987, 162–163, 171–172; Ollila 1993, 60–62, 142–145.)

Esimerkiksi Kokoomuspuolueessa naisilla ei miesten eikä naisten itsensäkään mielestä ollut sananvaltaa puolueen asioihin, saati että naisilla olisi ollut jokin erillinen poliittinen linja. Puolueen naisvaliokunnan tehtävänä oli ompeluseura-, myyjäis- ja arpajaistoiminnan kautta toimia puoleen sosiaalis-taloudellisena tukiorganisaationa. Keskiluokkaisen sisaruusrintaman ajatusmaailman mukaisesti naisen paikka oli kotona, isänmaallisten arvojen välittäjänä seuraavalle sukupolvelle. Tätä ei pidetty miesten poliittis-yhteiskunnallista toimintaa vähäarvoisempana vaan moraaliseettisesti ylevämpänä. Sukupuolilla vain katsottiin olevan eri tehtävät. Puolueen sisällä naisedustajille katsottiin kuuluvan naisten koulutusta, terveydenhoitoa ja sosiaalista toimintaa koskevat kysymykset. Poliittisen keskusteluun puolueen linjasta Kokoomuksen naiset eivät osallistuneet. (Leino-Kaukiainen & Uino 1994, 281–282, 606–607; Vares & Uino 2007, 298–306.)

Naisasiaa eri järjestöjen puitteissa ajaneiden naisten aktiivisuus kansanvalistustoiminnassa perustui ajatukseen siitä, että naisillakin oli oma tehtävänsä kansakunnan rakentamisessa. Suomalaisen naisliikkeen erityispiirteeksi muodostui sen kietoutuminen yhteen suomalaisuusliikkeen kanssa: aikakauden vallitsevan ajattelutavan mukaan kaikille, myös naisille, esitettiin vaatimus toimia isänmaan hyväksi. Erilaisten naisjärjestöjen toiminnassa ei ollut keskeistä vain uuden naiskuvan rakentaminen vaan myös sen opettaminen alempien yhteiskuntaryhmien naisille. Huoli Suomen

tulevaisuudesta ohjasi järjestöjen toimintaa. Sivistyneistönaiset kokivat, että kansannaisten opettaminen ja sivistäminen oli heidän velvollisuutensa, jotta Suomesta tulisi sivistysmaa. Järjestöjen toiminnan tarkoituksena oli opastaa alempien luokkien naisia porvarillisen ihanteen mukaiseen naisrooliin perheenemäntinä, kansalaisina ja vahvistuvan ydinperheen ylläpitäjinä. Jotta tavoite onnistuisi, täytyi kansannaisissa herättää sivistyksen tarve, josta he eivät olleet tietoisia. Samalla sivistyneistönaiset perustelivat oman tehtävänsä, jota he ryhtyivät toteuttamaan. (Ollila 1993, 28–32; Sulkunen 1987, 161.)

Käytännössä emansipaation ajaminen jäsenyi naisliikkeen ohjelmassa luokkasuhteiden mukaiseksi hierarkkiseksi järjestelmäksi, joka jakautui kolmeen tasoon. Ylimmän tason eli eliitin naiset toimivat naisten aseman kohottamisen ja naisten vaikutus- ja koulutusmahdollisuuksien laajentamisen puolesta. Keskiluokan naiset toimivat aktiivisesti erilaisissa kristillis-siveellisissä yhteenliittymissä, hyväntekeväisyysjärjestöissä ja raittiustyössä muotoillen puuhakkaan, kärsivällisen, valistuneen ja siveellisen perheenemännän ihanteen ja asettaen itsensä sen malliesimerkiksi. Alimpiin ryhmiin kuuluvat naiset pyrittiin ohjaamaan työmarkkinoilta täysipäiväiseksi perheenemännäksi. (Sulkunen 1987, 165–167.)

Tässä tutkimuksessa jäsenmän lehtikenttää tämän luokkajaon mukaisesti. *Koti ja Yhteiskunta*, *Hemmet och Samhället*, *Nutid* ja *Naisten Ääni* edustivat sivistyneistöä edustavan yläluokan naisten sisäistä keskustelua naisliikkeen tavoitteesta ja tehtävästä. Marttajärjestön lehtien *Emäntälehdet* ja *Husmodernin* kautta yläluokan naiset toteuttivat sivistystehtävänsä ja opettivat muotoilemaansa uutta perheenemäntämallia alaluokkaa edustaville maalais- ja työläisnaisille. *Suomen Nainen* ja *Astra* olivat puolueen ylä- ja keskiluokkaa edustavilla naisjäsenille tarkoitettuja lehtiä, joissa naisliikkeen tavoitteiden ajaminen jäi vähemmälle.

Marttajärjestö oli perustettu keväällä 1899 Sivistystä kodille -nimisenä. Sen tarkoituksena asetettiin syrjäseutujen naisten valistaminen, sivistäminen sekä työn ja henkisen arvostelukykyyn voimistaminen. Senaatin näkökulmasta kansansivistysjärjestönä toimiminen samoin kuin tavoite perustaa alaosastoja eri puolelle Suomea oli epäilyttävää, eikä se hyväksynyt yhdistyksen sääntöjä. Yhdistyksen nimi muutettiin Martta-yhdistykseksi ja epäluuloa herättäneet kohdat poistettiin yhdistyksen säännöistä. Tällä nimellä yhdistys pääsikin virallisesti aloittamaan syksyllä 1900. Marttanimi tuli Raamatusta, Betanian Martasta, kuvaamaan puuhakasta, vastuullista ja uskonnollista naista. Yhdistyksen tarkoituksena esitettiin hyvin käytännönläheisesti ja yleisesti ”levittää kansannaisille tietoja kodin ja lapsien hoidosta sekä edistää heidän taitoansa yksinkertaisissa naisten käsitöissä”. 1907 sääntöjä uudistettiin ja tarkoitus yksilöitiin tarkoittamaan valistuksen levittämistä naisten keskuuteen, yhdyssiteenä toimimista maan naisten välillä, toiminnanhalun ja yleisen harrastuksen herättämistä sekä rakkauden ja tiedon edistämistä kodinhoidossa ja ”sellaisissa käytännöl-

lisen työn haaroissa, jotka etupäässä voidaan suorittaa kodeissa tai kotien kautta”. Tällä tarkoitettiin erityisesti talouden-, puutarhan ja kananhoidon sekä käsitöiden tekemisen edistämistä. (Haltia 1949, 13–24, 57; Ollila 1993, 19–22.)

Vaikka marttajärjestö määritteli kohderyhmäkseen kaikki alempien kerrosten naiset, suuntautui se käytännössä maaseudulle. Sisällissodan jälkeen marttajärjestö omaksui nopeasti kansallisen eheyttäjän roolin ja korosti toimivansa kaikkien kansanluokkien hyväksi. Marttayhdistysten perustaminen teollisuuspaikkakunnille oli kuitenkin vaikeaa, sillä työväestö suhtautui marttajärjestöön epäluuloisesti. Vuonna 1924 järjestö jakautui Suomalaiseen Marttaliittoon ja Finlands Svenska Marthaförbundiin. (Ollila 1993, 71–85.)

Keskiluokkainen sisarusrintama sai 1920-luvulla uuden jäsenen Lotta Svärd -järjestöstä, joka kuitenkin piti etäisyyttä muuhun naisliikkeeseen, joka puolestaan suhtautui torjuvasti lottatyöhön. Suojeluskuntajärjestön sisarjärjestöksi vuonna 1921²⁹ perustettu Lotta Svärd -järjestö jakoi naisjärjestöjen näkemyksen äitiydestä naisen tärkeimpänä tehtävänä ja ajatuksen kaksijakoisesta kansalaisuudesta. Järjestön tehtävänä oli toimia maan ja suojeluskunnan ”kansallisen ja siveellisen kunnan” kohottamista edistäen, avustaa suojeluskuntaa sen muonitus-, lääkintä- ja vaatetustoiminnassa sekä kerätä varoja niin lottajärjestön kuin suojeluskunnan työn hyväksi. Lotta Svärd -järjestön tärkeänä tavoitteena oli henkisen maanpuolustuksen edistäminen eli koko yhteiskuntaa koskeva sivistys- ja valistustyö. Lotan tuli nähdä kasvatustehtävänsä yhteiskunnallisena äitienä. Lisäksi siveellinen kasvatustyö oli erittäin tärkeä osa lottatyötä. (Olsson 1999, 9–10; Latva-Äijö 2004, 278–282.)

Lotta Svärd -järjestö pyrki pysyttelemään puoluepoliittisten kysymysten ulkopuolella. Sen haluttiin toimivan kansaa yhdistävänä tekijänä ja naisia yhdistävänä järjestönä puolueisiin, kieleen ja elämäntapoihin katsomatta. Se nähtiin marttajärjestön tavoin laajasti Suomeen levinneenä porvarillisena järjestönä. Järjestön jäsenyydelle asetettiin kuitenkin tiettyjä ehtoja. Tärkein näistä oli kolmen arvon – kodin, uskonnon ja isänmaan – tunnustaminen puolustamisen ja turvaamisen arvoiseksi. Järjestö suhtautui kielteisesti työväenliikkeeseen. Erityisen vihamielisesti suhtauduttiin kommunismiin. (Olsson 1999, 10, 52–54, 58.) Jäseniä Lotta Svärd -järjestössä oli enemmän kuin Marttaliitossa (Olsson 1999, 44–45).³⁰

29 Tarkkaa perustamispäivää on vaikea määrittellä. Järjestön syntyä on ajoitettu seuraaviin päivämääriin: 11.2.1920, 12.9.1921, 13.9.1921, 23.3.1921. (Kts. Latva-Äijö 2004, 128–129.) Lotta Svärd -järjestön historian alkupistettä voidaan etsiä sitäkin kauempaa, sillä lottatoiminta oli alkanut jo sisällissodan aikana ja se oli alkanut paikallisesti järjestäytyä jo ennen vuotta 1921. Valtakunnallisen Lotta Svärd -järjestön perustaminen merkitsi tämän toiminnan yhdenmukaistamista ja sisällöllistä ja alueellista organisoimista. (Olsson 1999, 9, 56; Latva-Äijö 2004.)

30 Vuonna 1924 Lotta Svärd -järjestössä oli 41 825 jäsentä. Vuonna 1938 jäsenmäärä oli noussut yli 100 000:n ja 1943 jäseniä oli peräti 172 755. (Olsson 1999, 44–45.)

Myös henkilösuhteiden kautta Lotta Svärd -järjestö oli kytköksissä muihin naisten aktiivisuuden varassa toimiviin järjestöihin. Esimerkiksi Lotta Svärdin johtajana 1920-luvulta toiminut Fanni Luukkonen oli aiemmin ollut yksi raittiusliikkeen johtavia hahmoja (Latva-Äijö 2004, 283), ja Lotta Svärd -lehden päätoimittajana 1929–1936 toiminut Hilja Riipinen oli ollut Kokoomuksen kansanedustajana (ks. esim. Vares & Uino 2007). Lotta Svärd ei kuitenkaan kuulunut Suomen Naisten kansallisiin liittoon, nykyiseen Naisjärjestöjen keskusliittoon. Yhteydet marttajärjestöön pysyivät paikallistasolla etäisinä, vaikka ne toimivat samoissa pitäjissä ja jakoivat kotiin, uskontoon ja isänmaahan pohjaavan arvomaailman. Järjestöjä erotti suhtautuminen pasifismiin. Muiden naisjärjestöjen aatemaailmaan kuului sodanvastaisuus, mutta Lotta Svärd oli maanpuolustusjärjestö. Tämä oli ristiriidassa kaksijakoisen kansalaisuuden kanssa, mikä Lotta Svärdissä tiedostettiin. Kun muu naisliike keskittyi kotiin, lottatoiminta suuntautui kokonaan kodin ulkopuolelle julkiseen maailmaan. Lotta Svärd -järjestö päätyikin laajentamaan yhteiskunnallisen äitiyden käsitettä maanpuolustuksen viitekehyksen mukaiseksi. (Latva-Äijö 2004, 287–290.)

Särön ja vastavoiman, mutta myöhemmin myös tärkeän yhteistyökumppanin edellä esitellylle keskiluokkaiselle sisaruusrintamalle muodosti työväenluokkaa edustanut työläisnaisliike. Sen lähtökohtana oli Helsingin Palvelijatyhdistyksen perustaminen vuonna 1898. Miina Sillanpäästä tuli vuonna 1900 yhdistyksen puheenjohtaja ja koko liikkeen itseoikeutettu suunnannäyttävä. Yhdistys oli aluksi emäntien ja piikojen yhteinen yhdistys, mutta se radikalisoitui nopeasti: palvelijoiden vaatimuksista kauhistuneet emännät alkoivat perustaa omia yhdistyksiään ja yhteistyöyritykset niin Naisyhdistyksen kuin Martta-yhdistyksen kanssa kariutuivat alkuunsa. Vain Unioni Naisasialiitto suhtautui Palvelijatyhdistykseen muita ymmärtäväisemmin, mutta yhteisiä tavoitteita ei saatu aikaan. Liittyminen Työläisnaisten liittoon vuonna 1903, paikallisjärjestöön 1904 ja Suomen sosialidemokraattisen puolueeseen 1905 irrotti Palvelijatyhdistyksen selkeästi porvarillisista naisjärjestöistä. (Sulkunen 1989, 16–19; Lähteenmäki 2000, 33–34.)

Työläisnaisten liitto, joka koostui eri puolilla maata toimivien työväenyhdistysten naisosastoista, perustettiin vuonna 1900. Helsingin työväenyhdistyksellä ja Suomen Naisyhdistyksellä sekä myöhemmin Naisasialiitto Unionilla oli aluksi läheiset suhteet. Naisjärjestöjen jäsenet kävivät Helsingin Työväenyhdistyksen tilaisuuksissa ja Helsingin Työväenyhdistyksen naisosaston puheenjohtajaksi kutsuttiin Lucina Hagman. Naisyhdistyksen ja Unionin naiset hyväksyivät naisten ammattiosastojen perustamisen, mutta vastustivat naisosastojen perustamista työväenyhdistyksiin, sillä heidän mielestään kaikkien yhteiskuntaluokkien naisten tuli toimia yhteisissä naisjärjestöissä.³¹ Miina Sillanpää ja toinen työläisnaisliiton johtonainen Hilma Pärsinen olivat liiton toiminnassa mukana vuoden 1902 edustajakokouksesta lähtien ja

31 Ks. myös Nutid 5–6/1900, 197–201.

heidät valittiin Suomen ensimmäiseen eduskuntaan 1906. Työläisnaisten liitto -nimestä luovuttiin 1906 ja liiton nimeksi tuli Sosialidemokraattinen naisliitto. (Leivo-Larsson 1945, 213–220; Kilpi 1953, 10–11, 20, 43–46; Lähteenmäki 2000, 28–34.)

Työläisnaisliiton alkuvaiheen tärkein tavoite oli yleinen ja yhtäläinen äänioikeus. Tässä se erosi ylempien luokkien naisasiajärjestöistä, jotka tavoittelivat äänioikeutta vain itselleen, varallisuuteen perustuen. Työläisnaisten tavoitteet koskivat myös naisten oikeudellista asemaa, avioliittolainsäädäntöä, uskonnonvapautta, yksinhuoltajaäitien ja aviottomien lasten asemaa, siveellisyyttä, oppivelvollisuutta ja koulupakkoa sekä äitiyssuojelua. Eniten keskustelua herättivät siveellisyyssykymykset, erityisesti köyhien työläistyttöjen ajautuminen prostituutioon. Sisällissodan jälkeen tärkeimpänä oli sota-orpojen ja punaleskien tilanne ja poliittisten vankien auttaminen. (Kilpi 1953; Lähteenmäki 2000, 45–109, 120.)

Työläisnaisliitto hajosi sisällissodan jälkeen maltilliseen (sosiaalidemokraattiseen) ja radikaaliin (kommunistiseen) siipeen. Miina Sillanpää ja hänen ympärilleen kerääntynyt maltillista sosiaalidemokratiaa edustanut naisryhmä julistautui 1920 vanhan naisliiton toiminnan jatkajaksi. Liiton nimi vaihdettiin Suomen Sosialidemokraattiseksi Työläisnaisten Liitoksi. Radikaalia linjaa edustaneet naiset jatkoivat vanhan Sosialidemokraattisen Naisliiton toimintaa. Liitto lakkautettiin yhdessä Suomen Kommunistisen Puolueen kanssa vuonna 1923 Kominternin ohjeiden mukaisesti. (Sulkunen 1989, 68–70; Kilpi 1953, 172–182; Leivo-Larsson 1945, 220–221; Lähteenmäki 2000, 110–111.) Suomen sosialistisen työväenpuolueen seuraajaksi perustettiin 1924 Sosialistinen Työväen ja Pienviljelijöiden Vaalijärjestö (ks. Kilpi 1953, 182; Saarela 2008, 306).

Naisten järjestölehtien ja kaupallisten naistenlehtien eroja ja yhtäläisyyksiä

Ensimmäisen menestyvän suomalaisen kaupallisen naistenlehden, *Kotilieden*, ideoi Werner Söderström Osakeyhtiön toimitusjohtaja Jalmari Jäntti ulkomailla menestyneiksi osoittautuneiden naistenlehtien perusteella. *Kotilieden* esikuvia olivat muun muassa ruotsalainen *Husmodern* ja amerikkalainen *Good Housekeeping*. (Häggman 2001, 313; Töyry 2005, 251.) Ennen *Kotiliettä* Suomessa ilmestyi vuonna 1921 Edis-tysseurojen Kustannus oy:n kustantama, Helmi Krohnin toimittama *Naisten Lehti, Suomen Naisten ja Kotien äänenkannattaja*. Ensimmäiset kilpailijat *Kotiliesi* sai 1930-luvulla, kun *Kauneudenhoitolehti*, *Oma Koti*, *Eeva* ja *Hopeapeili* perustettiin.

Pohjaa uusien naistenlehtien menestykselle loi suomalaisen aikakauslehdistön modernisoituminen 1920-luvulla. Kustannustalot alkoivat tällöin kilpailla lehtimarkkinoilla uusia lehtimuotoja julkaisten. Kirjallisista, lukemistotyyppisistä aika-

kauslehdistä siirryttiin eurooppalaisen esikuvan mukaisiin, kuvajournalismiin ja monipuoliseen sisältöön panostaviin makasiinimuotoisiin lehtiin, joissa ajankohdattaisia asioita käsiteltiin rentoon tyyliin. Lehtiin alettiin myös palkata päätoimisia toimittajia, joiden vastuulla oli vain yhden lehden toimittaminen. Erityisesti Otavan vuonna 1917 perustama *Suomen Kuvalehti* osoittautui menestykseksi, mutta useat muut uudet aikakauslehdet jäivät lyhytikäisiksi. (Uino 1991b, 42–43, 81–93; Leino-Kaukiainen 1992a, 220–221.)

Suomessa oli jo 1800-luvun lopulta lähtien ilmestynyt koko perheelle suunnattuja yleisaikakauslehtiä, jotka yleissivistävän, viihteellisen ja lukuaineiston ohella sisälsivät naistenlehdille tyypillisiä elementtejä kuten ruokareseptejä, käsityöohjeita ja muotia. Vuonna 1907 perustettu, Helsingin Kustannusosakeyhtiön julkaisema *Jokamiehen Viikkolehti* aloitti muodin esiinmarssin kuvalehdistössä esittelemällä naisten ja lasten pukimiam. Laajimmin muotia seurasi autonomian ajan lopun tärkein perhelehti *Kodin Kuvasto* (1911–1917). (Uino 1991a, 37–42, 58–59.) Raili Malmberg on laskenut, että ennen vuotta 1918 ilmestyneestä yli 80 yleisaikakauslehtityypisestä lehdestä kolmisenkymmentä oli konseptiltaan sellaisia perhelehtiä, joita voi pitää naistenlehtien edelläkävijänä. Yleissivistävän, viihteellisen ja lukuaineiston ohella ne sisälsivät myös selvästi naistenlehtien tyypillisimpiä elementtejä kuten ruokareseptejä, käsityöohjeita ja muotia. (Malmberg 1991a, 194.) 1920-luvulla Suomessa ilmestyi muotipiirustuksia sisältävät mallilehdet *Revue des Modes* (1921–1924), *Pariisin muodin Revue des Modes* (1923–1924) ja *Muotikuvasto* (1929–1935), joissa ei ollut journalistista sisältöä. (Malmberg 1991a, 207.)

Tutkimusaineistoon kuuluvien lehtien kohdalla lehdistä ei voi kansikuvan³² tai ilmoituksellisten sisällön perusteella aina kertoa, onko kyse järjestö- vai kaupallisesta naistenlehdestä. Järjestölehtien kansikuvissa kuvattiin yleensä järjestön toiminnan kannalta keskeisiä aiheita. *Emäntälehdien* kansikuvissa oli 1920-luvulla piirroskuva pyöreäposkisesta emännästä; 1930-luvun kannen valokuvien aiheena oli maaseutu, maalaistalon elämä tai marttojen toiminta. *Lotta Svärd* -lehden kansikuvat (valokuvat) kertoivat järjestön toiminnasta. *Naisten Äänen* ja *Toverittaren* kannessa oli joko henkilökuva (valokuva) tai liiton tai järjestön toimintaan liittyvä valokuva tai – kulttuurilehteen viitaten – taidejäljennös. *Astrassa* sen sijaan oli alusta lähtien kaupallisten aikakauslehtien tapainen kansisivu, joka oli 1930-luvulla värillinen. Kansikuvat viittasivat lehden olevan naisille suunnattu kulttuurilehti. 1920-luvulla kansikuvissa oli muun muassa Suomen presidentin rouva Ester Ståhlberg ja Ruotsin kuningatar Viktoria sekä taidejäljennöksiä. 1930-luvulla *Astran* kuvavalikoima oli laajempi. Ministerin rouvien ja kuningattarien lisäksi kannessa oli kuuluisien näyttelijättärien kuvia sekä vuodenaikaan sopivia piirroskuvia muodikkaista naisista.

32 Kansia on tässä ja seuraavissa kappaleissa tarkasteltu vuosien 1895, 1905, 1915, 1925 ja 1935 vuosikerroista.

Mainonnan osuus lehtien sisällöstä kasvoi koko tutkimusajanjakson ajan lukuun ottamatta *Työläisnaista* ja *Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehteä*, jotka kärsivät sisällissodan jälkeen ilmoitusboikotista (ks. Saarela 2008, 128–131). Järjestölehdissä oli 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa hyvin vähän jos lainkaan mainoksia, mutta ilmoituksellisen sisällön osuus kasvoi niin, että sotien välisenä aikana *Naisten Äänessä*, *Emäntälehdessä*, *Astrassa* ja *Suomen Naisessa* oli parhaimmillaan 20–50 prosenttia sisällöstä mainoksia eli suunnilleen yhtä paljon tai jopa enemmän kuin kaupallisissa naistenlehdissä; erityisesti pääsiäis- ja joulunumeroissa ilmoituksia oli runsaasti. Ensimmäisessä kaupallisessa naistenlehdessä *Naisten Lehdessä* ilmoituksellista sisältöä taas oli vähemmän kuin edellä mainituissa järjestölehdissä. Kaupallisissa naistenlehdissä ilmoituksellisen osuuden määrä saattoi vaihdella yhden vuosikerran sisällä numerokohtaisesti muutamasta prosentista 50 prosenttiin sisällöstä.³³ Vertailun vuoksi: *Suomen Kuvalehdessä* mainonnan osuus oli 1920-luvulla noin 30–40 prosenttia sisällöstä ja 1930-luvulla noin 20–40 prosenttia sisällöstä. (Ks. liite 1.) Mainonta oli naistenlehdissä nähdäkseeni samantyyppistä kuin muissakin lehdissä, sillä esimerkiksi sotien välisen ajan suurmainostajien kuten kustannustalojen, Stockmannin, Elannon, SOK:n, Fazerin, urheiluvälineiden myyjien, Vaasan höyryleipomon, Sunlight- Lux-, Havin Maija-, Tekan Ilona- ja Tampereen Saippuatehtaan Orvo-saippuan mainoksia oli runsaasti myös naistenlehdissä. (Sotien välisen ajan mainonnasta ks. Heinonen & Konttinen 2001, 50–52.)

Suurimman muodonmuutoksen tutkimusajankohtana kävi läpi Suomalaisen puolueen, sittemmin Kokoomuspuolueen *Suomen Nainen*. Aluksi lehdellä ei ollut erillistä kansisivua vaan pääkirjoitus alkoi sanomalehtien tapaan etusivulta. 1920-luvulla pääkirjoitussivun keskellä oli valokuva, joka liittyi pääkirjoitukseen tai johonkin muuhun lehdessä julkaistuu kirjoitukseen. Muutamissa numeroissa etusivu oli varattu aikakauslehtien tavoin vain kuvalle tai kuvalle ja esimerkiksi runolle. 1930-luvulla lehdessä oli aikakauslehtien taiton mukainen, kulttuurilehden sisältöön viittaava kansi. Kansikuvissa oli joko taideteosjäljennöksiä tai valokuvia taiteilijoista, esimerkiksi Ansa Ikosesta. 1915 lehdessä oli mainoksia noin 0–13 prosenttia sisällöstä, mutta 1935 mainosten osuus oli 13–50 prosenttia.

Kaupallisen *Naisten Lehden* kansikuvissa oli taideteosjäljennöksiä tai merkkinaisten kuvia, eli lehden kansi oli samantapainen kuin *Astrassa* tuohon aikaan ja *Naisten Äänessä* myöhemmin. *Kotilieteen* on totuttu yhdistämään Martta Wendelinin piirtämät idyllisestä perhe-elämästä maaseudulla kertovat neliväriset kuvat. Wendelinin käsialaa olevat kansikuvat ovat kuitenkin alun perin *Oman Kodin* tunnusmerkki, ja *Kotilieden* kansia Martta Wendelin alkoi tehdä vasta lehtien yhdistyttyä.

33 Mainonnan määrä on laskettu mainoksille varatun pinta-alan ja sivumäärän mukaan. Tavallisesti mainonnalle oli varattu omat sivunsa tai, mikäli samalle sivulle oli taitettu sekä mainoksia että journalistista sisältöä, mainontaa oli täsmälleen esim. ½ tai ¼ sivusta tai 2/3 sivusta.

Siihen asti *Kotiliedessä* oli joko aiempien vuosisatojen säätyläiselämää kuvaavia tai deijäljennöksiä tai *Oma Kodin* kansikuvia läheisesti muistuttavia, martha wendelinmäisiä perhe-elämää kuvaavia piirroskuvia. *Kauneudenhoitolehden*, *Eevan* ja *Hopeapeilin* kansi viittasi lehtien olevan kaupallisia naistenlehtiä: kansikuvassa oli laulajattaren, näyttelijättären, missin tai muuten julkisuudessa tunnetun naisen valokuva. *Hopeapeilissä* kanteen pääsivät joskus myös naisen puoliso tai lapset.

Järjestö- ja kaupallisten lehtien selkein ero oli toimitustavassa. *Koti ja Yhteiskunta*, *Hemmet och Samhället*, *Palvelijatar* ja *Työläisnaisen* varhaiset vuosikerrat olivat yhden naisen vastuulla. Tämän jälkeen järjestölehdillä oli vastaava toimittaja ja hänen lisäkseen yleensä 2–5 toimittajaa. Suurin, yhteensä yhdeksänhenkinen toimituskunta oli *Naisten Äänellä* 1920–1930-lukujen taitteessa. Järjestölehtien sisällöllisistä linjauksista vastasi usein järjestön hallitus tai järjestön johtohenkilöistä tai muista asiantuntijoista koostuva toimitus- tai neuvottelukunta. Avustajina toimivat järjestön johdopaikoilla toimivat jäsenet tai ulkopuoliset asiantuntijat, mutta myös lukijoita pyydettiin avustamaan lehtiä kirjoituksillaan. Varhaisia kaupallisia naistenlehtiä *Naisten Lehteä* ja *Kotiliettä* toimitettiin saman mallin mukana: lehdellä oli arvovaltainen toimituskunta ja asiantuntija-avustajia yhteiskunnan eri aloilta. Toimituskuntien jäsenet ja avustajat olivat naisjärjestöistä ja niiden lehdistä tuttuja nimiä. Vasta myöhempiä kaupallisia naistenlehtiä *Kauneudenhoitolehteä*, *Eevaa* ja *Hopeapeiliä* toimitettiin toimittajavetoisesti ja ottaen tietoisesti eroa järjestölehtiin. *Oma Koti* -lehdellä oli vain yksi toimittaja mutta avustajakunnaltaan lehti muistutti järjestölehtiä.

Järjestölehtien rakenne oli seuraavankaltainen: Lehden alkuosassa oli ajankohdasta aihetta käsittelevä pääkirjoitus, uutisiksi luokiteltavat järjestön toiminasta tai järjestön toiminnan kannalta ajankohtaisista asioista kertovat jutut sekä henkilökuvia kyseisen järjestön tai sitä lähellä olevan muun järjestön parissa elämäntyönsä tehneistä merkkipäiväänsä viettävistä tai äskettäin edesmenneistä naisista. Tämän jälkeen olivat vuorossa järjestön toiminnan ja sen ajamien tavoitteiden kannalta tärkeiden asioiden käsitteleviä artikkeleita ja pakinoita. Lehdillä oli myös ulkomaankirjeenvaihtajia tai ainakin lehdissä julkaistiin ulkomaisten sisarjärjestöjen tai naisten elämästä kertovia juttuja. Lehtien loppuosassa olivat käytännöllisiä neuvoja ja ajanvietettä sisältävät palstat. Lähes kaikkien lehtien ajanvieteosioon sisältyi kirjallisuuspalsta, novelleja ja jatkokertomuksia. Useimmissa lehdissä julkaistiin kysymyspalsta, jossa lehden toimittajat tai asiantuntijat vastasivat lukijoiden lähettämiin kirjeisiin. Mainokset oli yleensä erotettu lehden journalistisesta sisällöstä sijoittamalla ne lehden alkuun ja loppuun; sisäsivuilla oli tavallisesti vain muutamia mainoksia. Työläisnaisten lehdissä mainoksia oli huomattavan vähän. (Ks. liite 1.)

Koti ja Yhteiskunnan liitteenä julkaistiin *Käsitöitä*-liitettä, mutta sen jälkeen ilmestyneissä järjestölehdissä pukeutumista ja muotia käsiteltiin *Astraa* ja *Suomen Naista* lukuun ottamatta vähän, jos lainkaan. *Naisten Ääni* otti tietoisesti sen linjan,

että pukeutumispalstaa ei lehteen tule. *Emäntälehdessä* ja *Toverittaressa* pukeutumisneuvonta lisääntyi vähitellen 1930-luvun kuluessa, mitä ilmeisimmin vastauksena kaupallisten naistenlehtien aiheuttamaan kilpailulliseen haasteeseen. Kaupallisissa naistenlehdissä naisten ja jossain määrin myös lasten ja miesten pukeutumiskysymysten käsittely muodosti yhden lehden keskeisimmistä sisältöalueista. *Suomen Nainen* ja *Astra* pyrkivät 1920- tai viimeistään 1930-luvulta lähtien olemaan kaupallisten naistenlehtien kaltaisia. Niiden kansisivut ja ilmoituksellinen sisältö olivat kaupallisten naistenlehtien kaltaisia, ne olivat muihin järjestölehtiin verrattuna selkeästi kuvalehtiä, ja niissä julkaistiin säännöllisesti muotipalstaa. Niiden linja ei ollut uusi. *Koti ja Yhteiskunta* -lehden lopettaessa lehden muotiliite jatkoi erillisenä julkaisuna nimeltä *Käsitöitä ja pukuja* (1912–1925), jota voidaan kutsua naisten kuluttajalehdeksi, koska se oli muotilehti, jossa ilmoitukset ja journalismi tukivat toisiaan (Töyry 2005, 211–241, 251).

Järjestölehdistä *Suomen Nainen*, *Astra* ja *Toveritar* olivat virallisesti puoluesidonaisia lehtiä.³⁴ *Naisten Ääni*, *Emäntälehti* ja *Lotta Svärd* -lehti ilmoittivat olevan puolueettomia lehtiä, mikä aikakauden kontekstissa tarkoitti, että lehti ei ollut minkään puolueen äänenkannattaja (vrt. Salokangas 1987, 331), vaikka esimerkiksi *Naisten Ääntä* julkaiseva Suomalainen Naisliitto olikin Nuorsuomalaista Puoluetta lähellä oleva järjestö. Vaalien alla *Naisten Äänen* sivuilla saivat palstatilaa porvarillisten puolueiden naisehdokkaat, mutta myös vasemmiston naisten vaalimenestys noteerattiin (Vehkalahti 2000b, 14).

Ei-kaupallisesta luonteesta huolimatta järjestölehdetkin toimivat taloudellisin perustein ja levikin kasvusta kannettiin huolta tästäkin syystä, ei vain lehden edustaman aatteen leviämisen kannalta. Järjestölehdet muistuttivat vuoden vaihteessa tilauksen uusimisesta, etsivät aktiivisesti uusia asiamiehiä tai tilaustenkerääjiä, kiittelivät ahkeria ja moittivat vähemmän ahkeria asiamiehiään, ja kehottivat toistuvasti lukijoitaan suosittelemaan lehteä ystävilleen ja näin edesauttamaan levikin kasvua. Muutamissa järjestölehdissä käytiin aika ajoin keskustelua siitä, pitäisikö lehteen sisältyä enemmän viihteellistä tai muuta lukijoita houkuttelevaa aineistoa, joka nostaisi tilaajamääriä ja toisi sitä kautta järjestöönkin lisää jäseniä.

Järjestölehtien levikit olivat vaatimattomia. Vain osa järjestön jäsenistä tilasi järjestönsä lehteä, esimerkiksi *Lotta Svärd* -lehteä tilasi vain noin kymmenesosa jäsenistä (Olsson 1999, 46). Erityisesti työläisnaisten lehdet kärsivät alhaisesta levikistä. Näiden lehtien kannattavuutta heikensi myös mainosten vähyyks muihin lehtiin verrattuna. Olen koonnut taulukkoon 3 tietoja naisten järjestölehtien levikeistä aiemman tutkimuksen ja lehtien oman ilmoituksen perusteella.

34 *Suomen Naista* kustansi vuodesta 1932 alkaen Kansallisen Kokoomuksen naisvaliokunta. *Astraa* julkaisi Ruotsalaisen kansanpuolueen alainen Svenska Kvinnoförbundet i Finland. *Toveritarta* julkaisi Työläisnaisliitto, ja vuodesta 1927 *Toveritar* oli sosialidemokraattisen puolueen puoluelehti (Jokinen 1991, 5, 9.)

Taulukko 3: Naisten järjestölehtien levikit 1900-luvun alussa

Lehti	Levikki
Koti ja Yhteiskunta	suurimmillaan 3 100 ⁱ
Naisten Ääni	10 000 vuonna 1917 ⁱⁱ
Emäntälehti	1900-luvun alussa 2200–2500; suurimmillaan levikki oli 1936–1939, jolloin se oli noin 15 000 ⁱⁱⁱ
Lotta Svärd	suurimmillaan ennen sotaa, hieman yli 10 000 ^{iv}
Toveritar	alle 2000 vuonna 1928 ^v

ⁱ Leino-Kaukiainen 1992b, 129, 132.

ⁱⁱ Naisten Ääni 13/1917, 59.

ⁱⁱⁱ Haltia 1949, 164.

^{iv} Olsson 1999, 46.

^v Jokinen 1991, 7.

Kaupallisten lehtien journalistisen ja ilmoituksellisen sisällön välillä on aina selkeä kytkös. McCracken on todennut kytköksen näkyvän selkeimmillään siinä, että mainokset sijoitetaan mainostettavaa tuotetta tai sitä lähellä olevaa aihetta käsittelevien juttujen yhteyteen. Toiseksi lehden kaupallisuus tarkoittaa, että lehti mainostaa itseään myös mainostajille: journalistisella sisällöllä ei houkutella yksinomaan lukijoita vaan myös mainostajia, sillä sisältöä koskevilla valinnoilla lehti vakuuttaa mainostajille, että lukijoilla on tietynlaisia ostotottumuksia. (McCracken 1993, 43–44)

Journalistisen ja ilmoituksellisen sisällön kytkös oli vahvasti läsnä myös tutkimusaineistoon kuuluvissa järjestölehdissä, sillä niissäkin ilmoitukset pyrittiin sitomaan lehden tavoitteisiin. *Astrassa*, *Naisten Äänessä* ja *Suomen Naisessa* kehoitettiin käyttämään lehdessä mainostavia liikkeitä ja tuotteita; *Naisten Äänessä* tähän kehoitettiin sillä perusteella, että mainostajat ovat naisasian puolella. Vuonna 1915 *Naisten Ääni* ilmoitti lukijoilleen, että toimitus on valinnut lehden mainostajat ”suurella huolella ja etupäässä pitämällä silmällä naisten ja perheenemäntien tarpeita” sekä ”kaikki mitä ruumiin verhoamiseen tulee”. Lehti korosti vielä, että mainostajiksi on valittu vain ensiluokkaisia liikkeitä, jotta maaseudulta Helsinkiin asioimaan tulevat maalaiset tietävät, missä ostokset kannattaa tehdä.³⁵ *Emäntälehti* kertoi lukijoilleen, että lehdessä ei julkaista ”sellaisten ulkomaisten tuotteiden ilmoituksia, joita tiedetään kotimaassa valmistettavan”.³⁶ *Emäntälehtien* tavoitteet ja kytkökset näkyivät 1920-luvulla myös

35 Naisten Ääni 2/1915, 21.

36 Emäntälehti 1/1933, 14.

siinä, että kolmasosan etukannesta valtasi Valion mainos. *Toverittaren* mainostajista iso osa oli työväen kauppoja ja osuusliikkeitä.

Toverittaressa, *Emäntälehdessä*, *Astrassa* ja *Naisten Äänessä* oli lisäksi sisältöä, jonka perusteella lehdet nykyään saisivat huomautuksen lehden journalistisen ja ilmoituksellisen sisällön sekoittumisesta. *Toverittaressa* ja *Emäntälehdessä* julkaistiin artikkeliin asuun puettuja mainoksia, joita ei oltu varustettu tekstillä ”Ilmoitus”. Niinpä lehtien käsityöpalstoilla annettiin ohjeita Neoviuksen mallin mukaisiin neu-leisiin ja eräässä pakinassa Mattilan Miina havaitsi Suomen Sokerin valmistaman so-kerin olevan parempaa kuin ulkomaisen sokerin.³⁷ *Naisten Äänen* kotitalouspalstalla harjoitettiin tekstimainontaa. Esimerkiksi siivousneuvoja annettaessa kerrottiin, että tomuttaminen onnistuu parhaiten Universal-pölynimijällä, jonka voi ostaa O.Y. Elu-xilta ja että hyvää kiillotusvahaa saa Winter & Co:n O.Y:n tehtaasta.³⁸ *Astran* käsityö-palstalla kerrottiin Revue des Mode’n liikkeen olevan hyvä paikka hankkia vaatteiden kaavat ja leikkauttaa kankaat. Saman sivun alalaidassa oli Revue des Mode’n mai-nos.³⁹ On tosin huomattava, että mainontaa ryhdyttiin säätelemään Suomessa vasta 1930-luvulla. Siihen asti alan etiikka perustui lähinnä itsesääteilyyn. (Ks. Heinonen & Konttinen 2001, 79–81.) *Astran* ja *Suomen Naisen* muotipalstoilla esiteltiin yleisesti tiettyjen valmistajien tai suunnittelijoiden muotia muotilehtien tavoin ja muotisalon-kien ja kangasvalmistajien mainokset oli sijoitettu muotipalstojen yhteyteen.

Kaupallisten naistenlehtien tulo lehtimarkkinoille ei aluksi merkinnyt muu-tosta naisille suunnattuun journalismiin. *Naisten lehdien* sisältö oli hyvin samanta-painen kuin olemassa olevien naisten järjestölehtien sisältö; lehti muistutti varsinkin *Suomen Naista*. *Kotiliesi* muistutti tutkimusajankohtana *Emäntälehteä*. Kaupallisuudestaan huolimatta *Kotiliesi* ei suuresti eronnut sisällön ja lukijan puhuttelun osalta järjestölehdistä. Se muun muassa julistautui ”kotitalousväen ammattilehdeksi” ja sen toimitus- ja avustajakuntaan kuului samoja henkilöitä kuin naisjärjestöihin ja niiden lehtien toimittajiin ja avustajiin. Järjestölehtien tavoin *Kotiliedellä* oli toimituskunta ja sitä avustivat eri alojen asiantuntijat. Lehden alkuosassa oli järjestölehdille omi-naisia kirjoituksia perheen taloudenhoidosta, naisia ja koteja koskevasta lainsää-dännöstä sekä keittiön ja ruoanlaiton uudistamisesta. Porvarillisten naisjärjestöjen lehdet noteerasivat *Kotilieden* perustamisen ja niissä julkaistiin *Kotilieden* mainoksia lehden perustamisen aikaan.⁴⁰ Esimerkiksi *Suomen Naisessa* esitettiin toive, että *Suomen Naisen* tilaajat tilaisivat *Kotilieden* oman lehensä lisäksi.⁴¹

Järjestölehdistä *Kotiliesi* erosi – *Astraa* ja *Suomen Naista* lukuun ottamatta – ku-vien ja mainonnan runsaudella ja kaupallisille aikakauslehdille ominaisella ulko-

37 Esim. *Emäntälehti* 5/1934, 163; 6/1935, 203; *Toveritar* 23–24/1928, 377.

38 *Naisten Ääni* 20/1924, 303; *Naisten Ääni* 19/1926, 292.

39 Esim. *Astra* 17/1927, 288.

40 *Suomen Nainen* 6–7/1923, takakannen sisäsivu; *Suomen Nainen* 34/1926, 313.

41 *Suomen Nainen* 12/1922, 306.

asulla ja taitolla. *Kotiliesi* saavutti suuren suosion ja sen levikki nousi nopeasti (ks. taulukko 4). *Kotilieden* konseptin onnistumisesta kertoo sekin, että 1930-luvun pula-aika oli *Kotiliedelle* paradoksaalisesti menestyksen aikaa, koska silloin joka taloudessa tarvittiin hyviä neuvoja edulliseen ruoanvalmistukseen (Töyry 2005, 303). *Kotiliesi* sai ensimmäisen kilpailijansa vuonna 1931, kun Otava ryhtyi julkaisemaan *Oma Koti* -lehteä. Lehden levikki nousi mukavasti tavoittaen *Kotilieden* myyntiluvut (ks. taulukko 4) ja lehdet kävivät kovaa kilpailua lukijoista. *Oma Koti* -lehden kohtaloksi koitui maailmanlaajuinen lama, jonka vuoksi kustantajat päättivät yhdistää voimansa. Otava ja WSOY perustivat Yhtyneet Kuvalehdet vuonna 1934 ja *Oma Koti* sulautettiin *Kotilieteen*. (Malmberg 1991a, 202–203; Tarkka 1980, 376.)

Toisenlaisen kilpailijan *Kotiliesi* sai *Eeva*-lehdestä, jota sen kustantaja, Tilgmannin kirjapainon omistaja Amos Andersson ryhtyi 1930-luvun alussa suunnittelemaan uudensivustetuksi, sivistyneelle, muodikkaalle, urheilulliselle ja seurapiireissä liikkuvalla naiselle. Hän kutsui lehden päätoimittajaksi vuodesta 1931 ilmestyneen *Kauneudenhoito-lehden* päätoimittajan Lempi Torpan. *Kauneudenhoito-lehti* lopetettiin ja sen tilalle tuli *Eeva*. Lempi Torpan tavoitteena oli *Eevan* muodostuminen eräänlaiseksi statussymboliksi lukijoilleen. Hänellä oli myös vahva kaupallisuuden taju; hän teki *Eevasta* tietoisesti kaupallista lehteä. Lehden levikki lähti tasaiseen ja varmaan, joskaan ei jyrkkään nousuun. (Malmberg 1991a, 203–204, 209; Karlsson 1996, 89.) *Eeva* sai pian kilpailijakseen *Hopeapeilin*, jota toimitti *Oma Koti* -lehden entinen päätoimittaja Ida Pekari. Sota-aikana lehtimarkkinoille tuli kaksi uutta muotilehteä: Suomalainen mainonta oy:n julkaisema *Muoti ja Kauneus* ja Yhtyneiden Kuvalehtien julkaisema *Muotikuva*.

Taulukko 4. Kaupallisten naistenlehtien levikit 1920–1940-luvuilla

Lehti	Levikki
Naisten Lehti	ei tietoa
Kotiliesi	vuonna 1923: 9 500; vuonna 1924: 31 000; 1920-luvun lopussa 79 000; vuonna 1946: 200 000 ⁱ
Oma Koti	vuonna 1931: 37 000; kesäkuussa 1934: 77 000 ⁱⁱ
Eeva	vuonna 1946: hieman alle 100 000 ⁱⁱⁱ
Hopeapeili	vuonna 1946: hieman alle 100 000 ^{iv}
Omin Käsin	vuonna 196: yli 40 000 ^v
Muoti ja Kauneus	ei tietoa
Muotikuva	vuonna 1946: hieman alle 20 000 ^{vi}

ⁱ Malmberg 1991a, 200, 209; Karlsson 1996, 58.

ⁱⁱ Malmberg 1991a, 202.

ⁱⁱⁱ Malmberg 1991a, 209.

^{iv} Malmberg 1991a, 209.

^v Malmberg 1991a, 214.

^{vi} Malmberg 1991a, 215.

Oma Koti, *Kauneudenhoitolehti*, *Eeva* ja *Hopeapeili* olivat 1920–1930-lukujen naistenlehdistä tietoisesti kaupallisimmat lehdet. Ne oli suunnattu itsenäisille, ylä- ja ylempää keskiluokkaa edustavalle kaupunkilaisnaiselle, joka ei välttämättä ollut perheenemäntä vaan itsenäinen virkanainen. *Kauneudenhoitolehti* koostui yksinomaan kauneudenhoitoa ja muotia koskevista kirjoituksista, *Oma Koti* -lehdessä, *Eevassa* ja *Hopeapeilissä* käsiteltiin muotia, kauneudenhoitoa, kulttuuri- ja seurapiirielämää ja tapakulttuuria. *Oma Koti* -lehteen ja *Hopeapeiliin* sisältyi myös ruokaohjeita. Lehtien ulkoasuun ja taittoon kiinnitettiin huomiota. Siinä missä järjestölehdissä kuvitusta oli *Astraa* ja *Suomen Naista* lukuun ottamatta vähän, ja kuvat olivat *Kotiliedessäkin* sivuosassa tekstiin nähden, oli visuaalinen ilme näissä lehdissä tärkeässä asemassa. Erityisesti pukeutumissivuilla pukeutuminen esitettiin pääasiassa kuvien kautta.

Järjestölehdistä, *Oma Koti* -lehdestä ja *Kotiliedestä* poiketen *Kauneudenhoitolehdessä*, *Eevassa* ja *Hopeapeilissä* oli lehtikohtainen sivunumerointi. *Kotiliedellä* oli vielä toimituskunta, mutta sen jälkeen perustetuilla kaupallisilla naistenlehdillä oli päätoimittajana ammattitoimittaja ja lehtiä avustivat kirjoittamisen ammattilaiset eli kirjailijat, eivät muiden alojen asiantuntijat kuten järjestölehdissä tai kirjapainon työntekijät. Ennen Yhtyneiden Kuvalehtien aikaa WSOY:ssä oli ollut tavallista, että yhtiön kirjallisen osaston virkailijat joutuivat toimittamaan tai avustamaan niitä lukuisia aikakauslehtiä, joita yhtiö 1920-luvulla oli ottanut kustannettavakseen (Häggman 2001, 313). *Eeva* ja *Hopeapeili* edustivat uudenlaista lehtikulttuuria siinäkin mielessä, että niitä ostettiin 1920- ja 1930-luvuilla pääasiassa irtonumeroina. *Kotiliettä* tilattiin kotiin. (Kivikuru 1996, 62.)

Yhteenvetona voi todeta, että julkaisuperusteiden pohjalta aineistoon kuuluvat lehdet jakautuvat naisten järjestölehtiin ja kaupallisiin naistenlehtiin. Järjestölehdet voidaan edelleen jakaa naisasiajärjestöjen ja muiden naisjärjestöjen lehtiin. Kaupalliset naistenlehdet taas voi jakaa järjestölehtien formaattia seuranneisiin, valistusta ja neuvontaa antaneisiin naistenlehtiin ja niistä tietoisesti erottautumaan pyrkineisiin muotilehtiin. Lehdet voi näin ollen nähdä sijoittaa taulukon 5 mukaisesti janelle, jonka toisessa päässä ovat naisasiajärjestöjen lehdet ja toisessa päässä kaupalliset muotilehdet. Naisjärjestöjen lehdet ja niiden formaattia seuranneet kaupalliset naistenlehdet sijoittuvat niiden väliin.

Taulukko 5: Naistenlehtien jaottelu tässä tutkimuksessa

Naisasiajärjestöjen lehdet	Koti ja Yhteiskunta (1889–1911), Hemmet och Samhället (1889–1894), Nutid (1895–1917), Naisten Ääni (1905–1949)
Naisjärjestöjen lehdet	Emäntälehti (1902–), Palvelijatar (1905–1906), Työläisnainen (1906–1923), Suomen Nainen (1913–1990), Astra (1919–1992), Toveritar (1922–1973), Naistyöläinen (1925), Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehti (1925–1930), Lotta Svärd (1929–1944), Kenttälotta (1941–1942)
Järjestölehtien konseptia seuranneet kaupalliset naistenlehdet	Naisten lehti (1921), Kotiliesi (1922–), Oma Koti (1932–1934), Omin Käsin (1938–1972)
Kaupalliset muotilehdet	Kauneudenhoitolehti (1931–1933), Eeva (1933–), Hopeapeili (1936–1971), Muoti ja Kauneus (1940–1941), Muotikuva (1944–1951)

Lehtien pukeutumisasiheisen sisällön ja muun muassa kansikuvien ja mainonnan perusteella kuva naistenlehtikentästä muuttuu, sillä kuten mainitsin, *Suomen Nainen* ja *Astra* alkoivat viimeistään 1930-luvulla muistuttaa kaupallisia naistenlehtiä. Naistenlehdet ja vertailuaineistona olevan *Suomen Kuvalehti* jakautuvat täten taulukon 6 mukaisesti kolmeen ryhmään: 1) lehdet, joissa ei ollut muoti- tai pukeutumisasiheista palstaa, mutta joissa julkaistiin pukeutumiskysymyksiä käsitteleviä juttuja tai paki-noita; 2) lehdet, joissa lukijoille annettiin pukeutumisneuvontaa ja 3) muotilehdet. Naistenlehtien osalta näiden kolmen lehtityypin edustajien julkaiseminen voidaan ajoittaa kronologiseen järjestykseen, sillä ryhmän 1) lehdet perustettiin 1889–1925; ryhmän 2) lehdet perustettiin 1921–1929⁴² ja ryhmän 3) lehtityypin ilmestyminen voidaan ajoittaa vuoteen 1924, kun Astrassa alettiin julkaista muotipalstaa; muutoin kaupalliset muotilehdet perustettiin 1931–1944.

42 Lasken 1941 perustetun *Kenttälotan* vuonna 1929 perustetun *Lotta Svärd* -lehden sisarjulkaisuksi.

Taulukko 6: Naistenlehtien jaottelu pukeutumisaiheisen aineiston perusteella

Lehdet, joissa ei ollut pukeutumispalstaa	Koti ja Yhteiskunta, Hemmet och Samhället, Nutid, Emäntälehti (vuosina 1903–1930), Palvelijatar, Työläisnainen, Naisten Ääni, Suomen Nainen (vuosina 1913–1928), Astra (vuosina 1919–1921), Toveritar (ajoittain), Naistyöläinen, Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehti
Pukeutumisneuvontaa antaneet lehdet	Naisten Lehti, Kotiliesi, Emäntälehti (vuodesta 1931), Oma Koti, Omin Käsin, Toveritar (ajoittain), Astra (vuosina 1922–1923), Lotta Svärd, Kenttälotta
Muotilehdet	Astra (vuodesta 1924), Suomen Nainen (vuodesta 1929), Kauneudenhoitolehti, Eeva, Hopeapeili, Muoti ja Kauneus, Muotikuva, Suomen Kuvalehti

Niistä lehdistä, joissa ei ollut muotia tai pukeutumista käsittelevää palstaa, käytännössä vain Naistyöläisestä puuttui pukeutumisaiheinen sisältö kokonaan; muissa naisten pukeutumista saatettiin käsitellä runsaastikin. Kyse oli tällöin muotiin ja naisten muodikkauden haluun yhteiskunnallisena ilmiönä kohdistuva kirjoittelu. Koska kyse oli pääasiassa muodin kritisoinnista, olen nimennyt tämän lähestymistavan muotikriittiseksi diskurssiksi. Esittelen diskurssin ja sen taustan seuraavassa luvussa. Pukeutumisneuvontaa antaneissa lehdissä nojaututtiin rationaalis-sivistykselliseen pukeutumisdiskurssiin. Esittelen tämän diskurssin ja sen taustan luvussa *Valistuksellinen pukeutumisneuvonta*. Muotilehdissä pukeutumista käsiteltiin muotidiskurssiin nojautuen. Sen esittelen luvussa *Muodin maailma muotilehdissä*.

HOUSUKYSYMYS FEMINISTISESSÄ KESKUSTELUSSA

Pukureformiliikkeet ja -yhdistykset Yhdysvalloissa, Britanniassa ja Saksassa

Ranskan vallankumous teki, kuten aiemmin mainitsin, pitkistä housuista salonkikelpoiset miesten pukeutumisessa ja yksinkertaisti miesten pukeutumistyyliä. Myös naisten pukeutumisessa tuli Ranskan vallankumouksen jälkeen muotiin yksinkertaisempi empire-linjainen tyyli, mutta pukuhistorian näkökulmasta naisten pukeutumisesta on Ranskan vallankumouksen jälkeen määrittänyt keskeisesti miehen ja naisen pukeutumisen kehittyminen toistensa vastakohtiksi. Empiremuodin jälkeen naisten muoti muuttui yhä feminiinisemmäksi ja naisellisia muotoja korostavammaksi: vyötärö kapeni, helmat ja hihat levenivät, koristeellisuus lisääntyi ja hattujen ja kampausten koot kasvoivat. Naisellisen silhuetin aikaansaaminen oli erityisesti korsetin, vanne- ja muiden alushameiden, turnyyrin ja muiden tukien ja lisäkkeiden varassa. Niiden johdosta ylempien luokkien naisen pukeutumisessa oli kyse monimutkaisesta ja aikaa vievästä pukemisesta – sanan mukaisesti – johon nainen tarvitsi usein apua. (Esim. Boucher 1987, 355–384; Ribeiro 1986, 125–139; Fischer 2001, 18–22.)

Naisen ja miehen pukeutumisen erojen on nähty heijastavan miehen ja naisen sosiaalisen roolin eriytymistä: mies oli perheenelättäjä ja edustaja julkisessa tilassa, naisen pukeutuminen kertoi hänen alemmasta asemastaan kodin ja yksityisen piirissä heikkona olentona, joka ei kykene fyysisiin ponnisteluihin (Ribeiro 1988, 141; Hollander 1994; Fischer 2001, 18–22). Ilmiöön kiinnittivät 1800–1900-lukujen vaihteessa huomiota myös sosiologit Thorstein Veblen (2002 [1899]) ja Georg Simmel (1986 [1905]), joiden ajatuksia käsittelin luvussa *Pukeutuminen ja sen tutkimus*, laatiessaan ensimmäiset teorit muodin olemuksesta ja sen yhteiskunnallisesta funktiosta. Veblen (2002, 97) esimerkiksi katsoi, että ”[t]odellinen syy [naisten] hametta kohtaan tuntemamme sitkeään mieltymykseen on yksinomaan se, että hame on kallis, joka käänteessä kantajansa tiellä ja esteenä kaikelle hyödylliselle toiminnalle”. Heidän teoriansa eivät tosin syntyneet tyhjästä, sillä Yhdysvalloissa oli jo 1800-luvun puolivälistä ja Euroopassakin 1880-luvulta lähtien keskusteltu muodin haitallisista vaikutuksista naisille ja etsitty ja esitetty sille vaihtoehtoja. Useissa vaihtoehtoissa keskeisenä ehdotuksena oli housupuvun käyttöönotto.

Tunnetuin housuehdotus näistä on naisten oikeuksia ajanut ja Amelia Bloome-riin henkilöitynyt feministinen pukureformi 1800-luvun puolivälissä. Kuitenkin jo ennen sitä eräät utopiyhteisöiksi laskettavat tai uskonnolliset yhteisöt olivat ottaneet

käyttöön naisten housupuvun. Lisäksi yksittäiset, reformiliikkeisiin ja yhdistyksiin kuulumattomat naiset alkoivat käyttää housuasua.

Utopiayhteisöt pukeutumisen uudistajana

Kaikista reformipukukokeiluista ei ole säilynyt tietoja. Tunnetuimmat yhteisöt, joissa naisten housupuku otettiin käyttöön ennen feministien aloitetta tai samaan aikaan sen kanssa, ovat Ranskassa 1830-luvulla perustettu varhainen sosialistinen saint-simonistien yhteisö; New Harmonyssa, Indianassa 1827 toiminut maallinen utopiayhteisö Tasa-arvon yhteisö (*Community of Equality*), jota perustajansa Robert Owenin mukaan kutsuttiin oweniitti-yhteisöksi; John Humphrey Noyesin 1848 perustama kristilliseen teologiaan pohjaava Oneida-yhteisö ja strangiittimormonien yhteisö. Pukeutumisreformi oli niissä osa yhteisön aatteellista tai uskonnollista elämäntapaa, jossa pyrittiin edistämään sosiaalista ja sukupuolten tasa-arvoa yhteisön jäsenten kesken. Housujen käytön perusteluna oli se, että se mahdollisti naisten osallistumisen työntekoon ja vähensi siten sukupuolten välistä jaottelua. Reformipukujen käyttöönoton tarkoituksena oli myös päästä eroon muotiin sisältyvästä eriarvoistavasta pukeutumisesta ja rahanmenosta, jota kalliiden muotivaatteiden hankkiminen merkitsi. Kristillisessä Oneida-yhteisössä myös ajateltiin, että reformipuvun käytöllä naiset vapautuisivat muodin seuraamisesta ja siihen liittyvästä naisille ominaisesta turhamaisuudesta. (Wolter 1994, 43–45; Fischer 1997, 112–121; Fischer 2001, 33–77.)

Pukureformia ajaneet liikkeet olivat osa 1800-luvun uudistushenkisyyttä, joka Yhdysvalloissa johti jo vuosisadan alussa erilaisten yhdistysten ja niiden kautta uudistusliikkeiden sekä vaihtoehtoista elämäntapaa edistämään pyrkinneiden utopiayhteisöjen perustamiseen. Kasvualustan yhteisöjen ja liikkeiden perustamiselle muodostivat pettymys Yhdysvaltojen vallankumouksen toteutumatta jääneisiin lupausiin sekä suuret ja nopeat yhteiskunnalliset muutokset: teollinen vallankumous, kaupungistuminen, kapitalistisen talousjärjestelmän kehittyminen ja tieteen ja teknologian kehitys ja niiden aiheuttamat poliittiset, sosiaaliset, taloudelliset ja kulttuuriset muutokset. Yhteisöjä ja uudistusliikkeitä perustettiin niin vastareaktiona modernin yhteiskunnan kehityskululle, erityisesti sen aiheuttamille ongelmille ja uhkakuville, kuin sen tuomien uusien mahdollisuuksien innoittamana. (Fischer 2001, 1–3, 9–12.)

Reformipukujen käyttöönotolle oli yhtä monia perusteita kuin yhteisöjen tai liikkeiden perustamiselle. Useimmat painottivat pukureformissaan terveydellisiä aspekteja, liikkumisen vapautta ja pukeutumisen yksinkertaisuutta, jonka haluttiin heijastavan yhteisön aatemaailman luonnetta. Lisäksi pukujen käyttö oli keino erottautua muusta yhteiskunnasta. Puku-uudistukset koskivat useimmiten naisten pukeutumisesta, sillä sen koettiin olevan enemmän uudistuksen tarpeessa. Vaikka eri reformi-

liikkeillä oli yhteneväinen ajatusmaailma ja samankaltaiset tavoitteet pukeutumisen uudistamisessa, käytännön toteutukset erosivat toisistaan, sillä jo eri terveysreformattoreilla oli eriäviä näkemyksiä siitä, mikä oli terveyden perusta ja kullakin uskonnollisella yhteisöllä oli oma painotuksensa. Siinä missä yksi yhteisö etsi täysin uutta pukeutumistapaa, toinen alkoi käyttää perinteistä, Eurooppaan jääneen koti-seudun pukua. (Wolter 1994, 43–46; Fischer 2001, 13–16, 42, 48–52.) Naisten housupukujen omaksuminen oli yhteisöltä poikkeuksellista aloitteellisuutta, sillä asu poikkesi suuresti vallitsevasta pukeutumistavasta ja -ajattelusta. Koska useiden yhteisöjen aatteellisena taustana oli Raamattuun tukeutunut uskonnollinen ajattelu, ei naisten pukeutuminen ”miesten vaatteisiin” tullut niissä kysymykseen (Fischer 2001, 42–43).

Vaikka kaikki yhteisön jäsenet käyttivät housupukua, puvut eivät olleet samantaisia, vaan miehille ja naisille oli omat pukunsa. Naisten housupuvut koostuivat polvipituisesta puvusta ja sen alla olevista suorista tai nilkasta kiristetyistä turkkilaismallisista pussihousuista. Pukujen esikuvana oli lasten pukeutuminen. Oneida-yhteisön johtaja Noeys katsoi, että pukeutuessaan lasten tavoin naiset säilyttäisivät neitseellisen olotilan. Lasten pukeutuminen nähtiin myös itsessään tasa-arvoisena, sillä se alkoi tuohon aikaan eriytyä sukupuolen mukaan vasta 5–6-vuotiaiden lasten pukeutumisessa. Lastenomaista ulkoasua korostettiin naisten lyhyellä kampauksella. Reformipuvun käyttöönotto ei tarkoittanut, että kaikki yhteisön naiset olisivat sitä käyttäneet. (Wolter 1994, 43–45; Fischer 1997, 112–121; Fischer 2001, 33–77.)

Reformipukujen historiaa tutkinut Gayle V. Fischer on todennut, että yhtenäinen pukeutuminen ei tuonut yhteisöihin sukupuolten tasa-arvoa, vaan naisten asema vastasi naisten asemaa yhteisön ulkopuolisessa yhteiskunnassa. Pukureformeja ajaneiden miesten tavoitteet vaikuttavat jaloilta: he halusivat yhteisöissään parantaa naisten työntekomahdollisuuksia, edistää naisten terveyttä ja mahdollisuuksia palvella Jumalaa, mutta käytännössä naisten asema ei ollut tasa-arvoinen miesten kanssa. Yhteisön johtajina voivat toimia vain miehet ja esimerkiksi oweniitti-yhteisössä naisia ei aina laskettu yhteisön täysivaltaisiksi jäseniksi. Jäsenyyden ehtona oli työnteke yhteisön hyväksi. Kotitaloustyöt sisältyivät tähän vain silloin, kun ne tehtiin kodin ulkopuolella, joten vain oman taloutensa kotitöitä tekeviä naisia ei laskettu yhteisön varsinaisiksi jäseniksi. Fischerin mukaan yhteisöissä omaksuttiin naisten housujen käyttö vain, jos se tapahtui miesten aloitteesta tai heidän hyväksymänään. Naisten vastaaviin aloitteisiin suhtauduttiin paheksuen ja pilkaten. Miehet itse eivät useinkaan reformipukua omaksuneet. (Fischer 2001, 37–41, 52–53, 77).

Reformipukujen käyttöönotto ei myöskään edistänyt housujen käyttöönottoa yhteisöjen ulkopuolella. Vaikka yhteisöt olivat edelläkävijöitä naisten oikeuksien ja pukureformin yhdistämisessä, ei tieto reformipukujen käyttöönotosta levinnyt kovinkaan laajalle yhteisöjen ulkopuolelle. Kun reformipukujen tapaisia pukuja alettiin ottaa käyttöön naisten urheilupukuna 1830- ja 1840-luvuilla, olivat näiden pukujen

esikuvina luultavasti eurooppalaiset kylpyläpuvut. Myöhemmät pukureformistit esittäytyivät käyttöön ottamiensa pukujen keksijöinä. Joko he eivät tienneet aiemmista pukukokeiluista tai sitten he halusivat ottaa niihin etäisyyttä, sillä yhteisöjen edustamien aatteiden vuoksi naisten housujen käyttö yhdistyi epäilyttäviin elämäntapoihin kuten moniavioisuuteen, prostituutioon ja naisten miehistymiseen. Viimeksi mainittuun näkemykseen vaikutti muun muassa se, että Oneida-yhteisössä naisten lyhyet hiukset tulkittiin maskuliiniseksi, ei lapsenomaiseksi piirteeksi. Oweniittien ja saintsimonistien perintönä naisten housujen käyttö yhdistettiin löyhään moraalisiin ja vapaaseen rakkauteen, sillä yhteisö tuomitsi avioliitto-instituution. (Wolter 1994, 44, 46; Fischer 2001, 39–41, 77.)

Bloomer-puku

1800-luvun puolivälissä käyttöönotettu bloomer-puku oli muuten aikakauden naisten muodin mukainen, mutta vain polvipituinen, jolloin puvun alla olevat turkkilaismalliset housut paljastuivat. Puvun käyttöönotto ei virallisesti ollut osa naisliikettä, mutta se oli aatteellisesti ja henkilökohtaisesti naisliikkeeseen kytköksissä. Valitseva mielipide yhdisti bloomer-puvun käyttäjät kaikkiin niihin, jotka ajoivat naisille tasa-arvoa ja häiritsivät näin yhteiskuntarauhaa. Voimakkaan julkisen paheksunnan ja pilkallisen suhtautumisen vuoksi puku jäi lyhytikäiseksi kokeiluksi. Puvun alkuperästä on monta tarinaa; tunnetuimman version mukaan puvun keksi naisasianainen Amelia Bloomer. Todellisuudessa hänen keskeisin roolinsa pukureformissa oli sen puolustaminen toimittamassaan naisasiaa ajavassa *Lily*-lehdessä.

Naisliike järjestäytyi Yhdysvalloissa vuonna 1848. Naisyhdistyksen ydinjoukkoon kuuluneet Elizabeth Smith Miller, Elizabeth Cady Stanton ja Amelia Bloomer ottivat housupuvun käyttöön 1851 Millerin aloitteesta. Puvun alkuperästä on esitetty useita teorioita: Miller on voinut saada idean pukuun lähiseudulla asuneelta Oneida-yhteisöltä, 1800-luvun alkupuolella voimistelussa käyttöönotetusta housupuvusta tai kylpyläpuvuista, joihin hänellä on ollut mahdollista tutustua sveitsiläiseen kylpylään suuntautuneella häämatkalla. Puku olisi saattanut jäädä yksittäiseksi kokeiluksi, jollei Bloomer olisi samaan aikaan käynyt *Lily*-lehdessä väittelyä naisten pukeutumisesta. (Wolter 1994, 48–56; Fischer 2001, 79–82; Cunningham 2003, 38.) Bloomer-puvun voi sanoa olleen oman aikansa mediailmiö, jossa tosiasiat jäivät yleisen moraalisen närkästyksen ja villinä laukkaavan mielikuvituksen jalkoihin.

Housupukujen käyttö ei ollut 1800-luvun puolivälin naisille täysin vierasta edellä esiteltyjen yhteisöjen ulkopuolellakaan, sillä bloomer-puvun mallinen puku oli ollut ylempien luokkien naisilla käytössä kylpylöissä, voimistelussa ja ulkoilma-aktiiviteetteja kuten krikettiä ja vuorikiipeilyä harrastettaessa jo 1800-luvun alusta alkaen

niin Saksassa, Englannissa Yhdysvalloissa ja Ruotsissa. Jotkut naiset olivat alkaneet käyttää housupukua kotioloissa käytännöllisenä työasuna. Lehdissä oli kerrottu yksittäisistä housuja käyttävistä naisista, kuten maailmanmatkaajista Lady Esther Stanhopesta ja Ida Pfeifferista ja taiteilija Rosa Bonhauerista ja George Sandista, jotka olivat syystä tai toisesta ryhtyneet käyttämään housupukua. Matkakertomusten kautta Eurooppaan ja Yhdysvaltoihin oli levinnyt tietoa turkkilaisnaisten puvusta, joka koostui housuista ja sen päällä pidetystä lyhyestä tunika-mallisesta puvusta. (Wolter 1994, 46–52; Cunningham 2003, 31–32, 37–38, 58–60, 70.)

Naisasialiikkeen järjestäytyessä muodin terveydelle haitallisiin vaikutuksiin perustuva yleinen muodinvastaisuus oli lisääntynyt lääketieteellisissä julkaisuissa, aikakaus- ja sanomalehdissä ja pamfleteissa. Pilapiirroksissa naurettiin naisten muodille ja muodikkuuden halulle. Muodin mukaisen pukeutumisen kritisoitiin vaikeuttavan liikkumista ja tavaroiden kantamista ja olevan monin tavoin haitallista naisten terveydelle: pitkät helmat keräsivät kadulta kaikki jätteet mukaansa, korsetti vahingoitti sisäelimiä, painavat hameet ja alushameet aiheuttivat naisen anatomialle kohtuutonta rasitusta ja muoti, joka peitti ja paljasti naisen ruumista epätasaisesti, altisti naisia sairauksille. Suurimpana huolenaiheena oli (valkoisen keskiluokan) tulevien sukupolvien terveys, sillä muodin epäterveellisyyttä tarkasteltiin sen naisten lisääntymiskyvylle, raskauksille ja syntyville lapsille aiheuttamien riskien kautta. Lisäksi muodikkuus yhdistettiin mielisairauteen, sillä pukeutumiskäytänteisiin kuuluneen tavan vaihtaa asua useasti päivässä katsottiin tekevän naisista henkisesti epävakaita. Muodikkuudenhalu itsessäänkin nähtiin erityisesti naisia vaivaavana sairautena. Kritiikki kohdistui pääasiassa keskiluokan naisiin, mutta myös työväenluokan naisista oltiin huolissaan, sillä muodinmukaisuuden tavoittelun nähtiin johtavan heidät ennen pitkää synnilliseen elämään tai ilmaisevan heidän haluaan naida ylempiluokkainen aviomies. (Wolter 1994, 38–42; Fischer 2001, 23–30.)

Lääkäreiden muotikritiikki jäi kuitenkin pitkälti ammattialan sisäiseksi keskusteluksi, sillä he käsitelivät asiaa pääasiassa ammattijulkaisuissa (Cunningham 2003, 25). Terveys- ja hygieniareformia vaatineiden liikkeiden työ oli kauaskantoisempaa. Ne pyrkivät haastamaan vallitsevan lääketieteen esittämällä, että sairauksien hoitamisen sijaan huomio olisi kiinnitettävä sairauksien ehkäisyyn ja elintapojen muutoksiin. Tämä koski muun muassa pukeutumisen uudistamista; lisäksi he korostivat kasvisyönnin ja raittiuden, fysiologiaa ja hygieniaa koskevan valistuksen ja liikunnan harastamisen tärkeyttä terveyden edistämisessä. Heidän lähtökohtanaan oli, että luonto parantaa, ja heidän kiinnostuksensa kohdistui vaihtoehtoisin hoitomuotoihin kuten homeo- ja hydropatiaan, hypnotismiin ja frenologiaan⁴³. Vallitsevasta lääketieteestä heidän ajattelunsa erosi myös siinä, että naisia ei nähty fysiologiansa takia luonnostaan heikompina ja alttiimpina sairauksille, joten heidänkin terveyden edistämisessä

43 Oppi kallonmuodon ja luonteen vastaavuudesta.

keskeistä oli elinolosuhteiden parantaminen. Naisten terveyden parantaminen nähtiin sekä keinona parantaa naisten oloa kodin piirissä että mahdollistaa heidän osallistumisensa julkiseen elämään. (Fischer 2001, 1–3, 9–12; Cunningham 2003, 25–30.)

Bloomer-pukua koskeva julkinen keskustelu lähti liikkeelle, kun paikallislehti *Seneca County Courier*issa julkaistiin kirjoitus, jossa pilkalliseen sävyyn ehdotettiin naisille turkkilaistyyllisen housupuvun käyttöä. Kirjoituksella lehti halusi ”neuvoa” naisasianaisia, jotka olivat *Lilyssä* tuoneet esiin kritiikkiä naisten muotia kohtaan. Amelia Bloomer oli kertonut *Lilyssä* muun muassa englantilaisnäyttelijä Fanny Kemblestä, joka oli alkanut käyttää turkkilaistyyppistä housupukua. *Courierin* jutusta ärsyyntynyt Bloomer kirjoitti *Lilyyn* yhtä ivallisen vastineen, jossa hän ”hämmästellen” kiitti konservatiivista lehteä täydellisestä suunnanmuutoksesta suhtautumisessa naisasiaan ja päätyemisestä suositteluun naisille housuasun käyttöä. Väittely jatkui ja oli lehdistössä kiivaimmillaan, kun Miller tuli juuri käyttöön ottamassaan housupuvussa vierailulle serkkunsa Stantonin luokse ja sai hänet ja Bloomerin omaksumaan sen. Stanton ilmoitti *Lilyn* maaliskuun numerossa 1851, että tusinan verran naisia on päättänyt alkaa käyttää pukua. Vielä samassa kuussa Miller, Stanton ja Bloomer suorittivat julkisen kävelyn kaupungin halki housupuvussa. (Lauer & Lauer 1995; Wolter 1994, 49–51; Fischer 2001, 79–82; Cunningham 2003, 38–41.)

Bloomer esitteli puvun *Lilyssä* huhtikuussa puolustaen sen käyttöä ja argumentoiden pukua kohtaan esitettyä kritiikkiä vastaan. Hän muun muassa ironiseen sävyyn huomautti, että jos pitkä ja painava hame on miesten mielestä parempi, ei naisasianaisilla ole mitään sitä vastaan, että miehet alkavat sitä käyttää. Bloomer jatkoi pukuaiheesta seuraavissa numeroissa. Elokuussa lukijoille esiteltiin puheena olleen reformipuvun kuva. Kohu alkoi, kun muut lehdet kiinnostuivat aiheesta julkaisten niin *Lilyssä* alun perin ilmestyneitä juttuja kuin sitä kommentoivia kirjoituksia. Uutinen bloomer-puvusta levisi nopeasti halki koko maan ja tavoitti pian myös Euroopan. (Lauer & Lauer 1995; Wolter 1994, 52–56; Fischer 2001, 83–101.) ”Bloomerismia” käsiteltiin Suomenkin lehdistössä jo vuonna 1851 (Oittinen 1990, 46).

Lilyssä housupuvusta oli käytetty nimityksiä ”Camilia”, ”uusi puku”, ”lyhyt puku”, ”reformipuku” ja ”turkkilaispuku”. Lehdistössä puku nimettiin Amelia Bloomerin mukaan bloomer-puvuksi ja se sai sekä hyväksyntää että paheksuntaa osakseen. Muun muassa reformiliikkeiden lehdet kannattivat pukua sen käytännöllisyyden, terveellisuuden ja mukavuuden vuoksi. Pukua kiitettiin myös sen ”amerikkalaisuuden” vuoksi, sillä sen nähtiin vastaavan amerikkalaisia maku-, säästäväisyys-, järkevyyden- ja mukavuusstandardeja ja olevan siten amerikkalaisen yhteiskunnan ihanteiden mukainen ja heijastavan amerikkalaisten itsenäisyyttä. Muun lehdistön suhtautuminen oli pääasiassa kiihkeän pilkallista ja tuomitsevaa. Kaduilla housupukuiset naiset jouduivat jopa fyysisen ahdistelun kohteeksi. (Lauer & Lauer 1995; Wolter 1994, 57–62, 74–75; Fischer 1997; Fischer 2001, 79–94; Cunningham 2003, 41–42.)

Pukua vastustettiin sen moraalittomuuden vuoksi: naisten, varsinkaan kunniallisten naisten ei kuulu pitää housuja, sillä se viittasi naisen olevan ”puolimaailman nainen”, jopa prostituoitu. Turkkilaisen mallin vuoksi pukua syytettiin epäsiimaalliseksi sekä eroottiseksi, joka oli itämaisiin naisiin länsimaissa yleisesti yhdistetty piirre. Painavin vastustuskeino oli hyökkääminen feminismiä ja naisten emansipaatiopyrkimyksiä vastaan. Housupukua kritisoimalla tuotiin julki kaikki ne pelot ja ennakkoluulot, joita naisasiaa kohtaan tunnettiin. Puku määriteltiin ”emansipoituneiden naisten taisteluasuksi” ja sen käytön nähtiin kertovan naisten halusta astua julkiselle eli miesten alueelle, hylätä kotia ja perhettä koskevat velvollisuutensa ja haastaa näin miesten valta-asema. Pukuun yhdistettiin myös vapaan rakkauden ja helpon avioeron puolustaminen. (Lauer & Lauer 1995; Ribeiro 1986, 132; Wolter 1994, 57–62, 74–75; Fischer 1997; Fischer 2001, 79–94; Cunningham 2003, 41–42.)

Naisiasianaiset yrittivät puolustaa kantojaan parhaansa mukaan. Eräs pappi esimerkiksi kielsi seurakuntansa naisilta housupuvun käytön vetoamalla Mooseksen kirjeeseen, jossa naisia kielletään käyttämästä miesten vaatteita. Amelia Bloomer vastasi tähän huomauttamalla, että Raamatun mukaan Aatami ja Eeva verhoutuivat aluksi viikunapuun lehtiin. Syntiinlankeemuksen jälkeen Jumala määräsi heidät, sekä miehen että naisen, käyttämään yhtäläisesti nahkaista hametta, eikä Eevaa määrätty pukeutumaan pitkään, ahtaaseen, painavaan ja maassa laahaavaan pukuun ja miestä mukavaan, terveelliseen ja haaralliseen vaatteeseen, Bloomer jatkoi. (Wolter 1994, 58.) Elizabeth Cady Stanton esitti kritiikkiä sen hetkistä naisten muotia kohtaan syyttämällä sitä seksistiseksi: muodin tarkoituksena oli tehdä naisesta viettelevä miesten silmissä. Sen hetkinen muoti näytti siltä kuin se perustuisi prostituoitujen pukeutumiseen, hän huomautti. Langenneen naisen muoti symboloi kaikkien naisten epäitsenäistä asemaa, ja prostituoitujen ottaminen muodin esikuvaksi halvensi kaikkia naisia, Stanton huomautti. (Fischer 2001, 28.)

Kiivainta kritiikkiä housupuku sai osakseen pilapiirtäjiltä ja viihteentekijöiltä, joille naisten housujen käyttö oli mahdollisuus rikkoa tabuja ja rakentaa uhkakuvia sukupuoliroolien kääntymisestä pääläelleen. Erityisesti Britanniassa, jossa puvun käyttö ja sitä koskeva reformiliikehdintä ei saanut edes jalansijaa, pilalehdistö irtavai bloomer-puvulle. Puvun käytön esitettiin muuttavan naisten persoonallisuuden miehiseemmäksi ja johtavan siihen, että naiset omaksuisivat miesmäisen habituksen. Bloomer-pukuiset naiset kuvattiin komentelevina naisina, jotka tupakoivat, puhuvat karkeasti, nauravat äänekkäästi ja esiintyvät rennosti kädet taskussa. Syntyi mielikuva feminististä rumana ja maskuliinisena naisena, jonka naiseus on kyseenalaista ja joka uhkaa miesten asemaa ja maskuliinisuutta. Loogisena seurauksena naisten housujen käytöstä pidettiin sitä, että miehet alkavat käyttää hametta. Näin naiset eivät ainoastaan omaksuisi miehiltä heidän valtansa symboleja vaan itse vallan ja miesten etuoikeudet. Myös näkemyksiä ”kolmannen sukupuolen” syntymisestä esitettiin. Puvun

käytännölliset ja terveelliset ominaisuudet eivät päässeet esille. (Ribeiro 1986, 132; Wolter 1994, 75–79; Fischer 2001, 94–101; Cunningham 2003, 42.)

Puku sai käyttäjiä eri puolilta Yhdysvaltoja, tosin vain vähäksi aikaa, sillä julkinen paheksunta sai naiset luopumaan muutamassa vuodessa. Erityisesti lännessä asuvat maalaisnaiset ottivat puvun työvaatteeksi. Naisasianaisista pukua käyttivät kauimmin Bloomer ja hänen ystävänsä, jotka hekin luopuivat puvusta muutaman vuoden jälkeen. Naisasianaisille puvusta luopumiseen vaikutti ennen muuta se, että pukuasian nähtiin vievän huomion pois naisten työssäkäyntiä, koulutusta ja äänioikeutta koskevilta kysymyksiltä. Esimerkiksi Stanton linjasi puvusta luopuessaan, että naisasian ajaminen oli tärkeämpää kuin muodin vastustaminen. Pisimpään, kahdeksan vuotta, pukua käytti Amelia Bloomer, joka esitti puvusta luopumiselle useita syitä: uudelle paikkakunnalle muutettuaan hän halusi mieluummin esiintyä hameessa; housujen päällä ollut lyhyt puku oli hänen mielestään epäkäytännöllinen tuulisella säällä, sillä se nousi helpommin ilmaan; kolmas syy oli kahden puvuston, lyhyen ja pitkän, ylläpidon kalleus ja epäkäytännöllisyys; uudet ratsastus- ja alusasut vastasivat pukureformin ideoita tehden housupuvun tarpeettomaksi. Lisäksi hän katsoi, että oli tärkeämpiäkin asioita kuin hameen helman pituudesta keskusteleminen. (Wolter 1994, 56, 62–66; Fischer 2001, 101–107; Cunningham 2003, 44.)

Euroopassa bloomer-puku herätti eniten kiinnostusta Britanniassa, jossa perustettiin *Association of Bloomer* puvun käytön edistämiseksi. Yritys jäi lyhyeksi puvun nostattaman vastustuksen vuoksi. Saksankielisissä maissa puku kyllä uutisoitiin ja esiteltiin lukijoille, mutta keskustelua siitä ei käyty. (Wolter 1994, 67–73; Cunningham 2003, 66–67.) Euroopassa puvun puolustamisen ja käyttöönoton esteenä oli mitä ilmeisimmin se, että pukureformia terveydellisistä syistä vaatineita liikkeitä tai yhdistyksiä ei vielä tässä vaiheessa oltu perustettu, joten housupuku jäi ilman niiden tukea. Kiinnostavaa on myös, että saksankielisissä maissa bloomer-puku esiteltiin muotilehdissä amerikkalaisnaisten uutena reformimuotina (Wolter 1994, 69–72, 78).

Yhdysvalloissa muutamat muotilehdet esittelivät bloomer-pukua, kun se oli uusi, mutta silloinkin oli kyse muodinmukaisemmiksi muokatuista versioista ja lehdet korostivat, että heidän kiinnostuksensa johtui siitä, että tämä voisi merkitä alkua amerikkalaisperäisen muodin kehittymiselle. Sen jälkeen kun yleistyi näkemys siitä, että bloomer-pukua käyttävät naiset ovat moraaliltaan kyseenalaisia, kunnianarvoiset naiset eivät voineet kuvitella sitä käyttävänsä. (Wolter 1994, 78; Fischer 2001, 156.) Yhdysvalloissa huolestuttiinkin siitä, että Englannissa leviää uutinen bloomer-puvusta kaikkialla Amerikassa yleistyneenä muotina, vaikka kyse oli harvinaisesta, vain huonomaineisten naisten pukeutumisesta, kuten asiaa käsitellyt lehti huomautti. (Fischer 2001, 156.)

Fischer huomauttaa, että 1800-luvun pukureformistien tarkoituksena ei ollut pukea naisia miesten vaatteisiin ja hämärtää sukupuolten välistä rajaa, kuten jälkeen-

päin on päätelty, vaan tavoitteena oli pukeutumisen käytännöllisyyden ja naisten fyysisen hyvinvoinnin edistäminen. Reformistit huomauttivat, että housuissa ei sinänsä ole mitään maskuliinista ja että housujen mallia voidaan muokata naisellisemmaksi. Oneida-yhteisön ja feministien pukureformin lähtökohtana oli itse asiassa tietoisesti etsiä sukupuolineutraali housupuku ja ottaa etäisyyttä länsimaisen miehen housuihin sisältyvään valta-aspektiin ja eroottisuuteen; 1800-luvun kielenkäytössä ”miesten housut” kun olivat seksuaalisesti latautuneet sanat. Oneida-yhteisön housupuvun esikuvana oli lasten pukeutuminen ja bloomer-puvun esikuvana Lähi-idän, erityisesti turkkilaisnaisten pukeutuminen. Jälkeenpäin katsottuna bloomer-puku selkeästi perustui sen hetkiseen muotiin, poiketen siitä ainoastaan puvun alla käytettyjen housujen osalta. (Fischer 2001, 60–62, 85–89; Fischer 1997; Cunningham 2003, 37.)

Naisasianaiset eivät kannattaneet pukureformia ajavan järjestön perustamista, mitä hydropatiaa edustanut terveystiliike ehdotti, vaan he luottivat yksittäisten esimerkkien voimaan pukuasian edistämässä. Koska aloite naisten housujen käyttöönotosta tapahtui naisasianaisen toimesta, puku kuitenkin näyttäytyi tasa-arvovaatimuksena. Lopulta naisasianaisetkin alkoivat yhdistää pukureformin naisten oikeuksiin ja politisoivat muotipukeutumisen esittäen sen naisten alistamisena. (Fischer 2001, 91–93; Cunningham 2003, 44.) Arvioitaessa naisasianaisen politiikkaa pukukysymyksen alkuvaiheen osalta onkin huomattava, että naisasianaiset eivät puhuneet ja kampanjoineet pukeutumisen puolesta, vaan he yksinkertaisesti alkoivat käyttää housupukua. Fischerin mielestä naisasianaisen tavoitteita arvioineet historiantutkijat ovat tehneet virheen luottaessaan yksinomaan siihen, mitä naisasianaiset ovat sanoneet ja puhuneet. Päätös käyttää housuja kertoo kuitenkin enemmän heidän poliittisesta strategiastaan, hän huomauttaa. Valitsemalla hiljaisuuden he jatkoivat naisten julkisen puhumisen kieltäviä konventioita, mutta tavoitteensa he toivat esiin toimimalla niiden mukaisesti. (Fischer 2001, 92–93.)

Naisasianaiset tukeutuivat julkisuudessa terveysreformaattoreiden ja lääkäreiden näkemyksiin välttämällä poliittisten argumenttien käyttöä ja tuoden esiin ainoastaan housujen käytön käytännöllisiä ja terveydellisiä аспекteja. Yleisestä muodinvastaisuudesta ja muotikriittisyydestä ei ollut naisasianaisilla apua, sillä housupukua ei tullut muotikriitikiksi vaan yhteiskuntareformiksi, joka uhkasi vallitsevaa yhteiskunnallista järjestystä ja ennusti perinteiden ja arvojen murtumista, kenties myös luokan ja muiden sosiaalisten erojen katoamista. Naisten muodin kustannuksella naureskelu oli hyväntahtoisempaa; housujen käyttöä kritisoiitiin purevampaan ja hyökkäävämpään sävyyn, sillä kritiikin tarkoituksena oli kiistää naisten tasa-arvovaatimukset ja estää heidän poliittinen toimintansa. Poliisin puolelta seuraamuksia ei ollut, vaikka useissa maissa naisten oli kiellettyä pukeutua miesten vaatteisiin. (Wolter 1994, 79–81; Fischer 2001, 93, 99–100, 108–109; Cunningham 2003, 43–44.)

Yksittäiset housuja käyttäneet naiset, joista lehdistössä kerrottiin, eivät herättäneet samanlaisia pelkoja kuin naisasianaisten aloite, sillä ensin mainituissa oli kyse yksittäistapauksista. Kylpylöissä tai vesihoitoloissa käytetyt housupuvut taas assosioituivat sairauteen ja miehistä riippuvaiseen yhteiskunnalliseen asemaan. Bloomer-puvun myötä housupuku tuli eristäytyneistä yhteisöistä, terveyshoitoloista, voimistelusaleista ja kodin piiristä julkiselle paikalle ja se liitettiin naisten oikeuksiin. Fischer huomauttaa, että kun nainen osallistui reformiyhteisöjen toimintaan, hänen toiminnastaan saattoivat tietää vain lähimmät ystävät, mutta kun hän laittoi puvun päälleen, kaikki tiesivät hänen olevan naisasian kannattaja. Bloomer-puvun taakkana oli myös aiempiin reformipukuihin liitetyt epäilyttävät piirteet kuten vapaan rakkauden ihanne. (Fischer 2001, 77, 93, 108; Ribeiro 1986, 133; Cunningham 2003, 43–44.)

Housut 1800-luvun lopun pukureformeissa

Bloomer-puku ei jäänyt merkityksettömäksi oikuksi naisten pukeutumisen historiaan eivätkä puku-uudistukset loppuneet sen hylkäämiseen. Pukukysymys oli toistuvasti naisliikkeen kokousten asialistalla, sillä pukeutumisen muuttaminen käytännöllisemmäksi, terveellisemmäksi ja mukavammaksi säilyi naisasianaisten tavoitteena. Huomiota kiinnitettiin erityisesti korsetin käyttöön ja naisten vaatteiden painavuuteen. (Wolter 1994, 57, 82; Crane 2000, 111.) Bloomer-puvun ansioksi on laskettava, että sen myötä muodin epäterveelliset ja epäkäytännölliset puolet sekä naisten asemaa koskevat kysymykset alkoivat saada enemmän huomiota. Julkinen keskustelu sai niin miehet kuin naiset huomaamaan naisiin kohdistuvien rajoitusten olemassaolon ja pukeutumisen roolin miesten ja naisten välisten valtasuhteiden määrittelyssä. 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa muotikriittisyys johti useiden pukeutumisen rationalisointia vaativien yhdistysten perustamiseen niin Yhdysvalloissa, Englannissa kuin Saksassa.

Ensimmäinen näistä, *National Dress Reform Association*, perustettiin jo vuonna 1856. Yhdistyksen perusti yksi hydropaattisen lääketieteen johtohahmoista, tohtori James C. Jackson edistääkseen hydropaattien tavoitteita muotipuvun korvaavan, terveellisemmän puvun käyttöönottamiseksi. Amelia Bloomer valittiin yhdistyksen varapuheenjohtajaksi, mutta hän ei koskaan osallistunut kokouksiin. Vuosi 1856 oli siten spontaanisti alkaneen bloomerismin loppu ja organisoidun pukureformiliikkeen alku. NDRA laati oman naisten reformipuvun, joka sai nimekseen *American Costume*. Nimen valinnalla haluttiin tietoisesti ottaa etäisyyttä pariisilaiseen muotiin, jonka käyttöä kritisoitiin Yhdysvalloissa epäsanmaalliseksi. Pukuun kuuluivat miesten housujen tapaiset housut, mutta yhdistys halusi miesten ja naisten puvun olevan erilaisia eikä pukua haluttu nimetä bloomer-puvuksi, jotta välttyttä-

siin aiemman puvun saamalta kritiikiltä. Yhdistys halusi pitää tavoitteensa tiukasti terveydellis- ja moraalista tapakulttuurisina, ei naisten oikeuksia koskevin. Terveydellisten syiden lisäksi puolustettiin puvun taloudellisuutta ja kauneutta ja kritisoi- tiin muotipukuihin kuuluvia tiukkoja korsetteja, pitkiä hameita ja yleisesti pukeutu- misen epäterveellisiä piirteitä. (Wolter 1994, 66–67, 81–82; Fischer 2001, 16, 26, 48–49, 96, 114–121, 163–164; Cunningham 2003, 50–55.)

On tosin huomattava, että hydropaatit omaksuivat puvun käytön ainoastaan ve- sihoitoloissa käytettäväksi, ei julkisesti. Hydropaatit nimesivät puvun ”tieteelliseksi puvuksi” (*science costume*) erottaakseen sen bloomer-puvusta, mutta erityisesti nais- puoliset hydropaatit olivat naisten oikeuksien ja sukupuolten välisen tasa-arvon kannattajia. Heidän mielestään naisilla tuli olla hyvä terveys ja fyysinen kunto, ei yksin reproduktion vuoksi vaan voidakseen olla aktiivisia julkisessa elämässä. (Cun- ningham 2003, 52–57.)

Pukureformin näkeminen feministisenä aloitteena ei miellyttänyt muitakaan re- formaattoreita, jotka vaativat puku-uudistusta pääasiassa terveydellisistä tai uskon- nollisista syistä. Heillä oli omat näkemyksensä naisten asemasta, mutta he eivät kan- nattaneet naisten oikeuksien liikettä eivätkä halunneet tulla identifioituksi feminis- teinä. Se, että housupuvut yhdistettiin julkisuudessa naisten oikeuksiin, raivostutti muita puku-uudistajia. Itse asiassa erimielisyydet naisten alistamisen perusteista ja ongelman ratkaisemisesta johtivat avoimeen vihamielisyyteen housupuku-uudis- tajiin kesken, jokaisella kun oli oma näkemyksensä ”naisten oikeuksista”. (Fischer 2001, 16, 108.) NDRA:n toiminta loppui pian pukureformin jatkoa koskevien eri- mielisyyksien takia. Yhdistyksen viimeinen kokous pidettiin 1865. Kiinnostus hou- supuvun käyttöön oli tässä vaiheessa jo vähentynyt. (Fischer 2001, 161–164.)

Housupuvun käyttö kuitenkin jatkui pukureformia ajaneiden yhdistysten ja liik- keiden ulkopuolella ja ilman niiden tukea. Housupukua käyttivät eräät yksittäiset naiset, kaivoksissa työskennelleet naiset, uudisraivaajina Amerikan rajaseudulle läh- teneet naiset ja muut keski- ja alaluokan naiset käytännön syistä helpottaakseen koti- tai maataloustöiden tekoa. Lisäksi puvun käytön omaksuivat urheilua harrastavat naiset. On huomautettava, että edellä kuvatuissa tapauksissa pukua ei käytetty koko pukeutumista uudistavana reformipukuna vaan osa-aikaisesti, tietyissä tilanteissa, mistä pukureformaattorit heitä kritisoivatkin. 1800-luvun lopulla reformipukujen kaavoja alkoi olla tarjolla ja itse pukujakin myytiin kaupoissa. (Wolter 1994, 64–66; Fischer 2001, 133–144.)

1800-luvun puolivälin jälkeen perustetut pukureformia ajaneet yhdistykset kes- kittivät reformivaatimuksissaan korsetin ja pitkien helmojen vastustamiseen ja alus- vaatetuksen parantamiseen. Aiemmista puku-uudistuspyrkimyksistä ne erosivat sii- näkin, että myöhempien reformaattoreiden tavoitteena oli vain pukeutumisen uu- distaminen, ei yhteiskuntareformi. Ne olivat osa aikakauden fysiologiaa ja hygiee-

nisiä liikkeitä ja niiden toiminnan perusteena oli terveyden edistäminen, ei muodin kritisointi. Erottautuakseen aiemmista reformeista ne ottivat pukukysymykseen rationaalisuutta ja tieteellisyyttä korostavan lähestymistavan tulevaisuuden utopioiden rakentamisen sijaan. Yksi rationaalisuuden piirteistä oli pukeutumisen hygieenisuus. Lähes poikkeuksetta naisten housut olivat yhdistysten mielestä ei-julkinen vaatekappale. (Levitt 1993, 30–31; Wolter 1994, 82–85; Cunningham 2003, 93.) Miesten pukeutumisen uudistaminen nousi reformiliikkeiden asialistalle vasta 1880-luvulla. Ensimmäinen miesten pukeutumista käytännöllisemmäksi ja mukavammaksi uudistamaan perustettu yhdistys perustettiin 1929. (Ribeiro 1986, 141, 157–158.)

1870-luvulla Yhdysvalloissa perustettiin useita pukureformiyhdistyksiä, jotka yhdistyivät kansalliseksi reformipukeutumisen liitoksi. Sen panos reformipukeutumisen saralla oli *Union Suit* -puvun eli haalaripuvun tapaisen aluspuvun keksiminen. Puvun saattoi tarpeen mukaan jakaa ylä- (pusero-) ja alaosaan (housuihin). (Wolter 1994, 85; 78–80.) Päälyshousujakin yritettiin tuoda naisten pukeutumiseen. Esimerkiksi sanomalehti *The Arenassa* julkaistiin 1892 *Naisten pukeutumisen symposiumin* pukureformiehdotus, joka koostui kolmesta housupuvusta: syyrialainen puku oli itämaisen naisen puvun tapainen, pohkeeseen asti ulottuva puku, jonka alla oli pitkät housut; voimistelupuku oli tarkoitettu kotipuvuksi ja amerikkalainen puku kaupunkipuvuksi tarkoitettu yksinkertainen ja lyhyt puku, jonka alla käytettiin housuhametta. Syyrialaispuvun oli alun perin lanseerannut brittiläinen *Rational Dress Movement*. (Wolter 1994, 86.)

Alusasujen uudistaminen oli perusteltua, sillä iso osa muotikritiikistä kohdistui juuri alusvaatteiden, korsetin, turnyyrin ja alushameiden aiheuttamiin ongelmiin. Kritiikkiä sai myös se, että naisten alusvaatetukseen sisältyi paljon yksittäisiä vaatekappaleita. (Cunningham 2003, 76.) Alusvaatteiden uudistamisessa keskeistä oli hygieniakäsitysten juurruttaminen ja naisten terveyden edistäminen. Uudenmalliset alusvaatteet suojasivat vartaloa paremmin sillä ne olivat lämpimät. Alusasu-uudistuksia, erityisesti korsetista eroon pääsemistä perusteltiin naisen luonnollisen ruumiin kunnioittamista ja kauneutta korostavilla argumenteilla; kauneuden saavuttamiseen tarvittiin myös hygieniasta huolehtimista, terveellistä ruokavaliota ja urheilun harrastamista. Yksi alusvaatetuksen muuttumiseen vaikuttaneista reformiyhdistyksistä oli *New England Women's Club*, johon perustettiin 1870-luvulla *Dress Reform Committee*. Sen hyväksymiä alusvaatteita ja niiden kaavoja alettiin myydä 1870-luvulla. Hygienian perusteita oli tällöin alettu opettaa kouluissa, joten uudenlaisten alusasujen suunnittelijoilla ja valmistajilla alkoi olla markkinoita. Mainostajat alkoivat ottaa korsetin mukavuuden mainosvaltiksi. (Cunningham 2003, 75–102.)

Bloomer-puvun ja NDRA:n perustamisen jälkeen kesti 30 vuotta ennen kuin niiden esiintuoma pukeutumiskritiikki alkoi saada merkittävää jalansijaa. Tällöin kyse oli pääosin eurooppalaisesta liikehännästä. Lady Haberston perusti Britan-

niassa 1881 *Rational Dress Society*n aiemmin perustetun *National Health Society*n tukemana. Yhdistys jakautui pian kahtia, kun lääkäri E. M. King seuraajineen piti seuran uudistuspyrkimyksiä liian maltillisina ja perusti radikaalimpaa pukureformia esittäneen *Rational Dress Association*'in. Kingin mielestä vain pukeutumisen täydellinen muuttaminen mahdollisti naisten emansipaation, ja hän vaati naisten jalkojen täydellistä vapauttamista. Haberstonin mielestä housut olivat vain alusvaate, tai niitä saattoi käyttää vain housuhameen muodossa, jolloin niiden kaksilahkeisuus ei kävisi ensi katsomalta ilmi. King katsoi, että housuhame oli kompromissi, joka ei ollut edes mikään reformi. 1883 yhdistykset toivat reformipukehdotuksensa julkisuu-teen Lontoossa järjestetyssä näyttelyssä, jonka mottona oli ”Pukeutumisen tulisi seurata vartalon luonnollisia muotoja, ei olla sen vastainen”. Reformivaatteille esitettiin seuraavia ehtoja: niiden tuli sallia liikkumisen vapaus; ne eivät saaneet painaa mitään vartalon osaa; niissä ei saanut olla turhaa painoa ja runsautta, jollei tarkoituksena ollut antaa lämpöä; vaatteiden runsauden piti olla tasapainossa niiden antaman lämmön kanssa; puvun tuli olla sekä kaunis ja viehkeä että käytännöllinen ja mukava; puku ei saanut liiaksi erota vallitsevasta pukeutumisesta. (Wolter 1994, 86–87; Cunningham 2003, 66–69, 94–96.)

Maltillinen *Society* esitteli näyttelyssä housuhameita, jotka saivat näkyä päällä olevan hameen alta korkeintaan 2–3 tuuman verran. Radikaali *Association* esitteli yhteensä yli 30 pukumallia, joista 26 sisälsi housut. Useimmat puvuista oli tarkoitettu urheilupuvuiksi kuten tenniksen peluuta, vuorikiipeilyä, luistelua, voimistelua ja kävelyä varten. Kingin iloksi housupuvut olivat näyttelyn voittajia. (Wolter 1994, 87; Cunningham 2003, 93–94.)

Näyttelyssä kävi paljon yleisöä, ehdotuksista keskusteltiin vilkkaasti ja lehdistö kertoi perusteellisesti näyttelyn tarkoituksesta. Näyttelyn tavoite, muotikaupan ja kauppiaiden valistaminen hyvän pukeutumisen periaatteista ja sitä kautta tarjonnan ja kysynnän lisääminen, näyttää toteutuneen. Kritiikiltä ei kuitenkaan säästyty: pukujen vastustajien mielestä naisten housujen käyttö oli luonnotonta. (Wolter 1994, 87–88.) Myöhemmin *Society* ja *Association* lähentyivät toisiaan, kun housupukuun kriittisesti suhtautunut *Society* alkoi puolustaa niiden käyttöä terveellisyys- ja käytännöllisyys- sekä myös säädyllyssyistä, mitä perusteltiin sillä, että housut eivät ole sen säädöttömämmät kuin ne vaatteet, mitä muoti naisille tarjoaa. Myös muut reformaattorit alkoivat vuosisadan lopulla olla päällyshousujen käytön kannalla, erityisesti urheilutarkoituksissa. Lisäksi turkkilaispuku teki paluun reformipukujen valikoimiin. (Wolter 1994, 88–89.)

Britanniasta liikkeelle lähtenyt esteettinen pukureformi jakoi edellä esiteltyjen liikkeiden tavoitteet pukeutumisen uudistamisesta luonnollisemmaksi ja terveellisemmäksi, mutta se oli taitelijälähtöinen, uudenlaista esteettistä pukeutumista etsinyt liike. Inspiraatiota etsittiin muun muassa menneiltä vuosisadoilta. Antiikin

taiteesta inspiraatiota hakeneen Pre-Raphaeli -veljeskunnan pukuehdotus otettiin käyttöön 1860-luvulla. Myöhemmin esteettinen pukureformi oli kytköksissä käsityötaidetta edustaneeseen Arts & Crafts -taidesuuntaukseen. Esteettisen liikkeen tunnetuin jäsen oli kirjailija Oscar Wilde. Esteettisen pukureformin edustajien puvut oli valmistettu pehmeistä, vartaloa myötäilevistä materiaaleista. Yleöntä koristelua tuli välttää, naisten puvuista puuttui korsetti eikä niiden kanssa käytetty alushametta (petticoat) tai turnyyria, sillä niiden tuli sallia liikkumisen vapaus. Puvut muistuttivat kotipukuja (tea gown) ja muotisuunnittelijat alkoivat pian jäljitellä niitä. *Healthy and Artistic Dress Union* perustettiin vuonna 1890 edistämään esteettistä pukuihannetta vastapainona rationaalisen pukeutumisen yhdistykselle. Designin ihanteiden muuttuessa taiteessa ja taidekäsityössä 1900-luvun alussa esteettisen reformin vaikutukset alkoivat näkyä muodissa, kun korsetti joko poistettiin tai se uudistui. Britanniaista esteettinen pukureformi levisi Yhdysvaltoihin ja Manner-Eurooppaan. (Lauer 1993, 31–34; Cunningham 2003, 101–203; Fischer 2001, 172; Ribeiro 1986, 141.)

Saksalainen, naisten pukeutumisen uudistamiseen tähtäävä *Verein zur Verbesserung der Frauenkleidung* näki päivänvalon vuonna 1896. Saksalainen pukureformiliike järjestäytyi Berliinissä järjestetyn kansainvälisen feministikongressin pukeutumisreformia käsitelleen alakokouksen seurauksena. Yhdistystoiminta laajeni eri puolille maata. Brittiläisten yhdistysten tavoin saksalaiset pukureformaattorit korostivat pukeutumisen terveys- ja käytännöllisyysaspekteja sekä järjestivät näyttelyitä. Niistä ensimmäinen järjestettiin jo yhdistyksen perustamista seuraavana vuonna. Näytteilleasettajiksi oli saatu 35 yritystä. Vuonna 1899 Berliiniin perustettiin jopa uudistettua naisten pukeutumista esittelevä pysyvä näyttely. (Wolter 1994, 90–91.) *Verein zur Verbesserung der Frauenkleidung* ajoi ensisijaisesti alusvaatetuksen uudistamista, mikä johtui siitä, että myös sen lähtökohtana oli, että reformipukeutuminen ei saanut liikaa erota sen hetkisestä pukeutumisesta. Päälyshousuja esitettiin housuhameen muodossa vain erityistarkoituksiin kuten urheilupuvuksi. Näytteille asetetuista puvuista vain kaupunkipuvuksi tarkoitettu puku erosi muotipuvusta siinä, että sen alaosana olivat polvihousut, joiden päällä tosin saattoi pitää pitkää takkia, jonka alle polvihousut jäivät piiloon. Lääkärit ja taiteilijat toivotettiin tervetulleiksi yhteistyöhön. (Wolter 1994, 93–94; 2003, 98–99.)

Saksassa pukureformiliike sai kritiikkiä keskiluokkaisuudestaan: kriitikot huomauttivat, että puvut eivät vastanneet niitä tarpeita, joita naisten enemmistöllä, nimittäin työläisnaisilla oli. Jo pukujen korkea hintataso kertoi, että puvut eivät olleet kaikkien naisten ulottuvilla. Toiseksi pukureformaattoreita kritisoitiin maltillisuudesta, sillä he eivät halunneet hylätä hametta. (Wolter 1994, 91–92, 95.) Ranskassa pukureformiyhdistyksiä ei perustettu, mutta lehdistössä raportoitiin ulkomaisista pukureformiliikkeistä. Kun vuoden 1900 Pariisin näyttelyssä oli housupuku

esillä Englannin osastolla, kerrottiin sen herättäneen paljon ihmettelevää huomiota. (Wolter 1994, 89.)

Wolterin mukaan saksalaiset puku-uudistusvaatimukset yhdistyivät keskiluokan naisten vaatimuksiin naisten alueen laajentamisesta. Pukeutumisen uudistaminen nähtiin muiden vapauksien saamisen edellytyksenä, sillä naisen puvun rajoitusten katsottiin kertovan naisten rajatuista mahdollisuuksista yhteiskunnassa. Naisten osallistumista julkiseen elämään ja työntekoon haluttiin lisätä tai sen katsottiin jo lisääntyneen, mikä edellytti myös pukeutumisen vapautumista. Yhdistyksen lehdessä julkaistiin 1898 naisten työpuku ja puutarhapuku. Työpukeutuminen ei kuitenkaan vapautunut, sillä reformaattorinaiset eivät itse käyneet töissä. Asiasta tuli ajankohtainen vasta ensimmäisen maailmansodan aikaan. (Wolter 1994, 90–99; Cunningham 2003, 98–99.) Saksassa, samoin kuin Itävallassa, Alankomaissa, Norjassa ja Ruotsissa puku-uudistusten taustalla vaikuttivat myös aikakauden muut yhteiskunta-reformia ja sosio-kulttuurisia muutoksia vaatineet liikkeet. Näistä tärkeimmät olivat vegetarismi, luonnonlääkintä ja naturismi. Luonnonlääkintään sisältyi henkilökohtaisen hygienian ja hygieenisen kotiympäristön vaatimus, naturismiin alastonuinti ja vaatimukset kansan terveyden parantamisesta ja vahvistamisesta. Pukureformistien tavoitteena olivat väljät, mukavat ja mielellään puuvillaiset vaatteet, joita ei ole tarpeettomasti koristeltu. Myös sandaalit kuuluivat pukureformiin. (Steorn 2009, 227; Cunningham 2003, 73–74, 98.)

Pohjoismaissa, myös Suomessa, rationaaliala reformipukua esitteli Christine Dahl 1890-luvulla. Pukuun kuului prinsessa-mekko, jonka paino oli olkapäiden ja lonkkaluiden varassa, joten puku ei painanut vahingollisesti vartaloa. (Wolter 1994, 89; Töyry 2006b.) Vähäisemmälle huomiolle ainakin tutkimuskirjallisuudessa on jäänyt Ruotsissa vuonna 1886 perustettu *Dräktreformföreningen*, jonka tarkoituksena oli tehdä kansainväliset pukureformiajatukset tunnetuiksi Ruotsissa, ruotsalaiset olosuhteet huomioiden. Taiteilija Hanna Winge suunnitteli reformipuvun 1880-luvulla Käsityön ystävien (*Handarbetets vänner*) kanssa. Vaikka ruotsalaisen pukureformiliikkeen juuret ovat amerikkalaisissa ja brittiläisissä pukureformiyhdistyksissä, suhtautuivat ruotsalaiset pukureformaattorit Hanna Winge ja lääkäri Curt Wallis epäilevästi amerikkalaisten reformaattoreiden näkemukseen siitä, että reformialusvaatteita voidaan pitää minkä tahansa muotivaatteiden alla. He vaativat pukureformia myös päällysvaatteisiin. (Steorn 2009, 226–230.)

Ruotsissa pukureformi oli Britannian *Arts and Crafts* -liikkeen tavoin taiteilijalähtöinen liike. Pukureformaatiota vaatineet taitelijat edustivat uusgoottista taidesuuntausta, joka vaati, että taiteessa ja arkiesineiden valmistamisessa ei pitäisi seurata ulkomaisia esikuvia vaan ammentaa kansallisesta perinteestä, esimerkiksi viikinkiajasta. Reformipukua suunnitellessaan Wingen tavoitteena oli uudistaa pukeutumisen esteettisyyttä yhtäältä kansanomaisen käsityön ja toisaalta ”luonnollisen” kau-

neuden kautta. Wingen estetiikkakäsitys oli yhteydessä terveyteen. Puvun ulkoasun tuli perustua ruumiin luonnolliseen muotoon ja mittasuhteisiin. Turnyyrit ja korsetit olivat hänen mielestään epäesteettisiä, sillä ne vääristelivät ja peittivät ruumiin mittasuhteita sen sijaan että olisivat luoneet kauniin figuurin. (Steorn 2009, 234–237.)

Winge asetti puvulle seuraavat vaatimukset: Sen tuli olla käytännöllinen ja mahdollistaa esimerkiksi se, että nainen saattoi itse solmia kengännauhat ilman apua. Toiseksi sen piti olla terveellinen eli naisen ruumiin muotoja kunnioittava puku, joka ei asettaisi painoa sisäisiin elimiin eikä edellyttäisi tyrnyyrin tai korsetin käyttöä. Kolmanneksi sen tuli olla pitkäikäinen ja siten taloudellinen. Puku esiteltiin yleisölle vuonna 1886. Lehdistö suhtautui näyttelyyn positiivisesti. Päivälehdissä se yhdistettiin ”moderniin naiskysymykseen” ja tulkittiin osoitukseksi siitä, että jopa ruotsalaisilla on kykyä osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun. Vain puvun kalliina pidettyä hintaa moitittiin. Kirjoittajat toivat esiin myös ranskalaisen muodin vallan ruotsalaisiin naisiin ja painottivat, että ruotsalaisten naisten ei pitäisi seurata pariisilaista estetiikkaa, jonka esikuvana olivat puolimaailman naiset (prostituoidut). Yhdistyksen tavoitteita tutkinut Patrick Steorn toteaa, että puvun kautta osallistuttiin useisiin yhteiskunnallisiin keskusteluihin: sillä puolustettiin naisten oikeutta julkiseen elämään ja työhön, vastustettiin sekä naisen ruumiin seksuaalisointia että muotiteollisuutta taloudellisessa mielessä. Reformipuku oli puku niille naisille, jotka vastustivat muodin pinnallista ja irrationaalialuonnetta ja jotka eivät hyväksyneet muodin ylivaltaa. Näin pukureformin tavoitteet yhdistyivät naisasialiikkeen tavoitteisiin, mutta, kuten Steorn huomauttaa, keskustelu kohdistui vain keskiluokkaisiin naisiin. (Steorn 2009, 240–247.)

Ruotsissa pukureformaattorit tekivät harvinaista yhteistyötä muotialonkien kanssa, sillä Wingen suunnitelmat kahdesta erilaisesta, arki- ja juhlaikäyttöön tarkoitettuista reformipuvuista, toteutti Ruotsin tärkein muotisuunnittelija Augusta Lundin. Vaikka pukua pidettiin uudistuksellisena, se myötäili aikakauden kauneusihanteita ja näyttää ensikatsomalta olevan suoraan aikakauden muotikuvastosta. Yhdistys toimi vuoteen 1903 asti. Se ei julkistanut uutta pukua, vaan keskittyi alusasujen, lasten kouluvaatteiden ja raskaana olevien naisten pukeutumisen uudistamiseen. Yhdistys otti jopa etäisyyttä Wingen pukuun sanomalla, että tarkoituksena ei ole esitellä reformipukua vaan uudistaa pukeutumistapoja kokonaisuutena. (Steorn 2009, 237, 248.)

Naisten housujen käytön yleistymistä erityisesti Saksassa tutkinut Wolter huomauttaa, että pukureformeja laadittiin niissä maissa, joissa Pariisi oli muodin esikuva. Yhdysvalloissa toimittiin ensin, Englanti ja Saksa seurasivat, mutta Ranskassa reformit eivät saneet jalansijaa. Wolter esittää reformiliikkeiden perustamiselle myös seuraavia selityksiä: Reformiliikkeiden syntymisen aikaan muodille ei ollut vaihtoehtoa, mutta yhteiskunnan muuttuessa itsestäänselvyyksiä alettiin kyseenalaistaa. Niinpä myös naisten oikeuksia voitiin vaatia ja muotia kritisoida. 1800-luvun lopun

pukureformeista kiinnostuivat keskiluokkaiset, naisten oikeuksia ajaneet naiset, ja sitä kannattivat naisten pukeutumisen haitallisista terveysvaikutuksista huolestuneet lääkärit, tutkijat ja kasvattajat. Pukureformit olivat vastareaktio viktoriaanisen ajan ruumisvihamieliselle, rajoittavalle ja luonnonvastaiselle hengelle. Housujen käyttöä koskeva keskustelu osui jalkojen tabuointia vastaan aikana, jolloin naisilla ei yleisen käsityksen mukaan ollut jalkoja eikä sukupuolta. Enemmistö puku-uudistajista pyrki edistämään housujen käyttöä alusvaatteena; vain muutama radikaali ajoi housuja naisille päällysvaatteeksi. Uudistajia ajoivat eri tavoitteet: radikaalit ajoivat naisten oikeuksia, reformaattorit naisten terveyttä. Jälkimmäisten tavoitteena olivat terveet raskaudet, terveet äidit, terveet lapset ja suorituskykyiset kotiäidit. Taustalla oli myös nationalistista ajattelua eli huolta kansakunnan tulevaisuudesta. (Wolter 1994, 99–100.)

Toteutuksessaan eri maissa toimineet liikkeet olivat samanlaisia: ne painottivat terveyttä, hygieenisyyttä ja käytännöllisyyttä, vaikka toivat esiin myös puvun esteettisten ominaisuuksien tärkeyden. Esteettisyysnäkökulmat olivat sidoksissa aikakauden makuun ja perinteiseen naiskuvaan, joten reformiliikkeen ei onnistunut etabloida yhtenäistä esteettistä vaihtoehtoa, joka ei olisi ollut ristiriidassa liikkeen tavoitteiden kanssa. Aikalaisten mielestä reformipukujen kauneus uhrattiin rationaalisuusvaatimusten tieltä. Reformistit itse valitsivat aikakauden muodin mukaisia vaatteita, joita he yrittivät uudistaa tavoitteidensa mukaisesti. Housujen käyttöä ei nostettu keskeiseksi kysymykseksi, sillä provokaatiota haluttiin välttää. Koska reformiliikkeet eivät saaneet aikaan skandaaleja, ei niistä käyty samanlaista julkista keskustelua kuin bloomer-puvusta, mutta ne eivät myöskään saaneet suuria muutoksia aikaan. Muodin muuttuessa liikkeet tulivat tarpeettomiksi. (Wolter 1994, 99–101; Crane 2000, 101–105.)

Jo 1880-luvulla naisten muotiin alettiin omaksua piirteitä miesten muodista, muun muassa lyhyet jakut ja puserot, ja vallitsevan muodin rinnalle syntyi vaihtoehtoinen muoti, johon kuului miesten pukeutumisesta omaksuttuja piirteitä kuten solmioita, miesten hattuja, puvun takkeja ja miesten paitoja. Vuosisadan lopussa sallittiin naisten käytännöllinen urheilu- ja työpukeutuminen. Myöhemmin tapahtunut pukeutumisen jakautuminen arki-, työ- ja urheilupukeutumiseen edusti reformipukeutumisen ajatusta, mutta Wolterin mielestä tämä ei tapahtunut reformaattoreiden ansiosta. Naisten työ- ja urheilupukeutuminen uudistui omista lähtökohdistaan, ei reformipukujen pohjalta, sillä reformipukujen esikuvina olivat vallitsevan muodin mukaiset, urheiluun ja työhön sopimattomat vaatteet. Työssäkäyvät, housuja käyttäneet naiset eivät omaksuneet reformipukuja vaan käyttivät miesten housuja. (Wolter 1994, 99–101; Crane 2000, 101–105.)

Naisten housupuvun säädyttömyys

Suurin syy siihen, miksi bloomer-puku ei yleistynyt, on reformipukeutumista tutkineiden Fischerin, Wolterin ja Cunninghamin mukaan se, että keskiluokan naiset eivät pitäneet muotia vihollisenaan eivätkä ymmärtäneet, miksi pukeutumista pitäisi muuttaa tai miksi kukaan järkevä nainen pukeutuisi moiseen pukuun. ”Se ei ole muodinmukainen”, oli keskiluokan naisten argumentti bloomer-pukua vastaan, eivätkä he halunneet luopua omaksumastaan naisihanteesta, joka korsetin käytön ja pukeutumisen yltäkylläisyyden kautta toi passiivisuuden ja avuttomuuden naiseuden perusolemukseksi. Ketterä liikkuminen, juokseminen ja kumartuminen olivat heidän mielestään vulgaaria käytöstä ja voimakkaat ja terveet naiset epänaissellisia. Bloomer-puvun käyttöönotanneet naiset elivät vapaammassa ympäristössä kuin muut aikakauden naiset ja osallistuessaan aiemmin reformististen uskonliikkeiden kuten kveekareiden, pietistien ja kalvinistis-protestanttisten sekä orjuudenvastaisen liikkeen ja raittiusliikkeen toimintaan he olivat valmiimpia kyseenalaistamaan vallitsevia käsityksiä. Lisäksi heidän puolisonsa ja isänsä tukivat heitä. Vaikka keskiluokan naiset saattoivat yksityisesti kritisoida muotia ja kokea ristiriitaisena vaatimukset olla sekä säädyllinen että muodinmukainen, sillä muodin vaatimukset olivat usein ristiriidassa säädyllisyyden ja siihen kuuluvan vaatimattomuuden ihanteen kanssa, eivät he aktiivisesti toimineet muodin hylkäämiseksi. Pukureformi ei voinut onnistua, sillä se ei saanut heidän eikä muotilehtien tukea taakseen. (Fischer 2001, 24–25; 98; Wolter 1994, 60–62, 80.)

Keskiluokkaiselle naiselle avioliittoon pääsy ja siten taloudellinen ja sosiaalinen asema riippui hänen seksuaalisesta maineestaan. Kun bloomer-puvun käyttö yhdistettiin poikkeaviin ryhmiin, kuten ristiinpukeutujiin, prostituoituihin, kolonisoituihin toisiin (turkkilaisnaisiin) ja feministeihin tai sukupuolieron horjuttamiseen, alleviivasi se housuihin sisältyvää dominoivan vallan haastamista ja oli tehokas keino säännellä naisten käyttäytymistä. Vaatimukset naisten oikeuksista voitiin torjua, kun housuja käyttävät naiset patologisoitiin hysteerisiksi, poikkeaviksi tai rikollisiksi naisiksi. (Fields 2003, 127; Fischer 2001, 24, 157.) Bloomer-pukujen säädyttömyys johtui kolmenlaisten rajojen rikkomisesta. Ensinnäkin sen käytön yhdistäminen alusasuihin rikkoi alus- ja päällysvaatteita koskevia pukeutumissääntöjä, toiseksi julkisen ja yksityisen pukeutumisen eroa. Kolmanneksi, edellisiin liittyen, housujen käyttö ei sopinut ihanteellisen naisen käytökseen.

1800-luku oli paitsi reformiliikkeiden toiminnan myös muodin merkityksen vahvistumisen aikaa. Muodin syntyä on eri tutkimuksissa ajoitettu eri aikoihin, mutta viimeistään Ludvig XIV:n (1638–1715) ajasta lähtien Pariisi on ollut muodin keskus. Nykyaikaisen, muotisuunnittelijavetoisen muodin ja ranskalaisen *haute couturen* alkuna voidaan pitää Charles Worthin muotialonkia, jonka hän perusti Pariisiin 1851.

Haute couturen ja yleensä muotitietoisuuden leviämistä muualle Eurooppaan ja Yhdysvaltoihin edistivät muoti- ja naistenlehtien ilmaantuminen lehtimarkkinoille. Ne raportoivat uudesta muodista, tarjosivat lukijoilleen pukujen kaavoja ja raportoivat, miten muotitietoiset pariisilaisnäyttelijät ja varakkaat ylempien luokkien edustajat pukeutuivat. Samalla ne levittivät muodinmukaisuuden ihannetta ja muodin seuraamisen tärkeyttä kaikkiin sosiaaliryhmiin. Uutta muotia levittivät myös vaatevalmistajat kaavalehtien välityksellä. Muodinmukaisia kankaita ja malleja oli tarjolla tavarataloissa ja postimyynnissä. Modernin tavaratalon synty liittyy kiinteästi muodin kehitykseen. Ensimmäiset tavaratalot perustettiin 1890-luvulla palvelemaan naisten tarpeita kuluttajina. Teollistumisen ja kaupungistumisen myötä yhä useammalla naisella oli palkkatyö, josta saatuja tuloja he saattoivat kuluttaa muodinmukaisiin vaatteisiin. (Cunningham 2003, 3, 11–15; Ewing 1988, 4–18.)

Muotiin kohdistunut kritiikki on jo varhaisesta vaiheesta lähtien kohdistunut muodin pinnalliseen luonteeseen ja sen edustamaan turhaan kulutukseen. Asian voi kuitenkin nähdä myös toisin. Teollistumisen aiheuttaman elintason nousun ja kulutusmahdollisuuksien lisääntymisen myötä muodin seuraamisessa ei naisten itsensä kohdalla ollut kyse vähäpätöisestä ajanvietteestä vaan kaikkien yhteiskuntaluokkien naisille esitettiin vaatimus olla muodinmukainen ja kaunis. Yhteiskunnallisen aseman osoittamisen kannalta oli tärkeää hallita pukeutumissäännöt, joihin sisältyi keskeisenä muodinmukaisuuden vaatimus. Yhteiskunnan normeista ei haluttu poiketa, sillä se olisi tulkittu merkiksi kyseenalaisesta moraalista. Muodinmukaisuus yhdistettiin moderniin sivilisaatioon samalla tavoin kuin teollistuminen, kaupungistuminen, maallistuminen ja kaupallistuminen. Modernissa yhteiskunnassa kaupunkien julkisista tiloista oli tullut areenoita, joissa yksilöt kertoivat pukeutumisellaan sosiaalisesta asemastaan ja yksilöllisestä maustaan. Sosiaalinen asema ei enää määrännyt, kuka sai käyttää mitään vaatteita. Muodin seuraaminen oli ”modernin naisen” merkki ja sillä ilmaistiin eroa perinteisestä kotiäidin roolista. Muodikkuuteen panostaminen kertoi kulutuksen eetoksesta, jossa keskeistä oli näyttäytyminen julkisella paikalla, mikä edusti vastakohtaa yksityiselle kodin piirille ja tuotannolle. ”Muodin kulttuuri” oli naisille uran vastine, joka mahdollisti heille amerikkalaisen unelman saavuttamisen. (Fischer 2001, 24–25; Cunningham 2003, 3–4, 23–24; Steorn 2009, 225.)

Muotia seuraavien naisten vastapainona oli toisaalta protestanttisen etiikan mukaista puritaanista pukeutumisihannetta noudattavia naisia, joille reformipukeutuminen ei tullut kysymykseen siitä syystä, että se ei täyttänyt moraalisen puhtauden ja uskonnollisuuden vaatimuksia (Cunningham 2003, 24).

Bloomer-puvun käytöllä naisasianaiset toimivat myös tilanteenmukaisuuteen perustuvia pukeutumisääntöjä vastaan. Etiketin mukaisesti julkisilla paikoilla noudatettiin toisenlaisia sääntöjä kuin kotona. Vartalo oli peitettävä päiväsaikaan, mutta il-

tapuvussa saattoi näyttää paljasta ihoa. Kotona saattoi käyttää väljää ja mukavampaa aamupukua (morning gown) tai kotipukua (house gown, tea gown), jonka alla pidettiin väljempää korsettia. Siinä saattoi siis liikkua vapaammin. Vaikka puvun nimitys oli teepuku, sitä saattoi pitää epämuodollisilla illallisilla ja muissa epämuodollisissa tilaisuuksissa kotona. Voimistelu- ja urheilupuvut oli tarkoitettu vain näitä tarkoituksia varten, ei pidettäväksi julkisesti. (Cunningham 2003, 7–10.)

Housujen julkista käyttöä esti tehokkaasti se, että naiset ottivat tällöin naurunalaiseksi tulon riskin ja sen riskin, että heitä voitiin pitää näyttelijöinä tai prostituoituina. Lyhyessä bloomer-puvussa nainen näytti siltä kuin hänen alushousunsa näkyisivät, mikä antoi aiheita syyttää naisia liian paljastavasta ja eroottisesta pukeutumisesta. Alushousujen näkyminen samoin kuin korsetin hylkääminen sai pitämään naista kevytmielisenä tai jopa prostituoituna. Ammattinsa ilmaistakseen prostitoidut liikkuivat yleisen käsityksen mukaan julkisella paikalla kotivaatteiksi tarkoitetuissa vaatteissa ja ilman korsettia antaen alushousujensa näkyä. Bloomer-puvun ja muiden naisten housupukujen tultua julkisuteen naisten housuroolit yleistyivät teattereissa, mikä vain vahvisti ennakkoluuloja näyttelijöiksi hakeutuvien naisten luonteesta. (Cunningham 2003, 22–23, 32–33; Fischer 2001, 156–157.)

Alushousut olivat 1900-luvun alkuun asti vaatekappale, joka ei saanut näkyä, ja jolla ei ollut edes nimeä. Alushousut tulivat naisten pukeutumiseen 1700-luvulla. Pariisissa alushousut oli 1760-luvulla määrätty pakolliseksi näyttämöllä esiintyville tanssijattarille. Muotilehdissä ensimmäisiä mainintoja alushousuista oli vuonna 1794. 1800-luvun alkuun asti alushousut olivat pitkät, nilkkoihin asti ulottuvat housut, joiden alhaalta sidotut ja pitsein varustetut lahkeet näkyivät puvun alta. Niiden käyttöä on perusteltu 1800-luvun alun vartalonmyötäiseltä empiremuodilta, joka sai vaikutteensa antiikin yksinkertaisesta pukeutumisesta ja joka vaaleiden ja keveiden kankaiden ansiosta olisi muutoin paljastanut naisen jalat ja takapuolen muiden katseille. Heti käyttöön otostaan lähtien alushousuihin liitettiin eroottisia merkityksiä. Tähän vaikuttivat yhtäältä aikakauden paljastava, alastonmuodiksi nimetty muoti ja sen myötä esiin tulleet jalat, toisaalta leimallisesti miesten vaatteena pidettyjen housujen omaksuminen naisten pukeutumiseen. (Wolter 1994, 29–37, 92.)

Ranskassa alushousut yleistyivät ylempien säätyjen naisten pukeutumisessa 1700-luvun lopulla ja keskisäätyjen naiset alkoivat käyttää niitä 1800-luvun ensimmäisten vuosikymmenten aikana. Alushousujen yleistymiseen vaikutti erityisesti krinoliinin keksiminen 1850-luvulla, sillä krinoliiniin kuulunut vannehome vähensi alushameiden tarvetta. Ilman alushousuja jalat olisivat helmojen heilahtaessa olleet näkyvillä. Vielä 1830-luvulla alushousuja pidettiin Yhdysvalloissa paikoin ylellisyytenä. Monet naiset vastustivat alushousujen käyttöä eivätkä antaneet tyttäriensä käyttää niitä, koska pitivät niitä epäterveellisinä, epäsovivina ja jopa säädyttöminä. Ennen muuta alushousuja pidettiin poikien vaatteena eivätkä äidit halunneet pukea tyttä-

riään poikien tapaan. Aikuiset naiset kieltäytyivät alushousujen käytöstä samoista syistä. Ainakin Britanniassa alushousuja vastustettiin myös siksi, että niiden käyttö yhdistettiin prostituoituihin ja tanssijoihin, mikä monen mielestä oli sama asia. Myös alushousujen ranskalainen alkuperä epäilytti, Britanniassa kun kaikkeen ranskalaiseen yhdistyi paheksuttava nautinnollisuus. 1880-luvulle asti naisten alushousut esitettiin muotilehdissä taiteltuina, jotta niiden kaksilahkeisuus ei tulisi ilmi. (Wolter 1994, 92; Fischer 1997, 118–120; Ribeiro 1986, 120–121, 148; Heikinmäki 1967, 16–18; Fields 2003, 124, 128.)

Alushousujen historiaa tutkinut Jill Fields (2003) huomauttaa, että naisten alushousujen käyttöönoton jälkeenkin säilyi käsitys siitä, että vain miehet pitävät housuja, sillä naisten alushousut olivat 1900-luvun alkuun asti malliltaan avoimet jätäten niiden alla olevat sukupuolielimet paljaaksi. Suljetut alushousut tulivat käyttöön vasta 1870-luvulla, eli sen jälkeen kun päällysvaatteissa tapahtuneet muutokset alkoivat sitä edellyttää. Avoimet housut olivat käytännölliset niin kauan kun naiset käyttivät korsettia, sillä avointen housujen käyttäjän oli helpompi ulostaa. Fields huomauttaa, että avoimet alushousut olivat nimenomaan naisten vaate. Tytöt käyttivät suljettuja alushousuja vaihtaen ne avoimiin isoksi tullessaan. Tämä oli siirtymäriitti lapsesta aikuiseksi kahdella tapaa: Ensinnäkin avointen housujen käyttö rajoitti liikumista; huolettomat ja aktiiviset päivät olivat siis ohi. Toiseksi avointen housujen käyttöönotto oli yhdenlainen signaali siitä, että tyttö oli nyt seksuaalisesti saatavilla. Pojille vastaava siirtymäriitti oli pitkien alushousujen vaihtaminen lyhyisiin alushousuihin. (Fields 2003, 124–126; Wolter 1994, 92.)

Fields toteaa, että naiset saattoivat alkaa käyttää alushousuja sen jälkeen, kun naisten housut oli feminisoitu ja seksualisoitu, mikä varmisti, että ”oikeita” housuja käyttivät vain oikeat miehet. Alushousujen käyttöönottoa pidettiin sekä moraalisena että moraalittomana, koska ne sekä peittivät että paljastivat naisten jalat ja nilkat. Jotkut miespuoliset kommentaattorit toivottivat tervetulleeksi eroottisen tunnelman, jonka alushousujen käyttöönotto toi, sillä ne toivat huomion aiemmin piilossa olleisiin alaraajoihin. Toiset taas valittivat, että alushousujen käyttöönoton jälkeen ei enää ollut helmojen syystä tai toisesta kohotessa samalla tavalla mahdollista nähdä naisen paljasta ihoa. Avoimia alushousuja puolustettiin terveydellisin argumentein: niitä käytettäessä sukupuolielimet saivat ”tuuletusta”. Suljettujen housujen käytännöllisyyskin oli suhteellista: niiden myötä kankaiden määrä jalkojen välissä lisääntyi. Suljettujen alushousujen käyttöönotto kesti ensimmäiseen maailmansotaan ja 1920-luvulle asti; vasta työhousujen ja pyjamien käyttöönotto toi ne lopullisesti naisten pukeutumiseen. (Fields 2003, 126–127, 132, 136–137.)

Muotikriittinen diskurssi suomalaisten naisasiajärjestöjen lehdissä

Koti ja Yhteiskunta, *Hemmet och Samhället*,
Nutid ja Naisten Ääni naistenlehtinä

Naisasiayhdistysten lehdet julistautuivat naisten äänenkannattajiksi. *Koti ja Yhteiskunta* ja *Hemmet och Samhället* ilmoittivat tarkoituksenaan olevan ”seurata sitä kehitystyötä, joka meillä ja muualla tapahtuu naisten sivistyksen kohottamiseksi ja hänen asemansa selvittämiseksi kodista ja yhteiskunnasta”. *Koti ja Yhteiskunta* veti yhtäläisyysviivat kodin ja naiseuden välille katsoen olevansa kotien äänenkannattaja, sillä ”[y]hteiskunta kaipaa entistä enemmän kotien, naisten vaikutusta. Sen kehitys on kärsinyt siitä että kotien, naisten ääni tähän asti liian vähän on päässyt siinä kuulumaan. Kodin ja yhteiskunnan välille on saatava likempi vuorovaikutusta ja kodin ja yhteiskunnan etujen tulee muuttua yhä enemmän yhteisiksi.”⁴⁴ Naisyhdistykset tunnistivat lehtien pioneeritehtävän naistenlehtenä ja naislukijakunnan luojana määrittelemällä tehtäväkseen naisten sukupuoleen perustuvan yhteiskunnallisen tietoisuuden herättämisen ja naisten ryhmän muodostamisen:

Se [*Koti ja Yhteiskunta*] toivoo pääsevänsä yhdistäväksi siteeksi kaikille maamme naisille, heidän yhteiskunnallisesta asemastaan tai sivistysmäärästään huolimatta, toivoo voivansa auttaa heitä tutustumaan toinen toisiinsa ja käsittämään, että vaarat ja edut ovat kaikille naisille samat, sille ne koskevat pohjaltaan aina kodin parasta ja koti on ylhäiselle ja alhaiselle yhtä kallis. Se tahtoo seurata sitä kehitystyötä, joka meillä ja muualla tapahtuu naisen sivistyksen kohottamiseksi ja hänen asemansa selvittämiseksi kodissa ja yhteiskunnassa. Se tahtoo voimiensa mukaan käsitellä yhteiskunnallisia asioita siltä katsantokannalta ja siinä suunnassa, minkä nainen äitinä ja kansalaisena oikeana pitää ja siten se koettaa päästä Suomen kotien äänenkannattajaksi.⁴⁵

Hemmet och Samhället rajasi tämän tehtävän ruotsinkielisiin naisiin. Kodin sijaan lehti painotti tilausilmoituksessaan eri aloilla toimivien naisten asioiden käsittelyä.⁴⁶ *Nutid ja Naisten Ääni* määrittelivät tehtäväkseen naisten yhteiskunnallista asemaa koskevien kysymysten käsittelyn; kodin näkökulma oli häivytetty pois, vaikka muun muassa kasvatuskysymyksiä käsiteltiin. Yhdeksi keskeisistä aiheista määriteltiin eri ammattialoilla toimivien naisten esittely ja heitä koskevien asioiden käsittely. *Nutid* sisällytti tähän alkuvaiheessa myös työläisnaiset.⁴⁷ *Naisten Äänellä* oli aiempia lehtiä poliittisempi tehtävä. Sen tavoitteena ei ollut ainoastaan tuoda esiin naisten ääntä vaan koota naisten äänet naisten ohjelmaksi ja toimia sen puolesta, että ”tämä ohjelma saataisiin toteutumaan käytännöllisessä elämässä.”⁴⁸

44 *Koti ja Yhteiskunta* 1/1889, 1–2; *Hemmet och Samhället* 1/1889.

45 *Koti ja Yhteiskunta* 1/1889, 2.

46 *Hemmet och Samhället* 1/1889, 2.

47 *Nutid* 1/1895, etukannen sisäsivu.

48 *Naisten Ääni* 1905, 1–2.

Naisten Ääni määritteli tehtävänsä 1920-luvulla laajemmin ilmoittaessaan, että se ajaa, ”ihmisyysasiaa ja käsittelee niitä kysymyksiä, jotka edistävät uutta vanhurskaampaa aikaa”:

Naisten Äänen ohjelmaan kuuluvat siten rauhanaate, rotuhygieniä, siveellisyys- ja kasvatuskysymykset, seuraelämämme jalostaminen, kotiemme viihtyisemmäksi saattaminen, kotiaskarten yksinkertaistuttaminen y.m.

Naisten Ääni valvoo yhä edelleen naisten etuja ja elinehtoja, sekä ottaa puheeksi heidän uudet velvollisuutensa kansalaisina.⁴⁹

Näytenuumerossaan lehti oli määritellyt ohjelmakseen muun muassa naisten äänioikeuden, valtiollisten ja yhteiskunnallisten oikeuksien ajamisen ja siveellisyysolojen edistämisen.⁵⁰ Nyt *Naisten Ääni* ei samalla tavalla julistautunut puhtaasti naisasian edistäjäksi vaan esittäytyi laajemmin ”kaikkien etua” ajavaksi lehdeksi. Lehden ilmoitettiin olevan ”kaikkien puolueiden ulkopuolella” ja käsittelevän ”asioita ja tapahutumia yksinomaan ihmisyyskannalta” sekä pitävän ”kaikkien etua ja isänmaan onnea johtotähtenään”.⁵¹ Muotoilulla pyrittiin välttämään leimaantumista vain naisasianaisten lehdeksi ja hankkimaan siten enemmän tilaajia. Samalla naisasiaa määriteltiin laajaksi, ei vain naisten oikeuksia koskevaksi kysymykseksi.

Koti ja Yhteiskunta oli Alexandra Gripenbergin perustama, julkaisema ja toimittama lehti koko lehden ilmestymisen ajan. Lehteä avustivat muun muassa Minna Canth ja Lucina Hagman. *Hemmet och Samhället* -lehteä toimittivat Alli Trygg (1889–1890) ja Rosina Wetterhof (1891–1894), joka tämän jälkeen toimi *Nutidin* toimituskunnassa. *Nutidin* ensimmäiset vastaavat toimittajat olivat Helena Westermarck (1895–1897) ja Adelaide Ehnrooth (1898–1899). Lehden toimituskuntaan kuuluivat muun muassa Minna Canth ja Maikki Friberg, joka sittemmin oli ainoana toimittajana vastuussa *Naisten Äänestä* sen perustamisesta vuodesta 1905 kuolemaansa, vuoden 1927 loppuun saakka. Tämän jälkeen *Naisten Ääntä* alkoi toimittaa toimituskunta, johon kuuluivat muun muassa Lucina Hagman ja Elsa Hästesko-Heporauta. (Ks. Liite 1.) Uusi toimituskunta kertoi lehden ohjelman ydinkohtien säilyvän ennallaan:

Se on mahdollisuuksiensa mukaan tinkimättä tukeva niitä pyrkimyksiä, joiden päämääränä on naisten oikeudellisen ja taloudellisen aseman parantaminen ja lujittaminen sekä heidän harrastus- ja pätevyysalojensa syventäminen ja laajentaminen. Kansamme sivistyksellisen ja siveellisen tilan kohottamista tarkoittavat toimenpiteet ja liikkeet – niistä on erikoisesti tähdellisenä mainittava raittiusasia – tulevat saamaan osakseen jatkuvaa huomiota.⁵²

49 *Naisten Ääni* 2/1922, 27.

50 *Naisten Ääni* 1905, 1.

51 *Naisten Ääni* 2/1922, 27.

52 *Naisten Ääni* 2/1928, 30.

Nyt naisasian ajaminen määriteltiin lehden pääasialliseksi tehtäväksi.⁵³ Tätä sanomaa vahvistettiin ilmoittamalla, että Suomen lisäksi lehti pyrki seuraamaan kansainvälisten naisjärjestöjen ja eri maiden naisten tärkeimpiä pyrkimyksiä. Uusi toimituskunta kertoi, että lehti aikoi jatkossa seurata myös maalaisnaisten elinehtoja ja heidän pyrkimyksiään, mutta vain jos lehden avustaja- ja kannattajapiirit tihenisivät.⁵⁴ Tavoite ei ilmeisesti toteutunut, sillä maalaisnaisten asioita lehti ei tämän jälkeenkään käsitellyt.

Naisasiaa lehdet ajoivat tiedottamalla porvarillisten naisasiajärjestöjen toiminnasta, nostamalla esiin ajankohtaisia naisasiakysymyksiä sekä julkaisemalla henkilökuvauksia tunnetuista naisasianaisista. Lehdet oli suunnattu ”kaikille naisille”, mutta lehtien sisäislukija oli sivistynyt, pääasiassa yläluokkainen nainen, joka kannatti porvarillisten naisasiajärjestöjen tavoitteita naisten koulutuksen, työssäkäynnin ja yhteiskunnallisten oikeuksien laajentamista ja toimi aktiivisesti myös muissa naisjärjestöissä kuten raittius-, sivistys- ja siveellisyysjärjestöissä, joiden toiminnasta erityisesti *Naisten Äänessä* toistuvasti kerrottiin. *Koti ja Yhteiskunta* -lehdessä olivat alusta alkaen terveydenhoitokysymyksiä ja kotitalouden hoitoa käsittelevät palstat. 1890-luvun alussa lehteen tuli *Käsitöitä*-liite, puutarhanhoitopalsta sekä ilmoituksia naisille sopivista, avoinna olevista viroista. *Hemmet och samhället* sisälsi naisasian lisäksi käytännöllisiä neuvoja ja edellä mainitun koulutuskysymyksiä käsitelleen liitteen. Lehdet olivat myös kulttuurilehtiä, sillä niiden sisältöön kuuluivat kirjallisuus-, teatteri-, musiikki- ja taidekatsaukset. *Naisten Äänessä* naistaitelijoiden taidenäyttelyt saivat runsaasti palstatilaa. Lehdet puhuttelivat lukijaa kuin aatesisarta. Lukijanaisten ääni tuli kuuluviin lukijakirjeissä ja *Naisten Äänessä* myös kiertokyselyissä, joita lehti ahkerasti järjesti.

Mainonta lehdissä lisääntyi ajan myötä. *Hemmet och Samhälletissä* ilmestyi vain muutama mainos koko lehden ilmestymisen aikana. Myös *Koti ja Yhteiskunnan* ensimmäisissä vuosikerroissa mainokset olivat harvassa, mutta 1900-luvun puolella lehdessä oli jo useamman sivun verran mainoksia eli jopa yli 20 prosenttia sisällöstä. *Nutidissa* ja *Naisten Äänessä* oli alusta alkaen mainoksia. *Nutidissa* ilmoituskellisen sisällön osuus ei noussut yhtä korkeaksi kuin *Koti ja Yhteiskunnassa*. Enimmilläänkin lehden mainosten osuus jäi selvästi alle 20 prosenttiin sisällöstä. *Naisten Äänessä* mainosten osuus oli jo 1915 yli 30 prosenttia sisällöstä. *Naisten Ääntä* käytti ilmoituskanavanaan monipuolinen valikoima eri alojen helsinkiläisiä liikkeitä ja tuotteiden valmistajia. *Koti ja Yhteiskunnassa* ja *Nutidissa* mainostivat käsityö- ja kangasliikkeet, vakuutusliikkeet ja elintarvikkeiden valmistajat; ensin mainitussa myös rautakaupat ja peltitehdas.

53 *Naisten Äänessä* 1920-luvulla käydyistä keskusteluista ja lehden ajamista tavoitteista ks. Vehkalahti 2000a ja 2000b.

54 *Naisten Ääni* 2/1928, 30.

Nutidissa julkaistiin kotitalous- ja käsityöpalstoja vain ensimmäisessä vuosikerassa, minkä jälkeen palstojen julkaiseminen loppui ilman selityksiä. *Naisten Äänessä* käsiteltiin tilausilmoituksessa mainittuja kotien viihtyisyyttä koskevia kysymyksiä, hieman muotia – 1911 lehti julkaisi muotiliitteen ja 1915 lehden kautta saattoi tilata vaatteiden kaavoja – sekä kotitalouspalstaa vuodesta 1918 alkaen. Palstan tarpeellisuudesta keskusteltiin 1922, kun nimimerkki ”Perheenemäntä” kysyi, miksi *Naisten Äänessä* ei ole sellaista kodinosastoa kuin monissa muissa aikakauslehdissäkin. Nimimerkillä ”Tähystäjä” lehdessä pakinoi lehden päätoimittaja Maikki Friberg perusteli palstan puuttumista sillä, että ”ehkä se juuri riippuu siitä, että kaikki muut lehdet niitä niin yllin kyllin tyrkyttävät. Aina kun he tahtovat antaa naisille jotain, niin se supistuu ruokaresepteihin ja vaatekaavoihin aivan kuin naisilla ei olisi mitään muuta harrastusta, ei mitään muut ajateltavaa. Koko heidän maailmansa koitetaan pusertaa vaatteisiin ja ruokaan.” Perheenemäntä vastasi tähän, että on kuitenkin suuri ero sillä, julkaistaanko kodinhoitoa koskevia neuvoja naisille suunnatussa ja naisten toimittamissa lehdissä vai ”jos ne pannaan pieneen nurkkaukseen miesten toimittamissa lehdissä, jotka ovat aiotut etupäässä miessuvulle. Ei ne naisten omassa lehdessä tuntuisi minkäänmoiselta naissuvulle heitettyltä armopalalta”. Suurin osa naisista joutuu kotitöitä kuitenkin tekemään, perheenemäntä huomautti, joten neuvot olisivat silloin ”hyvinkin tervetulleet”. Tähystäjä kääntyi lopulta sille kannalle, että kodinhoidon järkipäätämiseksi olisi hyvä julkaista kodinhoidon neuvoja myös *Naisten Äänessä*.⁵⁵

Naisten Äänen kotitalousohjeiden sisäislukija oli ylä- tai keskiluokkainen kaupunkilaisnainen, jonka oletettiin muuttavan kesäksi kesähuvilalle, tarvitsevan neuvoja taulujen sijoittelussa ja kokeneen, miten ”talousapulaisillamme on erityinen taipumus antaa pehmeiden leipäviipaleiden kuivua”.⁵⁶ Palstan julkaiseminen loppui vuoden 1927 lopussa, päätoimittaja Maikki Fribergin kuoleman aikoihin. Uuden toimittuskunnan aloittaessa työt Maikki Fribergin kuoltua lukijoita pyydettiin kertomaan toiveitaan lehden sisällölle. Yksi lukija toivoi lehden käsityömalleja, neuvoja ruuanlaitossa ja puutarha- ja sisäkasvien hoidossa sekä muotiasioita. Hän perusteli toivettaan sillä, että ”tällaisten asiain takia lehteä luettaisiin enemmän, ja harrastus niistä saattaisi siirtyä lehden aatteelliseenkin sisältöön”. Toimitus oli kuitenkin sitä mieltä, että se ei ”katso voivansa lehden rajoitetusta tilasta uhrata mitään tällaisten käytännöllisten kysymysten selvittelylle, jotka ovat kokonaan sen ohjelman ulkopuolella. Niitä varten, jotka näitä asioita harrastavat, on runsaasti erikoiskirjallisuutta ja ammattilehtiä”.⁵⁷ Tähän asti lehdessä oli rouva Toimeliaan palstan lisäksi julkaistu kahdesti lankavalmistaja Neovius oy:n mallin mukaisia käsityöohjeita.⁵⁸ Nyt näitä palstoja ei uuden linjan mukaisesti enää julkaistu.

55 *Naisten Ääni* 13/1922, 170.

56 *Naisten Ääni* 11–12/1925, 182–183; *Naisten Ääni* 10/1926, 146.

57 *Naisten Ääni* 9/1928, 182–183.

58 *Naisten Ääni* 19/1926, 290–291; *Naisten Ääni* 17/1927, 248–249.

Naisasiajärjestöjen lehdet lähtivät siis liikkeelle myöhempien kaupallisten naistenlehtien mukaisella sisällöllä julkaistessaan taloudenhoitoon liittyviä ohjeita, mutta irtautuivat tästä myöhemmin ja ottivat tietoisesti sen linjan, että lehdissä käsitellään vain yhteiskunnallisia kysymyksiä. Naisasiajärjestöjen lehdissä ei edes levikin lisäämisen nimissä suostuttu enää yhdistämään kotitaloustöitä ja naiseutta. Siten ne irtautuivat muun muassa sanomalehtien tavasta antaa naisia koskevilla aiheilla tilaa vain ”naisten nurkissa”, joissa naistapainen käytös yhdistettiin kodista ja omasta ulkonäöstä huolehtimiseen.

Muodinorjuutta vastaan

Koti ja Yhteiskunta -lehden liitteenä julkaistiin aiemmin mainittua *Käsitöitä*-nimistä muotiliitettä. Muissa lehdissä ei ollut muotipalstaa, sillä ne halusivat pysyä yhteiskunnallista keskustelua käyvinä asiallisina naisten lehtinä. Muotia ja pukeutumista lehdissä kuitenkin käsiteltiin ajoittain runsaastikin muotikriittistä diskurssia edustavissa teksteissä. Muodin ja naisellisen naisihanteen kritisointi oli suomalaisille naisasia naisille ulkomaisten aatesisarten tavoin keskeinen kysymys naisten aseman parantamiseen pyrkivissä tavoitteissa sekä oman identiteetin ja aseman puolustamisessa. 1800-luvun lopussa virkauran valinneille säätyläisnaisille naisellisuuden torjuva, askeettinen ulkoasu oli keino korostaa säädyllisyyttä ja siveellisyyttä, sillä kodin piiristä poistunut nainen sai seksuaalisesti epäilyttävän naisen leiman. Virkanaiset pukeutuivat pelkistettyihin leninkeihin ja monet leikkaisivat hiuksensa lyhyiksi. Tämä strategia kääntyi toisaalta heitä vastaan, sillä feminiinisyyden hylkääminen tulkittiin myös epänaissellisuudeksi. (Ollila 1998, 62–63, 132, 173.)

Koti ja Yhteiskunta -lehdessä julkaistiin jo ensimmäisenä vuonna kirjoitus ”Kureliivien turmiollinen vaikutus”, jossa kerrottiin kolmen ulkomaalaisen lääkärin näkemyksiä aiheesta. 1890 aiheesta jatkettiin julkaisemalla Ruotsin naisyhdistyksen kokouksessa pidetty, aihetta käsitellyt esitelmä. *Koti ja Yhteiskunta* -lehden kirjoittaja ei kommentoinut aihetta eikä antanut kirjoituksessa esitettyjen näkemysten pohjalta mitään neuvoja lukijoille.⁵⁹ Sen sijaan lehdessä julkaistiin nimimerkin ”Nuori mies.”⁶⁰ ehdotus kureliivien vastaisen seuran perustamisesta. Tähän ”Kureliivittömään vähemmistöön kuuluva nainen.” kipakasti vastasi, että kureliivit katoavat itsestään, ilman erityisiä seuroja, kun miehet lakkaavat ihailemasta kapeita vartaloita.⁶¹ *Koti ja Yhteiskunta* ei siis ryhtynyt ajamaan asiaa, mutta Naisyhdistys toimitti kuitenkin reformipuvun nähtäville Helsinkiin 1887 (Oittinen 1990, 61). *Hemmet och Samhället*

59 *Koti ja Yhteiskunta* 5/1889, 78–79; *Koti ja Yhteiskunta* 8–9/1891, 95–97.

60 Sekä juttujen otsikoiden että kirjoittajien nimimerkkien lopussa oli yleensä piste.

61 *Koti ja Yhteiskunta* 7/1889, 112; *Koti ja Yhteiskunta* 8/1889, 127.

-lehdessä julkaistiin yksi aihetta käsittelevä tanskalaisen teologin kirjoitus ”Om enkelhet och sedesamhet i klädedrägt”, jossa naisten pukeutumista käsiteltiin uskonnollisesta näkökulmasta, koristeellisuutta kritisoiden. Teologi ehdotti pukuyhdistyksen perustamista, mitä *Hemmet och Samhället* -lehden kommentaattori kannatti.⁶²

Suomalaisnaisten pukeutumista *Koti ja Yhteiskunta* -lehdessä käsiteltiin samaan aikaan julkaisemalla lukijoiden väittelyä kansan naisten ja sivistyneistön naisten kauneusihanteista ja pukeutumistavoista, joista suomalaisessa lehdistössä keskusteltiin tuolloin vilkkaasti (ks. Oittinen 1990). Kirjoittajien mielestä kansannaisten ei tulisi seurata sivistyneistön naisten hoikkaa kauneusihannetta ja muodikkuudenhalua eikä käyttää herrasväen naisten tavoin hattua. Toisten kirjoittajien mielestä mainittujen ryhmien edustajat nauravat toistensa pukeutumiselle, mutta huolestuttavimpana pidettiin sitä, että ”muodin orjuus vie köyhimmänkin muassaan. [- -] Kaikki tytöt tahtovat olla yhtä näköisiä. [- -] Kunhan on vaan päältä kaunis, vaikkapa sydän olisi aivan tyhjä ja alaston.”⁶³ Tämän mielipiteen jälkeen toimitus lopetti keskustelun.

Pukureformiyhdistysten neuvojen mukaisia tarkempia pukeutumisohjeita lehti ryhtyi antamaan 1890-luvulla. Ensin lukijoille ehdotettiin, että nämä alkaisivat vaatia pukuihinsa taskuja, jotta pienten esineiden mukana kuljettaminen olisi mahdollista.⁶⁴ Muutoin opastettiin lasten pukeutumisessa. Lapset neuvottiin pukemaan lämpimästi ja käytännöllisesti ja lehden ”Terveysoppia”-palstalla kerrottiin, että tyttären keuhkotaudin parantamiseksi ei tarvitse lähteä ulkomaille terveyskylpylään; kureliivistä luopuminen on parempi vaihtoehto.⁶⁵ Naisten reformipukeutuminen otettiin lehdessä esille vuonna 1895, kun eräs lehden lukija toivoi lehdeltä uudenlaisen naisten ”läningin” mallin julkaisemista lehden *Käsitöitä*-liitteessä ja aiheen käsittelyä lehdessä, jotta nainen vapautuisi muodin orjuudesta. Toimitus vastasi lukijalle kertomalla, että kysymys ei ole uusi, ”ei meidän maassamme eikä muissa maissa”, sillä Amerikassa, Englannissa ja Ruotsissa on otettu käyttöön reformipukuja, ”jotka jonkun ajan ovat olleet käytännössä, mutta sittemmin jostakin syystä joutuneet unhotukseen”. Suomeksi asian eteen oli tehty työtä: Jyväskylään oli 20 vuotta aiemmin perustettu asiaa ajava yhdistys ja Suomen Naisyhdistys oli keskustellut asiasta ja hankkinut koulutyön reformipuvun malleja. Naisia oli myös kehoitettu käyttämään kansallispuukuja. ”Kaikki ehdotukset ovat kuitenkin rauenneet tyhjään”, lehti kertoi.⁶⁶

Lehti lupasi kuitenkin julkaista jatkossa *Käsitöitä*-liitteessä ”malleja sellaisiin reformivaatteisiin, jotka mielestämme ovat käytännöllisiä meidän maassamme”. En-

62 *Hemmet och Samhället* 4/1890, 39–40; *Hemmet och Samhället* 5/1890, 49.

63 *Koti ja Yhteiskunta* 2/1889, 26; *Koti ja Yhteiskunta* 8/1890, 120–123; *Koti ja Yhteiskunta* 1/1980, 8–9; *Koti ja Yhteiskunta* 2/1890, 22–23.

64 *Koti ja Yhteiskunta* 6–7/1891, 72.

65 *Koti ja Yhteiskunta* 8–9/1892, 99; *Koti ja Yhteiskunta* 6–7/1892, 81–82.

66 *Koti ja Yhteiskunta* 10/1895, 121.

simmäiseksi luvattiin julkaista reformi-alusliivin kaavat.⁶⁷ Reformipukeutumisen yleistyminen ei kuitenkaan pidetty kovin todennäköisenä:

Kuitenkin me puolestaan luulemme että on hyvin vaikea keksiä semmoista pukua, jota – kuten lähettäjä tarkoittanee – kaikki naiset tahtoisivat käyttää. Vanhoja tapoja ei helposti järkähytetä. Vielä tätä nykyä on yleinen mielipide se, että naisen etusijassa tulee olla miellyttävä. Siihen muun muassa kuuluu, että hän on hyvästi puettu. Suurin osa sekä miehistä että naisista käsittää tämän sanan siten, että naisen tulee olla *muodikkaasti* puettu, eikä miehet tässä asiassa ole naisia paremmat. Sillä miehet voivat kyllä teoriassa puhua halveksivasti muodeista, mutta harva mies pitää siitä, että hänen vaimonsa tahi sisarensa joutuvat huomion esineiksi vanhanaikaisen pukunsa takia. Mitä itse muoteihin tulee, niin tiedämme kaikki että niitä määrää Pariisin huonomaineiset naiset sekä kevytmieliset ja ylhäiset naiset, joilla ei ole muuta tekemistä kuin mieltä miten heidän tulee koristaa itsensä voittaakseen miesten ihailua. Niin kauan kuin siveellisyys on niin alhaisella kannalla, että tällaisilla naisilla voi olla niin suurta vaikutusta, niin kauan on vaikea toivoa mitään pysyvää menestystä reformipuku-kysymykselle. Pääasiallisesti riippuu joko yksilön lujamielisyydestä, pukeutuuko hän taloudellisen tilansa, ikänsä ja oman kaunoaistinsa mukaan, vai antautuuko hän muodin orjaksi.⁶⁸

Lehti kuitenkin totesi, että edellä esitetyt vaikeudet eivät saa estää ”meitä” työskentelemästä asian puolesta. Asian tärkeydestä kertoi sekin, että lukijan kirje ja toimituksen vastaus oli sijoitettu pääkirjoitussivulle. Mutta ”[a]sian tärkeydestä olemme tässä lehdessä niin usein puhuneet, ettemme tällä kertaa pidä välttämättömänä koskea siihen.”⁶⁹ Naisten muodin muuttaminen nähtiin näin ollen paljon vaikeammaksi tehtäväksi kuin naisen yhteiskunnallisen aseman muuttaminen; ”yleiseen mielipiteeseen” ja siveellisyystilanteeseen vetoamalla annettiin ymmärtää, että muodin muuttaminen tulee mahdolliseksi vasta kun muut tärkeämmät, naisten yhteiskunnalliseen asemaan ja siveystilanteeseen vaikuttavat kysymykset on ensin ratkaistu. Lukija jätettiin yksin, oman lujamielisyytensä ja ”kaunoaistinsa” varassa ratkaisemaan, miten pukeutua. Lehti vetäytyi tehtävästä väittäen, että asiaa oli jo käsitelty, vaikka käsittely oli tapahtunut asiantuntijoiden terveysreformiajatteluun pohjaavia ajatuksia esittelemällä ilman että lukijoille tai ”meille” olisi suoraan esitetty vaatimuksia tai tehty käytännön ehdotuksia pukeutumisen muuttamiseksi. Esteettisen silmän omaaminen katsottiin kenties luontaiseksi ominaisuudeksi, jota ei tarvinnut lehden lukijakuntaan kuuluville naisille erikseen opettaa.

Seuraavana vuonna lehdessä annettiin neuvoja aikuisten naisten pukeutumisen parantamiseksi, mutta kohderyhmänä olivat kansannaiset, eivät sivistyneistön naiset. Lääkäri Konrad Relander tahtoi näet kiinnittää *Koti ja Yhteiskunta* -lehden välityksellä maalaisnaisten huomion alushousuttomuudesta ja sukkanauhojen käytöstä aiheutuviin terveyshaittoihin.⁷⁰ Lisäksi lehdessä kerrottiin norjalaisen pukureformatorin Christine Dahlin kureliivien vahingollisuutta käsitelleestä esitelmästä. ”Kuten

67 Koti ja Yhteiskunta 10/1895, 121.

68 Koti ja Yhteiskunta 10/1895, 121–122; kurssiivi alkuperäinen.

69 Koti ja Yhteiskunta 10/1895, 122.

70 Koti ja Yhteiskunta 5–6/1896, 57–59.

tiedetään, on naisen vapauttamistyö aikamme kuvaavimpia tuntomerkkejä”, lehti ilmoitti kirjoituksen lopussa ja siteerasi neiti Dahlia, joka esitti korsetista luopumisen tulevaisuuden haasteeksi (vrt. Töyry 2006b):

”Olisimmepa päässeet aimo askeleen vapautta kohden – sanoi puhuja jos – me naiset itse vapauttaisimme itsemme siteistä, jotka jäännöksinä menneiltä tietämättömyyden pimeiltä ajoilta meitä vielä kahlehtivat.

Kasvakoon nykyinen nuori naissuku sekä koettakoon saavuttaa terveyttä, luonnollisuutta ja voimaa, joka on tekevä sen entistä soveliaammaksi elämän iloilille sekä antava lujuuksi kestämään sen taistelut!”⁷¹

Nutid toimi aktiivisemmin reformipukeutumisen puolesta. Lehdessä julkaistiin alun perin ranskalainen artikkeli ”Klädernas psykologi”, jossa käsiteltiin muun muassa muodin yhteiskunnallisuutta sekä turhamaisuutta muodin olemassaolon selittäjänä.⁷² Vuosien 1897 ja 1905 välillä lehdessä käsiteltiin useampaan otteeseen naisten reformipukuja. Asia tuotiin esiin 1897 julkaisemalla ruotsalaisen Aftonbladetin uutinen koskien ruotsalaisen lääkärin Karolina Widerströmin näkemyksiä naisten pukureformin tarpeellisuudesta. Lääkäri moitti nykymuotia samoista ongelmista, joista edellisessä luvussa käsitellyt pukureformaattorit naisten pukeutumista kritisoivat ja ehdotti pukeutumiseen seuraavia muutoksia: vaatteita tulisi olla niin vähän kuin mahdollista; materiaalien tulisi olla lämpimiä ja vaatteiden leikkausten tulisi olla vartalonmukaisia eli ei liian tiukkoja tai väljiä; kaikki vartalon osat tulisi olla yhtäläisesti puetut ja vaatteiden tulisi sallia kaikenlaiset liikkeet. Hänen ehdotuksensa koostui kolmikierroksisesta aluspuvusta. Alimmaiseksi vaatekerraksi Widerström ehdotti Kristine Dahlin ehdottamaa pukua, toiseksi vaatekerraksi paksua neulottua pukua, polvien alle ulottuvia housuja sekä sukkia, ja niiden päälle väljää hametta. Päälyspuvun tuli vastata edellä esitettyjä vaatimuksia. Widerström totesi, että tämän puvun kohdalla muodinmukaisuus ja kauneusvaatimukset astuvat eittämättä kuvaan, mutta hän lopetti kirjoituksensa toiveeseen, että kauneuskäsitykset muuttuisivat niin, että vartalon muotoja kunnioittavaa pukua ryhdyttäisiin pitämään kauniina.⁷³

Tämän jälkeen lehdessä seurattiin saksalaisten pukureformaattoreiden toimintaa. Lehdessä raportoitiin berliiniläisen *Verein für besserung der Frauenkleidungin* perustamisesta, työläisnaisille suunnitellusta reformipuvusta ja julkaistiin artikkeli, jossa käytiin läpi Saksassa ja Itävallassa viime aikoina esitettyä kritiikkiä naisten pukeutumismuotia kohtaan.⁷⁴ Vuonna 1899 lehdessä julkaistiin 8-sivuinen ruotsalaisen pukureformiyhdistyksen reformipukuliite, joka tosin sisälsi vain lasten vaatteiden malleja. Vuonna 1904 julkaistiin viimein naisten reformipukujen malleja saksalaisten esimerkkien mukaan. Pukujen mainittiin yleistyneen Saksassa siinä määrin, että

71 Koti ja Yhteiskunta 11/1896, 132–134.

72 *Nutid* 7–8/1896, 190–194.

73 *Nutid* 1/1897, 21–23.

74 *Nutid* 2/1898, 47; *Nutid* 12/1902, 430–439; *Nutid* 6–7/1903, 267.

niitä näkee niin teatteri- ja konserttisaleissa kuin kaupungilla sekä kotona. Kirjoituksessa toivottiin reformipukujen olevan merkki pukeutumisajattelun muutoksesta, mutta huomautettiin, että uudistus lähtee kureliivin hylkäämisestä ja alusasujen uudistamisesta. Kirjoituksessa esiteltiinkin reformi-alushousut ja -liivi ja niiden päälle puettava alusmekko. Viimeiseksi esiteltiin empire-linjainen päällyspuku esimerkkinä päällyspuvusta, joka ei paina lantioita, mutta tarkempaa puvun mallia lukijoille ei esitelty toisin kuin alusvaatteista.⁷⁵

Aiheen käsittely loppui 1905 artikkeliin ”Några ord i reformdräktsfrågan”, jossa kommentoitiin Berliinissä pidettyä pukureformikokousta. Eräässä kokouksen alustuksessa oli tuotu esiin, että pariisilaisnaisten pukeutuminen on sievää ja sopii heille, mutta saksalaisille maanaisille suositeltiin kansallista reformipukua, joka vastasi myös taideteollisia vaatimuksia. Artikkelin mukaan reformipuvut saivat kokouksessa suosiollisen vastaanoton, erityisesti niitä kannattivat kokoukseen osallistuneet miehet. Naiset sen sijaan vaikuttivat varautuneemmilta, vaikkakin kiinnostuneilta, ja kirjoittaja toivoi heidän vielä kokeilevan reformipukua. *Nutidin* lukijoita jutun kirjoittaja Ellen Bremer suositteli tutustumaan erääseen tiettyyn reformipuvun malleja esittelevään pukulehteen. Kirjoituksen ohessa julkaistiin eräiden naisten reformipukujen malleja.⁷⁶ Puoli vuotta myöhemmin lehden uutispalstalla kerrottiin, että Aleksanterinkadulle on avattu reformipuku-ateljee.⁷⁷ Lehden ilmoituspalstalla mainostettiin 1905 säännöllisesti sekä reformi-kureliivejä että Chic de Paris -muotialonkia.

Koti ja Yhteiskunnan linja jatkui *Nutidiin* verrattuna maltillisena. Vuonna 1903 lehdessä julkaistiin Ida Yrjö-Koskisen⁷⁸ kaksiosainen kirjoitus ”Naisen puvusta”, joka alkoi historiallisella katsauksella pukeutumistapojen muutoksista. Nykytilanne kuvattiin ”muodin epäjumalan” hallitsemaksi ajaksi, jossa käytännöllisyys on pukeutumisesta kaukana. Kirjoittaja kritisoi avonaisia alushameita, hameen muotoa, korkeita kauluksia, korkokenkiä sekä varsinkin kureliivejä ja kertoi Ruotsissa toimivasta reformipukuyhdistyksestä. Yrjö-Koskinen ei kuitenkaan ehdottanut vastaavan seuran perustamista Suomeen, vaan toivoi ”jokaisen” pitävän ”terveyden vaatimuksia silmällä”. Lopuksi hän mainosti tyttöjen alusvaatteita olevan myytävänä Suomen Naisyhdistyksen toimistossa.⁷⁹ Taaskaan lehden lukijoiden ei vaadittu tai oletettu muuttavan pukeutumistaan tai toimivan aktiivisesti asiaa ajavan järjestön perustamiseksi, vaan toivo asioiden parantumisesta asetettiin tulevalle sukupolvelle.

Vuonna 1910 lehdessä annettiin neuvoja ”ulkonaiseen sivistykseen” eli pukeutumiseen huomauttaen, että ihmisen tulee pukeutua varallisuus- ja sivistystasonsa mukaisesti. Kritiikki kohdistui työläisnaisiin ja palvelijoihin, jotka eivät tätä neuvoa

75 Nutid 2/1904, 70–73.

76 Nutid 6–7/1905, 206–212.

77 Naisten Ääni 11/1905, 436.

78 Yrjö-Koskinen työskenteli sittemmin Kokoomuspuolueen Suomen Naisen toimittajana, ks. Liite 1..

79 Koti ja Yhteiskunta 4/1903, 35–37; Koti ja Yhteiskunta 5/1903, 45–47.

noudata, vaan yrittävät pukeutua liian hienosti. Vanhoille naisille huomautettiin, että heidän ei tule käyttää nuorille tarkoitettua pukua.⁸⁰ Lukijat kävivät lehdessä kiivasta keskustelua morsiuspuvun käytöstä: tulisiko edistyksellisen naisen käyttää valkeaa pukua huntuiineen ja kruunuineen vai ei? Suurin osa kirjoittajista kannatti morsiuspuvun käyttöä perinteiden vaalimisen vuoksi ihmetellen kysymyksen esittämisen tarpeellisuutta. Toimitus kommentoi, että koska huntu ”epäilemättä lienee jäännös siitä ajasta, jolloin naisten ei sopinut esiintyä kasvot peittämättä, nykyajan naisen ei pitäisi sitä enää käyttää” ja morsiuspuku ”muistuttaa niitä aikoja, jolloin morsian koristettuna ja puhtauden todistus päässään myytiin yljälle”. Toimitus tahtoi kuitenkin huomauttaa, että on omituista, että morsiuspukua vastustavat naiset ovat täysin välinpitämättömiä naimisissa olevan naisen oikeudellisesta asemasta eivätkä ajattele, että heistä tulee miehen ”edusmiehisyyden” alaisia.⁸¹ Ennen lehden lakkauttamista *Koti ja Yhteiskunta* -lehdessä julkaistiin vielä kansallispukujen käyttöä suositteleva kirjoitus.⁸²

Koti ja Yhteiskunta -lehdessä siis haluttiin nostaa esiin naisten muodinmukaisen pukeutumisen epäterveellisyys ja reformipukuyhdistysten tavoitteet asiaintilan parantamiseksi, mutta lukijoille ei annettu konkreettisia neuvoja. Muodinmukaisen pukeutumisen ongelmia suuremmiksi ongelmakohdiksi lehdessä määrittyivät maalaisnaisten, työläisnaisten, palvelijoiden ja lasten pukeutuminen, joita kohtaan esitettiin suoraakin kritiikkiä. Pukeutumisen ongelmat eivät siis koskeneet lehden omaa lukijakuntaa toisin kuin *Nutidissa*, joka kertoi, mistä lukijakin saattoi hankkia reformipukuja. – Kiinnostavana yksityiskohtana mainittakoon, että *Koti ja Yhteiskunta* -lehdessä julkaistiin useita artikkeleita amerikkalaisen naisasialiikkeen yhdestä perustajasta ja bloomer-pukualoitteen takana olleesta Elizabeth Cady Stantonista (ks. luku *Bloomer-puku*), mutta hänen panostaan vuoden 1851 bloomer-pukukokeilussa ei näissä kirjoituksissa mainittu. *Nutidissa* kirjoitettiin vastaavasti Rosa Bonhauerista mainitsematta tämän anomaan housujen käyttö lupaa.⁸³

Naisten Ääni ilmoitti jo lehden näytenuumerossa vuonna 1905, että lehden tarkoituksena oli toimia vastapainona perhe- ja muotilehdille, ”jotka ovat omiansa vahvistamaan heidän [naisten] tunteellisuuttaan ja pintapuolisuuttaan ja pitämään heitä ahtaassa, pienessä, omien persoonallisten harrastustensa piirissä, ehkäisten siten heidän kehitystään ja henkistä kasvamistaan”.⁸⁴ Vuonna 1908 lehden käytännöllisellä osastolla julkaistiin naisten reformipuvun malli, sillä ”[v]iime aikoina on hiukan kaikkialla, mutta varsinkin Saksassa ruvettu käymään sotaa naissuvun nykyistä vaa-

80 *Koti ja Yhteiskunta* 2/1910, 25.

81 *Koti ja Yhteiskunta* 1/1910, 13; *Koti ja Yhteiskunta* 2/1910, 25–26; *Koti ja Yhteiskunta* 3/1910, 39–40; *Koti ja Yhteiskunta* 4/1910, 54–55.

82 *Koti ja Yhteiskunta* 5–6/1911, 52.

83 *Koti ja Yhteiskunta* 11/1895, 132; *Koti ja Yhteiskunta* 9/1896, 101–106; *Koti ja Yhteiskunta* 5/1906, 56–60; *Nutid* 12/1899, 356–360.

84 *Naisten Äänen* näytenuumero 1905, 5.

tetustapaa vastaan”. Reformipuku oli vaihtoehto muodille, lisäksi se sopi ”suuripuisemmalle, kömpelömmälle pohjoismaalaiselle” paremmin kuin sirolle ranskattarelle suunnitellut muotipuvut. Saksassa pukujen kerrottiin olevan yleisiä kaikkialla, meillä harvinaisia, mutta ”yleensä ne, jotka niitä meillä käyttävät, vakuuttavat, etteivät vain enää tahdo niistä luopua”.⁸⁵ Unioni Naisasialiitto ryhtyi leikkaamaan ja toimittamaan kaavoja eri puolelle Suomea (Poussu-Hemming 1989, 71–73). 1910-luvun alussa lehdessä käsiteltiin pukeutumista kotimaisuuden näkökulmasta. Kirjoittajien huolen kohteena oli maalaisnaisten pukeutuminen; nämä kun tahtovat matkia herrasväen muotia hyläten kotikutoiset kankaat ja vaatteet. Myös kansanpukujen käyttöön-
toon kehoitettiin.⁸⁶

Lehden 25-vuotisjuhlavuonna *Naisten Ääni* vahvisti muotilehti-naisasialehti-
vastakkainasettelua pyytämällä tunnettuja naisasianaaisia ja lehden lukijoita vastaamaan kysymykseen ”Tarvitaanko enää naisasialehteä vai olisiko parasta muuttaa se seuraelämä selostavaksi ja kaunokirjallista pikkulukemista sisältäväksi julkaisuksi”. Ei liene yllätys, että tähän varsin johdattelevaan kysymykseen tulleissa vastauksissa – ainakin niissä, jotka lehdessä julkaistiin – oltiin yksimielisiä siitä, että yhteiskunnallisesti suuntautunutta naistenlehteä tarvittiin yhä.⁸⁷ Vastakkainasettelu *Naisten Äänen* ja sen ajamien asioiden ja muotilehtien välillä tuotiin lehdessä toistuvasti esiin. Eri-
tyisesti ”Katsaus omasta ikkunasta” -pakinassa, jota piti nimimerkki Tähestäjä, arvosteltiin tämän tästä muotia, muotilehtiä ja naisten muodikkoudenhalua niiden naurettavuuden vuoksi:

Nyt saavat taas kaikki ne, jotka mielellään puhuvat naisten epäloogillisuudesta, vettä myllynsä. Miksi nyt juuri? Kah, siitä syystä, että ilmat ovat käyneet viileämmiksi ja heidän on täytynyt vaihtaa kevyet kesätamineensa lämpimimpiin syysvaatteisiinsa. Onko siinä sitten mitään epäloogillista? Ei suinkaan. Kaukana siitä. Tapa millä tuo vaihdos toimeenpannaan on vain varsin omi-
tuinen ja silmiinpistävä. Naiset kietovat suuren karvakaulurin tai boan kaulansa ympäri, pukevat päällensä paksun takin ja samaten lakin, vieläpä villasen hameenkin. Mutta katsokaapa heidän jalkojaan! Sukat ovat kuten kuumimpana kesäpäivänä hämähäkin verkkoa ja jalkineet suippokärkiset puolikengät, tavallisesti edestäpäin vain muutamien hentojen nahkasuikaleiden koossa pitämät, jotta tuo läpikuultava sukka pääsisi oikein selvästi näkymään. Se tuntuu olevan vaatekappaleista kaikkein pysyväisin. Muut saavat vähäsen vaihtua vuodenajan mukaan, olipa kesä tai talvi, sade tai myrsky.⁸⁸

Sotien välisenä aikana *Naisten Äänessä* käytiin muodinorjuutta vastaan osoittamalla, että muodin seuraaminen sai naiset vaikuttamaan typeriltä ja ”epäloogillisilta”, kuten Tähestäjä huomautti, mikä vei pohjan naisasianaisten tavoitteelta osoittaa, että naisetkin ovat yhtä päteviä ja osaavia kuin miehet, mikä oli yksi lehden pääsanomista lu-

85 *Naisten Ääni* 6/1908, 85–86.

86 *Naisten Ääni* 11/1912, 149–150; *Naisten Ääni* 26/1913, 346–348.

87 *Naisten Ääni* 22–24/1930.

88 *Naisten Ääni* 19/1923, 268.

kijoilleen.⁸⁹ *Naisten Äänen* sivuilla naisliikkeen silloisesta tilanteesta rakentui monien haasteiden ja ongelmien sävyttämä kuva. Ensinnäkin naisten asemassa ja tilanteessa vallitsi edelleen monia epäkohtia, joita tuotiin esiin lehden pääkirjoituksissa. Toiseksi lehdessä tuotiin esiin sitä, että jo saavutettujen tavoitteiden ja asemien säilyttämisen eteen oli tehtävä työtä, jotta tilanne säilyisi edes nykyisenkaltaisena. Lehti esimerkiksi järjesti vuonna 1921 kiertokyselyn aiheesta ”Miksi nimityksellä naisasianainen on niin huono kaiku”. Vastausten perusteella huono kaiku johtui siitä, että naisasiaaate oli väärinymmärretty, sillä sen tavoitteita ja siihenastisia saavutuksia ei tunnettu. Miehet ja heidän johtamansa sanomalehdet olivat ennakkoluuloisia ja suhtautuivat pilkallisesti naisasianaisiin. Samoin jotkut naiset suhtautuivat epäluuloisesti, sillä he eivät tienneet, että naisasianaiset ajavat heidän etujaan. Lisäksi todettiin, että naisasianaisien olisi syytä katsoa peiliin; yhteistä asiaa ajettaessa ei saisi sortua keskinäiseen kiistelyyn.⁹⁰

Uhkan naisliikkeen tulevaisuudelle muodostivat siis yhtäältä naisia ja naisasiaa ymmärtämättömät miehet ja toisaalta ne naiset, jotka eivät olleet yhteisen asian puolella. Heitä olivat erityisesti nuoret naiset:

[-] nykyinen naispolvi ei tiedä ensinkään miten ahdas naisten maailma vielä pari-, kolmekymmentä vuotta sitten oli, eikä käsitä, että kaikki mitä sillä nykyään on, on naisasiatyön tulos. Jos he tämän ymmärtäisivät, eivät he varmaankaan niin kylmä kiskoisesti sen suhteen asettuisi ja niin ahdashenkisesti ja kaikkea muuta luotaantyöntävästi vain omaa pientä työalaansa ajatteli.⁹¹

Naisasian kannalta tulevaisuus näytti hyvin huolestuttavalta, sillä nuorissa naisissa yhdistyivät molemmat naisliikkeen uhkakuvat, eli muodinorjuus ja haluttomuus toimia yhteisen hyvän puolesta:

Kun panee kaiken aikansa ja voimansa vain siihen, miltä näyttää, ei riitä aikaa eikä harrastusta muuhun. Ja kuinka monta kertaa onkaan pannut surulla merkille, kuinka rajoitetut meidän nuoret naisemme ovat. Eivät he näe omaa nokkaansa pitemmälle, eivätkä heidän ajatuksensa kannan kauemmas kuin omaan ja tuttavapiirin yksityiselämään. Kun heidän pitäisi joskus jaksaa siitä irtautua ja arvostella asioita laajemmalla näkökulmalta, he eivät siihen kykene.⁹²

Tämä näkyi esimerkiksi siinä, ”jos tarjoaa naisille lehteä, joka ajaa heidän oman sukupuolensa asiaa. Ei sen tilaamiseen riitä rahaa, on niin pieni palkka, mutta siitä pienestä palkasta pannaan paljon turhempikin asioihin, joista ei jää mitään tulosta.”⁹³ Yksi näistä turhimmista asioista, joihin naiset rahojaan kuluttivat, olivat muotilehdet, kuten *Tähystäjä* oli huolestuneena pannut merkille:

89 Kts. esim. *Naisten Ääni* 18–19/1929, 367–368.

90 *Naisten Ääni* 22–23/1921, 271–273; 1/1922, 3–4.

91 *Tähystäjä*, *Naisten Ääni* 11–12/1926, 180.

92 *Tähystäjä*, *Naisten Ääni* 1/1926, 12.

93 *Tähystäjä*, *Naisten Ääni* 1/1926, 12.

Eikö ole nöyryyttävää, että sellaiset lehdet, jotka tarkoittavat naisten kohottamista ja herättämistä, kuolevat kannatuksen puutteessa, mutta ne, jotka heitä nukuttavat, kahlehtivat muotiorjuuteen ja turhamaisuuteen, rehottavat kuin rikkaruoho. Niistä on kotoisin kaikki nuo puoli-alastomat naiset, jotka kulkevat hihattomina, selkä paljaana, edestä niin syvälle kaarrettuina, että iletteä katsella.⁹⁴

Nuoren sukupolven lisäksi oltiin huolissaan myös toisesta naisryhmästä, maalaisnaisista. Sanomalehtien ”naisten nurkan” välityksellä hekin saivat tietoa Pariisiin muodeista. ”Ei voi aavistaakaan, miten tuhoisaa jälkeä nuo viattomilta näyttävät nurkka-ukset ovat jo maassamme tehneet”, nimimerkki Maalaisrouva lehdessä julkaistussa pakinassa valitteli:

Vai ovatko nuo nurkat ehkä vain suurten kaupunkiemme naisia varten? Joka tapauksessa maaseutu yrittää perässä. Monta kertaa olen inholla heittänyt lehden käsistäni. Kerrankin kiersi eräs muotipakina koko lehdistön läpi. Siinä opastettiin, miten esim. maalaisäidin oli pukeuduttava, kun lapset pääsevät ripille. Oli surullisen huvittavaa kuulla, että äidin vanha kunniallinen musta juhlapuku piti uudistaa chiffonilla tai crêpe de chinellä t.m.s. ulkomaisella kankaalla.

Varmaan joku emäntä tarttuikin onkeen ja osti ”reptusiinia”. Minusta emäntämme ovat kaikkein kauneimpia juuri niissä vanhoissa mustissa yksinkertaisissa juhlapuvuissaan, joissa voi esiintyä häissä ja hautajaisissa ja rippijuhlissa.

Pois hetaleet!⁹⁵

Samaan aikaan *Naisten Ääni* oletti lukijoidensa seuraavan muotia ja pukeutuvan muodikkaasti. Vuonna 1915 lehdessä julkaistiin lehden omaa muotipalstaa, jonka kautta saattoi tilata lasten ja naisten vaatteiden kaavoja. Palstalla esitelty muoti edusti keskiluokkaisten kaupunkilaisten muotia. Vuonna 1920 lehdessä neuvottiin, että uutta kesähattua hankittaessa ei välttämättä tarvitse ostaa uutta, sillä vanhan voi värjätä.⁹⁶ Vuonna 1925 taas kerrottiin lehden ”Muistissa pidettävää” -palstalla, että

Pariisiin muodit syys-talvi 1925-1926 on taas tänäkin syksynä runsassisältöisenä ilmestynyt. Sieltä voi jokainen etsiä juhla- ja arkipuvullensa mieleisensä mallin. Tällä muotilehdellä on vielä se etu, että kaikkiin siinä oleviin malleihin saa omalla mitalla käydä valitsemassa kaavat Revue des Modes’in toimistosta L. Heikink. 18, joiden mukaan on sitten helppo leikata ja valmistaa tarvitsemansa vaatekappaleen. Maaseudulla asuvat voivat tilata ne postin kautta.⁹⁷

”Utinen” ei jäänyt yksittäistapaukseksi, sillä 1930-luvulla lehti raportoi useamman kerran vaatevalmistajien ja muotiliikkeiden muotinäytöksistä. Erityisesti Stockmannia kiiteltiin, sillä ”[o]ikeana tavaratalona Stockmann ottaa huomioon meidät kaikki, nekin, joiden laihankin kukkaron turvin on pukeuduttava moitteettomasti ja kuitenkin sekä ”viimeisen huodon” että hyvän maun mukaan”.⁹⁸ Myös lehden mainonnan perusteella lehden lukijoiden oletettiin pukeutuvan sekä viimeisimmän

94 Naisten Ääni 17/1924, 256.

95 Naisten Ääni 6/1930, 136.

96 Naisten Ääni 13/1920, 156.

97 Naisten Ääni 19/1925, 301.

98 Naisten Ääni 9/1931, 137; 21/1935, 310; 22/1936, 318.

muodin että hyvän maun mukaan. Kangas- ja vaatevalmistajat sekä kenkien myyjät kuuluivat *Naisten Äänen* vakituisiin mainostajiin sotien välisenä aikana. 1920-luvulla *Naisten Äänessä* mainosti ainakin kolme eri korsettiliikettä. 1920- ja 1930-luvuilla lehdessä mainostettiin säännöllisesti kauneudenhoitotuotteita.

Tulkitsen *Naisten Äänen* ristiriitaisuuden johtuneen siitä, että muotikriittistä diskurssia edustaneen, muotia ja muodikkuuden halua kritisoineen kirjoittelun tarkoituksena ei ollut parantaa suomalaisnaisten pukeutumista tai pelastaa naisia ”muodin orjuudesta” vaan neuvotella lukijoidensa kanssa naisasianaisen identiteetistä, järjestön tärkeydestä naisten elämässä sekä järjestön yhteiskunnallisesta merkityksestä valistajana ja moraalien vartijana. Lisäksi lehti vartioi luokkayhteiskunnan rajoja. Pinnallisia naistenlehtiä kritisoimalla lehti neuvotteli omasta paikastaan lehdimarkkinoilla. Esittämällä juuri nuoret tytöt uhkakuvien kohteeksi lehti ja sen tekijät ilmaisivat muotikriittiseen diskurssiin nojautuessaan oman roolinsa moraalisesti ylempinä valistajina, joilla oli velvollisuus – koko naissukupuolen kunnian ja siveellisyyden nimissä – johdattaa harhautuneet ja ”nukkuvat” naiset oikealle polulle (vrt. Vehkalahti 2000a). Näin he asettivat itsensä vallankäyttäjiksi ja nuoret naiset vallan käytön kohteeksi.

Naisasiajärjestöjen muotia kritisoiva keskustelu oli osa säädynmukaisen pukeutumisen rapautumista koskevaa huolta. Maaseudun rahvaan ja kaupunkien työväestön oli 1800-luvun lopulta lähtien pelätty parantuneiden ansioiden, maakauppojen sallimisen, ostokankaiden yleistymisen ja niiden hintojen halpenemisen myötä luopuvan kansanomaisesta pukeutumisesta ja ryhtyvän pukeutumaan muodin mukaisesti eli matkimaan kaupunkien herrasväkeä. Näin herrasväkeä ja rahvasta ei enää erottaisi pukeutumisen perusteella. (Ks. esim. Oittinen 1990; Mikkola & Stark 2009.) Naisten kohdalla huolestunutta keskustelua herätti päänahineen käyttö. Hattu oli säätyläisnaisten tunnus, rahvaan naiset käyttivät huivia, mutta maalta kaupunkiin työn perässä muuttaneet pyrkivät ylittämään tämän rajan käyttämällä hattua. Säätyrajan ylittämisen lisäksi ylempien yhteiskuntaryhmien naisten muodin seuraamisen paheksuttavuutta lisäsivät arvelut siitä, että se johtaisi työläis-, palvelus- ja maalaistyöt prostituoitioon. (Oittinen 1990; Lönnqvist 1979.)

Esittäessään muotia seuraavan, vain omista asioista kiinnostuneen naisen paheksuttavana naisena muotikriittinen diskurssi esitti seurauksia tuottavan luonteensa mukaisesti oikean (naisasia)naisen yhteiskunnallisesti aktiiviseksi naiseksi, joka tarkasteli maailmaa kriittisesti. Muotikriittisen diskurssin kautta lehdet samalla rakensivat yhteisöllisyyttä lehden tekijöiden ja lukijoiden kesken. Yhteisöllisyyden luominen tulee ilmi erityisesti siinä, että pinnallisen muodikkuudenhalun ei katsottu koskevan ”meitä” eli lehden yläluokkaisia naislukijoita, sillä eihän heidän pukeutumisestaan moitittu, vaan ainoastaan ”toisia” naisia eli nuoria naisia ja maalaisemäntiä. Samalla oikeutettiin näihin naisryhmiin kohdistuva valistus- ja sivistystyö. Muoti-

kriittinen diskurssi tuotti huolestuttavan kuvan nykyhetkestä. Tämän representatation kautta lehti osoitti, että naisasian ajaminen ei siirry naissukupolvelta toiselle itsestään, vaan naisten (lehden lukijoiden) oli nähtävä vastuunsa, kasvatettava tyttärensä naisasian puolelle ja muistutettava heitä edellisen ”taistelukauden” saavutuksista.⁹⁹ Näin muotikriittiseen diskurssiin nojautumalla perusteltiin naisasianaisten tehtävä. Tarkemmin määrittelemättä jäi, millainen olisi ollut naisasianaisten identiteetille ja asemalle sopiva pukeutumistyyli, mutta se ei ollutkaan muotikriittisen diskurssin tehtävä.

Nuorten naisten ”pelastamiseksi” *Naisten Ääneen* perustettiin 1920-luvun lopussa Nuorten palsta. Palstalla julkaistiin palstan pitäjän ”Vinkkarin” ja lukijoiden kirjeitä tyttöjä koskevista aiheista, muun muassa tyttöjen ja poikien välisestä ystävytydestä, tyttöjen kokemasta seksuaalisesta ahdistelusta sekä siitä, miten ”pojat ovat poikia”, mutta tyttöjen odotetaan aina käyttäytyvän kiltisti. Myös lehden vanhemmat lukijat vastasivat tyttöjen kirjeisiin kertomalla tyttövuosiensa kokemuksia samoista aiheista. Palstasta tuli hyvin suosittu, sillä se saattoi viedä jopa suurimman osan lehden sisällöstä. Palstan julkaisu kuitenkin päättyi jo vuonna 1933. Maalaisemäntien asioita lehti ei toistuvista vakuutteluistaan huolimatta ryhtynyt käsittelemään, mutta heil-lehän tehtiin *Emäntälehteä*.

Nuorten, muodin houkutusille alttiiden naisten oli kuitenkin turha etsiä lehdestä neuvoja siitä, miten pukeutua hyvän maun mukaan, sillä pukeutumisneuvoja sisältävää palstaa lehteen ei perustettu. Vuonna 1915 *Naisten Äänessä* julkaistiin erään lukijan lähettämä kirje, jossa ehdotettiin yhdistyksen perustamista naisten muotihulluuden ja -orjuuden vastustamiseksi.¹⁰⁰ Kirjoittaja ehdotti naisille myös housujen käyttöä:

Voimistelussa ja muutamissa muissa urheiluihissa sekä tehtaissa on jo tultu huomaamaan hameiden vastus ja niistä osaksi luovuttu. Ja epäilemättä jokainen nainen on havainnut olevansa hameiden orja – monessakin elämänsä vaiheessa. Mutta miten siitä päästä? Enpä löydä muuta keinoa kuin joko käyttämään aivan lyhyitä hameita tai – housuja! – ainakin arkielämässä. Kauhustus! Housut – naisilla! Sehän on maailmanlopun enteitä! Hyvät ystävät! maailman loppu tulee kuitenkin joka tapauksessa aikanaan – käyttivät naiset housuja tai hameita. Ja olkoonpa niinkin, että se on maailman lopun enteitä, se osoittaisi vain, että naisetkin alkavat viisastua, että järkevyyssä suhteessa kasvaa, kuten on ennustettu yleensä tapahtuvan maailmanlopun edellä.¹⁰¹

Ehdotusta kommentoitiin lukijakirjeessä, jossa yhdistyksen perustamiseen suhtauduttiin suopeasti, mutta housujen käyttö torjuttiin, sillä ”hame pitää olla housujen päällä!” Se on somempaa, kirjoittaja huomautti, ja ”mitäpä meidän nyt niin kaikessa tarvitsee miehiä apinoida”.¹⁰² Näin lukijan aloite tuli torjutuksi. Sotien välisenä aikana lehdessä ei käsitelty naisten pukeutumista koskevia uudistuksia tai kampanjoitu

99 Tämä tuotiin esiin erityisesti *Naisten Äänen* 4/1925 pääkirjoituksessa (s. 4–5).

100 *Naisten Ääni* 31/1915, 322.

101 *Naisten Ääni* 31/1915, 322–323.

102 *Naisten Ääni* 34/1915, 354–355.

niiden puolesta. Lamakauden alkaessa vuonna 1929 lehdessä tosin muistutettiin kotimaisen tuotannon suosimista erityisesti vaatteiden ja jalkineiden osalta.¹⁰³ Ainoa ryhmä, joiden pukeutumisongelmaan lehti tarjosi hieman neuvoja, olivat maalaismännät. *Naisten Äänessä* emäntiä kehoitettiin 1920-luvun useampaan otteeseen käyttämään kansallispukuja, joiden mallit olivat U.T. Sireliuksen vuonna 1921 ja 1922 ilmestyneiden *Suomen kansallispukuja* -teosten ansiosta helposti saatavilla.¹⁰⁴ Sireliuksen kirjoja myös mainostettiin *Naisten Äänessä* erityisesti 1920-luvun alussa. Vuonna 1923 mainostettiin Naisten kotiteollisuusliikkeen valmistamia kansallispukuja lähes joka numerossa.

Työläisnaisten lehdissä 1900-luvun alussa esitetty muotikritiikki

Palvelijatarliiton *Palvelijatar* -lehden tilausilmoituksessa kerrottiin 1905 lehden tarkoituksena olevan yhdyssteenä toimiminen eri ammattialoilla työskentelevien työläisnaisyhdistysten ja -osastojen välillä. ”Lehti tulee työskentelemään kaikkien työläisnaisten am[m]attiolojen kohottamiseksi eikä ainoastaan palvelijattarien. Lehti koettaa parhaansa mukaan seurata kehitystä naisten taloudellisessa, yhteiskunnallisessa, sekä ammatillisessa kehityksessä, tuomalla esiin eri ammattioissa olevia epäkohtia ja ehdottamalla keinoja niiden poistamiseksi.”¹⁰⁵ Lehden avustajiksi olivat tässä vaiheessa lupautuneet muun muassa Hedvig Gebhard, Maikki Friberg ja Maila Talvio. Lehden vastaava toimittaja oli Miina Sillanpää, joka oli toimittanut myös aiempaa *Palvelijatar* -lehteä (1898–1899).¹⁰⁶

Seuraavana vuonna lehdestä tuli Suomen sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja ja sen nimi muuttui edellä esitettyä tehtävää paremmin vastaten *Työläisnaiseksi*. Työläisnaisasian lisäksi lehdessä julkaistiin kirjallisuus- ja taide-arvosteluja sekä käytännöllisiä neuvoja sisältänyttä palstaa. Vuodesta 1913 alkaen lehti ilmoitti olevansa Suomen köyhälistön naisten äänenkannattaja. Lehden ilmestyminen katkesi vuonna 1914 heinäkuussa ja alkoi uudelleen vasta 1918 sisältäen paljon muistelmakirjoituksia ”kapinasta” ja vankilaoiloista sodan jälkeen. Mainoksia *Palvelijattarissa* ja *Työläisnaisessa* oli hyvin vähän (ks. Liite 1.).

Palvelijattarissa muotia ehdittiin käsitellä kerran, vuonna 1906, työllisyysnäkökulmasta. Lehdessä kysyttiin, ”Mistä ostatte vaatteenne?” ja vastattiin: ”Meillä on tullut tavaksi, että työläisnaiset ostavat päällysvaatteensa juutalaisten makasiinista, sillä sieltä saadaan helpolla ja sievännäköisiäkin ne ovat uutena”. Jutussa todettiin

103 *Naisten Ääni* 1/1929, 10–11.

104 *Naisten Ääni* 8/1923, 106; 20/1923, 285–287; 16/1927, 232.

105 Alkuperäistekstissä on kirjoitusvirhe: tekstissä lukee ”amatillinen” kun pitäisi lukea ”amatillinen”.

106 Kyseinen *Palvelijatar* oli Helsingin Palvelijatar-yhdistyksen lehti.

pisteliäästi, että vaatteet eivät välttämättä kestä, mutta tärkeintähän on, että ne ovat ulkomaalaisia. Kirjoittaja huomautti, että vaatteiden tekijöille on maksettu pientä palkkaa ja samaan aikaan kotimaiset työntekijät ovat työttöminä. Lehti vetosikin lukijoihinsa: ”Emmekö me voisi tässä asiassa tehdä jotakin parannusta omien kanssaisariemme ja itsemme hyväksi. Emmekö voisi ruveta käymään kotimaassa tehdyillä vaatteilla?”¹⁰⁷

Työläisnaisessa muotia käsiteltiin kolme kertaa vuosien 1908–1914 aikana. Ensin Miina Sillanpää vertasi sarkanuttua ja triכוןuttua edellisen jutun hengessä.¹⁰⁸ Vuonna 1911 nimimerkki sosialisti kysyi, ”Mitä muoti maksaa”. Hän paheksui muodin turhuutta, sillä muodin kalleuden takia muodinhaluiset nuoret naiset ja miehet joutuvat olemaan syömättä voidakseen hankkia muodin mukaisia vaatteita.¹⁰⁹ Kolmannella kerralla lehti julkaisi Amerikan sosialidemokraattisten naisten lehdessä *Toverittarella* ilmestyneen jutun, jossa muisteltiin naisasianaisten yrityksiä reformipukujen käyttöönoton edistämiseksi ja kerrottiin keskustelusta, jota amerikkalaiset sosialistinaiset ovat viime aikoina käyneet muotiboikotista ja käytännöllisemmän puvun käyttöönotosta:

[- -] naisen puvun pitäisi olla sellainen, että siinä olisi useampia taskuja, samalla kun hänen kenkensä pitäisi olla niin suuret että hän voi astua varmoin askelin täyttämään tehtävänsä yhteiskunnan järkevänä jäsenenä, eikä horjuvana olentona, joka muistuttaa niitä aikoja, jolloin keskiajan ritarit näkivät naisessa ainoastaan sukupuoliolennon. Myöskin on tehty huomautuksia hattujen koristelemisesta. Niistä olisi karsittava pois kaikki tarpeettomat koristukset ja muuten muodostettava enemmän päänmallisia, ettei niitä tarvitsisi kiinnittää päähän puolta metriä pitkällä neuloilla.¹¹⁰

”Mutta olisiko mitään toiveita tällaisen parannuksen saavuttamisesta?”, jutussa kysyttiin:

Ehkä useat pitävät sitä mahdottomana niin kauvan kuin on voimassa sellainen yhteiskuntajärjestelmä, jossa ainakin osa sen naisista voi hankkia toimeentulonsa ’naisellisuudellaan’. Onko siis totta, että meillä ei ole mitään toivoa muotihulluuden hävittämisestä, ennenkuin olemme hävitäneet kapitalistisen järjestelmän?¹¹¹

Porvarilliset ja työläisnaiset olivat siis samoilla linjoilla siinä, että ne olettivat muodin muutoksen edellyttävän järjestelmän muutosta. *Työläisnaisen* oli tarkoitus avata aihetta koskeva keskustelu Suomessa, mutta valitettavasti lehden ilmestyminen katkesi kyseiseen numeroon, eikä aiheeseen enää vuonna 1918 tai sen jälkeen palattu.

107 Palvelijatar 3–4/1906, 49–50.

108 Työläisnainen 36/1908, 287.

109 Työläisnainen 30–31/1911, 240.

110 Työläisnainen 28/1914, 221.

111 Työläisnainen 28/1914, 221.

Työläisnaisten lehdissä muotikriittinen diskurssiin nojautuminen oli siis osa lehtien kapitalistista järjestelmää kohtaan osoittamaa, luokkatietoisuutta edustavaa yhteiskuntakritiikkiä. Työläisnaisten lehtien muotikriittisyys erosi naisasiajärjestöjen muotikriitistikäsiin, että ensin mainitussa syylliseksi ongelmalliseen tilanteeseen määriteltiin muoti ilmiönä, jälkimmäiseksi nuoret, usein työväestöä edustavat tytöt, jotka haluavat seurata muotia.

Yhteenvetoa: muotikriittinen diskurssi merkitysten rakentajana

Muotikriittisessä diskurssissa muoti edustaa modernin yhteiskunnan haittapuolia kannustaessaan naisia kuluttamaan ja asettamaan omasta ulkoasusta huolehtimisen tärkeäksi tehtäväksi. Ilmiönä muoti vertautuu patriarkaaliseen, naisia alistavaan yhteiskuntaan, joka rajaa naisen roolin hyvin kapeaksi ja vain kodin piiriä koskevaksi tai kapitalistiseen järjestelmään, joka riistää työläistä. Tekstin piirteiden tasolla muotikriittinen diskurssi rakentui tutkituissa lehdissä suoraan lukijoille osoitetuissa pakinamuotoisissa teksteissä, joihin ei sisällynyt visuaalisia elementtejä.

Muotia kritisoivien tekstien ja muotikriittisen diskurssin toiminnallinen funktio on yhteisyyden luomisessa järjestön jäsenten ja lehden lukijoiden ja tekijöiden kesken. Muotikriittiseen diskurssiin nojaututtiin erityisesti naisasianaisten lehdissä, mutta myös työläisnaisten lehdissä, jolloin se yhdistyi kapitalistista yhteiskuntaa vastaan esitettyyn kritiikkiin: muoti oli kapitalistien keksintö. Koska parempaan pukeutumiseen ohjaavat käytännön neuvot olivat vähissä, tulkitsen, että muotikritiikkiä edustavaan diskurssiin nojautuvien tekstien keskeinen merkitys oli identifikationaalinen eli identiteettien rakentamista koskeva merkitys: tekstit konstruoivat ”meidän” – eli työläisnaisten tai naisasianaisten – identiteetin keskeiseksi osaksi yhteiskunnallisen valvutuneisuuden. Naisasianaisten lehtien kohdalla muotidiskurssiin nojautuminen motivoi ja oikeutti naisasianaisten tehtävän muiden naisten, lähinnä maalaisnaisten ja nuorten tyttöjen, sivistämisessä; työläisnaisten lehdissä muotikriittiseen diskurssiin nojautuminen oli keino pitää yllä yhteiskuntakriittistä luokkatietoisuutta.

VALISTUKSELLINEN PUKEUTUMISNEUVONTA

Opastusta ja valistusta suomalaisille naisille

Emäntälehti – kansan naisten parhaaksi

Naisjärjestöjen välisissä linjanvedoissa ja toimintaratkaisuisissa marttajärjestö erikoistui kotitalousjärjestöksi. Se teki 1907 periaatepäätöksen, että se ei ole hyväntekeväisyysjärjestö, vaan että sen toiminta keskittyy naisten valistamiseen ja käytännön neuvontaan (Ollila 1993, 35–36, 65–66). Sivistys- ja neuvontatehtäväänsä järjestö toteutti järjestämällä kursseja ja näyttelyitä, palkkaamalla kiertäviä neuvoja, perustamalla talouskouluja ja käynnistämällä osuustoimintaa maaseudulla. Sivistys- ja neuvontatehtävän toteuttamisessa tärkeä tehtävänsä oli myös vuonna 1902 perustetuilla *Emäntälehdellä* ja *Husmodern-lehdellä*, jotka olivat lukijakirjeitä lukuun ottamatta samanlaiset (Haltia 1949; Ollila 1993, 36, 106–107, viite 40). *Emäntälehd*en näytenuumerossa lehden tavoitteet esitettiin seuraavasti:

Martta-yhdistys tahtoo tämän lehtensä kautta kansan sekaan levittää tietoja, jotka ovat etupäässä yleishyödyllistä ja käytännöllistä laatua. Näistä tiedoista mainittakoon kodin hoito, terveyden hoito, lasten kasvatusta, nuorison henkinen ja siveellinen kasvatusta, nuorison ruumiillinen kasvatusta; sekä käytännöllistä: kodin ulkonainen hoito, lasten hoito, puutarhan hoito, kanojen hoito, mehiläisten hoito, sienien valmistus, marjojen tallettaminen, yksinkertaisen, mutta ravitsevan ruuan laittaminen, y. m. y. m.

Kaikkien kansankerrosten kohoaminen on meidän päätarkoituksemme. Kaikille tietoa, kaikille valoa! Emäntien lehti tahtoo olla kuin soihtu, joka tunkeutuu matalintakin majaa valaisemaan ja lämmittämään. Suokoon Jumala, että sen soihtun valo levittäisi onnea ja siunausta ympärilleen armaassa isänmaassa!¹¹²

*Emäntälehd*en perustamisen motiivina kerrottiin olevan myös se, että se oli ”lähettiläitä” ja kirjasia helpompi tapa levittää neuvoja laajemmin kansan pariin (Nissinen 1902, 1–2; Haltia 1949, 26). *Emäntälehd*en näytenuumerossa näet kirjoitettiin:

Martta-yhdistys, joka tämän lehden on perustanut, toimii kansan seassa. Tähän asti on se lähettiläiden ja kirjasiensa avulla koettanut levittää yksinkertaisia neuvoja ja käytännöllistä elämää koskevia ohjeita kansan sekaan. Mutta koska alue on niin tavattoman laaja, lähettiläiden saanti niin kovin vaikea ja kirjojen levittäminen niin yksipuolista laatua, on ajateltu, että tällainen helppohintainen ja helpotajuinen emäntien lehti voisi Martan asioita suuressa määrin paremmalla menestyksellä ajaa, jos kerran onnistuisi laajalle levenemään.¹¹³

112 Alli Nissinen, *Emäntälehti* 0/1902, 2.

113 *Emäntälehti* 0/1902, 1–2.

*Emäntälehd*en toimituskunta koostui marttajärjestön johtohenkilöistä.¹¹⁴ Toimituskunta oli aluksi kaksihenkinen koostuen vastaavasta toimittajasta ja toimittajasta. 1920-luvun alkuun lehteä toimittivat myös *Nutidia* toimittanut Fanny Hult ja lastenkirjailijana tunnettu Alli Nissinen. 1930-luvulla lehden toimituskuntaan kuuluivat muun muassa keittokirjoistaan tunnettu kotitalouskonsulentti Kerttu Olsonen ja *Kodin kirjan* julkaissut, myöhemmin vuonna 1950 kodin taloustieteen professoriksi nimitetty Elli Saurio. (Ks. Liite 1.)

*Emäntälehd*en tekijöiden ja lukijoiden välillä oli selkeän hierarkkinen asema: ylempiä luokkia edustavat sivistyneet ja koulutetut naiset jakoivat lehden välityksellä neuvoja ja sivistystä alempien luokkien naisille. Valistustehtävänsä *Emäntälehti* toteutti käsittelemällä marttajärjestön ohjelmaan kuuluvia kysymyksiä eli lasten kasvatusta ja hoitoa, kodin hoitoa, terveydenhoitoa ja tapakulttuuria niin artikkeleissa kuin pakinoissa sekä julkaisemalla ruoka-, puutarhanhoito-, kananhoito- ja käsityöohjeita sisältäviä palstoja. Lehdessä myös esiteltiin koti- ja maatalousalan messuja ja oppilaitoksia. Ajanvietettä tarjosi kirjallisuutta esittelevä palsta.

Aluksi toimittajat kirjoittivat lähes kaikki lehden tekstit, sillä avustajia oli vähän. Tekijäpalkkioiden maksamisen myötä avustajia tuli lisää. (Nylander 1933, 13.) Alkuvaiheessa lehden lukijoita pyydettiin osallistumaan lehden tekoon lähettämällä kysymyksiä lehden kysymyspalstalle sekä kokonaisia kirjoituksia. Esimerkiksi vuonna 1916 pyydettiin niitä marttoja, jotka tietävät muun muassa pellavan viljelyksestä ja yksinkertaisten kansanomaisten ruokien ja juomien valmistamisesta lähettämään aiheista kirjoituksia lehteen.¹¹⁵ 1920- ja 1930-luvulla lehden avustajina alkoi toimia yhä enemmän ulkopuolisia asiantuntijoita kuten lääkäreitä ja kotitaloustieteilijöitä. Heillä ei ollut välttämättä mitään yhteyksiä Marttaliittoon, mutta heitä pyydettiin kirjoittamaan *Emäntälehteen* niistä teemoista, joita Marttaliitossa pidettiin tärkeinä. (Ollila 1993, 104.) *Emäntälehd*en avustajiin kuului myös kansatieteilijöitä, kuten U.T. Sirelius, Tyyni Vahter ja Ahti Rytönen, jotka kirjoittivat lehteen suomalaisesta kansankulttuurista.

Anne Ollilan mukaan marttajärjestön toiminnan taustalla vaikutti 1900-luvun alun sivistysajattelu, jossa taloudellinen toiminta ja hyvinvoinnin kohottaminen saivat keskeisen merkityksen. Niiden uskottiin luovan pohjan kaikelle muulle kehitykselle. Hyvinvoinnin perustana pidettiin työn kunnioittamista, ahkeruutta ja yritteliäisyyttä. Erityisesti työteliäisyydestä tehtiin hyve; se oli takeena koko kansakunnan menestymiselle. Laiskuus taas oli yhteiskuntaa uhkaava pahe. Isänmaallisuus sai tässä ajattelumallissa erittäin konkreettisen sisällön; se tarkoitti työtä ja toimintaa isänmaan hyväksi, muun muassa kotimaisten tuotteiden suosimista, eikä patriootista uhoa. Sivistykseen kuului myös kansalaiskasvatus, joka sai vahvasti moraalisen

114 Vuosina 1933–1935 lehdellä oli toimituskunnan sijasta neuvottelukunta.

115 *Emäntälehti* 1/1916, 13.

luonteen. Hyvän ihmisen perusominaisuuksiin kuului rehellisyys, ystävällisyys, kärsivällisyys, tarmokkuus ja luja luonne. Luonteenkasvatuksen katsottiin olevan pitkälti naisten vastuulla, sillä perheenemäntinä he olivat kodin hengen luojia. Ihmisiltä alettiin vaatia yhä suurempaa järjestelmällisyyttä ja itsekuria, sillä sivistyneen ihmisen merkkinä oli hillitty, kohtelias ja ystävällinen käytös. Näitä hyveitä *Emäntälehti* neuvoi opettamaan lapsille pienestä pitäen. Oman ruumiin, tunteiden ja viettien jälkeen hallinnan kohteeksi otettiin ympäristö. Puhtauden ja järjestyksen vaatimuksia *Emäntälehti* opetti antamalla täsmällisiä ohjeita kodin siivoamiseen ja järjestyksen ylläpitoon. (Ollila 1993, 33–39.)

*Emäntälehd*en sisäislukija oli perheenäiti, selkeästi maalaisemäntä tai joskus myös vähävarainen kaupunkilaisemäntä, mutta osassa teksteistä, varsinkin tapakulttuuria koskevissa kirjoituksissa ja pakinoissa, sisäislukija oli keskiluokkainen kaupunkilaisnainen. Tähän myös lehden lukijat kiinnittivät huomiota: Vuoden 1924 joululehdessä lehden pakinoitsija ”Hiervoja Leena” kertoi ”vastaanottaneensa ja kiitoksella kuitanneensa” erään maalaisen pyynnön siitä, että ”pitäisi pakinain aiheet otettaman joskus muualtakin, kun tahtovat näet enimmäkseen olla täältä Helsingistä”.¹¹⁶ Se, että Hiervoja Leena reagoi tähän pyyntöön pyytämällä maalaisia lähettämään lehden kuulumisiaan, kertonee jotain lehden toimituskunnan kosketuksesta maalaiselämään. Mainosten kohdeyleisönä oli myös kaupunkilaisia, sillä lehden mainostajiin kuuluivat leipomot, soitinliikkeet ja kauneudenhoitotuotteiden valmistajat (ks. Liite 1.).

Lehden journalistisessa sisällössä lukijoiden oletettiin olevan vähävaraisia naisia, joiden kodinhoidon taloudellisuus lepäsi omavaraisuuden ja kotona tekemisen varassa. Suomalaisen kotitalousteknologian tarjontaa ja saatavuutta 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun alkuun tutkineen Vuokko Lepistön (1994, 187) mukaan taustalla oli myös muita syitä. Esimerkiksi 1906 *Emäntälehdessä* arvosteltiin ulkomaisten tuotteiden leviämistä, koska sen seurauksena kotiteollisuus kuten kehräys, kutominen, ompelu, värjäys ja tarvekalujen teko menettävät arvonsa eikä kasvava sukupolvi opi valmistamaan tarve-esineitä ja vaatteita. Ulkomaiset ostotuotteet siis rappeuttivat käsillä tekemisen taidon, kansallisen osaamisen ja siten riippumattomuuden. Omavaraisuus ja kotiteollisuuteen kuuluvien työmenetelmien hallinta oli tällöin perinteiden ylläpitoa, jolla oli kansantaloudellista merkitystä. Silloin kun ostotuotteita ylipäänsä neuvottiin käyttämään, kehoitettiin suosimaan kotimaisia tuotteita työllisyyden takaamisen nimissä.

116 *Emäntälehti* 12/1924, 281.

Naisten Lehti järjestö- ja kaupallisten naistenlehtien välimuotona

Naisten Lehteä julkaisi Edistysseurojen Kustannus Oy. Lehti ilmestyi vuoden verran vuonna 1921 ja sitä toimitti vastaava toimittaja Helmi Krohn apunaan nelihenkinen toimituskunta (ks. Liite 1.). Avustajiin kuuluivat muun muassa lääkäri Arvo Ylppö ja kirjailija Ilmari Kianto. Kaupalliseksi naistenlehdeksi mainonnan osuus oli pieni, vain 6–14 prosenttia. *Koti ja Yhteiskunnan* tavoin se ilmoitti olevansa ”Suomen naisten ja kotien äänenkannattaja” ja määritteli ohjelmansa hyvin samalla tavalla kuin naisasiajärjestöjen lehdet:

Se [*Naisten Lehti*] tahtoo kerätä yhteen kotien naiset heidän valtiollisista mielipiteistään riippumatta yhteiseen työhön jalomman ihmisyyden hyväksi, innostaa ja sytyttää heitä ja saattaa heidät kykeneviksi vastuunalaiseen tehtäväänsä uuden sukupolven kasvattajina. *Naisten Lehti* tahtoo tutustuttaa lukijoitaan aikamme yhteiskunnallisiin kysymyksiin sekä maamme ja ulkomaiden yleisiin henkisiin virtauksiin, avartaa siten heidän ajatusmaailmaansa ja viitoittaa teitä edessäoleviin päämääriin.¹¹⁷

Lehti ilmoitti tehtäväkseen tuoda naisten ääni yhteiskunnalliseen keskusteluun. Lisäksi lehti käsitteli taidetta, kirjallisuutta, kotitaloutta ja terveydenhoitoa sekä julkaisi jatkokertomusta. Kaupallisille naistenlehdille ominaiseksi sisällöksi lehden ohjelmasta määrittyi kotitalouden ohella kodin sisustus, jonka kautta nainen lehden mukaan osoitti ”naiselle luonteenomaista” kauneudentajua. Kodin sisustukseen liittyen lehti kertoi antavansa myös käsityöohjeita.¹¹⁸ Ensimmäisessä numerossa julkaistuissa kirjoituksissa lehti käsitteli nykyhetken naista – lehden oletettua sisäislukijaa – määrittelemällä tämän kristityksi, työtä tekeväksi naiseksi, mikä piti sisällään niin virkainaiset, kaupunkilaiset maisterirouvat, kotirouvat kuin maalaisemännät. Lehti oli siis ylä- ja keskiluokkaisten naisten elämäntilannetta vastaamaan tehty lehti; lehdessä käsiteltiin muun muassa sitä, miten emäntä, jolla ei ole palvelijaa, järjestää työpäivänsä.¹¹⁹

Lehti konstruoi ”meidän naisten” ryhmää määrittelemällä, että naisen ajattelu perustui terveeseen järkeen, sillä ”[n]aiset eivät ole niin juurtajaksain koulutettuja tieteen dogmeihin. [- -] He eivät rakasta monimutkaisuutta, mutta vainuavat totuuden, erhetyksen ja valheen. Heidän havaintonsa ovat selviä ja yksinkertaisia, niin että lapsikin voi ne tajuta.” ”Naivien ja yksinkertaisen” naisten ominaisuutena oli päästä totuuden perille ja ilmaista lyhyesti ja ytimekkäästi ”viisaisiin lauselmiin” tottuneiden viisaiden oppineiden pitkät ja pulmalliset lausunnot. Tämän hyveen ansiosta naiset olivat tarpeellisia niin käytännöllisillä aloilla kun yhteiskunnallisissa luottamustehtävissä.¹²⁰ Tässä jos missä lehti rakensi naistenlehtien tapaan jyrkän kaksinapaista sukupuolieroa ja määritteli naiseutta naisten ominaisuuksia ylistämällä.

117 *Naisten Lehti* 1/1921, 2.

118 *Naisten Lehti* 1/1921, 2, 6, 16.

119 *Naisten Lehti* 9/1921, 130–131.

120 *Naisten Ääni* 1/1921, 6.

Oman toiveensa *Naisten Lehden* sisällöstä ilmaisi ensimmäisessä numerossa myös Ilmari Kianto, joka kannatti lehden olemassaoloa, jotta naisten oma näkökulma tulisi esiin. Hän toivoi lehdeltä ”vähempi miehen matkimista, vähempi heijastusta maskuliinisesta auktoriteetista, [- -] enempi kohdistamista sisäisiin elämänarvoihin ja – vähempi maniaa ’kodin hauskasti sisustamiseen’ ynnä muuhun ulkonaiseen”. Kianto toivoi saavansa lehdestä sitä sisältöä, mitä olemassa olevilta, sisällöltään laihoiksi määrittelemiltään naisten lehdiltä, joihin hän ei sen tarkemmin viitannut, oli jäänyt kaipaamaan: repäisevämpää, rehellisempää, särkeväämpää. Erityisesti hän tahtoi, että ”Naisten Äänitorvessa otettaisiin perinpohjaisen tarkastelun alaiseksi juoru, sen olemus, sen vaikutus seurapiiriin, sen moraalinen merkitys”.¹²¹ Se, että tekstin (sisäis-) tekijä on mies, antaa tekstille mahdollisuuksia ilmaista sellaisia asioita, joita naisen kirjoittamaksi merkityssä tekstissä ei olisi voinut ilmaista. Lukijalle kirjoituksen riehakas sävy ja sen edustama miehen näkökulma jättää monia mahdollisuuksia tulkita tekstin sanomaa. Lehden olemassaolon tarve tulee yhtäältä perustelluksi olemassa olevia naistenlehtiä kohtaan esitetyn kritiikin kautta, toisaalta lehden parodisointi nimeämällä se ”Naisten Äänitorveksi” sekä toive naisille ominaisen juoruilun olemuksen paljastamisesta voidaan pitää naisia ja heidän omaa lehteään halventavana. Kenties kirjoituksen tarkoituksena olikin innostaa lukijoita pohtimaan, mitä he toivovat naistenlehdeltä.

Kotiliesi – kaupallisen naistenlehden läpimurto

Kotilieden tunnuksena oli motto ”koti on yhteiskunnan sydän” ja toimintaohjeena ”paremman kodinhoidon, järkipäisemmän kotitalouden ja korkeamman kotikulttuurin puolesta”. Näytenumerossaan se ilmoitti olevansa perheenemäntien ja koko kotitalousväen ammattilehti, joka opastaa ja tukee naisia ”kaikenlaisissa kodin tehtävissä ja toimissa, ruokatalouden, asunnon ja sen hoidon, puhdistustöiden, kodin sisustuksen, kotiompelun ja käsitöiden, kodin terveydenhoidon, lasten kasvatuksen y. m. s. aloilla samalla kun pannaan huomiota eri keinoihin kotielämän *viihtyisyyden* ja *kotikulttuurin* kohottamiseksi”.¹²² Sanaa ”ammattilehti” oli korostettu lihavoimalla se ja sijoittamalla se omalle rivilleen keskelle palstaa jättäen tilaa sanan ylä- ja alapuolelle. Lehden nimeksi valittiin *Kotiliesi*, koska se valaisee, lämmittää ja vetää puoleensa (Malmberg 1991a, 197).¹²³

121 Naisten Lehti 4/1921, 50.

122 *Kotiliesi* 1/1923, 1–2; kursivointi alkuperäinen.

123 Sattumaa tai ei, mutta vuodesta 1907 Helsingin Kustannusosakeyhtiön julkaisemassa *Jokamiehen Viikkolehdestä* oli *Kotiliesi*-niminen osasto, jossa jaettiin muun muassa viikon jokaiselle päivälle oma ruokalista. Lehden tavoitteena oli suomalaisten epäterveellisten ruokatottumusten muuttaminen sekä terveellisen, yksinkertaisen ja huokean elämäntavan edistäminen. *Neuvoja jokaiselle* -osastossa

Alkuvuosinaan *Kotiliesi* muistuttikin järjestölehteä, sillä sen tavoitteena oli kotitaloustyön järkipäristäminen ja ammatillistaminen. Lisäksi se nosti esiin perhelainsäädäntöön ja sosiaalipolitiikkaan kuuluvia kysymyksiä. (Ks. Töyry 2005, 251, 264–268.) Asemaansa kotitalouslehtenä *Kotiliesi* vahvisti ilmoittamalla ensimmäisessä numerossaan, että sen avustajina toimii ”lukuisa joukko maamme parhaita kykyjä kotitalouden ja sen ’aputieteiden’ aloilta”, joista vakituisina avustajina mainittiin rouva Anna Olsoni-Qvist ja professori Carl Tigerstedt.¹²⁴

Kotilieden päätoimittajaksi valittiin WSOY:ssä käsikirjoitusten kieliasujen korjaamisesta huolehtinut kustannustoimittaja maisteri Alli Wiherheimo, joka toimi tässä tehtävässä 1960-luvulle asti. Hänen lisäkseen lehteä toimitti tutkimusajankohdanta toimituskunta ja sota-aikana sen lisäksi myös neuvottelukunta. Toimituskunnan jäsenet edustivat omalla alallaan maan parhainta asiantuntemusta: Laura Harmaja oli kotitalouskysymyksiin erikoistunut kansantaloustieteen maisteri, Hedvig Gebhard oli kansanedustaja ja muun muassa pellervolaisen osuustoimintaliikkeen johtohahmo ja Mandi Hannula oli Edistyspuolueen keskeisin naispoliitikko. Gebhard ja Hannula olivat aktiivisia naisasianaisia. Molemmat toimivat Suomen Naisyhdistyksessä ja Gebhard oli Naisasialiitto Unionin perustajajäsen. Viidentenä, käsityö- ja pukeutumiskysymyksistä vastaavana jäsenenä oli aluksi Helsingin käsityöseminaarin opettaja, myös Kokoomuksen kansanedustajana toiminut Eva Somersalo, ja vuodesta 1925 lähtien Helsingin käsityökoulun opettajana toiminut Mary Ollonqvist (myöhemmin Olki), joka oli jo aiemmin avustanut lehteä. Hänet tultiin tuntemaan Suomen johtavana käsityökirjojen tekijänä. (Ks. Liite 1.)

Vuosien varrella lehteä avustivat muun muassa Hedvig Gebhardin tytär, kotitalousopettaja Maiju Gebhard, kirjailijat Elsa Soini ja Maila Talvio sekä lääkäri Arvo Ylppö. Kansatieteellisistä aiheista *Kotilieteen* kirjoittivat muun muassa Jenny Paulaharju, U.T. Sirelius, Ahti Rytkönen, Tyyni Vahter ja Helmi Helminen.

Töyry (2005, 251) arvelee, että *Kotiliesi* lähti liikkeelle järjestölehden konseptia mukaillen, koska kuluttajalehtien puolella sille ei ollut vankkaa suomalaista esikuvaa. Ottaen huomioon *Kotilieden* toimitus- ja avustajakunnan jäsenten taustan on kuitenkin todennäköisempää, että *Kotilieden* järjestölehtimäisyys johtui siitä, että se oli monin tavoin kytköksissä keskiluokkaisten naisten aktiivisuuden varassa toimiviin järjestöihin ja niiden tavoitteisiin. Alli Wiherheimon elämäkerran kirjoittaneen Päivi Aikasalon mukaan Wiherheimo tunsu aluksi olevansa lehdessä vain konttoristi, sillä vaikka oli *Kotilieden* ainoa päätoiminen toimittaja ja toimitussihteeri, lehden ideoin-

kerrottiin esimerkiksi, miten saadaan kumikalossien kiilto säilymään, vältetään ihon hilseilyä ja jalkahikeä ja säilötään persiljaa talveksi. (Uino 1991a, 37–38.)

124 *Kotiliesi* 1/1923, numeroimaton takakansi; Olsoni-Qvist tai Olsoni-Quist oli suomalaisen kotitalousopetuksen uranuurtaja (ks. Löyttyniemi 2006) ja Tigerstedt ravintofysiologiaan erikoistunut fysiologian professori (ks. Autio 2001).

nista ja artikkelien kirjoittamisesta vastasivat muut toimituskunnan jäsenet. Päätoimittajan asemaa korostettiin vasta 1930-luvun alussa, jolloin toimituskunnasta tehtiin vain neuvoa-antava elin, joka ei enää määrännyt lehden ohjelmaa ja suuntaa. (Aikasalo 2004, 44, 52, 78–79.) *Kotilieden* järjestölehtimäisyyttä selittää siis sekin, että artikkelien kirjoittamisesta vastanneet toimituskunnan jäsenet olivat aiemman sivistys-, valistus- ja lehtityön kautta tottuneet lähestymään lukijoita kansanvalistajan ja neuvojan roolissa.

Kotilieden toimituskunnan itseoikeutettu johtaja oli Hedvig Gebhard, jolla oli järjestötyön lisäksi kokemusta lehtityöstä. Hän oli toiminut Pellervo-Seuran lehden ruotsinkielisen version vastaavana toimittajana lehden lakkauttamiseen vuoteen 1920 asti. Hän hoiti myös seuran suomenkielistä lehteä ja avusti naisasialehtiä.¹²⁵ *Pellervossa* oli Kodin tai Emännän osastoksi nimetty palsta, jota voi pitää *Kotilieden* esiasteena. *Pellervosta* omaksuttiin *Kotilieteen* kysymyspalsta, jossa Gebhard vastasi lukijoiden tiedusteluihin. *Kotiliettä* perustettaessa Gebhard oli ehdottanut lehden nimeksi *Kotitalous*. (Aikasalo 2004, 43–44, 52, 78–79; Mäkinen & Sysiharju 2006, 89, 91, 222–226.) *Kotilieden* ja naisjärjestöjen yhteyksistä kertoo sekin, että *Naisten Äänessä* kerrottiin *Kotilieden* järjestämistä emäntien opintopäivistä ja toivottiin *Kotilieden* järjestävän niitä jatkossakin.¹²⁶

Kotiliesi oli suunnattu kaikkien naisten, kotien ja perheiden lehdeksi, mutta sen sisäislukija oli keskiluokkainen perheenemäntä. *Kotiliesi* leimautui maalaisemäntien lehdeksi (Malmberg 1991a, 200; Leino-Kaukiainen 1992a, 221), mikä johtui siitä, että ruokatarpeiden oletettiin olevan peräisin omasta puutarhasta, navetasta ja kanalasta. *Kotilieden* emäntälehtimäisyys johtui myös siitä, että *Kotilieden* journalistiselle otteelle oli *Emäntälehdessä* tavoin tyypillistä neuvominen ja ohjaaminen. Se puhutteli lukijoita ennemmin kuin tyttäriään neuvova äiti kuin tasavertaisena esiintyvä ystävätär tai sisar, eikä hierarkkista asetelmaa lehden ja sen lukijoiden välillä edes arasteltu korostaa (Töyry 2005, 279, 292). *Kotiliesi* ilmoitti olevansa puoluepoliittisesti sitoutumaton, mitä seikkaa se korosti huomauttamalla, että lehden avustajakuntaan kuuluu henkilöitä eri puolueista ja eri puolilta maata.¹²⁷ Käytännössä koti, uskonto ja porvarillista käsitystä vastaava isänmaa olivat tärkeässä asemassa lehden rakentamassa maailmankuvassa. Vuonna 1923 lehdessä julkaistiin laajoja artikkeleita, joissa asetettiin poliittisissa kysymyksissä vasemmiston eduskunnassa edustamia kantoja vastaan. Töyryn mukaan *Kotiliesi* valitsi ajan henkeen nähden kuitenkin loivan linjan työväestöä kohtaan, koska laajaan levikkiin pyrkivä lehti ei halunnut suuttuttaa valtaosaa väestöstä. (Töyry 2005, 268–269.) – Toinen vaihtoehto on se, että se marttajärjestön tavoin pyrki toimimaan kansan eheyttäjänä.

125 Ennen *Kotilieden* perustamista Gebhard oli avustanut mm. *Koti ja Yhteiskunta-* ja *Nutid-lehtiä*.

126 *Naisten Ääni* 6–7/1928, 129–130.

127 *Kotiliesi* 1/1923, 2.

Kotilieden konseptia tehtiin ulkomaisten esimerkkien perusteella kuten Töyry (2005, 251–263) on osoittanut. Kuitenkin, vaikka *Kotiliedellä* oli kaupallinen kustantaja eikä se virallisesti ollut sitoutunut mihinkään järjestöön, sen lähimpänä esikuvana voi pitää *Emäntälehteä*. Molempien taustalla vaikuttivat samat naisasianaiset ja lehdillä oli yhteinen tavoite suomalaisten kotitalouksien kehittämistä, perheenmännän työn ammatillistamisesta ja kotimaisen tuotannon edistämistä. *Emäntälehti* ja *Kotiliesi* myös määrittelivät sisältönsä yhtenevästi: kummassakin keskeistä oli kotikulttuuri, kristillisuus ja isänmaallisuus ja käsittelivät kodin- ja terveydenhoitoa, lasten kasvatusta ja hoitoa, koti- ja ruokataloutta, puutarhanhoitoa ja käsitöitä. Kotityölle asetettiin korkeat laatuvaatimukset, koska kyse ei ollut vain puhtaudesta, terveellisestä ruoasta ja miellyttävästä kodista vaan suomalaisten sivistystason nostamisesta.¹²⁸

Emäntälehteä, *Naisten Ääntä* ja *Kotiliettä* tekivät myös käytännössä samat naiset: Mandi Hannula kuului 1920–1930-luvulla sekä *Kotilieden* toimituskuntaan että suomalaisen Marttaliiton keskustoimikuntaan, useat Marttaliiton johtohenkilöt¹²⁹ avustivat *Kotiliettä* ja lehtien avustajakuntaan kuului kahden muun lehden toimituskunnan jäseniä¹³⁰. *Emäntälehteä* ja *Kotiliettä* myös avustivat samat ulkopuoliset asiantuntijat kuten kirjailija Eva Hirn, lääketieteen kandidaatti, myöhemmin lääketieteen tohtori Kaarina Kari ja kansatieteen professori U. T. Sirelius. Lisäksi on huomattava että Kaarina Kari ja tohtori Armas Ruotsalainen avustivat *Kotilieden* lisäksi *Toveritarta*.

Selkein ero *Kotilieden* ja *Emäntälehd*den välille muodostui siitä, että *Emäntälehd*den ohjeet perustuivat omavaraisuuden edistämiseen, mutta *Kotiliesi* oli suunnattu kuluttajalle. *Kotilieden* kaupallisuus näkyi selkeimmin siinä, että lehden konsepti rakentui nykytilan puutteellisuuden ja tavaroiden väliseen jännitteeseen. Ratkaisuna ristiriitaan oli naisen oma utteruus sekä tarpeellisten uusien kodinhoitovälineiden ostaminen. *Kotilieden* konstruoima moderni nainen paransi elämänlaatuaan oppimalla uusia kodinhoidon keinoja ja ostamalla uusia laitteita. (Töyry 2005, 299–300.) Lehdessä mainostettiin monipuolisesti erilaisia tuotteita astioista ja huonekaluista elintarvikkeisiin, käsityötuotteisiin, valmisvaatteisiin, pankkipalveluihin, vakuutuksiin, radioihin ja autoihin. Huomattavan osan mainonnasta muodostivat lehden kustantajien eli WSOY:n ja myöhemmin Yhtyneiden Kuvalehtien ja Otavan kirjojen ja lehtien mainokset. Kuluttajalehden konseptiaan *Kotiliesi* vahvisti 1926 perustamalla Ostosaston:

128 ks. *Kotiliesi* 1/1923, 1–2; *Emäntälehti* 1/1933, 13–14.

129 Esim. Helena Brander, Anni Collan, Anni Olsoni-Qvist ja Fanny Syrjänne.

130 Ellinor Ivalo kuului sekä *Emäntälehd*den että *Naisten Äänen* toimituskuntaan ja avusti *Kotiliettä*. Elli Saurio kuului *Emäntälehd*den toimituskuntaan ja avusti *Kotiliettä*. *Kotilieden* avustajakuntaan kuului myös *Naisten Äänen* toimituskunnan jäseniä kuten Helle Cannolin, Tilma Hainari ja Paula af Heurlin. Ks. *Kotiliesi* 1/1923, numeroimaton takakansi; NÄ 2/1928, 30; Sulkunen 1987, 164; Ollila 1993, 25–30, 67–68, 307–316. Laura Harmaja taas avusti *Emäntälehteä* (*Emäntälehti* 11/1927, 292; *Emäntälehti* 1/1932, 8, 10; vrt. Ollila 1993, 37–38; 113–115, 136–137; Töyry 2005, 276, 295, 297).

Varsin usein ovat maaseudulla asuvat lukijamme tiedustaneet mitä erilaisimpien taloussieneiden, varsinkin uutuuksien, kelpoisuutta, hintaa j. n. e. Kun lehti pyrkii kaikin mahdollisin tavoin palvelemaan lukijapiiriänsä, on nyt päätetty aloittaa uusi Kotilieden toimintamuoto, jota nimitämme Kotilieden osto-osastoksi. Koska on luonnollista, että Kotilieden toimitus virkeästi seuraa kaikkia kotitalouden ja kotien sisustuksen alalla tehtyjä keksintöjä ja sen jäsenet puolestaan niitä kokeilevat, on nyt tarkoituksena, että toimitus tässä osassa suosittelee lukijapiirinsä hankittavaksi kokeilemiensa, käytännöllisiksi ja hyödyllisiksi katsomiaan esineitä.¹³⁰

Ensimmäisellä kerralla myynnissä oli puhdistustarvikkeita ja alumiinikattiloita, myöhemmin taloustavaroiden rinnalle tulivat vaatteet.

”Naisellisuuden rituaalit” siis koostuivat *Kotiliedessä* kodinhoitoon liittyvistä riiteistä, uhrauksista ja palkinnoista. Naisia sosiaalistettiin ahkerien ja sivistyneiden perheenemäntien yhteisön jäseneksi. Samalla *Kotiliesi* loi markkinapaikan modernia kotitalousteknologiaa edustavien tuotteiden valmistajille ja mainostajille. *Kotiliesi* ei kuitenkaan olettanut ”meidän kaikkien” tekevän kotitaloustöitä; se oletti ainoastaan, että työt tulevat tehdyksi, esimerkiksi palvelijoiden voimin (Töyry 2005, 294). *Emäntälehd*en ja *Kotilieden* välinen ero näkyy myös siinä, että *Emäntälehd*en ohjeiden tarkoituksena oli sivistää kansaa ja ne perustuivat realistisemmin maaseudun väestön sen hetkiseen arkielämään, kun taas *Kotiliesi* pyrki keskiluokkaisen kotikulttuurin kehittämiseen, jolloin lukijoille tarjottiin uudenlaisia malleja ja ihanteita arkielämään.

Oma Koti – *Kotilieden* kilpailija

Oma Koti -lehden näyttenumero ilmestyi loppuvuodesta 1931. Lehden tarkoituksena oli *Kotilieden* tavoin antaa ”erityistä arvoa perheenemäntien kodinhoitotaidolle, vanhoille hyvälle tavoille sekä kaikille niille asioille, jotka ovat omiaan helpottamaan kodinhoittoa, virkistämään perheenjäseniä ja tekemään heistä elämänhaluisia, reippaita ja onnellisia ihmisiä” (Malmberg 1991a, 201). Numerosta 2/1934 lähtien *Oma Koti* ilmoitti olevansa Kotitalous- ja perhelehti. *Oma Koti* oli, kuten Malmberg (1991a, 202) on luonnehtinut, *Kotiliettä* henkevämpi ja yleisilmeeltään iloisempi, kaupunkilaisnaisille suunnattu lehti. ”Emännällä” lehti tarkoitti Töölön ”nykyaikaisessa taloneudessa” asuvaa rouvaa.¹³¹

Lehden päätoimittaja opettaja Ida Pekari oli laajasti sivistynyt, kielitaitoinen nainen, jonka erikoisharrastuksena oli hyvän suomen kielen vaaliminen ja kirjallisuus, erityisesti klassinen venäjänkielinen kirjallisuus. Päätoimittajan persoonan ja harrastusten mukaisesti lehdessä oli paljon kulttuuria ja kirjallisuutta, selostuksia taidenäyttelyistä sekä matkakuvauksia. Lehden vakituisia avustajia olivat tapakulttuurista pakinoinut kirjailija Katri Bergroth ja Katri Bergholm, joka vastasi Isoäidin

130 *Kotiliesi* 22/1926, 635.

131 *Oma Koti* 10/1932, 270.

palstalla lukijoiden lähettämiin, heidän elämäänsä koskeviin kysymyksiin. Lehti oli tunnettu myös Kieku ja Kaiku -sarjakuvasta, jota piirsi taitelija Asmo Alho ja käsi-kirjoitti muun muassa kirjailija Mika Waltari. (Malmberg 1991a, 201–202.) Lehden avustajiin kuuluivat muun muassa tunnetut kirjailijat Aino Kallas, Hilja Haahti, Hilja Valtonen ja Elsa Soini sekä lääketieteen tohtori Arvo Ylppö.

Vaikka *Kotiliesi* ja *Oma Koti* määrittelivät ohjelmansa ja sisältönsä yhteneväisesti, *Oma Koti* oli suunnattu selkeästi kaupunkilaisemmille ja sivistyneemmille lukijoille eikä se pyrkinyt *Kotilieden* tavoin valistamaan lukijoitaan vaan pikemminkin pitämään heitä ajan tasalla. Siinä missä *Kotiliesi* neuvoi rationalisoimaan keittiön ja koko kodin kalustusta, arkkitehti Salme Setälä antoi *Oma Koti* -lehdessä esteettisen vaikutelman merkitystä korostavia sisustusneuvoja; kun *Kotiliesi* antoi ruokatalouspalstallaan säästäväisyyttä ja ravitsevuutta painottavaa kotitalousopetusta, *Oma Koti* tarjosi herkullisia ruokareseptejä ja vaihtelua arkiruokaan; *Kotiliedessä* esiteltiin kansanhuonekaluja, mutta *Oma Koti* -lehdessä taas ”kulttuurihuonekaluja” eli säätyläisten vanhoja tyylihuonekaluja¹³². Mainonta *Oma Koti* -lehdessä oli *Kotilieden* tavoin monipuolista. Tavaravälitysosasto lehteen perustettiin vuoden 1933 alussa.

Oma Koti -lehdessä naisellisuuden rituaaleihin kuuluivat pukeutuminen, liikunta, sisustaminen ja kauneudenhoito. Lehdessä neuvottiin muun muassa, mitä tehdä silmärypyille¹³³ sekä annettiin ”Kauneudenhoidon lukujärjestys”, jonka mukaan joka aamu tuli voimistella, kylpeä, harjata hampaat, pestä kädet ja kasvot sekä hoitaa kasvoja. Illalla piti harjata hampaat, puhdistaa kasvot ja kaula, hieroa päänahkaa, pestä jalat ja kädet, puhdistaa kynnenaluset ja hieroa ihovoidetta käsiin yöksi. Lisäksi lukujärjestykseen kuului joka päivä tiettyjä erityistehtäviä: maanantai oli kasvojenhoitopäivä ja keskiviikkona oli vuorossa käsien viikoittainen ”suurpuhdistus”.¹³⁴

Kun *Oma Koti* vuonna 1934 sulautettiin *Kotilieteen*, uudistuneen lehden kehittäjäksi ja päätoimittajaksi nimitettiin Alli Wiherheimo ja Ida Pekarista tuli *Kotilieden* toimituskunnan jäsen. *Oma Koti* -lehdessä *Kotilieteen* omaksuttiin muun muassa Martta Wendelinin kansikuvat, Isoäidin palsta ja Kieku ja Kaiku -sarjakuva. Ne rikastuttivat lehteä niin sisällöllisesti kuin visuaalisesti ja ajan kuluessa niitä alettiin pitää nimenomaan *Kotilieden* tunnusmerkkeinä. (Malmberg 1991a, 202–203; Tarkka 1980, 376.)

132 *Oma Koti* 12/1933, 316–317.

133 *Oma Koti* 3/1932, 78.

134 *Oma Koti* 18/1932, 503.

Työläisnainen, Toveritar ja Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehti työläisnaisten herättäjinä

Työläisnaisliiton hajottua sisällissodan jälkeen maltilliseen (sosialidemokraattiseen) ja radikaaliin (kommunistiseen) siipeen, *Työläisnainen* jatkoi radikaalin siiven lehtenä. Vuoden 1920 tilausilmoituksessa lehti kertoi käsittelevänsä ”helppotajuisissa kirjoituksissa ja katsauksissa työläisnaisten harrastuspiiriin kuuluvia valtiollisia, yhteiskunnallisia, ammatillisia, sivistys- ja järjestötyötä koskevia kysymyksiä. Sisällön vaihtelevuutta lisäävät runot ja kaunokirjalliset kappaleet”.¹³⁵ Lehden vastaavana toimittajana aloitti Anni Pöysä ja toimittajana Elsa-Kirsti Koponen. Avustajiksi olivat lupautuneet muun muassa Hilda Seppälä ja Miina Sillanpää. Seuraavana vuonna lehti ilmoitti olevansa sosialistinen naisten lehti.

Toveritar perustettiin 1922 maltillisen Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisten Liiton äänenkannattajaksi. Lehden vastaava toimittaja oli Miina Sillanpää, mutta lehden sisällöstä ja ulkoasusta vastasi vuoteen 1926 asti ammattitoimittaja Lyyli Takki, sillä vastaavalle toimittajalle kuului vain lehden oikeudellinen vastuu. Lehteä avustivat työläisnaisliiton toimihenkilöt ja jäsenet, joista useimmat olivat SDP:n jäseniä. Takin erottua *Toverittaresta* kesällä 1927 toimittajan ja Työläisnaisliiton sihteerin tehtävät yhdistettiin ja niitä ryhtyi hoitamaan Hilda Seppälä. Seppälän kuoltua 1932 lehden toimittajan ja liiton sihteerin tehtävät otti haltuunsa Miina Sillanpää. (Jokinen 1991, 5–9; Sulkunen 1989, 105–109.)

Lehteä kustansi Työläisnaisliitto, jonka liittotoimikunta toimi *Toverittaren* toimitusneuvostona. Lehden tilaushinta pyrittiin pitämään alhaisena, jotta vähävaraisimmillakin naisilla olisi mahdollisuus sen tilaamiseen. Lehden levikki jäi kuitenkin vaatimattomaksi ja sosialidemokraattisen puolueen puoluesihteerin ehdotti 1925, että *Toveritar* lakkautettaisiin ja korvattaisiin puolueen päälehteen Sosialidemokraattiin perustettavalla viikoittaisella naistensivulla. Työläisnaisten liiton liittotoimikunta ei ehdotusta tyrmännyt, mutta asetti sen toteuttamiselle tiukat ehdot: naistensivua olisi pitänyt voida tilata erikseen ja liittotoimikunnalle olisi vaadittu sananvaltaa sivun sisältöön ja toimittamiseen. Ehtoihin ei suostuttu. Vuonna 1927 lehti ilmoitettiin sosialidemokraattisen puolueen puoluelehdeksi. (Jokinen 1991, 5–9.)

Lehden ensimmäisen numeron pääkirjoituksessa kerrottiin, että lehden tarkoituksena oli ”selostaa työläisnaisille niitä periaatteita ja menettelytapoja, jotka maamme paljon kärsineiden työläisnaisten on toiminnassaan juuri tällä kertaa huomioon otettava, jos he haluavat, että toiminta tuottaa nyt jo huojennusta ja helpoitusta meidän ja lastemme kärsimyksiin”. Pääkirjoituksessa huomautettiin, että lehden perustaminen ei johdu siitä, etteikö Suomessa olisi lehtiä, jotka ajavat niitä aatteita, jotka ”työläisnaistenkin mieliä lämmittävät”. Syyt olivat muualla: Ensinnäkin ”suuret

135 *Työläisnainen* 1/1920, 2.

joukot naisia eivät vielä läheskään ole sillä kehitystasolla, että ilman muuta liittyisivät mukaan, vaikkapa kysymys onkin naisten omista eduista ja niiden parantamisesta”. Toiseksi työläisnaisten ja perheenäitien rajallinen vapaa-aika ei useinkaan mahdollista puolueen toimintaan osallistumista. Syynä lehden perustamiseen esitettiin se, että työläisnaisten oma lehti sen sijaan kykenee kiinnittämään lukijoikseen ja sitä kautta yhteiskunnallistakin toimintaa seuraamaan myös niitä naisia, joita muuten olisi vaikea saada mukaan. ”Me uskomme siis tämän erikoisen naisten lehden kylvävän siemeniä sinnekin, mikä kenties suuremmilta kylväjiltä jää huomioon ottamatta.”¹³⁶

Vuoden 1925 alussa lehti pyysi lukijoita kertomaan, mitä he *Toverittarelta* haluavat. Vastaajat toivoivat lehteen jotain kevyempää, esimerkiksi talous-, lasten ja kaudokirjallisuusosastoja. Perusteluna oli, että tällöin lehti kenties leviäisi muidenkin kuin sosiaalidemokraattisten naisten keskuuteen. Yksi kirjoittaja huomautti, että ”Mutta eihän sosialidemokraattinen naisten lehti voi olla mikään ’Nyyrikin’ tapainen ja jokaisen täytynee myöntää, että esim. ’Kotilieden’ talousohjeet ja muotikirjeet ovat hyvin useat paljon, niin valitettavan paljon yläpuolella meidän työläisnaisten toteuttamismahdollisuuksia!” Toinen huomautti, että ”Olen tehnyt sen huomion, että monikin emäntä ja neitonen tilaa mieluummin Nyyrikin tai Vipusen sen kevyen ja vaihtelevan lukemisen takia kuin oman lehensä. Valitettavasti se johtuu ymmärtämättömyydestä, ei ole opittu antamaan omalle lehdellemme sitä arvoa, mikä sille kuuluisi. Toiseksi moni nainen pelkää sosialisti-nimeä. Onhan jotain kuulua tuohon n. s. kerma-makerrokseen, vaikkapa sitä ei todellisuudessa ollakaan.”¹³⁷

Saman vuoden lopussa *Toverittaren* tilausilmoituksessa kerrottiin, että ”[l]ehdessä kiinnitetään huomiota erikoisesti niihin kysymyksiin, jotka ovat työläisnaisia lähellä, kuten *lastenkasvatus- ja hoitokysymyksiin, kodinhoitoon* ja yleensä *työläisnaisten järjestäytymiseen, sekä naisia koskeviin eduskuntakysymyksiin*. Lisäksi tullaan lehdessä seuraamaan työläisnaisten toimintaa ulkomailla.”¹³⁸ Lehti esitteli myös uudet avustajansa, joita olivat Pariisiin kirjeenvaihtajana tutuksi tullut Dagmar Parsons, kirjailija Aino Malmberg sekä tohtori Armas Ruotsalainen, joka käsitteli lehdessä lastenhuoltoa. Lehti ilmoitti myös, että se alkaa seuraavan vuoden alusta julkaista kysymys- ja vastausosastoa, johon lukijat voivat lähettää ”eri luontoisia kysymyksiä”¹³⁹

Toverittaren sisäislukija oli valistunut ja aatteen puolesta toimiva tai siitä kiinnostunut sosiaalidemokraattinen työläisnainen. Hän oli myös äiti, sillä lehden vakiosisältöön kuului lastenkasvatusta ja -huoltoa koskevia juttuja. *Toveritar* määritteli paikkaansa lehtimarkkinoilla toisaalta suhteessa porvarillisten naisjärjestöjen lehtiin, toisaalta suhteessa uusiin kaupallisiin naistenlehtiin, erityisesti *Kotilieteen*. *Toverittaren*

136 *Toveritar* 1/1922, 1–2.

137 *Toveritar* 5/1925, 62–64.

138 *Toveritar* 21–22/1925, 272; korostus alkuperäinen.

139 *Toveritar* 21–22/1925, 272.

kymmentä ensimmäistä ilmestymisvuotta tutkineen Annika Jokisen (1991, 9–10) mukaan *Toverittaressa* käsiteltiin alkuvaiheessa poliittisia kysymyksiä, mutta 1920-luvun lopussa ja 1930-luvun alussa siirryttiin naisten arkipäiväisten ongelmien ratkaisemiseen. 1930-luvun kuluessa lehti suuntautui yhä enemmän kotitalouskysymyksiä käsitteleväksi perhelehdiksi. Vuonna 1932 *Toveritar* ryhtyi selkeästi kilpailemaan *Kotilieden* kanssa julistautuen perhelehdiksi. *Toveritar* vaihtoi vuonna 1944 nimekseen *Tulevaisuus*, jolla nimellä se ilmestyi vuoteen 1973 asti.

Sosialidemokraattisen Naisliiton ja *Työläisnaisen* lakkauttamisen 1923 jälkeen tilalle perustettiin 1925 ensin *Naistyöläinen* ja sitten *Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehti*, joka ilmestyi vuoteen 1930. Jälkimmäinen nimivalinta kertoi maaseudun työväestöön kuuluvien naisten huomioimisesta aiempaa paremmin ja toimimisesta myös heidän etujensa puolesta. Samalla lisättiin tietoisuutta työläisaatteesta maaseudun naisten keskuudessa.¹⁴⁰ Toiseksi kyse oli työväenluokkaan kuuluvien naisten yhteisten etujen ajamisesta:

Silloin kun hinnat nousevat, saavat työläisnaiset ensiksi ottaa vastaan iskun, sillä se merkitsee heille sitä, että rahat eivät enää riitä ja pöydälle ei enää ole asettaa tarpeeksi murkinaa. Kaikesta tästä seuraa tietenkin, että juuri naisten on ensikädessä kuljettava taisteluun elintarpeiden hintojen kohoamista vastaan. Heidän täytyisi oikeastaan muodostaa ensimmäinen tulilinja kaikessa työväen ja talonpoikain taistelussa kapitalismia vastaan.¹⁴¹

Toverittaren ja *Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehden* linjaukset eivät vastanneet järjestöjen jäsenkunnan koostumusta, sillä sosialidemokraattien kannattajissa oli olenaisesti enemmän maaseutuväestöä kuin vasemmistososialisteilla. Jokisen (1991, 12–13) mukaan *Toverittaressa* lähestyttiin naisten ansiotyötä ja sitä koskevia ongelmia lähinnä teollisuustyöntekijöiden ja palvelijoiden näkökulmasta. Maataloudessa toimivien naisten työoloja ei lehdessä juurikaan käsitelty palvelusväkeä lukuun ottamatta, vaikka maatalous oli 1920–1930-luvuilla suomalaisnaisten tärkein työllistäjä. (Jokinen 1991, 14). *Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehti* joutui painokanteiden ja oikeusjuttujen vuoksi vaihtamaan alituisesti vastaavaa toimittajaa, mikä vaikeutti lehden toimittamista ja johti lopulta lehden lakkauttamiseen (Kilpi 1953, 182; Leino-Kaukainen 1992b, 193).

Lotta Svärd -lehti – lottajärjestön itsenäistymisen edistäjä

Lotta Svärd -järjestö sai oman lehden vasta 1929, sillä aluksi oli tarkoituksena julkaista vain yhtä suojeluskuntalaisten lehteä, joka piti sisällään myös lottille suunnattua ja lottajärjestöä koskevaa aineistoa. Erillistä lehteä ryhdyttiin puuhaamaan 1920-

140 *Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehti* 1–2/1925, 2.

141 *Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehti* 4–5/1925, 39.

luvun puolivälissä. (Latva-Äijö 2004, 182–184; Arneberg-Pentti 1939, 7.)¹⁴² Lotta-järjestön perustamisvaiheita tutkineen Annika Latva-Äijön mukaan omalla lehdellä oli tärkeä merkitys tiedotus- ja propagandavälineenä sekä erityisesti lottajärjestön itenäistymisen kannalta. Lehti yhdisti järjestökokonaisuutta ja se tavoitti myös järjestöön kuulumattomia naisia. Oman lehden julkaiseminen merkitsi Lotta Svärd -järjestön profiloitumista suojeluskunnasta erillisenä järjestönä. (Latva-Äijö 2004, 182–184.) Lehden 10-vuotisjuhla-numerossa lukijoille painotettiin lehden merkitystä lehtenä, joka ei käsittele ainoastaan naisasiaa ja moraalisia kysymyksiä ja pitäydy vain kodin piirissä, vaan käsittelee isänmaata ja naisten työtä sen hyväksi.¹⁴³ Lukijoiden liisäämiseksi ehdotettiin käytännöllisiä kysymyksiä käsittelevän sisällön laajentamista lehdessä.¹⁴⁴

Lehti oli vahvasti järjestön ohjauksessa, sillä toimituskunnan päättävävaltaiset virat kuuluivat keskusjohtokunnan jäsenille (Latva-Äijö 2004, 183–184). Lehden päätoimittajana oli Hilja Riipinen vuoteen 1936, minkä jälkeen päätoimittajaksi tuli järjestön puheenjohtaja Fanni Luukkonen, joka oli jo aiemmin kuulunut lehden toimituskuntaan. Toimitussihteerinä oli Vera Linkomies ja toimituskuntaan kuului järjestön puheenjohtajana 1921–1928 toiminut Helmi Arneberg-Pentti. Lottatoimintaa koskevien kirjoitusten ja muun järjestölehdille tyypillisen sisällön ohella lehdessä olivat keskeisessä osassa uskonnolliset, valtiolliset, historialliset ja yhteiskunnalliset kirjoitukset. (Ks. Liite 1.) Lehden aatteellisuudesta kertovat sinivalkoiset kannet. Lehden lopussa julkaistiin käsityöpalstaa. Lehteä avustivat muun muassa kirjailijat Eva Hirn, Hilja Valtonen, Kersti Bergroth ja Elsa Hästesko-Heporauta. Mainonnan määrä lehdessä vaihteli numerokohtaisesti 0–22 prosentin välillä.

Kaupallisten naistenlehtien pukeutumisneuvonta

Naisten Lehti: pukeutuminen taidekasvatuksellisenä kysymyksenä

Valistuksellista linjaa edustaneissa naistenlehdissä pukeutumista koskevilla kysymyksillä oli oma, usein keskeinen roolinsa lukijakuntaa ja sen myötä koko kansakuntaa sivistettäessä. Pukeutumisneuvonta alkoi 1921 *Naisten Lehden* perustamisen myötä. Pukeutuminen rinnastettiin lehdessä taiteeseen. ”Suuren yleisön maun kohottamisesta” -nimisessä kirjoituksessa toimituskunnan jäsen Hilikka Finne mainitsi pukeutumisen esimerkkinä taidekasvatuksen tärkeydestä. Kahden kuvan kuvasarjassa näytettiin huono ja hyvä esimerkki lihavan ja laihan naisen pukeutumi-

142 Lotta-Svärd-lehden lisäksi järjestö alkoi julkaista Pikkulotta-lehteä vuonna 1938. Järjestön ulkopuolelle suunnattua Joul-Lottaa oli julkaistu jo vuodesta 1922. (Olsson 1999, 46.)

143 1–2/1939, 17; kirjoittanut nimimerkki Armi V.

144 1–2/1939, 18.

sesta opettaen, että heidän tuli valita vaatteensa sen mukaan, että ne eivät korosta heidän lihavuutta tai laihuutta.¹⁴⁵ ”Taide, terveys ja naisten puvut” -nimellä otsikoitussa kirjoituksessa Finne tarkasteli, onko naisten nykyinen pukumuoti taiteellinen. Hänen vastauksensa oli, että taide ja muoti esittävät pukeutumiselle ristiriitaisia vaatimuksia, ja valitettavasta yleensä noudatetaan muodin vaatimuksia, jolloin loppu-tulos ei ole taiteellinen. Finne kuitenkin lopetti kirjoituksensa toteamukseen, että nyky-muoti on joka tapauksessa taiteellisempi kuin aiemmat muodit, mistä oli kiittä-minen aiempina vuosikymmeninä perustettujen taiteellis-terveydellisten pukuyh-distysten toimintaa.¹⁴⁶ Taiteellisuuden ja muodin vaatimusten ristiriita oli siten – ai-nakin osittain – ratkaistu. Tämän enempää lehti ei pukeutumisneuvoja lukijoille an-tanut. Loppuvuodesta lehden Käsitöitä-palstalla julkaistiin kerran naisten kävely-pukujen ohjeet Hilikka Finnen piirtämien kaavojen mukaan.¹⁴⁷

Kotiliesi – suomalaisen tapakulttuurin edistäjä

Käsityöt, vaatteet ja muoti – tässä järjestyksessä – olivat *Kotilieden* keskeisimpiä aihe-piirejä. Käsityöohjeiden avulla kätevä perheenemäntä valmisti vaatteita kaikille per-heenjäsenille ja kaunisti kotiaan kodin tekstiileillä. Pukeutumissivuilla *Kotiliesi* ra-portoi Pariisiin muodista ja kuluvan kauden uusista kuoseista sekä neuvoi lukijoitaan moninaisissa pukeutumiskysymyksissä. Vuodesta 1926 lähtien *Kotiliesi* julkaisi pu-kuliitettä, joka oli postimyntiluettelon tapainen kuvasto, josta saattoi tilata naisten, lasten ja miesten vaatteiden kaavoja.

Töyryn mielestä *Kotiliesi* ei esittänyt naiseutta keskeneräisenä, ruumiin jatkuvaa parantelua ja kohentamista vaativana projektina, sillä ”kauneudenhoito-ohjeet olivat harvassa”. Kysymys- ja vastauspalstalla kyseltiin paljon kauneudenhoidosta, samoin mainonta ohjasi kauneuden- ja puhtauden hoidossa. Töyry toteaa, että ”*lähimmäksi* naisen ruumista lehden aihepiireistä, vähäisen kauneudenhoitoaiheiden käsittelyn ohella, tulee pukeutuminen”. (Töyry 2005, 286; kursiiivi A.T.) Kun pukeutuminen määritellään ruumiillistuneeksi käytänteeksi, näkökulma ruumiin kohentamiseen laajenee, sillä jo *Kotilieden* ensimmäisen vuosikerran jokaisessa numerossa annetiin pukeutumisneuvoja, joiden kautta naisen ruumis selkeästi esitettiin jatkuvaa pa-rantelua ja sesongin mukaista uudistamista vaativana projektina. Lukijoillekin ope-tettiin, että pukeutumisessa on kyse ruumiin kohentamisesta. Ensinnäkin naisen tuli pukeutua vartalonsa mukaan, toiseksi pukeutuminen oli osa kokonaisvaltaisempaa ruumiin käyttöä: ruumista tuli käyttää siroasti, kävellä, seisoa ja istua kauniisti; oli esi-

145 Naisten Lehti 5/1921, 72–73.

146 Naisten Lehti 8/1921, 118–119, 122–123.

147 Naisten Lehti 15/1921, 177–179.

merkiksi rumaa istua polvet kaukana toisista.¹⁴⁸ Viime kädessä pukeutumisessa oli kyse käyttäytymisestä, jossa tuli pyrkiä sivistyneeseen vaikutelmaan.

Mikä sopii Majjalle, ei sovi Kaijalle. Puku, joka eräässä tilaisuudessa näyttää erinomaisen hauskalta, on toisessa mauttomuuden huippu. Itsessään kaunis vaatekappale voi jotakuta naista rumentaa hirvittävästi. Muotilehdestä valitaan malli, joka siinä näyttää kauniilta, mutta valmis puku onkin aivan toisennäköinen kuin oli tarkoitettu. Puvun kuosi soveltui kuvan kasvoihin ja vartaloon, mutta ei sille, jolle se valmistettiin. Pyrittävä on yksilölliseen ja pukevaan tyyliin, ei sovinnaisen muodikkaisiin ja kallisarvoisiin vaatteisiin.¹⁴⁹

Toisesta vuosikerrasta lähtien ruumiin parantelua edustaviin naisellisuuden rituaaleihin liitettiin *Kotiliedessä* myös fyysisestä kunnosta huolehtiminen, kun lehdessä alettiin kirjoittaa terveyden edistämisen tärkeydestä ja julkaista voimisteluohteja kotivoimistelua varten. Myöhemmin voimistelun rinnalle tuli ulkona harjoitettu ”ruumiinliikunto”, erityisesti hiihto, joka oli myös ulkonäön hoitamista. Samanaikaisesti pukeutuminen ja käsityöt saivat enemmän palstatilaa. Täten naisellisuuden rituaaleihin tuli kodinhoidon rinnalle myös oman ulkoasun, terveyden ja fyysisen kunnan huolehtimisesta koostuvia riittejä. Kauneudenhoito rajattiin *Kotiliedessä* naisellisuuden rituaalien ulkopuolelle, mutta terveydenhoidon näkökulmasta ihonhoitoa käsiteltiin jo toisessa vuosikerrassa, kun lukijoille kerrottiin luomista, ihon kuivumisesta, liian rasvaisesta ihosta, ihomaidoista, hikoilusta, kesakoista, maksatäplistä, känsistä, syylistä ja liikakarvoituksesta.¹⁵⁰ Näkökulma oli tällöin siis terveyden- eikä kauneudenhoidollinen.

Kotilieden pukeutumista käsittelevä aineisto oli luonteeltaan ohjaavaa ja valistavaa; lehti pyrki pukeutumiskysymyksiä käsittelemällä edistämään suomalaista kotikulttuuria ja sivistyneitä tapoja. Pukeutumista ei käsitelty vain ohjesivuilla, vaan se oli mitä suurimmissa määrin neuvottelunalainen asia (vrt. Töyry 2005, 295). Lehden sisällysluettelossa pukeutumisneuvonta oli sijoitettu otsikon ”Koti- ja seurustelutavat” alle. Ensimmäisessä vuosikerrassa pukeutumisneuvontaa antoi Ingrid Quarnström. Rakentamalla neuvottelutilanteen vanhojen tai totuttujen ja nykyaikaisten pukeutumisihanteiden välille Quarnström suostutteli lukijat kiinnittämään pukeutumiskysymyksiin enemmän huomiota. Samalla hän perusteli lehden roolia suomalaisen pukeutumis- ja tapakulttuurin kehittäjänä:

On lukemattomia ihmisiä, joiden mielestä on synty koettaa tehdä ulkomuotoaan miellyttäväksi, ja jotka pitävät kauniita vaatteita pintapuolisuuden ja turhamaisuuden todisteina sekä siroja seuratapoja vilpillisyyden ja teennäisyyden merkkinä.

Mutta eikö näin ylimalkainen arvostelu pikemmin todista yksinkertaisuutta ja ahdaskatseisuutta? Miksi pitäisi ylevän sielun aina välttämättä piiloutua peloittavan ulkokuoren taakse? [- -]

148 Kotiliesi 3/1923, 82–84; Kotiliesi 20/1923, 562–565.

149 Kotiliesi 3/1923, 82.

150 Kotiliesi 5/1925, 107–108; Kotiliesi 6/1925, 152–153.

Mielestäni on jokaisen ihmisen velvollisuus koettaa tehdä itsensä niin miellyttäväksi kuin suinkin mahdollista. Sillä kenellepä lopultakaan teemme palveluksen sillä, että kuljemme lähimmäistemme joukossa linnunpelätin näköisenä? Varmastikaan ei siitä iloitse ympäristömme, jonka kauneusaistia loukkaa ja ärsyttää kaikki rumuus. Hiukkanen turhamaisuutta kuuluu jokaisen naisen luonteeseen.

Mutta – ja nyt tulee mutta – turhamaisuus ei saa mennä liian pitkälle! Sen laita on samoin kuin mausteiden ruuassa: jos käytämme pisanan liikaa, ei se enää olekaan miellyttävän höyseenä, vaan tarvelee koko laitoksen maun. Puvut ja kauneudenhoito eivät koskaan saa muodostua pääasiaksi, niiden on oltava vain taustana, joita vastaan naisen persoonallisuus tehostuu.¹⁵¹

Pääasiassa Mary Oljen vastuulla olleiden käsityöohjeiden osalta *Kotilieden* sisäislukija oli varsin taitava ja tottunut käsitöiden tekijä. Lukijan oletetaan pystyvän valmistaamaan vaate tai tekstiili kuvan ja mittojen perusteella sekä tietävän, missä järjestyksessä eri työvaiheet suoritetaan. Usein vain koristekuvion tekemiseen annettiin tarkemmat ohjeet, jotka nekään eivät tämän päivän käsityöohjeisiin verrattuna ole kovin yksityiskohtaisia. Pukeutumissivujen osalta sisäislukijan sen sijaan oletettiin tarvitsevan runsaasti ohjausta ja häntä neuvottiinkin kädestä pitäen pukeutumaan oikein. Pukeutumisneuvonta ulottui kankaan ominaisuuksien kuvailusta tarkoituksen- ja muodinmukaisen vaateen mallin ja muodon määrittelyyn sekä itse vaateen käyttöä koskevaan neuvontaan.

Vaatteiden käytön osalta *Kotiliesi* opasti huomioimaan vaatteiden ja asusteiden yhteensopivuuden sekä pukeutumaan aina käyttötilanteen, käyttäjän vartalon muodon ja persoonan sekä yhteiskunnallisen aseman ja varallisuuden mukaan. Ensimmäisen vuosikerran jälkeen pukeutumisneuvonnasta vastasi Mary Olki. *Kotilieden* tarkoituksena ei kuitenkaan ollut *Naisten Äänen* tavoin moralisoida muotia ja muodikkuuteen pyrkiviä naisia, sillä *Kotilieden* pukeutumisneuvojen lähtökohtana oli se, että naisen täytyi aina pukeutua tyylikkäästi ja ehdottomasti Pariisiin muodin mukaisesti. *Kotiliesi* suhtautui lukijoiden pukeutumisongelmiin myötätuntoisesti – ”[k]ukapa meistä ei olisi joskus joutunut kutsuihin tai muuhun tilaisuuteen sopimattomasti puettuna”.¹⁵² Hyvät neuvot olivat siis tarpeen.

Kotilieden pukeutumisneuvojen sisäislukija oli lehden muusta aineistosta poiketen keskiluokkainen kaupunkilaisnainen; maalaisnaisten pukeutumiskysymyksiä pohdittiin joskus erikseen. Pukeutumissivujen sisäislukija kävi maaseudulla vain lomallaan: ”lähtiessämme maalle kesää tai lomaa viettämään tuntuu oikein turvalliselta, jos puvustomme perusvarusteina on pari kolme pesukelpoista, verraten sileää ja yksinkertaista kesäpukua”.¹⁵³ *Kotilieden* pukeutumisneuvojen kaupunkilaisempaa otetta selittää osaltaan se, että Mary Olki ei ollut järjestötoiminnan veteraani, vaan hänen kerrotaan kettupuuhkineen tuoneen *Kotilieden* toimitukseen ”tuulahduksen Helsingin

151 *Kotiliesi* 20/1923, 592–593.

152 *Kotiliesi* 23/1923, 699.

153 *Kotiliesi* 9/1935, 384–385.

seurapiireistä” (Karlsson 1996, 60), mutta rajauksen kautta pukeutuminen ja muoti määrittivät kaupunkilaisnaisia, ei niinkään maalaisnaisia koskeviksi asioiksi.

Kotiliesi opetti ajattelemaan pukeutumista puvustona, johon kuului vähintään työpuku, arkipuku ja juhlapuku ja mieluiten niiden lisäksi myös eriasteisia vierailupukuja sekä urheilupuku. Työpukuja, joilla tarkoitettiin kotitaloustöissä tarvittavia pukuja, oli hyvä olla useampi kuin yksi. *Kotilieden* puvustossa kotipuku oli arkipuku, jota varten ei tarvinnut hankkia uutta kangasta, sillä ”tavallisestihan siirretään kotipuvuksi jokin jo aikaisemmin muissa tehtävissä palvellettu vaate”. Vierailupuku oli puku, joka vaihdettiin ylle, kun lähdettiin vieraisille, kylälle tai kaupungille toimitamaan asioita tai kun kotiin tuli kutsuttuja vieraita. Vierailupukua voi käyttää myös ulkona liikkuesssa, jollei tätä varten hankkinut erillistä pukua. Virkanaisia neuvottiin käyttämään vierailupukua työpukuna sellaisissa toimi- tai virastopaikoissa, missä ei ollut erillistä virastopukua. Juhlapukua käytettiin nimenmukaisesti juhlissa ja urheilupukua urheillessa.¹⁵⁴

Puvustoajattelun kautta pukeutumisesta tehtiin jatkuvaa huolenpitoa, huolellista paneutumista ja harjaantumista vaativa tehtävä. Palkintona oli tyylikäs ulkoasu, joka antoi naisesta hyvän vaikutelman eli kertoi hänen sivistyksensä tasosta. Kun esimerkiksi kotipuku on siisti ja viihtyisän näköinen, ”se levittää siten samoja ominaisuuksia ympärilleenkin”.¹⁵⁵ *Kotilieden* pukeutumisohejeissa opastettiin tekemään vaatehankinnat rationaalisiin perustein: vaatetta hankkiessa kriteereinä oli vaateen terveellisyys, tarkoituksenmukaisuus ja taloudellisuus: ”halvin puku ei loppujen lopuksi ole se, jonka ainekset ostettaessa ovat maksaneet vähimmin, vaan se, jota kauimmin voi käyttää”.¹⁵⁶ Suin päin ei pitänyt lähteä uusia vaatteita hankkimaan, vaan ”[e]nsin on arvioitava viimetalvinen mekko ja katsottava, mihin se vielä kelpaisi”.¹⁵⁷ Muotia oli kuitenkin syytä seurata, mutta liian muodikas ei sopinut olla, sillä se herätti huomiota ja antoi naisesta turhamaisen kuvan. Pukeutumisen ristiriidaksi *Kotiliedessä* rakentuikin vaateen muodikkuuden ja käytännöllisyyden välinen ristiriita. Ratkaisuksi tähän ongelmaan *Kotiliesi* tarjosi vaatteiden valitsemista oman tyylin, iän, vartalon ja aseman mukaan siten, että vaatetta voi käyttää monta vuotta ja erilaisissa tarkoituksissa.

[-] lyhyt hintelä henkilö esiintyy enemmän edukseen väljäkössä pitkässä takissa kuin kävelypuvussa, jonka edellyttää pusero-hame-asua sisällä oltaessa. Samoin lyhyt lihava vartalo on hauskin n. s. englantilaismallisessa (ei liian väljässä) pitkässä takissa. Pitkän lihavan henkilön on paras välttää erikoisen väljiä päällysvaatteita, pitkät solakat henkilöt voivat käyttää melkein mitä haluavat nykyään, koska hoikkuuden tehostaminen yhä toistaiseksi on muodissa. Heille tavallisesti sopii kävelypuku ja siihen liittyvä puseroasu hyvin.¹⁵⁸

154 *Kotiliesi* 6/1928, 175–176; *Kotiliesi* 23/1923, 699–702.

155 *Kotiliesi* 6/1928, 175.

156 *Kotiliesi* 6/1928, 175; kurssiivi alkuperäinen.

157 *Kotiliesi* 17/1925, 446.

158 *Kotiliesi* 5/1924, 120.

Koska muoti, samoin kuin käyttäjän ikä, vartalo ja asema muuttuivat jatkuvasti, pukeutumistakin täytyi jatkuvasti uudistaa. Ristiriitojen hallinnassa, muodin mukana pysymisessä samoin kuin oman tyylin löytämisessä auttoi onneksi *Kotilieden* säännöllinen lukeminen. *Kotilieden* rakentamassa maailmassa muoti oli oikukas ja usein epäkäytännöllinen, mutta *Kotiliesi* asetti tehtäväkseen etsiä muodista ne piirteet, jotka näyttäytyivät järkevinä (vrt. Aikasalo 2000, 228). Näin se teki itsestään välttämättömyyden lukijoidensa elämään.

Kotilieden lähtökohtana oli säästäväisyys, mutta esitellessään aina uusia, sesongin mukaisia muoteja ja kankaita lehti teki kuitenkin selväksi, että puvustoa piti koko ajan uusia. *Kotilieden* sisäislukija saattoi tehdä vaatteet itse, mutta kankaat hän ainakin osti. Näin ollen *Kotilieden* pukeutumisohjeet rakentuivat pohjimmiltaan kuluksen näkökulmasta. Lehden säännöllisimpiä mainostajia olivat kankaiden, käsityötarvikkeiden ja vaatteiden mainostajat. Vuonna 1929 *Kotilieden* osto-osasto ilmoitti ottavansa valikoimiinsa myös valmisvaatteet:

Osto-osastolta on usein tiedusteltu, eikö se voisi toimittaa maaseutulukijoilleen myöskin selaista vaatetavaraa, jota maaseudulla on vaikea saada. Tämän toivomukseen huomioon ottaen olemme solmineet liikeyhteyden ensiluokkaisen suomalaisen pukutehtaan kanssa, jonka tuotteet ovat huolellisesti valmistettuja sekä hyvin sopivia.¹⁵⁹

Pukutehdas oli mitä ilmeisimmin Kestilän Pukimo, sillä osto-osasto ja Kestilä mainostivat lehdessä samoja tuotteita lähes identtisin mainoksin.

Pariisin oikkujen mukaan muuttuvalle muodille oli *Kotiliedenkin* mielestä yksi vaihtoehto, kansallispuvut, joiden mallit olivat nyt Sireliuksen ”Suomen kansallispuvukuja” -teosten ansiosta helposti saatavilla. Järjestölehtien tavoin *Kotiliedessä* suositeltiin 1920-luvulla useaan otteeseen naisille kansallispuvun käyttöä aitona suomalais-kansallisena muotina, joka ratkaisee kaikki pukeutumisongelmat:

[- -] ikä [ei] pane mitään rajoituksia kansallispuvun käytölle, eivät liioin ihmisen ulkonaiset mitasuhteet, sillä yhtä hyvin se sopii hennolle ja solakalle tyttöselle kuin pyylevälle emäntäihmiselle. Värit eivät myöskään tee haittaa, yhtä hyvin vaalea kuin tummaverinenkin löytää itselleen sopivan kansallispuvujemme monivivahteisten kankaitten joukosta.¹⁶⁰

Vuonna 1939 Yhtyneet Kuvalehdet alkoi julkaista *Kotilieden* käsityöliitteenä neljä kertaa vuodessa ilmestyvää *Omin käsin* -lehteä, joka sisälsi lähes yksinomaan käsityöohjeita sekä *Kotilieden* pukeutumisneuvonnan mukaisia pukeutumisohjeita.

159 *Kotiliesi* 6/1929, 213.

160 *Kotiliesi* 7/1926, 198; ks. myös *Kotiliesi* 8/1923, 229–231; *Kotiliesi* 11/127, 367–369; *Kotiliesi* 9/1930, 394.

Oma Koti – elegantin pukeutumisen periaatteet

Oma Koti -lehden pukeutumisaiheinen aineisto koostui käsityö- ja pukeutumispalstasta. Käsittelytavaltaan se oli pukeutumisneuvontaa antaneiden ja muotilehtien välimaastossa. Luokittelen sen pukeutumisneuvontaa antaneeksi lehdeksi, sillä pukeutumiskysymyksiä käsiteltiin tapakulttuurisen näkökulman valossa rationaalisten valintojen tekoa painottaen; myöhemmin urheilupukeutumista käsitellessäni luokittelen lehden paikoin muotilehdeksi. Lehden pukeutumispalstaa piti nimimerkki Viiva eli Linda Eerikäinen (Malmberg 1991a, 202). Viivan palstalla annettiin yksityiskohtaisia neuvoja vaatteiden valintaan. Mary Oljen tavoin Viiva neuvoi ajattelemaan vaatehankintoja puvuston näkökulmasta:

Nainen on hyvin pukeutunut vasta silloin, kun hänen puvustonsa on niin kokoonpantu, että hänellä on aina sopivaa päälle pantavaa kaikkiin hänen elämässään ja oloissaan mahdollisesti esiintyviin tilaisuuksiin.

Eihän mikään ole ikävämpää kuin tunnustaa kanssaihmisilleen, että ei voi ”tulla mukaan” tai ”mennä sinne” syystä, että ”ei ole sopivaa pukua”. Se kuulostaa toisista turhamaiselta oikuttelulta. Mutta itse asiassa se on ehkä useimmiten naisen oman ajattele mattomuuden ja epäkäytännöllisyyden seuraus.

Kun muotikauden vaihe on tulossa, meidän on perin pohjin ja hätäilemättä ajateltava pukeutumiskysymystä. Ei pidä ostaa harkitsematta yhtään ainoata esinettä, ennen kuin koko tulevan kauden puvusto on pääpiirteissään mielessämme selvä.¹⁶¹

Kuten lainauksesta näkyy, *Oma Koti* -lehti rakensi *Kotilieden* tavoin lehden lukijoista ja tekijöistä yhteisöä myös pukeutumispalstalla. *Oma Koti* rakensi pukeutumisneuvoissaan lukijan ja lehden välille kuitenkin vähemmän hierarkkisen suhteen kuin *Kotiliesi*; *Oma Koti* puhutteli lukijaa enemmän sisaren kuin äidin tavoin. Tämä johtui todennäköisesti siitä, että *Oma Koti* -lehden sisäislukijalla oli *Kotilieden* sisäislukijaa korkeampi sosioekonominen asema, ainakin päätellen siitä, että hänen puvustonsa koostui aamupäiväpuvusta, lyhyestä takista, pitkästä tummahkosta takista, iltapäivä- eli vierailupuvusta, päivällis- ja teatteripuvusta, iltatakista sekä matkapuvusta.¹⁶² *Oma Koti* -lehden sisäislukija oli näin ollen sosiaaliselta asemaltaan lehden tekijän kanssa tasavertaisempi.

Viivan palstalla pukeutuminen oli tyylikkyyskysymys: lehden viesti lukijoille oli se, että puvuston tulee olla elegantti ja että pukujen valinnan tärkein kriteeri oli niiden muodinmukaisuus. Vaatteiden valinnassa tuli lisäksi huomioida vartalon muoto. Näiden tavoitteiden saavuttamisessa auttoivat onneksi Viivan antamat neuvot, millä lehti rakensi paikkaansa lehtimarkkinoilla. *Oma Koti* -lehdessä pukeutumisen ristiriita muodostui *Kotilieden* tavoin käytännöllisten ja esteettisten vaatimusten välisestä ristiriidasta, mutta ongelma rakentui toisin kuin *Kotiliedessä*: *Kotiliedessä* muo-

161 *Oma Koti* 1/1932, 12.

162 *Oma Koti* 1/1932, 12; *Oma Koti* 9/1932, 242.

dikkuuden ihanteet vaikeuttivat käytännöllisen ja järkevän pukeutumisen noudattamista, *Oma Koti* -lehdessä taas käytännön reunaehdot vaikeuttivat muodin mukana pysymistä. *Oma Koti* -lehden sisäislukijalla ei esimerkiksi välttämättä ollut varaa kaikkiin niihin uutuuksiin, joita muodinmukaisuus edellytti. Ratkaisuksi tähän ongelmaan *Oma Koti* antoi neuvoja, joiden avulla elegantin puvuston saattoi koostaa vähemmistäkin tarpeista:

”Jos iltapukumme ei ole väriltään eikä malliltaan kovin loistelas, niin puvunvärinen villainen, silkkinen tai samettinen pikku takki riittää muuttamaan iltapukumme päivällis- tai teatteripuvuksi, jolloin pääsemme yhden koko puvun hankinnasta, ilman että meiltä kuitenkaan puuttuu mitään.”¹⁶³

Lisäksi ongelmia aiheutti se, että Pariisin esimerkkiä ei voinut sellaisenaan noudattaa, sillä Suomen kylmempi ilmasto asetti pukeutumiselle lisävaatimuksia. Ainakin talvisaikaan iltatakin kanssa joutui käyttämään pitkää takkia tai turkkia. Toiseksi Pariisin muoti suosi tummia, mustatukkaisille sopivia värejä, jotka taas eivät aina käy vaaleammille suomalaisnaisille.¹⁶⁴ Kolmanneksi muotiuutuus ei näyttänyt hyvältä lihavain tai laihaan naisen yllä. Ratkaisuksi tähän ongelmaan neuvottiin pukeutumaan oman luonteen mukaisesti.¹⁶⁵ Lukijoiden vaatepulmissa auttaakseen myös *Oma Koti* tarjosi Tavaravälitysosastonsa kautta vaatteiden kaavoja tilattavaksi.

Järjestölehtien vastaus *Kotilieden* ja muotilehtien asettamaan haasteeseen

Emäntälehti – omavarainen vaatetalous

Emäntälehdessä vaate- ja pukeutumiskysymyksiä lähestyttiin aluksi osana kodinhoitoa ja puhtauden ja järjestyksen ylläpitoa, sillä *Emäntälehdessä* vaateaiheiset neuvot koostuivat kahden ensimmäisen vuosikymmenen ajan vaatteiden ja muiden tekstiilien puhdistamista, kuivaamista, parsimista ja paikkaamista koskevista ohjeista. Vaikka marttajärjestö oli perustamisestaan lähtien määritellyt käsitöiden tekemisen edistämisen yhdeksi keskeiseksi tehtäväkseen, *Emäntälehteen* tuli Kodin käsityöt -niminen palsta vasta 1924. Palstalla annettiin ohjeita kodin tekstiilien ja yksinkertaisempien vaatteiden kuten alusvaatteiden, esiliinojen ja lasten vaatteiden valmistamiseen. Ohjeita havainnollistivat piirroskuvat kyseisistä vaatteista ja tekstiileistä.

163 *Oma Koti* 1/1932, 12–13.

164 *Oma Koti* 1/1932, 13.

165 *Oma Koti* 11/1934, 312.

Pukeutumista lehdessä käsiteltiin ensimmäisen kerran saman vuoden joululehdessä ”Rouva Paajasen muotileninki” -nimisen novellin muodossa. Novellin päähenkilön, rouva Paajasen juuri hankkima muodinmukainen leninki osoittautui liian ahtaaksi, kun hän yritti pukea sitä päälleen teatteri-iltaa varten. Kun rouva pyysi ompelijaa suurentamaan pukua, tämä vastasi, ettei rupea ”epämuodikkailla tekeleillä” liikkeensä hyvää mainetta häpäisemään. Ompelija oli neuvonut rouvaa kiristämään korsettia ja laihduttamaan muodinmukaisiin mittoihin päästäkseen. Niinpä rouva Paajasen ei auttanut muu kuin pyytää miestänsä vetämään korsettia tiukemmalle, jotta puku saataisiin ylle ja pariskunta pääsisi teatteriin. Teatteri-illan jälkeen he pakkasivat leningin yhteistuumin ullakolle.¹⁶⁶

Pakinan oli kirjoittanut lehden avustaja, kirjailija Eva Hirn, ja sen tarkoituksena oli tarjota jotain viihteellisempää luettavaa lehden joulunumeroon. Maalaisemäntien näkökulmaa ajatellen muotia seuraavat kaupunkilaisnaiset asetettiin pakinassa varsin naurettavaan valoon. Aihevalinta palveli marittajärjestön tavoitteita, sillä näin tehtiin *Emäntälehdengin* lukijoille tiettäväksi porvarillisten naisasiajärjestöjen kanta muotiin.

Vuosikymmenen lopulla emännille ryhdyttiin – *Naisten Äänen* toiveen mukaisesti – suosittelemaan kansallispukujen käyttöä ja lehdessä julkaistiin useaan kertaan otteita U. T. Sireliuksen ”Suomen kansallispukuja” -teoksesta.¹⁶⁷ Kankaiden valmistajien ja jälleenmyyjien mainoksia lehdessä alkoi olla vuodesta 1918 lähtien ja valmisvaatteiden valmistajien mainoksia vuodesta 1923 lähtien. Esimerkiksi S. O. K eli Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta alkoi mainostaa trikootehtaansa valmisteita eli alusvaatteita, voimistelupaitoja, villatakkeja ja -paitoja, lasten pukuja, hiihtolakkeja, kaulahuiveja ja käsineitä ja Muoti Aitta alkoi mainostaa ”valmiita pukuja, kankaita, pitsejä ym. koristetavaraa”.

Vaikka naisasiajärjestöjen lehdissä valiteltiin turmiollisten muotilehtien ja -sivujen ulottavan vaikutustaan myös maaseudulle, *Emäntälehdessä* ryhdyttiin neuvomaan emäntiä pukeutumisvalinnoissa vasta 1930-luvulla. Lehden neuvottelukunnan jäsen Maili Laitinen, joka ei ollut vaatetusalan asiantuntija vaan agronomi, teki tällöin lukijoille tiettäväksi, että pukeutumisessa ei ole kyse mistään vähäpätöisestä asiasta:

”Ei koiraa karvoihin katsomista”, sanoo vanha suomalainen sananlasku. Mutta meitä ihmisiä arvostellaan kuitenkin usein pukumme mukaan, ja se on aivan luonnollista. Kertoohan puku yhteiskunnallisesta asemastamme, ammatistamme, iästämme ja ennen kaikkea maustamme sekä kehitystasostamme. Tahdikkuus pukeutumisessa on yhtä tärkeätä kuin tahdikkuus käyttäytymisessä. Meidän pitää pukeutumisessamme ottaa huomioon ikämme, ulkomuotomme ja ennen kaikkea ne olosuhteet ja tilaisuudet, missä pukujamme käytämme. Ensimmäinen ehto on tällöin, että pukumme on tarkoituksenmukainen ja kaikkea liioittelua välttävä.¹⁶⁸

166 *Emäntälehti* 12/1924, 274–276.

167 *Emäntälehti* 1/1927, 10–11; 3/1927, 68–70; 4/1927, 108–110; 6/1927, 171–173; 9/1927, 230–232; 11/1927, 289–291, 2/1928, 38–41 ja 5/1928, 150–151.

168 *Emäntälehti* 6/1931, 303.

Pukeutuminen määriteltiin näin yhdeksi sivistyksen osa-alueeksi, mitä vahvistettiin puhuttelemalla lukijaa me-muodossa. Pukeutumisen tarkoituksenmukaisuutta painottamalla lukijat opastettiin tekemään vaatehankinnat rationaalisiin perusteisiin. Lukijaa puhuteltiin valistavaan ja opettavaiseen sävyyn; tekstin kirjoittajan ja lukijan välille rakennettiin lehden muiden tekstien tavoin hierarkkinen asetelma. Ohjatakseen emäntiä oikeaan suuntaan *Emäntälehti* ilmoitti, että työpukeutuminen oli tärkeämpi kysymys kuin vierailu- ja juhlapukeutuminen, koska työ on jokaisen hyödyllisen kansalaisen elämän suurin ja arvokkain sisältö.¹⁶⁹ Vierailu- ja juhlapukujen käsittelyä perusteltiin puolustelemaan sävyyn sillä, että ”on ihmiselle luvallista, jopa välttämättömäkin, arkisen aherruksen lomassa levätä ja viettää lyhyitä juhlahetkiäkin tai tehdä vierailuja sukulaisten ja tuttavien luo”. Tällaisissa tilaisuuksissa on ”aivan paikallaan”, että puku on arkipukua juhlavampi, sillä ”sitte se kohottaa juhلاميeltä ja osoittaa samalla arvonantoamme isäntäväkeämme ja juhliä kohtaan”. Jottei maalaisemäntä haksahaisi muotilehtien innoittamana hankkimaan ”reptusiinia”, kuten *Naisten Äännessä* valiteltiin, *Emäntälehdessä* neuvottiin, että juhlapuvunkin valinnassa oli pysyttävä kohtuuden ja vaatimattomuuden rajoissa: ”mielestämme sopii tavallisissa oloissa sama puku vierailu- ja juhlapuvuksi”.¹⁷⁰ Lukijoille tarkennettiin:

Me voimme aivan kernaasti hankkia paremman puvun vierailu- ja juhlapäiviä varten, mutta varsinaista juhlapukua me tarvitsemme sangen harvoin. Meille riittää oikeastaan kaksi pukua, työpuku ja parempi puku. Ja koska me tätä parempaa pukua tarvitsemme paljon useammin vierailulla, kirkossa ja kokouksissa kuin suurissa iltajuhlissa, niin tehkäämme se parempi puku juuri näitä tilaisuuksia vastaavaksi. Silloin meillä on useimmiten asianomaisen tilanteen vaatima puku, ja pukeutumisen pääsääntönä onkin, että on vaadittu tilanteen mukaan.¹⁷¹

Emäntälehti painotti, että oli paljon suurempi virhe olla juhlissa liian hienosti kuin liian vaatimattomasti pukeutunut, sillä ”[l]iika hienous on aina sivistymättömyyden ja mauttomuuden merkki”.¹⁷² *Emäntälehdessä* rationaalis-sivistykselliseen diskurssiin sisältyi myös varoittavia esimerkkejä: näitä olivat nuoret tytöt [kursivointi A.T.]:

Hihaton silkki- tai samettipuku houkuttelee kovin, mutta tällainen on oikeastaan sopiva vain suurissa iltajuhlissa. *Tavalliselle tytölle* sattuu kuitenkin sangen harvoin tällaisia tilaisuuksia ja niin *hän* pukee yleensä hihattoman hienon mekkonsa jo aamupäivällä sangen tavalliseen tilaisuuteen ja tekee itsensä naurettavaksi. Samoin *hän* ostaa ainoiksi paremmiksi kengiksi kiiltoonahkaiset tai muut hienot kengät. Näitä *hän* käyttää kaikissa mahdollisissa tilaisuuksissa ja lopulta työssäänkin. Tällainen on vallan sopimatonta, ja kuitenkin sangen tavallinen näky. Olkoon hieno, parempi pukumme siisti ja arvokas, pitkähihainen ja yksinkertainen ja ostakaamme sitä varten kunnolliset, tukevakorkoiset kengät. Silloin ei *meidän* tarvitse hävetä hienouttamme emmekä herätä liiallista huomiota missään tilaisuudessa.¹⁷³

169 *Emäntälehti* 6/1931, 303; 7–8/1931, 346.

170 *Emäntälehti* 6/1931, 346.

171 *Emäntälehti* 6/1931, 346.

172 *Emäntälehti* 6/1931, 346.

173 *Emäntälehti* 6/1931, 346.

Rationaalisuus tarkoitti *Emäntälehdessä* vaatteiden käytännöllisyyttä ja vaatevalintojen säästäväisyyttä. Marttajärjestön tavoitteiden mukaisesti lehdessä painotettiin kotimaisten tuotteiden suosimista; vaatetaloudessakin tuli pyrkiä omavaraisuuteen. Pukeutumisneuvonnan tuloa *Emäntälehteen* vasta 1930-luvulla selittää yhtäältä *Kotilieden* perustamisen herättämä kilpailuasetelma sekä maailmanlaajuisesta lamasta johtuva pula-aika. Pulasta johtuen pukeutumisvalinnat esiteltiin *Emäntälehteen* lukijoille kansantaloudellisena kysymyksenä, ja pukeutumisneuvonnan tarkoituksena oli opettaa emännille vastuullisen taloudenhoitajan roolia. ”Vaateista voi lukea luonnetta ja ennen kaikkea taloudellisuuttamme ja vieläpä isänmaallisuuttamme”, emännille kerrottiin lehden ensimmäisessä pukeutumisaiheisessa artikkelissa.¹⁷⁴

Vuonna 1931 lukijoita ohjattiin kotimaisten tuotteiden käyttöön kertomalla, että Suomeen oli edellisenä vuonna tuotu ulkomaisia kankaita 260 miljoonan markan edestä, vaikka kankaita valmistetaan kotimaassakin.¹⁷⁵ Sanomaa vahvistettiin vuonna 1936 julkaisemalla *Emäntälehdessä* kaksiosainen, huomattavan laaja eli yhteensä kuuden sivun mittainen, professori R. Pihkalan esitelmään pohjautuva artikkeli ”Vaatetaloutemme omavaraistuminen”. Pihkala esitteli aluksi tilastotietoa Suomen koko ulkomaankaupasta ja osoitti, miten siinä on onnistuttu kääntämään suuntaa ja pitämään tuonti kurissa. Vaatetusteollisuudessa oli sen sijaan menty aivan päinvastaiseen suuntaan. Professori esittikin, että raaka-ainetuotantoa tulisi lisätä. Hän toivoi marttojen ottavan vaatetalouden omavaraistuttamisen ohjelmaansa.¹⁷⁶

Emäntälehdessä omavaraisuuden huomautettiin olevan tärkeää myös emäntien henkilökohtaisen talouden kannalta. ”Kasvattakaamme lampaita kotitarpeiksemme, niin saamme niitten villoista sekä naisten ja lasten että miestenkin puvut”.¹⁷⁷ Tällöin oli itsestään selvää, että emäntien tuli välttää liian hienojen ja muodinmukaisten vaatteiden hankintaa. Esimerkiksi talvipuvuksi neuvottiin hankkimaan musta, kotimaisesta villakankaasta tehty puku, koska ensinnäkin musta väri on aina muodissa, sopii kaikkialle ja kaikkiin tilaisuuksiin, ja toiseksi hyvä villakangas ei rypisty eikä kerää tomua ja kestää kauan; siitä voi lopulta tehdä jotain vielä lapsille.¹⁷⁸ Lukijoita opetettiin panostamaan arki- ja työvaatteisiin, ei juhlavaatteisiin. Erillistä vierailupukua ei tarvinnut välttämättä hankkia lainkaan, jos arkivaatteen pystyi muuttamaan esimerkiksi kauluksella tai korulla juhlavammaksi.¹⁷⁹

Vaikka *Emäntälehdessä* kritisoitiin liiallista muodikkuuden halua, muistutettiin lehden pukeutumisohejeissa toisaalta, että pukeutumisen oli oltava muodin ja sesongin mukaista ja sievää. Muodikkuuden merkitystä ryhdyttiin painottamaan

174 *Emäntälehti* 11/1930, 307–308.

175 *Emäntälehti* 5/1931, 269.

176 *Emäntälehti* 3/1936, 148–151; 6/1936, 186–189.

177 *Emäntälehti* 11/1930, 307.

178 *Emäntälehti* 6/1931, 346.

179 *Emäntälehti* 11/1936, 331; 12/1936, 370.

erityisesti 1930-luvun lopulla, kun lehdessä ryhdyttiin julkaisemaan Miltä näytän -palstaa. Palstan ensimmäisissä osissa annettiin yleisiä ohjeita hyvän pukeutumisen periaatteista.¹⁸⁰ Seuraavilla kerroilla palsta oli selkeästi muotipalsta, jolla nimimerkki Eeva neuvoi muodin- ja sesonginmukaisten kevät- ja syksyvaatteiden valmistamisessa.¹⁸¹ Vaikka vaatehankinnoissa tuli olla säästäväinen, ei liian vanhoja ja kuluneita tai väärän vuodenajan vaatteita kuitenkaan voinut käyttää, palstalla opetettiin. Mitä siis tehdä, kun ”[k]evään aurinko alkaa suruksemme paljastella sydäntalven niin viihtyisästi palvelleen tumman pukumme kiillottuneita ja pilkuttuneita puolia. On vielä aikaista siirtyä vaaleisiinkaan ja parempaa värillistä pukua ei raski vielä ottaa arkikäyttöön.”¹⁸² Ratkaisu oli vanhan puvun uudistaminen:

Tarkasteltuamme vielä kerran tuota uskollista tummaa pukua, huomaamme, että hihan suut ovat hyvät, kainalot samoin, kaulus vaikuttaa vain talviselta ja raskaalta. Eikä niitä pilkkujakaan huomaa, kun puku on siistitty. Ja varsinkin, jos uhraamme siihen jotain uutta, tuoresta, kirkasta, häikäisee se nuo vanhat kulumiset kokonaan. Ostamme palan silkkiä, himmeää tai kiiltäväpintaista, vaikka kirkkaan valkoista tai värillisellä pohjalla pikku kuvioita, kukkasias tai raitoja. Tästä laitamme uuden edustan.¹⁸³

Jollei puvusta kääntämällä ja korjaamalla tulla käyttökelpoista, ei sitä pitänyt heittää pois, sillä kahdesta huonosta voi saada yhden hyvän, tai ainakin vaateen lapselle, ja loppujen lopuksi matonkudetta ja tilkkuja. ”Tärkeätä on, että osaamme ja tahdomme luoda vanhasta uutta.”¹⁸⁴ Parhaana ratkaisuna pukeutumisen ristiriitoihin *Emäntälehdessä* esitettiin kansallispuvun käyttöä. Martta-puku niin tytöille kuin naisille lehdessä esiteltiin 1937, mutta sen käyttöön ei annettu ohjeita.¹⁸⁵

Emäntälehdessä pukeutumissivuilla naisihanne rakentui siis omavaraisuuden ja itse tekemisen varaan. Rationaalis-sivistykselliseen pukeutumiskeskusteluun nojautuvien pukeutumisohjeiden ja vaatteiden hankintaohjeiden lähtökohtana oli se, että lukija valmisti vaateen itse ja käytti kotikutoista, joko itse tehtyä tai muualta hankittua kangasta. Tämä oli selkeässä ristiriidassa lehden mainosten kanssa, sillä ne houkuttelivat *Emäntälehdessä* lukijoita kangas- ja valmisvaateostoksille. *Emäntälehdessä* ohje lukijoille oli se, että ”[p]ukeutukaamme aina somasti ja siististi, mutta samalla kansallisesti ja kotoisasti pitäen päämääränä käytännöllisyyttä ja halpuutta.”¹⁸⁶ Lisäksi tuli muistaa, että pukeutuminen oli ennen muuta siisteys- ja siveyskysymys:

Mistä kankaasta ja minkä tyylinen pukumme lieneekin, on aina muistettava, että sen pitää olla hyvin hoidettu ja siisti. Ennen kaikkea pitää alusvaatteiden, kenkien ja käsineiden olla kun-

180 *Emäntälehti* 11/1936, 331; 12/1936, 370; 1/1937, 18; 2/2937, 45, 50.

181 *Emäntälehti* 4/1937, 118; 10/1937, 282; 5/1938, 145.

182 *Emäntälehti* 4/1937, 118.

183 *Emäntälehti* 4/1937, 118.

184 *Emäntälehti* 11/1930, 307.

185 *Emäntälehti* 5/1937, 152.

186 *Emäntälehti* 7–8/1931, 347.

nossa. Vaatetuksen pitää myöskin olla sopusuhtainen, niin ettei esim. hattu ole liian hieno pukuun verrattuna tai puku liian hieno takkiin tai alusvaatteisiin nähden. Se ei ole tärkeintä, mikä näkyvissä on. Paras pitäisi aina löytyä sisältäpäin, niin itsessämme kuin puvussammekin.¹⁸⁷

Työläisnaisten lehdet – pukeutumisolinnat terveys- ja työllisyyskysymyksiä

Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehdessä julkaistiin yksi muotia koskeva, muotikriittistä diskurssia edustava kirjoitus. Nimimerkki ”Miettiskä” ehdotti, että ”jos me työläisnaisetkin kerran keskusteltaisiin siitä niinkutsutusta muotikysymyksestä – tai oikeastaan siitä, onko meidän työläisnaistenkin aivan sokeasti seurattava ja matkittava noita kaikenlaisia järjettömiä porvarillisia muotihullutuksia; alastomuutta ynnä muita metkujä”. Aiheen käsittelyn tarpeellisuuteen ”Miettiskä” oli havahtunut sen jälkeen, kun oli seurannut, kuinka äiti yritti vaatettaa lapsensa lämpöisesti talven pakkaa vastaan, mutta 14-vuotias tytär tahtoi silkkisukkia ja ohuen hihattoman mekon, koska toisillakin tytöillä on. Tyttären äiti syytti tästä porvareita: ”Sekö nyt on sivistystä ja valistusta, josta aina meilläkin puhutaan ja saarnataan ja kehutaan levitetävän kaikkiin kansankerroksiin; kun tuollaisilla kaikenlaisilla ajattelemattomilla esimerkeillä, epäterveellä alastomuudella ja muilla apinoimisella johdatetaan ajattelemattomat ihmiset, jopa lapsetkin harhateille – viluun y.m. kurjuuksiin?”¹⁸⁸ Miettiskän mielipiteet vastasivat kommunistisissa aikakauslehdissä 1920-luvun puolivälissä harjoitettua muotikritiikkiä, mutta hän ei soveltanut muotiin yhtä jyrkkää kritiikkiä ja luokkanäkökulmaa (ks. Saarela 2008, 719–721).

Toverittaressa pukeutumista koskeva sisältö oli kaikkein vaihtelevinta ja ristiriitaisinta muihin tutkimusaineistona oleviin lehtiin verrattuna. Vaatekysymykset tulivat *Toverittareen* Käytännöllisiä neuvoja -palstan myötä, jota lehdessä ryhdyttiin julkaisemaan loppuvuodesta 1924. Palstalla neuvottiin muun muassa jalkineiden hoitoa ja miesten housujen prässäämistä. Kun *Toverittaressa* vuonna 1928 ensimmäisen kerran käsiteltiin muotia, kyse oli muotikriittistä diskurssia edustava, muodin järjettömyydestä kertova uutinen, jonka mukaan useat sveitsiläiset henkivakuutusyhtiöt ovat korottaneet naisten henkivakuutusmaksuja sen vuoksi, että ”naiset nykyään ovat vakuutusmiesten mielestä ruvenneet käyttämään liian puutteellisia verhoja, s. o. heidän pukimensa ovat muuttuneet hepeniksi, sääret, käsivarret, kaula ja puoli selkää ovat jääneet paljajaksi. He väittävät sellaisten pukujen vähentävän ikää.”¹⁸⁹ Neljä vuotta myöhemmin lehdessä oli kirjoitus otsikolla ”Muotikatsaus”, jonka julkaisua perusteltiin näin:

187 Emäntälehti 7–8/1931, 347.

188 Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehti 5/1928, 4.

189 Toveritar 11/1924, 130.

Lehtemme ei ole aikaisemmin kiinnittänyt huomiota muotikysymyksiin, mutta kun muoti nyt kuitenkin on kysymys, jossa jokaisen naisen mielikuviutus tavalla tai toisella työskentelee ja kun olemme saaneet huomautuksia, että lehdessä pitäisi olla enempi kevyempää ja käytännöllistä sisältöä, niin siitä rohkaistuneena esitämme erään avustajamme muotikirjeen.¹⁹⁰

Katsauksessa esitettiin kolme kuvaparia, joiden kautta havainnollistettiin hyvää ja huonoa pukeutumista. Lukijoille opetettiin, että lihavalle naiselle ei sovi takaa lyhyeksi ”shinglattu” tukka eikä liian pieni hattu, syvät kaulakuopat omaavalle naiselle ei sovi liian avokaulainen puku, lihavalle naiselle ei sovi rypyttetty tai vartalonmyötäinen leninki eikä lyhyt hame vääräsäärisille naisille. Kaksi kuukautta myöhemmin lehdessä julkaistiin naisen yksinkertaisen puvun kaavat.¹⁹¹ Aiheen käsittelyä perusteltiin sillä, että jokainen nainen voi nykyään valmistaa pukunsa paljon helpommin kuin ennen, sillä nykyinen muoti ei vaadi ”hamettamme kymmenkertaiseksi eikä puseroa kahdenkertaiseksi”:

Kaiken kehityksen jumalattarelle kiitos siitä, että nykyajan muoti on terveellisempi ja moninverroin käytännöllisempi. Pukumme ovat väljiä ja entistä lyhyempiä. Nuoret tosin tässäkin suhteessa voivat mennä liiallisuuksiin. Malli ei ole oikukas käyttöpuvuissamme vaan suoralinjainen ja mahdollisimman yksinkertainen, että olisi verraten helppoa ja sitäpaitsi taloudellista itsemällä pukunsa?¹⁹²

Erityisen helpoksi pukujen ompelun oli tehnyt se, että ”onneksemme on myytävänä valmiiksi leikattuja kaavoja, joitten hinta on 9–11 mk”. Lehti mainosti erityisesti hel sinkiläistä kaavojen erikoisliikettä ”Revue des Modes”, jonka mainos oli artikkelin vieressä.¹⁹³ Kirjoitus osoittautuikin tekstimainonnaksi: ”Nyt, kun on katsonut itselleen sopivan mallin ja ostanut Revue des Modes’in kaavat, niin voi ommella itselleen kutakuinkin helpolla sievän jokapäiväisen- jopa juhlapuvunkin”.¹⁹⁴

Vaate- ja tekstiilimainontaa *Toverittaressa* oli alusta lähtien. OKT:n (Osuustukku-kauppa) käsityösasto mainosti ensimmäisestä numerosta lähtien ”kaikenlaisia käsitöitä” ja yksi lehden säännöllisimpiä mainostajia oli kankaita mainostanut Ymär Abdrahim. Jopa muotiliikkeet mainostivat *Toverittaressa*.¹⁹⁵ Vuodesta 1927 alkaen vaate- ja tekstiilimainosten määrä lisääntyi. Kyseisen vuoden joulunumerosta lähtien yhdessä lehden numerossa saattoi olla jo useampi vaate-, kangas- ja lankavalmistajien mainos, kun siihen asti mainoksia oli yhteensä ollut vuoden aikana vain muutama. Kenties juuri mainonnan lisääntyminen toi pukeutumisen ja muodin lehden journalistiseenkin sisältöön. Käsityösasto, samoin kuin muutaman kerran julkaistu muotipalsta tulivat lehteen vuonna 1932. Vuoden 1938 alussa käsityösasto laajeni

190 Toveritar 3/1928, 47.

191 Toveritar 7/1928, 104–105.

192 Toveritar 7/1928, 104.

193 Toveritar 7/1928, 105.

194 Toveritar 7/1928, 104.

195 ks. esim. Toveritar 11–12/1927, 147.

sisältämään neuleohjeiden ja yksinkertaisten vaateohjeiden lisäksi myös muotikuvia ja leninkien ja alusvaatteiden malleja ja kaavoja.¹⁹⁶ Näillä palstoilla harjoitettiin usein tekstimainontaa; esimerkiksi syksyn puuvillakankaita esiteltäessä kiiteltiin erityisesti Vaasan puuvillakankaita, keväällä OTK:n kankaita ja talvella ”Muoti puhuu Atlas-trikoiden puolesta”.¹⁹⁷ Kerran esiteltiin myös miesten muotia eli OTK:n valmistamia poikien koulupukuja.¹⁹⁸ Käsityöpalstan ohjeet taas olivat lankavalmistaja Neoviuksen mallin mukaisia töitä.

Toverittaressa pukeutumisen ihanteena oli *Naisten Äänen* ja *Emäntälehd*en tavoin sievä – eli säädynmukainen, ei liian ylellinen tai muodikas – ja hyödyllinen eli käytännöllinen ja kotimainen pukeutuminen.¹⁹⁹ Pukeutumisoheissa lehti nojasi rationaalis-sivistykselliseen diskurssiin. Esimerkiksi 1930-luvun alun pula-aikaan *Toveritar* paheksui, kuinka ”[m]uotikuningas ei välitä köyhästä ajasta, pikemminkin vain äityy tuhlaavaisemmaksi, koska talouspula suo silloin niiden, joilla on yllin kyllin rahaa, tilaisuuden rehennellä”.²⁰⁰ *Toveritar* muistutti *Emäntälehd*en tavoin omavaraisuuden merkityksestä ja kertoi, miten suomalaista kuluttajaa huijattiin varsinkin muodin ollessa kyseessä:

[- -] ulkomaat lähettävät tänne meille kaikkea sellaista, mikä on jo pahoin vanhentunut ja mitä eivät saa enää keski-Euroopassa kaupaksi; Suomea pidetään eräänlaisena hylkytavaroiden kaatopaikkana. Siksi ei ostaja, joka täällä hankkii itselleen esim. pariisilaisia muotiuutuuksia, voikaan olla varma siitä, että hän on saanut ”uutuuksia”, vaikka onkin ostoksistaan maksanut sievoisen summan. On jotenkin varmaa, että siitä on jo kulunut aikaa, kun nämä tuotteet ovat olleet tuotantomaassaan kauppatavaraa, jos ovat sitä olleet milloinkaan.²⁰¹

Kannatti siis suosia kotimaisten tehtaiden tuotteita, sillä tehtaat ”seuraavat valppaina alansa valtavirtauksia muualla maailmassa, joten tuotteet ovat kaikin puolin käypiä”. Kotitalouksien omavaraisuuteen *Toveritar* ei lukijoitaan ohjannut, vaan ainoastaan kotimaisten tuotteiden suosimiseen, sillä työläisnaisilla ei oletettavasti ollut mahdollisuutta kutoa kankaita itse. Työläisnaisille muistutettiin, että kulutusvalinnoissa oli kyse heidän omista työpaikoistaan:

Näin ollen teemme oikean karhunpalveluksen itsellemme, jos summamutikassa asetamme ulkomaiset tuotteet kotimaisten edelle vertailematta niitä ja niiden hintoja vastaaviin kotimaisiin. Naisten pienistäkin ostoksista karttuu miljoonia. Siten perheenemännistä riippuu, menevätkö nämä miljoonat ulkomaille, vai jäävätkö ne Suomeen.

Siis silmät auki ja äly liikkeelle, kun mennään ostoksille.²⁰²

196 *Toveritar* 3/1938, 46.

197 *Toveritar* 15–16/1932, 227; *Toveritar* 8–9/1933, 131; *Toveritar* 10/1937, 170–171.

198 *Toveritar* 18/1932, 261–261.

199 *Toveritar* 19/1931, 267; *Toveritar* 15–16/1934, 219.

200 *Toveritar* 19–20/1932, 288.

201 *Toveritar* 3/1932, 48.

202 *Toveritar* 3/1932, 48.

Varsinainen pukeutumisneuvonta sisältyi *Toverittaessa* osaksi terveydenhoitoneuvontaa. Lääketieteen lisensiaatti Kaarina Kari varoitti lukijoita liian ahtaiden vaatteiden, kuten miesten kaulusten, naisten puristavien vaatteiden ja ahtaiden kenkien, aikaansaamista ongelmista: ne aiheuttivat päänsärkyä, peräpukamia ja suonikohjuja ja niin sanottuja vaivaisen käsniä sekä vaikeuttivat hengitystä. Toiseksi Kari muistutti, että vaatetuksen on tarkoitus suojella kylmän haitallisilta vaikutuksilta ja että kevyt vaatetus aiheuttaa kylmettymistä, voimien vähentymistä ja alushousujen kohdalla jopa tulehduksia.²⁰³ Tohtori T. V. Jääskeläinen taas opetti, että työssä on käytettävä erityistä työpukua, joka työn jälkeen vaihdetaan puhtaaseen oleskelupukuun. Hän varoitti käyttämästä värikkäitä alusvaatteita, sillä ne luovuttavat väriä ja voivat näin aiheuttaa koko elämän kestävän ihotaudin. Lisäksi hän neuvoi, että alusvaatteita ”alköön missään nimessä pidettäkö enempää kuin viikko”, sillä ”se luulo on väärä, että alusvaattemme saisivat olla vaatekertamme likaisimmat”.²⁰⁴ Kari muistutti, että ”vaatetuksen täytyy päällimmäisestä alimpaan olla sopusuhtainen laatuunsa nähden”, sillä pukeutuminen oli myös sivistys- ja siveyskysymys:

Huonon käsityksen antaa itsestään se, jolla on varaa hankkia hienoja hepeneitä päällepäin, mutta paita on riekaleina, sukat säpäleinä ja koko alusvaatekerta likainen. Jos et tahdo olla ulkokullattu, hanki ensin kunnolliset alusvaatteet, ja sitten varojesi mukaan päällysvaatteet. Älä missään paikassa ylitä varojasi, sillä jossain toisessa paikassa ilmaisee räikeä epäkohta tuon haihduksen.²⁰⁵

Naisten Äänestä ja *Emäntälehdessä* poiketen muotia ei nähty *Toverittaessa* kuitenkaan naisten orjuuttajana vaan naisten vapauttajana. *Toverittaren* Pariisin kirjeenvaihtaja Dagmar Parmas raportoi Pariisista:

[-] sen huomaa täällä joka hetki, ettei puku riipu sitä onko se yksinkertainen tai loistava, vaan tavasta millä sen kantaa. Ja sen taidon osaavat pariisittaret kuuluivatpa mihin ihmisluokkaan tahansa. He ovat täällä, näemmä kohottaneet pukeutumisensa taiteeksi ja jokainen heistä on siinä suhteessa taiteilijatar. Ja huomaa että he itsekin iloitsevat tuosta taiteestaan.²⁰⁶

Parmas näki tämän kertovan siitä, että ”nainen se on joka täällä vallitsee sekä hyvässä että pahassa, nainen se on joka koko kaupungille leiman antaa. [- -] Nainen se komeilee joka reklaamissa, naisia varten ovat suurimmat, maailman kuulut ompeluliikkeet, naisen turhamaisuutta tyydyttääkseen työskentelevät Pariisin etevimmät kultaja jalokiviliikkeet.” Tämä ei Parmasin mielestä kerro kuitenkaan siitä, etteivätkö he muuta ajattelsi kuin itseään: ”Päinvastoin, he ovat ahkeria kuin pienet työmuurahaishaiset, mutta samalla iloisia ja keveitä kuin perhoset. Kadehdittava ihmisrotu!”²⁰⁷

203 Toveritar 14/1928, 213–215; Toveritar 23–24/1928, 375–376.

204 Toveritar 3/1932, 38–39.

205 Toveritar 23–24/1928, 376.

206 Toveritar 20/1924, 223.

207 Toveritar 20/1924, 223.

Vuoden 1930 alussa *Toverittaressa* julkaistiin ulkomaista alkuperää oleva ”muoti-pakina” otsikolla ”Muodit ja naisvapaus”.²⁰⁸ Naisten pukeutuminen määriteltiin kirjoituksessa osaksi naiskysymystä:

Siihen aikaan, kun äitimme vielä olivat nuoria ja sivistynyt maailma ei tuntenut pojan päätä, lyhyitä hameita, mukavia alusvaatteita ja vaatimattomia hattuja, kun muoti vielä vaati kalanluita, kiristettyä vyötäröä, pölyäkohottavia laahustimia, tekopalmikoita, tusinan verran hyvin varustettuja alushameita y.m. tällävälän hävinneitä esineitä, kirjoitti muuan voimakassieluinen, arvosteleva englantilaisnainen, Mrs King (1882) oikeaan osuneessa tutkielmassaan kanssasisaristaan: ”Minun mielestäni ei ole olemassa pätevämpää todistusta naisen nykyisestä alennustilasta, kuin se tapa ja tottumus, jolla hän pukeutuu.” Tämän jälkeen on nainen päässyt koko joukon eteenpäin henkisen ja aineellisen vapautuksen tiellä. Se ilmenee myöskin yhä järkevämmäksi käyneessä naisten vaatetuksessa, jonka hyvällä syyllä voidaan katsoa tavallaan sisältävän osan naiskysymystä.²⁰⁹

Kirjoittajan mukaan nykyhetken käytännöllinen tyyli, terveellisyys ja ruumiin kulttuurin painottaminen, naisten siirtyminen ansiotyöhön ja julkiseen elämään ovat luoneet muodin, ”jonka avulla miljoonat naiset tulevat terveemmiksi, nuoremmiksi, kauniimmiksi ja liikuntakykyisemmiksi”:

Yksinpä ne esitaistelijattaretkin, jotka korsettiherruuden aikana pelastautuivat mukaviin, joskaan ei erityisen sieviin reformipukuihin ja maailmanjärjestyksen uhallakin katkaisivat tukkansa, voivat nyt pukeutua ”muodin mukaan” niin ettei heidän enää tarvitse esittää sankarillisuuttaan irvistelevää katujoukkoa vastaan. Viimeinkin on nainen vapautunut olemasta muotiteollisuuden kohteena (ja uhrina) ja tullut muodin hallitsijattareksi.²¹⁰

Kirjoittaja totesi, että on tietysti vieläkin olemassa naisia, joilla ei ole parempia harrastuksia kuin kolme, neljä kertaa päivässä pukeutua ja tehdä itsensä mielenkiintoiseksi ja tärkeäksi. Mutta ne naiset, joiden täytyy ”pitää vaari ajasta ja joiden äly johtaa heitä ottamaan osaa kulttuurielämään ja vaatii heidän aikansa, osaavat panna arvon sellaiselle seikalle, että voi kymmenessä minuutissa pukeutua kunnollisesti ja voi käyttää siihen aikaisemmin kuluneen ajan ruumiinsa ja sielunsa huoltamiseen.” Näitä nykymuodin etuja vastaan ovat kuitenkin nousseet ”siveysapostolit”, jotka pitävät uutta muotia siveettömänä ja toivovat naisellisemmän muodin palaavan. Kirjoittajan mielestä nainen on se, joka määrää, mikä muoti säilyy ja mikä muuttuu. Mutta säilyykö nykyinen järkävä muoti, kirjoittaja kysyi. Hän muistutti, että mies-tenkin muoti oli ennen Ranskan vallankumousta koreileva, mutta muuttui järkäväksi käytännöllisyyden asettamien tarpeiden myötä. Kirjoittaja toivoi, että näin käy myös naisten muodille.²¹¹ Muodin tavoin myös polkkatukka nähtiin *Toverittaressa* ”nousevan naissuvun” vapauden merkkinä.²¹²

208 Toveritar 4–5/1930, 66–68.

209 Toveritar 4–5/1930, 66.

210 Toveritar 4–5/1930, 66.

211 Toveritar 4–5/1930, 66–68.

212 Toveritar 5–6/1928, 732–74; Toveritar 3/1929, 50–51.

Lotta Svärd: lottapuku ja hieman muotiakin

Lottajärjestön lottapukua ryhdyttiin suunnittelemaan heti keskusjohtokunnan ensimmäisessä kokouksessa ja suojeluskuntapuvusta vaikutteita saanut puku vakiintui vuoteen 1926 mennessä seuraavanlaiseksi: Harmaa villakangaspuku, samanlainen lakki kuin suojeluskuntalaisilla, valkoinen esiliina ja mitella (kolmiliina) tarjoillessa ja muissa kevyemmissä töissä, työesiliinana iso harmaa esiliina. Pukuun kuului myös valkea käsivarsinauha ja lottaneula juhlissa käytettäväksi. Koruista ei annettu ohjeita, mutta kasvatusteitse lottien oletettiin ymmärtävän, että ne eivät ole toivottavia. (Olsson 1999, 82–84.) *Lotta Svärd* -lehdessä lottapukua käsiteltiin ensimmäisen vuoden toisessa numerossa, jossa perusteltiin sarkatakin vaihtamista pumpuli- tai villakankaasta valmistettuun sadetakki-mantteliin sillä, että sarka ei ole käytännöllinen materiaali.²¹³ Asiaa käsiteltiin perusteellisemmin vasta 1938 laajassa, sekä lottapukua että muita varusteita esitelleessä 4-sivuisessa artikkelissa. Kirjoituksessa kerrottiin yhtenäisen puvun käytön tärkeydestä ja annettiin tarkkoja ohjeita puvun käyttöön. Jutun kuvituksena oli piirroskuvia.²¹⁴ Lotan pukeutumista käsiteltiin enemmän ja yksityiskohtaisemmin sota-aikana, ja tällöin myös tuotiin korostetummin esiin lottapuvun merkitys lotan sivistyneen ja siveän identiteetin ilmaisijana (ks. luku *Suhtautuminen naisten housujen käyttöön sota-aikana*).

Lehden käsityöpalsta sisälsi neuleohjeita ja vaateohjeita kuten kesätakin²¹⁵ ja kesäpuvun²¹⁶ ohjeet. Muuta pukeutumisasiheista aineistoa oli vähän. Vuosina 1936–1938 lehdessä julkaistiin kerran pari vuodessa muotipalstaa, jolla raportoitiin sen hetkestä muodin, yleensä pariisilaisuuden piirteistä. Ensimmäiseen muotipalstaan sisältyi Suomalaisen Mallihuoneen toimittamia valokuvia kevättakeista.²¹⁷ Muulloin muotipalstaan sisältyi piirroskuvia puheena olevista vaatteista. Kiinnostavana yksityiskohtana mainittakoon, että *Suomen Nainen* kertoi Salon Ståhlbergin muotinäytöksestä, jossa lotat olivat toimineet mannekiineina.²¹⁸ Lottien lehti ei asiasta ker-tonut.

213 *Lotta Svärd* 2/1929, 31.

214 *Lotta Svärd* 14/1938, 226–229.

215 *Lotta Svärd* 11/1931, 190.

216 *Lotta Svärd* 7–8/1933, 127, 129.

217 *Lotta Svärd* 5–6/1936, 87.

218 *Suomen Nainen* 4/1934, 62.

Yhteenvetoa: rationaalis-sivistyksellinen pukeutumisdiskurssi ja sen rooli vastadiskurssina kansanomaiselle pukeutumisajattelulle

Rationaalis-sivistyksellinen diskurssi rakentuu tekstin tasolla neuvottelevan tekstilajin varaan: tekstin alussa kuvataan jokin ongelmatilanne, johon tekstissä sitten annetaan ratkaisu. Tekstissä siis konstruoidaan ongelma ja ratkaistaan se. Kuvia on hyvin vähän ja silloin kun niitä käytetään, niiden tarkoituksena on havainnollistaa tekstiä, ei tuoda siihen mitään lisää tai muodostaa itsenäistä visuaalista kertomusta (ks. kuva 3). Diskurssi on luonteeltaan modernia yhteiskuntaa ja aikaa konstruoiva diskurssi, sillä järkevän pukeutumisen ihanteet representoidaan nykyajan mukaisina ihanteina, mikä on samalla argumentti niiden omaksumisen puolesta: nykyaikaan ei vanhanaikainen pukeutumisajattelu sovi. Pukeutuminen siisteihin, tilanteenkäiksi ja funktionaalisiin vaatteisiin on nykyaikaa; modernin rationaalisuuden mukaisista on myös taloudellisuus ja liian hienostelun ja meikkauksen välttäminen.

Rationaalis-sivistyksellinen pukeutumisdiskurssi edusti lehtien kansanvalistuksellista linjaa, joka pohjautui kansansivistysjärjestöjen työhön ja tavoitteisiin sivistys- ja terveysolojen parantamiseksi (ks. esim. Ollila 1993; Mikkola 2009b, 214) ja joka ohjasi funktionalistisen ajattelun mukaisesti näkemään ihmisruumiin muokkauksen ja jatkuvan parantelun kohteena (ks. esim. Frykman 1992). Diskurssin ja tekstien argumentaation rakentuminen siten, että rationaalis-sivistyksellistä pukeutumisajattelua selitetään ja opetetaan varsin perinpohjaisesti, voi nähdä myös pois-opettamisena vanhasta tai vielä olemassa olevasta pukeutumisajattelusta, jossa ulkonäön siisteyteen ja pukeutumisen terveydellisyyteen ja funktionaalisuuteen ei kiinnitetä huomiota ja jossa uusien vaatteiden hankinta ymmärretään turhana kulutuksena ja ylellisyytenä.

Kansanpukututkimukset (esim. Kaukonen 1985) ja kansankulttuurin yleiskuvaukset (esim. Vuorela 1975; Talve 1990) antavat rahvaan naisten ja miesten vaatetuksen piirteitä kuvatessaan kansan pukeutumisesta harmonisen kuvan ja muotihistorioiden tavoin vaikutelman suoraviivaisesti eteenpäin menevästä kehityksestä. Vaatteet olivat paikoin yksinkertaisia, mutta esteettisesti kauniita, kuten kansanpukukuvastot kertovat. Kuvaa voi sanoa silotelluksi, sillä säätyläisten näkökulmasta 1800-luvun maaseudun rahvaan pukeutuminen oli epäsiistiä. Kansa itse tulkitse oman pukeutumisensa kertovan rahvaan moraalishengellisestä ylemmyydestä säätyläisiin verrattuna. Säätyläisten siistiä pukeutumista ja ulkonaista puhtautta pidettiin narrimaisuuden ja sisäisen ruokottomuuden merkkeinä; säätyläismiesten kohdalla epämiehekkyyden merkinä. Rahvas piti näin yllä säätyläisten luomalle hygienianormistolle vastakkaisia normeja, jossa likaisuus ja haju arvotettiin myönteisesti ja ulkoinen puhtaus ja keinotekoiset hajusteet kielteisesti. Toisaalta ylellisyyskriittikkin oli kulutuskriittikkiä: uudenmalliset ja uusista materiaaleista tehdyt vaatteet yh-

Minkälaisia pukuja tarvitsemme.

Kirjoittanut *Mary Ollonqvist.*

Pumpulikan-käinen kotipuku.

Elipä ihminen minkälaisessa yhteiskunnallisessa asemassa tahansa, hän ei yleensä tule toimeen yhdellä ainoalla puvulla. On sekä käytännöllisintä että yleisen hyvän tavankin mukaista, että meillä on erilaisia vaatteita eri tarkoituksia varten. Kylmässä maassamme tarvitaan vielä erikoisen paljon vaatteita eri vuodenaikoja varten, joten meillä yksilön vaatetusmenot nousevat suuremmiksi kuin sellaisissa maissa, joissa ihminen ilmaston puolesta saattaa käyttää esim. samaa päällysvaatetta vuoden ympäri.

Jos jätämme mainitsematta *työpuvut*, joita lukuisat kodin ulkopuolella suoritettavat ammatit, toimet ja virat edellyttävät, tarvitsee nainen sitäpaitsi tavallisessa elämässä hyöriessään vuodenaajoista riippumatta seuraavanlaisia pukuja.

Kotipuvun, joka samalla on perheenmännän ammattipuku, helposti pestävän, aina siistiltä näyttävän.

Puvun ulkona liikkumista varten. Esim. kansallispuku sopii hyvin kotipuvuksi, mikäli se on kevyt ja pestävä, mutta ei puvuksi ulkona liikuttaessa, varsinkaan kaupunkioissa. Kesäiset juhlat maaseudulla ovat kansallispuvun erityisiä tilaisuuksia.

Vierailupuvun, joka usein on sama kuin edellinenkin.

Illa- eli juhlapuvun, joka myös voidaan tehdä sellaiseksi, että sitä sopii käyttää vierailupukuna.

Puvun urheilutarkoituksia varten.

Ylläolevalla luettelolla ei suinkaan tarkoiteta sitä, että kunkin naisen yhdellä kertaa olisi hankittava noin monta pukua, ollakseen moitteettomissa pukineissa, tai että ihmisen pitäisi tuntea itsensä nujeretuksi, vaikkei hän kaikkia noita omistaakaan. Päinvastoin on tarkoitus asiaa pohdimalla saada tämä pukeutumiskysymyksen puoli mahdollisimman käytännöllisesti ratkaistuksi niidenkin kannalta, joilla vain harvoin on tilaisuutta uutta laittaa.

Vaikka ihmisellä olisikin useita pukuja, on itsestään selvää, ettei niitä kaikkia hankita samalla kertaa. Useathan tulevat toimeen hankkimalla puvun vuodessa, mutta silloin he hyvin tarkkaan miettivätkin, minkälaisen juuri sinä vuonna tarvitsevat. On erikoisen tärkeätä, että jo puvun hankkeisiin ryhtyessään tietää, mihin tarkoitukseen pukua tulee käyttämään, sillä *puvun*

tarkoituksen mukaan ostetaan kangas ja valitaan sen malli. Kaikki kankaat eivät ole aiotut samanlaisia pukuja varten eivätkä ne sovi samoin ommeltaviksikaan.

On sitäpaitsi jokaiselle itselleenkin hyvä, että tarkalleen tietää, mikä on hänen kotipukunsa, mikä vierailupuku jne., niin ei siten koskaan synny hämminkiä siitä, minkälaisessa puvussa missäkin tilaisuudessa on esiinnyttävä.

Luokaamme lyhyt silmäys siihen, minkälaisia kankaita mitään pukua varten on hankittava. Kankaita ostessamme jokainen tietysti koetamme olla mahdollisimman taloudellisia. Hyvä on kuitenkin muistaa, että *halvin puku* ei loppujen lopuksi ole se, jonka ainekset ostettaessa ovat maksaneet vähimmän, vaan *se, jota kauimmin voi käyttää.*

Kotipuku on se puvuistamme, jota varten harvimminkin ostetaan uutta kangasta, tavallisestihan siirretään kotipuvuksi jokin jo aikaisemmin muissa tehtävissä palvellet vaate. Sekin käy kyllä laatuun, jos tehdään tarpeellisia korjauksia ja siistimisiä. Sillä kotipuvun ensimmäinen ehto on, että se on siisti ja viihtyisän näköinen, se levittää sitten samoja ominaisuuksia ympärilleenkin. Taloustoissa hyörivä nainen, jonka kotipuku suurimman osan päivää on myöskin työpuku, tulee toimeen puolen vuotta puuvillakankaisilla kotipuvuilla ja nykyajan pehmeät, kotimaiset kankaat ovat kaikkein parasta ainesta tällaisiksi puvuiksi. Villamusliini ja monet muut ohuet villakankaat sopivat kylmempänä vuodenaikana. Niiden, jotka kotioloissa tekevät paljon istumatyötä, täytyy käyttää paksumpia villakankaita kuten sheviottia, coatingia tai kotikutoisia kankaita.

Viimeksimainitut kankaat sopivat hyvin aineiksi myöskin ns. *ulkopukuun*, jota esim. virkanaiset käyttävät sellaisissa toimi- ja virkapaikoissa, missä ei ole erikoista virastopukua. Vaikka meidän ilmastossamme tällaisen puvun päällä suurimman osan vuotta on pidettävä päällysvaatetta, tehdään se kuitenkin aina tummahkosta, ryhdikkästä kankaasta, kesälläkään ei sovi käyttää aivan läpinäkyviä, harsoisia kankaita.

Useille henkilöille on edellinen sama kuin *vierailupuku*, johon hän vaihtaa kotipukunsa lähtiessään kylälle tai kaupungille toimittamaan asioita, sama, jonka hän vetää ylleen, kun odottaa kotiinsa kutsuttuja vieraita tai kun itse lähtee naapurin

Ulkopuku tai vierailupuku.

Juhlapuku, johon voi liittää pitkät hihat.

Kuva 3: Kotilieden pukeutumisneuvontaa (Kotiliesi 6/1928, 175)

distettiin huonoon taloudenpitoon; vanhat ja paikatut vaatteet edustivat säästäväisyyttä ja hyvää taloudenpitoa. Ajattelutapa tiivistyi sananlaskuissa ”työmies on työsä näkönen” ja ”jolla kenkä kengän päällä, sillä velka velan päällä”, kuten kalosseista todettiin. Satu Apo todennut, että tämän ajattelutavan äärimmilleen vienyttä körttiläisten pukeutumista ja kampausta voi pitää suoranaisena rumuuskulttina. (Mikkola 2009b, 213–214; 244–247; Apo 1995, 165–168; vrt. myös Frykman & Löfgren 1979.)

Edellisessä luvussa käsiteltyjen naisasiajärjestöjen lehdissä julkaistujen kirjoitusten perusteella säätyläisnaiset paheksuivat muodin leviämistä maaseudulla peläten sen vaikutuksia: vaikutuksille alttiit maalaisnaiset hylkäävät perinteiden pukeutumistapansa ja alkavat matkia kaupungin säätyläisiä. Maaseudulla uudenaikaisten, säätyläisten muotia seuranneiden vaatteiden tulon suhtauduttiin kuitenkin myös epäillen; niitä tulkittiin esimerkiksi kristillisen maailmanlopun kauhuskenaarioiden valossa. Uutuudet näyttäytyivät maailmanlopun enteinä tai synteinä, joista seurasi rangaistus vaateen käyttäjälle ja pahimmassa tapauksessa koko yhteisölle. Esimerkiksi krinoliinihametta pidettiin synnin tekona, josta seuraa ennen pitkää rangaistus nälänhädän ja rutan muodossa, ja kun naisten muotiin tulivat puvut, joissa oli paljon rypyjä olkapäällä, kerrottiin naisesta, joka oli synnyttänyt lapsen, jonka olkapäät olivat rypyssä. Tämän tulkittiin olevan varoitus ihmisille, jotta nämä eivät enää seuraisi muotia. Uusien vaatemuotien – muiden uutuuksien tavoin – nähtiin edustavan pahan voimien toimintaa maan päällä. Täten ne olivat Jumalan tahdon vastaisia ja niitä piti karttaa. (Mikkola 2009b, 206–211.)

Kati Mikkola on jaotellut uusien pukeutumistapojen kansan keskuudessa herättämän vastustuksen ja paheksunnan perustuneen yhtäältä kansanteologiseen kuluuskritiikkiin ja toisaalta säädynmukaisuutta korostaneeseen ylellisyyskritiikkiin. Uskonnollisessa kuluuskritiikissä rahan tuhlaus tuomittiin maallisena ja syntisenä. Kuluuskritiikki kohdistui myös ylellisen elämän vaaroihin, sillä kulutuksen katsottiin olevan merkki hienostelusta ja ylpeydestä, joka tunnetusti on yksi seitsemästä kuolemansyynistä. Uutuuksien hankkiminen näyttäytyi turhana kulutuksena, joka köyhdytti, eikä siten ollut taloudellisesti järkevää. Se edusti myös rikkaampien matkimista, joka ei voinut päättyä hyvin. Ylellisyyskritiikissä vaatteet olivat merkki yksilön statuksesta ja yhteiskunnallisesta asemasta, jolloin uusien, liian hienoina pidettyjen vaatteiden hankkiminen oli yritys rikkoa säätyrajat. (Mikkola 2009a; 2009b, 211–215, 239–248.)

Pukeutumisvalistusta antaneiden lehtien pukeutumisdiskurssin voikin yhtäältä nähdä pyrkimyksenä kansan hygieni- ja siisteyskäsitysten muuttamiseen, mutta toisaalta ohjeet myötäilivät kansan näkemystä siitä, että liian hieno pukeutuminen on vain herrojen matkimista eli yritys rikkoa luokkarajat. Ohjeiden argumentatiivinen voima perustuikin siihen, että ne pyrkivät esittämään uudenaikaisen pukeutumisen järkevänä mutta ei hienostelevana ja siten ”herramaisena” pukeutumisena.

MUODIN MAAILMA MUOTILEHDISSÄ

Muotilehdet uudenaikaisen naiskuvan luojina

*Kauneudenhoitolehti, Eeva ja Hopeapeili –
ulkomuotoaan ajatteleville naisille*

Vuonna 1931 perustettua *Kauneudenhoitolehteä* toimittivat aluksi Giri Granlund ja Anni Voipio-Nylund, joka samaan aikaan työskenteli *Uuden Suomen* toimittajana ja myöhemmin *Suomen Naisen* päätoimittajana. Vuodesta 1932 lähtien lehteä toimitti käsityönopettaja Lempi Torppa, joka oli pakinoinut muodista ja käsitöistä *Uuden Suomen* sunnuntailiitteessä nimimerkillä Heloise. Hän toimi myös lankaliike Neovuoksen käsityölehden päätoimittajana. *Kauneudenhoitolehti* ilmestyi neljä kertaa vuodessa ja se mainosti itseään ”Suomen ainoana kauneudenhoidon erikoislehtenä ja välttämättömänä tiedonlähteenä jokaiselle ulkomuotoaan ja terveyttään ajattelevalle naiselle”. (Malmberg 1991a, 203.)²¹⁹ Lehti ilmestyi vuoden 1933 loppuun asti. Lehden taitto oli *Oma Koti* -lehden tavoin ilmavaa.

Kauneudenhoitolehden ensimmäisen numeron pääkirjoitus oli otsikoitu ”Kauneus on valtaa”²²⁰ ja siinä lehti perusteli olemassaolonsa seuraavasti:

Nuorena pysyminen on yksi ihmissuvun ikuisia unelmia. Ainakaan toistaiseksi siihen ei ole päästy. Mutta vaikuttaa nuorelta – siinä ihanne, johon nyt enemmän kuin milloinkaan ennen pyritään ja joka monessa tapauksessa on voitu saavuttaa. Sillä nuoruus merkitsee kauneutta ja valtaa.²²¹

Lehden kannessa kerrottiin lehdessä käsiteltävän muun muassa seuraavia aiheita: *Kevätaurinko ja kesakot, Kauniit kädet, Hoidettu tukka on kaunis, Kotoinen jokapäiväinen kasvojenhoito, Kannattaako mennä kauneudenhoidon erityistuntijan luo*. Pääkirjoituksessa kerrottiin jokapäiväisen voimistelun, ruumiinliikunnan ja ulkoilmassa suoritettujen urheilun sekä järkipärisen ruumiinhoidon edesauttavan ruumiin säilymistä nuorena ja joustavana. Lisäksi tarvittiin kauneudenhoitoa, sillä kasvot eivät ”jaksaa pysyä samassa tahdissa hyvin harjoitetun ruumiin kanssa” vaan ne vanhenevat nopeammin. Aina ei kauneudenhoitokaan ”kykene hävittämään niitä jälkiä, jotka jo ovat piirtyneet kasvoihin. Tällöin voi kirurgi auttaa.”²²² Pääkirjoitus osoittautuikin

219 Kustantajaa ei lehdessä tai muissa lähteissä ole mainittu.

220 *Kauneudenhoitolehti* 1/1931, 5–6.

221 *Kauneudenhoitolehti* 1/1931, 5.

222 *Kauneudenhoitolehti* 1/1931, 5–6.

kauneuskirurgian puolustukseksi, mitä perusteltiin sillä, että kauneuskirurgiassa ei ole kyse vain naisellisesta turhamaisuudesta vaan vakavasta pulmasta:

Erikoisesti koskee totuus, kauneus on valtaa, eri aloilla toimivia työtä tekeviä naisia. Näyttelijättären, mannekiinin, myyjättären, konttoriapulaisen, kotiapulaisen – kaikkien on niin kauan kuin mahdollista näytettävä nuorilta ja tuoreilta voidakseen säilyttää toimensa ja paikkansa elämässä. Jos he vanhenevat ennen aikojaan, on aina olemassa nuorempi ja kauniimpi, joka voi heidät korvata – ja heidät eroitetaan, vieläpä heidän ollessaan etevä ja kykenevä omassa ammatissaan.²²³

Lehti siis esitti naisten uralla etenemisen ongelmiin varsin toisenlaisia syitä kuin naisasiajärjestöjen lehdet. Lukijoille kerrottiin, että kosmeettinen kirurgia oli jo useita vuosia ”näytellyt suurta osaa Ranskassa ja Ameriikassa” ja Saksassa oli ”Berlinin kaupunki avannut neuvonta-aseman, jossa jokainen haluava saa ilmaiseksi kosmeettista kirurgiaa koskevia neuvoja”. Pääkirjoituksen lopussa kerrottiin, että ”taistelussa” kauneuden puolesta auttaa jo pienen kävelymatkan tekeminen, minkä jälkeen hierotaan kasvoja ja maalataan hiukan poskia. ”Raikas ulkonäkö, samoin kuin ehkä toinen puku, joka pukee paremmin kuin edellinen antaa uutta rohkeutta ja tuo varmuudentunteen.”²²⁴

Lehden sisäislukija oli varakas yläluokkainen kaupunkilaisnainen, jolta jo asema edellytti hyvää ulkonäköä ja tyylikästä pukeutumista. Perheenemäntää puhuteltiin vain artikkelissa ”Perheenemännän kädet”, jossa neuvotaan käsien suojaamisessa ja hoitamisessa.²²⁵ Lehden sisältö koostui nimensä mukaisesti kauneudenhoito-ohjeista sekä vähäisemmässä määrin myös muodista. Vuonna 1933 kirjailija Olavi Paavolainen, joka oli tullut tunnetuksi nykyajan kuvaajana ja Tulenkantajien, nuorten kirjailijoiden ja taiteilijoiden ryhmän johtohahmona, piti lehdessä ”Poikamiehen näkökulmasta” -palstaa.

Kauneudenhoitolehden maailmassa naisilta edellytettiin jatkuvaa kauneudenhoitoa säännöllisen kasvojen, vartalon, hiusten, käsien, kynsien ja hampaiden hoidon kautta. Lisäksi naisten edellytettiin hoitavan vartaloaan urheilemalla, kuten kävelemällä ja uinnilla, sekä ottamalla aurinkokylpyjä ja huolehtimalla ruokavaliostaan. Kauneudenhoito- ja ruokavaliiohjeet esitettiin tieteeseen perustuvina ja muodoltaan ne olivat reseptien kaltaisia yksityiskohtaisia neuvoja hoidon suorittamiseen:

[Hiusten pesun jälkeen:] Kun hiukset ovat saaneet viimeisen huuhtelunsa, ne kierretään käsin kuiviksi ja kääritään lämmin pyyheliina hiusten päiden ympärille, etteivät ne valuessaan kastelisi vaatteita. Pyyheliinaan kiedottuja hiuksia hierotaan kunnes ensin kosteus on kadonnut.

223 Kauneudenhoitolehti 1/1931, 6.

224 Kauneudenhoitolehti 1/1931, 6.

225 Kauneudenhoitolehti 1/1932, 10–12.

Sitten jaetaan hiukset sormin eri osiin ja jokaista osaa hierotaan toisella lämmitetyllä pyyheliinalla. Jos käytetään hiusvettä, on sitä tällöin voideltava jakauksiin. Sitten 5 a 10 minuuttia hierontaa.²²⁶

Reseptinomaisuutta lisäsi se, että ruokavaliosta puhuttiin lehdessä *ruokajärjestyksenä*. Naisten odotettiin myös laihduttavan. Hoikkuus oli lehdessä ehdoton ihanne ja laihduttamisen tarpeellisuudesta lehdessä muistutettiin lähes joka numerossa. Esimerkiksi vuoden kevätnumerossa 1932 kerrottiin, että ”Lyhyet hihat ovat muodissa”, mikä oikeutti kysymään, ”miten on käsivarsienne laita”.²²⁷ Laihduttajia neuvottiin ruokajärjestyksen koostamisessa ja heille annettiin voimistelu- ja urheiluohjeita. Lisäksi heille kerrottiin parafinikäsittelystä, jota oli ”menestyksellä käytetty laihduttamiskeinona”.²²⁸ Kauneuskirurgiaan palattiin lehdessä näytenumeron jälkeen vain kerran. Tällöin nimimerkki Lääkäri kirjoittamassa artikkelissa tuotiin esiin kauneuskirurgiaan liittyviä ongelmia ja suuria epäonnistumisen mahdollisuuksia, jotka ovat vaikuttaneet Suomessa lääkäreihin ”vähän viilentävästi ja hillitsevästi”.²²⁹

Kauneudenhoitolehdessä lukijaa pääasiassa teiteltiin, mutta joskus myös sinuteltiin. Lehti puhutteli lukijaa kuin tietävämpi ystävätär tai isosisko; lehden ja sen lukijan välillä oli pieni hierarkia, mikä näkyi lehden valistavassa ja neuvovassa otteessa. *Kauneudenhoitolehden* mainonta koostui pääasiassa kauneudenhoitotuotteiden, muoti- ja kauneussalonkien, kampaamoiden, parturien ja kangasvalmistajien mainoksista, mutta vähäisessä määrin mainostettiin myös pyykinpesuaineita ja ompelukoneita.

Lempi Torpan toimittama *Eeva* perustettiin *Kotilieden* kilpailijaksi, joka otti selkeästi etäisyyttä olemassa oleviin kaupallisiin naistenlehtiin, sillä *Eevassa* ei julkaistu ruoka-ohjeita ja käsityömalleja. *Eevan* näytenumeron pääkirjoituksessa kerrottiin, että lehdessä tullaan käsittelemään niitä kysymyksiä, joista naiset ”ajattelevat ja keskustelelevat työnsä ääressä, ja yksityisessä seuraelämässään, kutsuilla, kahviloissa, teattereissa, elokuviissa, konserteissa, näyttelyissä vieläpä urheilu- y. m. kilpailuissa. Sillä missäpä nykyajan nainen ei olisi mukana, eikä vain sivustakatsojana, vaan aktiivisena osanottajanakin.” *Eeva* lupasi, että se ei kerro vain taiteilijoiden ja muiden ”julkisuuden naisten” työaloista vaan myös niiden naisten elämästä ja työstä, jotka työskentelevät kodeissa, konttoreissa, virastoissa ja ”monilla muilla vähemmän ulospäin näkyvillä työpaikoilla”.²³⁰

Eevassa kerrottiin seurapiirikuulumisia Suomesta ja ulkomailta sekä esiteltiin naisten elämää Keski-Euroopassa ja muualla maailmassa. Muoti- ja kauneudenhoitosivujen osalta *Eeva* jatkoi Kauneudenhoitolehden linjaa. Lisäksi *Eevassa* käsiteltiin naisten urheiluharrastuksia. Naisihanne, jota *Eeva* rakensi ja johon se pyrki lukijoi-

226 Kauneudenhoitolehti 3/1932, 13.

227 Kauneudenhoitolehti 2/1932, 17.

228 Kauneudenhoitolehti 1/1931, 12.

229 Kauneudenhoitolehti 2/1933, 4–5.

230 *Eeva* 1/1933, 1.

taan sosiaalistamaan, koostui kauneudenhoidon, meikkaamisen, hiusten ja kynsien laitton, muodikkaan pukeutumisen, voimistelun ja laihduttamisen kautta muodostamista rituaaleista, joiden kautta nainen saavutti kauniin, hoikan ja huolitellun ulkonäön. *Eevassa* sisältö ja mainonta olivat *Kauneudenhoitolehden* tavoin vahvasti kytköksissä toisiinsa, sillä lehden mainokset koostuivat pääasiassa kauneudenhoitotuotteita ja kauneus- ja muotialonkeja sekä valmisvaatteita, kankaita ja jalkineita mainostavista ilmoituksista. Kuten Malmberg (1991, 202) on todennut, Lempi Torppa ryhtyi tietoisesti tekemään *Eevasta* kaupallista lehteä.

Kauneudenhoito esitettiin *Eevassa Kauneudenhoitolehden* tavoin tietoutta ja tekniikoita vaativana lajina, joka edellytti monimutkaisten rituaalien suorittamista:

Silmäripsien puhdistamiseksi kosmeettisista aineista, voitte käyttää kahta menetelmää: Kevyt saippuapesu sormenpäillä, haalealla vedellä ja miedolla saippualla, silmät lujasti suljettuina tiestystikin tai sitten sivellään sormenpäillä nytkin joko hiukan cold-creamia tai lanoliöljyä silmäluomiin. Huuhdelkaa hyvin haalealla vedellä kummassakin tapauksessa; kuivatkaa välttämättä hankaamista. Silmäluomet taputetaan kuiviksi hienolla liinalla, sillä ne ovat tulleet puhdistetuiksi samalla kuin ripsetkin.

Silmät huuhdotaan kiehautetulla ja sitten haaleaksi jäähtyneellä vedellä, boorivedellä, johon on sekoitettu puoliksi ruusuvettä tai useilla erikoisesti tätä tarkoitusta varten valmistetuilla aineilla. Kuivatkaa uudelleen. Yöksi sivellään luomiin ihoa ravitsevaa voidetta. Ei ole pelättävää, että silmäluomenne tulisivat liikaraviksi, sitä ne eivät ole koskaan. Sivelkää silmäripsiinne riisiöljyyn kastetulla sormenpäällä juuresta kärkeen päin, että ne tulisivat kaartuviksi. Tehkää ne kaareviksi jollakin tarkoitusta varten valmistetulla kojeella. Sitten ... nukkukaa.²³¹

Huolitellun ja hoikan ulkonäön saavuttamiseksi naisia kehoitettiin seuraamaan kauneudenhoito-*ohjelmaa* ja *ruokajärjestystä*. Myös kauneuskirurgiaan saattoi turvautua. Kauneusleikkaukset esiteltiin *Eevassa* hyvänä keinona kasvojen epämuodostumien korjaamiseen, ”synnynnäisesti vääärnmallisten” korvien ja nenien muokkaamiseen sekä rasvan poistoon lihavilta.²³² Kauneuskirurgian käyttöä perusteltiin muun muassa sillä, että ”yksilöllä, jolla on naurettava nenä, on määrättyjä moraalisia velvoituksia ympäristöään kohtaan mennä leikkauttamaan se”.²³³ Myöhempien aikojen tosi-tv-ohjelmia ennakoiden *Eevassa* kerrottiin amerikkalaisen naistenlehden järjestämästä kilpailusta, jossa haettiin rumaa naista, joka kauneusleikkauksilla muutettiin kauniiksi.²³⁴

Kasvojen ehostamista vaativaan linjaan tuli muutos 1935 kun lehdessä raportoitiin, että ”Amerikan viimeinen muoti määrää” vähentämään puuterin ja muun meikkauksen käyttöä; kulmakarvojakaan ei enää nypitä.²³⁵ Pukeutumisessa amerikkalainen nainen on yläosastaan kuin mies, lehti kertoi: pukuun kuuluu täydellisesti

231 Eeva 1/1936, 24.

232 Eeva 1/1934, 15–16; Eeva 1/1935, 15; Eeva 1/1939, 32–33, 37.

233 Eeva 1/1935, 15.

234 Eeva 7/1939, 30–31.

235 Eeva 7/1935, 15.

miehen paidan mallinen pusero kravatteineen, liivit ja takki, mutta ”alaosasta nainen on nainen” ja käyttää hametta, joka on malliltaan kapea. Tätä muodin suuntaa tervehdittiin ilolla terveenä ja luonnollisena suuntana, mutta muoti muuttui pian, ja lehti jatkoi taas entisellä meikkauksen merkitystä korostavalla linjalla.

Eevan sisäislukija oli sivistynyt ja varakas, yläluokkaan tai ylempään keskiluokkaan kuuluva ”nykyaikaista” elämää viettävä helsinkiläisnainen. Lehdessä esiteltävät naiset olivat joko kotirouvia – esimerkiksi professorin, johtajan, insinöörin tai maisterin vaimo – tai itsenäisiä, työssäkäyviä naisia kuten virkanaisia, liikkeenharjoittajia, lääkäreitä, opettajia, insinöörejä, näyttelijättäriä, kirjailijattaria tai tutkijoita. Ensimmäisessä vuosikerrassa esiteltiin joka numerossa joku työurallaan edennyt nainen ja ”Me työtätekeväiset...” -palstalla virkanainen pakinoi elämästään. *Eevassa* nainen saattoi olla sekä perheenäiti että ansioäiti, tai sitä mieltä olivat ainakin aiheesta haastatellut, itse kyseiseen naisryhmään kuuluvat naiset vuonna 1938 julkaistussa artikkelissa ”Voiko nainen palvella kahta herraa?”²³⁶

Naisten rooli perheenemäntänä tai äitinä nostettiin esiin lähinnä vain tunnettuja pariskuntia tai perheitä esiteltäessä. Esimerkiksi toukokuussa 1934 lehdessä esiteltiin dosenttien perheitä eli dosenttien vaimoja lapsineen.²³⁷ Kuvissa oli muun muassa kansanrunoutentutkija Elsa Enäjärvi-Haavio tyttärensä Elinan kanssa. Vuosina 1934 ja 1935 lehdessä oli ”Nuoria koteja” -sarja, jossa aviomies tai vaimo esitteli perhettä ja perheen kotia. Naisen roolia äitinä tai perheenemäntänä ei lehdessä nostettu käsittelyyn. *Eevassa* oli kuitenkin myös perheenemännille suunnattuja mainoksia: lehdessä mainostettiin kodin tekstiilejä, huonekaluja ja astioita sekä pölynimureita, liesiä, ruokailuvälineitä, keittiön pesupöytiä, koimyrkkyä, mäntysuopaa ja tärpättiä.

Lehti puhutteli lukijaa kuin tasavertainen ystävätär. *Eevan* tarkoituksena ei ollut valistaa, vaan se ilmoitti olevansa ”nykyaikaisen naisen kirjallinen elämäntoveri”. *Eeva* teki selvän pesäeron *Kotilieteen* ja järjestölehtiin ilmoittamalla, että ”[t]oimituksen takana ei ole mitään johtokuntaa, ei koristeellista ’neuvottelukuntaa’ eikä muita sensoreita, jotka tavallisesti eivät itse mitään anna lehdelle, mutta kyllä pyyhkivät siitä parhaat palat pois. *Eevan* Toimitus on täysin itsenäinen, niin kuin nykyajan nainen haluaa olla. Siksi toivomme voivan säilyttää *Eevan* kirjoituksissa kunkin kirjoittajan persoonallisen sävyn.”²³⁸

Lempi Torppa oli myös *Eevaa* kustantavan kustannusosakeyhtiö *Eevan* toimitusjohtaja ja hän sai Amos Andersonilta vapaat kädet lehden linjan ja sisällön suunnitteluun (Malmberg 1991a, 204). Lehden avustajina olivat muun muassa Tulenkantajien tunnetut edustajat, kirjailijat Olavi Paavolainen ja Mika Waltari. Naisnäkökulman lisäksi lehdessä tulikin vahvasti esiin myös miesnäkökulma. Lehden en-

236 *Eeva* 10/1938, 36–37.

237 *Eeva* 5/1934, 9.

238 *Eeva* 1/1933, 1.

simmäisessä ja toisessa vuosikerrassa Abu Hassan ja nimimerkki ”Bachelor” paki-noivat nykyajan naisen elämästä poikamiehen näkökulmasta ja kirjailija Yrjö Kivimies aviomiehen näkökulmasta. Lehdessä julkaistiin muutaman kerran vuodessa myös muita kirjoituksia, joissa esitettiin miesten ajatuksia muun muassa naisihanteesta, naisten pukeutumisesta, meikkaamisesta, tupakoinnista ja kynsien lakkaamisesta. Miesten näkökulma tuki *Eevan* naisnäkökulmaa, eikä ollut ristiriidassa *Eevan* muun sisällön kanssa. Esimerkiksi naisten meikkaamista ”Bachelor” kommentoi sanoen, että naisten tulisi joko maalata kasvonsa taitavasti kauttaaltaan tai olla kokonaan maalaamatta.²³⁹ Tämä oli myös lehden kauneudenhoito-ohjeiden sanoma.

Yhtyneiden Kuvalehtien vastaus *Eevalle* oli *Hopeapeili*. *Oma Koti* -lehden päätoimittaja Ida Pekari ei kotiutunut *Kotilieden* toimitukseen ja linjaerimielisyydet vaikeuttivat Pekarin ja Wiherheimon yhteistyötä. Yhtyneiden Kuvalehtien toimitusjohtaja Jorma Reenpään ehdotuksesta Pekari ryhtyi ideoimaan uutta naistenlehteä *Eevan* vastineeksi. (Malmberg 1991a, 204–206.) Lehti sai nimekseen *Hopeapeili* ja sen näytenumero ilmestyi marraskuussa 1936. Lehti julistautui naisten omaksi lehdeksi, joka ”kuvastaa kaikkea, mikä ajassa liikkuu naisen näkökulmasta katsottuna”. Päätoimittaja Ida Pekarin ihanteena oli hienostunut, henkevä nainen ja hän halusi kehittää lehdestään sivistyneiden, kulttuurista kiinnostuneiden ja kulttuuria harrastavien naisten äänenkannattajan. Pekari teki kuitenkin alusta alkaen selväksi, ettei *Hopeapeili* ollut mikään naisasialehti. (Malmberg 1991a, 205–206.)

Ulkoasun ja taiton osalta *Hopeapeili* muistutti *Eevaa*, sisällön osalta taas *Oma Koti* -lehteä. Se sisälsi runsaasti kirjallisuutta, teatteria, balettia, kuvataiteita ja yleensä kulttuuria. Avustajina oli monia maan kulttuurielämän parhaimmiston kuuluvia kirjoittajia kuten Elsa Enäjärvi-Haavio, Kirsti Bergroth, Olavi Paavolainen ja Mika Waltari. Naisten näkökulman ohella lehdessä tuotiin esiin myös miesnäkökulma, kun esimerkiksi Waltari pohti useaan otteeseen miehenä ja isänä olemisen ongelmia. *Eevasta Hopeapeili* erosi siinä, että sen sisältöön kuuluivat myös ruoka-, käsityö- ja sisustusohjeet sekä lasten kasvatusta koskevat kysymykset. Naisasiaa lehti piti yllä kertomalla muun muassa siitä, miten ylioppilaskoulutus aikoinaan avautui naisille²⁴⁰, Minna Canthin patsaan julkistamisesta ja Canthin elämästä²⁴¹ sekä Englannin pitkäaikaisimmasta hallitsijasta kuningatar Viktoriasta otsikolla ”Naisvaltikka ei ole aina murheenmerkki”²⁴². *Eevan* tavoin *Hopeapeilissä* kerrottiin myös naisten elämästä ulkomailla; erityisesti lehdessä kuvattiin amerikkalaisten naisten elämää.

Hopeapeilin naisihanne asettui *Eevan* ja *Kotilieden* naisihanteiden välimaastoon, sillä pukeutumisen, kauneudenhoidon ja voimistelun lisäksi naisellisuuden riitteihin kuului *Hopeapeilissä* myös sisustaminen. Näistä pukeutumista käsiteltiin sivumää-

239 Eeva 11/1934, 20.

240 Hopeapeili 5/1937, 10.

241 Hopeapeili 6/1937, 8–9.

242 Hopeapeili 6/1937, 16–17, 38.

räisesti eniten, tämän jälkeen tulivat sisustaminen, kauneudenhoito ja voimistelu. Kauneudenhoito-ohjeet eivät olleet yhtä yksityiskohtaisia kuin *Kauneudenhoitolehdessä* tai *Eevassa*; esimerkiksi kirjoituksessa ”Virkanaisen viikko” lukijalle annettiin seuraavanlaiset hoito-ohjeet: maanantaina käsienhoito, tiistaina jalkojenhoito, keski- viikkona kasvojenhoito, torstaina kulmakarvojen siistiminen ja perjantaina hiusten- pesu.²⁴³ Käsienhoito-ohjeet olivat seuraavanlaiset:

Käsienhoito on suurta yleisöä palvelevalla erittäin tärkeä seikka, ovathan kädet yhtä näkyvät kuin konsanaan kasvot. Kynsilakka ei pysy kunnollisesti viikkokaupalla kynnellä, siksi jo torstain tienoilla on suoritettava ”paikkailutyötä”. Käsiä joudutaan useasti päivän mittaan pesemään. Kylmänä aikana ne helposti rohtuvat, joten iltaisin on runsaasti siveltävä rasvaa iholle, joka yön aikana imee sen ravinnokseen.²⁴⁴

Ruoanlaitto- ja käsityöohjeita lehdessä oli, mutta niiden kautta lukijaa ei pyritty neuvomaan paremmaksi vaatteiden tekijäksi tai ruoanlaittajaksi. Lehti rakensi lehden tekijöistä ja lukijoista yhteisöä ainoastaan pukeutumis-, kauneudenhoito-, voimistelu- ja sisustussivuilla; ruoanlaitto- ja käsityöohjeiden tarkoituksena oli pikemminkin innostaa tekemään joskus itse joku sievä vaate tai kokeilemaan herkullista reseptiä. Lehden sisäislukija oli kaupunkilainen virkanainen tai joskus myös perheenäiti. Esimerkiksi jouluna 1938 lehden viimehetken nopeat joululahjaohjeet oli suunnattu virkanaiselle. Artikkelin otsikkona oli ”Ei ole aikaa – mutta jotakin on sittenkin tehtävä” ja ingressissä todettiin ”Virkanainen, joka ei jouda kirjailemaan suuritöisiä lahjoja ostaa kankaita tai muita tarvikkeita, jotka jo sellaisinaan ovat koristeellisia, ja valmistaa niistä muutamassa tunnissa joululahjat läheisilleen.”²⁴⁵ *Hopeapeilin* lukija oli siis *Eevan* sisäislukijaa nuorempi ja edusti ylempää keskiluokkaa yläluokan sijaan. Lehti puhutteli häntä kuin valistunut ystävätär tai isosisko.

Hopeapeilissä oli vähemmän mainoksia kuin *Eevassa*, mutta mainosten skaala oli laaja. Kauneudenhoitotuotteiden, vaatteiden ja jalkineiden lisäksi lehdessä mainostettiin muun muassa Otavan ja WSOY:n kirjoja, henkivakuutuksia, elintarvikkeita, kodintekstiilejä, käsityölankoja, kodinhoitovälineitä, huonekaluja, astioita ja radioita.

Kansainvälistä muotia suomalaisille naisille

Kauneudenhoitolehden pukeutumisaiheinen aineisto koostui jokaisessa numerossa ilmestyvästä muotipalstasta, jossa kerrottiin sen hetken muodin piirteistä varsin yksityiskohtaisesti vaatekappale vaatekappaleelta. *Kotiliedestä* lehti erosi siinä, että lukijaa lähestyttiin vähemmän valistavalla otteella; pukeutumisaiheisen sisällön tar-

243 *Hopeapeili* 2/1938, 36–37.

244 *Hopeapeili* 2/1938, 36.

245 *Hopeapeili* 12/1938, 42–43.

koituksena oli toki opastaa lukijoita pukeutumiskysymyksissä, mutta tekstissä keskityttiin *Kotiliettä* enemmän uuden muodin piirteiden esittelyyn niin tekstien kuin kuvien kautta. Kutsun tätä lähestymistapaa muotidiskurssiksi. Itse pukujen lisäksi *Kauneudenhoitolehti* opasti – aiemmin esitellyistä lehdistä poiketen – lukijoita kiinnittämään huomiota myös asusteisiin kuten hattuihin ja käsineisiin. Lehden linjasta kertoo se, että ensimmäisessä numerossa julkaistiin artikkeli ”Mistä eleganssi alkaa? Muutama sana alusvaatteista”, jossa vanhanaikainen siveellisyys asetettiin naurettavaan valoon ja otettiin etäisyyttä *Emäntälehd*en ja *Kotilieden* neuvoihin vakuuttamalla, että alusvaatteet ovat ennen muuta tyylikysymys: ”todella hieno nainen on nimittäin elegantti kiireestä kantapäähän alkaen alusvaatteista ja päättyen käsineisiin ja käsilaukkuun”.²⁴⁶ Toisen kerran huomautettiin, että se, että alusvaatteina käytettäviä silkkitrikootavaroita kutsutaan ylellisyysesineiksi, osoittaa korkeiden viranomaisten asiantuntemattomuutta.²⁴⁷

Lehdessä esiteltävä muoti oli tietysti pariisilaista, mutta myös Berliinin ja Tukholman muodista raportoitiin. Pukeutumisneuvojen osalta *Kauneudenhoitolehti* oli lähellä *Oma Koti* -lehteä. *Kauneudenhoitolehdessäkin* suurimman pukeutumisongelman muodosti ensimmäisen vuosikerran muotipalstoilla se, ettei oletetulla lukijalla ole varaa uudistaa puvustoaan täysin. ”Kun muoti äkkiä muuttuu silmiinpistäväällä tavalla – kuten esim. silloin, kun lyhyet iltapuvut yhdellä iskulla pitenivät lattiaan saakka – olemme jotenkin avuttomia, mitä hyviin neuvoihin ja rahapussiin tulee.”²⁴⁸ Myöhemmin lukijan ongelmia muodin seuraamisessa ei tuotu esiin. Oli ilmeisesti itsestään selvää, että lehden lukija pukeutui viimeisen muodin mukaan ja hänellä oli siihen varaa.

Eeva jatkoi *Kauneudenhoitolehd*en muotidiskurssin mukaista linjaa: Eevassa esiteltiin vain pariisilaisten muotisuunnittelijoiden ja -salonkien muotia. Lempi Torppa ilmeisesti itse jatkoi Heloisa -nimimerkillä muotipalstojen pitoa. Vuosikymmenen kuluessa tekstin määrä muotipalstoilla väheni ja kuvien määrä vastaavasti lisääntyi. *Kauneudenhoitolehdessä*, samoin kuin *Eevan* ensimmäisissä vuosikerroissa, selostettiin uuden muodin piirteitä niin materiaalien, leikkausten kuin värien osalta laveasti sanallisesti. Vuosikymmenen loppupuolella muotia esiteltiin enemmän pelkkien väljästi taitettujen muotikuvien kautta. Kuvien sisällöstä kerrottiin lyhyesti kuvatekstissä, jossa yleensä mainittiin vain vaatteen suunnittelijan tai muotisalongin nimi sekä materiaali, josta vaate oli valmistettu. Joskus kerrottiin myös vaatteen käyttötarkoituksesta. Sanallisen kuvailun sijaan *Eevassa* alettiin luottaa kuvien visuaalisen ilmeen kautta välittyvään viestiin.

246 *Kauneudenhoitolehti* 1/1931, 22–25.

247 *Kauneudenhoitolehti* 4/1931, 15.

248 *Kauneudenhoitolehti* 1/1931, 18.

Muotisivujen oletettu sisäislukija oli helsinkiläisen muotialongin asiakas, joka asioi myös Stockmannin muotiosastolla. Muotialonkien palvelut olivat kuitenkin ykkössijalla: ”Me tarvitsemme kesällä kauniin iltakasinopuvun ja sellaisen saamme vain suurmodistilta”.²⁴⁹ Muotisivujen kautta lukijalle kerrottiin Pariisin uusimmista muodeista, malleista ja kuoseista ja johdatettiin sisälle muodin maailmaan. *Kotilieden* näkökulmasta Pariisin muoti oli useimmiten irrationaalia ja epäkäytännöllistä pukeutumista, jota hyvään pukeutumiseen pyrkivän naisen ei tule orjallisesti seurata. *Eevassa* Pariisin muoti oli naisen pukeutumisen itsestään selvä ihanne. Sen seuraaminen ja ajan tasalla pysyminen oli tyylikkyyden ehto. *Eevan* kautta lukija oppi tuntemaan Pariisin tärkeimmät muotisuunnittelijat, joita olivat muun muassa Patou, Schiaparelli, Lelong, Worth ja Chanel. Suomesta nostettiin esiin Salon Ståhlberg, Salon Lindblad, La femme Chic ja Salon Kuosmanen sekä Stockmann. Muotisivujen kautta lukija oppi myös kansainvälisen muodin kielen:

Kesäpukuja varten on joukko uusia crêpe de chine ja georgettemalleja. Kauneimpia ehkä ovat Chanel -nimisen liikkeen kankaat, joissa tummalla pohjalla on kirjavia perhoskuvioita tai tähtiä. Eräs jo nyt hyvin pidetty väriyhdistelmä on musta ja ruusunpunainen – kernaimmin ”mousseline de soie” -nimellä käyvässä kankaassa (jota kai meillä sanotaan chiffoniksi). Myöskin pestäviin pellava- lustex- ja pikeepukuihin tehdään pieni takki tai viitta. Siten niitä voi käyttää myöskin kaupungissa helteisinä kesäpäivinä. Kesäpuvun hame, on kuten sanottu, paljon lyhyempi kuin ennen, mutta ei niin kapea kuin odotettiin. Paljon saa nähdä vinottuja hameita – ja paljon viuhkapliseitä. Puhvi- ja goottihiha säilyy, sen näkee jokaisessa mannekiininäytöksessä.²⁵⁰

Eevan pukeutumissivujen mukaan naisten pukeutumiseen ei sisällynyt juurikaan ristiriitoja, mutta ongelmia aiheutti se, että Suomesta ei välttämättä saanut Pariisin muodin mukaisia vaatteita ja kuoseja. Onneksi *Eevan* lukija tiesi *Eevan* muotikuvien perusteella, mitä vaatia muotialongin pitäjältä tai tavaratalon muotiosastolta. Kun *Eevassa* keväällä 1937 esiteltiin Stockmannin tavaratalon muotipukujen tarjontaa, ihailtiin sitä, että tavaratalon valikoimat ovat kaupungin ”intiimien” muotiliikkeiden veroisia eikä Stockmann ole ”joutunut” suuren yleisön maun lumoihin, vaan ”tietäen kasvattavan merkityksensä palvelee luomissaan korkean muodin vaatimuksia”.²⁵¹

Hopeapeili oli pukeutumisaiheisen sisällön osalta selkeästi *Oma Koti* -lehden seuraaja, sillä lehden muotipalstaa piti nimimerkki Viiva *Oma Koti* -lehestä tutuin periaattein: pukeutuminen oli muoti- ja tyylikysymys. Näytenumerossa Viiva pohti tavoiteltavan pukeutumisen luonnetta artikkelissa ”La coquetterie, mitä se on?” kertomalla, että

249 Eeva 4/1934, 13.

250 Eeva 4/1935, 25.

251 Eeva 5/1937, 32.

[- -] puku ei yksin riitä luomaan eleganssia. Tarvitaan huoliteltu, sopusuhtainen kokonaisuus ja motiteeton puhtaus sormenpäitä myöten, ennenkuin syntyy se, mitä nimitämme sanan parhaassa merkityksessä kokeiksi, hienostuneeksi ulkomuodoksi. [- -]

Muodin oikkuja kiihkeästi täyttämään pyrkivän levottoman naisen yllä kaikki näyttää jollakin tavoin tuhruiselta, lähemmin katsoen puvusta puuttuu tuoreus – ja sironvakava yksinkertaisuus. Tämöinen nainen on sangen sekava yhdistelmä huomispäivän muotiluomuksia, joihin muotilehdet usein yltiöpäisine ehdotuksineen houkuttelevat sensaationhaluisia, heikko- tahtoisia naisia, joilta puuttuu itsenäistä varmuutta ja hyvää aistia. [- -]

Kun siis nainen on oikealla tavalla koketti: hoitaa kätensä, tukkansa, vartalonsa, vaatteensa ja pyrkii soveltamaan muodin vaatimukset omaan olemukseensa, kun hän siis pyrkii ulkonaisella olemuksella miellyttämään, hän ei suinkaan ole turhamainen, vaan yksinkertaisesti täyttää vain velvollisuuttaan häntä ympäröiviä ihmisiä kohtaan.²⁵²

Ohje edustaa *Kotilieden* tapaista valistusta, joka oli suunnattu *Kotilieden* sisäislukijaa selkeästi kaupunkilaisempaa elämäntapaa edustavalle naiselle. Pukeutumisoheissa puhuteltiin usein virkanaista jo otsikossa: ”Virkanainen lähtee lomalle”²⁵³, ”Virkanaisen arkipuvut ovat samalla pirteitä katupukuja”²⁵⁴. *Hopeapeili* rakensi pukeutumisvujensa kautta lehden tekijöistä ja lukijoista yhteisöä me-pronominia käyttäen:

Kaikki naiset haluavat noudattaa hyvää tyyliä. Ei mikään ole sopimattomampaa pukeutumislalla kuin liian hieno kaupunkilais-iltapäiväasu matkoilla tai aamuostoksilla liikkueissa. Taiteellinen liioittelu ja vilkas mielikuvitus saa oikeutuksensa vasta iltapuolella päivää. Koska matkoilla meidän on pakko olla käytännöllisistä syistä sama puku yllä usein aamusta iltaan, niin yksinkertaiset, hyvästä aineesta tehdyt pukimet, jotka ”pysyvät prässissä” eivätkä näytä tomuisilta, ovat suositeltavimpia.²⁵⁵

Joskus lehti myös sinutteli lukijaansa: ”Jos olet solakka ja soresäärinen, niin kapea tai kellohalmainen hame on omiaan sinulle. Hoikkaa vyötäröä voi korostaa erikoisen vyön sekä valtavan leveiden hihojen avulla.”²⁵⁶

Määrittelin aiemmin *Oma Koti* -lehden valistavaa pukeutumisneuvontaa edustavien ja muotilehtien välimaastoon. *Hopeapeili* oli – jakamastaan pukeutumisneuvonnasta huolimatta – muotilehti, sillä pukeutumisneuvonnallinenkin osuus keskittyi muodikkouden ilmaisemisen edistämiseen tähtäävään neuvontaan. *Hopeapeilissä* esiteltiin samaa Pariisin muotia kuin *Eevassa*, mutta tekstin ohjaava sävy, joka *Eevasta* puuttuu, viittaa siihen, että *Hopeapeilin* sisäislukija oli hyvien neuvojen tarpeessa. Hän ei *Eevan* sisäislukijan tavoin itse hallinnut oikeanlaista ”koketeerausta” ja ”hyvää aistia” vaan oli muodin oikkuja seuratessaan vaarassa epäonnistua pukeutumisessaan pahan kerran. *Hopeapeilissä* käsiteltiin myös nuorten tyttöjen ja lasten pukeutumista, mutta ohjeet oli suunnattu tyttärien äideille, ei tytöille itselleen.²⁵⁷

252 *Hopeapeili* 1/1936, 20–21.

253 *Hopeapeili* 6/1937, 27–31.

254 *Hopeapeili* 6/1938, 22–25.

255 *Hopeapeili* 3/1938, 20.

256 *Hopeapeili* 12/1938, 22.

257 esim. *Hopeapeili* 1/1938, 22; *Hopeapeili* 12/1938, 30–31.

Hopeapeili erosi *Eevasta* myös siinä, että *Hopeapeilissä* ei ainoastaan todettu, mikä on nyt muotia Pariisissa, vaan siinä arvioitiin myös muodin sopivuutta suomalaiselle naisille. Muotia esiteltiin *Eevan* tavoin kuvakoosteissa, joissa esiteltiin puku, sen materiaali ja leikkaus lyhyesti. *Eevasta* poiketen suunnittelijan tai muotihuoneen nimi mainittiin vain harvoin. *Kotiliettä Hopeapeili* muistutti siinä, että erillisissä muotikirjoituksissa muotia myös selostettiin ja naisia neuvottiin pukeutumiskysymyksissä käytännönläheisten ja yksityiskohtaisten ohjeiden kautta. *Hopeapeilissä* ei eksplisiit- tisesti puhuttu puvustosta, mutta lukijoita kehoitettiin esimerkiksi hankkimaan kesä- ja talvipukujen lisäksi myös syys- ja kevätpukuja. *Kotilieden* säästäväästä linjaa *Hopeapeili* muistutti myös siinä, että lehti antoi neuvoja, joiden kautta vanhoja vaat- teita pystyi helposti uudistamaan. Esimerkiksi neulepuseroon sai huivin, kaulusten ja nappien avulla uuden ilmeen.²⁵⁸

Pukeutumisen ihanteena oli *Hopeapeilissä* joka tapauksessa muodikkaus ja tyylik- kyys, mutta *Eevaan* verrattuna *Hopeapeilissä* annettiin muodinmukaiseen pukeutu- miseen enemmän vaihtoehtoja; Pariisin muoti esiteltiin, mutta siitä etsittiin lehden kohdeyleisölle parhaiten sopivia piirteitä. Esimerkiksi lokakuussa 1937 pariisittaren kerrottiin käyttävän kello viiteen asti päivällä päiväpukua, jonka pituus on 38–40 cm maasta helmaan, ja kello viiden jälkeen pitkää tee- ja päivällispukua. Tätä ohjetta ei suomalaisten tarvinnut noudattaa:

Näin on Pariisissa. Mutta käytännöllinen amerikatar, jonka mielenkiintoa ja hyväksymistä saa- vuttaakseen Pariisin muotimaailma tekee kaikkensa, ei kuitenkaan suosi pitkää iltapäiväpukua, koska hän tahtoo iltapäivälläkin liikkua vapaasti mielensä mukaan ja peittää sen vuoksi cock- tail-pukunsa takin alle.

Meidän vaatimuksemme ovat suunnilleen samanlaiset. Vasta illalla puoli kahdeksan jälkeen lähdetään liikkeelle pitkä puku yllä, silloin kun se on välttämätöntä. Onneksi lyhyt hieno puku nykyään onkin pitkän rinnalla sallittu kaikkialla muualla, paitsi suurilla illallisilla ja tanssiai- sissa.²⁵⁹

Hopeapeilissä esiteltiin usein amerikkalaista muotia, sillä Pariisin muoti ei ollut *Ho- peapeilissä* muodin ainoa esikuva vaan muotikuvien malleina oli myös amerikka- laisia näyttelijättäriä. Kotimainen muoti oli peräisin muotialongeista tai Stockman- nilta. Muodikkaus ei *Hopeapeilissä* tarkoittanut vain yhden esimerkin seuraamista, vaan naiset saattoivat valita useamman vaihtoehdon välillä.

Nykyajan pukeutumismuoti suo naiselle vapaan valintaoikeuden, jota mikään ehdottomasti määräävä suunta ei pyri rajoittamaan. Erilaisia muotiaihteita ja -uutuuksia on aina tarjona niin runsaasti, että jokainen löytää niiden joukosta sellaista, mikä kaunistaa häntä ja on juuri kuin häntä varten luotu. Uusi tukkalaite on tästä valaisevana esimerkkinä. Päälaelle kammattujen hiusten ja otsakiharoiden kauneus on juuri keksitty. Mutta jos paljas niska ei kaunistaisikaan, pysymme uskollisina niskakiharoillemme, vaikka jätämmekin korvat näkyviin. Samoin on ha- meen muutosten laita. Se levenee ja samalla lyhenee. Mutta suora ja kapea hame on silti aivan

258 *Hopeapeili* 1/1937, 30.

259 *Hopeapeili* 10/1937, 22–23.

yhtä suosittu kuin ennenkin, sillä on paljon naisia, joille se sopii paremmin kuin leveähelmainen kellohame ja jotka sen vuoksi – mikä on aivan oikein – eivät luovu siitä minkään muodoin vuoksi.²⁶⁰

Valinnanvapaudesta seurasi kuitenkin omat ongelmansa – miten valita eri vaihtoehtoista juuri itselle sopivat vaatteet? *Hopeapeilin* pukeutumisneuvonta, samoin kuin lehden pukeutumisneuvojen oikeutus perustuikin juuri tämän ristiriidan rakentamiseen ja purkamiseen:

Pukeutuminen käy vuodelta yhä mutkaisemmaksi meille naisille. Kaikki tyyli ovat luvallisia, kaikki yhdistelmät sallittuja, mutta jokaisen on osattava hakea se tyylinsä ja luoda lähin ympäristönsä oman luonteensa mukaiseksi.²⁶¹

Järjestölehdet muotilehtinä

Suomen Nainen ja Astra

Suomalaisen puolueen naisvaliokunta perustettiin 1906 Suomen Naisyhdistyksen *Koti ja Yhteiskunta* -lehden päätoimittajan Alexandra Gripenbergin johdolla. Puheenjohtajaksi valittu Gripenberg erosi Suomen Naisyhdistyksestä, mutta jatkoi *Koti ja Yhteiskunnan* toimittajana. Oman lehden Suomalaisen puolueen ja sittemmin Kansallisen Kokoomuksen naiset saivat 1912, kun *Suomen Nainen* perustettiin. (Leino-Kaukiainen & Uitto 1994, 50–52.) Vuoteen 1919 lehdellä oli vastaava toimittaja ja tämän jälkeen 2–3-henkinen toimituskunta, joka koostui Suomalaisen puolueen ja myöhemmin Kokoomuspuolueen naisista. Vuoteen 1932 asti *Suomen Naisella* oli järjestölehdelle tyypillinen sisältö. Puoluetta, sen naisosastoa tai yleisemmin naisasiaa koskevan sisällön ohella lehdessä julkaistiin kirjallisuuspalstaa, runoja, taide- ja kirjarvosteluja sekä käytännöllisiä neuvoja, jotka pitivät sisällään kotitalous-, ruoka- ja käsityöohjeita. Lehdessä seurattiin porvarillisten naisjärjestöjen kuten Lotta Svärd -järjestön²⁶² ja Marttaliiton²⁶³ sekä Pellervoseuran²⁶⁴ toimintaa. *Kotilieden* toimituskunnassa vaikuttaneet Laura Harmaja ja Kokoomuksen kansanedustaja Hedvig Gebhard toimivat asiantuntijoina kotitaloutta koskevissa kysymyksissä.²⁶⁵

260 *Hopeapeili* 3/1939, 16–17.

261 *Hopeapeili* 7/1937, 27.

262 *Suomen Nainen* 13/1920, 191; *Suomen Nainen* 12/1922, 305–306; *Suomen Nainen* 1/1926, 4; *Suomen Nainen* 17/1928, 185–186.

263 *Suomen Nainen* 6–7/1924, 148.

264 *Suomen Nainen* 10/1924, 216–217.

265 *Suomen Nainen* 1/1921, 2–4; *Suomen Nainen* 1/1922, 4–5; *Suomen Nainen* 4/1928, 131–132.

Lehden kustantajan vaihduttua vuonna 1932 lehden ulkoasu muuttui ja sisältö laajeni: ”Paitsi valtiollisista ja yhteiskunnallisista kysymyksistä sekä erikoisesti naisia lähellä olevista asioista, lehti sisältää kirjoituksia taiteen ja kirjallisuuden aloilta – katsaukset koetetaan saada pirteiksi ja sisältörikkaita. Siihen liitetään myös muotikatsaus, kodinhoitopalsta, annetaan ohjeita ruokaankin nähden”, lehti ilmoitti. Uudistusten kautta lehti toivoi tulevansa ”suomalaisten naisten omaksi lehdeksi”.²⁶⁶ Koska kotitalous- ja ruokaohjeita oli annettu aiemminkin, suurin sisällöllinen muutos oli muotipalstan sisällyttäminen lehteen. Kaksi vuotta myöhemmin lehden ulkoasua uudistettiin taas. Taitoltaan lehti alkoi muistuttaa yhä enemmän kaupallisia naistenlehtiä. Myös mainosten määrä lisääntyi. Aluksi lehdessä oli hyvin vähän mainoksia. Vuonna 1925 mainoksia oli 15–22 prosenttia sisällöstä ja vuonna 1935 parhaimmillaan jo 50 prosenttia sisällöstä.

Kokoomuksen historiaa tutkinut Vesa Vares kuvaa *Suomen Naista* valistavaksi, keskiluokkaista elämää ja oikeaa moraalia rakentavaksi julkaisuksi, jossa poliittista sisältöä oli vähän. 1930-luvun lopun osalta *Suomen Nainen* on Varesen mukaan lähes mitäänsanomaton lähde kertomaan Kokoomuksen sisäisestä tilasta ja lehdestä on vaikea löytää mitään omaleimaisuutta kokoomuslaisuuden sisällä. Naisnäkökulmaa ei tuotu esiin, sillä se ei ollut Kokoomuspuolueen mukaista, vaan olisi merkinnyt yhden ryhmän intressien erottamisesta koko puolueen tavoitteista. Keskiluokkaisen sisarusrintaman mukaisesti sukupuolten tehtävien ajateltiin olevan eriytyneet toisistaan ja naisilla katsottiin olevan miestä korkeampi moraalit. ”Naisten alaan” kuten lasten ja nuorten kasvatukseen liittyvät kirjoitukset olivat *Suomen Naissessa* sävyiltään kuitenkin jopa kiivaita, sillä kyse oli kansakunnan tulevaisuudesta ja naisten oikeuksia puolustettiin tapauksissa, joissa miesten katsottiin pyrkivän vähätteleeseen naisten oikeuksia ja naisten kyvykkyyttä yleisellä tasolla. (Vares & Uino 2007, 301, 306–309.)

Vuonna 1919 perustettu *Astra* oli Naisasialiitto Unionin ruotsinkielisten jäsenten *Nutid*-lehden seuraaja. *Astraa* julkaisi Ruotsalaisen kansanpuolueen alainen Suomen ruotsinkielinen naisliitto (Svenska kvinnoförbundet i Finland), joka oli perustettu vuonna 1907. Jo *Nutidin* toimituskuntaan oli kuulunut naisliiton johtohenkilöitä, mutta vasta *Astra* oli virallisesti naisliiton lehti. (Ks. Östenson 1957, 35–36; Ehrström 1982, 71.) *Astra* ilmoitti sisältävänsä naisia koskevien ajankohtaisten sosiaalisten ja poliittisten kysymysten käsittelyä, taide-, musiikki- ja teatterikatsaukset ja kirjallisuusarviot sekä kotia koskevien kysymysten käsittelyä. Lisäksi lehti ilmoitti tehtäväkseen toimia ruotsinkielisten naisten yhdyssiteenä.²⁶⁷ Naisasiakysymyksiä lehti käsittelee hyvin maltillisesti *Naisten Ääneen* verrattuna. Ensimmäisinä vuosina lehti ilmestyi 4–8-sivuisena tabloidikokoisena sanomalehden kaltaisena lehtenä. *Astran* si-

266 Suomen Nainen 1/1932, 1.

267 Astra 10/1919, 1.

sältö oli huomattavasti *Nutidia* laajempi. *Astran* sisältö määriteltiin vuonna 1921 seuraavasti:

Astra ställer som sin uppgift att verka för samling av vårt lands svenska kvinnor. I detta syfte söker den att genom artiklar i aktuella ämnen väcka kvinnornas intresse för sociala och politiska frågor samt främja deras verksamhet på dessa områden. Den behandlar frågor, rörande hemmet och dess ekonomi. I mån av utrymme ingå litteraturanmälningar, söker jämväl att genom redogörelser å ena sida dör kvinnosträvandena hos oss och å andra sidan för det arbete, som utföres av andra länders kvinnor, utgöra ett samband mellan kvinnorna I vårt land och utlanders kvinnovärld och ser en fosterländsk uppgift I att sålunda sprida kunskap om olika sidor av vårt lands kulturella liv.²⁶⁸

Nutidin toimittajista vain kaksi, Helena Westermarck ja Annie Furuhjelm jatkoi *Astran* toimituskunnassa. *Astralla* oli 2–3 toimittajaa ja 2–3-jäseninen toimituskunta, joista useimmat olivat Svenska Kvinnoförbundetin johtohenkilöitä (ks. Liite 1.).

Lehti alkoi uudistua loppuvuodesta 1922 niin ulkoasultaan kuin sisällöltään. Sanomalehtimäinen ulkoasu vaihtui aikakauslehtimäiseen ulkoasuun ja lehteen tuli erilliset, kansikuvalla varustetut värilliset kannet. Uutena osiona lehteen tuli muotipalsta, kotitalouskysymyksiä käsittelevä palsta ja kysymys- ja vastauspalsta. Lehden sivumäärä lisääntyi, samoin valokuvien käyttö kuvituksessa. Kokonaisuutena lehti alkoi muuttua kaupallisia naistenlehtiä muistuttavaksi julkaisuksi, joka väljän taiton, elegantin kansisivun ja liitupaperin kautta alkoi lähentyä korkeatasoista naistenlehteä, joka suomenkielisissä naistenlehdissä sai vastineen vasta 1930-luvulla perustetuista kaupallisista naistenlehdistä. Esimerkiksi 1928 *Astra* julkaisi matkailun erikoisnumeron, jonka kannessa oli kuva kaukomaisten satamasta ja jonka muotisivuilla käsiteltiin loma- ja matkapukeutumista. Erikoisnumeron ilmoituksiin kuului matkatoimistojen, matkakirjojen ja muun matkoilla tarpeellisen tavaran mainostajia.²⁶⁹ Vuoden 1927 tilausilmoituksessa lehti määritteli paikkansa suhteessa riikinruotsalaiseen yleisaikakaus- ja naistenlehtiin:

I allt högre grad översvämmas marknaden av riksvenska tidskrifter. Tack vare sina större ekonomiska resurser kunna dessa anskaffa ett bildmaterial och förvara framstående medarbetare, med vilka det tyvärr är utom möjlighetens gränser för oss att tävla. Men det gives dock för oss aktuella spörsmål och intressen, vilka icke beaktas i de riksvenska tidskrifterna: vi hava behov av et eget språkrör. Ju större understöd Finlands svenska kvinnor skänka sin egen tidning Astra, desto bättre skall den förmå uppfylla sitt ändamål, desto mångsidigare, intressante och rikhaltigare bliv det oss möjligt att göra dess innehåll.²⁷⁰

Tilausilmoituksessa lehden sisältöön mainostettiin kuuluvan edelleen ulkomaisten kirjeenvaihtajien raportit sekä Monsieur Félixin muotipalsta suoraan Pariisista. Vuonna 1928 lehti ilmoitti tulleensa vuodesta 1923 lähtien puhtaasta naisasialehdestä

268 *Astra* 17/1921, 1.

269 *Astra* 4/1928.

270 *Astra* 1/1927, 3.

kulttuuria, kirjallisuutta, yhteiskunnallisia ja taidetta koskevia kysymyksiä käsitteleväksi kotien lehdeksi. Useiden koti- ja ulkomaisten asiantuntijoiden, kuten Alma Söderholmin, ensimmäisen suomalaisen naisprofessorin, mainostettiin avustavan lehteä tulevana vuonna.²⁷¹ Vuoden 1932 lehti kertoi lukijakyselystään, jonka vastauksissa lehteä arvostettiin suurten historiallisten, kulttuurihistoriallisten ja henkilöhistoriallisten artikkeleihin erikoistumisen johdosta. Lukijat arvostivat myös ajankohtaisten henkilöiden, taiteilijoiden ja yhteiskunnallisesti aktiivisten naisten haastatte-
luja, ajankohtaisten kysymysten käsittelyä, kirjallisuuspalstaa sekä pakinoita. Lehti lupasi jatkossa toimia toiveiden mukaisesti.²⁷² 1930-luvulla lehden alaotsikoksi määriteltiinkin ”Hemmets tidskrift för kulturella och praktiska spörsmål”. Lehti alkoi muistuttaa yhä enemmän kaupallisia naistenlehtiä. Lehdessä esimerkiksi seurattiin Ester Toivosen menestystä kauneuskilpailuissa ja valintaa Miss Euroopaksi 1934²⁷³ ja kirjoitettiin meikkauksen tärkeydestä osana yleistä ihonhoitoa ja huoliteltua ulko-
asua²⁷⁴.

Vuonna 1936 lehden pääkirjoituksessa pohdittiin lehden tavoitteita ja sisältöä seuraavasti: Lehti pyrki olemaan kaiken ikäisten ja eri asemassa olevien naisten lehti, niin nuorten, keski-ikäisten kuin vanhojen, intellektuellien virkanaisten, käytännöllistä tietoa kaipaavien perheenemäntien, konttoriapulaisten ja elämäniloisten nuorten rouvien lehti. Vastauksen siihen, millainen lehden toivotaan olevan, antoi eräs lukija, joka kertoi *Astran* täyttävän korkeat laatuvaatimukset niin ulkoasultaan kuin sisällöltään, jossa ei keskitytä yksinomaan naisasiaan vaan keskustellaan yleisesti kaikista aiheista, toki naisten näkökulmasta mutta ei yksipuolisesti. Tämänkin lukija toivoi lehdeltä erityisesti kulttuuri- ja henkilöhistoriallisia juttuja, joissa tuodaan esiin naisten toimintaa eri aikoina.²⁷⁵

Muodin kritisoinnista muodin edistämiseen

Vuoteen 1932 asti *Suomen Nainen* suhtautui muotiin naisasiajärjestöjen lehtien tavoin. Ensimmäinen pukeutumista koskeva kirjoitus julkaistiin jo 1913, kun nimi-
merkki ”Asiaan innostunut” vaati – kuin jatkeena *Koti ja Yhteiskunta* -lehden viimeiselle pukeutumisaiheiselle jutulle – pitkässä kirjoituksessa jokaista suomalaisnaista hankkimaan kansallispuvun. Kirjoittajan mukaan kansallispukuja kyllä näkee joskus nuorten tyttöjen yllä kansallisjuhlissa tai kansantansseissa:

271 *Astra* 17/1927, 265.

272 *Astra* 23/1931, 351.

273 *Astra* 16/1934, kansikuva; *Astra* 17/1934, 350–351; *Astra* 18/1934, 372–374, 387–388.

274 *Astra* 1/1935, 14–15.

275 *Astra* 21/1936, 21.

Mutta yleensä ei ole vielä todenteolla yritettykään vapautua muukalaisia rihkamia ihailevasta muotiorjuudesta, joka vie maastamme monia miljoonia vuodessa, puhumattakaan siitä, millaisiin mauttomuuksiin ja suoranaisiin rumuuksiin sen seuraaminen johtaa etenkin siellä, missä ei ole tarpeellista väriaistia tai ompelija ei ole kaikkien, monimutkaisten muotialaisuuksien perillä. Parhaita keinoja tämän kansantaloudellisen epäkohdan ja kauneusaistin tympäisevän pahan poistamiseksi on palautuminen kauniisiin, kotikutoisiin kansallispukuihin.²⁷⁶

Puku soveltui kirjoittajan mielestä hyvin kaupunkioloihinkin, ei vain maaseudulle, ja hän katsoi, että muutos toteutuisi vain, jos se lähtee ylhäältä päin, ”kansamme sivistyneimmistä ja vaikuttavimmista piireistä”. Tämän haasteen hän nyt esitti *Suomen Naisen* lukijoille.²⁷⁷ *Koti ja Yhteiskunta*-lehden linjaan nähden *Suomen Naisessa* otettiin siis toisenlainen asenne velvoittamalla lukijoita toimimaan asian edistämiseksi.

Kansallispukuaiheesta jatkettiin 1915, kun sittemmin suomalaisvoimistelun uranuurtajana tunnetuksi tullut Anni Collanin kirjoitti aiheesta *Kansallispukuja ja kansantansseja*. Kirjoitus alkoi kysymyksellä ”Olemmeko suomalaisia?”. Collan täsmensi kysymällä, ”Kuinka moni kysyy esim. jotain ostaessaan ”onko tämä kotimaista?” – Päinvastoin kysytään aina: ”Onko kaupan ulkomaalaisia kalosseja, rihkamaa, jauhoja, paperia.” Collan valitti, että ”[m]e suomalaiset olemme niin liian valmiit seuraamaan pariisilaisen, berliiniläisen, lontoalaisen muotikuninkaan oikkuja” ja huomautti, että esimerkiksi Sveitsissä, ”Bayerissa” ja Strassburgissa näkee paljon kansallispukuisia naisia, ”Norjassa monella paikkakunnalla käytetään omaa omituista pukua. Ruotsissa ovat kansallispuvut hyvin yleisiä varsinkin kesäisin; kukin käyttää kotipaikkakuntansa pukua.” Collan kertoi myös Suomessa käytettävän eräillä paikkakunnilla vanhoja paikallisia pukuja ja ehdotti nyt nuorille ja vanhoille painavaan sävyyn ”oman kotoisen kansallisen” puvun hankkimista ja sen myötä kansantanssiharrastuksen aloittamista: ”Herättäkäämme siinäkin henkiin oman kansamme muinaisuutta iloiten esivanhempamme yksinkertaisella, kirkkaalla tavalla”. Collan huomautti, että puvun hankkiminen ei tule kalliiksi, jos niitä hankitaan säännölliseen käyttöön, ei vain hetken huviksi. Huomionarvoisaa jutussa on se, että Collan kohdisti sanansa myös miehille, ei yksinomaan naisille: ”Miehet käyttävät nykyään vuoden umpeen tummia, ikäviä ja – likaisia pukujaan, joista tupakansavu ja pesemättömyys löyhkäävät jo pitkän matkan päähän.”²⁷⁸

Vuonna 1914 lehdessä julkaistiin pikkujuttu, jossa suositeltiin sekä naisille että miehille pehmeiden kaulusten käyttöä kovien kaulusten sijaan.²⁷⁹ Reformipukeutumiseen mentiin syvemmin alun perin saksalaisessa lehdessä ilmestyneessä artikkelissa ”Ajatuksia muodista yhteiskunnalliselta kannalta.” Yhteiskunnallisuus tarkoitti

276 *Suomen Nainen* 5/1913, 59.

277 *Suomen Nainen* 5/1913, 59–61.

278 *Suomen Nainen* 12/1915, 185–187. Juttu julkaistiin sellaisenaan uudelleen 1919 (*Suomen Nainen* 27/1919, 403–404).

279 *Suomen Nainen* 1/1914, 9.

muodin tarkastelua vaatteiden valmistuksen näkökulmasta. Kirjoittaja huomautti muotiliikkeiden valmistavan vaatteita niille, joilla raha ei merkitse mitään tai pikemminkin päinvastoin: ”vaatteiden tulee maksaa paljon, sillä niiden on ilmaistava taloudellista mahtia ja suurta yhteiskunnallista eroavaisuutta”. Ongelmana on, että muotiliikkeiden ja niiden asiakkaiden vaatimukset ohjaavat myös keski- ja alempien luokkien naisten muotia, vaikka he näyttivät niissä naurettavilta. Monimutkaisemmaksi käyvä muoti tarkoitti myös sitä, että naisilla itsellään ei ollut enää mahdollista tehdä vaatteitaan itse. Vapautumiseen muodin pakkovallasta johti kaksi tietä: muodin periaatteellinen hylkääminen ja persoonallisen tyylin noudattaminen tai reformipukujen omaksuminen.²⁸⁰ Lukijaa siis veloitettiin taas.

Samana vuonna lehteä lähestyi maalaisemäntä kysyen lehden sivistyneiltä lukijoilta vastausta seuraavaan ongelmaan: perheen tyttäret alkoivat jo kotona asuessaan pitää muotivaatteita parempana kuin kotikutoisia vaatteita ja Helsinkiin muutettuaan alkoivat seurata muotia sokeasti käyttäen muotivaatteita myös kotona maalla käydessään. Äiti kertoi hädissään, kuinka ”tyttöseni, joista olin niin ylpeä ja odotin niin paljon, ovat käyneet minulle elämä suureksi suruksi, ilman että silti ovat juuri huonoja luonnoltaan”, ja kyseli, ”[k]uuluuko sivistykseen erottamattomasti tuommoinen? [- -] Sanokaa te, viisaammat, mikä siinä on, että koulutetut tyttäremme usein tulevat kuvatuiksi ja muodin narreiksi, ja pitääkö niin olla, vai löytyykö asiaan apua?” Tyttäret olivat kuitenkin opiskelemissa arvostettuihin ammatteihin, opettajaksi ja lääkäriksi.²⁸¹

Maalaisemäntä sai vastauksia – mutta ei sellaisia kuin hän olisi odottanut. Ensimmäinen vastaaja uskoi optimistisesti, että itsenäiset ja itsenäisesti ajattelevat naiset alkavat kyllä taistella muotia vastaan ja omaksuvat kansallispukujen käytön, ja että maalaisemännän tyttäret kyllä työhön siirryttyään unohtavat lapsellisen muodikkouden halun, mutta kirjoittaja puolusti tyttöjen käyttäytymistä eräissä asioissa. Hän huomautti, että ei itsekään tilaisi kenkiä maalaissuutareilla, ennen kuin he oppivat tekemään niistä somempia – ”sillä vaikka koreileminen on inhottavaa, on kauneus aivan välttämätöntä”. Toinen vastaaja huomautti, että kaupungissa on pukeuduttava ympäristön mukaan, herättämättä huomiota. Hän katsoi, että liiallisessa muodikkoudenhalussa ei ole kyse sivistyksestä vaan luonteesta ja erityisesti kasvatuksesta: ”Jos äiti jo koulunpenkillä istuvalle tyttarelleen on antanut perään tällaisissa kysymyksissä, niin vaikea kai hänen on myöhemmin mitään määrätä”. Lopussa hän vielä totesi, että oli varsin murheellista, että äiti vasta nyt pyysi neuvoja, kun hänen olisi pitänyt tehdä se jo silloin, kun ”tyttäret vasta uinuivat kehdoissaan”.²⁸²

280 Suomen Nainen 18/1915, 269–271.

281 Suomen Nainen 4/1914, 59–60.

282 Suomen Nainen 6/1914, 92.

Nimimerkki ”Kohtuuden ystävä” oli maalaisemännän puolella kertoen esimerkkejä nykymuodin epäkäytännöllisyydestä. Hän toivoi muodin muuttuvan niin, että naiset alkaisivat käyttää kapeiden hameiden sijaan housuja. Neljäs vastaaja ilmoitti jyrkästi, että muodikkaus ei sovi lääkärille – ”Mieluummin ilman naislääkäreitä kuin että saadaan sellaisia, joiden sielunelämä ei ole kohonnut nukke-tasoa korkeammalle”.²⁸³ Maalaisemäntä jäi siis ilman tukea lukuun ottamatta ”Kohtuuden ystävää”. Naisten tuli olla muodinmukaisia, mutta tytärten muodikkuudenhalu ei johtunut heidän kohoamisestaan sivistyneistöön, vaan se nähtiin heidän persoonallisuudestaan tai kasvatuksesta johtuvaksi ominaisuudeksi, jolle ei enää ollut mitään tehtävissä.

Reformipukeutumiseen lehdessä ei palattu, vaikka muodinmukaista pukeutumista ja muodin seuraamista paheksuttiin.²⁸⁴ Sen sijaan suositeltiin edelleen kansallispukujen käyttöä, sillä ”[n]iin runsaasti kuin sekä kotikutoiset että koti- ja ulkolaiset tehdaskankaat tuovatkin vaihtelua ulkonaiseen olemukseemme kesän kerkeän ajalla, eivät mitkään niistä korvaa kansallispukujemme väri- ja muotorikkautta”. Ennen muuta puku tekee ”kunniaa kansamme menneisyydelle” ja ”leimaa meidät suomalaisiksi”.²⁸⁵

1920-luvun puolivälissä lukijoille opetettiin, että kauneuden salaisuus on sisäinen kauneus ja terveydestä huolehtiminen, ei keinotekoisien aineiden käyttö. Jutussa toisaalta teroitettiin, että ulkonäkökysymyksiä ei tule pitää ”turhamaisena pintapuolisuutena” vaan ”naisen velvollisuutena itseään ja ympäristöään kohtaan”, mutta lukijoita pyydettiin kiinnittämään huomiota itseluottamuksen kehittämiseen, jolloin ulkonäköhuolia ei tarvitse murehtia.²⁸⁶ Lehdessä julkaistiin kirja-arvio rypyjen vähentämiseen neuvoja antavasta kirjasta vain, jotta voitiin todeta sen olevan turha ja typerä.²⁸⁷

Vuonna 1929 *Suomen Naisen* linja muuttui. Lehdessä julkaistiin lyhyt uutinen mannekiininäyttelystä, jota arvioitiin seuraavasti: ”Oli miten oli: Ladyn näyttely taas kerran osoitti, että pukukulttuurimme on jatkuvasti nousussa.”²⁸⁸ Vuoden 1932 lehtiudistuksen yhteydessä lehteen tuli uusi osio, ”Muotipakinat ja terveydenhoitoneuvot”. Muodin niputtaminen yhteen terveydenhoidon kanssa ei kuitenkaan tarkoittanut, että ensimmäistä olisi tarkasteltu jälkimmäisen näkökulmasta, vaan lehti otti selkeän askeleen muotilehden suuntaan. Aluksi linja oli käytännöllinen. Ensimmäinen muotipalsta oli otsikoitu ”Vähän juhlapukuja, enemmän arkipukuja”, jonka taustana oli lama-ajan vaikutus: ”huvitteluun ei riitä rahoja kuten ennen”. Muodin to-

283 Suomen Nainen 7/1914, 108.

284 Ks. Suomen Nainen Suomen Nainen 8–9/1920, 128; Suomen Nainen 22–23/1920, 340.

285 Suomen Nainen 6–7/1923, 147.

286 Suomen Nainen 6–7/1924, 144–146.

287 Suomen Nainen 27/1927, 241–243.

288 Suomen Nainen 12–13/1929, 133.

dettiin muuttuneen käytännöllisemmäksi sisältäessään enemmän villa- ja trikoopukuja ja malliltaan yksinkertaisia vaatteita. Koristelu on rajattu kauluksiin, vöihin ja nappeihin.²⁸⁹

Vuoden 1934 uudistuksen yhteydessä kerrottiin, että ”[l]ehtemme muotiosasto järjestetään kokonaan uudelleen ja sen toimittaja vaihtuu. [- -] Toimitus uskaltaa toivoa, että se uusittuna entistä paremmin vastaa lukijain odotuksia.”²⁹⁰ Uudistus tarcoitti kotimaisen muotitoimittajan vaihtumista ”Pariisin” kirjeenvaihtajaan ja muotijuttujen valistuksellisen tyylin vaihtumista muotilehtien muotidiskurssin mukaiseen tyyliin, jossa Pariisin muodin vaatimuksia ei asetettu kyseenalaiseksi. Muotipalstan kielessä uudistus konkretisoitui siinä, että lehdessä ei enää kirjoitettu *Pariisista* vaan muotilehtien tavoin *Parisista*. Ennen uudistusta esiteltiin muun muassa arkipukuja ja työtakkeja²⁹¹ ja takin muuttuneista, nuorentavista linjoista kerrottaessa kysyttiin, ”[m]iten sitten sen nuorentavuuden laita lienee”, kun esimerkiksi hattu ja ”mummo-mainen hiussykkyrä” vaikuttavat vanhentavasti²⁹². Uudistuksen jälkeen esiteltiin vain huippumuotia eikä Pariisin muodin tai pariisilaisnaisen kauneutta asetettu kyseenalaiseksi vaan, niistä tehtiin esimerkki suomalaisnaisille:

Kun ranskatar valmistaa ruuan keittiössä ja hänellä sitten on vieraita, ei hän koskaan kehu, että hän itse on seisonut keittiössä, ja kun hän ompelee pukunsa tai takkinsa, vaikenee hän kuin muuri siitä, että hän itse on valmistanut vaatekappaleen. Hän päinvastoin tahtoo, että ystävät ja tuttavat luulisivat, että vaatteet on valmistanut ammatti-ihminen. Ja kuitenkin voi sattua, että hän on itse ommellut pukunsa jokaisen sauman, vieläpä ilman koneen apua. Monelle ranskattarelle on pieni asia vain ommella itselleen hattu sekä koristaa se kukilla, jotka nyt ovat niin muodissa ja jotka hän itse on valmistanut. Näin hän voi olla hyvin ja muodikkaasti puettu vaikeista ajoista huolimatta.²⁹³

Suhtautuminen ryppyjen hoitoonkin muuttui. Keväällä 1937 *Suomen Naisen* toimittaja kävi kauneushoitolassa kuulemassa ryppyjen hoidosta ilman hoidon tarpeen kyseenalaistamista. ”Ryppyjen aika on ohi”, jutun otsikossa julistettiin.²⁹⁴

Vuosikymmenen lopulla muotipalsta ilmestyi aiempaa harvemmin, aiemman neljän kerran sijaan vain kahdesti. Pariisin muotikirjeen julkaiseminen loppui 1937, jolloin julkaistiin enää yksi muotikirje. Pariisin muodin esittelyn sijaan lukijoille kerrottiin Niemeläisen muotitalon²⁹⁵, Salon Ståhlbergin²⁹⁶, Elannon, Stockmannin näyttöksistä ja Helsingin suomalaisen ja ruotsalaisen marttayhdistyksen mannekiininäytöksestä, jossa esiteltiin kotimaisesta puuvillakankaasta valmistettuja pukuja.

289 Suomen Nainen 1/1932, 13.

290 Suomen Nainen 1/1934, 2.

291 Suomen Nainen 10/1933, 143.

292 Suomen Nainen 9/1935, 127.

293 Suomen Nainen 4/1935, 63.

294 Suomen Nainen 1/1937, 14.

295 Suomen Nainen 5/1937, 79–80.

296 Suomen Nainen 3/1938, 42.

Suomen Nainen seisoi sisaruusrintaman muiden jäsenten aloitteen takana: ”Vanha totuus, että pumpulipuku on kesän kaunein vaatekappale, pitää nyt vielä paremmin paikkansa kuin ennen, sillä nyt valmistetaan pumpulikankaista kesävaatteita kaikkiin tilaisuuksiin”.²⁹⁷

Astrassa pukeutumisaiheen käsittely alkoi vuonna 1922, kun lehdessä alettiin julkaista ”Sy själv!” -palstaa ja muotipalstaa, jossa myöhemmin *Kotilieden* pukeutumisneuvojana toiminut Ingrid Quarnström kirjoitti aiheesta ”Om linje och stil i kvinno-dräkten”. Hän aloitti luomalla kriittisen katseen naisten muotia ja muodikkuudenhalua kohtaan esitettyä kritiikkiä kohtaan:

I alla tider har kvinno-dräkten varit en skottavla för satirikernas pilar – kvinnans fäfånga, hennes lyxbegär och modedärskap ett tacksamt ämne för skapelsens herrans skämt och hän. Men samtidigt hava så länge världen existerat välklädda kvinnor ådragit sig männens beundrade uppmärksamhet. Vadan då denna inkonsekvens av dem, som ständigt äro redo att beskylla kvinnan för bristande logik?²⁹⁸

Tietysti siksi, että hyvin pukeutuneen ja kauniita vaatteita käyttävän naisen välillä on valtava ero, Quarnström vastasi ja käytti palstansa loppuosan mainitun eron käsittelyyn. Asian ydin oli se, että jos naisella ei ole tyyliä eikä kykyä soveltaa muodin linjaa, lopputuloksena ei ole elegantti kokonaisuus. Linjalla Quarnström tar koitti naisen kykyä liikkua sulavasti, pukuun sopien: nainen, joka kulkee laahuksellisessa puvussa lyhyitä askeleita ja nainen, joka ottaa lyhyen hameen kanssa pitkiä askeleita, ei ole tyylikäs. Pukeutumisen esikuvaksi Quarnström määritteli riikinruotsalaiset naiset. Miten suomalaisen naisen sitten pitäisi pukeutua, jotta ei olisi tyyliä ja linjaton? Valitse itsellesi sopiva tyyli ja seuraa sitä sen sijaan, että sokeasti noudat datat kaikkia muoti-uutuuksia, Quarnström valisti antaen myös täsmällisempiä ohjeita: Lihavan ja tanakan puvussa vyötärön ei tule olla lantiolla eikä pitkän ja hoikan tule käyttää miehustasta vartalonmyötäisiä pukuja. Jos naisella on tiukan ylväs ryhti, hänen ei pidä luopua yksinkertaisista räätälöidyistä puvuista. Pulskan naisen ei pidä seurata *Vogue'n* tyyliä lyhyine helmoineen ja ”huojahtelevine” käynteineen vaan tutkia mieluummin Rubensin maalauksia ja tavoitella niiden rauhallista ja rehevää viehätystä. Muodin oikkujen seuraaminen sopii kyllä yläluokan naisille, Quarnström huomautti, mutta ei kiireiselle virkanaiselle tai perheenmännälle, jolla ei ole aikaa tutkia kunkin tyylin linjaa.²⁹⁹

Quarnström antoi pukeutumisneuvoja *Astran* lukijoille vuosien 1922 ja 1923 ajan, minkä jälkeen lehden pukeutumisaiheinen aineisto koostui Monsieur Félixin tai muiden pääasiassa Pariisin kirjeenvaihtajien muotipalstasta, jolla ei enää annettu pukeutumisneuvoja vaan kerrottiin muotidiskurssiin nojautuen Pariisin muodin sen

297 *Suomen Nainen* 4/1938, 60.

298 *Astra* 14/1922, 8.

299 *Astra* 14/1922, 8–9.

hetken uutuuksista. Muotipalsta oli 1–3-sivuinen ja se sisälsi piirroskuvia kyseenä olevasta muodista. Pääpaino oli kauden muodin piirteiden – tyylien, materiaalien, värien, mallien ja vaatekappaleiden muiden ominaisuuksien – yksityiskohtaisessa kuvailussa, jotta lukijat osaisivat muotia seurata. Monsieur Félixin muotipalstat oli kirjoitettu kirjemuotoiseksi, kirjoittajan omaan näkökulmaan pohjautuvaksi katsaukseksi, jossa välillä kriittisestikin arvioitiin muodin uutta suuntaa ja huomautettiin, että hoikkien naisten muoti sopii vain nuorille ja hoikille naisille.³⁰⁰ Minä-muotoisuus toi muotipalstaan yhtäältä henkilökohtaisen sävyn, toisaalta vahvisti kirjoittajan asemaa muodin asiantuntijana.

Muotipalstan yhteyteen oli sijoitettu muotialonkien ja ompelutarvikkeiden mainoksia. Vuonna 1928 muotipalstaa pitivät monsieur Félixin lisäksi nimimerkit Alter ego, Prudence ja Candide, jotka raportoivat pääasiassa helsinkiläisten muotialonkien ja -liikkeiden muodista ja muotinäytöksistä, tai yleisemmin muodista suomalaisesta näkökulmasta esittäen välillä kritiikkiä suomalaisnaisten kyvyttömyydestä pukeutua yhtä tyylikkäästi kuin ranskalaisnaiset.³⁰¹ Lukijoille ei jäänyt epäselväksi, mitkä olivat Pariisin ja Helsingin tärkeimmät muotialongit.

”Sy själv” -palstalla kannustettiin valmistamaan muodinmukaiset vaatteet itse. Kaavoja kehoitettiin hankkimaan ja kankaat leikkauttamaan Revue des Moden liikkeessä, jonka ilmoitus oli samalla sivulla.³⁰² Pukeutumisneuvontaa lehti antoi 1930-luvulla referoimalla Lapinniemen puuvillatehtaan suomeksi julkaistua vihkosta ”Kuinka pukeutua tyyliänsä mukaan”³⁰³ ja kertomalla, miten vanhan puvun voi uudistaa uudeksi³⁰⁴, mikä lama-aikaan oli hyödyllinen taito. 1930-luvun alussa lukijoita innoitettiin neulomaan ja virkkaamaan itse muodikkaita villapuseroita. Koska lukijoiden joukossa oletettiin olevan myös niitä, joille neulominen ja virkkaaminen ei ole tuttua, jutussa annettiin neuvoja lankojen valintaan, mikä teki jutusta lankavalmistajien tekstimainontaa.³⁰⁵

Suomen Kuvalehti

Suomalaisen aikakauslehdistön uudistaja

Uutisviikkolehtien esikuvana ollut kuvalehti syntyi 1800-luvun puolivälissä, mutta kuvalehden konsepti ja kuvajournalismi kehittyivät vasta sotien välisenä aikana.

300 Ks. esim. Astra 1/1939, 36–37.

301 Esim. Astra 1/1930, 17–18.

302 Astra 17/1927, 288.

303 Astra 13–14/1931, 326.

304 Astra 21/1931, 493.

305 Astra 20/1933, 428.

Saksa ja Ranska olivat edelläkävijöitä, Yhdysvaltoihin kuvalehden konsepti siirtyi 1930-luvulla, kun natsien valta ajoi maineikkaita journalisteja manner-Euroopasta Yhdysvaltoihin ja esimerkiksi *Life* ja *Time* syntyivät. (Kivikuru 1996, 53–54.)

Aikakauslehdet ovat suomalaisen kuvalehdistön edelläkävijöitä. Ensimmäiset suomalaiset kuvalehdet ilmestyivät 1850-luvulla. Aikakauslehdistön toiminnan edellytykset paranivat 1880-luvulla, mistä alkoi voimakas kasvu ja kehittyminen. (Tommila & Salokangas 1998, 94–99.) Otavan kustantaman *Suomen Kuvalehden* perustamista 1916 pidetään modernin kuvalehdistön sarastuksena Suomessa, sillä lehti oli selkeästi suomalaisen yleisaikakauslehden uudisraivaaja ja edelläkävijä. Lehti pyrki olemaan puolueeton ajan kuvastin, joka tarjoaa lukijoilleen sekä valistusta että virkistystä. Sen toiminta-ajatus perustui oivallukseen, että kuvallista sanomaa ymmärättäviä ihmisiä oli huomattavasti enemmän kuin painetun sanan lukijoita. *Suomen Kuvalehden* konseptiin kuuluivatkin laaja ja valikoitu kuvien julkaiseminen sekä uudenlainen toimitustapa; lukijoille kirjoitettiin lyhyesti, ajankohtaisista aiheista ja pakinoivaan tyyliin. Kirjoitusten linjana oli persoonallisuus, omiin elämyksiin ja havaintoihin perustuminen ja runsas kuvitus. (Uino 1991a, 43; Uino 1991b, 82; Tarkka 1980, 137–138.) Vaikka lehti pyrki olemaan puolueeton, oli se selkeästi porvarillinen lehti; esimerkiksi vuoden 1918 tapahtumia se kuvasi vapaustaisteluna. Naistenlehtiin – niin naisten järjestölehtiin kuin kaupallisiin naistenlehtiin – verrattuna *Suomen Kuvalehti* oli pakinoivan tyylin ansiosta keveämpää luettavaa. Naistenlehdistä myös puuttuivat *Suomen Kuvalehden* ajanvietepalstojen tapaiset huumorisivut.

Suomessa oli ilmestynyt aiemmin joitakin kuva- ja viikkolehtiä, mutta niihin verrattuna viikoittain ilmestyvä *Suomen Kuvalehti* oli ylivoimainen, eikä sillä sen kymmenen ensimmäisen ilmestymisvuoden aikana ollut varteenotettavia kilpailijoita. Alkuvaiheen menestystä siivitti vähäisen kilpailun ohella vuosien 1917–1918 tapahtumat, joita lehti selosti sanoin ja kuvin. (Uino 1991a, 43; Uino 1991b, 81.) Vertailun vuoksi: sanomalehdissä valokuvat ja piirrookset olivat 1920- ja 1930-luvulla toissijaisessa asemassa. Lehtikuvien aikakausi oli alkanut autotypian käyttöönotosta 1900-luvun alkuvuosina ja piirroskuvat tulivat sanomalehtiin 1930-luvulla. Sanomalehdissä kuvajournalismi on sanan täydessä merkityksessä 1950-luvun tulokas ja värikuvat parikymmentä vuotta nuorempia. (Mervola 1995, 265–269; Tommila 2000, 56.) – *Suomen Kuvalehden* roolia kuvajournalismin edustajana arvioitaessa on tosin huomattava, että naistenlehtiä ei ole lehdistön historiasta tehdyissä yleisesityksissä arvioitu kuvalehdistön kontekstissa, kuten Saarenmaa (2007, 67) on huomauttanut.

Suomen Kuvalehti on määritelty myös suomalaisen kuvamainonnan edelläkävijäksi: Suomalaista mainontaa tutkineen Päivi Hovin (1990, 119) mukaan se oli 1920-luvulta alkaen Suomen merkittävin ilmoituslehti, sillä lähes puolet lehden sivumäärästä saattoi olla ilmoituksia, jotka olivat näyttäviä, usein kokosivun suuruisia ilmoituksia. Kuten aiemmin mainitsin, kaupallisissa naistenlehdissä oli sotien väli-

senä aikana vähintään yhtä paljon tai jopa enemmän mainoksia kuin *Suomen Kuvalehdessä*, mutta Hovi ei ole sisällyttänyt tutkimukseensa naistenlehtien mainonnan tarkastelua.

Pekka Tarkan mukaan *Suomen Kuvalehden* sisältö puhuu vapaa-ajan lisääntymisestä Suomessa. Tyypillinen artikkeli 1920-luvun alussa oli lukijan tietomäärää lisäävä, usein historiallisaiheinen, perusteellinen ja hieman harmaa. Vuosikymmenen kuluessa jutut lyhenivät, tyyli nopeutui ja päivän tapahtumat ja muodit saivat enemmän huomiota osakseen. Vuonna 1919 vakinaisten avustajien joukossa oli paljon runoilijoita, mutta kymmenen vuotta myöhemmin taas pakinoitsijoita; aineisto siis kepeytyi. (Tarkka 1980, 140–141.) Vuonna 1934 *Suomen Kuvalehden* kilpailija, vuodesta 1926 ilmestynyt *Kansan Kuvalehti*, sulautettiin siihen ja yhdistyneen lehden päätoimittajaksi tuli *Kansan Kuvalehden* päätoimittaja Ilmari Turja. (Uino 1991a, 43; Uino 1991b, 82; Malmberg 1991b, 115–116.) Turjan päätoimittajuuden myötä lehden yleissävy alkoi muuttua. Turja teki lehdestä osallistuvamman ja kantaaottavamman, se toi esiin sosiaalisia epäkohtia ja esitteli näyttävästi suomalaista kulttuuria. Suomalaisen kulttuurin koko kuvaa lehdessä kartoittivat muun muassa Martti Haavio, Aarno Karimo, Heikki Klemetti ja Samuli Paulaharju. Erityisen ahkerasti lehteä avusti Kustaa Vilkuna kansatieteellisillä kirjoituksilla. Lehteä avustivat myös ajan merkittävimmät kirjailijat ja runoilijat. Suomalaisesta urheilusta ja sen saavutuksista lehdessä kirjoitettiin usein, kirjoittajina olivat muun muassa Tahko Pihkala ja Klaus U. Suomela. (Malmberg 1991b, 116; Häggman 1996, 37.)

Suomen Kuvalehti omaksui aktiivisen roolin monien aloitteiden tekijänä ja loppuun saattajana. *Suomen Kuvalehden* aloitteesta monille sanoille keksittiin suomenkielinen vastine – reklaamista tuli mainos, kravatista solmio ja tippailusta veikkaus – mutta lehti toimi myös yhteiskunnallisena vaikuttajana. Erityisesti Ilmari Turjalle lehtityö oli asioihin vaikuttamista ja yleisen mielipiteen muovaamista, ja lehdestä muodostui vahva yhteiskunnallinen vaikuttaja, sillä Turjalla oli erinomaiset suhteet valtakunnan vaikuttajiin ja henkisiin johtajiin. He olivat Turjalle arvovaltainen tuki ja etuoikeutettu informaation lähde; lehti puolestaan tarjosi yhteiskunnan ykkösmiehille riippumattoman ja arvostetun foorumin. Talvi- ja jatko-sodan aikana lehti omaksui puolivirallisen, kansallisen mielipidejohtajan roolin. Lehden tunnetuin sodan aikainen propagandisti oli Pekka Peitsi -nimimerkillä sotilaspoliittisia katsauksia kirjoittanut Urho Kekkonen (Malmberg 1991b, 117–120; Häggman 1996, 5, 32, 35.)

Ulla-Maija Kivikuru kuvaa *Suomen Kuvalehteä* klassisen kuvalehden muunnelmaksi Suomessa, sillä toisaalta siinä on moraalisen aikakauslehden, toisaalta sanomalehtikonseptin eli laatulehden piirteitä. Moraalisen aikakauslehden ja laatulehden piirteitä edustaa myös lehden pyrkiminen mielipidejohtajaksi. Vastaavia ovat amerikkalaiset uutiskuvalehdet *Time* ja *Newsweek*, mutta lähimpänä kuitenkin eurooppalaiset, lähinnä saksalaiset uutiskuvalehdet kuten *Spiegel*. (Kivikuru 1996, 59–60.)

Naisten nurkka

Ensimmäisen viidentoista vuoden aikana *Suomen Kuvalehdessä* ilmestyi säännöllisesti naisten muotia ja pukeutumista käsitteleviä kirjoituksia ja palstoja. 1920-luvun lopulta lähtien muotia ja pukeutumista käsiteltiin enää satunnaisesti, mikä johtunee siitä, että Otavan ja myöhemmin Yhtyneitten Kuvalehtien kustantamat naistenlehdet alkoivat ilmestyä noihin aikoihin. Lehden kuuden ensimmäisen ilmestymiskuukauden aikana naisten muodille oli varattu huomattavan paljon palstatilaa, sillä muotidiskurssia edustava ”Suomen Kuvalehden Muotiosasto” ilmestyi noin joka toinen tai kolmas viikko. Muotiosasto sisälsi Olli Ehrströmin piirtämiä ja selityksin varustamia muotikuvia. Palstan tarkoituksena oli auttaa suomalaisnaisia pysymään muodinmukaisesti puettuina: ”Kalliista ajasta huolimatta täytyy meidän vaatetta itsemme, s.o. olla kuosikkaasti puetus”, vaikka ”täällä lumen ja pakkasen maissa rajoitettuine mahdollisuuksiemme ja oloissa, joissa vaatimaton yksinkertaisuus on miellyttävää ja arvokasta, emme voi niitä sokeasti seurata”:

Meidän täytyy seurata muoteja omalla tavallamme, siten, että oikein ymmärrämme pohjasävyin, itse pitäen yksityiskohdista huolen. Parhaansa mukaan tahtoo muotiosaston toimittaja auttaa Suomen Kuvalehden lukijattaria tämän toteuttamisessa.³⁰⁶

Muotiosastolla esiteltiin pääasiassa muodinmukaisia leninkejä, puseroita, iltapukuja ja tanssipukuja, mutta myös arkipukuja ja esiliinoja. Arkikäyttöön tarkoitettua muotia edustivat myös puutarha- ja urheilupuvut sekä erityinen ”automobiilipuku”. Tammikuun lopussa 1917 ilmestyneen, Olli Ehrströmin kirjoittaman ”Pukujen valinnasta” -kirjoituksen alku paljastaa, millaiselle lukijalle muotisivut on suunnattu: ”Joulu sukupäivälliseneen ja miellyttävine aamupuhteineen, jolloin kahvi tuotiin sänkyyn tulen iloisesti palaessa uunissa, on jo ohitse kaikkine rekiretkineen ja tanssiaisineen. Edessämme on pitkä työaika.” Tekstin jatkosta selviää, että lukijattaren työ tarkoittaa kodin ulkopuolella tehtävää työtä, joka ei ilmeisestikään ole tehdastyötä, sillä Ehrström neuvoi valitsemaan työvaatteeksi yksinkertaisen puseron ja hameen. Yleisesti Ehrstöm neuvoi pukeutumana oman tyylin mukaan ja vartalon muodot huomion ottaen sekä seuraamaan muotia tavalla, joka ei tunnu orjalliselta, vaan joka on ”käännetty” juuri käyttäjää varten.³⁰⁷

Tämä on *Suomen Kuvalehden* muoti- ja pukeutumisaiheisen kirjoittelun linja jatkossakin. Muotilehtien tavoin *Suomen Kuvalehden* muotisivuilla esiteltiin uutta muotia ja pukeutumisivuilla neuvottiin, että sitä pitää seurata, muttei liian orjallisesti vaan oma ikä ja vartalo huomioiden niin, että tuloksena on persoonallinen tyyli. Pukeutumisneuvoissa varoiteltiin ja moitittiin vääristä pukeutumisvalinnoista.

306 Suomen Kuvalehti 2/1917, 24–25.

307 Suomen Kuvalehti 4/1917, 61.

Ensimmäisen puolen vuoden jälkeen muotipalstoja julkaistiin vain muutaman kerran kuussa. Muotipalsta palasi lehteen vuosiksi 1923–1928 ja se sisälsi berliiniläisen muotipiirtäjän kynästä olevia muotikuvia teksteineen. Vuonna 1929 lehteen tuli naisten pukeutumista ja muotia sisältänyt Naisten nurkka -palsta, joka ilmestyi vain kolme kertaa.³⁰⁸ Tämän jälkeen lehdessä ei enää säännöllisesti käsitelty naisten pukeutumista tai muotia. Kiinnostavalla tavalla toisenlaista muodin käsittelyn tapaa edusti lehdessä vuonna 1938 julkaistu juttu ”Pukeudu kauniisti – varo muotia”, jonka tekijää ei mainita. Idealtaan juttu oli samanlainen kuin pukeutumisvalistusta antaneiden ja muotilehtien jutut, joissa varoiteltiin muodin liian orjallisesta seuraamisesta: tällöin on vaarana joutua muodin narriksi. *Suomen Kuvalehden* jutun sävy oli pisteliäämpi; väärin pukeutuneet naiset asetettiin todella epähienoon valoon. Juttu päättyi sanoihin: ”Muoti on vaarallinen houkutuslintu. Se lumoo naisia ja johtaa heidät tekoihin, joita he saavat katua, elleivät ajoissa pidä varaansa.”³⁰⁹ Muotipalsta palasi lehteen vasta sodan aikana ikään kuin tarjoamaan ”tauvoja sodan keskellä”, kuten vuoden 1944 muotikuvat oli otsikoitu.³¹⁰

Yhteenvetoa: muotidiskurssi merkitysten rakentajana

Muotidiskurssissa muodin seuraaminen esitettiin itsestään selväksi osaksi sisäislukijan identiteettiä ja sosiaalista asemaa. Muotidiskurssissa ei pyritty rationaalisivistyksellisen diskurssin tavoin kääntymään lukijoita, jotta nämä luopuisivat aiemmasta suhtautumistavasta pukeutumiskysymyksiin ja omaksuisivat uuden, vaan muodikkuus esiteltiin tavoiteltavana, joskin asemaan liittyvänä piirteenä. Muotidiskurssin voi katsoa tarjonneen lukijoille enemmän päiväunelmia, sillä muotilehtien maailmassa lukijaa ei veloitettu ensin rationaalisesti miettimään kulutusvalintojaan ja kieltäytymään muotiuutuuksista pukeutumisvalistusta antaneiden lehtien tavoin. Vaikka muotilehdet ovat Suomessa aikakauslehden konseptissa 1930-luvun tulokas, muotidiskurssiin nojaututtiin myös naisasiajärjestöjen lehdissä silloin, kun pukeutumisaiheinen sisältö oli suunnattu lehden sisäislukijoiden omaa elämäntilannetta vastaavaksi (ks. luku *Muodinorjuutta vastaan*).

Tekstin piirteiden tasolla muotidiskurssi rakentuu visuaalisen viestinnän varaan: uutta muotia esitellään kuvasarjojen kautta. Verbaalinen viestintä koostuu lähinnä otsikosta ja lyhyistä kuvateksteistä, joissa kerrotaan vaatteen nimi, materiaali ja suunnittelijan tai muotihuoneen nimi (ks. kuva 5). Tekstin rooli toimijana sosiaalisissa tilanteissa perustuu sen rooliin muodin ja muodikkuuden ihanteiden välittäjänä.

308 Suomen Kuvalehti 42/1929, 1874; Suomen Kuvalehti 44/1929, 1953–1954; Suomen Kuvalehti 48/1930, 2092.

309 Suomen Kuvalehti 41/1938, 573.

310 Suomen Kuvalehti 18/1942, 564–565; Suomen Kuvalehti 42/1944, 1202–1203.

Identifikaation merkitys tarkoittaa ”meidän” ylempien luokkien naisten identiteetin määrittelyä muotia seuraavina naisina, joille muodikas ulkoasu pitää sisällään säännöllisen voimistelun ja kauneushoidon kautta saavutetun hoikan, kauniin vartalon ja kampauksen ja meikin kautta viimeistellyn ulkoasun. Näin muodostuva tyylikäs ja huoliteltu pukeutuminen tarkoittaa yhteiskunnallisen aseman ja varallisuuden ilmaisemista ulkoasussa. Muotivaate representoidaan siis tavoiteltavana statussymbolina, ja muodikkuuden ihanteen hyväksyminen ja seuraaminen ovat itsensä selvä osa sisäislukijan elämää, sillä ne ovat yhteiskunnallisen aseman mukaista sivistynyttä käytöstä. *Haute couture* on yhtä kuin *haute culture*, korkeakulttuuri.

HOUSUT – KÄYTÄNNÖLLINEN JA MUODIKAS URHEILUVAATE

Urheiluhousumuodin saapuminen Suomeen

Housujen käyttö tuli naisten pukeutumisen urheilupukeutumisen kautta.³¹¹ Naisten urheiluvaatteiden historiaa tutkinut Patricia C. Warner (1986; 2006) on tutkimuksillaan osoittanut, kuinka housujen käyttöönotto naisten urheiluvaatteena 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa edesauttoi perinteisten sukupuoliroolien murtumista. Naisten urheiluharrastusten yleistyminen tapahtui käsi kädessä naiseutta koskevien käsitysten muutosten kanssa: heikon ja hauraan naiskäsitteksen tilalle tuli vähitellen ajatus siitä, että urheilu on keskeinen osa naisten terveyden edistämistä. Urheiluhousujen käyttöönoton myötä naisten liikkumisen konkreettiset esteet ylitettiin kun hame ei enää estänyt liikkeiden suorittamista. Tässä luvussa ja luvussa *Urheiluhousut ja modernin vapaa-ajan ihanteet* tarkastelen, miltä tämä kehitys näyttää suomalaisten naistenlehtien valossa.

Yhdysvalloissa naisille alettiin suositella 1850-luvun lopussa bloomer-puvun tapaista pukua rantapuvuksi pitkähelmaisen puvun sijaan, ja 1860-luvun puoliväliin mennessä ylä- ja keskiluokan naiset olivatkin yleisesti omaksuneet housupuvun uimapuvuksi. Samaan aikaan housut alkoivat tulla naisten ratsastusasuksi. Yhdysvalloissa ja Britanniassa housupuku tuli 1860-luvulta lähtien sisäoppilaitosten voimistelutunneilla käyttöön otettujen lahkeellisten voimistelupukujen kautta ylempien luokkien tytöille tutuksi. Useat naiset alkoivat reformaattoreiden ohjeita seuraten käyttää housuasua ja välttää korsettia ja korkeita korkoja myös muulloin urheillessaan. Koulujen ja collegejen lisäksi ylempien luokkien naiset käyttivät housuja lomahotelleissa. Koska näitä pukuja käytettiin yksityisesti, ne eivät herättäneet samanlaista huomiota kuin bloomer-puku ja muut reformipuvut. 1890-luvulla bloomer-puku palasi pyöräily- ja matkustuspuvun muodossa. Pyöräilypuvun housut olivat joko polvihousut tai housuhameen malliset housut. (Ks. Warner 2006; Cunningham 2003, 57–61, 70–73; Hargreaves 1994, 55–68; Fischer 2001, 142–146, 171; Wolter 1994, 64–66; Arnold 1999, 23.)

311 Käytän tässä tutkimuksessa urheilu-termiä, sillä sitä aikalaiset käyttivät tutkimusajankohtana. Sen rinnalla käytettiin joskus sanaa ruumiinliikunta. Liikunta-sana otettiin suomen kielessä käyttöön vasta myöhemmin. Käytän urheilu-termiä samassa merkityksessä kuin naisten urheilua ja naisten urheilupukeutumista tutkijat käyttävät englannin kielessä sanaa sport, joka on yläkäsite erilaisille urheilun, liikunnan ja pelien harrastamisen muodoille.

Anni Collan, yksi suomalaisen naisvoimistelun johtonaisista määritteli 1910 voimistelun keinoksi vapauttaa naiset muotiorjuudesta, kahlehtivasta korsetista ja nyörikengistä (Sarje 2010, 84–85). Helsinkiin 1876 perustetun ensimmäisen naisvoimistelujärjestön toimintaan haettiin alkuvaiheessa esimerkkiä ja oppia kahdesta suunnasta, Saksasta ja Ruotsista. Saksalaisen mallin mukaan voimisteltaessa naisilla oli tavalliset vaatteet eli tyköistuvat hameet, korkokengät ja korsetti. Ruotsalaista voimistelua pidettiin alkuun naisille epäsopivana, mutta siitä tuli pian vallitseva menetelmä terveyttä painottavan lähtökohtansa vuoksi: voimisteluasuna olivat polvihousut, löysä pusero ja matalakorkoiset kengät. (Laine 1984, 131–133.) Naistenlehtien voimisteluohjeiden esimerkkikuvissa naisilla olikin tutkittavissa lehdissä ensin tällaiset väljät polvipituiset tai pidemmät housut, myöhemmin nykyisen voimistelupuvun mallinen voimistelupuku.

Suomalaisissa naistenlehdissä naisten ulkokäyttöön tarkoitettut urheiluhousut alkoivat näkyä 1910- ja 1920-lukujen vaihteesta lähtien. Ensimmäisiä viitteitä housujen käytöstä naisten urheiluasuna löytyi *Naisten Äänestä*, *Naisten Lehdestä* ja *Astrasta*, jotka julkaisivat vuosien 1917 ja 1923 välisenä aikana talviurheilua käsittelevien juttujen yhteydessä kuvia housupukuisista naisista.³¹² Ensimmäinen naisten urheiluhousujen mainokseksi laskettava mainos ilmestyi *Suomen Kuvalehdessä* vuonna 1922 Stockmannin Urheilu-osaston mainostaessa urheiluvarusteita eli hamekankaita, nuttuja, suksia ja pieksuja. Housuja ei tekstissä mainittu, mutta mainoskuvaksi oli valittu housupukuisen hiihtäjänaisen valokuva. Mainoksen otsikko julisti ”Katsos vaan mikä etevä kuosi!”. Housupuku oli kaksiosainen eli se koostui polvipituisista housuista ja niiden päälle puetusta lyhyestä hameesta.³¹³ (Ks. kuva 4.) Vastaavanlaiset mainokset ilmestyivät seuraavina vuosina myös *Astrassa* ja *Kotiliedessä*. Stockmannin mainos julisti: ”Naisten urheilupuvusto – siinä ala, joka ei juurra alkuperäänsä menneiltä ajoilta, mutta joka sitä suuremmassa määrässä on juuri *meidän aikanamme* muotien suuri suosikki ja yhä ihastuttavimpien ja aistikkaimpien keksintöjen kohteena urheillevien naisten iloksi”.³¹⁴ Housuja näissä mainosteksteissä ei mainittu, mutta mainoskuvien kautta juuri housupuku merkityksellistyi ”meidän aikamme” naisten urheilupuvuksi ja housut ihastuttavaksi, eteväksi ja aistikkaaksi keksinnöksi.

Ensimmäinen pukeutumisohje urheiluhousujen käyttöön annettiin *Kotiliedessä* tammikuussa 1924. Lehden avustaja Mary Ollonqvist raportoi jutun alussa, että ulkomailta naiset käyttävät urheillessa ”hyvin yleisesti” housuja. ”Meillekin on tuo housumuoti jo saapunut”, Ollonqvist kertoi, ”mutta ei alkuperäisenä, housut ja takin käsittävänä yhdistelmänä, vaan käytetään housuja aina enemmän tai vähemmän var-

312 Naisten Ääni 6/1917, 67; Naisten Lehti 5/1921, 76; Astra 2/1923, 6–7.

313 Suomen Kuvalehti 44/1922, 1115; sama mainos myös Suomen Kuvalehti 6/1923, 155.

314 Astra 1/1926; Kotiliesi 2/1927, 61; Astra 1/1928, numeroimaton sivu etukansilehden jälkeen. Kursiivi alkuperäinen.

KATSOS VAAN MIKÄ ETEVÄ KUOSI!

Pohjolan nainen
— hiihtäjänainen —
kun varustautuu
ensi talven hiihto-
retkille, hankkii hän
hamekankaat, nu-
tut, sukset, pieksut
erikoisliikkeestä

STOCKMANN
Urheiluosasto
Helsinki - Hakasalmenk. 2

Kuva 4: Stockmannin urheiluosaston mainos
(Suomen Kuvalehti 44/1922, 1115)

talonmukaisen urheilupaidan kanssa”, hän valitti.³¹⁵ Housut representoitiin siis ulkomaisena kulttuurilainana, jota Suomessa ei osattu käyttää oikealla tavalla. Housumuodin omaksuminen väärässä muodossa lienee ollut artikkelin kirjoittamisen syytykseenä, sillä Ollonqvist tuomitsi sen jyrkästi:

Ja kuitenkin on vain ani harvoja naisvartaloita, jotka tuollaisessa asussa näyttävät sieviltä, korkeintaan aivan nuoret solakat tytöt. Ehdottomana vaatimuksena siis täytyy pitää, että jos naisen urheilupukuun kuuluu housut, sen toisena osana silloin täytyy olla alapuolelle lantion ulottuva takki.³¹⁶

Ollonqvist neuvoikin pukeutumaan hiihtäessä kudottuun urheilupaitaan ja laskotettuun hameeseen, joka ei saanut olla liian pitkä. Tällainen puku oli ”paljon yksinkertaisempi ja halvempi” kuin housupuku. Artikkelin lopussa hän kuitenkin antoi mahdollisuuden housujen käyttöön tietyissä tilanteissa:

Sillä tunnettuahan on, että varsin moni sunnuntaihiihtäjä juuri hiihtopaitaan pukeutuneena jo ensimmäisellä matkallaan on kylmettynyt ja saanut kokotalvisen yskän tai muita tauteja. Heille, s. o. yleensä henkilöille, jotka hiihtävät vain harvoin, silloinkin hitaasti, seuraansa odotellen ja hiihtomatkaltaan ehkä ajan kotiin tullen, lienee paras suositella ensin mainittua takkipukua [housupuku], jota tietysti yhtä hyvin voi käyttää takki-hame yhdistelmänä ja jonka voi varustaa kyllin lämpimäksi.³¹⁷

Juttukokonaisuuden verbaalisessa kertomuksessa hiihtopuvun valintaa neuvottiin siis ajattelemaan käytännön näkökulmasta rationaalis-sivistykselliseen diskurssiin nojautuen eli puvun käytännöllisyys ja puvun hankinnan taloudellisuus huomioiden. Koska kirjoittaja moitti suomalaisia naisia puvun vääränlaisesta käytöstä, neuvoilla voi ajatella olevan sivistyksellisen tavoite; housupuvun vääränlainen käyttö kertoi, etteivät suomalaiset naiset olleet ymmärtäneet puvun olevan tarkoitettu vain nuorille ja hoi-kille naisille. Hameen käyttö määriteltiin paremman lopputuloksen nimissä ensisijaiseksi vaihtoehdoksi. Juttuun sisältyvissä, muotilehdistä peräisin olevissa kuvissa esiteltiin kuusi naisten hiihtopukua ja kolme lasten luistelupukua, joista tyttöjen luistelu-asut olivat hameasuja. Naisten hiihtopuvuista kolme oli ”säännönmukaisena” esiteltyä, pitkistä housuista ja pitkistä takista koostuvaa pukua. ”Nuorten tyttösten” pukuina esiteltiin lyhyt hameasu ja polvihousuista ja villapuserosta koostuva asu. ”Täysikasvuisten” urheilupukuna esiteltiin myös pitkistä takista ja pitkistä hameesta koostuva asu. Visuaalista kertomusta hallitsivat siis housupuvut, joihin sisältyi pitkä takki.

Suomen Kuvalehdessä naisten urheiluhousujen käyttö alkoi näkyä talvesta 1926 lähtien, kun urheilukilpailuista ja urheilun harrastamisesta kertovien juttujen kuvissa naisilla alkoi olla housuja yllä. Huomionarvoisaa on, että eräs varhaisimmista

315 Kotiliesi 1/1924, 17.

316 Kotiliesi 1/1924, 18.

317 Kotiliesi 1/1924, 18.

naisten urheiluhousujen käytöstä kertova kuva on otettu lottien hiihtomestaruuskilpailuista.³¹⁸ *Suomen Kuvalehden* muotipalstalla naisten urheiluhousumuotia käsiteltiin ensimmäisen kerran talvella 1927 muotipalstan pitäjän Katherine Poleschkon tiedottaessa, että kaikilla ”Parisin” muotiliikkeillä on näytteillä urheilupuvustoja, sillä urheilusta on tullut muotia:

Muutamia vuosia sitten olivat nämä puvut fantastisen kirjavia, ollen edukseen suurten hotellien halleissa, mutta käytännössä jokseenkin tarkoituksettomia. Nykyään ovat urheilupuvut yksinkertaisia ja käytännöllisiä. Jokseenkin aina kuuluu pukuun housut, joko polvi- tai ”pohjoismaiset”, pitkät, nilkasta kiinteiksi rypytyt housut.³¹⁹

Muotijutun kuvitukseksi oli valittu muotikuva, jossa urheilupukuun kuuluivat pussihousut, joiden yläosa kätkeytyi pitkän takin alle. Tämän jälkeen housupuku uutisoitiin *Suomen Kuvalehdessä* muotipalstan sijaan lehden *Uutiskuvia ulkomailta* -palstalla, jossa julkaistiin vuonna 1927 Kiinan pääministerin, Akropoliin uudelleenrakennustöiden ja Berliiniin valmistuneen, Spree-joesta eristetyn uima-altaan ohella kuva housupukuisesta naisesta otsikolla ”Uutta muodin alalla”. Naisen asuun kuuluivat polvipituinen kietaisuhame, jonka alla olivat hieman hametta lyhyemmät housut.³²⁰ Talvella 1929 samalla palstalla esiteltiin urheiluasuinen ”Neiti 1929 Rivieralla. Hänellä on kudotut villaliivit, punaista ja beigeä, valkoinen paita ja flanelli... niin no – näette itse.”³²¹ Se, mitä ei tohdittu mainita, olivat pitkät flanellihousut.

Naistenlehdissä naisten urheiluhousujen käytöstä tohdittiin kertoa. Mary Olonqvist taipui vuonna 1928 loiventamaan kantaansa ja antoi urheilupukeutumineuvoja sisältäneessä jutussa naisten valita urheiluasuunsa joko hameen tai housut, ”mikä vain minkin mielestä on parempi”.³²² Seuraavana vuonna *Suomen Naisen* pakinoitsija Jeanette,³²³ innokas ja kokenut hiihdonharrastaja, pohti asiaa tunnustamalla, että ei ole vielä ryhtynyt käyttämään housuja. Tekstistä käy ilmi, että nuoremmat naiset niitä jo käyttivät, mutta Jeanette tarkasteli asiaa kokemuksensa valossa. Hän oli vuosien varrella ehtinyt nähdä monia muutoksia hiihtopukeutumisessa: pitkät toppatakit oli vaihdettu kevyempään ja lyhyempään takkiin, veljen ”sporttipaitaan” tai kudottuun puseroon; ja pitkät hameet oli vaihdettu lyhyempään. Pitkän perspektiivin perusteella hän ennusti, että ”nyt niin muodikas tuulitakki” tulee ajan myötä katoamaan, mutta housujen käytön tulevaisuudesta hän ei uskaltanut sanoa mitään.³²⁴

318 Suomen Kuvalehti 12/1928, 471–473.

319 Suomen Kuvalehti 5/1927, 190.

320 Suomen Kuvalehti 19/1927, 706.

321 Suomen Kuvalehti 5/1929, 221.

322 Kotiliesi 6/1928, 176; kursivointi alkuperäinen.

323 Nimimerkki on ilmeisesti kirjailija Tyyni Haapanen-Tallgren.

324 Suomen Nainen 2/1928, 13–14.

Oma Koti ja *Eeva* esittelivät 1930-luvun alussa naisten hiihtoasuksi myös hameen,³²⁵ mutta muutoin naisten urheiluasuina olivat 1930-luvulla niin naistenlehtien kuin *Suomen Kuvalehden* pukeutumis- ja urheiluaiheisissa jutuissa itsestään selvästi housut. Mary Ollonqvist esimerkiksi ilmoitti *Kotiliedessä* vuonna 1933:

Urheilupuvutkin ovat hieman muotivaihteluiden alaisia, mutta kaikesta huolimatta on naisen hiihtopuku vuosi vuoden jälkeen housupuku, eikä se siitä luultavasti pian tule muuksi muuttamaan. Housuthan ovat hameeseen verrattuina paljon mukavimmat niin hiihtoa kuin mitä muuta urheilua hyvänsä harrastettaessa.³²⁶

Jos joku ei ”ennakkoluuloista tai muusta syystä” katsonut voivansa käyttää housupukua, neuvoi Ollonqvist pukemaan housut ja hameen päällekkäin, jolloin polvipiituiset housut jäivät kellohameen mallisen hameen alle piiloon. Jutun kuvituksena olevissa valokuvissa esiintyi vain housupukuisia hiihtäjättäriä, eli visuaaliseen kertomukseen hamevaihtoehtoa ei nostettu.³²⁷ Housut määritteli oikeaksi ja ainoaksi hiihtopuvuksi myös *Kotiliettä* avustanut voimistelunopettaja Maija Impola. Hän kuvasi vuonna 1934, että ”[n]oin kymmenen vuotta taaksepäin oli housupukuinen hiihtäjätär harvinaisuus. Nykyisin alkavat taas hamepukuiset olla vähemmistönä.”³²⁸ Tämän vähemmistön edustajille – tai kenties miehille – Impola ilmoitti hyvin painokkaasti, että naisten tulisi käyttää hiihtäessä housuja:

Olen kuullut monen henkilön, joka ei itse hiihtoa harrasta, halveksivasti hymähtävän housujen käytölle. Heidän mielestään se on vain jonkinlainen uusi muotihulluus. Mutta kuka kerran on saanut kunnolliset hiihtohousut jalkaansa, hän ei niitä enää hameeseen vaihda. Ne ovat suojaiset ja lämpimät, sekä myös suovat käyttäjälleen suuremman liikkumisvapauden kuin hameessa hiihtäessä.³²⁹

Housujen käyttöä korosti myös esimerkiksi ”Hiihtopukumme” nimellä otsikoitu, 1930-luvun alussa julkaistu juttu, jossa housupukuisia hiihtäjättäriä esittävät valokuvat oli sijoitettu aukeaman vasemmalle sivulle. Taitollisen ratkaisun kautta korostui housujen merkitys vaatteena, jonka käyttö on urheilupukeutumisen lähtökohta, ei suunta.³³⁰

Muutoin valistuksellisen pukeutumisneuvonnan linjaa edustaneessa *Oma Koti* -lehdessä hiihtohousut olivat muotikysymys. Tämä tuotiin esiin muun muassa silloin, kun *Oma Koti* -lehti esitteli pitkästä hameesta ja takista koostuvan talvikävelypuvun. Sen kerrottiin soveltuvan kävelypuvuksi sellaisille naisille, ”jotka eivät muo-

325 *Oma Koti* 1/1932, 12.

326 *Kotiliesi* 22/1933, 754.

327 *Kotiliesi* 22/1933, 755.

328 *Kotiliesi* 22/1934, 828.

329 *Kotiliesi* 22/1934, 828.

330 *Kotiliesi* 22/1933, 754–755.

Kuva 5: Naisten talvimuotia Eevassa (Eeva 1/1938, 15)

dista huolimatta halua käyttää housuja³³¹ Lauseen muotoilu paljastaa, että naisten tuli talviurheilupukeutumisessaankin seurata muotia, ja että muoti määräsi käyttämään housuja. 1930-luvulla Pariisin ja muiden Keski-Euroopan maiden muotialongit toivatkin naisten pukeutumiseen yhä runsaammin erilaisia urheilu- ja vapaaajan housuja (ks. esim. Wolter 1994, 250–254).

Eevassa ”mondääninaisen” täydelliseen hiihtovarustukseen kuului norjalaismallinen housupuku ”värikkäine jersey-puseroineen ja illan kyläiloitteluun muodin vaihteluista piittaamaton biberkauluksinen nahkasisustein urheilutakki³³² Muotilehdet esittelivät joka vuosi uusimman pariisilaisen tai suomalaisten muotialonkien hiihtomuodin piirteitä (ks. kuva 5). Pariisilaiseen hiihtomuotiin hameet eivät kuulu-

331 Oma Koti 3/1933, 73.

332 Eeva 1/1934, 8.

neet, joten muodinmukaisen naisen tuli käyttää hiihtäessä housuja. Visuaalista kerontaa painottavan muotidiskurssin mukaisesti hiihtopuvuista esiteltiin vain materiaalit ja muotialongin tai suunnittelijan nimi. *Hopeapeilin* Viiva jatkoi *Oma Koti* -lehdessä tutuksi tullut linjaa kertomalla muotidiskurssiin nojautuen, että housupukukin on tyylikäs:

Tämän talven hiihtopuvut ovat usein kaksiosaisia, siten että miehusta, pusero, takki tai liivit, on nahkaa tai eriväristä kangasta kuin housut. Uusinta on valkoinen joko housuina tai puserona, väliin kokopukunakin. Oheisessa kuvassa on valkoinen nahkatakki tummien golf-housujen yhteydessä. Urheilukengissäkin on väliin valkoista nahkaa jonkin toisen värin ohella.

Naisen ja miehen hiihtopuvut ovat ulkonaisesti katsoen samanlaisia, erilaisuus piileekin vain leikkaustavan salaisuuksissa.³³³

Housujen suositeltavuus kävi ilmi viimeistään *Hopeapeilissä* vuoden 1939 alussa, kun lehden urheilumuotia esittelevässä jutussa kerrottiin, että ”[h]ameitakin käytetään tänä talvena housujen asemesta, mutta ne ovat tavattoman lyhyitä, vain kaunissääristen, solakoiden nuorten tyttöjen koreudeksi”.³³⁴ Käsitys hameen ja housujen sopivuudesta naisvartalolle oli siis kääntynyt toisin päin ja housujen käytöstä oli tullut se sievempi vaihtoehto.

Kesäaikaan naisille mainostettiin ranta- ja retkeilyhousuja vapaa-ajan vaatteiksi. *Kotilieden* Osto-osasto mainosti rationaalis-sivistykselliseen diskurssiin nojaten rantapukujen olevan ”kesäiseen ulkoiluun ja rantaelämään paljon käytännöllisempiä kuin leningit”. Osto-osaston valikoimiin kuului yksiosaisia haalaripukuja ja kaksiosaisia, leveälahkeisista housuista ja puserosta tai jakusta koostuvia pukuja (ks. kuva 6). *Suomen Naisen* ja *Kauneudenhoitolehden* muotipalstoilla esiteltiin kesällä 1932 housuhameita ja lyhytlahkeisia rantahousuja rantapyjamien rinnalla sillä ”mondääninainen” oli jo kyllästynyt housuihin ja hankkinut avoselkäisen rantahameen, jonka alla olivat hameen kankaasta tehdyt housut.³³⁵ *Kotiliedessä* mainostettiin pitkälahkeisia rantahousuja sekä annettiin ohjeita niiden valmistamiseen vuoteen 1939 asti, mutta *Eeva* ilmoitti jo kesällä 1934, että ”[p]itkälahkeisen rantapuvun tuomitsee viimeinen muoti kutteriin”.³³⁶

Eevassa ja *Hopeapeilissä* esiteltiin myös suunnistukseen, ammuntaan ja vaellukseen sopivia lämpimiä polvipituiset housut sisältäviä syksyisiä urheiluasuja. Housujen päälle oli tosin tarkoitus pukea polvipituinen hame.³³⁷ Myös pyöräily vaati naisilta housujen käyttöönottoa. Puuvillatehtaiden Myyntikonttori (PMK) mainosti pyöräilyhousuja kertomalla seuraavan tarinan rouva Kekkosesta: rouva Kekkonen ei ollut mitenkään urheilua ja retkeilyä vastaan – päinvastoin – mutta housupukujen

333 *Hopeapeili* 1/1937, 27.

334 *Hopeapeili* 1/1939, 18.

335 *Suomen Nainen* 6/1932, 93; *Kauneudenhoitolehti* 2/1932, 14–15.

336 *Eeva* 6/1934, 16.

337 *Eeva* 11/1937, 14–15, 47; *Hopeapeili* 9/1937, 26–27.

Poikamaisen reippaat ranta- ja ulkoilupuvut

tulevat tänä kesänä valtasuosioon Suomessa.

Kaikki merkit viittaavat siihen. Eikä ihmekään: Nehän ovat kesäiseen ulkoiluun ja rantaelämään paljon käytännöllisempiä kuin leningit. Ne tuovat naisten ulkoasuun annoksen veikeää poikamaisuutta, mutta niissä on toisaalta myös naisellista viehkeyttä ja ennen kaikkea: silmiä hivelevää kesäistä väri-iloa.

»Merityttö« — purjehdus- ja rantapuku valkeaa pikeettä, koristeltu tummansinisistä. Pukuun kuuluvaa hihatonta puseroa voi käyttää myös valkean tai sinisen hameen kera. Hinta 87:—.

Purjehduslakkki, valkeaa pikeettä. Hinta 14:— (Tilattaessa on ilmoitettava pään ympärysmitta.)

»Kukka« — kesäisen iloinen rantapyyjämä kukkakaista kreponettia. Saatavana seuraavia pohjavärejä: vihreä, punainen ja musta. Hinta 100:—.

Eri numerojen mitat ovat seuraavat:

	N:o 42.	N:o 44.	N:o 46.
Koko pituus	135 cm	140 cm	145 cm
Rinnan ympäryys	100 »	105 »	110 »
Housun sivun pituus vyötäröltä	97 »	100 »	103 »
Lantion ympäryys	115 »	120 »	125 »
Hihan pituus olkasaumasta	58 »	60 »	60 »

Edellisiä pienempien tai suurempien numeroitten mitat ovat suhteellisesti suuremmat tai pienemmät.

Kotilieden tilaajat saavat pukujen hinnoista 5% alennuksen, kun liittävät tilaukseensa lehden takakannesta irroitettua osoitelippunsa.

Irroitettava tilauslippu tulee avoimessa kuoressa 40 p. postimerkillä.

Kotilieden Osto-osasto, Helsinki, Boulevardi 12.

Lähetäkää minulle postiennakkona .

»MERITYTÖ«-purjehduspuku N:o

»KUKKA«-rantapyyjämä N:o

»ANNIKKI«-ulkoilupuku N:o

Purjehduslakkki. Ympärysmitta cm.

Nimi:

Osoite:

Toisessa paikassa lehtä on esitetty Kotilieden toimituskuntaan kuuluvien asiantuntijain valitsema käytännöllisiä suojuspukuja. Arvattavasti kuitenkin monet naiset — varsinkin ne, jotka aikovat viettää kesälomansa jossakin kylpyläpaikassa — kaipaavat jotakin hieman sievempää ja sanoisimmeko »yllellisempää». Siksi Kotilieden Osto-osasto on hankkinut lehden lukijattaria varten kolme näppärää ulkoilu- ja rantapukua. Vahinko vain, että niiden väri-kauneus ei kuvissa pääse lainkaan näkyviin.

»Annikki« — urheilu- ja purjehduspuku. Siihen kuuluu punaisin napein varustettu valkea liivi sekä takki ja housut sinistä gabardinaa. Tämä puku sopii hyvin monenlaiseen käyttöön. Siihen kuuluvaa liivitä — sekä myös jakkua — voi pitää erikseen lenkinkien kanssa. Hinta 148:—.

Puku on saatavissa myös kokonaan valkoisena, jolloin sen hinta on 130:—.

Ilmoitussivu

Kuva 6: Kotilieden osto-osaston tarjoamia rantapukuja (Kotiliesi 11/1931, 518)

käyttö oli hänestä tässä tarkoituksessa sopimatonta. ”Eivät housupuvut sovi naisille”, hän ajatteli. Ratkaiseva käänne tapahtui kun hän maaseutuasunnolle tultuaan kaatui polkupyörällä. Heti seuraavana päivänä hän kävi kaupungissa ostamassa PMK:n kangasta koko perheelle housupuviiksi. ”Sen jälkeen lapset saivat mellastaa niin paljon kuin halusivat puvuista huolehtimatta – ja rouva Kekkonen omasta puolestaan o l i t y t y v ä i n e n voidessaan nyt tehdä pyörämatkoja ja työskennellä puutarhassa pilaamatta hyviä kesäpukujaan...”³³⁸

Pukeutumisneuvontaa antaneista lehdistä *Naisten Lehti*, *Emäntälehti* ja *Toveritar* eivät käsitelleet naisten urheiluhousujen käyttöä. Muiden pukeutumisneuvontaa antaneiden sekä muotilehtien kautta välittyy vaikutelma siitä, että housujen käyttö niin talvi- kuin kesäurheilu- sekä rantavaatteena löi itsensä läpi 1930-luvulla. Pu- keutumisneuvontaa antaneissa lehdissä urheiluhousujen käyttöä perusteltiin ratio- naalisilla argumenteilla: ne ovat hiihtäessä käytännöllisemmät kuin hame. Muotileh- dissä urheilu- ja vapaa-ajan housujen käyttöä perusteltiin muotidiskurssiin nojau- tuen: housut esitettiin ainoana muodin mukaisena vaihtoehtona, eikä muista vaihto- ehdoista keskusteltu. Tässä luvussa käsittelen talviurheiluhousujen käyttöön kannus- tavan, sekä rationaalis-sivistykselliseen diskurssiin että muotidiskurssiin nojautuvan lehtikirjoittelun taustoja ja todellisuutta, jota sen kautta luotiin. Aluksi luon katsa- uksen niihin kansanomaisen ajattelun piirteisiin, joiden mukaan jo naisten alushou- sujen käyttö oli tuomittavaa.

Kansanomainen suhtautuminen housujen käyttöön

Alushousut

Kansan pukeutuminen ei ollut Suomessa vielä 1800-luvulla erikoistunut alus- ja päällysvaateiksi vaan samaa paitaa käytettiin yötä päivää, sekä kesällä että talvella. Varsinkin lapsilla nykyisin alusvaatteeksi ymmärretty paitamekko saattoi olla yk- sinomainen vaate erityisesti lämpimään aikaan. Tyttöjen ja poikien pukeutuminen eriytyi pikkulapsi- iän jälkeen, kun pojat alkoivat käyttää housuja 7–15 vuoden ikäi- senä. Naisilla ei välttämättä ollut erikseen alushametta, vaan alushameena käytettiin vanhaa päällyshametta tai päällyshameen alla oli pelkkä rohdinpaita. Varhaisempina aikoina alushametta ei käytetty lainkaan. Myös miesten pukeutumisessa alus- ja pääl- lysvaatteiden eriytyminen tapahtui myöhään, sillä 1800-luvulla miehillä saattoi olla jalassaan vain yhdet housut. Housuissa voi tosin olla vuorikangas. Alushousut tulivat kansan miesten pukeutumiseen vasta 1800–1900-lukujen vaihteessa. Ennen alushou- sujen omaksumista saatettiin talvella käyttää päällyshousujen alla lämmikkeenä ke-

338 Kotiliesi 12/1936, 503.

sähousuja. Säätyläismiehillä alushousuja oli jo 1600- ja 1700-luvuilla, mutta kansan miehille sitä ei sallittu ylellisyyslakien nojalla. Esimerkiksi 1793 Nastolan pitäjänkokouksessa oli käsitelty alushousuasiasa ylellisyysäännösten rikkomisena, sillä oli huomattu, että miehet eivät enää tyytyneet sarkavaatteisiin vaan halusivat käyttää myös alushousuja. Kaupunkien työläismiehillä alushousut yleistyivät 1800-luvun kuluessa ja käsityöläismiehet ovat saattaneet käyttää alushousuja vain pyhäpuvun kanssa. (Heikinmäki 1967, 7–16.)

Naisilla alushousut tulivat 1810-luvulla käyttöön säätyläisnaisten keskuudessa. Käsityöläisnaisilla ne yleistyivät 1800-luvun puolivälissä, mutta maaseudulla vasta 1880- ja 1890-luvuilla, paikoin vasta vuosisadan vaihteessa tai 1910-luvulla. Savossa ja sitä pohjoisempana alushousut ovat yleistyneet vasta 1920- ja 1930-luvulla. Usein nuoret tytöt omaksuivat alushousujen käytön vanhempia naisia ennen, ja tiedetäänpä joidenkin iäkkäiden naisten olleen ilman alushousuja vielä 1960-luvulla. Heikinmäen mukaan 1880–1890 syntyneet ovat ensimmäinen varsinainen housujen käyttäjäpolvi, joka tottui niihin lapsuudessaan ja teetti ne myös lapsilleen. Aluksi alushousut olivat haaroista avoimia eli kahdesta vyötäröltä kiinni olleesta lahkeesta koostuvia avohousuja. Umpihousut yleistyivät 1910-luvulla, mutta avohousuja on käytetty vielä 1960-luvullakin. Avohousuja käytettäessä naiset voivat jatkaa entistä tapansa virtsata seisoaltaan, mutta umpihousut estivät tämän. (Heikinmäki 1967.)

Alushousujen hitaalle yleistymiselle on useita syitä. Alushousuja vastustettiin muun muassa ylellisyytenä ja turhamaisena säätyläisten tapojen tavoitteluna. Housukankaan kutomista saatettiin pitää osoituksena tekemisen puutteesta. (Heikinmäki 1967.) Ylellisyyskritiikki oli 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa kansan keskuudessa tyyppillinen tapa reagoida uusiin, säätyläisiltä peräisin olleisiin pukeutumistapoihin ja muoteihin. Ylellisyystavaroiden ja rahantuhlauksen kritisoinnin taustalla oli niin uskonnollista kulutuskritiikkiä kuin yleistä kritiikkiä säädyn vastaista käyttäytymistä kohtaan. Uutuustuotteiden ja -vaatteiden hankinta tuomittiin turhaksi rahankulutukseksi ja hienosteluksi, sillä niiden tulkittiin kertovan materiaalien arvojen asettamisesta henkisten arvojen edelle. Kansanteologisen kulutuskritiikin näkökulmasta maallinen oli turhaa ja sellaisena syntistä. Säädynmukaisten pukeutumistapojen noudattaminen oli kansan kohdalla merkki säästäväisestä luonteesta; uusien muotien seuraaminen taas kertoi talouden huonosta hoidosta ja naisten kohdalla kevytmielisyydestä. (Mikkola 2009a; 2009b, 211–214, 239–252.)

Alushousut koettiin myös tarpeettomina, mikä on siinä mielessä perusteltua, että suomalaisnaiset ovat asuneet lämpimissä hirsituovissa ja he ovat toimittaneet pääosan talviajan tehtävistään tulisijan lähellä. Niin kauan kuin asuttiin savupirtissä, on vaatteita pidetty vähän ja vasta ulos lähdetessä on puettu enemmän päälle. Maaseudulla ensimmäiset alushousujen käyttäjät olivat naisia, jotka alkoivat käyttää niitä olosuhteiden pakosta, sillä ongelmalliseksi housuttomuus muodostui vasta talvella ulko-

töitä tehtäessä ja tytöillä koulumatkalla. Vettä kaivosta noudettaessa, nuotalla ollessa ja muita miesten töitä tehtäessä naisten polvet olivat ruvella hangessa kahlaamisen vuoksi ja he kärsivät myös kylmettymisestä. Naisvaltaisissa perheissä naiset joutuivat osallistumaan myös metsän kaatoon ja ajoon ja rahdinajoon. Näitäkin töitä heidän tiedetään tehneen housuttomina. Alushousuja on korvattu käyttämällä sukanvarsia sääriensä ja reisien suojana tai käärimällä villaliinoja jalkojen suojaksi. Miesten alushousuja on käytetty tilapäisesti talvitöissä. Ilman alushousujakin tultiin toimeen, sillä hameet olivat pitkiä, ja niitä saatettiin käyttää useampia päällekkäin. Talvisaikaan on käytetty myös turkis- tai toppahameita. Ongelmallisemmaksi tilanne alkoi muuttua muodin lyhetessä ja kansakoulujen yleistyessä maaseudulla. Koulua käyville tytöille oli hankittava housut viimeistään pakkasten tultua. Housujen tekeminen koulukäsityönä vakiinnutti niiden käyttöä tyttöjen parissa. (Heikinmäki 1967; Mikkola 2009a, 42.)

Aikuisina alushousuja käyttämään alkaneet naiset kokivat ne hankaliksi ja ”orjuuttaviksi”, eivätkä halunneet panna jalkojaan tämän ahtaana koetun vaatteen ”vanguiksi”. Kaikki naiset eivät oppineetkaan housuja käyttämään. Alkuaikoina housuja ei osattu leikata ja ommella, joten esimerkiksi paksut saumat tekivät housuista epämuokavat. Koulutyttöjen mielestä alushousuista oli vain haittaa, sillä lumihangessa kahlatessa ne kastuivat ja jäätyneinä palelsivat enemmän kuin lämmittivät. Housuja käytettiin aluksi vain erityistilanteissa eli vierailuille, markkinoille, kirkkoon tai kouluun mentäessä, muuten oltiin ilman. Aluksi housuja on käytetty vain talvisin, ja näin tekivät vielä 1930-luvulla jotkut vanhemmat naiset. Päälysvaatteiden tavoin niitä käytettiin vain tilapäisesti ulkoilmaan lähdetessä tai tilanteissa, joissa piti pukeutua hyvin. (Heikinmäki 1967, 42–46, 80–81.)

Housujen käytön esteenä oli myös häveliäisyys. Housuja salailtiin ja hävettiin – ne muun muassa pestiin ja kuivattiin salaa – koska ne lähestyivät seksuaalista aluetta, joka 1800-luvulla oli tabu. Alushousuja pidettiin säädyttöminä, sillä paradoksaalisesti niiden käyttö liitettiin löyhään moraliin. Alushousuja pidettiin tekosiveellisyytenä, sillä ajateltiin, että ihmisellä piti olla itsellään sen verran ryhtiä, ettei niitä tarvinnut. Vanhemmat naiset vihjailivat, että alushousut eivät kuitenkaan yksistään auta, vaikka niitä olisi kahdet päällekkäin. Eräskin vanha mummo kommentoi tyttöjen alushousujen käyttöä, ettei sitä ”pyydystä” pidetty polven päässä silloinkaan, kun ei ollut housuja, mutta nyt sitä eivät löydä etevimmäkään. Housut haluttiin salata varsinkin miehiltä, joiden suhtautumista asiaan kuvaavat heidän keksimänsä pilkkanimet naisten alushousuille: uloslämpiviävät housut, kartiinit (ikkunaverhot), länkihousut ja ukkosen iskemät. (Heikinmäki 1967, 46–47, 77; Mikkola 2009a, 43; Mikkola 2009b, 251–252.)

Toisaalta alushousuttomuus mahdollisti ylikuonnollisen naisen väen hyödyntämisen. Kansanomaisen uskomuksen mukaan naisen väki sijaitsi naisen sukupuo-

lielimissä. Sukupuolielinten paljastaminen oli keino käyttää naisen väkeä esimerkiksi lasten tai karjan suojelemiseen tai kalaonnan takaamiseen. Pois kotoa lähdettäessä äiti suojelei lapsensa matkan ajaksi harakoimalla nämä eli harppaamalla lattialle makaamaan asetettujen lasten yli. Laskettaessa kesällä lehmiä ja lampaita laitumelle nainen suojelei ne virtsaamalla niiden päälle. (Ks. Stark-Arola 1998, 119–122, 163–178.)

Päälyshousut

Naisten päälyshousujen käytöstä on vain vähän tutkimustietoa olemassa. Se tiedetään, että Suomessakin on tuomittu naisia oikeudessa housujen käytöstä (ks. luku *Housupukeiset naiset: ristiinpukeutujia*). Samoin on tiedossa, että suomalaisellakin maaseudulla on elänyt miesten vaatteisiin eli housuihin pukeutuneita ja miesten töitä tehneitä miesmäisiä naisia, joita nykyään kutsuttaisiin ristiinpukeutujiksi tai sukupuolen sekoittajiksi (ks. Löfström 1999, 71–92; Oittinen 1999, 54–55). Kansannaiset ovat 1800-luvulla voineet pukea housut yllensä esimerkiksi työskennellessään riihessä, jossa yleensä käytettiin vanhoja ja kuluneita vaatteita. Housujen käyttöä ei ole tässä tarkoituksessa pidetty kuitenkaan sopivana; vanhan kansan mielestä naisten housujen käyttö oli maailmanlopun enne. (Lönnqvist 1972, 285.) Miesten housut olivat kansanomaisessa kulttuurissa vahvoja symbolisia ja maagisia merkityksiä sisältänyt vaate, sillä niihin katsottiin sisältyvän miehen sukupuolielimissä sijaitseva miehen väki. Karjan suojelemiseksi lehmiä läiskittiin miesten housuilla, tai miesten housut asetettiin navetan oven päälle, kun lehmiä laskettiin kesällä laitumelle. Miehen väen toivottiin myös edistävän lehmien hedelmöitymistä. (Stark-Arola 1998, 163.)

Naisten housujen käyttö nousi Suomessa esiin vuoden 1918 sisällissodan aikaan, kun punakaartin aseelliseen toimintaan osallistuneet naiset herättivät housupuvullaan ja polkkatukallaan huomiota niin punaisten kuin valkoisten keskuudessa. Punaisten keskuudessa naisten osallistumista kaarteihin pidettiin aluksi arveluttavana ja naisia epäsiiveellisinä, ja heidän katsottiin häpäisevän vallankumouksen maineen. Sodan kuluessa naiset muuttuivat työväenluokan pelastajiksi. Heidät kuvattiin rohkeiksi ja kuolemaa pelkäämättömiksi, taitaviksi aseenkäyttäjiksi ja miehiä aatteellisemmiksi taistelijoiksi. Valkoisten puolella punakaartin naisia kauhisteltiin. Heitä väitettiin innokkaimmiksi kiduttajiksi, ja heitä pidettiin moraaliltaan rappeutuneina ”ryssän morsiamina”; lievimmillään punakaartilaisista tehtiin naurunalaisia ja heitä halveksittiin. Valkoisten sisällissodassa käyttämässä sotapropagandassa koko vastapuoli leimattiin ”metafyysisen pahan edustajiksi”, eläimellisiksi raakalaisiksi. Vallankumouksen kukistumisen jälkeen naisia kohdeltiin alentuvasti ja julmasti, sillä juuri

heitä pidettiin pahan alkuna ja juurena. (Paavolainen 1967, 201, 205; Piironen-Honkanen 2006, 82–85; Peltonen 2003, 140–144; Turunen 2005, 82, 176–182; Lintunen 2006, 24–34; Hakala 2006, 13, 122–127.)

Halveksuva pilkkanimi ”ryssänmorsian” annettiin alun perin venäläissotilaiden kanssa seurustelleille suomalaisnaisille, jotka löydettiin venäläisten varuskunnista riisuttaessa venäläisiä aseista. Nämä naiset joutuivat julkisen koston kohteeksi. Fyysisen väkivallan sijaan kosto suuntautui hiusten menettämiseen ja muuhun julkiseen häpäisemiseen. Suhtautumista värittivät aikakaudelle tyypilliset rotuhygieeniset piirteet, sillä naisista pelättiin polveutuvan Suomeen rotua huonontava ja kuntoa alentava sekasuku. (Uola 1998, 267–268.) Näitä näkemyksiä esitettiin sodan jälkeen niin punakaartin naisista kuin punaisista naisista yleensä ja vaadittiin näiden ”naarassusien” poistamista yhteiskuntaa saastuttamasta. Jyrkimmissä arvioissa koko sotaa pidettiin punaisten naisten syynä, sillä he olivat vastuussa sosialismin leviämisestä uuteen sukupolveen. (Ks. esim. Lintunen 2006, 24–29.)

Myöhempi tutkimus (mm. Piironen-Honkanen 2006; Lintunen 2006; Hakala 2006; Hoppu 2008) on osoittanut, että punakaartin naiset olivat tavallisia nuoria työläisnaisia. Heidän pukeutumisen vaihteli, sillä kukin hankki pukunsa itse. Sodan kuluessa osa vaihtoi pitkän hameen housuihin ja leikkasi hiukset polkkatukaksi. Housuja käytettiin, koska ne olivat käytännöllisemmät, mutta niitä pidettiin myös aatteellisena valintana, vallankumouksen symbolina, josta ei myöhemmin vankeudessa haluttu luopua kuoleman uhallakaan. (Piironen-Honkanen 2006, 53; Lintunen 2006, 33–34.)

Sotapropagandassa housujen käytöstä tuli ratkaiseva tekijä naisten tekojen tuomittavuutta arvioitaessa. Sodan jälkeen tehdyissä kuulustelupöytäkirjoissa suoje-luskuntalaiset mainitsivat erikseen, oliko vangittu nainen kiinni jäädessään pukeutunut miesten housuihin ja takkiin, sillä tämä kapinallisten naisten omituisuus hämmensi kuulustelijoita ja kirjattiin siksi ylös. Housuihin pukeutuneet joutuivat useimmiten vangituiksi, mutta se ei johtanut automaattisesti ampumiseen, kuten kertomuksissa väitettiin. Naisten osuus teloitetuista oli 4,3 prosenttia eli huomattavan suuri määrä, sillä heidän osuutensa asekaarteista oli vain kolmisen prosenttia. Syynä tähän oli se, että naispunakaartit osallistuivat sodan loppuvaiheen taisteluihin, ja miesten housuihin pukeutuneina heidät oli vangittuina helppo tunnistaa punakaartilaisiksi. Naiset pyrkivätkin suojautumaan ennen pidätystä vaihtamalla housut hameeseen ja peittämällä polkkatukan liinalla. (Paavolainen 1967, 200–201; Piironen-Honkanen 2006, 82–85; Peltonen 2003, 140–144; Tikka 2004, 344; Turunen 2005, 180–181.)

Maailmansotien välisen ajan hiihtoinnostus Suomessa

Naistenlehtien ohjeista ei jää epäselväksi, että naisten tuli käyttää urheillessa housuja. Pukeutumisneuvontaa antaneissa lehdissä urheiluhousujen käytön suosittelu oli rationaalis-sivistyksellisen pukeutumisneuvonnan kanssa; housut olivat käytännöllisempi, lämpimämpi ja terveellisempi vaihtoehto kuin hame. Muotilehdissä urheiluhousut olivat muodin mukainen vaihtoehto, muista ei edes keskusteltu. Molemmissa diskursseissa urheiluhousujen käyttö määrittyi nykyaikaiseksi pukeutumisolinnaksi, mikä oli uudenaikaista elämäntapaa edustavissa lehdissä painavin argumentti housujen käytön puolesta. Tärkein syy *urheiluhousujen* hankkimiseen oli kuitenkin se, että nykyaikaisten naisten tuli harrastaa urheilua, millä tarkoitettiin ensi sijassa hiihtoa. Neuvoessaan ensimmäisen kerran, vuonna 1924, *Kotilieden* lukijoita hiihtopuvun hankinnassa Mary Ollonqvist alusti aiheen käsittelyä sillä, että ”Suomi on urheilumaa – senhän koko maailma tietää”:

Eivätkä täällä urheile yksin miehet, jotka mainettamme kuljettavat olympialaisten kilpatanterille, vaan myöskin naismaailma, ainakin nuorempi polvi, harrastaa monipuolista sekä kesä-että talviurheilua.

Joulun aikaan, kun jää alkaa siintää kiinteän siniseltä, kun hanget käyvät yhä paksummiksi ja varsinkin sitten, kun aamut käyvät valoisiksi, vetää vastustamaton halu meitä joko suksin, kelkoin tai luistimin ulos raikkaaseen ilmaan.³³⁹

Urheiluhousujen käyttöön ohjaamisen perusteena naistenlehdissä oli se, että ”vastustamaton halu” veti suomalaiset talvisin urheilemaan. Hiihdon harrastaminen määritteli nykyaikaa ja erityisesti nykyaikaista naista, ja urheiluhousujen käyttö oli aktiivisen, sekä yhteiskunnallisen että liikunnallisen vapauden saavuttaneen naisen tunnusmerkki. Esimerkiksi *Astran* toimittaja kertoi 1920-luvulla, että sata vuotta aiemmin naisten urheilu oli tuntematon käsite, ja että ruotsalaisen naisasianaisen Frederika Bremerin nuoruudessa nuoret naiset eivät edes saaneet liikkua ulkona talviaikaan. ”Med vilken häpnad skulle inte de ha betraktad sportkvinnan av i dag, som iklädd vacker, färgrik sportmundering och knäkort byxkjol hurtig utnyttjard sportlivets rika möjligheter.”³⁴⁰ Samaan tapaan nykyaikaa kuvattiin myös *Suomen Kuvalehdessä*.³⁴¹ Myöhemmin *Astrassa* todettiin, että jos joku ulkomaalainen saapuisi nyt Suomeen, hän luultavasti raportoisi, että kaikki pukeutuvat housuihin, niin miehet kuin naiset, ja että yleisin liikenneväline ovat sukset.³⁴² Talvisin lehtien kansikuvien aiheena olivat hiihtoretkeilevät naiset tai perheet.

339 Kotiliesi 1/1924, 17.

340 Astra 2/1923, 6.

341 Suomen Kuvalehti 51–52/1931, 2140–2141.

342 Astra 5/1931, 106.

Maailmansotien välistä aikaa on kutsuttu Suomessa hiihtourheilun suureksi nousukaudeksi. Kilpa- ja kuntohiihto saavuttivat tuolloin ennennäkemättömät mittasuhteet urheiluseurojen, suojeluskunnan, työväenliikkeen, aatteellisten yhdistysten ja yritysten kannustaessa suomalaisia ladulle. Urheilujärjestöt, Suomen Voimistelu- ja Urheiluliitto (SVUL) ja Työväen Urheiluliitto (TUL), asettivat ensisijaiseksi tavoitteekseen tehdä hiihdosta kansalaistapa tai luokkatietoisien työläisen vankka totutus. Käytännössä kilpaurheilutoimintaan panostettiin kansainvälisten urheiluvoittojen saavuttamiseksi, mutta virallisessa ohjelmassa huippu-urheiluun panostaminen määriteltiin toissijaiseksi tavoitteeksi; sen tehtäväksi määriteltiin kansalaisten ja työläisten innostaminen harrastamaan hiihtoa. Hiihtoharrastuksen levittämiseksi SVUL ja TUL alkoivat järjestää vuodesta 1922 lähtien yleisiä hiihtokilpailupäiviä eli ”hiihdon propagandapäiviä”. Kaikkien suomalaisten saamiseksi ladulle hiihtopäivien ja hiihtokilpailujen sarjavalikoimasta tehtiin lavea: yleisen sarjan lisäksi kilpailtiin yli 45- ja yli 35-vuotiaiden ikämiesten, naisten, nuorukaisten ja poikien sarjoissa. (Heikkinen 1981.) Hiihtoinnostuksen seurauksena Suomen kouluihin tuli hiihtoloma 1930-luvulla: oppikouluihin 1934 ja kansakouluihin 1935. Loman tarkoituksena oli tarjota koululaisille mahdollisuus terveyden ja kunnon vaalimiseen talviurheilun, erityisesti hiihdon parissa. (Heikkinen 1981, 70; Tuomaala 2004, 241.) Käytännössä se vahvisti ajatuksen siitä, että hiihdon harrastaminen on jokaisen suomalaisen velvollisuus.

Hiihtourheiluun panostamisen taustalla oli useita ideologioita ja poliittisia syitä. Sotien välisen ajan hiihtoharrastuksen nousua tutkineen Antero Heikkisen mukaan kuntourheilun painottaminen urheiluliittojen tavoitteissa ei ole yllättävää, sillä uuden hiihtokäsityksen omaksuminen tapahtui ensimmäisenä suojeluskuntajärjestössä, jossa massojen valmentaminen oli järjestön keskeisen päämäärän kannalta ensisijaista. Urheileminen kouli miehiä fyysisesti kykeneviksi taistelijoiksi, mutta se nähtiin myös keinona houkuttaa miehiä jäseniksi, sillä pelkän sotilaskoulutuksen ei uskottu ajan mittaan voivan ylläpitää suojeluskuntaharrastusta. Suojeluskuntaurheilussa keskityttiin tietoisesti muutamiin sotilaskoulutuksen kannalta keskeisiin lajeihin, joista hiihto oli ylivoimaisesti tärkein. Suojeluskuntain yliesikunnan ja suojeluskuntapiirien urheilujohtajat tekivät alusta lähtien lajin harrastuksen lisäämiseen ja miesten hiihtotaidon kehittämiseen tähtäävää propagandatyötä. Suojeluskuntajärjestön tavoitteena oli levittää ”yleiselle kansanterveydelle tärkeää” hiihtoharrastusta ja kehittää voimakkaasti maan hiihtokulttuuria. 1930-luvulla hiihdon asemaa nostettiin entisestään samalla kun yleisurheilu ja pesäpallo poistettiin järjestön valtakunnallisten mestaruuskilpailujen ohjelmasta. Kalevalan 100-vuotisjuhluvuonna Suojeluskuntajärjestö toteutti viestihiihdon Sortavalasta Helsinkiin. Tapahtumalla koettiin olevan tärkeä merkitys hiihtourheilun propagoimiseksi sekä ”tehostamaan tämän tärkeän kalevalaisen kulttuurimuodon merkitystä”. (Vasara 1997; Heikkinen 1981, 49, 140.)

Lottien urheiluharrastuksen edistämiseksi heille laadittiin omat kävely- ja hiihtosuorituksista koostuvat urheilumerkit vuonna 1925 ja lotille alettiin järjestää omia sarjoja suojeluskuntahiihtoihin ja prosenttihiihtoihin (Olsson 1999, 161–167; Vasara 2002). Lottien lehdessä *Lotta Svärdissä* raportoitiin joka talvi lottien hiihtomerkkien suorittamisesta ja lottien hiihtopäivistä sekä tietysti kannustettiin lottia harrastamaan hiihtoa sen monipuolisten hyvien vaikutusten vuoksi:

Hiihto on parasta urheilua sekä miehille että naisille. Se on halvin, terveellisin, siis vaarattomin laihdutus- ja kaunistuskeino. Eikä sen vaikutus rajoitu vain hiihtäjän fyysilliseen puoleen, vaan se antaa lisäksi korvaamattoman sytytyksen henkiselle olemuksellemme suurempaan tarmoon, vireyteen, iloon ja onnen tuntoon. Naiset juuri, jotka joutuvat niin paljon enemmän kuin miehet istumaan ja oleskelemaan sisällä huoneissa, suorastaan tarvitsevat ja kaipaavat ulkoilma-liikuntaa.

Hiihtämään siis joka lotta!³⁴³

TUL antoi hiihdolle tärkeän roolin työväenluokan vapaustaistelussa; työläisateen kontekstissa hiihdon asema kansallisurheiluna tarkoitti luokan taisteluvallisuuden ja -kuntoisuuden kannalta tärkeää lajia, jota jokaisen työläisen tuli harrastaa (Heikkinen 1981, 146). *Työläisnaisen, Naistyöläisen tai Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehdessä* sivuilla urheilun harrastamista ei käsitelty, mutta *Toverittaressa* raportoitiin Työväen Urheiluliiton naistoiminnasta ja kannustettiin lukijoita liittymään voimisteluseuroihin ja itsenäisten urheiluharrastusten pariin.³⁴⁴ Työläisnaisille myös julkaistiin *Työläisnaisten Urheilulehteä*. Hiihto oli tärkeässä asemassa myös suomenruotsalaisessa urheiluliikkeessä. Se perusti oman hiihtoliiton, joka tehtävänä oli kehittää ”itseämme ja sukuamme elinkelpoiseksi” sekä yhdistää ruotsinkielisiä. (Heikkinen 1981, 45.)

Työväenyhdistysten urheilutoiminnan vastapainona liikeyritykset ja virastot järjestivät omia hiihtokilpailuja työntekijöilleen. Kilpailuja oli järjestetty jo 1800-luvun lopulla, mutta ”puulaakihiihdon” suuri tuleminen tapahtui 1920-luvulla. 1930-luvulla kilpailut paisuivat entisestään, kun teollisuusyritykset alkoivat organisoida omia hiihtokilpailuja massatapahtumiksi. Urheilu nostettiin tärkeään asemaan yritysten sosiaalitoimissa, sillä se nähtiin keinona vaikuttaa työntekijöiden viihtyvyyteen sekä muokata työntekijöiden asenteita yritykselle suopeammaksi. Urheilu myös mahdollisti me-henkeä luovien joukkotapahtumien järjestämisen. Esimerkiksi Enso-Gutzeit oy palkkasi oman urheilujohtajan ja tehdaslaitosten osastoille valittiin urheiluyhdysmiehet. (Heikkinen 1981, 58–65.)

Lapset ja nuoret oli saatu säännöllisen urheilun piiriin oppivelvollisuuslain säätämisen myötä vuonna 1921. Aluksi kansakouluissa painotettiin voimistelua, sillä urheilu ja erityisesti ennätysten tavoittelu haluttiin pitää sivuasiana. Tilanne kuitenkin

343 Lotta Svärd 3/1929, 39.

344 Toveritar 13/1927, 153–155; Toveritar 23–24/1931, 346–347; Toveritar 19/1933, 264–266.

muuttui 1920-luvun jälkipuolella, kun urheilujärjestöt korostivat hiihtopäivänään vuodesta toiseen hiihtoharrastuksen tärkeyttä ja järjestivät kilpailuja myös koululaisille. Myös suojeluskuntajärjestö tehosti poikatoimintaansa. Koska huomattava osa opettajista kuului Suojeluskunta- tai Lotta-Svärd -järjestöön, huomion kiinnittäminen koululaisten urheiluharrastukseen oli luonnollista. Tärkein vaikutin urheilun panostamiseen oli huoli koululaisten terveydentilasta, jossa nähtiin olevan runsaasti toivomisen varaa. Asevelvollisuuskutsunnoissa jouduttiin hylkäämään runsaasti nuorukaisia terveydellisten syiden vuoksi. Puolustuskunnan nostamisen vuoksi oli siis tarpeen panostaa kansan terveyteen. Maanpuolustuksen lisäksi hiihdon tärkeyttä perusteltiin sen kasvattavalla merkityksellä niin sosiaaliselta kuin isänmaalliselta kannalta. (Heikkinen 1981, 66–72; Tuomaala 2004, 234–241.)

Vaikka propagandatyötä hiihdon edistämiseksi tehtiin monella taholla, oli monen aloitteen ja idean takana yksi mies, Lauri ”Tahko” Pihkala. Tunnetun urheiluvaikuttajan ja -filosofin tavoitteena oli nostaa hiihto ”historiallisesta ja etnografisesta” kansallisurheilusta todelliseksi eli harjoitetuksi kansallisurheiluksi (Heikkinen 1981, 143). Hänen rotuhygieniasta vaikutteista saaneessa ajattelussaan urheilulla oli keskeinen merkitys sekä yksilön että kansakunnan olemassaolon taistelussa urheilun fyysisesti ja psyykkisesti vahvistavasta merkityksestä johtuen (ks. Vasara 1999). Tavoitteidensa saavuttamiseksi Pihkala teki määrätietoista työtä armeijan, Suojeluskunnan ja SVUL:n sekä sen alaisen Hiihtoliiton urheiluvaikuttajana kehittäen muun muassa urheilumerkkijärjestelmää, tuomalla hiihtoloman kouluihin, paneutumalla hiihtotekniikan ja varusteiden kehittämiseen sekä esittämällä teoreettisia näkemyksiä liikunnan ja urheilun olemuksesta (ks. esim. Heikkinen 1981; Vasara 1997; Salimäki 2000). Pihkala oli myös ahkera lehtikirjoittelija. Hän muun muassa otti *Suomen Kuvalehdessä* julkaistussa kirjoituksessa kantaa koulujen hiihtoloman puolesta jo 1931.³⁴⁵

Hiihtourheilun nousussa oli siis kyse ylhäältäpäin mobilisoidusta liikkeestä, jossa huoli kansan terveydestä ja kansallisesta puolustuksesta yhdistyi kansallisten perinteiden ja kansallisen identiteetin ylläpitämiseen ja vahvistamiseen. Heikkinen tarkastelee tutkimuksessaan hiihtourheilun nousua pääasiassa järjestöjen tavoitteiden tasolla ja hiihtokilpailujen määrän kasvuna. Vaikka tietoja siitä, kuinka moni suomalainen kävi vähintään kerran talvessa hiihtämässä, ei ole, Heikkinen katsoo suomalaisten nousseen erityisesti 1930-luvun jälkipuolella niin sankoin joukoin suksille, että voidaan puhua hiihdosta Suomen kansallisurheiluna. Toisaalta hiihto oli monin paikoin välttämättömyys tai ainakin käyttökelpoisin liikkumismuoto talvisin. Suksien – ja hiihtotaidon – kysyntää lisäsi myös puunjalostusteollisuuden nousu, sillä metsään mentiin ja siellä liikuttiin suksilla. Tehdassuksien valmistusmäärien kasvu kertoo kuitenkin hiihtoharrastuksen yleistymisestä, jonka Heikkinen tulkitsee joh-

345 Suomen Kuvalehti 10/1931, 446–447.

tuneen siitä, että hiihtopropaganda velvoittamana suomalaiset alkoivat sitä harrastaa. Kilpailujen järjestäminen ja suomalaisten urheilumyönteisyys kannusti osallistumaan kilpailuihin, joissa menestyminen oli alkuvaiheessa ennen rahapalkintojen kieltämistä mahdollisuus lisäansioiden hankintaan. Myöhemmin kilpahiihdon kannusteena toimi kilpailumenestyksen mahdollistama sosiaalinen nousu tai ainakin hyvän hiihtäjän maineen saavuttaminen, Heikkinen tulkitsee. (Heikkinen 1981, 82–87, 156–158, 186–187.)

Riippumatta siitä, kuinka moni suomalainen oikeasti harrasti sotien välisenä aikana hiihtoa edes satunnaisesti, keskeistä on, että urheilu ja kaikenlainen ”reippailu” olivat hyviä harrastuksia, joiden pariin suomalaisia ohjattiin valistuksen ja urheilu-sankareiden antaman esimerkin keinoin. Urheilusta oli tullut jo 1900-luvun alussa useiden kansalaisliikkeiden kuten vapaapalokuvien, nuoriso- ja raittiusseurojen ja työväenyhdistysten toiminnan kulmakivi, millä oli keskeinen merkitys liikuntakulttuurin leviämiseen talonpoikais- ja työläisväestön keskuuteen (ks. Laine 1984, 248–270, 484; Hentilä 1989, 218–219). Liikuntakulttuuri tarkoitti yhtäältä fyysisen kasvatuksen ja ruumiinharjoitusten edistämistä, ja toisaalta, moraalisaätelyn muodossa, esimerkilliseen kansalaisuuteen kasvamista tai työläisidentiteetin omaksumista (ks. Laine 1984; Anttila 2005). Liikuntakasvatuksesta tuli keskeinen osa ennaltaehkäisevää terveydenhoitoa, jonka tehtävänä oli ”rodun” rappeutumisen ehkäiseminen (ks. esim. Tuomaala 2004, 251–252). Urheilun kautta isänmaallisuudelle tuotiin uutta, konkreettista sisältöä kun ruumiinharjoitukset miellettiin isänmaalliseksi toiminnaksi. Urheilun avulla myös etäinen ja hahmoton kansa-käsitys sai sisältöä. (Ks. Kokkonen 2008, 44–57.)

Sotien välisenä aikana alempien kansanosien ja erityisesti nuorison terveydentila ja vapaa-aika nähtiin yhteiskunnallisena resurssina, joka oli käytettävä hyvin ja viisaasti. Taustalla oli kaupungistumisen, vuoden 1918 sisällissodan sekä huonona esimerkkinä nähdyn ”uuden naisen” aiheuttama huoli erityisesti kaupunkilaisnuorison vapaa-ajan viettämisestä, kun teatterin, kahviloiden, elokuvien, tanssimisen ja muiden sopimattomien ajanvietteiden nähtiin olevan liian helposti heidän saatavillaan. Urheilu oli hyväksyttävä harrastus ja urheilun merkitystä korostettiin nuorison kasvattajana hyviin elämäntapoihin. Urheilu-, voimistelu- ja raittiusseurojen sekä muiden aatteellisten yhdistysten katsottiin tarjoavan hyvää seuraa. (Ks. Kaarninen 1995, 51–54; Tiihonen 2000; Vasara 2002, 53.) Samoin työsuojelussa ja sosiaalipolitiikassa alettiin kiinnittää huomiota työntekijöiden vapaa-ajan viettoon ja korostaa urheilun merkitystä työntekijän terveyden ylläpitäjänä (ks. Kettunen 1994, 142–143).

Nuorten lisäksi oltiin huolissaan myös aikuisväestöstä. Kuten teollisuustyöväestön vapaa-ajan viettoa tutkinut Anu-Maija Anttila (2005) on osoittanut, palkkatyöyhteiskuntaan ja kahdeksan tunnin työpäivään siirtymisen sekä vuosilomaa koskevien lakien voimaantulon vastapainona työläisten vapaa-ajan vieton moraalisaätely alkoi

voimistua 1930-luvulta alkaen. Moraalisääteilyllä Anttila (2005, 41–42) tarkoittaa valtion ja vallanpitäjien harjoittamaa sääteilyä, jonka keinoina ei käytetä pakkoa tai uhkaa vaan jonka avulla pyritään vaikuttamaan yksilöiden ja ryhmien itsemäärittelyyn suostuttelun, opettamisen, valistuksen ja propagandan avulla. Moraalisääteily perustuu moralisoivaan diskurssiin, jossa yksilön tai ryhmän toiminta yhdistetään kausaalisesti toiminnasta koituviin sosiaalisesti haitallisiin seurauksiin. Loma-aikaa koskevassa moraalisaatetyössä opetettiin, että loma tai vapaa-aika ei ollut joutoaikaa vaan tarkoitettu työstä palautumiseen ja voimien keräämiseen, joten se tuli viettää ”oikein” ja ”hyödyllisesti” sivistävien, virkistävien ja hyvinvointia parantavien aktiviteettien parissa. Vapaa-aika alistettiin työlle ja kansakunnan edulle: työstä vapaa aika tuli käyttää koko kansakuntaa, työhön paluuta ja siten yksilöä itseään hyödyttävällä tavalla.

Naistenlehdet naisten urheilun asialla

Terveyden edistämisen nimissä

Urheilun harrastamista koskevan sisällön määrä kasvoi naistenlehdissä sotien välisenä aikana siinä määrin, että naisten järjestölehtien ja järjestölehtiä sisältönsä ja tavoitteidensa puolesta seuranneiden kaupallisten naistenlehtien voi sanoa voimallisesti osallistuneen uudenlaisen vapaa-aikakulttuurin luomiseen ja sitä koskevaan moraalisaatetyöhön. *Naisten Lehti*, *Astra*, *Kotiliesi*, *Toveritar* ja *Lotta Svärd* ottivat yhdeksi tehtäväkseen naisten *liikuntokasvatuksen* voimallisen edistämisen asiantuntijoinaan suomalaisen naisvoimistelun uranuurtajat, Suomen Naisten Voimisteluliiton ja sittemmin Suomen Naisten Liikuntaliiton johtotehtävissä vaikuttaneet Anni Collan ja Kaarina Kari.³⁴⁶ Viimeksi mainittu avusti myös *Toveritarta* vuonna 1928 terveydenhoitoa käsittelevän kirjoitussarjan muodossa. Tärkeimmäksi terveyden ylläpidon muodoksi Kari määritteli luonnollisesti liikunnan harrastaminen.³⁴⁷ Kaiken urheilua koskevan sisältönsä osalta lehtien voi sanoa toimineen SNLL:n äänitorvena. Collanin ja Karin lisäksi lehtiä avustivat muun muassa SNLL:n hiihdonopettajat Maija Impola ja Helmi Jalkanen. Urheiluhousujen käyttöä koskevien kirjoitusten kautta lehdet valistivat lukijoitaan urheilun harrastamisen tärkeydestä. Jotta hiihtäminen olisi urheilulle asetettujen terveydellisten vaatimusten mukaista, naisten tuli käyttää urheillessa housuja. Näin ne osallistuivat uudenlaisen urheilevan naisen ihanteen muotoilemiseen, jossa urheilevan kansan tai työväestön käsite ulotettiin koskemaan myös naisia.

346 Vuonna 1917 SNVL jakautui suomen- ja ruotsinkieliseen liittoon. Suomenkielisen liiton nimeksi tuli Suomen Naisten Liikuntakasvatusliitto (SNLL) ja sen puheenjohtajaksi valittiin 1922 tohtori Kaarina Kari. (Kleemola 1976, 24–25, 28–30; Laine 1984, 189–193.)

347 *Toveritar* 18/1828, 275; myös *Toveritar* 19/1933, 264–265.

Järkiperäisen kodinhoidon ja kotikulttuurin edistämiseksi perustettu *Kotiliesi* alkoi vuodesta 1924 lähtien käsitellä ”kodin terveydenhoito” -otsikon alla *liikuntokasvatuksen* ja *ruumiinkunnon* edistämiseen tähtäviä aiheita. Liikunnan harrastamisen tärkeys nostettiin lehdessä esiin kesällä 1924 Anni Collanin kirjoittamassa loma-ajan viettoa käsittelevässä artikkelissa. Collan lähestyi asiaa rakentamalla selkeän eron entis- ja nykyajan välille. Hän kuvasi, miten ”vielä jokin aika sitten pidettiin selviönä, että loma ja laiskottelu kuuluvat yhteen”, mutta nyt on alettu hävetä ”tuota yletöntä ’lepäämistä’”. Vastuullista kansalaisuutta Collan rakensi huomauttamalla, että loma on tärkeä kansantalouden kannalta. Lomaa oli siis vietettävä oikealla tavalla. Pelkän lepäämisen sijaan henkisen työn tekijän oli hyvä tehdä ruumiillista työtä sekä ennen kaikkea harrastaa ”monipuolista ruumiinliikuntaa raittiissa ilmassa”. Se olisi hyvä virkistyskeino myös ruumiillisen työn tekijälle, sillä se ”oikaisisi kumaran selän, irrottaisi jäykät nivelet, vilkastuttaisi elintoimintoja ja kirvoittaisi mielialankin”. Collan suositteli voimistelua, urheilua, leikkejä ja partiotoimintaa vastapainona niin henkiselle kuin ruumiilliselle työlle.³⁴⁸

Lotta Svärdissä naisten kannustaminen hiihtämään, voimistelemaan, retkeilemään ja pesäpalloa pelaamaan oli tärkeä osa lottakoulutusta;³⁴⁹ *Toverittaressa* urheiluseuraan kuulumisen ja voimistelu olivat osa työläisnaisliikettä.³⁵⁰ *Naisten Äänessä* ja aluksi myös *Suomen Naisessa* naisvoimistelu oli naisasiatyön ilmentymä.³⁵¹ Hiihtoa *Naisten Ääni* käsitteli kerran raportoimalla SNLL:n järjestämistä hiihtokursseista,³⁵² mutta urheilun harrastajiksi lehti ei lukijoitaan suoraan ohjannut. *Astralle*, joka seurasi myös Ruotsin naisliiton ja Suomen ruotsalaisen naisliiton liikuntakasvatustyötä, naisvoimistelu oli sekä naisasiatyön ilmentymä että harrastus, jonka pariin se luki-joita ohjasi.³⁵³ *Toveritar* raportoi vastaavasti Työväen Urheiluliiton naisten voimis-

348 *Kotiliesi* 11/1924, 351–353.

349 Ks. esim.: op. Hilda Tervonen: ”Lotat, voimistelemaan ja urheilemaan” (*Lotta Svärd* 10/1929, 146–147); Hilda Laaksonen: ”Tarvitsevatko lotat liikuntakasvatusta?” (*Lotta Svärd* 14/1930, 236–237); Annikki Lindstedt: ”Lotat, pesäpalloa pelaamaan” (*Lotta Svärd* 8/1934, 122–123); Fanny Savolainen: ”Retkeilemään” (*Lotta Svärd* 9/1936, 135–136).

350 Ks. Helmi Paasonen: ”Työväen Urheiluliiton toiminta naisten keskuudessa. – Liitossa naisia n. 6,000.” (*Toveritar* 13/1927, 153–155); Helmi Paasonen: ”Ymmärtäkää lapsianne” (*Toveritar* 23–24/1931, 346–347).

351 Ks. esim. O- ja: ”Muistelmia Tanhuvaaran kursseilta.” (*Naisten Ääni* 22–23/1921, 270–272); A-K.R.: ”Anni Collan 50-vuotias” (*Naisten Ääni* 1/1926, 10); Hilja Vilkema: ”Naisasiaa liikunnan merkeissä.” (*Naisten Ääni* 11/1938, 151–153); Liisa Orko: ”Suomen naisten liikuntakasvatuksen latu on itsenäinen ja voimakas” (*Naisten Ääni* 11/1938, 154–155); ”Varala 30-vuotias, Tanhuvaara 20-vuotias” (*Naisten Ääni* 12/1939, 178); Lempi Nikkinen: ”Piirteitä Varalan perustamisesta ja toiminnasta” (*Suomen Nainen* 8/1913, 96–98); ”Tanhuvaaran leikinkaitsijakursseilta.” (*Suomen Nainen* 8/1921, 186–188); Kaarina Kari ”Piirteitä Suomen naisten liikuntokasvatusliiton toiminnasta kuluvana vuonna” (*Suomen Nainen* 18/1928, 195–196, 204).

352 *Naisten Ääni* 9/1934, 144–146.

353 Ks. esim. ”Hasselön. Svenska kvinnliga gymnasters sommarhem” (*Astra* 2/1923, 7); Tanhuvaara (*Astra* 10/1933, 209–210); ”Vintersport” (*Astra* 2/1932, 42, 44); ”Hur utnyttjar Ni er söndag?” (*Astra* 23/1936, 564–566); Dido: ”Tag fram skidorna – och håll dig ung” (*Astra* 2/1938, 40–42).

telukodin Pajulahden kurssitarjonnasta.³⁵⁴ Ajan hengen mukaisesti *Suomen Nainen* alkoi 1920-luvulla kannustaa lukijoitaan harrastamaan hiihtoa ja monipuolista aiheen käsittelyn 1930-luvulla koskemaan tennistä ja yleisurheilua pääpainon pysyessä voimistelussa ja hiihdossa.³⁵⁵

Lotta Svärd -lehdessä urheilun ja voimistelun harrastaminen palveli joukkoliikkeen tavoitteita ruumiin karaisussa ja kestävyuden, sinnikkyuden, tottelevaisuuden ja nöyryyden kehittämisessä. Voimistelun harrastamista perusteltiin sillä, että sen kautta lotille voitiin opettaa samoja taitoja kuin miehille armeijassa: säännöllisissä riveissä marssimista ja ryhdikkyyttä.³⁵⁶ *Naisten Lehti*, *Toveritar* ja *Kotiliesi* määrittelivät urheilun harrastamisen osaksi uudenaikaista elämäntapaa. *Naisten Lehdessä* julkaistu, Kaarina Karin kirjoittama artikkeli ”Liikuntokasvatuksen merkitys nykyhetkellä” käsitteli aihetta yhtäältä yleisellä tasolla, toisaalta artikkelin viesti oli selkeästi suunnattu kaupungin houkutusten äärellä kasvaville nuorille naisille, sillä liikunnan harrastaminen esitettiin tärkeänä keinona nuorten naisten siveellisyyteen ja isänmaanrakkauteen kasvamisessa:

Liikuntokasvatus johtaa yksilöt tervesieluiseen, reippaaseen toveripiiriin, jossa siveelliset pyrkimykset kirkastuvat ja saavat kannatusta ja tukea tovereilta. Tomuisista tanssisaaleista johtavat retkeilyt ja urheilu nuoret pois. He tulevat kosketuksiin luonnon kanssa; siellä he oppivat näkemään ja ymmärtämään, mitä ehtymättömiä aarteita luonto tarjoaa, miten siellä silmä kirkastuu, ruumis vahvistuu ja sydän sykähtelee suuren riemuntunteen valtaamana. Tällaisessa piirissä ja ympäristössä naisen tunteellisuus karaistuu, tai ehkä oikeammin herkistyy. Hän tulee herkäksi kaikelle jalolle ja kauniille. Hän oppii inhoamaan kaikkea ala-arvoista, hän etsii rehtiä tovereita sekä miesten että naisten parista.³⁵⁷

Kotiliedessä käsitellyt teemat olivat naisten järjestölehtien urheiluaiheisista kirjoituksista tuttuja, mutta *Kotiliedessä* urheiluaiheen käsittely oli systemaattisempaa, ja *Kotilieden* voi sanoa määritelleen urheilun harrastamisen yhdeksi keskeiseksi naiseuden rituaaliksi, jota aikakauslehden konseptin mukaisesti käsiteltiin toistuvasti numerosta toiseen. Lehdessä ei alkuvaiheen valistavien urheiluaiheisten kirjoitusten jälkeen käsitelty liikunnan harrastamista yleisellä tasolla vaan lukijaa puhuteltiin suoraan esittäen vaatimukset urheilun säännöllisestä harrastamisesta juuri häntä koskevana asiana. Liikunta ei ollut vain nuorten naisten vaan kaikkien naisten asia.

354 *Toveritar* 15–16/1931/203–204.

355 Jeanette: ”Suksille” (*Suomen Nainen* 1/1926, 2); Jeanette: ”Hiihtäjiä ja hiihtotamineita” (*Suomen Nainen* 2/1928, 13–14); Erno: ”Verkkopalloilijatar ennen ja nyt” (*Suomen Nainen* 11/1932, 153); voimistelunopettaja Liisa Karjalainen: ”Länsi-Lapin tunturit hiihtäjien paratiisi” (*Suomen Nainen* 4/1934, 57); -u.: ”Me menemme Kauniaisiin hiihtämään” (*Suomen Nainen* 2/1935, 27); tohtori Kaarina Kari: ”Älä laiminlyö ainoatakaan sunnuntairetkeä” (*Suomen Nainen* 4/1938, 59).

356 Lotta Svärd 10/1929, 146–147; Lotta Svärd 14/1930, 236–237.

357 *Naisten Lehti* 6/1921, 82.

Vuodesta 1924 lähtien *Kotiliedessä* julkaistiin voimisteluohjeita kotivoimistelua varten.³⁵⁸ Voimisteluohjeiden antamista perusteltiin sillä, että vanhemmille naisille ei ole järjestetty samanlaista seuratoimintaa kuin nuorille naisille.³⁵⁹ Voimistelujärjestöjen toiminnasta poiketen voimistelu nähtiin siis yksilölajina. Seuratoiminnan sijaan *Kotilieden* lukijoita kehoitettiin sovitamaan voimisteluharjoitukset osaksi arkiaskareita, mikä kävi ilmi jo juttujen otsikoista: ”Tee kotiaskareesi voimistellen”, ”Voimistele työn lomassa”, ”Ei päivää ilman voimistelua”.³⁶⁰ Otsikot kertovat myös lehden tavasta puhutella lukijaansa suoraan. Ohjeita annettiin myös ryhdin parantamiseksi oikeanlaisiin kävely-, istumis-, nostamis- ja kantamisasentoihin opastamalla, jolloin liikunnan harrastaminen sai tärkeän merkityksen moraalisaatelyn välineenä karkottaessaan kaikenlaista velttoutta, niin ruumiillista kuin henkistä.³⁶¹

Voimistelun lisäksi *Kotiliesi* kannusti naisia harrastamaan talviurheilua eli lähinnä hiihtoa ja kesäisin uintia, kävelyä ja retkeilyä sekä pyöräilyä.³⁶² Vaikka *Kotiliesi* kehotti lukijoitaan osallistumaan erilaisille urheilukursseille, keskeistä *Kotilieden* urheiluaiheisissa kirjoituksissa on naisten ohjaaminen omatoimiseen ja yksin suoritettuun, järjestetystä seuratoiminnasta riippumattomaan urheilun harrastamiseen. Tämä toki sopii kaupallisten naistenlehtien konseptiin ja tapaan puhutella lukijoita yksilöinä, ei järjestön jäsenenä, mutta mikä viittasi myös siihen, että urheilu piti omaksua elämäntavaksi, ei vain kursseilla suoritetuksi harrastukseksi.

Hiihdon harrastusta käsiteltiin joka talvi sekä erillisissä urheiluaiheisissa kirjoituksissa että hiihtotekniikkaa ja hiihtourheiluvälineiden valintaa koskevissa kirjoituksissa.³⁶³ Esimerkiksi heti hiihtoloman tultua kouluihin *Kotiliedessä* julkaistiin hiihtoloman oikeanlaista viettoa käsitteleviä juttuja, jotta lapset eivät käyttäisi saamaansa vapaaviikkoa laiskotteluun vaan voimien keräämiseen.³⁶⁴ Lukijoita kannustettiin ladulle kertomalla, että ”[t]ästä talvesta tulee lapsille, nuorille ja vanhoille oikea Eldorado, alusta loppuun hyväksi käytetty terveyden ja reippauden lähde”.³⁶⁵ *Kotiliedessä* painotettiin hiihdon merkitystä niin fyysisen ja henkisen terveyden edistäjänä kuin suomalaisen identiteetin keskeisenä osana. *Kotilieden* urheiluaiheiset jutut olivat lehden muiden juttujen tavoin pitkiä ja seikkaperäisiä perustellessaan lukijoille, miksi näiden tuli harrastaa urheilua ja luopua heillä kenties olevista ennak-

358 Vuosina 1924–1929 voimistelupalsta ilmestyi 3 kertaa; lisäksi julkaistiin lääketieteen kandidaatti Saima Tawastin kirjoittama juttu ”Mihin naisvoimistelumme pyrkii?” (*Kotiliesi* 15/1929, 610–612). Vuosina 1930–1939 voimistelupalsta ilmestyi 24 kertaa. Voimistelupalsta pitivät voimistelunopettaja Airi Koskimies ja tohtori Saimi Tawast-Rancken.

359 *Kotiliesi* 2/1925, 30–32.

360 *Kotiliesi* 8/1931, 338–339; *Kotiliesi* 6/1935, 238–239; *Kotiliesi* 1/1936, 21.

361 *Kotiliesi* 15/1931, 689; *Kotiliesi* 18/1931, 816; *Kotiliesi* 20/1931, 914–915.

362 Uintia käsiteltiin kahdesti, kävelyä ja retkeilyä kahdesti ja pyöräilyä kerran.

363 Hiihdon harrastamista käsiteltiin 9 kertaa, hiihtotekniikkaa ja välineiden valintaa käsiteltiin 4 kertaa. Lisäksi julkaistiin novellit ”Hiihtotakki” (*Kotiliesi* 6/1934, 189) ja ”Hiihtoamu” (*Kotiliesi* 6/1938, 206).

364 *Kotiliesi* 4/1934, 108–109; 4/1936, 130–132; 3/1938, 86–87.

365 *Kotiliesi* 1/1934, 11.

koluuloista urheilun harrastamista vastaan. Tästä syystä siteeraan vuonna 1927 julkaistua juttua varsin pitkän patkän verran:

Ihmisruumis tarvitsee varhaisesta lapsuudesta asti aina vanhuuteen saakka voimakasta, monipuolista ruumiinliikuntaa kehittyäkseen normaalisti ja säilyäkseen mahdollisimman kauan ”nuorena” ja elinvoimaisena.

Erikoisesti naisten elintapoja tarkatessamme pitkinä talvikuukausina toteamme, että suurin osa naisia liikkuu talvisin hyvin vähän ulkona. Korkeintaan pistäydytään ostoksilla tai silloin tällöin pienellä kävelyretkellä, joilla seikoilla ei ole paljoakaan merkitystä varsinaisen ruumiinharjoituksen kannalta.

Ja kuitenkin on pohjolan talvi niin ihana, ettei kenenkään pitäisi jättää käyttämättä hyväksien sen ruumiille ja sielulle tarjoamaa virkistystä. Ottakaamme yhä enemmän käytäntöön esi-isämme ja esi-äitiemme vanha, kansallinen urheilumuoto, hiihto. Heittäkäämme hetkeksi kiireemme tai – velttoutemme, nouskaamme suksille ja sujuttakaamme metsän suureen satuliinaan puhdistautumaan ruumiillisesti ja henkisesti. Huomaamme pian, että hiihto kuuluu niihin urheilulajeihin, jotka kehittävät ruumista monipuolisesti, mikä juuri on tärkeätä ruumiin kehittymiselle sopuuhaiseksi ja kauniiksi. Jäykät nivelet norjistuvat, mikä vaikuttaa edullisesti liikehtimiseen, tehden sen keveämmäksi ja joustavammaksi. Ja yleensä voimakas liikkuminen raittiissa ilmassa vaikuttaa kaikkiin elintoimintoihin elähdyttävästi: verenkierto sekä keuhkojen ja ihon toiminta vilkastuu. Ruumiin elintoimintojen elpyminen ja ympäröivän luonnon kauneus herättää henkisetkin kyvyt vilkkaaseen toimintaan. Ihminen ikäänkuin syntyy uudestaan.

Nouskaamme suksille, älkäämme jättäkö käyttämättä maaliskuun hankien ja ylenevän auringon lumovoimaa!³⁶⁶

Suoraan lukijalle osoitetun valistuksen lisäksi *Kotiliedessä* hyödynnettiin kaunokirjallisen tai pakinoivan tyylin mahdollistamia epäsuorempia keinoja representoida nykyhetki aikana, jolloin *kaikki* tai ainakin *nykynaiset* hiihtivät. Ne, jotka eivät hiihtäneet, määriteltiin vanhanaikaisiksi tai ennakkoluuloisiksi. Esimerkiksi kun pitkät hameet tulivat naisten puvussa muotiin 1929, ihmeteltiin *Kotiliedessä*, kuinka ”nykyajan urheileva ja reippaisiin liikkeisiin tottunut nainen ollenkaan osaa ohjata jalkojensa liikkeitä äärettömän kangasmassan sisässä”.³⁶⁷ Vielä vähän aikaisemmin lyhyet helmat olivat ihmetyksen ja totuttelun aihe, mutta nyt niitä puolusteltaessa käytettiin argumenttina nimenomaan ”nykynaisen” reipasta liikunnallisuutta.

Vuonna 1935 *Kotiliedessä* julkaistiin juttu, jossa vanha emäntä valitteli nuoren emännän outoja tapoja kuten sitä, että tämä harrasti hiihtoa joka päivä:

Nykyajan naiset on päänvioissa! En ihmettele tyttöhatiskoita, mutta kun vakahiset maalaisemännätkin, suurien perheiden äidit, työmyyrät, pitää jo joka päivä hiihtotunnin, ja äläpäs, kun kesäisin on sitten aurinkotunti! Olipa sää mikä tahansa, hypähdetään suksille ja aletaan kiertää lenkkiä.³⁶⁸

Jutussa referoitiin muitakin vanhan emännän paheksuvia mielipiteitä nykyajan elämästä: ruokavalioon kuuluu kasviksia ja jopa sieniä, emännät viettävät aikaa omien harrastustensa parissa ja jättävät miehet lapsenvahdiksi – ja miehet vieläpä suhtau-

366 Hilma Jalkanen, *Kotiliesi* 5/1927, 134–136, kursivi alkuperäinen.

367 *Kotiliesi* 19/1929, 804.

368 *Kotiliesi* 1/1935, 23.

tuvat tähän hyväksyen. Jutun kertoja suhtautui vanhan emännän mielipiteisiin huvittuneesti, mutta ei esittänyt hänelle vasta-argumentteja vaan totesi, ”vieköön aikansa ja tapansa hautaan mennessään”. Kertoja päinvastoin siunasi noita ”järkensä menettäneitä”, jotka ”eivät painu itku silmissä odottamaan talon häviötä, vaan hoitavat terveyttäänkin vastaisia tarpeita varten”.³⁶⁹ Jutun tarkoituksiksi osoittautui vanhan emännän vanhanaikaisuuden ja sukupolvien välisten erojen osoittaminen nuoren sukupolven naisen eduksi: hän lähtee kiertämään lenkkiä, olipa sää mikä tahansa!

Vertailun vuoksi todettakoon, että *Suomen Kuvalehdessä* julkaistiin vastaavanlainen juttu, jossa haastateltu 107-vuotias nainen esitti paheksuvia kommentteja nykyajasta. Hän kommentoi nykyajan naisten olevan kuin pelättimiä pelloilla: ”He heittävät silmänmuljauksia kuin pahaiset viikarit ja huutavat kuin työmaapomot. Sapatinkin he kulkea kummittelevat väkiryöppyisillä kaduilla pussipöksyt jalassa ja kaikenlaisia kapistuksia selässä.” Ja jos heitä tästä nuhtelee, he kommentoivat olevansa jumppanaisia ja hoitavansa terveyttään, haastateltava kummaksui ja kysyi: ”Mitä terveydenhoitoa se sellainen on, kun jo seuraavana iltana avokauloin ja melkein paljain jaloin kintuin tanssitaan rumpaa?”³⁷⁰ Haastattelija ei kommentoinut haastateltavan mielipiteitä, joten lukijaa ei ohjattu tulkitsemaan mielipiteitä vääriksi mielipiteiksi kuten *Kotiliedessä*. Naistenlehdissä naisten urheiluun ja urheiluhousujen käyttöön ei liitetty tämäntapaisia negatiivisia merkityksiä, joista olisi voinut tulla miellelyhtymiä esimerkiksi punakaartin naisiin.

Hiihdon harrastaminen nykyaikaisen naisen merkkinä käy näkyvästi ilmi myös mainonnassa. Hiihtohousujen mainonta alkoi 1920-luvun lopussa ja lisääntyi runsaasti 1930-luvulla, jolloin hiihtopukuja mainostivat Kestilä, Stockmann, Suomen Trikoo, Yhdistyneet Villatehtaat ja OTK. Puuvillatehtaiden Myyntikonttori mainosti hiihtopukukankaita ja kenkävalmistajat hiihtokenkiä. Housumainonta oli varsinkin alkuun muun aikakauden mainonnan tavoin useimmiten myynti-ilmoittelua, eli valmistaja kertoi tuotevalikoimastaan sen enempää mainostamatta tuotetta ja sen ominaisuuksia. 1930-luvulla mainonta monipuolistui (vrt. Heinonen & Konttinen 2001, 84–85) ja mainoksissa alettiin hyödyntää hiihtopropagandasta tutuksi tulleita mainoslauseita: ”Hiihto ja luistelu... yleensä lomahetkien viettäminen Äiti-Luonnon seurassa viettäminen tekevät jokaisesta yksilöstä – ulkonaisesti ja sisäisesti – *nuoren ja kauniin ihmisen!*”³⁷¹

Hiihtävän naisen merkitykset sukupuolimainontana ja ihanteena käy ilmi erityisesti siitä, että hiihtovaatteiden, -kankaiden ja -varusteiden lisäksi urheiluhousukuiseen naisen kuvaa hyödynnettiin niin näkkileipää, vehnä jauhoja, pastilleja, kame-roita kuin jopa perämooottoreita mainostettaessa. Näin mainontakin tarjosi naisihan-

369 Kotiliesi 1/1935, 23.

370 Suomen Kuvalehti 12/1936, 449.

371 Stockmannin urheiluosaston mainos Suomen Kuvalehdessä (6/1929, 248); korostus alkuperäinen.

**Terve urheiluiho
DIAMONDilla!**

Käydessänne kävelyllä tai urheillessanne talvisai-
kaan, on Teidän suojattava tehokkaasti ihoanne tui-
maa tuulta ja pakkasta vastaan. Jos ennen ulosläh-
töänne sivelette ihoonne suojaavan DIAMOND-
kerroksen—kylmemmällä ilmalla enemmän, leudom-
malla vähemmän—säilyttää se nuorekkaan tuoreu-
tensa. Mutta myöskin kuiva huoneenlämpö on vahin-
gollista. Senvuoksi onkin parasta hieroa säännöllises-
ti kasvoihin, kaulaan ja käsiin DIAMOND-voidetta
— se palauttaa ihonne joustavuuden ja pehmeuden.

**Päivittäinen
DIAMOND-kauneuskäsittely säilyttää
ihonne kauniin värin ja viehkeän pehmeuden.**

DIAMOND-Loisto Eau de Cologne viitoittaa suloi-
sesti liikunnan kuumentamia kasvoja. Sen ihon-
tuoksuun antavat alkuperäiset ranskalaiset essensit.

*Paljilta kultamitalilla Suur-
messujen laatukilpailuissa.*

DIAMOND Loisto Eau de Co-
logne: 1/1 p. 20:-, 1/2 p. 10:-.

DIAMOND-voidetta, rasiat:
4:-, 8:-, 15:-, tuubi 7:-.

OXYGENOL

**DIAMOND
CREAM**

Kuva 7A: Hiihtävä nainen kauneudenhoitotuotteiden mainoksessa (Kotiliesi 3/1936, 86)

teeksi ja samastumiskohteeksi urheilevan naisen ihannetta. Erityisen runsaasti urheileva nainen esiintyi ihovoiteiden, lihaliemikuutioiden ja VR:n mainoksissa. (Ks. kuvat 7A, 7B ja 7C.) Hiihtävästä naisesta tuli mainosvaltti naisen vielä hiihtäessä hameessa. Hiihtoon niin urheiluaiheisissa jutuissa kuin mainoksissa liitetyillä positiivisilla, naisen terveyttä edistävillä ja kauneutta tuottavilla ominaisuuksilla jopa vitsailtiin: Lahden saapas- ja lapikasteollisuuden mono-mainoksessa annettiin seuraavat ”3 erinomaisen tehokasta” kauneudenhoito-ohjetta: ”1. Käärikää kauneudenhoitovoi-
teenne pakettiin. 2. Hiihtäkää vähintään 5 km. Kätkekää kauneudenhoitovoidepakettinne kiven koloon. Palatkaa kotiin. 3. Hiihtäkää, mutta vähintään joka sunnuntai tarkistamaan, onko paketti paikoillaan.”³⁷²

372 Eeva 2/1936, 29.

Kuva 7B: Hiihtävä nainen leipämainoksessa (Kotiliesi 7/1935, 261)

Houkuttelee hiihtomäki,
 kiitopiireillä nuori väki!
 Myös se pöytä houkuttaapi,
 josta Vaasan leipää saapi!

Syökää mureaa ja maukasta, hampaille,
 vatsalle ja hermostolle terveellistä

VAASAN leipää

Kuva 7C: Hiihtävä nainen jauhomainoksessa (Kotiliesi 5/1938, 149)

Yksinkertaista! Mutta enpä olisi keksinyt!

Jos haluat puhdistaa päällyskenkäsi sisäpuolelta —
 liikainen vuorihan tahraa ikävästi kengät — kiinnitä
 joku pikkuharjoista pölynimuriisi ja anna hurista!

Jos haluat ilahduttaa perhettäsi ja vieraitasi sekä
 herkullisen makuisella että -näköisellä vehnälei-
 vällä ja niittää kunnia leipomistaidostasi, käytä
 leipomuksiisi kultamitalilla palkittuja Vaasan
 Vaakuna-vehnä jauhoja!

Ensi
 leivontaan

VAASAN VAAKUNA VEHNÄJAUHOJA

Kanadalaistyyppinen, voimakas vehnä jauho

Muodinmukaisen ulkonäön ja vartalon vuoksi

Jo 1930-luvun alussa *Kotiliedestä* kävi ilmi, että naisten hiihtopukeutumisen ongelmana ei ollut yksinomaan se, että naiset ennakkoluulojensa vuoksi pidättäytyivät housujen hankkimisesta, vaan se, että he muotia seuratessaan unohtivat tärkeimmän eli sen, mihin tarkoitukseen hiihtohousut ylipäänsä tuli hankkia:

On jo vakiintunut vitsiksi, että naisen hiihtovarustehankinnat alkavat muotiliikkeessä, missä tutustutaan viimeisiin virtauksiin mannermaisilla hiihtopukumarkkinoilla. Väliin kyllä näkeekin varsinaisten hiihtovälineiden jääneen lapsipuolen osalle hiihtopuvun rehennellessä esikoisoi-
keuksillaan.³⁷³

Lukijoille huomautettiin, että muotiliikkeiden tarjoamat asut eivät sovi Suomen talveen: ”Kun St. Moritzin ja Chanmonix’n talvenviettopaikoissa kuuluu tarkenevan hiihdellä puolialastomana, piirtävät muotitaiteilijat dollariprinsessoille ja kauneusku-
ningattarille hiihtopukuja, joissa koristeellisuus ja erikoisuus on määräävin piirre”.³⁷⁴ Lehdessä haastateltiin räätäliä, joka kertoi suomalaisnaisten todellakin tilaavan hiihtopukuja vain muodin vuoksi:

Pari viikkoa sitten valmistimme paksusta sheviotista hiihtopuvun, jonka housut polvien kohdalla tehtiin niin kireiksi, että istuminen niissä oli kysymyksenalaista, hiihtäminen vallan mahdotonta. Kun sovittaessa tästä asiakkaalle huomautin, sain vastaukseksi, ettei niissä housuissa hiihdetäkään, kävellään vain sunnuntaiaamuna Munkkiniemeen, juodaan kahvia siellä ja kävel-
lään takaisin. Tärkeintä puvussa oli, että se oli mahdollisimman vartalonmukainen ja sievä. Niin että sellaista se naisten urheileminen sitten taitaa olla.³⁷⁵

Räätäli arveli, että ne, joille urheilu on tärkeämpää kuin puku, hankkivat vaatteensa valmiina, kun taas ne, joille ulkoasu on tärkeämpää, teettävät pukunsa räätälistä. Hän myönsi, että vain ”pieni prosentti pääkaupungin urheiluvista naisista on tuollaisia vaatteilansa urheilijoita”,³⁷⁶ mutta aihe koettiin silti *Kotiliedessä* tärkeäksi nostaa esiin. Myös *Suomen Naisessakin* pohdittiin 1920-luvun lopussa hiihdon asemaa muotieurheiluna, jota harrastetaan vain muodikkaiden urheiluvaatteiden vuoksi. Lehti kuitenkin totesi, että se, ”joka on lähtenyt kuljettamaan hiihtopukuaan Munkkiniemeen, kuljettaa samalla väkisinkin myös itseään ja saa osansa hiihdon siunauksista”.³⁷⁷ *Astrassa* taas neuvottiin vielä 1930-luvun lopussa käyttämään pitkää takkia hiihtäessä, jotta ei näyttäisi siltä, että hiihtämään on lähdetty vain uusien vaaleiden hiihtohousujen takia.³⁷⁸

373 *Kotiliesi* 2/1933, 88.

374 *Kotiliesi* 2/1933, 88.

375 *Kotiliesi* 2/1933, 127.

376 Artikkelin lopussa tosin huomautettiin, että eivät naiset yksin ole muodin ja turhamaisuuden orjia, sillä aikoinaan ovat sotaherrat käyttäneet niin tiukkoja säämiskähousuja, että ne oli puettava märkänä ylle eikä niissä voinut istua (*Kotiliesi* 2/1933, 146).

377 *Suomen Nainen* 2/1928, 14.

378 *Astra* 2/1938, 40–42.

Kun yllä olevaa neuvontaa lukee rationaalis-sivistyksellisen ja moraalisen diskurssin valossa, vääranlaisten varusteiden herättämän kritiikin kohteena ei ole itse muodinmukainen housupuku vaan se, mitä se edusti: niitä käytettäessä vapaa-aikaa ei vietetty oikein, keräten voimia arjen rasituksia varten ja terveyttä edistäen ja siten yhteiskunnan hyvää ajatellen vaan hedonistisesti, vain oma ulkonäkö, muodikkaus ja sen esittely mielessä. Varsinkin *Kotilieden* kritiikin voi nähdä myös vastadiskurssina Suomessa juuri aloittaneita muotilehtiä kohtaan. Niissä kun hiihtopuvun tärkein ominaisuus oli sen muodikkaus. Kuitenkin myös muotilehdet kannustivat naisia urheilun pariin.

Muotilehdissä ei varsinaisesti käsitelty urheilun harrastamista, mutta niissä representoitu nainen oli itsestään selvästi voimistelua ja urheilua harrastava nainen. Kyse ei kuitenkaan ollut kyse oman tai kansanterveyden ylläpidosta vaan modikkaasta nykyajan harrastuksesta ja tavoiteltavan ulkonäön saavuttamisesta. Esimerkiksi *Hopeapeilissä* naisia ohjattiin voimistelun pariin artikkeleilla ”Kun mittanauha näyttää totuuden”, ”Vatsa pienemmäksi ja pallea ohuemmaksi” ja ”Hoikka vyötärö”³⁷⁹, joiden viesti ei jäänyt epäselväksi:

Kun terveen vatsan pieni pyöreys ei alastomana näyttäisikään rumalta tai liialliselta vaatteet yllä se kuitenkin on aivan tyyliä – nuorella naisella. Sen syynä saattaa olla liian hidas ruoansulatus, runsas istumatyö tai tarpeettoman paljosta ravinnosta johtuva rasvoittuminen. Mutta olipa syynä mikä tahansa, vika on saatava korjatuksi. Se tapahtuu sopivan voimisteluliikkeen avulla, joka tarmokkaasti suoritettuna edistää suoliston toimintaa ja karkoittaa vatsalihaksista rasvoittumat.³⁸⁰

Naisten urheiluharrastusten osalta *Oma Koti* -lehdessä ehdittiin käsitellä voimistelua, hiihtoa, retkeilyä ja verkkopalloilua eli tennistä, jonka harrastamista lehti erityisesti pyrkii edistämään.³⁸¹ *Kauneudenhoitolehdessä* naisille suositeltiin kävelyä, uintia ja aurinkokylpyjä sekä keilausta, ratsastusta ja hiihtoa.³⁸² Voimistelu kuului *Kauneudenhoitolehdessä* kauneudenhoidon tavoin sisäislukijan arkiaskareisiin laihduttavan vaikutuksensa takia.³⁸³ *Eevan* näytenuumerossa nykyaikaisen naisen kiinnostuksen kohteiksi määriteltiin muodin, kauneudenhoidon ja meikkauksen ohella naisvoimistelu, tennis, uinti, keilailu, ratsastus, pesäpallo ja taidetanssi ”sekä yleensä ne ruumiinkulttuurin eri alat, jotka ovat saaneet jalansijaa nykyaikaisessa naismaailmassa”³⁸⁴ Näytenuumerossa palstatilaa saivat miekkailu ja taidetanssi, josta lehteen kirjoitti Olavi

379 Hopeapeili 6/1939, 30; Hopeapeili 7/1939, 28; Hopeapeili 8/1939, 26.

380 Hopeapeili 7/1939, 28.

381 Voimistelua käsiteltiin 3 kertaa; lisäksi annetaan voimisteluohjeita lapsille ja tytöille. Hiihtoa käsiteltiin 4 kertaa; Retkeilyä ja tennistä käsiteltiin 1 kerran.

382 Kävelyä käsiteltiin 2 kertaa, uintia ja auringonottoa 2 kertaa, keilausta, ratsastusta ja hiihtoa käsiteltiin 1 kerran kutakin.

383 Voimistelua käsiteltiin urheilulajeista eniten, yhteensä 5 kertaa.

384 Eeva näytenuumero/1933, 1–2.

Paavolainen.³⁸⁵ *Hopeapeili* asettui urheiluasiassa – kuten muutenkin lehtikonseptitaan – *Eevan* ja *Kotilieden* välimaastoon. Lehden esittelemä urheilulajien kirjo on lähempänä *Eevaa*, sillä lehdessä käsiteltiin voimistelua, hiihtoa (mukaan lukien laskettelu), ratsastusta, uintia ja auringonottoa, luistelua, pyöräilyä, moottoripyöräilyä, ammuntaa, miekkailua, liitolentoa ja autoilua.³⁸⁶

Muotilehdet – ja niistä erityisesti *Eeva* – edustivat modernimpaa ja laajempaa näkemystä naisten urheilusta ja liikuntakulttuurista, mitä korosti Olavi Paavolaisen rooli taidetanssista kirjoittajavana avustajana. 1930-luvun aikana *Eevassa* käsiteltiin seuraavia urheilulajeja: hiihtoa (mukaan lukien laskettelu), melontaa, ammuntaa, uintia, ratsastusta, polkupyöräilyä, retkeilyä, yleisurheilua, miekkailua, tennistä, voimistelua, luistelua, pesäpalloa, suunnistusta, purjehdusta ja jääpalloa.³⁸⁷ Hiihtourheilun osalta lehdessä harrastettiin enemmän lasketteluä kuin tavallista kotimaastossa sivakoitavaa hiihtoa. *Eevassa* ”Elegantti nainen lähtee hangille ja aurinkoon”:

Heti kun pyhät ovat ohi, elegantti parisitar lähtee alppihangille ja alppiaurinkoon urheillakseen pois sen kilon, jonka hän on lihonut ja saadakseen ruumiiseensa ne vitamiinit, joita hän tarvitsee kestääkseen alkavan kauden.³⁸⁸

Vaikka urheilun harrastamista käsiteltiin muotilehdissä ulkonäkökysymyksenä, linja oli toisenlainen kuin *Suomen Kuvalehdessä*, jossa naisten hiihtoa lähestyttiin ulkonäkökeskeisen käsityksen kautta järjestämällä naishiihtäjille kauneuskilpailu.³⁸⁹

Astran ja *Suomen Naisen* kanssa *Eevalle* oli yhteistä se, että ”suomalaisilla” tarkoitettiin Munkkiniemessä, Seurasaarella ja Kauniaisissa sunnuntaisen hiihtoretkenä tekevää ylä- tai ylempää keskiluokkaa edustavaa pääkaupungin asukasta, mutta yhtäläisesti tavoitteena oli ruumiillisen ja henkisen terveyden edistäminen:

Jokaisen pitäisi saada ainakin viikko tai kaksi talvilomaa ja silloin olisi harrastettava talviurheilua ja koottava terveyttä ja kauneutta. Raittiissa ilmassa ja ruumiillisissa ponnistuksissa taapahtuu verenkierto nopeammin, sydän jyskyttää voimakkaammin ja keuhkot hengittävät syvemmin. Kukkulat ja tasangot parantavat kaikki merkilliset sairaudet ja kaikki palelevat.³⁹⁰

Vaikka *Oma Koti* muistutti monin tavoin *Kotiliettä*, urheilupukuasiaa sen lähestyi muotidiskurssiin nojaten. Vuonna 1932 muodikkaiden hiihtohousujen kerrottiin *Oma Koti* -lehdessä olevan hyvin pitkät ja lahkeista väljät, mahdollisesti haalarimal-

385 Eeva näyttenumero/1933, 4, 13–14, 19.

386 Voimistelua käsiteltiin 13 kertaa, hiihtoa/lasketteluä ja ratsastusta 3 kertaa; uintia ja auringonottoa 2 kertaa sekä 1 kerran luistelua, pyöräilyä, moottoripyöräilyä, ammuntaa, miekkailua, liitolentoa ja autoilua.

387 Hiihtoa ja lasketteluä käsiteltiin yhteensä 11 kertaa. Melontaa, ammuntaa ja uintia käsiteltiin jokaista 3 kertaa, ratsastusta, polkupyöräilyä, retkeilyä, yleisurheilua, miekkailua ja tennistä käsiteltiin kahdesti ja voimistelua, luistelua, pesäpalloilua, suunnistusta, purjehdusta ja jääpalloilua kerran.

388 Eeva 2/1937, 27.

389 Suomen Kuvalehti 15/1931, 665; Suomen Kuvalehti 16/1931, 713

390 Eeva 1/1934, 8.

liset. Puseropuvun rinnalle tuli muitakin vaihtoehtoja, muun muassa raglanhihainen villapusero. Lisäksi sen hetkisestä urheilumuodista kerrottiin lehden lukijoille seuraavaa: urheilutakista oli tullut ”aivan lyhyt liivimäinen ja suosittu oli myös ”urhea ’ulaanin’ takki tai vyötärölle päätyvä, kainaloista hyvän väljä kimonokuosinen luistelupusero”. Materiaalina voi käyttää mokkakangasta, impregnoitua³⁹¹ gabardinea tai lujaa, taipuisaa villakangasta. Kangasta valitessa piti muistaa, että värin piti olla ”pukeva” kirkaassa päivänvalossa.³⁹² *Oma Koti* -lehden mukaan naiselle ei riittänyt vain yksi urheilupuku vaan hänellä tuli olla urheilupuvusto, johon kuului vaalea paitapusero, villainen kudottu pullover, pitkät housut, urheilupusero, lakki, lapaset ja ohuet nahkarukkaset ja hiihtokengät. Jos nainen myös luisteli, tuli hänellä olla lisäksi laskestettu tai kellomainen hame, villahousut ja urheilutakki.³⁹³

Käytännöllinen ja edullinen massatuotanto ei siis ollut *Oma Koti* -lehden sisäis-lukijaa varten, mutta muotitietoinen lähestymistapa puettiin käytännöllisyyden kuosiin huomauttamalla, että ”viihtyisän urheilupuvun ensimmäinen ja tärkein ehto on mukavuus ja väljyys”, ja toteamalla, että ”[o]lemme pukeutuneet järkevästi: housupukumme alla on riittävästi lämpimiä alusvaatteita, päässä lämmin, kankainen lakki, käsissä nahkaiset rukkaset ja jalassa paksupohjaiset kengät”.³⁹⁴ Puvun mallissa seurattiin Pariisin muotia. Lehden tavaravälitysosasto esimerkiksi raportoi uusien hiihtoja muiden urheilupukujen tulevan ”viimeisten Pariisin tietojen mukaan vain yhä miesmäisemmiksi”.³⁹⁵ Lehden Tavaravälitysosasto ryhtyi tarjoamaan housumallisten naisten hiihtopukujen kaavoja vuoden 1933 lopussa.

Muotilehtien muotipalstoilla seurattiin Pariisin muodin uutuuksia ja lehtijutuissa raportoitiin Alppien hiihtokeskuksiin kokoontuneen keski- ja länsieurooppalaisen seurapiirieliitin hiihtolomasta, mutta suomalaisille lukijoille suunnatuissa ohjeissa ja suomalaisista hiihdon harrastajista kertoessaan lehdet muistuttivat *Kotilieden* ja järjestölehtien urheiluvalistusta:

Mistä urheilusta enemmän pidättekään hiihtämisestä tai luistelemisesta, älkää jättäkö sitä, vaan ryhtykää sitä harjoittamaan niinpian kuin oikea vuodenaika on käsissä. Harjoitus ja taito katoavat paljon helpommin kuin saattaa aavistaakaan ja sitten joutuu hämilleen ja koettaa olla vaikuttamatta naurettavalta pikku poikien ja tyttöjen joukossa, jotka helposti selviytyvät mäessä, vieläpä tekevät Telemark-käännöksenkin. Senvuoksi on pidettävä urheilusta kiinni ja käytettävät sunnuntait ja lupapäivät urheiluun ulkona Jumalan vapaassa luonnossa, ei ainoastaan senvuoksi, että urheilu ja liikunta ovat niin terveellisiä vaan myös siksi, että ulkona suoritettu urheilu pitää ruumiin kunnossa sekä tuottaa sisäistä iloa ja antaa hyvän mielen. Raskaat ajatukset ja sielullinen masennus kaikkoavat kauas pitkällä hiihtomatkoilla ja kävelyillä ja tämä on hyvin tärkeitä meidän maassamme, jossa on paljon pitkiä talvipäiviä.³⁹⁶

391 Impregnointi tarkoittaa vedenpitäväksi kyllästämistä.

392 *Oma Koti* 24/1932, 685.

393 *Oma Koti* 3/1932, 69.

394 *Oma Koti* 24/1932, 685; *Oma Koti* 4/1933, 93.

395 *Oma Koti* 1/1934, 11.

396 *Kauneudenhoitolehti* 4/1931, 10.

Suomalaismaisemissa hiihtävät hiihtäjättäret myös esiintyivät lehden valokuviissa samanlaisissa hiihtopuvuissa kuin *Kotilieden* hiihtäjättäret; muotiluomuksia heidän yllään ei nähty. Talviurheilupuvun hankinnassa neuvottiinkin olemaan liiaksi seuraamatta Pariisin muotia ja huomioimaan puvun hankinnassa käytännöllisyys. Tältä osin näiden lehtien leimaaminen pinnallisiksi muotilehdiksi on harhaanjohtavaa, sillä ne eivät vain heijastaneet Pariisilaisen muodikkaan naisen urheiluihannetta vaan muokkasivat sen suomalaista hiihtokulttuuria vastaavaksi. Velvollisuuden ja suorituskeskeisyyden sijaan ne toivat hiihdon harrastamiseen hieman mannermaista eleganssia. Suomalaisen hiihtotavan tosin esitettiin olevan muodinkin suunta: *Hopeapeilissä* vakuutettiin 1930-luvun lopussa, että hiihtotekniikan yleensä parantuessa ja hiihtotaidon vähitellen levitessä naistenkin keskuuteen muotiräätälit joutuvat hillitsemään mielikuvitustaan ja suunnittelemaan yhä käytännöllisempiä ja mukavampia pukuja.³⁹⁷ Myös käytännöllistä hiihtopukua etsivä muotitietoinen nainen saattoi siis jatkossakin hankkia hiihtopukunsa muotialongista.

Ristiriitaisuutta ilmeni siinä, että vaikka urheilu esiteltiin oivaksi kauneudenhoidon muodoksi, lehdet katsoivat tarpeelliseksi antaa erikseen urheilevan naisen ihonhoito-ohjeita, koska ”nykyaikaisen urheilevan naisen iho joutuu tuulelle ja auringolle alttiiksi. Siksi hänen on kohdistettava tavallista suurempi huomio ihonsa hoitoon.”³⁹⁸ Samalla lehden lukijat voitiin ohjata uusien kauneudenhoitotuotteiden kuluttajiksi.

Muotilehdissä hiihtopukuja mainostivat samat suomalaiset vaatevalmistajat kuin *Kotiliedessä*. Mainonnassa näyttää kuitenkin olleen pieniä eroavaisuuksia: *Kotiliedessä* mainosteksti oli lehden pukeutumisneuvonnan mukainen eli mainonnassa korostettiin puvun käytännöllisiä ominaisuuksia (ks. kuva 8A). Muotilehdessä mainoslauseena oli puvun muodikkaus (ks. kuva 8B). Suurin ero on Suomen Trikoon kahden eri mainoksen välillä: *Kotiliedessä* julkaistussa mainoksessa tuotemainonta perustuu tuotteen teknisten ominaisuuksien kuvailuun (ks. kuva 8A), *Eevassa* Suomen Trikoo ilmoitti, että ”Hiihtopuvussakin voi hurmata”. Mainoksen visuaalinen kertomus korostaa hurmausteemaa: hiihtopukuiset naiset on sijoitettu mainoksen yläosaan, missä heidän voi ajatella olevan mainoksen alaosassa olevan hiihtopuseroa mainostavan miehen katseen kohteena. (Ks. kuva 8C.)

397 Hopeapeili 1/1939, 19.

398 Hopeapeili 1/1939, 2; Kauneudenhoitolehti 4/1931, 10–11.

Hiihtomatkat
nautintorikkaamiksi käytännön vaatimuksia vastaavissa

HIIHTO-PUVUISSA!

Atlas-hiihtopukujen neulos on vahvaa, tiivistä, tuulitpitävää villaa, joka samalla tekee ilmanvaihdon mahdolliseksi. Lisäksi neulos on vanutettu ja impregnoitu vettä läpäisemättömäksi ja samalla saatu laadultaan usarkamaiseksi.

Myös ei At puvul saan tumm sillä seen lanka saant vaa l Huoret, varus tasku k a h v säilyt

Va l m paitsi kereit kuvas tyjä norjal tolaki sovelt dettä ville p a k l kaikk puku i va lautuj

Suomen Triko

Kuva 8A: Suomen Trikoon hiihtopukumainos Kotiliedessä (Kotiliesi 24/1934, 926)

Tässä hiihtotasussa

"loistaisitte"

varikka
St. Moritzissa tai
Chamonixissa

noissa suurmaailman talviurheilukeskuksissa, missä hiihtopuvuilta vaaditaan yhtä paljon tyyliä kuin asiallisuutta.

Se sulautuu

»kissamaisen»
notkeasti
liikkeisiinne...

... tämä joustava puku sallii hiihtotaitonne ilmetä »tyydyssä loistossaan». Kangas on pehmeintä täysivillaläpeltä, mukautuvaa, tiivistä, lämmintä ja leikkausta kiteetään erikoisen onnistuneeksi. Tulkaa tutustumaan näihin modernin asiallisiin ja tyylikkaisiin malleihimme!

Tunturihiihtoonkin

KÄYTÄNNÖLLISIN MALLI:

Norjalaiset housut, asiallinen takki väineen ja tilavine upseeritaskuineen. Värit: musta, tummansininen. Suuruudet 40, 42, 44, 46, 48.

Hinta Smk. 298:—

Maaseudulle lähetämme postiennakolla.

Siis:

**Ensin Niemeläiselle —
sitten hiihtämään!**

Niemeläinen

Helsinki, Bulevardi 6.
Puh. 27532

Jyväskylä, Mikki

Kuva 8B: Niemeläisen hiihtopukumainos Hopeapeilissä (Hopeapeili 1/1937, 3)

LAKKI
0935/
TAKKI
0913/857
HOUSUT
0911/857

LAKKI
0925/
PUSERO
1721
HOUSUT
0911/852
LAPASET
0983
SUKAT
0981

Missäs sitten, jos ei siinä! Hyvällä maulla valittu, hyvin istuva ATLAS-hiihtopuku... pukeva, pieni ATLAS-hiihtolakki, jonka alta huurteiset kiharat viehättävinä käpristyvät, ihastuttavat, norjalaiset hiihtosukat ja lapaset ja hauska skottilainen hiihtopusero!

ATLAS-hiihtopuvusto yllättää meidät tänä vuonna uutuuksillaan. Mutta muistakaa tehdä valintanne ajoissa, ennenkuin kaikki kauneimmat puvut myydään loppuun. ATLAS-hiihtotasu vastaa, paitsi kauneuden, myöskin kaikkia käytännöllisyyden vaatimuksia.

Suomen Triko
TAMPERE

Kuva 8C: Suomen Trikoon mainos Eevassa (Eeva 12/1937, 67)

TYÖHOUSUT ESILIINAN TILALLE

Toverittaressa julkaistiin vuonna 1929 nimimerkki Lean kirjoittama artikkeli *Ehdotus naisten työpuvun uudistamiseksi*³⁹⁹, jossa vaadittiin housujen käyttöönottoa ruumiillista työtä muun muassa rakennuksilla, sahoissa, tehtaissa ja verstaissa tehtävien naisten työpuvuksi. Lea perusteli ehdotustaan seuraavasti:

Rakennuksilla joutuvat naiset kiipeilemään telineillä ja kulkemaan hyvinkin ahtaissa paikoissa. Naulat ja laudan terävät kulmat repelevät vanhuuttaan heikkoja, vapaana liehuvia hameen helmoja. Esiliina roikkuu risaisena samasta syystä ja on se uusittava tämän tästä.

Toisinaan käy niinkin, että vaatteet tarttuvat kiipeillessä johonkin kiinni ja seurauksena on putoaminen tai muu tapaturma.

Useamman kuin kerran ovat naiset joutuneet toteamaan tuollaisen puvuston sopimattomuuden. Niin ja sitten vielä tarvitsee palauttaa mieliin ne miestovereiden virnistelevät katseet, joita he lähettävät alhaalta ylös telineillä kiipeilevän naisen hameenhelmoiin. Moni nuori tyttö on tuntenut asemansa koko noloksi kiikkuessaan siellä katonrajassa ja samalla katsellut kateellisin mielin miesten käytännöllisiä, tällaiseen työhön mainiosti sopivia ”överhalaareita”.⁴⁰⁰

”Nyt ollaankin jo lähellä keskustelun polttopistettä”, Lea ilmoitti, ”Naisten täytyy hyljätä nuo epämurkavat ja aina repeilevät hameet ja pukeuduttava housuihin, oikein täysin rehellisiin, oikeisiin työhousuihin”.

Samaan aikaan *Kotiliedessä* ja *Emäntälehdessä* ehdotettiin housupukua naisten puutarha- ja navettapuvuksi. *Kotiliedessä* aiheeseen johdateltiin seuraavanlaisella kertomuksella.

”Lippu puolitankoon!” kuului työmaalta tyttöparvesta. – Ohikulkija näki ihmeekseen, kuinka kaikkien työskentelijäin silmät katsoivat hätäisesti maantielle, jota pitkin kulki pari mieshenkilöä, ja samassa havaitsi hän tyttöjen, jotka olivat kumartuneina leikkaamaan mansikan rön-syjä, nopeasti kyykistyvän. Syrjäisenä teki hänen mielensä seurata asiain kehittymistä, sillä tuntui, että jatkoa täytyi seurata. Ja aivan oikein! – Kun miehet olivat sivuuttaneet puutarhapalstan, kajahti toinen huudahdus: ”Vaara ohi! Liput ylös!” Työ jatkui entiseen tapaan.⁴⁰¹

Tapausta todistaneen Anna Olsonin tavoitteena oli saada lukijat huomaamaan erityisten puutarhapukujen tarpeellisuus: ”Meidän on päästävä sekä koulu- että kotipuutarhassa työskenneltäessä vanhojen, kuluneitten juhlapukujen ja korkeakorkoisten, epämurkavien kenkien käytöstä”. Hän suositteli lukijoille Järvenpään kotitalousopiston Emäntäkoulussa käyttöön otettua mallia, johon kuuluivat polvipituiset pussihousut, liivihame, pitkä- ja lyhythihainen pusero sekä lakki. Puutarhapuku oli tarkoitettu käytettäväksi siten, että polvipituinen liivihame puettiin puseron ja housujen päälle, jolloin housut jäivät liivihameen alle piiloon.⁴⁰² (Ks. kuva 9.)

399 *Toveritar* 7/1929, 114–115.

400 *Toveritar* 7/1929, 114.

401 *Kotiliesi* 10/1928, 343.

402 *Kotiliesi*, 10/1928, 343–344, 346.

Vasemmalla puutarhapuku täydellisenä. Hiha lyhennetty kiinnittämällä olalla olevaan nappiin, hameen halkiosta pääsee käsi isoon housuntaskuun. Oikeassa kuvassa puku ilman liivihameetta.

Kuva 9: Kotilieden suosittama puutarhapuku (Kotiliesi 10/1928, 344)

Kotiliedessä, Toverittaressa ja Emäntälehdessä työhousukysymyksen esiin nostaminen oli johdonmukaista lehtien käytännöllisyyttä painottavan pukeutumisen uuden muotokauden kanssa, mutta aikakauden kontekstissa housujen ehdottaminen oli varsin radikaalia. Neuvoista välittyy kuva työn teon modernisoitumisesta. Lisäksi niiden kautta neuvoteltiin naisten työssäkäynnin luonteesta. Ennen näiden teemojen tarkastelua käyn läpi housujen käyttöönottoa naisten työpukuna muissa maissa sekä suomalaisten työvaatetusta teollistumisen alkuaikoina.

Housujen tulo naisten työvaatteeksi

Housujen katsotaan tulleen naisten pukeutumiseen teollistumisen myötä, kun esimerkiksi kaivoksissa työskennelleet naiset omaksuivat ne työvaatteekseen, mutta housuja on käytetty työvaatteena aiemminkin. Esimerkiksi Britannian rannikolla simpukankerääjänä toimivat naiset ja tytöt ovat tiettävästi käyttäneet housuja jo 1600-luvulla (de Marly 1986, 130). Myös maataloustyössä naiset ovat käyttäneet housuja 1800-luvulla ainakin Alppien alueella ja Britanniassa. Lisäksi uudisraivaajien vaimot ovat käyttäneet niitä Amerikan rajaseudulla. (Wolter 1994, 199–200; Fischer 2001, 135–142.)

Naisten työhousujen käytöstä on kuitenkin vähän tietoja, sillä hiilikaivokset, tehtaat, merenranta, maaseutu ja muut työläisnaisten työpaikat olivat ylä- ja keskiluokalle näkymättömiä paikkoja. Toisaalta työläisnaisten ei ole edes edellytetty noudattavan ylä- ja keskiluokkaisten naisten pukeutumisnormeja, joten muodista kiinnostuneet aikalaiset tai muodin historian tutkijat eivät ole aihetta dokumentoineet tai tutkineet. Naisten työpukeutuminen nousi julkiseen keskusteluun 1800-luvun puolivälissä sen jälkeen, kun miestyöntekijät alkoivat nähdä naisten työn teon uhkana omille työpaikoilleen. Naisten työnteko kiellettiin, sillä viktoriaanisen moraalin mukaan nainen oli äiti ja kotitalousolento, jonka ei kuulunut tehdä ansiotyötä, ei varsinkaan ruumiillista työtä miesten rinnalla. Kieltoon vaikutti erityisesti tieto naisten työpukeutumisesta: housujen käytön vuoksi työläisnaiset kuvattiin viktoriaanisen naisen antiteesinä, säädyttöminä, moraalittomina ja vastenmielisinä olentoina. Siihen, miten naiset tämän jälkeen ansaitsisivat elantonsa, ei esitetty ratkaisua vaan naisten oletettiin palaavan kotiin hoitamaan lapsia. (de Marly 1986, 95, 126–127; Ribeiro 1986, 133; Crane 2000, 118–120.)

Britanniassa perustettu *Rational Dress Association* ja saksalainen *Vereinigung zur Verbesserung der Frauenkleidung* puolustivat tehdastyöläisnaisten housujen käyttöä ja tekivät jo 1880- ja 1890-luvuilla ehdotuksia työasuiksi sopivista naisten housupuuvuista (Wolter 1994, 203–204; Crane 2000, 120). Diana Cranen mukaan housujen käyttö naisten työpukeutumisessa alkoi yleistyä sitä mukaa, kun tehdas- ja maata-

loustyötä tekevät miehet alkoivat käyttää erillisiä työvaatteita kuten denim-haalareita. Haalareita on Yhdysvalloissa ollut saatavilla postimyyntikatalogien kautta 1800-luvun lopusta lähtien. Tehtaissa haalaria käytettiin yleisesti 1910-luvun loppuun mennessä, mutta vähävaraiset maanviljelijät käyttivät työvaatteina vanhoja pyhävaatteita entiseen tapaan. (Crane 2000, 89.) Britannian työsuojelumääräyksissä haalarit määrättiin 1900-luvun alussa pakollisiksi työvaatteiksi useilla teollisuuden aloilla kaikille työntekijöille, myös naisille. Määräyksiä tiukennettiin edelleen ensimmäisen maailmansodan jälkeen. (de Marly 1986, 164.)

Suomessa teollisuuden palveluksessa olleiden työntekijöiden työpuku oli teollistumisen alkuvaiheessa pitkälti sama kuin arkipuku, koska samoja vaatteita käytettiin sekä työssä, työmatkalla että illalla kotona. Vain likaista työtä tekevät vaihtoivat kotiin tultuaan toiset vaatteet päälleen.⁴⁰³ Uusia vaatteita hankittiin juhla- tai pyhävaatteiksi, jotka sitten ajan myötä ”alennettiin” arkivaatteiksi. Miehet käyttivät työasuna vanhaksi käynnyttä pyhäpukua eli suoraa sarkahousuja ja sarkaista pikkutakkia sekä flanelista tai pumpulikankaasta valmistettua kauluksetonta työpaitaa. 1800-luvun lopulla miehet alkoivat käyttää erityistä työpuseroa, joka malliltaan muistutti paitaa tai lyhyttä mekkoa. Lisäksi on käytetty esiliinaa suojavaatteena. Haalarit tulivat miesten pukeutumiseen 1920-luvulla, mutta ne yleistyivät vasta seuraavalla vuosikymmenellä. Käytössä oli kahdenlaisia haalareita: pitkähihaisia, yksiosaisia umpi- tai överhaalareita, joita on joskus kutsuttu myös ever-haalariksi, sekä olkain- tai lappuhaalareita, joissa oli edustassa rintaa suojaava lappu. (Leimu 1976, 78–85.)

Naisten työasuna oli pusero ja hame tai leninki sekä esiliina. Esiliina suojaasi työntekijää ja hänen vaatteitaan pölyltä, lialta ja rasvalta, mutta esiliinan helmassa saattoi myös kantaa esimerkiksi lankarullia paikasta toiseen. Pieniä työvälineitä varten esiliinassa oli taskut. (Leimu 1976, 89–90.)

Työsuojeluviranomaiset alkoivat kiinnittää huomiota teollisuuden työntekijöiden pukeutumiseen 1900-luvun alusta lähtien.⁴⁰⁴ Ensimmäinen naispuolinen ammattientarkastaja Vera Hjelt raportoi vuonna 1903, että vain yhdessä työpaikassa oli otettu käyttöön naisille suunniteltu oma työpuku, johon kuului väljät polvihousut ja pusero (Kettunen 1994, 84). Työläisnaistenkin asioista vielä tässä vaiheessa kiinnostuneet *Nutid*, *Naisten Ääni* ja *Koti ja Yhteiskunta* julkaisivat 1900-luvun ensimmäisen kymmenluvun aikana otteita Hjeltin raporteista, joissa huomautettiin pitkien palmikoiden vaaroista, suositeltiin lakin käyttöä huivin sijaan ja suositeltiin polvihousupuvun käyttöä naisille. *Naisten Ääni* ja *Koti ja Yhteiskunta* julkaisivat kyseisen puvun

403 Yksi työala, jossa erillistä työasua ryhdyttiin käyttämään jo 1800-luvun lopulla, oli lasinpuhallus (Nurmi 1989, 84).

404 Työsuojeluasetus säädettiin 1889 ja työtapatuormalaki, jossa työnantajan vastuu työtapatuurmista sisällytettiin itse työsuhteen osaksi, säädettiin vuonna 1895 ja se astui voimaan 1898. Työsuojelusäädöksiä valvovat ammattientarkastajat aloittivat työnsä 1889. Työturvallisuuslaki uudistettiin 1930. (Ks. Kettunen 1994.)

kuvankin.⁴⁰⁵ (Ks. kuva 10.) *Palvelijatar* tai *Työläisnainen* eivät asiaa käsitelleet, ja *Toverittaressa* vuonna 1929 julkaistun jutun perusteella ajatus housujen käytöstä työvaatteena oli työläisnaisten keskuudessa tuolloin uusi, sillä nimimerkki Lea käytti jopa aukeaman verran palstatilaa perustellakseen muutoksen tarvetta.

Teollisuusmaissa ensimmäinen maailmansota oli taitekohta, jolloin housujen käyttö naisten työvaatteena yleistyi, kun naisia tarvittiin erityisesti sotatarviketeollisuuden palveluksessa sekä muussa tehdastyössä ja maataloudessa korvaamaan rintamalla olevien miesten työpanos (ks. esim. de Marly 1986, 141, 144; Wolter 1994, 205–221; Grayzel 1999). Lehdistön, esimerkiksi *Suomen Kuvalehden* välityksellä tästä levisi tietoja Suomeenkin. Syksyllä 1918 lehti esitteli kolme saksalaisten naisten itselleen suunnittelemaa työpuvuksi tarkoitettua housupukua eli teollisuustyöntekijättären puvun, maatyöntekijättären puvun ja raskaantyöntekijättären puvun. Pukujen kerrotaan olevan yksinkertaisia ja käytännöllisiä ja siten ympäristöön sopivia, ja ”tekevät samalla aivan kuin itsestään taiteellisen ja aistikkaan vaikutelman”. Niiden korostetaan olevan väljiä ja jättäen siten vapaan liikkumistilan sekä olevan ”kauneusaistin vaatimuksia” vastaavia. Maatyöntekijättären puku oli esiliinapuku, joka tarvittaessa jätti housunlahkeet viitan alle piiloon. Lisäksi artikkelissa oli kuva englantilaisesta naisten sepänpuvusta, josta ei näy, onko kyseessä housupuku.⁴⁰⁶

Vuoden 1917 aikana *Suomen Kuvalehden* välityksellä oli jo saatu tietoa sotatoimiin osallistuvista housupukuisista naisista. Kyseisen vuoden syyskuussa lehdessä julkaistiin kuvia ”venäläisten amatsonien ’Kuolemanpataljoonasta’” eli miesten sotilaspukua käyttävästä venäläisestä naisrykmentistä. Kuvatekstin mukaan ”[k]errotaan, että nämä kuolemaa halveksivat naiset herättävät saksalaisissa todellista kammoa, eivätkä he mitään niin pelkää kuin taisteluun joutumista näitten sisukkaitten taistelijoitten kanssa.”⁴⁰⁷ Aiheesta jatkettiin heinäkuussa 1918 kun lehdessä julkaistiin kuva ”punaisesta Pietarista”. Kuvateksti kertoi: ”Venäjän punaisen armeijan sotilaita matkalla Puolan rintamalle. Joukossa myöskin lukuisasti naisia, jotka useasti kuuluvat olevan innokkaampia kommunisteja kuin miehet.”⁴⁰⁸ Marraskuussa 1918 lehdessä kerrottiin myös keskusvaltojen housupukuisista naisista kahden kuvan kautta. Kuvissa olivat rouva Fleck ja neiti Bierbauer, ensimmäiset Saksan sotalaitoksen palvelukseen ”antautuneet” naiset, joiden tehtävänä oli ”voimavaunujen” eli moottoriajoneuvojen ohjaaminen. Ensimmäisessä kuvassa he ovat tavallisesti pukeutuneina ja toisessa sotilasunivormussa housuissa.⁴⁰⁹

Suomalaisista punakaartin naisista kerrottiin kesäkuun ensimmäisenä päivänä vuonna 1918. Lehdessä julkaistiin otsikolla ”Kuoleman kentiltä” varustettu kuva si-

405 Nutid 10/1904, 301–302; Koti ja Yhteiskunta 10/1907, 128–129; Naisten Ääni 3/1909, 31–32.

406 Suomen Kuvalehti 36/1918, 447.

407 Suomen Kuvalehti 35/1917, 456–457; 37/1917, 484.

408 Suomen Kuvalehti 29/1918, 708.

409 Suomen Kuvalehti 47/1918, 639.

Työläisnaisen tehdaspuku.

*Kuva 10: Tehdastyötä tekevien naisten työpuku
1900-luvun alussa (Naisten Ääni 3/1909, 33)*

sällissodassa kaatuneiden ruumiista lumisessa metsässä. Kuvateksti kertoo seuraavaa: ”Huhti. 5 p:n taisteluissa Raudun ja Maaselän välillä kaatuneita. Kaatuneiden joukossa oli ryysiä, punakaartilaisia, japanilaisia, kiinalaisia sekä naisia miesten vaatteissa.”⁴¹⁰ Tämä oli ainoa kerta, kun *Suomen Kuvalehti* kertoi punakaartin naisista.⁴¹¹

Sodan jälkeen lehti otti aktiivisen roolin haalaripukeutumisen edistäjänä niin miesten kuin naisten pukeutumisessa ”taistelussa vaatepulaa vastaan”. Lehti tiesi ”suuren maailman” uutisten kertovan ”laajalle levinneestä liikkeestä, jonka tarkoituksena on taistella vaatteiden kalliita hintoja vastaan ja joka varmasti on tehokkaampi kuin mikään ennen käytetty keino”. Kyse oli muiden vaatteiden päälle puettavasta ”overall”-puvusta, jota myös naisten tiedettiin käyttävän. *Suomen Kuvalehti* kysyikin, ”kuinkahan kauan kestänee, kunnes täällä Suomessakin uskalletaan ryhtyä tällaisiin toimenpiteisiin vaatteiden hintojen huikkeen johdosta”. Kesäkuun lopussa lehti kertoi saaneensa tietoonsa, että overall oli jo käytössä Helsingissä Suomen Kauppa Osakeyhtiön konttorissa, joka myös myi kyseisiä pukuja. *Suomen Kuvalehden* toimittaja ja kuvaaja kävivät paikan päällä ja raportoivat lukijoille, että konttorissa kaikki todellakin käyttävät haalareita, juoksupojista liikkeen toimeenpanevaan johtajaan. Myös pukujen myynti oli ollut hyvää, sillä ne olivat jo loppuneet varastosta. *Suomen Kuvalehti* pyysi saada ikuistaa tämän ”uskaliaan” henkilökunnan kamerallaan. Siihen suostuivat kaikki naisia lukuun ottamatta. Lopulta kaksi naista rohkeni kuvattavaksi haalareissaan. *Suomen Kuvalehti* toivoi, että ”pian kaikissa Suomen konttoreissa niin hyvin neitokset kuin miehet käyttävät overalleja.”⁴¹²

Kirjoituksen ohessa oli Suomen Kauppa Osakeyhtiön henkilökunnan lisäksi kuva Lontoon mielenosoituskulkueesta, jonka sikäläiset overall-liiton jäsenet olivat järjestäneet, sekä kuva kahdesta tyylikkäästi pukeutuneesta naisesta overall-puvussa. Kuvatekstissä todettiin, että ”[o]verall tekee voittokulkuaan halki maailman. Ei ole enää mikään ihme, jos jossakin New Yorkissa tai Lontoossa hieno nainen käyttää tätä kauneuden puolesta hiukan epäilyttävää pukua.”⁴¹³

Tämän jälkeen valistustyötä haalaripuvun puolesta ei enää tehty eikä aihetta käsitelty. Housujen käytön yleistymisen naisten työ- ja harrastevaatteena käy lehdestä kuitenkin ilmi. 1920-luvulla alkupuolella housut olivat *Suomen Kuvalehden* sivuilla ulkomailla asuvien reippaiden ja rohkeiden naisten vaate. Housuja käyttivät esimerkiksi amerikkalaiset ”cow-tytöt” ja miehensä kanssa jalkapatikassa

410 *Suomen Kuvalehti* 22/1918, 171.

411 Sen sijaan lehden kanteen pääsi kahden viikon päästä myöhemmin tunnetuksi tullut kuva Helsingin suojeluskuntaan kuuluvasta naisesta, teknillisen korkeakoulun oppilaasta neiti E:stä, joka on kietonut ympärilleen kolme kuularuiskuvyötä, joihin on ”pistetty lisäksi suuri revolveri”. Kuvateksti kertoi hänen olevan ”Helsingin suojeluskunnan parhaita suojelijattaria” (*Suomen Kuvalehti* 24/1918.)

412 *Suomen Kuvalehti* 21/1920, 496; *Suomen Kuvalehti* 26/1921, 618.

413 *Suomen Kuvalehti* 26/1921, 618.

maailman ympäri matkannut rouva Louis Rohmeyer.⁴¹⁴ Syksyllä 1924 ”Kuvia Moskovasta ja Pietarista” -kuvakoosteeseen sisältyi kuva housupukuisesta naisesta, joka oli ”Suomen Moskovassa olevan Lähetystön kassanhoitajatar, neiti Eevi Kauppi, joka reippaasti ja suomalaisella kylmäverisyydellä hoitelee Harley-Davidsoniaan tämän miljoonakaupungin vilkasliikkeisillä kaduilla, herättäen yleistä huomiota ja ihailua”.⁴¹⁵

Kotimaassa housut olivat pukeneet ylleen perinteisesti miesten töiksi laskettavia työtehtäviä suorittavat naiset: lentäjänaiset, kalastamassa olevat naiset ja Petsamossa osuuskauppaa hoitava rouva.⁴¹⁶ Näiden naisten housujen käyttöä tai miesten töihin osallistumista ei arvosteltu, vaan esimerkiksi sillialuksella mukana olevan sisar Maijan kerrottiin liikkuvan ”kannella aina poikain puvussa, eikä häntä matkan päästä saata mitenkään erottaa muista lyseolaisistamme. Siis hyvin koristeellinen ja hyödyllinen olento laivassamme.”⁴¹⁷ Kahdesti haalaripukuisen naisen kuva oli lehden kannessa: toisessa housuja käyttivät peltopyytä metsästävä vapaaherratar Hanna Gripenberg ja Santahaminassa lentopuvussa kuvattu tasavallan presidentin tytär, neiti Aino Ståhlberg⁴¹⁸. Housut olivat siis poikkeuksellisissa olosuhteissa työskentelevien työläisnaisten tai erikoisten harrastusten parissa vapaa-aikaansa viettävien yläluokan naisten vaate.

Eevassa ja *Hopeapeilissä* naisten työhaalareiden käyttöä sivuttiin 1930-luvulla *Suomen Kuvalehden* tavoin silloin kun lehdissä esiteltiin naisia, joiden työtehtävät edellyttivät housujen käyttöä. Tällaisia olivat esimerkiksi naisarkkitehtipiskelijät, jotka olivat kesällä harjoittelussa työmaalla, puhelinasentajana toiminut nainen sekä eräät autoilla tai moottoripyörällä liikkuneet ja liikennöineet naiset.⁴¹⁹ Nämä naiset esiteltiin lehdissä esimerkkeinä nykyaikaisista naisista, mutta naisten roolia tai asemaa tällaisten töiden tekijöinä tai yleisemmin kysymystä housujen käytöstä naisten työasuna ei käsitelty, sillä ruumiillinen työ, jossa housuasua tarvittiin, ei kuulunut lehtien sisäislukijoiden eli yhteiskunnan ylempiä kerroksia edustavien naisten elämään. Työläis- tai maalaisnaisten elämää koskevia aiheita lehdissä ei käsitelty. Lehdissä ei myöskään julkaistu naisten työhousujen mainoksia. Kaupallisista naistenlehdistä vain *Kauneudenhoitolehti* tarttui asiaan 1931, mutta vain toivoakseen sen olevan ohimenevä muotioikku:

414 Suomen Kuvalehti 12/1922, 304–305; 27/1924, 892.

415 Suomen Kuvalehti 43/1924, 1392–1393.

416 Suomen Kuvalehti 27/1929, 1267–1268, 1280; 15/1931, kansikuva; 14/1932, 504–505; 24/1933, 795; Suomen Kuvalehti 33/1929, 1464–1465; 37/1931, kansikuva ja s. 1490–1491; Suomen Kuvalehti 35/1935, 1332–1334.

417 Suomen Kuvalehti 37/1931, 1490–1491.

418 Suomen Kuvalehti 43/1921; Suomen Kuvalehti 24/1920.

419 Eeva 9/1935, 18–19, 32; Hopeapeili 8/1937, 19; Eeva 2/1937, 6–8, 38–39.

Parisissa ovat useat liikkeet antaneet johtajattariensa ja apulaistensa esiintyä univormuissa, joihin kuuluivat kirkkaansiniset laajat housut ja kauniit paitapuserot, mutta tämä on arvatenkin ohimenevä oikku. Uudenaikaiset naiset eivät anna itseään houkutella entisaikojen kidutuksiin, he turvautuvat mieluummin johonkin, joka on mukava, mutta ehkä vähän huomiota herättävä, ja ennenkaikkea he pukeutuvat sen periaatteen mukaan, että puvut ovat heitä varten eivätkä he pukuja varten. Jonkin ajan kuluttua väsyttään liioitteluun sekä housumuotiin että ylenmäärin korostettuun naisellisuuteen ja palataan hienoon yksinkertaisuuteen, eritoten, jos asianomaisilla on riittävästi omaa persoonallista makua tässä suhteessa.⁴²⁰

Housupuku esiliinan tilalle

Ottaessaan naisten työpukukysymyksen käsiteltäväkseen *Toverittaren* Lea totesi, että periaatteessa oli hyvä, että työpukuna oli vanha, parempaan käyttöön sopimaton puku, sillä esimerkiksi rakennustyömaalla ”tulee puvulle ruukkia ja kaikenlaista tahraavaa rojua”. Hänen mukaansa kengät olivat yleensä hyvät, sillä ne oli ostettu työtarkoituksiin, mutta muu vaatetus – hame ja pusero tai loppuun käytetty parempi puku ja esiliina sekä kylmänä vuodenaikana lisäksi villatakki tai veljen tai puolison pieneksi käynyt takki – ei vastannut tarkoitustaan. Erityisesti hameessa työskentelyn hän huomautti olevan sekä epäkäytännöllistä että vaarallista, ja vaati, että hameet on julistettava rakennuksilla pannaan ”ja oikein sakin päätöksellä esiinnyttävä jonakin päivänä käytännöllisissä ja kestävässä tummissa housuissa”.

”Överhaalareiden” hyväksi puoliksi Lea mainitsi sen, että ne eivät tartu mihinkään kiipeillessä eivätkä mene yhtä helposti rikki. Lisäksi ne suojaavat ”täydellisesti tai ainakin eniten arkoja ruumiinosia tomulta ja kylmältä, eikä milloinkaan saata kantajaansa ylhäällä telineellä sellaiseen kiusalliseen tilanteeseen kuin hameet”. Housupuku tekee liikkeet vapaiksi, suojelee vaatteiden aiheuttamilta tapaturmilta ja tulee paljon halvemmaksi, kuin mikään muu vaatetus, Lea luetteli. Lisäksi työhaalareiden käyttö esti monet työtapaturmat:

Mitä taas tulee sahoihin ja sellaisiin tehtaisiin, missä on paljon koneita ja pyöriä remmejä, ihmettelen ettei työväen suojelulaki ja ammattientarkastus ole suorastaan kieltänyt hameiden ja muiden liehuvien vaatekappaleiden työpaikoilla käytön. Siitä, että tällainen kieltäminen, on todistuksena usein toistuvat tapaturmat ja silpoutumiset koneitten pyöriessä, joihin työläinen on ensin tarttunut liian pitkältä huivin kulmasta tai esiliinan liepukasta. Rakennuksilla on ”överhaalari” hyvä ja mukava vaatetus, mutta tällaisissa paikoissa on se suorastaan korvaamaton.⁴²¹

Lea tarttui ajankohtaiseen aiheeseen, sillä sotien välisenä aikana tehtyjen työturvallisuusraporttien mukaan moni tehtaissa, sahoilla ja työpajoilla tapahtunut työtapaturma johtui juuri sopimattomista vaatteista ja jalkineista. Erityisen epäkäytännöllisi-

420 Kauneudenhoitolehti 4/1931, 15.

421 Toveritar 7/1929, 114–115.

siksi todettiin maahan asti ulottuvat hameet, mutta myös kuluneet kengät aiheuttivat liukastumisia, ja repaleiset vaatteet, hihat ja vaatteiden liepeet, samoin kuin naisten pitkät hiukset saattoivat tarttua liikkuviin koneenosiin kohtalokkain seurauksin. Littoisten verkatehtaalla tiedetään naisten kiinnittäneen hameensa helmat hakaneuloilla lantion kohdalle helpottaakseen liikkumista koneen ympärillä. Näin helmat pysyivät myös puhtaampina ja tapaturmavaara väheni. Joissain työpaikoissa esiliinojen käyttö oli tapaturmavaaran takia kielletty. (Leimu 1976, 89, 91; Lähteenmäki 1995, 93–94.) Onnettomuuksien seurauksena työpukeutuminen nostettiin yhdeksi työsuojelukysymykseksi. Esimerkiksi Ensi Gutzeitin Hietasen sahalla turvallisuustoimikunta antoi yhdellä sahatyöläisnaiselle ilmaiseksi kankaan, jotta tämä ompelisi siitä itselleen asianmukaisen työpuvun esimerkiksi muille. Turkulaisen OY Manillan köysitehdas sai alennusta vakuutusmaksuista⁴²², kun sekä miehet että naiset suostuivat työskentelemään housuasuisia. (Lähteenmäki 1995, 92).

Miesten työpukeutumisessa haalareiden käyttöönotto merkitsi melkoista mullistusta, vaikka ne yleistyivätkin hitaasti, sillä niiden myötä työvaatetus yhdenmukaistui ja samalla hylättiin aiempi ”työvaatemuoti”. Leimu huomauttaa, että muutoksessa ei ollut kyse vain vaatetuksesta, sillä sen mukana tuli myös uusi ajattelutapa: työvaate ja vapaa-ajan vaate olivat erikseen, eikä niillä ollut mitään tekemistä keskenään. ”Kun työvaate oli riisuttu ja tehtaan portti suljettu, ei työmiestä ja mestaria erottanut toisistaan.” (Leimu 1976, 86, 102.) Tähän ajattelutapaan *Toverittaren* artikkelikin tähtäsi. Lea huomautti, että housupukua ”ei tietystikään voi käyttää työmaan ulkopuolella”. Tämä ei tosin ollut hänen mukaansa tarpeenkaan, sillä ”nykyaikainen työläisnainen ei käytä edes kotona samaa pukua kuin työmaalla, mikä on mielihyvin todettava”. Housujen käytössä oli kyse vain työn asettamista vaatimuksista, erityisesti työturvallisuudesta. Tätä Lea tarkensi huomauttamalla artikkelissaan, että hän ei ole vaatimassa housuja kaikkien naisten työasuksi, vaan ainoastaan tehtaassa, rakennuksilla, sahoissa ja verstaissa työskenteleville naisille. Konttoristeille, liikeapulaisille, tarjoilijoille tai konttoriapulaisille ne eivät sovi, hän muistutti.⁴²³

Työläisnaisille haalarit olivat siis käytännöllinen, työsuoritukseen ja työturvallisuuteen vaikuttava kysymys, joka edusti myös uudenlaista, modernin ajan mukaista jaottelut työhön ja vapaa-aikaan. *Naisten Äänessä*, *Kotiliedessä* ja *Emäntälehdessä* housujen käyttöä työasuna käsiteltiin naisten työnteon järkipäistämisen ja ammatillistamisen näkökulmasta. *Naisten Äänessä* työhousukysymys nostettiin esiin vuonna 1912, kun puutarhakoulun johtaja Jenny Elving-Oulasvuo⁴²⁴ esitteli lukijoille kuvien kera johtamassaan koulussa käytössä olevan pitkistä housuista ja pitkistä

422 Ensimmäinen työväen tapaturmavakuutuslaki laadittiin 1925 (Lähteenmäki 1994, 97).

423 *Toveritar* 7/1929, 115.

424 Ks. Ruoff 2003.

Kuva 11: Puutarhapukuja 1900-luvun alusta (Naisten Ääni 21/1912, 313)

Talviset puutarhapuvut.

takista koostuvan puutarhapuvun (ks. kuva 11). Elving-Oulasvuo perusteli puvun käyttöä sillä, että sopivan puvun puute oli este naisten toimimiselle puutarhurina.

Elving-Oulasvuon kollega Alma Forstén⁴²⁵ kommentoi ehdotetun puvun olevan varsinkin vanhemmille naisille sopimaton ja ehdotti kansallispuvujen käyttöä housupuvun sijaan. Elving-Oulasvuo vastasi, että hänen mielestään kansallispuvut ovat kuumia ja epäkäytännöllisiä, ”harrastakaamme vaan kansallispuvujen käyttämistä maalla juhliissa ja vaikkapa kotitoimissa, mutta mikään ammattipuku se ei ole”. Hän lisäsi, että puutarhapuvun ei tarvitse olla housupuku; takkipukukin oli hänen mielestään välimuoto, sillä takki peitti housut alleen. ”Olkaamme vaan ennakkoluulottomia!” hän julisti, ja totesi ajan olevan sopiva kokeiluille.⁴²⁶ Aiheeseen ei *Naisten Äänessä* palattu.

Suomen Kuvalehden muotipalstalla esiteltiin kesällä 1917 kävely- ja kesäpuvujen ohella puutarhapuku, jonka alaosa on ”kaksilahkeinen hame, s. o. avarat housut”,⁴²⁷ mutta aika näytti olevan sopiva puutarhapukukokeilulle vasta 1920-luvun lopussa. *Astran* muotipalstan pitäjä, nimimerkki Prudence esitteli puvun käytännöllisyyttä vuonna 1928 kertomalla sen varjelevan hyttysten pistoilta ja naarmuilta; lisäksi puvun voi vieraiden tullessa hetkessä vaihtaa puhtaaseen ja näyttää hetkessä siltä

425 Ks. Ollila 2004.

426 *Naisten Ääni* 23/1012, 312–314; *Naisten Ääni* 24/1912, 330; *Naisten Ääni* 1/1913, 5–6.

427 *Suomen Kuvalehti* 26/1917, 394.

kuin ei olisi puutarhatöitä tehnytään. Poikkeuksellisesti lukijoille annettiin puvun kaavatkin.⁴²⁸ *Kotiliesi* ja *Emäntälehti* ryhtyivät tekemään voimallisempaa valistus-työtä puutarha- ja navettapukujen puolesta. Ottamalla erityisesti puutarhapuvun käsitteilyyn vuonna 1928 *Kotiliesi* kiinnitti huomion puutarhanhoidon tärkeyteen ja erityisasemaan kotitaloustöiden joukossa.

Anna Olsoni neuvoi, että puutarhapuvun tuli olla käytännöllinen, ”siis joka työhön soveltuva, oltiinpa sitten kuumassa kasvihuoneessa, taimistossa puita leikkaamassa, rikkaruohoja kitkemässä helteisenä kesäpäivänä ’nahkan palamisen uhalla’ tai sadon korjuussa syksyisellä säällä”. ”Sananparsii sanoo, ettei ’puku ihmistä tee’, mutta käytännöllisen työn kannalta katsoen ei tämä kuitenkaan aina pitäne paikkaansa. Työnmukainen puku luo reippautta, tekee työskentelyn vapaaksi, mieluisaksi ja luo todellista työniloa”, perusteli Anna Olsoni *Kotilieden* lukijoille erityisen puutarhapuvun hankkimisen tärkeyttä.⁴²⁹

Pukua esiteltiin myös kuvien välityksellä. Kolmesivuisen jutun ensimmäisellä sivulla lukija sai puvuista yleiskuvan, sillä sivulla oli ryhmäkuva mainitun oppilaitoksen oppilaista housupuku yllään. Seuraavalle sivulle oli taitettu kaksi isohkoa lähikuvaa, joista näki, miltä puku näyttää liivihameen kanssa ja ilman sitä (ks. kuva 9). Kolmannella sivulla olivat puvun kaavat sekä kuva ulkomaisessa muotilehdessä julkaistuista puutarhapuvuista. Juttu ei jäänyt vain esittelyn asteelle vaan lukijoita myös neuvottiin yksityiskohtaisesti kankaan valinnasta lähtien, miten puvun voi itse valmistaa. Esimerkiksi lantion kohdalle oli varattava väljyyttä ja lahkeitten tuli olla ”tavallista” pidemmät ja väljänpuoleiset. Viittaus tavallisiin housuihin tarkoittanee naisten alushousuja, joita puutarhahousut malliltaan muistuttivat, sillä housut neuvottiin ompelemaan ”tavallisia housuja” väljemmiksi, ”sillä niitähän tullaan pitämään toisten housujen päällä”.

Työpuku ammatti-identiteetin ja organisaatioon sitoutumisen merkinä

Yhtenäisen työpukeutumisen taustalla nähdään usein funktionaaliset syyt, kuten muun vaatetuksen suojaaminen, mutta työpukeutumisessa tiivistyy pukeutumisen sosiaalinen merkitys ihmisten välisessä kanssakäymisessä: se on keino luoda yhtenäisyyttä tai sosiaalisia eroja, jotka muutoin eivät näkyisi. Lisäksi ne tuottavat tiettyjä performansseja kun ruumiista tulee univormun jatke. Analysoin seuraavassa naisten työpukeutumisesta käytyä keskustelua edellä mainittujen teemojen kautta pohjaten erityisesti Jennifer Craikin (2005), Diana Cranen (2000) ja Nathan Josephin (1986)

428 Astra 11/1928, 273–274.

429 *Kotiliesi* 10/1928, 343.

analyyseihin työpukeutumisen merkityksestä ja funktioista. Pukeutumistutkijoita työpukeutumisen analysointi ja siihen sisältyvän pukeutumiskoodiston avaaminen on kiinnostanut vähemmän kuin muodin tai yksilöllisten tai osa- tai alakulttuuristen pukeutumistapojen ja -tyylien tutkimus. Nathan Josephin teos *Uniforms and nonuniforms* (1986) oli pitkään ainoita tämän alan tutkimuksia. 1990-luvulta alkaen ryhdyttiin tutkimaan erityisesti naisten työpukeutumista (ks. esim. Johnson & Lennon 1999). Diana Crane käy teoksessaan *Fashion and Its Social Agendas. Class, Gender and Identity in Clothing* (2000) läpi univormujen ja työpukujen historiaa ja Jennifer Craik analysoi teoksessaan *Uniforms exposed* (2005) univormujen ja työpukujen anatomiaa ruumiin tekniikoiden näkökulmasta.

Työpuvut voidaan jakaa virallisiin, epävirallisiin ja epämuodollisiin työpukuihin. Virallisilla tarkoitetaan univormuja ja muita tarkoin säänneltyjä työpukuja ja epävirallisilla sellaisia pukeutumiskodeja, jotka ovat normatiivisia, mutta jotka perustuvat kirjoittamattomiin sääntöihin ja oletuksiin työn luonteesta. Epämuodolliset ”univormut” ovat yleisiä sellaisissa ammateissa, joissa ei ole sääntöjä tai painetta pukeutua tietyllä tavalla, ja joissa ihmisten katsovat pukeutuvansa persoonallisten tyylin mukaan. Käytännössä heidät on kuitenkin helppo tunnistaa pukeutumisen perusteella alansa edustajiksi, kuten taiteilijoiksi, taide- ja kulttuurialan työntekijöiksi tai yliopisto-opiskelijoiksi. (Craik 2005, 126–131.) Virallisten univormujen tai työpukujen käyttö on mahdollista vasta kun organisaatio on pysyvästi erottautunut muista ryhmistä erilliseksi yksiköksi. Kun organisaatio on eriytynyt muista ryhmistä ja muodostanut erillisen yksikön, pukeutumisen merkitykset ovat yhteydessä organisaation vaatimuksiin, sen statuksiin ja rooleihin. (Joseph 1986, 35–37.) Epävirallisten ja epämuodollisten ”univormujen” funktiona voi nähdä työntekijä- tai ihmisryhmän halun muodostaa muista työntekijä- tai ammattiryhmistä poikkeavan ammattiryhmän tai omata omanlaisensa ammatti-identiteetin.

Erilaisten työpukujen varhaisasteita voidaan ajoittaa kauas historiaan, mutta nykymuotoiset työpuvut on kehitetty vastaamaan organisaation tarpeita eritasoisten ja -asteisten työntekijöiden erottamiseksi toisistaan sekä heijastamaan työntekijöistä organisaation johdon haluamaa mielikuvaa (Crane 2000, 88). Esimerkiksi valkoisen työtakin käytön yleistymisen sekatavara- ja ruokakaupoissa Suomessa 1900-luvun alussa johtui elintarviketeollisuuden hygieniasäädöksistä, mutta sillä oli myös tärkeä tehtävä luoda asiakkaalle myymälästä miellyttävä ja luotettava vaikutelma (ks. Hentilä 1999, 264). Ranskan vallankumousta tutkineen Richard Wrigleyn mukaan univormut ja työpuvut sellaisena kuin ne nyt ymmärretään periytyvät Ranskan vallankumoukseen, sillä vallankumouksen hengen mukaan oli tarpeellista paitsi yhtenäistää viranhaltijoiden pukeutuminen myös erottaa virka ja sen haltija toisistaan. Yhtenäisten virkapukujen käyttöönotolla alleviivattiin, että virka ei ollut yksilöllisen persoonallisuuden heijastuma vaan osa-aikainen työtehtävä. (Wrigley 2002b, 59–61.)

Univormut ovat näin ollen modernin yhteiskunnan ilmiö, joiden käyttöönoton taustalla on muutos perintöorganisaatioista byrokraattisiin organisaatioihin. Urbanisoituminen edesauttoi nopeiden ja anonyymien suhteiden syntymistä, joissa toimijan identiteetin sekaantuminen virka- tai työtehtävän hoitoon on haitta. Univormut ja työpuvut helpottavat vuorovaikutusta redusoimalla yksilön kasvottomaksi ja usein myös sukupuolettomaksi organisaation edustajaksi. Kommunikaatio on tällöin rajoitettu työn tekoa koskevaan informaatioon. Työntekijöille ne muistuttavat tarpeesta mukautua organisaatiokulttuurin normeihin ja arvoihin. (Joseph 1986, 204–205; Crane 2000, 95.)

Yhtenä merkinä suomalaisen yhteiskunnan modernisoitumisesta ja naisten astumisesta keskiluokkaisten viran- ja toimenhaltijoiden joukkoon ovat naistenlehtien neuvot naisten työpukeutumiseen. Esimerkiksi *Kotiliedessä* naisten työpukuasiaa käsiteltiin ensimmäisen kerran 1925 juuri virka- ja toimenhaltijanaisia koskevana kysymyksenä.⁴³⁰ Lehden mukaan nykytilanne erityisesti asiakaspalvelutyössä koettiin paikoin ongelmalliseksi, sillä naiset eivät ”ymmärrä pukeutua työnsä mukaisesti, yksinkertaisesti ja huomiota herättämättä, vaan hepeneillään ja juhlapukua muistuttavilla kankaillaan antavat liikkeessä tai virastossa kävijälle väärän kuvan siellä tehtävästä työstä tai siellä olevista henkilöistä”.⁴³¹ Koska virastojen puolelta ei oltu asiaan kiinnitetty huomiota, eivätkä muotilehdet olleet julkaisseet virkapukujen malleja, *Kotiliedessä* julkaistiin amerikkalaisten muotisuunnittelijoiden piirtämiä virkapukujen malleja.⁴³² Pari vuotta myöhemmin lehdessä kerrottiin kirjoituksen tuottaneen tulosta: sen johdosta on pankkivirkailijoille hankittu yhtenäisiä työpukuja.⁴³³ *Astrassa* ehdotettiin vuonna 1922 kauppaliikkeissä, konttoreissa ja pankeissa työskenteleville naisille haalareiden käyttöä työpukuna.⁴³⁴ Muut lehdet eivät ehdottaneet viran- ja toimenhaltijaisille housupukua työpuvuksi.

Työnantajan tai organisaation näkökulmasta työpuvun tärkeimpänä funktiona on kertoa, että sen käyttäjä edustaa instituutiota, jolta on siirretty yksilölle laillisia oikeuksia. Ulkoasu siis auktorisoi yksilön toimimaan instituution puolesta ja helpottaa organisaation työntekijöiden ja heidän ammatillisten taitojen ja ominaisuuksien havaitsemista. Kun organisaatio antaa yksilölle luvan käyttää sen univormua tai työpukua, se takaa, että yksilöllä on tiettyjä, organisaation toiminnan kannalta olennaisia taitoja ja arvoja, ja ilmaisee, että yksilöltä odotetaan vastuullista käytöstä. Työpuvun käytöllä yksilö taas ilmaisee hyväksyvänsä ja kannattavansa organisaation tavoitteet ja olevansa kuuliainen ryhmän normeille ja standardeille. Tukahduttamalla yksilölliset pukeutumisvalinnat organisaatio sitoo yksilöt vertaisikseen, alleviivaa

430 Kotiliesi 18/1925, 473–474.

431 Kotiliesi 21/1927, 665.

432 Kotiliesi 18/1925, 473–474.

433 Kotiliesi 21/1927, 665.

434 Astra 3/1922, 5; Astra 4/1922, 3; Astra 10/1922, 5.

yhteenkuuluvuutta ja rohkaisee lojaalisuuteen ryhmän sisällä ja uskollisuuteen yhteisten sääntöjen noudattamisessa. Työpuvun kautta yksilöt integroituvat yhtenäiseksi yksiköksi, joka toimii varmistaakseen, että organisatoriset tavoitteet saavutetaan. Tätä havainnollistaa se, että ryhmästä poiserottamiseen liittyy usein rituaali, joka edellyttää univormusta tai sen osista luopumista. Työpuvun käytöllä yksilö lisäksi ilmaisee, että sen käytön ajaksi muut sitoumukset on tukahdutettu. (Rubinstein 1995, 67; Crane 2000, 89–90; Craik 2005, 5, 119–121; Joseph 1986, 66–68, 118–119.)

1930-luvun alussa *Oma Koti* -lehden artikkelissa *Sopiva työpuku lisää työtehoa* naisten työ- ja virkapukujen käyttöä lähestyttiinkin esimerkkinä siitä, miten ”nykyaikainen mekanisoitunut elämämme pakottaa naisetkin alistumaan yhdenmukaisuuden vaatimukseen”. ”Koska tiesimme kaiken kaavamaisuuden olevan etenkin naisille vastenmielistä”, lehti kysyi naisilta itseltään, mitä mieltä he olivat ”kaavamaisista työpuvuista”. Vastajat olivat yksiselitteisesti työpukujen kannalla: Sairaanhoidaja kertoi tunteneensa itsensä äärettömän ylpeäksi saadessaan ensi kerran pukea ylleen oikean sairaanhoitajattaren puvun. Pukuhan on ylioppilaslakin tavoin suoritetun oppimäärän merkki, hän huomautti. Pankkivirkailija kertoi työpuvun tuntuneen alusta lähtien erittäin mieluisalta ja tarkoituksenmukaiselta. ”Mehän saimmekin sen juuri omasta aloitteestamme”, hän muistutti. ”Oli jo todella aika lakata esiintymästä pankissa ’tanssiaispuvut yllä’, kuten tuonnoin aina moittivasti liioiteltiin pukimistamme puhuttaessa.” Raitiovaunun rahastajana työskentelevä nainen kertoi, että ”[t]untuisi aivan luonnottomalta mennä vaatimaan ihmisiltä maksuakin, ellei olisi ’virkapukua’”. ”On myös aivan luonnollista”, hän jatkoi, ”että meillä on samanlainen puku kuin miehillä, koska kerran joudumme suorittamaan samanlaisia tehtäviä”.⁴³⁵

Työntekijät eivät siis kokeneet työpukua alistumisena kaavamaisuuteen vaan tärkeänä osoituksena ammatista ja siihen sisältyvästä osaamisesta ja asemasta. Yhdenmukaisuuden ”ongelma”, joka jutun alussa esitettiin virka- ja työpukujen huonona puolena, osoittautui siis lehden konstruoimaksi ongelmaksi tai pikemminkin syötiksi, johon tarttumalla lukija saatiin näkemään naisten virkatyö tai toimi edistyksellisenä asiana ja työ- tai virkapuku tämän merkkinä. Virkapuvun käytössä ei ollut kyse vain työturvallisuudesta ja työnteon helpottamisesta vaan naisten ammatillisen, professionaalisen identiteetin vahvistamisesta. Esimerkiksi jutussa haastateltu sairaanhoitajatar kertoi, miten

”[- -] vasta se [työpuku] yllämme edustamme potilaamme silmissä ammattikuntaamme emmekä ole mikä tahansa tytönheitukka. Potilas kunnioittaa pukuamme, sillä hän tietää, mihin se meitä velvoittaa. Sairaanhoidajattaren puku herättää myös nuorissa työntekijöissä itseluotamusta. Samalla kun aamulla otamme puvun yllemme, panemme myös ikään kuin syrjään oman minämme lomahetkeä odottamaan voidaksemme ehjemmin antautua työllemme. Täsmällisen puvun käytöllä on tärkeä kasvattavakin puolensa. Se pakottaa huolimattomankin pitä-

435 *Oma Koti* 19/1932, 512–513, 533.

mään kaikki napit ja saumat kurissa. Mutta on myös paljon helpompaa huolehtia sellaisesta työpuvustosta, joka aina on samanlainen ja johon kuuluvia eri esineitä voi huomaamatta ja vaivattomasti vaihdella. Säästyy myös aikalailla vaivaa ja hermovoimaa, jos voi joka aamu aivan koneellisesti, melkein peiliin katsomatta totuttautua pukeutumaan. Muotipuvuthan kuluttavat turhaan paljon pukeutujan tarkkaavaisuutta. Voisinpa sanoa, että samanlainen puku edistää parhaiten myös työoveruutta, sillä kun kaikki ovat samanlaisia, ei koskaan tule vertailleeksi toisten pukuja omaansa, niin kuin nainen pakostakin tulee tehneeksi muotipuku yllään.⁴³⁶

Sitaatissa havainnollistuu työpuvun merkitys ammatillisen roolin performoinnissa, jota Jennifer Craik on eritellyt seuraavasti: Ensinnäkin työpuku on tärkeä ammatillisen roolin attribuuttien konstruoinnissa. Tämä on erityisen tärkeää silloin, kun työhön pääsy edellyttää erikoistunutta koulutusta ja pätevyyttä. Toiseksi työpuku ilmaisee työn luonteen. Esimerkiksi poliisin työpuku kertoo auktoriteetista ja kyvystä puuttua tilanteisiin ja sairaanhoitajan työpuku hoivaavasta luonteesta. Kolmanneksi univormu muuttaa käyttäjänsä ammatilliseksi persoonaksi, jonka kokonaisuuteen kuuluu harjoitettuja ruumiin tekniikoita ja henkisiä ominaisuuksia. Craikin mukaan ihmiset kertovat tuntevansa eri tavalla univormussa ikään kuin vaatteet itsessään rohkaisisivat ja valmistaisivat heitä tietynlaiseen käytökseen. Työpuku siis konstituoii työntekijän ammatillisen habituksen; siviili-minästä tulee työntekijä kun työvaatteet vaihdetaan ylle. Tämä ei kuitenkaan tapahdu aina ongelmitta, vaan transformaatioon liittyy myös neuvottelua siviili-minän ja työminän jännitteiden ja sopivuuden välillä. (Craik 2005, 131–133, 138.)

Kokonaisuutena *Oma Koti* antoi artikkelin kautta arvoa naisten työnteolle ja merkityksellistä erillisen työpuvun tärkeänä saavutuksena naisten työssäkäynnin tunnistamisessa ja ammatillisen identiteetin kehittämisessä. Tätä tulkintaa lehti tarjosi myös tehdastyötä tekeville naisille. Lehti esitteli Enso Gutzeitin tehtaiden naistyöntekijöiden työhaalarin esimerkkinä siitä, miten ”entisaikain epäsiistejä, rikkinäisiä, vanhoja kesäpukuja käyttävän tehtaantöyläisen asu on muuttunut siistiksi, yksinkertaiseksi ja vahvaksi, oikeaksi työpuvuksi, kuten hänen miehisen työoverinsa puku on ollut jo kauan aikaa”. Lehti kysyikin työläisnaisilta, ”olivatko he itse huomanneet tämän muutoksen hyvät puolet”. Näin he vastasivat:

Täytyy myöntää, että ensin vastustimme kovasti pakollista työpukua. Meistä se tuntui kovin miesmäiseltä, ja ajattelimme alussa sen käyvän kalliiksikin. Mutta nyt emme enää mitenkään haluaisi siitä luopua. Tehdashan maksaa meille toisen puolen puvun hinnasta. Työssämme nimitään kuluu hyvin paljon vaatetta, – eivätkä sellaiset tavalliset naisen pukimet tietenkään ole uutenakaan tarpeeksi vahvoja tehdastyössä käytettäväksi. Nämä puvut pysyvät siistimmän näköisinä, eivätkä ne tehtaassa ole niin vaarallisia kuin kaikenmoiset erilliset esiliinat ja hameenliepeet, jotka tarttuvat joka paikkaan. Kyllä uudet housupuvut yllä on verrattoman paljon helpompaa liikkua tehtaassa.⁴³⁷

436 *Oma Koti* 19/1932, 512.

437 *Oma Koti* 19/1932, 513.

Jutun kuvituksena oli runsaasti kuvia eri ammateista toimivista naisista työ- tai virkapuvussa. Haalariasuisia työläisnaisia esittävän kuvan kuvatekstissä kerrottiin, että ”[k]oneen ääressä työskennellessä housupuku on verraton”.

Pukeutumisneuvot kotitaloustyön amatillistamisen välineenä

Myös puutarhapuvun käytön yleistymistä koskevien tavoitteiden taustalla olivat naisten työnteon amatillistamista koskevat tavoitteet. Kotitaloutta koskevat kysymykset olivat nousseet Suomessa naisasiakysymykseksi 1800–1900-lukujen vaihteessa virkamiesten reaaliensioiden laskiessa ja palvelijoiden työaikakysymyksen kärjistyessä yhteiskunnalliseksi ongelmaksi. Tähän asti keski- ja yläluokkainen perheenemännän tehtäviin oli kuulunut palvelusväen johtaminen ja valvominen, mutta nyt keskiluokkaisissa perheissä ei ollut enää varaa tai mahdollisuutta pitää palvelijoita – ainakaan entisessä määrin – ja emännän täytyi osallistua kotitaloustöiden tekemiseen. Naisasiajärjestöissä kotitalouskysymys yhdistettiin luontevasti perheenemännän kutsumukseen ja ydinperheen tukemiseen. Aluksi kaikki naisjärjestöt olivat mukana kotitalousneuvonnassa, mutta vähitellen kotitalous jätettiin marttojen erikoisalaksi. Marttaliitosta kehittyikin 1900-luvun alussa Suomen suurin kotitalousjärjestö. (Sulkunen 1989, 27–29; Ollila 1993, 58, 68; Markkola 1994, 169–183.)

Kotitaloustiedettä oli ryhdytty kehittämään Yhdysvalloissa 1800-luvun lopussa. Samaan aikaan Suomeen perustettiin ensimmäiset kotitalouskoulut. Varhaiset emäntä- ja talouskoulut oli suunnattu maalaistalojen tytöille, mutta 1900-luvun alussa marttajärjestö ryhtyi vaatimaan kotitalouskoulutuksen laajentamista sillä perusteella, että kaikki naiset tarvitsevat ammattiin ja yhteiskunta-asemaan katsomatta opetusta terveydenhoidossa, lastenhoidossa, ruoanlaitossa ja ompelutöissä. Varsinainen kotitalousideologian läpimurto ja kotitaloustieteen nousu tapahtuivat Suomessa sotien välisenä aikana. Perheenemännän työtä ryhdyttiin tällöin järjestelmällisesti tutkimaan ja rationalisoimaan. Kotitalouden kehittämistarpeet pohjautuivat huomioon siitä, että yhteiskunnan muuttuessa ja teollistuessa monien ammattiryhmien työ oli muuttunut, mutta kotitalous näytti olevan ainoa ala, joka ei uudistunut muun yhteiskunnan mukana, vaan naiset tekivät kotitaloustöitä samalla tavalla kuin ennenkin. Kotitaloustyön kehittämisellä pyrittiin amatillistamaan perheenemännän työtä ja nostamaan sen asemaa ja arvostusta. Marttajärjestön yhtenä tavoitteena oli, että kotitaloustyötä pidettäisiin maaseudulla yhtä tärkeänä kuin karjanhoitoa ja maanviljelystä. (Ollila 1993, 58, 106, 113–114, 122; Lepistö 1994, 222–230; Kaarninen 1995, 72–77.)

Kotitalouskysymyksestä tuli sotien välisenä aikana kaikkia naispiirejä yhdistänyt asia. Myös työläisnaiset nostivat kotitalousasian kehittämisen poliittiseen ohjelmaansa ja omaksuivat porvarillisen perheenemäntämallin, jonka lähtökohtana oli ajatus siitä, että nainen on perimmältään olemukseltaan äiti ja kotitalousolento. Vaikka hän joutuisi olosuhteiden pakosta käymään ansiotyössä kodin ulkopuolella, hänen varsinainen toiminta-alueensa on kotitalous. Naisen emansipoituminen voi näin ollen tapahtua vain äitiyttä korottamalla ja kotitalouden asemaa ja arvostusta vahvistamalla. Eduskunnassa kaikki naiskansanedustajat puoluekannasta riippumatta olivat edistämässä kotitalousopetuksen kehittämistä ja kotitalousoppilaitosten toiminnan vakiinnuttamista, jotta kaikki naiset voisivat saada ammattimaista kotitalouskoulutusta. Vuonna 1929 hyväksyttiin uusi kotitalousoppilaitoksia koskeva lainsäädäntö, jolla kotitalousoppilaitosten toiminta vakiinnutettiin määräämällä niille vuosittainen valtionapu. Lain valmistelusta vastasi Hedvig Gebhardin johtama komitea. Komiteaan kuului muun muassa Fanny Syrjänne ja sen työskentelyyn vaikuttivat muun muassa Laura Harmaja ja Miina Sillanpää. (Ollila 1993, 110–111; Sulkinen 1989, 84–85, 114–116.)

Ollila toteaa kotitaloustyön tieteellistämisen merkinneen olennaista muutosta 1900-luvun alun kansanvalistukseen verrattuna. Tähän asti kansanvalistusta oli perusteltu sivistystavoitteilla, mutta nyt uudistuspyrkimykset legitimoitiin objektiivisen tieteen avulla. Tieteelliseen kotitalousajatteluun liittyi voimakas edistysusko: rationalisoinnin, tekniikan ja tieteellisyyden uskottiin väistämättä johtavan parempaan. (Ollila 1993, 107–108.) Teollisuuden rationalisointi oli alkanut Yhdysvalloissa ja Euroopassa 1900-luvun alussa amerikkalaisen insinöörin Fredrik W. Taylorin oppien mukaisesti. Sotien välisenä aikana rationalisointi kehittyi ja siihen liittyi uusia osa-alueita. Yhdysvalloissa rationalisointia oli käytetty vain yksittäisten tehtaiden ja yritysten toiminnan kehittämiseen, mutta Euroopassa rationalisoinnista tehtiin osa kansantalouden johtamisjärjestelmää. Suomessa keskityttiin erityisesti maa- ja metsätalouteen, joissa rationalisointi eteni ripeämmin kuin teollisuustyössä. (Michelsen 2001, 13–14, 58–60; Kettunen 1994, 101–111, 208–215.) 1920-luvulla perustettu Maatalouden Työteho-seura otti vuosikymmenen lopulla myös kotitalouden tutkimisen ohjelmaansa (Pulma 1984, 22).

Tärkeässä roolissa kotitaloustieteen ja kotitalousopetuksen kehittämisessä olivat martat, jotka alkoivat kampanjoida kotitalouskoulujen perustamisen ja uusien ihanneiden mukaisen taloudenhoidon puolesta. Perheenemännille opetettiin työn rationalisointia tarkan etukäteissuunnittelun, tehokkaampien työskentelytapojen ja taroituksenmukaisten työvälineiden käytön kautta. Toiseksi kiinnitettiin huomiota ruokatottumuksiin. Ruoanlaitto haluttiin yksinkertaistaa ja ruokavaliota pyrittiin muuttamaan terveellisemmäksi ja monipuolisemmaksi. Lisäksi perheille opetettiin yhteisten ja täsmällisten ruoka-aikojen merkitystä. Kolmanneksi perheenemännän

työtä arvioitiin kansantalouden kannalta. Emäntiä opetettiin pitämään kirjaa kaikista kuluistaan ja erityisesti 1930-luvun laamakauteen suosimaan kotimaista tuotantoa. (Ollila 1993, 106–107; 114–115.)

Vuonna 1928 avattu Järvenpään Emäntäkoulu, jossa *Kotiliedessä* esitelty puku otettiin käyttöön, oli suomalaisen kotitalousopetuksen kannalta tärkeä oppilaitos, sillä se oli Suomen ensimmäinen valtion ylläpitämä kotitalousopettajaopisto (Ollila 1993, 108–110). Sattumaa tai ei, mutta samana vuonna kun kotitalousoppilaitosten toiminta vakiinnutettiin määräämällä niille vuosittainen valtionapu, kotitalousoppilaitoksia koskevan lain valmisteluun osallistunut Orimattilan emäntäkoulun johtaja Fanny Syrjänne määritteli oppilaitoksessa käytettävistä puvuista käydyn keskustelun ”virikapukukeskusteluksi” ja vahvasti näin kotitaloustyön ammatillistamispyrkimyksiä.⁴³⁸

Jutun⁴³⁹ herätteenä oli toiminut kotitalousopettajayhdistyksen vuosikokouksessa käyty keskustelu kotitalouskoulujen oppilaiden puvuista. Syrjänne alusti aihetta huomauttamalla, että nykyaikana on monilla työaloilla ryhdytty käyttämään työpukuja suojaamaan tavallista pukua tai korvaamaan se kokonaan:

Onhan selvää, että työnteko, nimittäin jonkin varsinaisen ammattityön määrättyine, aina uusiutuvine samoine ruumiinliikkeineen onnistuu parhaiten, jos työntekijän puku on tarkoituksenmukainen samoin on myöskin hauskan, yhtenäisen ja hyvin järjestetyn näköistä, jos kaikki samassa liikkeessä konttorissa tai virastossa työskentelevät ovat yhdenmukaisesti puetut.⁴⁴⁰

Myös kotitalouskouluissa tarvittiin työpukuja, Syrjänne vaati: ”Töiden laatuun nähden olisikin vallan luonnollista, että tällaiset ’virikapuvut’ otetaan käytäntöön”. Kotitalousopettajayhdistys oli pyytänyt arvioitavakseen pukuja niistä kouluista, joissa käytettiin yhtenäistä koulupukua. Syrjänne esitteli näistä kolme eli keittiöpuvun, navettapuvun ja puutarhapuvun *Kotilieden* lukijoille. Ompeluohteita lukijoille ei annettu, mutta puvuista oli paljon lähikuvia niin edestä kuin takaa paremman kokonaiskuvan antamiseksi. Puutarhapuku oli edellisenä kesänä esitelty housupuku, keittiöpukuun kuului mekko ja esiliina ja navettapukuun hame, pusero ja esiliina. Päähineenä kaikissa puvuissa oli huivi, ei lakki. Olsoni oli edellisenä vuonna perustellut lakin käyttöä sillä perusteella, että se oli sopivampi [käytännöllisempi] kuin kireästi solmittu huivi. Lisäksi se yhtenäisti oppilaiden pukeutumista vanhoihin olkahattuihin tai muihin ”käyttökelttomisiin” päähineisiin verrattuna.⁴⁴¹

438 Orimattilan emäntäkoulu on yksi Suomen ensimmäisistä kotitalouskouluista. Se perustettiin Orimattilan Naisyhdistyksen toimesta 1893. Fanny Syrjänne toimi koulun johtajan sijaisena jo lukuvuona 1895–1896 ja johtaja hänestä tuli 1898. Hän toimi myös Marttaliiton johtotehtävissä. Orimattilan emäntäkoulu oli kotitalousopetuksen uranuurtaja, sillä koulun painopiste oli talousopetuksessa, ei puutarhanhoidossa. Vuonna 1920 siitä tuli Suomen ensimmäinen valtion omistama kotitalousopisto. (Hosiaisuus-Karppinen 1993, 12, 18–20, 26.)

439 Kotiliesi 14/1929, 577–579; otsikko: ”Kotitalouskoulujen oppilaiden ’virikapuvut’”.

440 Kotiliesi 14/1929, 577.

441 Kotiliesi 10/1928, 346.

Keskeisenä marttojen ajamien uusien ajatusten levittämisen väylänä toimi *Emäntälehti*. Ollilan mukaan uusia näkemyksiä kotitaloustieteestä ryhdyttiin tuomaan *Emäntälehdessä* vaivihkaa esiin 1920-luvun alussa. Vuosikymmenen lopussa *Emäntälehdessä* aloitettiin voimakas kampanjointi kotitaloustieteen puolesta ja 1930-luvulla kotitalousideologia oli jo selvästi vakiinnuttanut asemansa. (Ollila 1993, 108.) Vielä vuosisadan ensimmäisellä vuosikymmenellä *Emäntälehdessä* ei harjoitettu kodinkonevalistusta, sillä maatalousemäntiä ja kaupunkien työläisnaisia katsottiin hyötyvän omatekoisia menetelmiä kuten heinissä keittämisen tapaisia ohjeita koskevista neuvoista (Lepistö 1994, 185, 188–191). 1930-luvulla Marttaliiton jäsenet eivät käsitelleet kotitaloutta ja Marttaliiton toimintaa vain *Emäntälehdessä*, vaan lähettivät aiheita koskevia artikkeleita runsaasti sanomalehtiin julkaistaviksi (Ollila 1993, 110). Uusien ihanteiden välittämisessä tärkeässä roolissa olivat myös naisten ja perheiden lehdet, erityisesti *Kotiliesi*, kuten aiemmin kävi ilmi. Lehden näyttenumeron ensimmäisillä sivuilla julkaistiin Laura Harmajan artikkeli *Miksi erikoista kotitalouspolitiikkaa tarvitaan*, jossa vaadittiin kotitalousopetuksen laajentamista ja kodin varustuksen kehittämistä.⁴⁴²

Koska *Kotilieden* levikki oli moninkertainen *Emäntälehteen* verrattuna, voi olettaa uusien oppien levinneen sen välityksellä laajemmalle lukijakunnalle, varsinkin kun *Kotilieden* kohderyhmänä olivat ”kaikki” naiset, eivät vain maalaisemännät. Kaupallisempaan naistenlehtikääreeseen puettua kotitalousasiaa ajavaa lehteä lukivat oletettavasti nekin, jotka eivät kuuluneet marttoihin; valitettiinhan *Toverittaressakin* keskiluokkaisten ihanteiden leviävän työläiskoteihin juuri *Kotilieden* välityksellä. Näyttää siltä, että naistenlehdet olivat useissa kysymyksissä edelläkävijöitä. Ne olivat opaskirjasia nopeampia väyliä uusien ajatusten levittämiseen, komiteamietinnöistä ja tutkimusraporteista puhumattakaan. Naistenlehdet eivät siis vain heijastelleet aikakauden ihanteita vaan toimivat aktiivisesti niiden edistämisen puolesta.

Kotitalousväen lehdeksi julistautunut *Kotiliesi* ryhtyi rakentamaan perheenemännän ammattiroolia pukeutumissivuilla vuonna 1927, kun Mary Ollonqvist puvustoajattelun aakkosia opettaessaan huomautti, että arkipuku on perheenemännän *ammattipuku*.⁴⁴³ *Naisten Äänessä* 1920-luvulla kotitalousneuvoja jakanut nimi-merkki ”Rouva Toimelias” oli ehdottanut edellisenä vuonna perheenemännille työpukua, jotta päästäisiin tavasta käyttää vanhoja juhlapukuja työpukuina. Samalla tehtiisiin selvä ero työn ja vapaa-ajan – rouva Toimeliaan sanoin ”seura-ajan” – välille: ”kun on suorittanut päivän tehtävät, on jo syytä muuttua seuraimiseksi. Eikä se vie paljonkaan aikaa, kun siihen totuttaa itsensä ja kun pienestä pitäin on oppinut pitämään kiinni ajasta, ei ainoastaan tunteista, vaan myöskin minuuteista.”⁴⁴⁴

442 *Kotiliesi* 1/1923, 3–7.

443 *Kotiliesi* 6/1928, 17; kursivointi alkuperäinen.

444 *Naisten Ääni* 15/1926, 234, 236.

*Työ luistaa hyvin, kun
puku on työhön sopiva*

Tietäen tämän, olemme valmistaneet vahvasaumaisia, kevytkankaisia
naisten housupukuja

Kuten naiset varsin hyvin tietävät, ovat haameet työntouhussa useammin kuin kerran stiellä». Siksi pois turha kainostelu ja työt sujumaan nopeammin sopivassa puvussa.

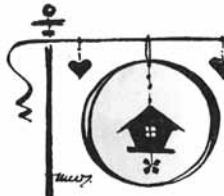
Puutarha- ja maatöissä varsinkin, käytäkää käytännöllisiä housupukujamme, hyvät naiset! — Jos ei paikkakuntanne kaupoissa niitä ole, tilatkaa suoraan meiltä.

Kestilän Pukimo
TURKU.

Kuva 12: Kestilän pukimon valmistaman puutarhapuvun mainos (*Kotiliesi* 13/1929, 522)

Kotiliedessä esiteltyjen kotitalousoppilaitoksissa käytössä olevien pukujen kerrottiin olevan asiantuntijoiden valitsemissa ja hyväksymissä. Järvenpään Emäntäkoulussa käyttöönotettua mallia uskallettiin suositella *Kotiliedessä*, koska ”useat henkilöt ovat lausuneet hyväksymisensä mitä puvun käytännöllisyyteen ja esteettisyyteen tulee”, vaikka puvun käyttökelpoisuutta ei käytännössä oltu vielä täysin voitu ”yksityiskohdittain tarkistaa”. Luonnehdinta viittaa siihen, että samoin kuin työvälineet ja -menetelmät myös työpuku edellytti (lähes tieteellisen tarkkaa) suunnittelua, testausta ja asiantuntemusta.

Kestilän Pukimo alkoi mainostaa puutarhapukua *Kotiliedessä* kesällä 1929. Mainoskuvassa oli nainen tummassa polvipituudessa haalariasussa, joka ei siis ollut samanlainen polvihousuasu kuin emäntäkoulun oppilaiden puku (ks. kuva 12). Pukua esittelevä nainen oli nostanut toisen jalan korokkeella, jolloin alaosan lahkeellisuus tuli näkyviin. Mainostekstissä menttiin suoraan asiaan: ”pois turha kainostelu” (ks. kuva 12).

KOTILIEDEN OSTO-OSASTO

Naisten suojuspuku, ostos-
n:o 145, hinta koon mukaan
78:— 150:—.

Naisten avosuojaus, ostos-
n:o 149, hinta koon mukaan
60:— 118:—.

Lasten suojuspukuja, ostos-
n:o 146, hinta koon mukaan 40:— 78:—.

Kuva 13: Kotilieden osto-osaston ilmoitus puutarhapuvuista (Kotiliesi 11/1931, 512)

Kotiliesi alkoi kesällä 1930 edistää housupuvun käyttöä tarjoamalla ”usein kyselyjä, viime aikoina suureen suosioon päässeitä naisten ja tyttöjen suojuspukuja” myytäväksi *Kotilieden Osto-osaston* kautta. Kyseessä oli pitkälahkeinen, haalarimallinen puku, jonka kerrottiin soveltuvan käytettäväksi kesän aikana ”mitä hyvänsä ulkotöitä tehtäessä, samoin vene-, pyöräily- ym. retkillä”. Pukua oli tarjolla kahdenlaista mallia, pitkä- tai lyhythihaisena.⁴⁴⁵ (Ks. kuva 13.) Kestilän Pukimolla oli seuraavassa numerossa⁴⁴⁶ mainos, jossa oli sama kuva kuin *Kotilieden Osto-osaston* suojuspukuilmoituksessa. Stockmann mainosti sekä *Kotiliedessä* että *Naisten Äänessä* mukavia, käytännöllisiä ja viihtyisiä ”puutarha-overalleja”⁴⁴⁷.

Vuonna 1931 sekä *Kotiliesi* että *Emäntälehti* esittelivät naisten työpukuja kertoessaan suomalaisen ja ruotsalaisen Marttaliiton sekä Kotimaisen Työn Liiton jär-

445 *Kotiliesi* 11/1930, 401.

446 *Kotiliesi* 12/1930, 512.

447 *Kotiliesi* 12/1930, 550; *Naisten Ääni* 10/1930, takakannen ulkosivu.

jestämästä, kuuden suomalaisen puuvillatehtaan tuotteita esittelevästä pukunäytöksessä. Näytöksen ja siitä kertovien lehtijuttujen päällimmäisenä tarkoituksena oli valistaa lukijoita kotimaisen tuotannon suosimisen merkityksestä erityisesti näin pulaaikana. Siinä sivussa lukijoille kerrottiin myös kotimaisten vaatevalmistajien mallistoista. Näytöksessä oli esitelty sekä arki- että juhlapukuja, mutta lehdet kertoivat lähemmin vain työpuvuista, joista useimmat olivat housupukuja. Näin ollen housumallisen työpuvun käyttö yhdistettiin kansantaloudellisiin tavoitteisiin. Tällä siivellä se mahdollisesti pääsi *Emäntälehteenkin*, jossa alkoi jutun myötä lehden ensimmäinen pukeutumisneuvontaa sisältänyt artikkelisarja.

Kotiliedessä julkaistiin kuva seitsemästä näytöksessä esitellystä puvusta.⁴⁴⁸ Muista puvuista oli vain yksi kuva, mutta navetta- ja puutarhapukuja esiteltiin kahden kuvan verran. (Ks. kuva 14.) *Emäntälehdessä* jutussa esiteltiin valokuvin navettapuku, emännänpuku, keittiöpuku, konttoritakki, puutarhapuku ja kaksi erilaista tehtaannaisen työpukua.⁴⁴⁹ Kuvien käyttö *Emäntälehdessä* tekstiili- ja vaatetusaiheisissa jutuissa oli poikkeuksellista. Kuvien saatavuuden selittänee se, että ne on otettu messuja ja niitä tehtäviä lehtijuttuja varten. Tilaisuus sai paljon julkisuutta, sillä myös *Suomen Kuvalehdessä*, *Astrassa* ja *Lotta Svärd* -lehdessä esiteltiin messujen satoa. *Kotiliesi* esitteli tekstissä kaksi housupukua. Toinen oli malliltaan uudenlainen navettapuku, jota ei lehden kertoman mukaan oltu aiemmin julkisesti nähty. Uutta puvussa olivat vaaleanharmaat haalarit. Lisäksi pukuun kuului esiliina ja pitkä takki. Toinen ”yhtä hauska ja käytännöllinen” oli puutarhapuku, johon kuului lyhyet housut, pusero, takki ja solmio. Liivihame ei tähän malliin siis kuulunut ja pusero oli malliltaan hihatton. Ollonqvistin mielestä puku teki ”reippaan ja hauskan vaikutuksen”.⁴⁵⁰

Emäntälehdessä ihasteltiin navettapuvun mallia, jossa ”hame on muuttunut housuksi”. ”Tämä onkin onnellinen muutos”, *Emäntälehdessä* Maili Laitinen kirjoitti, ”sillä lyhytkin hame tahtoo aina olla hieman haitallinen”. Hän kiitteli navettapukua käytännölliseksi ja hauskanäköiseksi ja kertoi, että pukumallia on pyydetty Tanskaankin, ”jossa asuu käytännöllinen kansa”.⁴⁵¹ Tanskalaiseen esimerkkiin vetoaminen oli *Emäntälehdessä* painava huomautus. Lehti etsi yleensä ulkomailta, varsinkin Yhdysvalloista ja Saksasta perusteluja muun muassa kotitalousopetuksen ja kotitaloustieteen edistämiseksi, sillä näissä maissa opetus oli järjestetty paremmin ja uusia teknisiä apuvälineitä ja kotitalouskoneita oli otettu käyttöön. Kansakunnan hyvinvoinnin ja sivistyksen nostamisen osalta *Emäntälehti* piti esimerkkinä erityisesti Tanskaa. Tanskan saamasta asemasta kertoo sekin, että kun Martta-yhdistys sai ensimmäisen kananhoidon konsulenttinsa vuonna 1909, hänet lähetettiin saa-

448 *Kotiliesi* 11/1931, 510–511, 520.

449 *Emäntälehti* 6/1931, 303–304.

450 *Kotiliesi* 11/1931, 511.

451 *Emäntälehti* 6/1931, 304.

Juhlapuku, serinette-keinosilkkiä.

helsingittäret olisivat mannekiineiksi syntyneitä, koreita ja vapaasti esiintyviä. Tämän yhteydessä

Navettapuku ilman takkia. Lypsyasu.

hoitaisimme valmistamaan vain pehmeistä kangaslaaduista — oli juhlapukuja, iltapäiväpukuja, monenlaisia urheilupukuja, ehkä vielä useammanlaisia työpukuja, sadetakkeja, aamupukuja ja — niin, jos joku vielä jotakin naisen puvustoon tietää kuuluvan, oli sekin varmaan siellä. Kaikki puvut olivat hauskasti suunniteltuja, hyvin ommeltuja ja muutamat tyylipuvut vallan yllyttävän kauniita ja erikoisia, ja kantajat — niin, näyttää kuin

Viereisen navettapuvun suojustakki. Rehunjakeluja puhdistustöihin. Huomaa kiinteä päähine.

tahtoisimme erikoisesti puhua näytöksen *työpuvuista*, joita oli suuri valikoima ja kaikki erittäin onnistuneita, sekä tarkoitustaan vastaavia että hauskanäköisiä. Onhan selvää, että työnteke, nimittäin jonkin varsi-

naisen ammattityön määrättyine, aina uusiutuvine samoine ruumiinliikkeineen onnistuu parhaiten, jos työtekijän puku on tarkoituksenmukainen samoin on myöskin hauskan, yhtenäisen ja hyvin järjestetyn nä-

Puutarhapuku, käyttäjän suunnittelema. Housut ja takki gabardiinia, pusero räitaista sefyyriä.

oltu julkisesti nähty. Sellainen oli esim. *navettapuku*, jossa alla oli vaaleanharmaa housupuku samanlaisine esiliinoineen tarkoitettuna varsinaiseksi lypsypuvuksi, päälle kuului väriin sopiva ruskea takki, jota käytetään karkeampia töitä tehdessä. Päähine oli suojaava ja hiukset varmasti piilossa pitävä. — Toinen yhtä hauska ja käytännöllinen oli *puutarhurin työpuku*. Se käsitti hihattoman puseron ja sen päällä lyhyen takin. Takki ja housut olivat kenttäruskeaa gabardiinia, pusero väriin sopivaa kuviollista sefyyriä. Kylmällä ilmalla käytetään takkiakin työtä tehdessä, lämpimällä säällä se heitetään pois. Puku teki reippaan ja hauskan vaikutuksen. — Erittäin tarkoitustaan vastaavia olivat myöskin *virasto-, konttori- ja myymälähenkilökunnalle* tarkoitetut puvut, joista viinipunainen konttoristipuku teki oikein iloisen vaikutuksen. Eikä missään suinkaan olekaan kirjoitettu, että konttorimeitosten aina on istuttava juuri tummansinisissä puvuissa!

(Jatkuu siv. 520.)

Viereinen puku takitta helleasuna. Huomaa vankat työkengät.

köistä, jos kaikki samassa liikkeessä konttorissa tai virastossa työskentelevät henkilöt ovat yhdennäköisesti puetut.

Kotimaisten pukujen esittelytilaisuuteen oli valmistettu useita sellaisiakin työpukuja, joita ei aikaisemmin

*Tehtaannaisen työpuku
n:o 1.*

*Tehtaannaisen työpuku
n:o 2.*

Kuva 15: *Emäntälehdessä* esiteltyt tehtaannaisen työpuvut (*Emäntälehti* 6/1931, 304)

maan koulutusta nimenomaan sinne. (Ollila 1993, 33–34, 107.) Navettapukuasiassa Suomi saikin siis toimia esimerkkinä Tanskalle. – Puutarhapukuun Laitinen suhtautui kriittisemmin: hänen mielestään puku kaipasi päähinettä ja ”mielestämme saisi puserossa olla edes pikku hihat”. Lisäksi kravatti saattoi olla haitallinen, jollei sitä kiinnitetä neulalla puseroon kiinni. ”Puku näyttää kylläkin somalta ja reippaalta,” hän summasi.⁴⁵²

Emäntälehti lähestyi työpukeutumista vielä vahvemmin ammatillistumisen näkökulmasta kuin *Kotiliesi*. Edellä mainittu työpukeutumista koskeva kirjoitus oli ensimmäinen osa lehden kaksiosaisesta pukeutumisneuvoja sisältävästä kirjoituksesta, jossa lukijoille ensimmäisen kerran ylipäänsä annettiin tarkempia neuvoja pukeutumiseen. Kirjoitussarja alkoi työpukeutumisen käsittelyllä; vierailu- ja juhlapuvut tulivat vasta tämän jälkeen. Järjestystä perusteltiin rationaalis-sivistykselliseen diskurssiin nojautuen sillä, että ”jokaisen hyödyllisen kansalaisen elämän pääsisältönä on työ”. Tärkein pukukysymys oli täten pukeutuminen työtä varten. Aiemmin mai-

452 *Emäntälehti* 6/1931, 304

nitussa näytöksessä esitellyistä työpuvuista *Emäntälehdessä* esiteltiin myös virka- tai toimipaikassa työskentelevien naisten konttoritakki ja tehtaannaisen housupuku. Konttoritakin Laitinen kuvasi yhdenmukaistavan pukeutumista. Samalla ”säestyään näkemästä liian avonaisia ja hienoja pukuja konttoripöytien ääressä”. Tehtaannaisen housumallisen työpuvun hän arveli olevan epäilemättä ”mukavampi ja vaarattomampi kuin hame koneitten keskellä liikkeessä”. Kiinnostavaa kyllä, tähän pukuun kuuluu myös sivulta napitettava hame, jonka voi pukea nopeasti päälleen tehtaalta ulos mennessä.⁴⁵³ (Ks. kuva 15.)

Suomen Kuvalehdessä julkaistu juttu samasta näytöksestä oli vain yhden sivun mittainen ja sen pääosassa olivat kuvat. Kuvissa esiteltiin naisten vierailu- ja juhlapukuja – joista yhden kerrottiin kelpaavan vaikka konttorissa – sekä hiihto- ja navettapuku, jonka myös *Kotiliesi* ja *Emäntälehti* olivat esitelleet. Puutarhapukua ei esitelty, mutta navettapukua esittelevä kuva oli taitettu lähes sivun mittaiseksi. Tekstissä navettapukua ei kommentoitu mitenkään, eikä työpukuihin viitannut jutun otsikkokaan, joka oli ”Kesäistä, kevyttä ja kaunista”.⁴⁵⁴ *Lotta Svärd* -lehdessä julkaistuun juttuun ei sisällynyt kuvia, ja pukuja esiteltiin hyvin yleisellä tasolla mainitsematta esillä olleita housupukuja. *Astrassa* näytöksestä julkaistiin kaksiosainen kirjoitus, jossa ihastellen todettiin, että esillä olleita pukuja ei erottanut aidosta pariisilaisuudesta muu kuin edullinen hintataso. Toisessa, puuvillavaatteita esitellessä osassa oli kuva 11 puvusta, joista kaksi esitti navettapukua takin kanssa ja ilman. Tekstissä mainittiin myös tehdastyöläisnaisten puku. Kuvateksteissä mainittiin tärkeimpänä asiana malleana toimineiden naisten ja lasten nimet.

Naisten Äänessä julkaistiin vuoden 1932 alussa lyhyt artikkeli, jossa esiteltiin Naisjärjestöjen taloudellisen toimikunnan toimeenpaneman suunnittelukilpailun satoa. Kirjoituksen ohessa oli kuva naisten työasuksi tarkoitettusta polvihousupuvusta, joka artikkelissa esiteltiin seuraavasti:

Lopuksi toteamme, kirjoitukseen liitetyn hauskan kuvan perusteella, että jo niinkin etäisellä maaseudulla kuin Pohjois-Karjalassa, koti- ja maanviljelystöitä suorittavat naiset käyttävät varsin ajanmukaista ja käytännöllistä työpukua – kuten kuva osoittaa – ja kaiken lisäksi se kuuluu olevan aivan yleisesti käytännössä, eikä vain jonkun harvan uskaliaan silmiinpistäväna verhona.⁴⁵⁵

Tämän enempää *Naisten Äänessä* ei naisten työpukukysymykseen paneuduttu, vaikka se valittelikin muodin haitallista vaikutusta erityisesti maaseudulla.

453 *Emäntälehti* 6/1931, 303–304

454 *Suomen Kuvalehti* 18/1931, 789

455 *Naisten Ääni* 2/1932, 22.

Syitä naisten työhaalarin hitaaseen yleistymiseen teollisuustyössä

Teollisuustyössä naisten asianmukaiset työvaatteet yleistyivät hitaasti. Työsuojelutarkastaja Rickhard Mickwitz esimerkiksi ihmetteli *Tapaturmasuojelu*-lehdessä 1930, mikseivät naiset ole vielä kukaan miesten tavoin omaksuneet erillisten työvaatteiden käyttöä vaikka niitä heille työpaikan puolesta jopa ilmaiseksi tarjotaan. Mickwitz epäili haluttomuuden johtuvan siitä, että naiset häpeävät housujen käyttöä ja pitävät niitä heille sopimattomina tomusta, vedosta ja tapaturmariskeistä huolimatta. (Kettunen 1994, 245.)

Leimun mukaan työtakki tuli naisten käyttöön myöhemmin kuin haalarit miehillä, vasta 1930-luvulla, ja ne yleistyivät vasta vähitellen toisen maailmansodan jälkeen. Niiden puolesta propagointiin henkilökuntalehdissä vielä 1950-luvulla. Pitkien housujen ja haalarien käytön Leimu toteaa olleen naistyöntekijöiden keskuudessa vähäistä 1950-luvulle asti. Tekstiiliteollisuudessa, jossa valtaosa työntekijöistä oli naisia, ei haalarien käytöstä ollut hänen haastatteluaineistossaan yhtään mainintaa. Metalliteollisuudessa, jossa naisia työskenteli vain vähän, haalarit eivät yleistyneet. Esimerkiksi Varkauden konepajalla naishitsaajat ja -levysepat alkoivat aluksi käyttää haalareita niiden yleistyessä miesten työasuna, mutta myöhemmin haalarit vaihtuivat työtakkeihin. Eniten tietoja Leimun aineistossa housujen ja haalareiden käytöstä oli paperiteollisuudesta. Sielläkin niitä käytettiin etupäässä vain vaarallisimmissa töissä ja monissa tapauksissa työnantajan määräyksestä. Rauma-Repolan Suolahden tehtaalla housut tulivat kuivauskoneen lajittelijoiden työasuksi 1940-luvun alkupuolella. Yleisempään käyttöön housuasut tulivat sotien jälkeen. Myös Kuusankoskella ja Nokialla piti joillakin koneilla käyttää työturvallisuuden vuoksi housupukua; Nokialla tosin siirryttiin takaisin hameiden käyttöön jo muutaman viikon kuluttua. (Leimu 1976, 92–94.)

Työvaatteiden hidas yleistymisen niin miehillä kuin naisilla johtui osaltaan siitä, että työntekijät hankkivat vaatteensa pääasiassa itse, mihin *Oma Koti* -lehden haastattelemat naisetkin viittasivat. Vera Hjeltin 1900-luvun ensi vuosina mainitsemat housupuvutkin oli otettu käyttöön siitä syystä, että Suomen Tärkkelystehtaan johtaja oli ollut asiassa aloitteellinen. Valmisvaatteita alkoi ilmestyä myyntiin 1910-luvun lopulla, mutta niiden käyttö yleistyi vasta 1920- ja 1930-luvulla, joten työvaatteet olivat pitkälti omatekoisia. Vasta työhaalareista tuli 1930-luvulla ensimmäiset varsinaiset ostovaatteet. Niiden valmistus kotiloissa on ollut verraten vähäistä. (Leimu 1976, 101.) Leimun mukaan haalareiden yleistymiseen vaikutti se, että ne olivat sisällä lämpimässä työskennellessä liian lämmin työvaate. Parhaiten ne soveltuivat konepajatyöläisille, mutta paperiteollisuudessa niitä käyttivät vain mekaanikot, huoltomiehet ja ulkotöiden tekijät. Haalarit siis yleistyivät ennen kaikkea miesvaltaisilla aloilla, mutta tekstiiliteollisuudessa työskennelleet naiset eivät niitä käyttäneet. (Leimu 1976, 86.)

Naisilla turvallisten ja tarkoituksenmukaisten työvaatteiden hidas yleistyminen johtui myös naisten haluttomuudesta käyttää niitä. Työtakki, pitkät housut ja haalarit koettiin ikäviksi vaatteiksi ja vaikka naisille tarjottiin haalaripukuja, he pukeutuivat mieluummin leninkiin ja esiliinaan. Työturvallisuudesta välittämättä naiset laiminlöivät myös hiustensa suojaamisen. (Leimu 1976, 102–103; Lähteenmäki 1995, 94.) Housupukuasiassa oli, kuten muissakin työsuojelu- ja turvallisuuskysymyksissä, kyse siitä, että työntekijät eivät turvallisuus- ja terveystieteitä noudattaneet ennen kuin heidät oli valistuksen kautta saatu ymmärtämään, että oli ne tehty heidän omaksi parhaaksi (vrt. Kettunen 1994). *Toverittaren* Leakin oletti naisten haluttomuuden käyttäen housuja johtuvan etupäässä turhamaisuudesta ja ennakkoluuloista, joita vastaan Lea kirjoituksessa argumentoi: miestyötovereiden pilkkaa pelkääville Lea sanoi kokemuksesta tietävänsä, että miehet eivät naura tarpeiden ja turvallisuuden vaatimusten mukaisille uudistuksille, ”vaan myöntävät heti sen käytännöllisyyden ja monet edut”⁴⁵⁶

Lea tehosti puku-uudistusehdotustaan huomauttamalla, että ”älkää luulkokaan, että tahdon syöttää teille jotain mielikuvituksen tuotetta. Ei niin. Olen ollut työssä sekä sahoilla että rakennuksilla ja tällä kertaa tunnen asian perin pohjin.” Työhousujen käyttöä koskeva valistus ei siis tullut ylemmiltä tahoilta, vaan artikkelin kirjoittaja oli toveritar siinä missä lukijakin. Tätä vaikutelmaa vahvisti tekstin kirjeenomaisuus ja lukijan puhuttelu tasavertaisena naistyöläisenä. Kirjeen rakenne ja tyyli kuitenkin osoittavat, että asia oli uusi ja kysymyksiä herättävä. Jo kirjoituksen alussa Lea toi esiin, että housujen käyttö on asia, joka täytyy nostaa keskusteltavaksi ja otsikossa housujen käyttö esitetään ”ehdotuksena”, ei vaatimuksena. Kirjoituksessa hän käy keskustelua pohtimalla ensin nykyisin käytössä olevien vaatteiden hyviä puolia, sitten niiden huonoja puolia, minkä jälkeen hän esittää ratkaisun – housut ja överhaalarit – ja kohta kohdalta vakuuttaa, miten naisten housujen käyttöä vastustavat argumentit ovat vailla rationaalisia perusteita, ja perustuvat epäluuloihin. Muutoksen hän katsoo edellyttävän naisten oma-aloitteisuutta ja heidän omien asenteidensa muutosta. Ratkaisu ei ollut miesten vaan työläisnaisten itsensä käsissä.

Lea kirjoituksessa keskeistä onkin sen edustama ”meidän työläisnaisten kesken”-sävy. Porvarillisten naisasiajärjestöjen lehdissä vuosisadan alussa julkaistut työläisnaisten pukeutumista koskevat kirjoitukset oli suunnattu lehtien ylä- ja keskiluokkaiselle lukijakunnalle, joka ei ryhtynyt ajamaan asiaa. Tässä kontekstissa ammattientarkastusraportin otteiden julkaisun keskeisemmäksi tehtäväksi muodostui keski- ja yläluokkaisen sisaruusrintaman jäsenen⁴⁵⁷ työsaavutusten esiin tuominen. *Oma Koti*-lehdessä työläisnaisten työpukukysymykseen tarjottiin samaa tulkintamallia, jonka

456 Toveritar 7/1929, 114.

457 Vera Hjelt oli muun muassa marttajärjestön ja Konkordialiiton aktiivinen jäsen sekä RKP:n kansanedustaja 1908–1917 (ks. Korppi-Tommola 2000).

viran- ja toimenhaltijanaiset olivat esittäneet omasta työpukeutumisesta kertoessaan, eli että kyse on saavutuksesta ja edistyksestä. *Toverittaren* näkökulma paljastaa, että työläisnaisten kokemus työpuvusta ei ollut samanlainen; työhaalari ei ollut sairaanhoitajan työpuvun tapaan ylpeyden aihe vaan epäluuloja herättävä vaate.

Keskiluokkaisten virka- ja toimenhaltijanaisten ja työläisnaisten erilainen suhtautuminen työpukujen käyttöön heijastaa työpukeutumisen erilaista roolia organisaation eri asteilla. Organisaation ylempien tasojen jäsenten pukeutumisen tarkoituksena on usein herättää kunnioitusta mutta alempien tasojen työntekijöiden pukeutumisessa sellaiset konnotaatiot puuttuvat, sillä niiden tarkoituksena on ilmaista sosiaalista kontrollia. Heidän kohdallaan tiettyjen pukeutumissääntöjen noudattaminen tarkoittaa identifioitumista organisaatioon ja käyttäytymistä sen sääntöjen ja määräysten mukaisesti. (Crane 2000, 89–90.) Haalareiden ja housujen esittäminen naisten työpuvuksi vahvisti tätä funktiota: naisten tuli alistua käyttämään miesten työasua.

Teollistumisen myötä syntyneen modernin työelämän vaatimusten ja tarpeiden lisäksi työpukujen käyttöönotto kertoo myös tarpeesta tuoda yhteiskunnalliset sosiaaliset erot ihmisten välillä näkyviin teollisen yhteiskunnan tarpeita vastaavalla tavalla. Craikin (2005, 15–16) mukaan univormujen käyttöönotolla oli merkantilistisen talouspolitiikan aikaan sama funktio kuin ylellisyyksillä, ne erottelivat ihmisiä statuksen ja varallisuuden mukaan. Ylellisyyksilakeihin pohjautuneet ja pukeutumisen kautta näkyneet statuserot ylä- ja keskiluokan pukeutumisessa alkoivat kadota Euroopassa ja Amerikassa myötä 1800-luvun loppuun mennessä. Pukeutumistyylillä oli aiempaa yksinkertaisempaa ja massatuotannon myötä se levisi yhä laajemmalle, mutta samaan aikaan työpukujen käytön yleistymisen edesauttoi työväenluokan erottumista muista sosiaaliluokista. Työpukeutumisen tehtäväksi tuli ilmaista niitä sosiaalisia eroja, jotka eivät enää ilmenneet muun pukeutumisen kautta. Esimerkiksi palvelusväen puvut alkoivat 1800-luvulla eriytyä yhä enemmän isäntäväen vaatuksesta, kun rouvat osallistuivat enää vain vähäisissä määrin kotitaloustöihin. Statuseroa pidettiin yllä palvelijoiden pukeutumisesta koskevien käytänteiden ja sääntöjen kautta. (Crane 2000, 87–92.)

Suomesta hyvä esimerkki on kaupan alan pukeutuminen, jota on selvittänyt Marja-Liisa Hentilä. Ammattikuntalaitoksen aikaan kauppa-apulaisten pukeutumista ohjasivat miespalvelijan virkapukua koskevat ohjesäännöt, joiden mukaan mieskauppa-apulaisten perinteinen työasu oli tumma puku, johon kuuluivat kovat valkoiset kiiltokaulukset. Puvun käyttö kertoi, että pukuun pukeutunut kuulunut rahvaaseen eikä tehnyt ruumiillista työtä. Työntekijöiden arvokas pukeutuminen viestitti myös isännän korkeasta yhteiskunnallisesta asemasta. Naismyyjien tuli pukeutua mallittaisen keskisäätyisesti, mutta ei hienommin kuin asiakkaat keskimäärin. Tyypillisesti naisilla oli tumma pitkähelmainen ja -hihainen leninki. Viimeisen muodin mukainen pukeutuminen tai paljaiden käsivarsien tai säärien näyttäminen oli sopima-

tonta, jopa siveetöntä. Stockmannilla ei vielä 1930-luvullakaan saanut käyttää lyhyt-hihaista mekkoa tai kääriä hihoja ylös edes kesäkuumalla, sillä tavaratalon myyjien tuli olla arvokkaita työssään ja osoittaa hyvää makua ja hyviä tapoja. (Hentilä 1999, 262–263.)

Haalarit eivät olleet ainoa työvaate, jonka käyttöön työelämässä olevat naiset saivat totutella. Hentilän mukaan työasujen ja univormujen käyttöönotto kaupan alalla oli 1920-luvulla vastaus uuteen nais- ja nuorisokulttuuriin ja alati vaihtuviin muotivirtauksiin. Uudet työasut peittivät mahdollisimman paljon ihoa ja olivat väreiltään hillittyjä. Ne antoivat liikkeestä yhtenäisen ja siistin vaikutelman ja vähensivät naisten keskinäistä kilpailua. Naismyyjien mielestä ne tukahduttivat yksilöllisyyden ja naisellisen viehätysvoiman; ne joilla olisi ollut varaa pukeutua paremmin, valittivat näyttävänsä työpuvuissa surkeilta ja köyhiltä. (Hentilä 1999, 263–264.)

Kun alempien tasojen työntekijöiden pukeutumisen tarkoituksiksi määrittyy sosiaalisen kontrollin ilmaiseminen, sen käyttö ei muodostu samalla tapaa työntekijän ammattiympäryden ja saavutetun aseman vaan tukahdutetun yksilöllisyyden ja organisaation alaisuuden merkki. Lean kirjoituksesta voi päätellä, että työläisnaisten näkökulmasta haalaripuku tukahdutti heidän naisellisuutensa ja määräsi heidät maskuliiniseen habitukseen. Lealla oli esittää tähän vastaan panematon argumentti:

Eihän se käy, väittävät toiset, nainen kadottaa silloin kaiken naisellisuutensa ja tulee miesmäiseksi. Sanotaan, että housut ovat rumat naisella.

Ovathan ne rumat, mutta ei hituistakaan rumemmat kuin nuo vanhat, viritteet, risaiset ja kuraiset hameet ja esiliinat, joissa on aina tuuman paksulta sementtiä tai muurilaastia. Ne eivät ole siis rumemmat, joten naisten kauneusaisti ei joudu kärsimään vaihtokaupasta.⁴⁵⁸

Mitä taas tulee väitteeseen naisten miehistymisestä housujen käytön vuoksi, ei tähän Lean mielestä kannattanut kiinnittää edes huomiota:

Koko rakennustyö on jo sellaisenaan naisille, tai paremmin sanoen, naisellisuudelle sopimattomaa työtä. Mutta heikompi sukupuoli on siihen useasti pakoitettu kurjien yhteiskuntaolojen vuoksi, eikä suinkaan omasta vapaasta tahdostaan. Kun meidän kerran täytyy työskennellä miesten töissä, miksi emme silloin keventäisi liikkeitamme tuolla käytännöllisellä puvulla. Vaatekauppiat tekevät kyllä ”överhaalarin” malliin mielellään pieniä muutoksia, jotta ne sopivat naisillekin.

Kun tähän pukimeen vain totutaan ja otetaan se yleiseen käytäntöön, olen varma, että se osaltaan helpottaa naisten raskasta työtä miesten rinnalla ja miesten vertaisina.⁴⁵⁹

Lea esitti housujen käyttöönoton naisten tasa-arvon edistäjänä työpaikalla, mikä oli hänen vasta-argumenttinsa ajatukseen siitä, että työhaalareiden käyttö edusti naisille naisellisuuden tukahduttamista tai maskuliinisen tai sukupuolettoman työläishabituksen omaksumista. Miestyöläisten näkökulmasta tämä saattoi näyttäytyä

458 Toveritar 7/1929, 114.

459 Toveritar 7/1929, 114.

naisten astumisena heidän tilalleen. Pelkoa purettiin asettamalla housupukuinen nainen pilkan kohteeksi ja naurunalaiseksi. Lean kirjoituksesta käy kuitenkin ilmi, että myös hame-asuinen nainen oli työpaikalla miesten pilkan ja virnistelevien katseiden kohde.

Huumori on keino reagoida uusiin, epävarmuutta herättäviin tilanteisiin sekä pitää yllä rajanvetoa hyväksytyin ja ei-hyväksytyin käyttäytymisen välillä. Maskuliiniselle huumoriperinteelle on tyypillistä heteroseksuaalisen maskuliinisuuden vahvistaminen eli nauru naisten ja homomiesten kustannuksella. Kun maskuliininen sukupuoli-identiteetti problematisoituu, epävarmuus ja tarve määritellä normaalin rajat purkautuvat naisia ja homoja halventavina vitseinä. (Lipponen 228–234.) Lean kuvaama huumori näyttäytyykin miesten keinona reagoida naisten työyhteisöön tulon herättämiin tuntemuksiin sekä vallankäyttönä, jolla naisille pyritään osoittamaan heidän paikkansa. Nöyryyttämällä hameasuisia naisia työpaikallaan miehet ovat pitäneet kiinni oikean, miehisen työntekijän käsitteestä. Housujen omaksuminen naisten työvaatteeksi ei tällöin ollut keino välttää miesten (tai muiden naisten) pilkkaa; nyt sukupuolten välistä rajaa voitiin vartioida väittämällä housupukuista naista maskuliiniseksi naiseksi, mikä asetti hänen naiseutensa kyseenalaiseksi. *Oma Koti* -lehden jutussa haastatellut työläisnaiset tarjosivat tähän ongelmaan seuraavaa ratkaisua: ”[m]eidän ei tarvitse työssä ollessamme mitenkään erikoisesti tehostaakaan naisellisuuttamme – senhän voimme tehdä illalla työstä kotiin palattuamme”⁴⁶⁰

Loppujen lopuksi naistenlehdetkään eivät ryhtyneet ajamaan naisten työhousuasia. Palaan tähän luvussa *Naisten housupuvun ongelmallisuus*.

460 *Oma Koti* 19/1932, 513.

URHEILUHOUSUT JA MODERNIN VAPAA-AJAN IHANTEET

Erillisten työvaatteiden käyttöönotto muutti työnteon kulttuuria, sillä niiden mukana työaika ja työidentiteetti erotettiin vapaa-ajasta ja siviili-minästä. Kun työntekijöiden vapaa-aika lisääntyi kahdeksan tunnin työpäivään siirryttäessä, myös työntekijöiden vapaa-ajan viettoa ryhdyttiin säätelemään yhä enemmän. Erityisesti *Kotiliedessä* julkaistujen urheiluaiheisten tekstien tyyli edustaa moraalisäätelystä parhaimmillaan. Urheilun harrastamattomuuden seuraukset esitettiin sosiaalisesti haitallisina niin yksilölle (naiselle) kuin yhteiskunnalle, urheilun harrastaminen taas terveen ja siveellisen elämän takaajana. Keskeistä on tekstien valistuksellisuus, opettavainen ja suostutteleva ote sekä hiihtourheilun puolesta tehty propaganda: hiihdossa ei ollut kyse yksinomaan ruumiinliikunnasta vaan jo ”esi-isien ja esiäitien” harjoittamasta kansallisesta urheilumuodosta, joka puhdisti myös henkisesti.

Sosiologi Chris Rojek (2005, 110–111) onkin huomauttanut, vapaa-ajan vietto ei tarkoita yksinomaan käyttäytymistapoja, käytänteitä tai instituutioita vaan vapaa-aika on myös representaatioiden järjestelmä, johon liittyy vahvoja vapauden, vallan ja itsemääräämisen konnotaatioita. Vapauden ideologian vastapainona vapaa-aika edellyttää työn etiikkaa. Kun vapaa-aika määritellään palkkioksi työstä, vapaa-ajasta on tullut työtätekevien ihmisten oikeus, mikä vahvistaa työkeskeistä retoriikkaa. Tässä luvussa tarkastelen lähemmin, millaisia merkityksiä työ ja vapaa-ajan vietto saivat urheiluhousuisen naisen representaatioiden kautta.

Hiihtourheilun muutos

Naisten urheiluhousut osa modernia hiihtourheilua

Niin urheilujärjestöjen kuin naistenlehtien propagandatyö juuri hiihtoharrastuksen ja hiihtoa koskevien mielikuvien uudistamiseksi oli tarpeen, sillä vaikka suksimisella on Suomessa pitkät, esihistoriaan ulottuvat perinteet – kuten lehdissäkin huomautettiin – suomalaiset eivät 1900-luvun alussa olleet mitään hiihtokansaa. Hiihtourheilun käynnistyessä 1800-luvun lopussa oli suksilla liikkuminen jo vähentynyt asutuksen tihentymisen, tieverkon parantumisen ja aurauksen, metsästyksen vähene-
misen, peltoviljelyn lisääntymisen sekä kaupungistumisen myötä. (Heikkinen 1981, 82; Laine 1984, 82; Sironen 2002, 7). Hiihtämiseen oli Esa Sironen (2002, 8) sanoin ”lyöttäytynyt takapajuisuuden leima, syvien lumiensa keskellä elävien savo-kainuu-

laisten loisien ja muonamiesten köyhyydenhaju. Se oli muinaisjäännös, jonka tekniikka ja tietous oli rintapitäjissä opittava alusta pitäen uudelleen.”

Kun suksilla liikkuminen alkoi muuttua talvisesta matkanteon muodosta ja spontaanista kisailusta tavoitteelliseksi kilpaurheiluksi, se kävi läpi urheilullistumisprosessin eli kehittyi moderniksi tulosorientoituneeksi kilpaurheiluksi normeineen, sääntöineen ja kontrollijärjestelmineen. Nykyaikainen kilpaurheilu kotiutui Suomeen 1900-luvun alkuvuosina. Kansanomaiselle urheilulle tyypillinen leikinomaisuus vaihtui tavoite- ja kilpailukeskeiseen, kilpailusäännöstön mukaan kehittyvään ja järjestäytyneeseen urheiluun, jossa keskeistä on suoritusten vertailtavuus. Myös itse urheilu-sana tuli suomen kieleen 1800-luvun lopulla, kun ruumiinharjoitukset jaettiin voimisteluun, leikkeihin ja urheiluun. (Laine 1984, 161–165, 277–282; Kokkonen 2008, 53.)

Alkuvaiheessa hiihdon harrastamista, kilpailujen järjestämistä ja niihin osallistumista rajoitti jo suksien puute. 1800-luvun lopulla järjestettyjen ensimmäisten hiihtokilpailujen keskeyttämisten suuri määrä kertoo, että osallistujilla ei ollut harjoitusta hiihtämiseen ja kilpailuvauhdin ylläpitoon. (Eljanko & Kirjavainen 1969, 6–36, 48; Laine 1984, 83–84.) Hiihdon nykytila havaittiin sisällissodan aikana. Valkoiset ryhtyivät sodan kuluessa muodostamaan erityisiä hiihtojoukkoja, mutta niiden käyttöä rajoitti suksien puute. Punaisiin verrattuna hiihtäminen oli valkoisten puolella keskeisemmässä asemassa, sillä valkoisten tukialueilla eli pohjanmaalla, idässä ja pohjoisessa oli totuttu hiihtämään. Sen sijaan etelästä ja kaupungista kotoisin olevien punaisten keskuudessa hiihtäminen ei ollut yhtä yleisenä tapana eikä hiihto soveltunut punaisten taktiikkaan. Vaikka sukset eivät olleet sodan tapahtumien ja sen loppuratkaisun kannalta mitenkään näkyvässä asemassa, valkoiset vaalivat sodan jälkeen hiihdon merkitystä sotatapahtumissa. ”Vapaussodan perintöön” vedoten suojeluskunta ryhtyi ohjaamaan hiihtourheilua sodan jälkeen haluamaansa suuntaan. (Heikkinen 1981, 4–5; Vasara 1997, 66.)

Naistenlehdissäkin ryhdyttiin tietoisesti uudistamaan hiihdon imagoa. *Naisten Lehdessä* ja *Astrassa* aiheen käsittely aloitettiin 1920-luvun alussa nostamalla ruotsalaisten ja norjalaisten hiihtointo ja kehittyneempi hiihtotaito ja -varustus esimerkiksi, joita hiihtokulttuurissaan jälkenjääneiksi määriteltyjen suomalaisten toivottiin seuraavan.⁴⁶¹ Myös hiihtopukujen mainonnassa käytettiin yhtenä mainosvalttina pukujen mallin norjalaista alkuperää: esimerkiksi Finlayson vakuutti, että sen puvut ovat norjalaisten pukujen veroisia, vaikka ne onkin valmistettu kotimaassa.⁴⁶² Myöhemmin norjalainen alkuperä häivytettiin ja suositeltava hiihtopuvun malli määriteltiin suomalaisten olojen mukaiseksi.

461 Naisten Lehti 5/1921, 76; Astra 2/1923, 6–7.

462 Kotiliesi 23/1929, 971.

Kotiliedessä väitettiin, että nykyihmiselle hiihtoretket ovat tuttuja vain Santeri Ivalon ja Kyösti Vilkkunan historiallisista romaaneista, minkä jälkeen huomautettiin, ettei romaanien kuvaaman ajan ja nykyajan välillä ole suurta eroa: ”Kamppailu ole-massaolosta, eduista ja vallasta on yhtä ankaraa, aseet vain ovat vaihtuneet. Ennen oli ruumiillisella kyvyllä ratkaiseva merkitys, nykyään eletään melkein kokonaan hen-kisten kykyjen varassa. On tultu toisesta äärimmäisyydestä toiseen.”⁴⁶³ Nyt hiihtoa pitäisikin harrastaa ruumin terveyden vuoksi. Terveysaspektien painottamisen li-säksi tämä kuten muutkin *Kotilieden* urheiluaiheiset tekstit rakentavat kuvaa *Koti-lieden* keskiluokkaisesta ja kaupungistuneesta sisäislukijasta sekä modernista Suo-messa, jossa on tultu ”äärimmäisyydestä toiseen”, mutta jossa ulkoisilta vaaroilta suo-jatut elinolosuhteet eivät takaa terveellisempää elämää. Lisäksi ”tomuisten” tanssi-salien tapaiset houkutukset ovat viemässä varsinkin nuoremman sukupolven naisia väärille teille.

Yksi hyvin tärkeä osa hiihdon imagon uudistamista oli perinteisen hiihtotavan ja -välineiden hylkääminen ja nykyaikaisen hiihtotekniikan ja nykyaikaisten hiihto-varusteiden omaksuminen. Esi-isien ja -äitien välineillä hiihtoa ei pitänyt harrastaa, sillä nykyaika edellytti hiihtäjältä uudenaikaisia varusteita:

Jos hiihtovarusteemme ovat vanhanhyvän ajan malliin sattuman varassa, mitä kenenkin toi-mesta on kotiin aikojen kulussa kulkeutunut, lykkäytyy ryhtymisemme jaloon hiihtourheiluun päivästä toiseen, niin että keväällä huomaamme jälleen yhden kauden livahtaneen läpi käsien.

Niin, hiihtomuseoon soveliaat sukset ullakon nurkassa, rajettuneet porontossut kenkäva-kassa ja jokin kainaloista valmiiksi ratkeillut puku villatakin ohella ei houkuttele ladulle tämän uusiasiallisen ajan naista. [--]

Hiihtokulttuurimme on ikivanha ja kuitenkin hyvin nuori. Sellaisena kuin nykypäivien ih-miset hiihdon ottavat, on sitä meillä harrastettu vasta viime vuosina. Siksi pä vallitsee meillä esim. Norjaan verraten tavaton kirjavuus hiihtovarusteidenkin alalla eikä oikein asiallista hiih-toasua näe varsinkaan monella naisella. Ei sen vuoksi ole ihme, että moni vilustuttaa itsensä en-simmäisellä hiihtomatallaan ja menettää innostuksensa asiaan.⁴⁶⁴

Ensimmäisissä 1800-luvun lopulla järjestetyissä hiihtokilpailuissa oli huomattu, että hiihtovarusteita ja -tyylejä oli useita: Jotkut hiihtivät puolijuoksua, toiset taas puskiivat eteenpäin hartiavoimin käyttämättä juurikaan jalkoja apuna vauhdin lykkimisessä. Sauvojenkin käyttö vaihteli, sillä käytössä oli sekä yhden että kahden sauvan tek-niikka. Yhdellä sauvalla hiihdettäessä vauhtia lykittiin joko yhdeltä puolen tai vuo-roin oikealta, vuoroin vasemmalta puolen. (Eljanko & Kirjavainen 1969, 13–14; Si-ronen 2002, 9–10.) Suksipula oli vielä 1920-luvulla esimerkiksi suojeluskuntalehdissä jatkuvasti esillä. Suksien puute ei ainoastaan haitannut suojeluskuntalaisten hiihto-harrastusta, vaan oli myös maanpuolustuksellisesti merkittävä ongelma. Koska suo-jeluskuntajärjestöllä ei ollut varaa kustantaa suksia kaikille jäsenilleen, eikä miehiä

463 Kotiliesi 5/1927, 134–136.

464 Kotiliesi 2/1933, 88–89.

voinut velvoittaa ostamaan suksia omalla kustannuksellaan, ryhdyttiin järjestämään suksentekokurseja. (Vasara 1997, 224–230.)

Naistenlehdistä *Lotta Svärd* -lehti ja *Kotiliesi* paneutuivat hiihdonopetukseen neuvomalla yksityiskohtaisesti suksien, siteiden, hiihtokenkien ja -puvun valinnassa. Vanhat sukset eivät kelvanneet, vaan hiihtäjän oli hankittava uudenaikaiset sukset. Niiden tuli olla omaan pituuteen ja painoon soveltuvat, sillä ”[l]iian hennot sukset painuvat pulloksi ja kuluvat keskeltä, liian jäykät eivät jousta jalan alla, vaan kuluvat kärki- ja kantapäästä. Liian pitkät sukset ovat hankalat käytellä murtomailla, liian lyhyet upottavat eikä hiihtoon tule luistavuutta.” Mäystimien sijaan tuli olla oikeat kiinteät siteet, sillä ”vasta kiinteissä siteissä tunnemme olevamme oikealla pohjalla, hiihtotekniikkamme alkaa kehittyä kuin itsestään.”⁴⁶⁵ Siteet taas vaativat lujan, vedenkestävän ja tarpeeksi tilavan kengän. ”Silloin se sopii myös retkeilykengäksi, jollaiset pitäisi joka naisella olla.”⁴⁶⁶ Lotan oli tietysti osattava voidella suksensa.⁴⁶⁷

Vasta kun varusteet olivat kunnossa, oli hankittava kunnan puku – ja puvun tuli olla erityinen urheilupuku: ”[Y]htä mahdotonta kuin on lähteä hiihtämään korkeakantaisin ’korkokengin’, on myöskin hiihtoretkelle lähtö tavallinen talvitakki yllä”, Mary Ollonqvist opasti *Kotilieden* ensimmäisessä hiihtopuvun hankintaa käsittelevässä pukeutumisartikkelissa, sillä ”[k]aikkinainen talviurheilun harrastus edellyttää erikoista urheilupukua.”⁴⁶⁸ Kuten aiemmin kävi ilmi, hän oli tällöin vielä hameen käytön kannalla. Opettaessaan *Kotilieden* lukijoille puvusto-ajattelua neljä vuotta myöhemmin hän toi painokkaasti esiin, että puvustoon sisältyy myös urheilupuku: ”On väärin sanoa, että *jokainen* nainen tarvitsee *urheilupuvun*, mutta nykyään tarvitsee sitä kuitenkin *moni* nainen.”⁴⁶⁹ Nyt se saattoi olla housupukukin. ”Mitä useammanlaisiin” tarkoituksiin sopi parhaiten tuulipuku, Ollonqvist opasti: ”Se on paras hiihtopuku, se sopii auto- ja moottoripyörämatkoille, se on kuin tehty purjehdus- ja veneretkiä varten ja se on kevyin jalkamatka- ja retkeilypuku. Se on paras kaikista tähän asti keksityistä urheilupuvuista.”⁴⁷⁰ Pukeutumisneuvoja tehostettiin esittelemällä myös se, miten ei tule pukeutua (ks. kuva 16):

Neulottu villalakki on kuuma tavallisella säällä ja toisekseen se läpäisee liiaksi tuulta. Paksut, villaiset käsineet ja kaulaliina takin päällä ovat epäkäytännöllisiä. Kaulaliina – silloin kun sitä tarvitaan – on pantava takin alle ja nahkakintaat neulottujen käsineitten päälle! Villaiset, neulottu sukansuut kengän päälle käännettyinä ovat lumenkerääjiä. Lumi sulaa niissä ja kastelee sitten koko jalan. Siksi hiihtosukka pannaan housujen suun alle ja sitten kengän varren päälle yllämittu [irtonainen] lumilukko, niin jalka pysyy kuivana.⁴⁷¹

465 *Kotiliesi* 1/1934, 10.

466 *Kotiliesi* 2/1933, 88.

467 *Lotta Svärd* 3/1929, 38–39; *Lotta Svärd* 2/1934, 19, 26; 2/1936, 25–26.

468 *Kotiliesi* 1/1924, 17.

469 *Kotiliesi* 6/1928, 176; kursivointi alkuperäinen.

470 *Kotiliesi* 6/1928, 176.

471 *Kotiliesi* 22/1934, 829.

Käytännössä parhaimmiksi ovat osoittautuneet pitkälahkeiset housut. Mutta jotta ne sallisivat tarpeellisen liikkuvuuden, ne on tehtävä kyllin tilavat: lahkeet ja vyötärö välillä. Usein näkee hyvin istuvia ja siroja housuja, mutta kun niiden omistaja yrittää esim. kyykistyä, kuuluu ritinää saumojen ratkeillessa. Hiihtohousuihin siis tarpeeksi kokoa, jotta ne eivät estä kyykkyyntä menoa eivätkä muutenkaan rajoita liikunnallista kyykkymenoa. Lahkeet saavat siis olla niin pitkät, että ne peittävät alhaalla pehmeästi. Lahkeitten alasiin voi neuloa

Käytännöllisimmäksi havaittu hiihtopuku. Takki, takki ja housut lumenkaristavaa, lämpöpitävää villakangasta. Mukavat, keuhkot kengät, varren yläosan päällä kiinnitetty ja samalla koristeelliset lumilukot kiinnittämässä housunlahjetta kengän sisään. Hiihtojen päälle ylettyvät rukkaaset ja kaulalaakso takin alle. Valokuva Suomen Naisten Liikuntakasvatustalon varusteista.

villalangasta suun ja siitä jalan alle kulkemaan kuminauhan, kuten on upseerien housuissa. Tällöin housun lahje joutuu kokonaan kengän sisään, se ei paina nilkkoja eikä myöskään mene ylös. Jos vielä kengän varren varustaa ns. irtonaisella lumilukolla, jalka on täysin suojattu kosteutta vastaan.

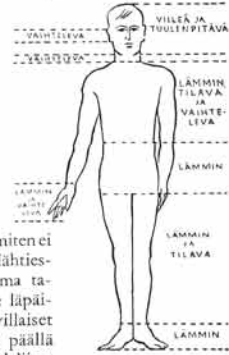
Myös housujen vyötärö on tehtävä kyllin väljäksi, ettei se kiristä, sekä on otettava huomioon, että sen sisäpuolelle mahtuu pakkasailla vaatetta. Kannattimena voidaan käyttää joko vyötä tai tavallisia miesten olkahihnoja. Nämä voivat kyllä painaa, niin että ehkä mukavin lienee esiliinan rintatilkun tapainen kannatin, jonka etuosassa on vielä käytännöllinen tasku.

Minkälaisen takin sitten laittaisin? Ensinnäkin sen tulee olla kyllin pitkä, jotta se suojaa myös lantiosuuden. Nykyisin muodissa oleva liivimäinen takkimalli on kyllä hauska ja siron näköinen, mutta käytännössä kylmä ja epä mukava. Se jättää kylmälle alttiiksi vyötärön. Eikä tällainen malli ole kaikkien vartaloille sopiva, etenkin jos alle tarvitaan enemmän vaatetta. Siis takki kyllin pitkä, yli lantiovyöhykkeen ulottuva ja tarpeeksi väljä, jotta siinä voi reilusti liikuttaa käsiään saadakseen voimakkaat työnnot sauvoilla. Napitus on tehtävä ylös saakka molemmin puoleinen, jotta sen voi aina vaihtaa tuulen suunnan mukaan. Ja sitten on varattava riittävästi taskuja, sillä hiihtomatkalle tarvitsee mukaansa yhtä ja toista, ja silloin ovat taskut hyvään tarpeeseen. Taskut on laitettava kannellisiksi ja napilla suljettaviksi (vetolukot voivat jäätä pakkasessa), jottei lunta pääse sisään.

Hiihtovarusteisiin kuuluu myös *pääbine*. Käytännöllisin on oheisessa kuvassa käytetty malli. Kangas kuten puvussakin tiivistä, tuulenpitävää villakangasta. Tavallisesti kaupoista saa paksuja, pehmustettuja lippalakkeja, jotka käytännössä osoittautuvat liian kuumiksi. Lakki on rehtävä niin väljäksi, että sisälle mahtuu kovalla pakkasella ja kovalla pyryllä pidettävä villainen pään mukainen suojalakki, joka suojelee kasvoja.

Alla olevassa kuvassa näkyy, miten ei saisi pukeutua hiihtomarkalle lähtiesä. Neulottu villalakki on kuuma tavallisella säällä ja toisekseen se läpäisee liiaksi tuulta. Paksut, villaiset käsineet ja kaulaliina takin päällä ovat epäkäytännöllisiä. Kaulaliina — silloin kun sitä tarvitaan — on pantava takin alle ja nahkakintaat neulottujen käsineitten päälle. Villaiset, neulottu sukansuut kengän päälle käännettyinä ovat lumenkerääjiä. Lumi sulaa niissä ja kastelee sitten koko jalan. Siksi hiihtoukka pannaan housujen suun alle ja sitten kengän varren päälle yllämainittu lumilukko, niin jalka pysyy kuivana.

Hiihtopuvustomme on saatava yksinkertaiseksi ja käyttöön sopivaksi. Mitä enemmän hiihtovarusteemme ovat käytännön vaatimuksia vastaavat, sitä nautintorikkaammaksi hiihtokin muodostuu. Tarkoitustaan vastaava, riittävän väljä hiihtopuku on myös ennen pitkää kauniimpi ja kantajalleen mieluisempi kuin epävakaisa muodin oikkuja seuraava puku. Siis hiihtopuvussa käytännön vaatimukset ensi sijalle!

Hiihtäjän pukeutumisen lämpövyöhykkeittäin. Alla: Älä pukeudu näin.

Kuva 16: Kotilieden urheilupukeutumista käsitelleen jutun sivu, jossa esitellään Suomen Naisten Liikuntaliiton suosittama puku sekä havainnollistetaan, miten hiihtäessä ei tule pukeutua (Kotiliesi 22/1934, 829)

Urheilupukeutumista koskevissa ohjeissa korostuvat rationaalis-sivistyksellisen diskurssiin nojautumisen tavoitteet: pukeutumista, erityisesti urheilupukeutumista tuli ajatella rationaalisuuden, funktionaalisuuden ja terveydellisyyden näkökulmasta. Vaatevarasto tuli koota funktionaalisesti: eri tarkoituksia varten tuli hankkia oma, juuri tähän tarkoitukseen parhaiten soveltuva puku. Kiinnittämällä yksityiskohtaisen tarkasti lukijoiden huomion käytännöllisen pukeutumisen piirteisiin ja etuihin, jotka rationaalinen ja terveellinen pukeutumisen periaatteiden noudattamisesta seurasi, lehti väistämättä rakensi käsitystä siitä, että ”nykyaikaisen” ihmisen ”nykyaikainen” pukeutuminen heijasti sekä modernin ajan ihanteita että hänen omaa, korkeaa sivistystasoaan. Urheilupukeutumisen osalta rationaalis-sivistykselliseen diskurssiin nojaututtiin myös *Kauneudenhoitolehdessä*: ”Nykyhetken nuori urheilleva tyttö on hyljännyt kaiken tarpeettoman ja epäterveellisen ja pukeutunut vuoden 1931 käytännölliseen ja hygieeniseen urheilupukuun.”⁴⁷²

Hygienia oli yksi 1930-luvun avainsanoista. Hygienian avulla tuli mahdolliseksi siivota epäpuhtaudet ja häiritsevät ainekset pois ja saavuttaa ”hyvän” ja ”normaalien” ihanteet. Hygieniaan pystyttiin yhdistämään monia asioita: ruumiinhygienia, suuhygienia, sormien ja jalkojen puhtaus sekä yhteiskuntahygienia, joka tarkoitti kansan elinolosuhteiden parantamista ja tervettä ja hyvinvoivaa yhteiskuntaa. Keskeistä hygieniaan vetoamisessa oli sosiaalisten normien perustelu tieteellä. (Frykman & Löfgren 1985, 74–75.) Rationaalis-sivistyksellisessä pukeutumiskurssissa kaikki ”nykyaikaiset” sosiaaliset normit perusteltiin tieteellä: terveellisyys oli usein – kuten edellisessä lainauksessa – yhtä kuin hygieenisuus, ja rationaalisuus ja funktionaalisuus, joka sai suomenkieliseksi käännöksekseen ”uusasiallisuus”. Kaikki nämä termit ovat tieteellistä kieltä ja heijastavat tieteeseen pohjautuvaa ajattelutapaa.

Kotiliesi ryhtyi loppuvuodesta 1930 lähtien auttamaan lukijoita sopivan hiihtopuvun hankinnassa tarjoamalla naisille osto-osastonsa kautta hiihtopukuja, ”jotka sopivat käytettäväksi ulkoilupukuna kaikkinaikin vuodenaikoina”.⁴⁷³ Hameasuja *Kotilieden* postimyyntipalvelu ei hiihtopuvuksi tarjonnut. Puvut näyttävät tulleen tarpeeseen, sillä jo toisena myyntivuotena *Kotilieden* osto-osastosta Kotilieden Aitaksi nimensä muuttanut postimyyntipalvelu kertoi ilmoituksessaan urheilupuvuilla olleen viime talvena ”vallan yllättävä menekki”.⁴⁷⁴ *Kotilieden* Aitan ja osto-osaston ilmoitukset opastivat *Kotilieden* pukeutumisneuvojen tavoin tarkastelemaan puvun valintaa käytännöllisyyden näkökulmasta. Esimerkiksi talvella 1932 Kotilieden Aitan tarjoamissa hiihtopuvuissa oli ”eräs käytännöllinen uutuus, joka tekee ne entistä mukavammiksi: Housuja kannattaa sertingistä tehty liiviosa, jonka olkaimissa on vahvat kumijoustimet”.⁴⁷⁵ Aitan hiihtopukuvalikoimiin tuli pusero- ja takkimallin rinnalle

472 *Kauneudenhoitolehti* 4/1931, 11; vrt. *Hopeapeili* 1/1939, 17–18.

473 *Kotiliesi* 23/1930, 1063/50.

474 *Kotiliesi* 23/1931, 1110.

475 *Kotiliesi* 23/1932, 991.

liivimalli sekä haalaripuku.⁴⁷⁶ *Kotilieden* Aitta jatkoi hiihtopukujen myymistä vuoden 1937 loppuun asti. Sen tarjoamat puvut oli valmistettu käytännöllisesti tuulikan-kaasta tai nukkapintaisesta velvetonista⁴⁷⁷, ja värivalikoimaan kuului sinisen, ruskean ja vihreän tapaisia perusvärejä.

Lotta Svärd -lehti kehotti vuonna 1929 lottia hankkimaan lottien oman käytännöllisen hiihtopuvun, sillä se ei ollut ”millään tavalla ole esteenä urheiltaessa”. Pukuun kuuluivat pitkä suorat housut ja pitkä, lantion alapuolelle ulottuva takki; puku oli vastaavanlainen kuin *Kotilieden* suosittelen puku ja puku, jonka SNLL esitteli vuonna 1934 (ks. kuva 16). Jos joku lotta tahtoi pukuunsa lisäksi lyhyen hameen, antoi lehti tähän luvan, ”vaikkakin hame yleensä tulee olemaan liikaa ja tiellä, kun housut ovat avarat ja takki on pitkä”.⁴⁷⁸ Lehden hiihtoaiheisten juttujen ohessa julkaistuissa valokuvissa vanhemmat lotat hiihtivät hameessa, mutta nuoremmat naiset, varsinkin hiihtokilpailujen voittajat housuissa.

Kotiliesi opetti, että hiihtovarusteita hankittaessa oli aloitettava suksista ja ken- gistä, ja ”sitten vasta – jolleivät varat anna myöten kaikkia yhtä aikaa varustaa – ru- veta suunnittelemaan pukua”. Jos naisella oli jo ennestään retkeilytakki tai -pusero, sitä voi käyttää myös hiihtäessä. Näin ollen ei ”tarvitse ensi aluksi hankkia muuta kuin housut”.⁴⁷⁹ Puku ei siis ollut tärkeysjärjestyksessä ensimmäinen, mutta nykyai- kaisen hiihtopuvun tärkein osa olivat ehdottomasti housut. 1930-luvulla painotet- tiin, että hiihtäessä tuli käyttää pitkälahkeisia housuja, joista oli tarpeellisen liikku- mavapauden saavuttamiseksi tehtävä kyllin tilavat. ”Usein näkee hyvin istuvia ja si- roja housuja, mutta kun niiden omistaja yrittää esim. kyykistyä, kuuluu ritinää hou- sujen saumojen ratkeillessa.” Housujen lahkeiden ja vyötärön tuli siis olla väljät.⁴⁸⁰

Kun *Kotilieden* lukijoille esiteltiin hiihtovarusteita vuoden 1934 alussa, hiihto- puvun käsittely sivuutettiin sillä perusteella, että aihetta oli lehdessä jo aiemmin kä- sitelty. Nyt huomautettiin, että myös lapset tarvitsevat hiihtopuvun. Artikkelin kuvi- tuksena oli valokuvia lumisesta metsästä ja hiihtäjistä. Naishiihtäjistä *Kotilieden* toi- mitus oli saanut käsiinsä vain sellaisen kuvan, jossa naisten hiihtoasuna oli hame. Ku- vatekstissä jutun verbaalisen sisällön ja kuvan ristiriitaa kommentoitiin kertomalla, että ”[tä]llaisia olivat hiihtoasut vielä muutama vuosi sitten. Nyt on kaikilla pitkät, väljät housut.”⁴⁸¹ 1920-luvulla *Kotiliesi* käytti hiihtopukeutumista käsittelevien jut- tujen kuvituksena muotipiirroksia. 1930-luvulla kuvitus vastasi paremmin jutun ver- baalista kertomusta; aluksi tosin käytettiin ulkomaisten kuvatoimistojen välittämiä kuvia. *Kotilieden* pukeutumisoheiden suurin ongelma, sopivan esimerkkipuvun ja

476 *Kotiliesi* 23/1932, 991; *Kotiliesi* 22/1933, 767.

477 Velveton on samettipintainen puuvillakangas.

478 Lotta Svärd 3/1929, 45.

479 *Kotiliesi* 22/1934, 828.

480 Voimistelunopettaja Maija Impola, *Kotiliesi* 22/1934, 829.

481 *Kotiliesi* 1/1934, 11.

sitä esittävän valokuvan puute väistyi vuoden 1934 lopussa, kun lehti sai käyttöönsä kuvan Suomen Naisten Liikuntakasvatusliiton suosittelemasta puvusta, johon kuului lantiopituinen takki ja pitkät housut. SNLL:n puku esiteltiin *Kotiliedessä* ”käytännöllisimmäksi havaittuna hiihtopukuna”.⁴⁸² (Ks. kuva 16.)

SNLL oli ottanut ottanut tehtäväkseen naisten hiihtoasujen kohentamisen naisten hiihtoharrastusta edistääkseen. SNLL:n jäsenet voivat niitä tilata liiton toimistosta jo ennen kuin kunnollisia hiihtopukuja oli muualla saatavissa. (Kleemola 1976, 489.) Hiihtopuvun tunnetuksi tekemisen otti asiakseen nyt myös *Kotiliesi*. Jutun visuaalisessa kertomuksessa aukeaman vasemman sivun yläosassa oli kuva hiihtävistä pojista; esimerkilliseen hiihtopukuun pukeutuneen naisen kuva oli oikealla sivulla. Tällöin visuaalisen kertomuksen lähtötilanteena olivat hiihtohousupukuiset pojat ja uutena tilanteensa hiihtohousupukuinen nainen. Kolmantena kuvana oli esimerkki väärinpukeutuneesta hiihtäjästä: häntä havainnollisti mieshahmo.

Uudenlaisten varusteiden hankkiminen oli tärkeää siitäkin syystä, että hiihtoa ei ollut tarkoitus harrastaa lähipellolla vaan suunnata metsään. Kyse oli suurimmasta muutoksesta, jonka hiihdon uusi tuleminen sotien välisenä aikana tarkoitti. Tähän asti kilpailut oli järjestetty tasamailla kuten pelloilla ja järven jäällä, mutta nyt hiihtoa tuli harjoittaa mäkisessä metsämaastossa. Tämä oli tärkein syy sekä hiihtotekniikan että -varusteiden uusimiseen. Suojeluskuntien järjestämällä suksentekokursseilla opetettiin tekemään nimenomaan murtomaasuksia, sillä maanpuolustuksellisista syistä suojeluskuntajärjestö ryhtyi siirtämään hiihtoa tasamailla murtomaille (Vasara 1997, 224–230). Sotaväen esikunnan vänrikki Pihkala lähti siitä, että suksia oli saatava nopeasti ja ladut oli tehtävä metsään, koska talviaikaan joukkojen on liikuttava hiihtäen ja käytettävä metsiä hyväkseen. Pihkala johti sotilashiihtojen ladut murtomaille ja teki saman myös urheiluseurojen radoille. Aluksi ladut olivat liian vaikeita ja johtivat suksien rikkoutumiseen, mihin Pihkalan kerrotaan todenneen, että mitä nopeammin sellaisista suksista pääsee eroon, sen parempi. (Eljanko & Kirjavainen 1969, 52–53.)

Naistenlehtienkin hiihdonopetuksen perusteena oli, se että, ”[t]alvinen hiihtolatumme suuntautuu nykyään yhä enemmän murtomaille”:

Emme enää tyydy kiertelemään suksilla vain tasaista järven jäätä tai peltoaukeata, vaan mutkitteluva metsälätkä houkuttelee meidät vaihtelevaan maastoon, joka tarjoaakin hiihdon parhaat ilot. Pieni ponnistelu vastamäissä, vauhdin huvi myötämäessä ja neuvokkuus mutkissa ja käännteissä kehittää ruumistamme, ja lumisen metsän vaihteleva kauneus virkistää mieltämme enemmän kun yksitoikkoinen tarpominen kuluneilla tasaladuilla. Tottumattomat tuntevat itsensä kuitenkin avuttomiksi ja epävarmoiksi murtomailla. Varsinkin naisia vaivaa usein eräänlainen mäkiäkuu pienissäkin myötä- ja vastamäissä. Mutta aivan samoin kuin vedenpelko häviää uimataidon kehittyessä, niin hiihtopelkokin unohtuu taitavuuden lisääntyessä.⁴⁸³

482 *Kotiliesi* 22/1934, 829.

483 *Kotiliesi* 4/1935, 146; vrt. *Oma Koti* 4/1933, 93.

Juuri murtomaahiihtoa varten naistenkin oli tarpeen opetella uudenlainen, monipuolisempia liikkeitä edellyttävä hiihtotekniikka sekä hankkia housut, jotka mahdollistivat niin kyykistymisen, ylämäessä etenemisen kuin kaatumisen. Pontevimmin lukijoita murtomaahiihdon pariin ohjasi – tietysti – lottien lehti.

Hiihdon ohjaaminen jäältä ja tasamaalta metsään ja murtomaille merkitsi suurta mullistusta suomalaisten hiihtokäytännössä ja muutti kokonaisvaltaisesti hiihtämisen luonnetta välineitä ja hiihtotyyliä myöten. Heikkisen sanoin hiihto puettiin norjalaisen hiihtoperinteen kuosiin. Aivan kivutta muutos ei tapahtunut eikä tasamaanhiihtoa suinkaan täysin hylätty, mutta pääsuuntana oli kuitenkin siirtyminen murtomaalle. (Heikkinen 1981, 101.) Tämän tutkimuksen kannalta on tärkeää, että juuri murtomaahiihto edellytti naisilta housujen käyttöä hiihtäessä, vaikka tätä ei suoraan sanottu. Naisten sanottiin tarvitsevan käytännöllisiä hiihtovarusteita, ja housujen käyttöä perusteltiin niiden lämpimyydellä ja niiden mahdollistamalla liikkumisvapaudella, mutta hiihtoihteisten kirjoitusten ydinajatus oli se, että hiihdon harrastaminen ei tarkoita kevyttä hiihtelyä lähipellolla tai järven jäällä vaan:

Aloitetaan helpossa maastossa, loivassa mäissä, nytkytellään ja hypähdellään, jarrutetaan, käännytään ja kaadutaan. Sitä parempi, jos saadaan joku kurssin käynyt näyttämään nämä temput. Ja sitten aste asteelta vaikeampaan maastoon.⁴⁸⁴

Hameessa tämä ei onnistuisi, vaan nainen tarvitsi hiihtoa varten ehdottomasti housut ja muut uudenaikaiset hiihtovarusteet. Tämä tuotiin ilmi niin mainoksissa kuin hiihdon opetusta sisältävissä lehtijutuissa, joissa murtomaahiihdon tekniikan hallinnan ehtona oli housujen suoma liikkumisen vapaus. Erityisesti *Kotilieden* hiihtopetusta käsittelevissä jutuissa käytetty kuva-aineisto havainnollisti tätä (ks. kuvat 17A ja 17B). Kuvien hiihtäjillä on reippaat otteet, joiden edellytyksenä on housujen käyttö hiihtoasuna. Kun tarkastellaan kuvassa 17A olevan jutun sijoittelussa kuvien kautta muodostuvaa visuaalista kertomusta, se etenee vasemmalta oikealle niin että vasemmalla on lähtötilanteena rauhallisesti hiihtelevä nainen ja mäen päällä pelokkaan näköisenä seisova nainen. Oikealla, tulevaisuuden kuvana on monipuolisen hiihtotaidon saavuttanut nainen. Kuvassa 18 olevan PMK:n mainoksen ”Ennen näkemätöntä silmänherkkua tarjoaa vuoden hiihtopukuparaati” voi tulkita kaksimieliseksi, mutta kuva havainnollistaa tilanteen, joka hame-asuisen naisen kohdalla olisi ollut huomattavasti säädyttömämpi. PMK:n mainosta lukuun ottamatta *Kotilieden* ja naisten järjestölehtien hiihtoihteinen sisältö rakensi kuvaa uudenaikaisesta, pelkonsa ja arkuutensa hylänneestä reippaasta ja rohkeasta naisesta.

484 *Kotiliesi* 1/1934, 11.

— Ulkona on kylmä ilma ja Sinulla on tänään edessäsi erinomaisten kiireellisen päivän eikä sitä paitsi ole edes hiihtokaveri —
 — Top, hyvä Ronva! Mikäs minä sitten olen? — Vartavasten olen kömpynyt liikkeelle herättääkseni Sinut puolta tuntia tavallista aikaisemmin, ja koska olen päättänyt nauttia hauskaista seurastasi tänään, jopa vielä muinakin aamuina, en hellitä ollenkaan... Ai, sivumennen sanon: — Tämäkös oli vintin avain? — Haapas nyt hiihtohoususi vaatekaapista, niin käväsen sillä välin ottamassa suksesi. — Kokemus on nimittäin osoittanut, että koko hiihtoretken eniten tarmoa vaativat liikesarjat ovat juuri hiihtotamieisiin pukeutuminen ja suksien esille otto. — Usakotko?
 Olemme jo ehtineet ulkoilmaan. Mereltä saattaa puhalttaa pieni viimanpoikanen, mutta emme välitä siitä. (Muistit kai panna kasvohisi jotakin ihorasvaa?)
 Koska emme aio viipyä kuin puolisen tuntia koko lenkillämme, menemme heti tuonne kulmauksessa näkyvälle mäennyppylälle, jonka rinteet tosin ovat pikkupoikien jäljiltä sileiksi hioutuneet,

Aiti harjoittelee salaa.....

Näin Sinut nimittäin eilen, kun odottelit linja-autoa pakkaasen nipistellessä palelevia varpaidasi. — Oikeammin näin sen kadethivan silmäyksen, jolla mittelit kallion rinnettä pitkin huristavia pikkunappuloita.

— Muistatko? — Muutit kantamuksesi toiseen käteeseen ja yritit toisella vetää takin kaulusta korkeammalle ja samalla liikkui mielessäsi hämärä muisto: — Noin minäkin ennen... tuollaista oji lapsena... ja oli totisesti hauskaa...

Ja sitten hymähtäen tunnustit: Vanhaksi tässä tulee. Niin, sitäpä juuri pelkäsin! Ettäs iso aikasihminen viitisikin antautua moisen lapsellisen harhaluulon valtaan... Luonnollisesti ihminen vanhenee, mutta jos hän silloin tällöin reippailee ja leikkii itselleen pari lapsellisen mielihyvän täyteistä hetkeä, niin niistä riittää iloista nuorentavaa muistelemista vielä monen arkisen virstantolpan varalle... Lapsilla on suunnaton joukko riemastuttavia ja viehättäviä huvituksia, ja kun oikein tarkemmin ajattelee, olisi suorastaan sääli, jos ne jätettäisiin yksinomaan heidän monopoliikseen.

Tästä syystä heitän nyt heti aamutuimaan ikkunaasi lumipallon, johon olen puseranut kehoituksen: — Sukset kainaloon ja mars matkaan!

— En viitsi! —

— Kyllä tunnen tuon laulun. Hiihtohoususi ovat naftalinissa ja mäkipenkäsi suutarin hoitoa vailla. Lisäksi Pentti on pitkin talvea pitänyt koulussa viime vuotisia hiihtorukkasiasi. — Arvaan kyllä, että niistä on enää jäljellä pari kovaksi kääpertynyttä nahkaista muistoa, joiden penkalonsaumut ovat rtkenneet. — Puhumattakaan suksistasi, jotka paahtamattomina lojuvat jossakin vinttikomeron kylmissä pimenoissa, saavuttamattoman kaukana... Lähtää nyt niitä kopeloimaan heti tuimmiksi aamuaskareikseen!

— Vieläkös värssyjä piisaa?

mutta saavat näin aamuhämärissä huoletit kelvata heidän äidilleen harjoituspaikaksi. — Puolituntinen kerrallaan tuntuu mitättömältä, mutta kuukaudessa kertyy täten terveytesi ja kauneutesi puolelle kokonaisia 14 ulkoilutuntia ja varmaan kuukauden kokeiltuasi myönnät, että tuon ajan olisi voinut huonomminkin käyttää.

— Annapas kun tarkkailen hiukan *tasanaahiihtotyylisi*. Älä pyri mihinkään pilviä hipoviin tyylinäytteisiin, koeta hiljalleen kokeilemalla löytää luonteva ja sujuva hiihtotapa, johon vasta vähitellen alat lisätä voimaa ja nopeutta. Hiihdäpä hetkinen panematta sanvoja maahan ja huomioi itsekseksi seuraavia seikkoja:

— Liu'utko hiihtäessäsi tasaaisesti eteenpäin? Pidätkö huolta siitä, ettei suksen särmä kallistele latua vasten? Notkista varmuuden vuoksi eteen liukuessa polvea hiukan tavallista enemmän; tässä kohden et juuri voi lioitella. Huomaa, että potku sattuu verraten myöhään. — Miten annat liikkeen irtonaisena sujuu käsivartta pitkin ranteeseen saakka, jossa tapahtuu päättävä loppusysäys. — Ja nyt jätän Sinut rauhaan, koska Sinun täytyy hiljaa itsekseksi saada syventyä hiihtotyylisi kypeyttelemiseen.

Mielle päästyäsi asetat sukset yhdensuuntaisina pienen haara-asentoon. Ota keinoja *pikkunotkuja* paikalla, vähitellen yhä syvempiä, kunnes lopulta käyt *hiihtokyykyssä* asti. Muista pitää kantapäät maassa, äläkä työnnä istuinpaikkaa pitkäksi pyrstöksi taakse, vaan koeta painaa se alas; tasapainon vuoksi voit vielä kädet eteen, mutta älä huido niillä pilviin päin, vaan suuntaa ne

maata kohti (kuva 2). Nyt lähdet liikkeelle samalla tavoin myötäillen pehmeästi mäen töyssyissä.

— Ei noin! Jännitit polvesi ihan jäykiksi ja kallistuit nilkat kiristyneinä eteenpäin; sitä paitsi kurkotit sittenkin sauvasi korkeuksia kohti. Ilmeisesti pelkäät mäkeä ja tutustuaksesi lähemmin siihen voit ottaa pari vapaehtoista *kaatumisharjoitusta*. Laskeudu kyykkyyhin ja siitä kupsahdat pehmeästi selällesi takaviistoon sukiesi viereen vuorotellen kummallekin puolen. Noustessasi käännyt sukseti poikkitelein rinnettä vastaan estääksesi luisumista. — Kas noin!

Nyt heität sauvat taas hetkeksi pois. Kapuamme ensi kerralla mäen rinteeseen *haarakäyntiä* käyttäen. (Kuva 3.) Jäljet muistuttavat harakanvarvaspistoja. Käännä sukset kärjet leveälle ulospäin, kannat yhteen ja sitten nostat jalkaa lonkasta lähtien. — Käytä vatsalihaksia apunasi, niin huomaat, miten kepeästi jalka nousee. Lyö sukset tukevasti rinteeseen samalla kallistuen astuvalle puolelle koko painollasi. Jos mäki on jyrkkä tai liukas, annat sukset sisäreunan purentua maahan. Ja nyt laskemme pari kertaa mäen notkistuen hiihtokyykkyyhin saakka ja nousemme taas välillä. Myöhemmin liität liikkeeseen pehmeän hypähdysten, josta pyöreästi kuin pieni lumipallo, pehmein polvin laskeudut jälleen hiihtokyykkyyhin.

Mäen päällä opetan Sinulle *hyppykäännöksen*: Aseta taas sukset yhdensuuntaisiksi pieneen haara-asentoon... hiihtokyykky... nopea vieterimäinen ponnistus... kiskaise polvet rintaan ja kierrä samalla vartaloa vauhdikkaasti kääntymäsuuntaan. Tänään oli kääntymäkulma 90° — voit olla tyytyväinen, ensi kerralla se on ainakin puolta suurempi.

(Muistitko maahan tullessasi pitää polvet joustavina?)

Sitten *liu'utat* varovasti toisen sukset edelle polvea notkistaen siten, että ruumiin paino samalla siirtyy sille. (Kuva 4.) Jos tunnet horjuvasi, vedä vatsalihakset kireälle. Mitä paremmin hallitset keskivartalon ja lantion suuret lihasyhmät, sitä paremman tasapainon saavutat. Noin, nyt siirrä sukset rinnakkain ja tasaisesti toisen sukset edelle. Tuohan sujuu jo melkoisesti.

Lopuksi opetan Sinulle vielä *avajarrutuksen*. Niiä joustavasti — paina kantapäät ulospäin — niin että sukset muodostavat *lumi-auran* — kallista sukset sisäsyrjät rinteeseen, jos tahdot jarruttaa tehokkaammin, ja lopulta pysähdyt keskelle mäkeä. (Kuva 5.)

— Olit sentään melko mukimennevä hiihto-oppilas. Kunhan vain muistat notkistaa polvesi ajoissa ja opit hallitsemaan lantiosuuden, tulee Sinusta vielä loistohiihtäjä, joka mäenlaskutaidollaan yllättää hiihtolomalla koko perheen.

Anja Meri.

Kuva 1:
Oikea työntö.

Kuva 2:
Sulava hiihtokyykky mäenlaskussa.

Kuva 4:
Hyvä harjoitus keskivartalon lihaksille.

Kuva 5:
Avajarrutuksella hidastetaan mäessä vauhtia.

Oik. kuva 3:
Mäenrinneet kavutaan haarakäyntiä käyttäen.

Kuva 17B: Murtomaahiihdon opetusta Kotiliedessä (Kotiliesi 4/1935, 146-147)

Alla: Oikea mäntöluksuotto. Hyvin hiihtäjän olomuoto on ryhtiä ja vapautuneisuutta.

pystyy päästyä etsimme nöyrinä kiertoteitä. Aivan kohtalalaisella voimain ponnistuksella nousemme kuitenkin mäen suoraankin ylös haarakäynnillä (katso kuvaa 2) tai siirtelemällä sukia sivuttain peräkkäin rinnettä ylöspäin. Nyt olemme mäen päällä, ja edessä on myötämäksi valmiina korvaamaan iloisella kyydillä aikeiset ponnistelut. Varmimmin pysyy pystyssä mäntöluksussa pitämällä toisen jalan toisen edellä (katso kuvaa 3). Jalat vierekkäin on tasapainon hallintaa vaikeampaa, ja mäen epätasaisuudet kaatavat hiihtäjän helposti eteen- tai taaksepäin. Kaatumista ei pidä muuten suinkaan pelätä. Kehoitaisin enemminkin harjoittamaan tahallaan kaatumista jokaisella hiihtomatkalla. Kesken vauhdin istahdamme silloin sukien sivulle lakaviistoon ja sakastus nostossa järjestämme sukset aina poikittain mielen, niin etteivät ne ala luistaa alas päin juuri silloin, kun ponnistelemme taas seisomaan sukille. Eteenpäin kaatumista koetetaan välttää, sillä siinä voi pahimminkin sautua itseään.

Jokainen voi yksikesen oppia vielä jarruttamaan sukilla vauhtia pienemmäksi ja pysäyttämään sen. Työnnetään vain sukien kannat kauas toisistaan ja kärjet vastakkain painamalla kantapäätä lujasti maahan ja avulle pain (katso kuvaa 4). Näin syntyneet slumiaraa kuljee jyrkässäkin mäessä hiihtäjän määrämällä vauhdilla.

Näin tartutaan suuvaan.

Kun sitten vielä tilaisuuden tullen käymme oikein hiihtokursilla edellä mainittuja taitojamme silloittelemassa ja kaanimökösi ym. hauskoja tempuja oppimassa, niin vähitellen hallitsimme suksemme ja hiihtourheilua saa meistä aininkäisen ystävä.

Parempi katsoo kuin katus. Auralla j vauhtia pahoinsoi polkissa.

ENNENNÄKEMÄTTÖMÄÄ SILMÄNHERKKUÄ

tarjoaa vuoden hiihtopukuparaati...

Kuva 18: PMK:n hiihtopukupukankaiden mainos (Kotiliesi 22/1938, 919)

Yhä runsaammin, yhä ihastuttavammin mahdollisuuksien houkuttelee hiihtopukupuku meitä osallistumaan pian alkavaan »suureen kilpailuun». Ja kosolti mahdollisuuksia ja valinnan varaa tarjoavat myös PMK:n talven urheilupukupukankaat: **Velveton, Amerikan Paita, Duvetine, Puhuri, Vihuri** ja **Imitaatti-Velvetin P.** — joiden samettimaisen pehmeäukkainen pinta yhtyneenä lämpimiin, täyteläisiin väreihin suo jokaisen toteuttaa kauneimman hiihtopukupukunelämänsä...

Muodikkaiden, lämpimien, joustavien hiihtopukupukujen kangaslaadut PMK:n

Velveton (alk. 13:25 m.) Duvetine.... (13:25 m.)
 Amerikan Paita (13:25 m.) Puhuri..... (22: — m.)
 Imitaatti-Velvetin P. (19: — m.) Vihuri... (alk. 13: — m.)
 Vihuri 1/2-villa (18:75 m.)

Laskettelu ja tunturihiihto nykyaikaisen naisen lajeina

Eevassa ja *Hopeapeilissä* kotimaisemissa hiihtely oli vasta alkusoittoa, sillä varsinainen tavoite oli laskettelu Alpeilla tai tunturihiihto Lapissa. Hiihtourheilu ei määrittynyt näissä lehdissä niinkään perinteikkääksi kansallisurheiluksi vaan Keski-Euroopan laskettelukeskusten mallin mukaan moderniksi, keskiluokkaiseksi ja muodikkaaksi lajiksi. Sisäislukijan matka suuntautui pois kaupungista, esimerkiksi talviurheiluhotelliin viikonlopun tai viikon mittaiselle matkalle.⁴⁸⁵ *Hopeapeilissä* esimerkiksi pohjustettiin hiihtoloman tuloa Viivan pukeutumispalstalla kertomalla, mitä vaatteita hiihtolomalle tarvitaan hiihtopuvun lisäksi, jotta on edustavasti pukeutunut urheiluhotellissa. Hiihtoloman jälkeen lehdessä raportoitiin, ketkä kuninkaalliset olivat olleet Alpeilla laskettelemassa.⁴⁸⁶

Muotilehtien muotikuvien hiihtohousupukuiset mallit olivat pysähtyneet varsin staattisiin asentoihin, mutta talviurheilua käsittelevissä jutuissa housujen välttämättömyys kävi ilmi siitä, että lehden sisäislukija ei ollut mikään aloittelija vaan paineli rohkeasti maastoon ja ”ryntäsi” jo tuntureille. Hän oli kyllä muodin mukainen, mutta ei hankkinut hiihtopukua vain näyttäytyäkseen siinä kahvilassa, kuten *Kotiliedessä* väitettiin. Hiihdon harrastaminen merkityksellistyi esimerkiksi *Eevassa* aktiivisuutena ja keinona edetä vauhdikkaasti. *Eeva* ei sisältänyt hiihdonopetusta, mutta jutun ”Eeva hiihtää” tekstissä sama asia ilmaistiin seuraavasti:

Ei mikään ole hauskeempaa kuin hiihdättää mielessään rinnakkain tätä nykypäivien naista ja menneiden aikojen Eevaa. Tuon lahden yli saat heidät vielä hiihtämään rinnakkain, tosin niin erilaisin liikkein kuin olisi kysymys eri urheilulajeista. – Mutta heti kun hiihtokurssin käynyt housupukuinen nykynainen lähtee haarakäynnillä kipuamaan rantakallioita, kääntyy kauhistunut entis-Eeva ihannesuksineen ympäri kymmenen astetta kerrallaan. [- -] Eikä sillä hyviä, että nämä kotoiset maisemat on valloitettu. Nyt on rynnätty jo tuntureille, joista jokainen hiihtohullu nainen näkee tulevaisuudenunia. Ja hyvin monen uni toteutuu jo toukokuuhun mennessä. Onhan tuntureilla hiihtokursseja.⁴⁸⁷

Naisten Ääni kommentoi kiinnostavalla tavalla naisten ”tunturiin ryntäämistä” talvella 1935. Lehden kannessa oli valokuva tunturissa hiihtävistä (housupukuisista) naisista. Kuvatekstissä luki: ”Korkealle pyrkiviä naisia”.⁴⁸⁸ Kuvauksenhan voi ymmärtää sekä konkreettisesti että kuvaannollisesti. *Eeva* ilmaisi suoraan, että vauhdikkaasti etenevän nykynaisen salaisuus piili sekä hiihtotaidon hallinnassa että oikeanlaisten varusteiden käytössä, millä hän erosi vanhaa hiihtotapaa edustavasta tädistä:

Tuosta haarakäynnistä jo näkee, että tällä naisella on vihiä varusteista. Sukset nivELYVÄT jalkoihin kuin elimellinen osa. Ei tule mieleenkään, että millä tahansa jalannostolla suksi lähtisi

485 *Hopeapeili* 2/1938, 32–33.

486 *Hopeapeili* 4/1938, 8–9, 36–38.

487 *Eeva* 2/1935, 14.

488 *Naisten Ääni* 4/1935.

viilettämään sen siliän tien, kuten joltakin tasamaatädiltä, joka vanhoin välinein pyrki uusiin seikkailuihin.

Ja näkee sen joka nykäksestä, että tässä on tyttö, joka pistelee murtomaita miten tahtoo – ilman pelon jännitystä, nilkat telemarkkikypsinä, polvet vapaina. Näitä teräsnilkkaisia, rentopolvisia naisia sujahtutelee nykyään joka hiihtomaastossa, vaikka uusi suunta hiihtokurseineen on vaikuttanut vasta puolikymmentä vuotta. Mihin pystyvätkään nykyiset tyttölapset täysi-ikäisinä, kun heille jo koulussa painetaan päähän (ja jalkoihin) hiihtotekniikan aakkoset.⁴⁸⁹

Uusien varusteiden ja uuden tekniikan oppimisen ansiosta naisten etenemisen kahteet oli murrettu, eikä mikään estänyt heitä tavoittelemasta yhä vaativampia saavutuksia. Tekstin vauhdikkuudesta voi päätellä, että nykynaisen vauhdikkuus ja osavuus ei rajoittuisi ainoastaan ladulle vaan määrittäisi hänen asennettaan muillakin elämänaloilla. Pinnalliseksi väitettyjen muotilehtien kuva nykynaisesta oli tässä tapauksessa vauhdikkaampi kuin asiallisempien naistenlehtien tai urheilujärjestöjen näkemys naisten urheilusta; niissä naisten urheilulle asetettiin tiukemmat rajat. Muotilehtien representoima nykynainen eroaa varsinkin naisasiajärjestön lehtien hahmottelemasta nykynaisesta edellisen eduksi, vaikka juuri naisasiajärjestöillä oli keskeinen rooli naisten urheilun edistämisessä.

Naisten urheilu eriytyi jo varhain naiskansalaisuudelle sopivan ruumiinkulttuurin muotojen ympärille. Voimistelusta 1870-luvulla alkanut naisten urheilun organisointuminen edusti yhtä keskiluokkaisten ja myöhemmin työläisnaisetkin sisällyttäneen sisaruusrintaman järjestäytymisten muotoa. Naisvoimisteluliikkeen tarkoituksena oli sekä terveyden ja fyysisten taitojen edistäminen että yksilön luonteen kasvatus ja sosiaalisten taitojen ja siten tapakulttuurin edistäminen. Kilpaurheiluun naisten urheilujärjestöt suhtautuivat kielteisesti, sillä sen ei katsottu sopivan naisen luonteelle ja olevan naisten terveydelle haitallista. Valtakunnallinen Suomen Naisten Voimisteluliitto (SNVL) perustettiin 1896 ohjaamaan naisten urheilutoiminnan muotoja. (Laine 1984, 131–143, 189–190; Laine 2005; Laine 2004b, 120–121; Sarje 2010.)

Naisvoimistelun uranuurtajat olivat läheisessä yhteydessä raittiusliikkeeseen ja naisasialiikkeisiin (Laine 1984, 134, 248–251), mikä näkyi naisasiajärjestöjen lehdissä. 1880–1910-luvuilla *Koti ja Yhteiskunta*, *Hemmet och Samhället* ja *Naisten Ääni* antoivat hieman palstatilaa naisvoimistelulle. Kertomalla naisvoimistelun edistämiseksi perustettujen naisten voimisteluopistojen Varalan ja Tanhuvaaran kurssitarjonnasta sekä naisvoimistelujuhlista lehdet toivat lukijoiden tietoisuuteen naisvoimisteluliikkeen aseman osana naisliikettä.⁴⁹⁰ Ensin mainittu lehti kannusti naisia harrasta-

489 Eeva 2/1935, 14.

490 ”Naisvoimistelijat Suomen toisessa yleisessä voimistelujuhlassa” (*Koti ja Yhteiskunta* 6–7/1894, 90–91); E. K.: ”Varalan voimistelu- ja leikkikurssit. Kannatusta ansaitseva asia” (*Koti ja Yhteiskunta* 12/1909, 149–150); *Koti ja Yhteiskunta* -lehden ”Oman maan kuulumisia” -palstalla maininta Varalan kurseista (5/1910, 69); Alva: ”Den kvinliga gymnastikföreningens offentliga uppvisning” (*Hemmet och Samhället* 5/1891, 39–40); Milja E.: ”Varalassa.” (*Naisten Ääni* 20/1912, 270–272.)

maan uintia⁴⁹¹, mutta muuten naisasiajärjestöjen lehdet eivät suoraan kehottaneet lukijoitaan urheiluharrastusten, edes voimistelun pariin. Voimistelupuvun käyttöä tai valintaa lehdissä ei käsitelty.

Naisvoimistelu kehittyi massaliikkeeksi 1930-luvulla, jolloin Suomen Naisten Liikuntaliitto (SNLL) ryhtyi voimallisemmin panostamaan myös hiihtoon. SNLL:n jäsenet olivat harrastaneet hiihtoa liiton perustamisesta lähtien ja liiton *Kisakenttä*-lehdessä kehoitettiin sekä nuoria että vanhoja harrastamaan hiihtämistä. Lehdessä julkaistiin myös hiihto-ohjeita. Varsinainen hiihdonopetus alkoi 1928 ja hiihtokurssija alettiin järjestää joka kevät vuodesta 1932 lähtien. Hiihtoloman tulon myötä yhdistykset saivat tilaisuuden koota koulunuorisoa hiihtokursseilleen, sillä koulujen voimistelunopettajat eivät olisi voineet huolehtia oppilaidensa hiihdonopetuksesta. (Kleemola 1976, 488–489.)

Voimistelun ja hiihdon harrastamisen yleistymisen vastapainona urheilujärjestöjen kielteinen suhtautuminen naisten kilpaurheiluun vahvistui sotien välisenä aikana. Suomalaisen naisurheilun historiaa tutkineen Leena Laineen mukaan Suomessa erottuu 1900-luvun kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä selvä nousukausi, jolloin naiset kilpailivat suhteellisen aktiivisesti ja kilpaileminen oli hyväksyttyä. Nousukausi tapahtui useimpiin muihin maihin verrattuna poikkeuksellisen aikaisin ja laajana. Tärkeinä lajeina olivat yleisurheilu, uinti ja hiihto. Naisten hiihto yleistyi kilpailumuotona etenkin maaseudulla. Tässä vaiheessa myös lehdistö ja yleisö suhtautuivat naisten kilpahiihtoon kannustavasti. (Laine 2004a, 120, 130; Laine 2002, 122–123; Laine 2004b, 126.)

Laine katsoo, että naisten hiihdon yleistymisen taustalla oli maan kansalaisliikkeiden eli nuorisoseura-, raittius- ja työväenliikkeen aktiivinen urheilutoiminta sekä ilmeisesti myös sortovuosien vauhdittama pyrkimys kansalaisten puolustuskunnan lisäämiseen vapaaehtoisten ruumiinharjoitusten kautta, missä pieni kansa tarvitsi niin miehiä kuin naisia. Tässä vaiheessa kaikki, myös naiset, mahtuivat vielä mukaan. Myös naisten suorituskykyä seurattiin kiinnostuneena, sillä urheilu oli vielä tuore asia ja kilpailutoiminta varsin spontaania ja avointa. Toisaalta naisten kilpailut otettiin varsinkin urheiluseurojen tapahtumissa ”hullunkurisena tapahtumana”. Naisten osallistumista alettiin rajoittaa 1930-luvulla. Esimerkiksi Salpausselän kisoista naisten hiihto jäi pois 1930-luvun puolivälissä kisojen saadessa Suomen merkittävimmän hiihtotapahtuman luonteen. Naisten hiihto palautettiin Salpausselälle vasta sotien jälkeen, vuonna 1948. (Laine 2002, 123, 132; Laine 2004a, 120, 130.)

Urheilullistumisprosesseja koskevissa analyyseissä on korostettu rationaalisuuden käsitettä, eli prosessin neutraalia ja objektiivista luonnetta. Urheilullistumista sukupuolen näkökulmasta tarkastelleet tutkijat ovat kuitenkin huomauttaneet, että kyse on ollut vahvasti sukupuolittuneesta kehityksestä: urheilun merkitys on perustunut

491 Koti ja Yhteiskunta 10/1910, 137; Koti ja Yhteiskunta 12/1911, 124–125.

miesten saavutuksiin ja se on edustanut miesten valtaa yhteiskunnassa. Urheilullistamisen prosessit ovat palvelleet urheilujärjestelmän defeminisaatiota ja johtaneet hegemonisen maskuliinisen urheilukulttuurin muotoutumiseen ja naisten urheilun rajoittamiseen tai suoranaiseen ulossulkemiseen. (Lenskyj 1986, 139–142; Laine 2004a, 118–119; Laine 2004b, 122; Hargreaves 1994, 7–8; Olofsson 1989.)

Britanniassa urheilukulttuurin sukupuolittunut jako liittyy viktoriaanisen yhteiskunnan ja perhekäsityksen syntyyn ja kehitykseen (ks. Hargreaves 1994, 42–62), Pohjoismaissa kansallisvaltioiden kehitykseen. 1800-luvun uusissa kansallisvaltioissa miesten ruumiinharjoitukset ja vapaa-ehtoinen voimistelu- ja urheiluliike nähtiin tärkeänä osana kansallista puolustusta. Naisten kansalaistehtävänä oli synnyttää ja kasvattaa maalle uusia terveitä kansalaisia, tulevaisuuden äitejä ja sotilaita. Siten heidän fyysiset harjoituksensa liitettiin terveyteen ja synnytyiskykyyn. Moderni kansallinen ja kansainvälinen urheiluyhteisö on siis rakennettu miehisen normin mukaan ja sitä vahvistamaan. Naisen ruumis on edustanut poikkeusta. (Laine 2004a, 117–118; Laine 2004b, 121, 130; Olofsson 1989, 82–134, 184, 187; Bonde 1991.)

Hiihdon urheilullistuminen vaikutti myös miesten mahdollisuuksiin osallistua kilpailuihin. Hiihtokilpailut alkoivat keskittyä kaupunkeihin, sillä kilpailuissa menestyminen vaati harjoittelua, johon maaseudun syrjäkylien metsätyömiehillä ei ollut aikaa. Jokapäiväisen työmatkan hiihtäminen ei enää riittänyt harjoitteluksi, saati parhaimmille palkinnoille pääsemiseksi. Matkat suurempiin keskuksiin, joissa kilpailuja järjestettiin, veivät nekin aikaa. Ajan puutteen lisäksi myös rahan puute esti osallistumista, sillä osallistumismaksuihin ei ollut varaa. (Eljanko & Kirjavainen 1969, 32.)

Naisten ulossulkeminen porvarillisten urheiluseurojen hiihtokilpailuista oli kuitenkin tietoista naisten osallistumisen rajoittamista, jonka ajoittumista 1920-luvulla selittää Laineen (2004a, 130–131) mukaan kilpailujärjestelmän vakiintuminen ja muotoutuminen alueeksi, jolla toimittiin miesnormien mukaisesti: miesruumiin suorituskyky oli normi, naisen poikkeus. Keskeiseksi nousivat ne lajit, joissa miesten kansainvälinen menestys oli mahdollinen, mikä jo sinällään riitti sulkemaan naiset pois kilpakentiltä. Samaan aikaan suomalaiset naisliikkeet suuntautuivat ideologisesti ja politiikassaan vahvemmin kodin ja kasvatuksen tehtäviin, mikä heijastui myös naisten liikuntakulttuurissa, jossa ensisijaiseksi muodostui ei-kilpailullinen naisvoimistelu. Toiseksi hiihdosta tuli Suomen toinen kansallisurheilu vasta 1920-luvulla. Yleisurheilu oli tähän asti asetettu hiihdon edelle Paavo Nurmen ja muiden miesjuoksijoiden saavuttamien kansainvälisten voittojen vuoksi. Esimerkiksi SVUL:ssa hiihdon resurssit olivat 1920-luvulla vähäiset yleisurheiluun verrattuna. Kun miehet alkoivat menestyä kansainvälisissä kilpailuissa myös hiihdossa, tapahtui sama sukupuolten priorisointi kuin yleisurheilussa, ja miesten saavutukset nousivat ensisijaisiksi. (Laine 2004a, 130–131; Laine 2004b, 126; Laine 2002, 121.)

Naisten urheilusta käydyissä keskusteluissa naiset rinnastettiin lapsiin sillä erolla, että lapsille kilpaileminen sallittiin. Lasten ja nuorten urheilukasvatuksen tavoitteena oli terveydellinen kasvatusta ja siksi suhtautuminen kilpahiihtoon oli kielteinen. Huippu-urheilun korostaminen ja koululaisten innostaminen valmentautumiseen ja kilpailemiseen olivat ristiriidassa urheilukasvatuksen terveydellisen näkökohtien kanssa. Kilpailemisen katsottiin olevan haitaksi nuorten kasvuun ja terveydelle, sillä vaarana oli heidän nopea loppuun kuluminen. Kouluissa kuitenkin hiihdettiin kilpaa, niin kouluissa kuin koulujen välisissä suurtahtumissa. (Heikkinen 1981, 70.)

Niinpä järjestölehtien ja *Kotilieden* jutuissa muistutettiin, että naisten hiihtoharrastuksen raja kulki kunto- ja kilpaurheilun välissä. Näin ne määrittivät aktiivisen ja urheilun naisihanteen rajat. Kun Mary Ollonqvist johdatteli lukijoita hiihtopuvun valintaan väittämällä urheilun levinneen naismaailmaan kulovalkean tavoin, hän kiirehti heti tarkentamaan, että ”emme tietystikään tässä tarkoita kilpailukentillä esitetävää urheilua, vaan yksityisen ihmisen oman ruumiinsa ja sielunsa virkistykseksi harrastamaa liikuntaa ulkoilmassa taikka voimistelusalissa”.⁴⁹² Naisille muistutettiin, että oman fyysisen ja henkisen terveyden lisäksi heidän urheiluharrastuksillaan oli tärkeä merkitys esimerkin antamisena lapsille.

Rakas äitiväki, älä jätä tätäkään lukematta! Oikeastaan juuri Teille tämä on tarkoitettukin, Teille, joiden ahkeruus ja tarkkuus, huomio ja huolellisuus näyttää pantavan yhä kovemmalle koetukselle nykyisessä yhteiskunnassa ja joiden on oltava kuin jännitetty jousi aamusta iltaan kaupungeissa ja maalla.

Vain yksi pieni kysymys lisää: *urheileeko perheesi?*

[- -]

Tehän tiedätte, rakkaat äidit, miten koko huonekuntanne katsoo teihin! – Niinpä tässäkin hiihtoasiassa. Kun kerran äiti astuu suksille, seuraa koko talo esimerkkiä. Äiti on hienointa, äiti on sielu. Kun kerran äidin sopii hiihtää, on se jokaiselle sopivaa. Se on pikkutyöistä metkaa, pojista kivaa, isosta siskosta hurmaavaa, veikosta reilua ja isästä erinomaisen terveellistä. Kotiapulainenkin voi kävelemisen sijasta ”mennä ulos” suksilla, kun kerran emäntäkin!⁴⁹³

Naisten urheilun harrastamisen motiivina ei siis ollutkaan vain heidän oma terveys vaan koko perheen ja sen myötä koko yhteiskunnan terveyden edistäminen. Sen jälkeen kun naisten urheilukilpailut oli poistettu SVUL:n kilpailuista, naisten kilpahiihto oli mahdollista vain Työväen Urheiluliiton naisille. Ajan myötä myös TUL:ssa alettiin kuitenkin suhtautua naisten kilpaurheiluun kielteisesti. (Ks. esim. Heikkinen 1981, 43; Hentilä 1982, 407–408; Laine 2000, 85–99.) TUL:n ulkopuolella naisten kilpahiihto oli mahdollista vain Lotta Svärd-järjestön hiihtokilpailuissa (Eljanko & Kirjavainen 1969, 130; Heikkinen 1981, 52; Laine 2002, 123; Vasara 1997, 500–502). Lottien urheilukilpailuista säännöllisesti raportoineen *Lotta Svärd* -lehden sanoma urheilun harrastamista koskevissa kirjoituksissa oli kuitenkin se, että lottien urheilun

492 Kotiliesi 22/1933, 754.

493 Kotiliesi 1/1928, 6–7.

tärkein merkitys oli tulevien sukupolvien terveys. Ruumista tuli hoitaa ja kehittää niin, että nainen voi täyttää tehtävänsä äitinä.⁴⁹⁴ Toisaalta lehden kansikuviin nostettiin lottahiihdoissa menestyneitä lottia.⁴⁹⁵

Naistenlehdissäkin näkyy suhtautumisen muutos naisten urheiluun. Esimerkiksi *Suomen Naisessa* ja *Astrassa* seurattiin 1920-luvulla naisten kilpailumenestystä hiihdossa ja ihailtiin naisten hiihtoharrastuksen vilkastumista.⁴⁹⁶ 1930-luvulla kiinnostus suuntautui naisten pikaluistelun ja lasketteluun mestareihin.⁴⁹⁷ *Hopeapeilin* urheiluai-neistoa kuvaa hyvin se, että kun se toi esiin naisten kilpaurheilua, lajeina olivat ammunta ja taitoluistelu.⁴⁹⁸ Kiinnostus naisten kilpaurheilua kohtaan heräsi uudelleen vuonna 1939 vuoden 1940 Helsingin olympiakisoja odotellessa.⁴⁹⁹ Poikkeuksen yleiseen linjaan ja ajan henkeen teki *Eeva*, jossa ei tuotu esiin näkemyksiä kilpaurheilun haitallisuudesta naisille. *Eeva* päinvastoin esitteli lukijoille hiihtoa, -ammuntaa, yleisurheilua ja pesäpalloa kilpailumielessä harrastavia naisia esimerkkinä uudeltaisista reippaista ja rohkeista naisista – joiden tuli toki luopua kilpaurastaan naimisiin mennessään.⁵⁰⁰ *Eevan* epäortodoksisesta suhtautumisesta kertoo sekin, että raportoidessaan vuoden 1936 Salpausselän kisoista huomiota kiinnitettiin yleisön (naisten) muodikkaaseen pukeutumiseen ja siten tapahtuman merkitykseen seurapiiritapah-tumana.⁵⁰¹ *Eeva* ei siis toiminut naisten urheilujärjestöjen äänitorvena eikä toistanut niiden sanomaa kilpaurheilun sopimattomuudesta naisille vaan vastoin niiden ta-voitteita esitteli kilpaurheilun sopivan myös naisille. Lisäksi se liitti esi-isiltä periyty-vään kansalliseen lajiin yläluokkaisen urheilukulttuurin piirteitä.

Määritellessään urheilevan naisihanteen esikuvaksi pariisilaisen, Alpeille talviloma-ansa viettävän naisen muotilehdet yhtäältä välittivät suomalaislukijoille tietoa tal-viurheilun merkityksestä yläluokkaisessa keskieuropalaisessa kontekstissa, mutta yhdistäessään naiset ja alppihiihdon ne toisaalta osallistuivat urheilun sukupuolituneeseen kehitykseen. Sotien välisenä aikana laskettelu oli ylempien yhteiskunta-ryhmien muodikas harrastus, mutta myös laji, josta tietoisesti ryhdyttiin tekemään naisten lajia ja siten ohjaamaan naisten urheiluharrastusta naisellisempänä – eli esteettisempänä – pidettyyn suuntaan.

Modernin urheilukulttuurin synty on merkinnyt myös urheilun hierarkisointia miesten ja naisten lajeihin. Lajit, joissa keskeistä on suorituksen esteettisyys ja kau-neus, kuten taitoluistelu, ovat muuttuneet feminiinisiksi, ”naisten lajeiksi”, ja yleis-

494 Ks. Lotta Svärd 10/1929, 146–147; Lotta Svärd 14/1930, 236–237.

495 Ks. Lotta Svärd 5/1931.

496 *Astra* 2/1923, 6–7; *Suomen Nainen* 6/1926, 42; *Suomen Nainen* 2/1928, 13–14.

497 *Suomen Nainen* 3/1933, kansikuva; *Astra* 4/1934, 63; *Astra* 4/1938, 87–88.

498 *Hopeapeili* HP 9/1937, 18; *Hopeapeili* 1/1939, 24–26.

499 *Astra* 2/1939, 34–35.

500 *Eeva* 6/1936, 6–7, 27; *Eeva* 3/1937, 12–13; *Eeva* 8/1937, 10; *Eeva* 11/1938, 13, 54; *Eeva* 2/1939, 4–5; *Eeva* 5/1939, 24–25, 45, 47.

501 *Eeva* 4/1936, 16–17.

urheilun, painin ja nyrkkeilyn tapaiset lajit, jotka vaativat voimaa ja fyysistä kosketusta kilpailijoiden välillä, on merkitty maskuliiniseksi, ”miesten urheiluksi”. Naiset on rajattu miesten lajeista ulos. Jaottelu taustalla on ajatus kahdesta toisiaan kompensoivasta sukupuolesta. Maskuliinisuutta ja maskuliinisia käytäntöjä eri kulttuureissa edustaneilla lajeilla on aina ollut näkyvin ja merkityksellisin osa urheilussa. Naisten urheilussa tilaa muun muassa olympiakisoissa ovat saaneet vain sellaiset lajit, jotka kompensoivat miehisiä lajeja mutta eivät uhkaa niitä. (Lenskyj 1986, 139–142; Laine 2004a, 118–119; Laine 2004b, 122; Hargreaves 1994, 7–8; Olofsson 1989.)

Kytkeäkseen naisten hiihdonharrastuksen irti kilpailun muodoista SNLL perusti hiihtomerkin ja järjesti hiihto- ja tunturihiihtokursseja. Pihkala oli ideoinut hiihtomerkkijärjestelmän kannustamaan suojeluskuntalaisia hiihtämään ja saadakseen murtomaahiihdon yleistymään. Miesten hiihtomerkin tarkoituksena ei ollut huippunopeiden hiihtäjien etsintä vaan sujuvasti sivakoivien ja varmaotteisten, vaikeissakin maasto-olosuhteissa hiihtokykyisten miesten kouluttaminen tulevan talvisodan rintamille. (Vasara 1997, 232–234; Kanerva 2010, 72–73). Siinä missä miesten hiihdonopetuksen pontimena oli valmistautuminen talviseen sodankäyntiin, SNLL kehitti naisille erityisen hiihdonopetusmetodin, joka koostui murtomaahiihdosta, mäenlaskuharjoituksista ja hiihtovoimistelusta. Naisten hiihtoon sovellettiin voimistelun opettamismetodia: hiihtäminen ei ollut vain tasamaalla lykkimistä vaan siihen kuului suksien kaikenpuolinen hallinta. Hiihtoliikkeet tutkittiin huolellisesti, pilkottiin yksinkertaisiin osiin ja etsittiin niille sopivat harjoitusmuodot. Koska suksien hallinta riippui oikeista vartalonasennoista ja -liikkeistä, niitä opetettiin erikseen. Tämä johti erityisen hiihtovoimistelun syntyyn, jota Saksassa käytettiin omana hiihtokuntoa kohottavana ja säilyttävänä harjoittelumuotona. (Kanerva 2005, 65–66; Kanerva 2010, 66–71.)

Kun monet SNLL:n naisvoimistelijat alkoivat käydä keväisin hiihtämässä Ruotsin ja Norjan tuntureilla, ryhtyi SNLL järjestämään hiihtokursseja myös Suomen Lapissa. Liiton oma retkeilymaja rakennettiin Pallakselle 1935. SNLL lähetti 1930-luvulla edustajansa Itävallan Alpeille saamaan lisäoppia. (Kleemola 1976, 489–492; Kanerva 2005, 66; Kanerva 2010, 91–103.)⁵⁰² Pallastunturin hiihtomajaa sekä tunturihiihdon ja slalomin mahdollisuuksia käsitteleviä juttuja julkaistiin *Suomen Naisessa*, *Astrassa*, *Naisten Äänessä* ja *Hopeapeilissä*.⁵⁰³ *Hopeapeilin* jutussa SNLL:n hiihdonopettaja Maija Impola esitteli slalom-hiihdon lukijoille näin:

502 Slalom tuotiin myös miehille 1930-luvulla ja suojeluskuntaorganisaatioon kuuluva sotilaspoikajärjestö otti pujottelun ohjelmaansa Pihkalan aloitteesta 1942. Pojat innostuivatkin pujottelusta siinä määrin, että maastohiihdon kannattajat puhuivat ”pujotteluvaarasta” hiihdon uhkana. (Kanerva 2005, 68–71.)

503 Naisten Ääni 9/1934, 144–146; Suomen Nainen 4/1934, 57; Astra 7/1937, 158–159; Suomen Nainen 2/1938, 17.

Nainen pelkää kuulaa, kiekkoa, rimaa ja moukaria, eikä syyttä, mutta hänen liikuntaviettinsä panee hänet uimaan vedessä, luistelemaan jäällä ja hiihtämään lumessa. Löydettyään itselleen sopivan liikunnanlajin hän tavallisesti harrastaakin sitä sitten oikein sydämen pohjasta. Näim-mehän rytmillisen voimistelun valloittavan naiset hyökyaallon lailla. Ja miksi? Koska se on heille luontaista liikuntaa.

Tahtoisin väittää, että urheilun puolella slalomhiihto tänä hetkenä odottaa vain tilaisuutta kietoakseen hiihtävät naisemme pauloihinsa. Ja miksi? Koska se on sukua rytmilliselle voimistelulle ja esim. kauneusluistelulle.⁵⁰⁴

Naisten urheilun piirteiksi määriteltiin näin esteettisyys, joten urheilevan naisen tuli ulkonäöltäänkin olla naisellisen esteettisyyden normit täyttävä. Kun housupukuisena urheilua harrastavat naiset alettiin muotilehdissä esittää 1930-luvun mittaan yhä useammin tunturihiihdon ja laskettelu harrastajina, housut merkityksellistyivät muotilehdissä uuden lajin mukaiseksi ja sen vaatimaksi vaatteeksi. Kun tunturihiihto rinnastui voimisteluun, hiihtohousujen käyttö määrittyi ikään kuin voimisteluhousujen käytön jatkeeksi – ja voimisteluasuna housut olivat jo vakiinnuttaneet asemansa.

Housuja kesäiseen vapaa-ajan viettoon

Rantahousut, golf-housut, pyöräilyhousut

Määritellesään urheilullisuuden nykynaisen leimalliseksi piirteeksi naistenlehdet kauppasivat samalla keskiluokkaisen vapaa-ajan vieton ihanteita ja tavoitteita, joissa yhdistyvät ruumiin ja mielen terveyden edistäminen, kansallisten perinteiden varaan rakentuva kansallisen identiteetin rakentaminen, moderni kaupunkilainen elämäntapa ja vapauden unelma. Vapaa-ajan tärkein näyttämö ja vapaus sijaitsivat luonnon helmassa: metsässä, vesistön äärellä, maaseudulla, tunturissa tai Alpeilla ja vapaa-ajan oikeanlainen vietto edellytti modernin yhteiskunnan ihanteiden mukaisia – rationaalisia ja funktionaalisia tai muodinmukaisia – vaatteita. Tulkitsen pukeutumishojjeiden olleen olennainen osa oikeanlaisen lomanvieton käyttöohjeita.

Keskiluokkainen vapaa-aikakulttuuri periytyi säätyläisten liikuntaharrastuksista, jonka keskiössä olivat promenadit. ”Promenadille” ei ole olemassa täsmällistä suomenkielistä käännettä, koska säätyläiset eivät puhuneet harrastuksistaan suomen kielellä. Promenadit tarkoittivat kävelyretkiä maisemakohteeseen, mutta promenadi voitiin tehdä myös ratsain, reessä istuen, veneillen tai purjehtien. Promenadit sisälsivät terveysliikunnan tavoitteita mutta sisältäessään luonnon esteettisyyden tarkkailun ja seurustelun ne olivat leimallisesti säätyläiskulttuuria. (Heikkinen 1991, 35–36, 51–52.)

Säätyläisillä ei ollut erityistä loma-aikaa, sillä säätyläistön työstä vapaata elämäntapaa luonnehti joutilaisuus. Vasta keskiluokan lomanvietossa vapaa-aika ymmärret-

504 Hopeapeili 1/1937, 7.

tiin kompensaaiona työlle. Säätyläistön elämää rytmitti kuitenkin kesällä tehty lomamatka, joka suuntautui kotimaiseen tai ulkomaiseen maaseutu- tai rantakohteeseen. Ajatus lomasta arjen vastakohtana tuli leimaamaan myös porvariston lomaviettoa. Kesälomaa luonnehtivat toisenlaiset määreet kuin talvielämää ja arkea kaupungissa. Kesä tarkoitti luonnon helmassa vietettyä aikaa, jolloin paettiin steriiliä ja stressaavaa kaupunkiympäristöä luonnon rauhaan ja solmittiin kontakti luontoon. Kesäloma tarkoitti myös rekreaatiota, aikaa, jolloin voi löytää itsensä, elää lähellä luontoa ja tulla ”todelliseksi” ihmiseksi. ”Luonto” tarkoitti tässä tapauksessa maanviljelyksen ja asutuksen muovaamaa kulttuurimaisemaa, joka herätti kaupungin asukkaassa nostalgisia tunteita. Teollistumisen kautta syntyneessä aikakäsityksessä luonto oli yhtä kesän ja loman kanssa; kesä oli toisenlaista aikaa, jolloin muutettiin maalle. Säätyläiskulttuurin kesänviettotapojen myötä kylpylöistä tuli ensimmäisiä lomakohteita, joihin matkustamista jo sinänsä pidettiin lomana. Ensin matkattiin ulkomaille, sitten kotimaan kylpylöihin, joissa yhdistyivät eksoottinen merenrantaympäristö, terveyshoidot ja ruokavalion noudattaminen eli ”luonnollinen” elämä kaukana kaupungista. (Frykman & Löfgren 1979, 62–65; Urry 1990, 17–20; Heikkinen 1991, 75–90; Löfgren 1999, 109–122; Rojek 2005, 121–122.)

Keskiluokkaisissa naistenlehdissä vapaa-aika ja loma olivat leimallisesti porvarillista vapaa-ajan viettoa. Lomaa ja viikonlopun vapaahetkiä lähdettiin viettämään maaseudulle, pois kaupungin hälinästä, keräämään voimia reippailun ja hiihdon merkeissä. Esimerkiksi *Kotiliedessä* neuvottiin, että (keskiluokkaisen) perheen tyttäriä ei tulisi lähettää kesän ajaksi täysihoitolaan, jonne tytär on myös vaatteidensa puolesta hyvin varustettava, vaan tyttäret voisivat lähteä omatoimiselle patikkamatkalle. Se edistäisi terveyttä eikä tulisi niin kalliiksikaan kuin ”unelias” huvila ja huvituksiin keskittyvä täysihoitola. Kirjoituksessa luodaan kuva täysihoitolan tytöistä puuteroina hienostelijoina; retkellä sen sijaan ruskettuu ja laihtuu ja ”puuterin ajatteleminenkin suorastaan inhoitti”. Matkan teko tekee myös itsenäiseksi, kekseliäämmäksi ja rohkeammaksi ja reippaammaksi, lehti mainosti. Lisäksi ”kaunis ruskea ihosi ei enää tarvitse paranteluja”.⁵⁰⁵

Kävelyharrastuksen pariin suomalaisia naisia ohjasi myös *Eeva*. Englantilaisten patikointiharrastuksen innoittamana lehdessä kysyttiin ”miksi eivät suomalaiset kävele”. Jutussa paljastuu, että kyse ei ole siitä, etteikö kävely harrastusmuotona olisi Suomessa arkinen ja liiankin tuttu matkanteon muoto, vaan keskiluokan vanha-aikaisuudesta, jossa ajan hengen mukainen reippailu ei ole saanut vielä jalansijaa. Sillä jos suomalaiset kävelevät, he lähtevät kirjoittajan mukaan matkaan sunnuntai-vaatteissa, tai saapuvat näköalapaikalle ”autobussilla” kuunnellakseen ”gramofonin soittoa” ja nauttivat kahvilan antimia katsellen ”kansainvälisen” tien autoja bensinintuoksua hengittäen. ”Heidän päähänsä ei pälkähtäisi lähteä metsätielle. [- -] Ret-

505 *Kotiliesi* 12/1934, 426–427, 448–449, 452.

SEKÄ »KEVYT» ETTÄ »RASKAS»
S A R J A

— sekä miehet että naiset — hankkivat urheilu- ja retkeilypuvustonsa KESTILÄSTÄ.

Uudenaikaiset hamehousut. HINTA: Smk. 120: — alkaen. (Oik.)

Golf-housut. HINTA: Smk. 100: — alkaen. (Vas.)

MAAN SUURIN ALALLAAN:
Kestilän Pukimo
Turku — Helsinki — Pori • JÄLLEENMYYYJIÄ KAIKKIALLA.

Kuva 19: Kestilän Pukimon golf-housu-mainos (Kotiliesi 12/1935, 533)

keilijöitä he katselevat kuin olisivat nämä päässeet irti mielisairaalan raivopäisimpien osastolta.” Kirjoittaja huomauttaa, että esimerkiksi Pariisissa kestää 35 minuuttia päästä Montparnasselta metsään, mutta helsinkiläisillä metsä on aivan vieressä. Perustakaa kävelykerho, kirjoittaja ehdottaa, ja hankkikaa vaatetuksiksi golfpuvun tappainen puku.⁵⁰⁶ Myös vaatevalmistajat mainostivat naisille retkeilyasuiksi golf-housuja ja golf-housuhameita (ks. kuva 19).⁵⁰⁷

Uutena harrastuksena naisille tuli pyöräily, joka sekin edellytti housujen käyttöä. Kun nimimerkki Innostunut kysyi *Kotilieden* Kysymys- ja vastaus -palstalla vuonna

506 Eeva 3/1935, 6–7.

507 Esim. SOK:n ja Kestilän mainokset (Kotiliesi 10/1935, 448; Kotiliesi 11/1936, 468).

Kuva 20: S.O.K.:n
kesävarusteiden
mainos (Eeva
6/1934, 239)

*Valmistautukaa nauttimaan kesän iloista
hankkimalla itsellenne ajanmukaiset
kesävarusteet!*

S. O. K:n

trikootehtaan ja neu-
lomon valmisteista
löydätte monipuoli-
sen valikoiman tyy-
likkäitä ja kestäviä

**suojapukuja
rantapukuja
kylpytakkeja
kylpyviittoja
uimapukuja**

Myytävänä

**S. O. K:n
jäsenosuuskaupoissa.**

1927, ”[m]inkälainen pyöräilypuku olisi hauskin ja sopivin nuorelle tytölle? Mistä kankaasta”, hänelle vastattiin, että puku voi olla minkä värinen hyvänsä, ja malliltaan ”[e]sim. paitapusero tai neulepusero (jumper), leveä laskostettu hame ja samasta kankaasta valmistetut housut.”⁵⁰⁸ Hametta ja housuja oli ilmeisesti tarkoitus käyttää päällekkäin.

Uutuutena naisten puvustoon tuli sotien välisenä aikana myös rantapuku eli pyjaman tai haalarin mallinen asu, jota oli tarkoitus käyttää uimarannalla tai kesäisenä kotiasuna kesähuvilalla. Mainonnassa rantapuku nostettiin kesävarusteista tärkeimmäksi (ks. kuva 20). Pukuja tarjosi myös *Kotilieden* Osto-osasto, mutta lehden pu-

508 *Kotiliesi* 18/1927, 579.

keutumispalstoilla rantapukua ei käsitelty. Puvun esittelystä vastasivat mainostajat, muotilehdet ja *Toverittaren* pukeutumisneuvojat. Aluksi pukua mainostettiin kylpylöpukuna.⁵⁰⁹ Näin rantapuvun eduista kertoi *Toveritar*:

Uimapuvussa ei voi aina ja kaikkialla liikkua, ”tavallisissa vaatteissa” ei tunne oloaan läheskään niin mukavaksi. Rantapuvut merkitsevät Pohjolan lyhyen kesän aikana niiden käyttäjille enemmän vapautta, aurinkoa ja iloa kuin milloinkaan aikaisemmin. Liittyypä tähän vielä tietoisuus siitäkkin, että rantapuku sopii kaikille naisille, kun vain oikean mallin valitsee.⁵¹⁰

”Uuden ihmisen” funktionaaliset vaatteet

Kun vapaa-ajan ”tehtäväksi” tuli erityisiin lomakohteisiin hakeutuminen, lomalaisesta tuli myös turisti. Turismi on moderni ilmiö, sillä sen edellytyksenä on, että potentiaalisella turistilla on vapaa-aikaa, varallisuutta ja kulkuvälineitä käytössään. Turismin keskeisenä edellytyksenä on myös mielenkiinto kotiympäristön ulkopuolisia asioita kohtaan. Turisti voidaan käsittää siinä mielessä tuotteeksi, että turismiteollisuus luo turistin synnyttämällä halun matkustaa tiettyyn paikkaan. Tuo paikka on normaalin elinympäristön ulkopuolella oleva paikka, joka tarjoaa huomattavan kontrastin arkiympäristöön. Paikka valitaan odotusten mukaan. Modernilla turismin kuluttajalla on jo ennen matkaa mielessään mielikuva kohteesta, ja hän nauttii matkan kuvitteellisista kokemuksista jo ennen matkalle lähtöä. (Urry 1990, 2–4; Selänniemi 1994, 6–9, 31; Selänniemi 1996, 19.)

Turismin tutkijat ovat osoittaneet modernin turismin ja modernin kulutuksen yhteydet: turismi on matkojen, varusteiden ja muun muassa tuliaisten *ostamista*. Lisäksi turismi on riippuvaista muista kulutusteollisuuden tuotteista kuten matkakirjoista ja lentoyhtiöistä. (Baranowski & Furlough 2001, 5–6.) 1900-luvun aikana vapaa-aikaan alettiin investoida yhä enemmän niin rahaa, unelmia kuin aikaa. Samalla vapaa-ajan elämästä tuli tärkeä markkinointikohde ja luonnosta kulutusympäristö. Luontokokemuksen saavuttaminen tarkoittaa sellaisten vaatteiden ja varusteiden hankkimista, jotka auttavat yksilöä kuluttamaan luontokokemuksia. Primitiivisen erämaaelämän elämiseen tarvitaan paradoksaalisesti yhä enemmän kehittyneen tuotantoteknologian tuottamia välineitä. Mainonnan ja turismiteollisuuden kasvu on edistänyt vapaa-aikaa ja kesäaikaa koskevien vaatimusten määrittelyä. (Frykman & Löfgren 1979, 69–71.)

Sotien välisenä aikana uusien retkeily- ja hiihtovarusteiden valinta selkeästi ohjasi suomalaisia kuluttajiksi, korvamaan vanhat itse tehdyt vaatteet ja varusteet tehdastekoisilla, uuden elämäntavan ja -tyylin mukaisilla vaatteilla ja välineillä. Uusien

509 Kotiliesi 12/1930, 511.

510 Toveritar 11–12/1932, 182.

tuotteiden ja niitä esittelevän mainonnan kautta loman vieton vaatimustaso nousi ja ylempien luokkien kulutuskeskeisen elämäntavan ihanne levisi alemmille kansankerroksille. Uusien vaatteiden hankinnassa oli kuitenkin kyse muustakin kuin vain uudesta muodista, nimittäin uuden ”modernin” ihmisen luomisesta. Rationaalisivistyksellisessä diskurssissa uusien vaatteiden hankkiminen tarkoitti funktionaalisia, terveellisiä ja hygieenisiä vaatteita, kuten aiemmin totesin. Kun nämä ihanteet yhdistyivät vapaa-ajan vieton ihanteisiin, oltiin luomassa uutta, ”luonnollista” ihmistä.

”Luonnollisuus” oli yksi ruumistietoisien sotien välisen ajan keskeisimpiä käsitteitä: paradoksaalisesti tämä moderni ruumiillisuus tarkoitti ruumiin vapauttamista loman ajaksi kaikesta modernin elämän keinotekoisuudesta ja kaupunkien paheista. Paras ympäristö uudelle ruumiille oli perinteistä elämäntavan mukaiseksi ympäristöksi määrittynyt ulkoilma. Voimistelua oli harjoitettu ruumiinkunnon parantamisen nimissä jo vuosikymmeniä, mutta se tapahtui sisätiloissa. Nyt katsottiin, että oikean elämän koki vasta ulkoilmassa, auringon säteiden valossa, metsän keskellä, vesistön läheisyydessä. Ulkoilmaurheilun kautta ihmisestä tuli osa luontoa, ja urheilussa harjoitettujen liikkeiden kautta ihminen ilmaisi luontoa. Luonto oli fyysisen harjoittelun ohjaaja ja ilmaisija. Maaseudusta tuli kansallinen terveysinstituutti ja talonpojasta maanläheisen elämän esikuva. Maaseudusta valikoitiin siis osia, jotka tulkittiin moderneiksi ja rationaaleiksi. (Mäkinen 1992, 34; Frykman 1992, 42–44.)

Muoti määritellään usein modernin synonyymiksi ja muodin tutkimus on usein ollut tulkintojen ja selitysten etsimistä modernille yhteiskunnalle, kuten luvussa *Pukeutumisen tutkimus* kävi ilmi. Moderni yksilö on siis ruumiillistunut muodin mukaisesti pukeutuneessa yksilössä (naisessa). Sotien välisenä aikana moderni ruumiillisuus sai toisenlaisia merkityksiä. Frykman näkee uusien, funktionaalisten ja kiristämättömien vaatteiden kuten haalareiden olleen osa uutta ruumistietoisuutta ja habituksen muutosta. Uusissa vaatteissa havainnollistui se, kuinka uuden ihmisen luomisessa ei ollut kyse vain arvojen ja elämäntapaa koskevien näkemysten muutoksesta vaan ihmisen ulkoisen olemuksen muutoksesta. (Frykman 1992, 42–44.) Rannoista tuli 1920- ja 1930-luvuilla modernin yksinkertaisuuden ja funktionalismin näyttämö, jossa kokeiltiin uutta elämäntapaa ja estetiikkaa. Ranta itsessäänkin oli moderni: moderni mies paljasti siellä lihaksensa ja moderni nainen kauniin rusketuksensa. Uuden ja demokraattisen massaturismin ympäristössä rusketus, haalarit ja uimapuku edustivat moderniutta, ei luokkaa. (Löfgren 1999, 240.)

Tämä sotien välisen ajan modernin ihmisen kuva on täysin toisenlainen kuin 1800-luvun modernista yhteiskunnasta esitettyjen tulkintojen keskiössä oleva flanöörin eli kuljeskelijan hahmo. Kaupungin kaduilla liikkunut flanööri symboloi vapautta ja etuoikeutta liikkua julkisilla näyttämöillä tarkkailen ja ollen itse tarkkailun kohteena joutumatta kuitenkaan tekemisiin muiden ihmisten kanssa. Modernilla sankarilla on mahdollisuus matkustaa yksin ja irtautua juuristaan. (Esim. Hapuli et al. 1992, 100–

101). 1900-luvun alku loi maaseudulla kävelyn kultin. Liikuntamuotona kävelyretkien eli ”jalkamatkojen” harrastaminen jatkoi säätyläisten promenadien perinnettä lähes sellaisenaan, mutta teollisen aikakauden kontekstissa se sai toisenlaisia merkityksiä. Köyhien liikkumistapana pidetyn kävelyn luonne muuttui nopeiden ja aika-
taulun mukana kulkevien liikennevälineiden kehittymisen myötä: kävelystä tuli tapa päästä lähelle luontoa ja itseä, kävelyssä yhdistyi ruumis ja mieli. Kritiikki nähtävyydeltä toiselle kiirehtiviä turisteja kohtaan kasvoi, sillä tärkeänä nähtiin itse matka ja liike. Kävelijä koki ilman ja väsymyksen ja oli siis todellinen matkailija. Sotien välisen ajan ulkoilmassa harjoitetun kuntoilun ihanne yhdistyi torppariromantiikkaan, joka 1930-luvulla täsmentyi maaseutuelämän ihannoinniksi ja juurien etsinnäksi. Tyypillisen eli oikean kansalaisen edustajaksi määrittyi luonnon lähellä maaseudulla kasvanut talonpoika ja kävelyn ”oikeaksi” ympäristöksi maaseutu ja luonto. (Frykman & Löfgren 1985, 64–67; Löfgren 1999, 49–51.)

Retkeilyn ja hiihdon tapaisia luontoon suuntautuneita vapaa-ajan harrastuksia käsitellessään lehdet opettivat katsomaan luontoa ja luonnonläheistä ympäristöä kansallisten linssien läpi. Turismin tutkija John Urry (1990, 1–3, 11–12) on esittänyt, että turismi eroaa tavallisesta arjesta turistin katseen kautta, sillä kulutuksen muotona matkailu tarkoittaa erityisesti kohteiden katselua. Matkailu koostuu keskeisellä tavalla arkiympäristöstä poikkeavien nähtävyyksien katselusta. Turistin katse suuntautuu kohteisiin, jotka ovat hänelle ennakko-odotusten, esimerkiksi postikorttien kuvien mukaisia. Turistin katse on siis historiallisesti ja sosiaalisesti konstruoitunut. Ilmiönä *turismi* on näin ollen perinteiden keksimistä ja uudelleenkeksimistä, myytien ja esille asetettujen autenttisuuksien tuotantoa ja kulutusta (ks. Selwyn 1996) ja *nähtävyys* tarkoittaa kohdetta, johon liittyy sellaisia arvoja, jotka tekevät siitä turis-
tille näkemisen arvoisen, kuten turismia antropologian näkökulmasta tutkinut Tom Selänniemi (1994, 9) määrittelee. Kohteesta on tullut nähtävyys, koska siihen sisältyy lupaus kulttuurisesta kokemuksesta (MacCannel 1989, 23, 41, 110; Selänniemi 1994, 10).

Naistenlehtien jutuissa luonnon- ja kulttuuriympäristöön tutustuttiin selkeästi turistin positiosta käsin. Naistenlehtien ohjeet vapaa-ajan viettoon ja matkailuun kertovat nekin osaltaan modernin elämäntavan tulosta Suomeen. Ohjatesaan lukijat tutustumaan kotimaan luonto- ja maaseutukohteisiin lehdet samalla määrittelivät ne arkiympäristöstä eli kaupunkimaisesta ympäristöstä ja elämäntavasta poikkeavaksi ympäristöksi. Näin ne tulivat määritelleeksi myös urbaania elämää ja ohjasivat näkemään kaupungin urbaanina maisemana. Maaseutu ja kaupunki ovat käsitteitä, jotka määrittävät vain suhteessa toisiinsa. Kun maaseutu määritellään luonnonläheiseksi ympäristöksi, josta etsitään vaihtelua arkeen, kaupungit sekä kaupunkimainen asutus ja arki alkavat näyttää ja vaikuttaa urbaanimmalta. (Ks. Lappi 2007, 174–180.) Naistenlehtien hiihto- ja retkeilyaiheiset kirjoitukset ohjasivatkin samalla näkemään ja

ymmärtämään, että agraari-Suomi oli taaksejäänyttä elämää ja nykyaikainen Suomi oli urbaanin elämäntavan Suomi.

Urheilun harrastamiseen ohjaavan valistuksen lisäksi naistenlehtien hiihto- ja retkeilyaiheiset jutut toimivat matkaoppaan tavoin ohjatessaan lukijoita näkemään retken varrelta tiettyjä merkkejä, kohdistamaan niihin katseensa ja merkityksellistämään kansallistunnetta herättävinä kohteina. Kouluopetuksessa koululaiset ohjattiin samaan aikaan luonnon- ja kulttuuriympäristön ”lukemiseen” suomalaisena maisemana, kuten Saara Tuomaala on todennut. Näin maalaislapset oppivat tulkitsemaan omaa elämänympäristöään ja koulumatkan varren maisemia kansallisena tekstinä. (Tuomaala 2006, 264.) Oppikirjojen lisäksi kotimaiset luontokohteet ja kansallismaisemat on opittu esimerkiksi taiteesta (Löfgren 2001, 142, 145; Löfgren 1999, 19).

Löfgren näkee ruotsalaiskansallisen lomailun tarkoittavan ”paluuta luontoon” ja talonpoikaisille juurille kesämökillä vietetyn loman muodossa (Frykman & Löfgren 1979; Löfgren 1999). Löfgren ei käsittele talvilomaa, vaan toteaa kesälomakohteiden näyttävän talvella autioilta ja hylätyiltä (Löfgren 1999, 1–2). Löfgren ei kohdista katsettaan talvilomakohteisiin eikä pohdi talviloman roolia kansallisesti tärkeänä vapaaajan vieton muotona, vaikka hiihdon suurmaiksi määritellyissä Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa talviloman vietolla on pitkät perinteet. Tutkimassani naistenlehtiaineistossa merkille pantavaa on Löfgrenin argumentointiin verrattuna se, että kesäloman viettoon ja kesäurheilulajeihin rekreaationa ja kansallisia merkityksiä kantavan luontosuhteen mahdollistajana käytetään paljon vähemmän palstatilaa kuin hiihtoloman vieton ja hiihtoharrastuksen käsittelyyn. Esimerkiksi *Hopeapeilissä* kesäloma representoitiin köyhän naisen versiona ”oikeammalle”, talviurheilukeskuksessa vietetylle lomalle:

Niin, ne tunturihiihtäjät, kylläpä olemme kadehtineet heitä, me muut, joiden anemian kevättalvi on vain selvemmin tuonut esiin! Mutta nyt, kun on ”Suomen suloinen aika”, nyt paistaa aurinko meille kaikille, hyville ja pahoille, köyhille ja rikkaille pitkin Suomen niemimaata, paistaa korkealla vaaralla ja loistaa laaksoissa.

Ei ole pitkää matkaa kenelläkään aurinkokylpylään. Ei vaadi kalliita varusteita eikä välineitä siihen laitokseen meno, ei hienoja vaatteita. Pois vain vähitellen kaikki verhot yltäsi! [- -]

Uimarannoilla, pihkaisten mäntyjen keskellä metsäkalliolla, sinun on tilaisuus päästä osalliseksi tästä [aurinkokylpyjen] parannus- ja vahvistamiskeinosta.⁵¹¹

Kesälomaa ja kesäajan liikuntaharrastuksia lehdissä toki käsiteltiin tuoden esiin Löfgrenin mainitsemia teemoja eli virkistystä ja paluuta luontoon. Naisille suositeltiin uintia ja auringonottoa eli ”aurinkokylpyjä” sekä pyöräilyn ja kävelyn harrastamista, ja annettiin ohjeita sopivien reittien ja varusteiden valintaan. Talvi ja varsinkin hiihtoloma representoitiin kuitenkin, mitä ilmeisimmin hiihtourheilun saaman tär-

511 Hopeapeili 7/1937, 18.

keän kansallisen merkityksen vuoksi, tärkeimmäksi vapaa-ajan ajankohdaksi. Muotilehdissä esiteltiin kesäisin tunnettuja kotimaisia kylpyläkohteita kuten Terijokea⁵¹², mutta Lapista alettiin sotien välisenä aikana rakentaa Suomen ensimmäistä kansainväliset mitat täyttävää lomakohdetta.

Napapiirin talviurheilun ensimmäisenä etappina Rovaniemi on yleinen suunnistautumispaikka. Täällä lähtevät tiet tunturihiihtäjien jylhille laduille, täällä annetaan viimeiset voitelut ja varoitus Lapin lumojen varalta, täällä kokeillaan suksien kunto ennen matkaa Napapiirin hurjiin slaalom-mäkiin ja luonnon rakentamille syöksyradoille. Ja täällä kohottavat Ounasvaaran kisat arktisen lumenpalvonnan sen kansainväliseen laajuuteen. Hiihtäjiä Keski-Euroopasta, Tukholmasta, Helsingistä ja Valtameren takaa. Lappalaisia ”neljän tuulen” kaikissa väreissä. Euroopan viimeisten hiihtopukukuosien loistava mannekiininäyttely. Sinivalkeata maastoa, koiria, pulkkia, poroja, hiihtäjiä loppumattomiin. Kaikkiällä riidellään siteistä, voiteista, suksien malleistä ja eri tunturien vaihtelevista eduista.

Lappi kutsuu! [- -]

Moni muukalainen on havainnut nämä arktiset mittasuhteet suloisiksi. Eräs virotar ilmaantuu Pallastunturin huipulle joka kevät hankien kovettuessa, muutamit saksalaiset ja amerikkalaiset turistihiihtäjät tulevat tänne muuttolintujen tavoin. Helsingissä on vannoutuneita keväisen Lapin kävijöitä, ja jokainen oikea Perä-Pohjolan asukas viettää keväiset lomahetkensä jonkin tunturin valkeilla rinteillä, yläpuolella puurajan. Eikä kaikista kävijöistä ole kirjaa pidetty.⁵¹³

Luonnon helmaan suuntautuvassa matkailussa ei ollut kyse vain kunnan kohotuksen vuoksi harjoitetusta retkeilystä, vaan kansallisten juurien etsinnästä ulkomaisten mallien mukaan. Kuten Löfgren on todennut, kansallisten matkakohteiden valinta ja merkityksellistäminen on yleensä tapahtunut kansainvälisten esimerkkien mukaan. Ajatus ”paikalliskulttuurista” on tietyllä tavalla kiteytynyt, sillä matkakohteen ”kulttuurin” oletetaan koostuvan tietyistä elementeistä kuten käsitöistä, juhlista, tavoista, historiallisista rakennuksista ja monumenteista. Samalla tavalla ”kansallisen” kulttuurin piirteet luotiin 1800-luvulla tiettyjen perusasioiden kuten kansallislaulun, kansallisgallerian ja kansallisruokien varaan. Näin kansallisista projekteista tehtiin ylikansallisia vientituotteita, joista tuli kohdemaassaan uniikkeja kansallisia perinteitä, joiden varaan rakennetut turistikohteet kilpailivat muiden maiden turistikohteiden kanssa. (Löfgren 2001, 137–139.)

Suomalainen talviurheilun harrastaminen sekä suomalainen luonto saivatkin uutta hohtoa, kun ne voitiin esittää kansainvälisten matkailukohteiden mukaisina. Esiteltyään Alppien hiihtohotellit varakkaan ja muodikkaan väestönosan hiihtoloman ykköskohteena ja merkityksellistettyään kansainvälisten matkailijoiden mieliteiden tuella Lappi niiden veroiseksi lomakohteeksi, suomalaisille lukijoille voitiin muistuttaa, että he voivat nauttia näistä eduista ilmaiseksi kotinurkilla:

512 Eeva 7/1934, 17–18.

513 Eeva 4/1935, 7; ks. myös Suomen Nainen 4/1934, 57 ja Astra 4/1934, 57.

Meille suomalaisille monet asiat ovat sängen kalliita: ulkomaanmatkat, vaatevarat ja asunnon vuokra. Mutta urheiluharrastukset, joita ei meillä pidetä ”yläluokan” huvituksina, ja niistä ennen kaikkea hiihtäminen on – vielä toistaiseksi – huokeata, kun lunta on kaikkialla. Helsingiläinenkin saattaa väliin nousta suksille omalta oveltaan, ilman että hänen tarvitsee matkustaa Lappiin tai Petsamoon asti. Valtio ei ole vielä keksinyt ruveta verottamaan meitä suksien käytöstä, vaikka ne ovatkin aika nopeakulkuiset ’ajoneuvot’! Eivätkä maanomistajat ole julistaneet hiihtokieltoa metsissään, ei edes Helsingin liepeillä. Raitiovaunuissa ja autobusseissakin hiihtäjä saa ajaa – ilman eri maksua.

Käyttäkäämme siis meille suotuja ilmaisia etuja hyväksemme!⁵¹⁴

Tällöin toki kotimaisemissa harrastettu hiihto sai ripauksen muodikkuutta osakseen; olihan kyseessä sama laji, jota harrastaakseen Lappiin saavuttiin ihan ulkomailta asti, eikä vain ”kalevalainen” perinnelaji. Samaa taktiikkaa käyttäen suomalaisille lukijoille esiteltiin myös kesälomakohteet erityisesti *Eevassa*: esimerkiksi Kalastajatorpan hiekkaranta esiteltiin Berliinin Wannseen veroisena rantakohteena.⁵¹⁵

Kansainvälisten mallien mukaisten lomakohteiden etsiminen kotimaasta on helposti tulkittavissa modernisaation ensiaskeleita ottavan maan kiihkeäksi haluiksi tavoittaa kehittyneempänä pidetty ”eurooppalainen” taso ja vakuuttaa niin ulkomaiden kuin kotimaan asukkaille savupirttien ajan olevan ohi. Turistikohteiden suunnittelu on kuitenkin aina tapahtunut vuoropuheluna kansallisvaltion rakentamisen ja turistikohteille asetettujen vaatimusten välillä, kuten Löfgren huomauttaa. Kansallisvaltion rakentamisessa tehdyt kulttuuriset ”löydöt” on tehty matkailutarkoituksiin, mutta ne ovat olleet tärkeitä myös paikallisten kohteiden tunteellistamisessa, erityisesti kansallismaisemien luomisessa. Pohjoismaille, Yhdysvalloille ja Kanadalle on ollut tyypillistä luontokohteisiin keskittyminen, sillä niillä ei lyhyemmän kulttuurihistorian vuoksi ole historiallisia monumentteja ja raunioita turisteille esiteltäväksi. Kulttuurisen alemmuuskompleksin vuoksi ne suuntautuivat luontoon, erityisesti erämaan ”luonnollistamiseen”. Samoin kansallisesta kansankulttuurista tuli tärkeä resurssi. (Löfgren 2001, 139, 141; Löfgren 1999, 35–40.)

Keskeistä Lapin matkailussa oli modernin ja traditionaalien yhdistäminen. Kulttuurista alemmuuden tunnetta voitiin kompensoida osoittamalla, että vaikka Lappi edusti erämaata, jylhää luontoa, sen ”keskeltä” löytyi moderni hiihtokeskus, modernit slalom-mäet, ulkomaalaisia turisteja, muodin viime virtaukset ja moderni hotelli Pohjanhovi Rovaniemeltä. Lisäksi Lapin erämaahan lähtö edellytti matkailijalta nykyaikaisten hiihtovarusteiden eli uudenaikaisen hiihtopuvun ja hiihtovarusteiden hankkimista.⁵¹⁶ Perinteissä vermeissä Lappiin ei menty.

514 Hopeapeili 1/1939, 16–17.

515 Eeva 7/1934, 17–18; Eeva 8/1934, 3.

516 Astra 7/1937, 158–159.

Pukeutuminen oikeanlaisen lomakokemuksen ehtona

Kun kansallismaisemiksi nostettuihin maisema- ja luontokohteisiin tutustumisen motiivina on yhteyden saavuttaminen kansakunnan juuriin, toiminta saa pyhiinvaelluksen luonteen. Turismin tutkimuksessa turisteja verrataan usein pyhiinvaeltajiin eikä yksin sen takia, että pyhiinvaelluksia voidaan pitää varhaisena turismin muotona, vaikkakin pyhiinvaellukset olivat perinteisiin ja rituaaleihin sidottuja, eivät virkistysmatkailua. Pyhiinvaellusten ympärille syntyi jo varhain liiketoimintaa ja uskonnollisten motiivien lisäksi pyhiinvaellukselle houkuttelivat maalliset seikat kuten kulttuuri, nautinnot, uusien maisemien näkeminen ja mahdollisuudet sosiaalisiin kontakteihin. (Ks. Selänniemi 1994, 23–25.) MacCannel (1989, 43) on huomauttanut, että tietyistä turistinähtävyyksistä on tullut pyhiinvaelluskohteiden tapaan kohteita, jotka turistin on nähtävä. Kun tiedot tai arvot tekevät jostain kohteesta nähtävyyden, *pyhän* kohteesta tekevät myytit ja yhteiskunnan tai uskonnon keskeiset arvot (Selänniemi 1994, 12). Onkin itsestään selvää, että myös *Eevassa* ”jalkamatka” suuntautui 1930-luvulla Raja-Karjalaan.⁵¹⁷

Turistinähtävyyksien katselu (sightseeing) on sosiologi Dean MacCannelin (1989, 2, 13–15) mielestä modernin, differentioituneen yhteiskunnan rituaali, jolla pyritään ylittämään modernin yhteiskunnan epäjatkuvuudet ja muodostamaan siitä eheä kokonaisuus. Turistinähtävyydet vertautuvat tällöin uskonnon tärkeisiin kohteisiin. MacCannel (1989, 13) katsoo turistinähtävyyden rakentuneen samalla tavalla kuin differentioituneen modernin yhteiskunnankin: alkuperäisestä luonnollisesta, historiallisesta ja kulttuurisesta kontekstista irrotetut elementit esitetään yhdessä toisten kontekstistaan irrotettujen tai modernisoitujen objektien kanssa, ja niitä katselevat kontekstistaan irrotetut ihmiset. Modernisaatio on erottanut kohteet alkuperäisistä yhteyksistään ja ihmisistä, jotka ne ovat tehneet, murtautunut solidaarisuuden niissä yhteisöissä, joiden kulttuurin elementtejä ne olivat, ja saattanut perinteisistä yhteyksistään vapautetut ihmiset moderniin maailmaan, jossa he turisteina voivat yrittää löytää tai rakentaa kohteiden kautta kulttuuriperinteen tai sosiaalisen identiteetin.

MacCannel (1989, passim.) on määritellyt jo turismin sinänsä moderniksi pyhiinvaellukseksi, sillä hänen mukaansa turismin moottorina on turistien halun etsiä aitoutta, mikä on moderni versio pyhän etsimisestä. MacCannelin kriittinen näkemys vieraantuneisuuden tunteen leimaamista moderneista yksilöistä, jotka matkailun kautta muodostavat itselleen juuret, on saanut kritiikkiä elitistisyydestään (ks. esim. Selänniemi 1996, 182–183), mutta se sopii sotien välisen ajan matkailu- ja hiihtopropagandan tulkintaan. Ohjatessaan ihmisiä ”luonnollisen” luonnon pariin se opetti ihmistä pitämään ”aitojen” kohteiden etsintää hyvin matkan ja hiihtoretken kriteerinä. Merkityksellistäessään tietyt kohteet ”aidoiksi” ne antoivat niille pyhän kohteen auran.

517 Eeva 5/1935, 12–13, 27, 30.

Retkeilyyn ja hiihtoon annettujen pukeutumisohteiden yksi sanoma oli se, että aidon luontokokemuksen edellytyksenä oli oikeanlainen turistin tai hiihtäjän habitus eli sopivat vaatteet ja varusteet. Kun on tarkoituksena lähteä luontoon reippailemaan, matkaan ei pidä lähteä sunnuntaivaatteissa, vaan naisten tuli mieluiten hankkia käytännöllinen housupuku.

Kuten kaikessa matkailussa, myös kotimaan turismissa edellytyksenä oli liikennevälineiden kehitys. Niiden välityksellä luonto oli helpommin saavutettavissa. Lisäksi muun muassa rautateiden ja höyryvetureiden keksimisen kautta luontoa saattoi katella panoraamana junan tai höyrylaivan ikkunoista. (Löfgren 2001, 142–144; Löfgren 1999, 42–48.) Autoistuminen teki 1920-luvulla tuloaan Suomeen siinä määrin, että on puhuttu autokuumeen vuosikymmenestä. Auto nähtiin tulevaisuuden välineenä, jota paradoksaalisesti mainostettiin keinona tavoittaa luonto, sillä autolla oli mahdollista ajaa milloin ja minne tahansa, myös kaupungin ulkopuolelle luonnon helmaan. Auto-camping oli suosittu ajanviettotapa. (Försti 2010, 282–283; Salmi 1996, 126, 129.) Ennen autojen tuloa suomalaisten liikkumisen mullisti polkupyörä. Pyöräily lisääntyi voimakkaasti 1920-luvulla muuttuen herrasväen harrastuksesta kansan ja työväen liikkumisvälineeksi, minkä paraneva tieverkosto teki mahdolliseksi. Aluksi pyörä oli miesten kulkuväline, myöhemmin pyöräilystä tuli sekä miesten että naisten laji, joka sopi erinomaisesti kansalaiskuntoa painottavaan kansalaisihanteeseen. (Tuomaala 2003, 356–357; Tuomaala 2009, 61–62; Mauranen 2007, 117–135; Männistö 2007.)

1930-luvun alussa *Oma Koti* -lehden modernit retkeilijät tutustuivat isänmaahansa autolla,⁵¹⁸ mutta tämä jäi poikkeustapaukseksi. Retkeilyaiheisissa jutuissa autoilua jopa kritisoitiin. Naistenlehtien pukeutumisohteissa keskeinen osa oikeanlaisen, aidon luonto- ja lomakokemuksen syntyä olikin kohteeseen tutustuminen ”jalkamatkalla” eli retkeillen:

Kaikista matkailun muodoista ovat jalkamatkat siinä suhteessa voittamattomia, että ne ovat lähinnä todellista, yksinkertaista elämää, vieläpä tuovat jokapäiväisen elämän tahtiin tehostetun, rikastuttavan ja elähdyttävän rytmin. Istuahan sitä kyllä junassakin ja omnibuss-autossa jonkin aikaa ja polkupyöränkin selässä, mutta pysähtyminen on silloin vaikeata, eikä näkemisestä ja kuulemisesta tahdo tulla mitään. Oma vapautemme on poissa, ja ympärillämme oleva luonto on suljettu. Kävellessä ehtii jotakin nähdä ja syventyä näkemäänsä ja ajatella jotakin; vanhan ajan filosofit suosittelivat erikoisesti kävelyä sille, joka tahtoi harrastaa todellista mietiskelyä.⁵¹⁹

Tällöin oli tärkeää hankkia tarkoitukseen sopivat vaatteet ja muut varusteet, sillä ne olivat – auton ja polkupyörän tavoin – keino päästä kosketuksiin aidon luonnon kanssa.

518 *Oma Koti*: 14/1932, 376–377.

519 *Kotiliesi* 13/1932, 526–527.

Toinen tapa rinnastaa turismi ja pyhiinvaellus on tarkastella turismia Arnold van Gennepin (1960 [1908]) siirtymäriittiteorian valossa siirtymänä toisenlaiseen olotilaan, liminaalitilaan, ja paluuksi sieltä uudistuneena arkeen. Nelson H. H. Graburn (2001) katsoo turismin saavan merkityksensä siitä kontrastista, jonka se muodostaa arkielämälle. Hänen mukaansa loma sinänsä on ritualisoitu katkos arkeen, ja toiseksi, arjesta poikkeavana aikana, ajan kulumisen merkki. Turismi on tällöin parhaiten ymmärrettävissä rituaalina, jossa vapaa-aika ja matkustaminen tarkoittavat arkielämän ja työelämän vastakohtaa. Rituaalin tavoin loma koostuu odotuksesta, liminaalitulana ymmärrettävästä lomasta/pyhästä ja paluusta – jollain tavoin muuttuneena – arkeen. Liminaalitulalla tarkoitetaan tässä yhteydessä välitilaa, toisenlaista olotilaa, käytännössä mahdollisuutta ottaa etäisyyttä arkeen ja irrottautua arkirutiineista (Graburn 2001, 47–48; Selänniemi 1996, 194–195).⁵²⁰

Lomakohteista on tullut juuri tällaisia metamorfoosia edustavia kohteita, joissa yksilöt ja perheet etsivät toipumista ja arkielämän stressistä vapautumista, löytävät ”todellisen” itsensä ja viettävät aikaa kuten itse tahtovat (Baranowski & Furlough 2001, 5). Liminaalitulana käsite kuvaa osuvasti sitä tunnelmaa ja niitä merkityksiä, joita hiihto tai ”jalkamatkailu” tulisi harrastajalleen antamaan, kunhan tämä vain tulisi lähteneeksi liikkeelle ja luopuisi tekosyistä ja ennakkoluuloista, jotka sen estäisivät – ja ennen muuta, hankkisi sopivat vaatteet. Hiihto käsittelevässä journalistisessa aineistossa oikeanlaisten hiihtovarusteiden merkitystä opetettiin muistuttamalla, että ”[h]iihtovarusteista riippuu suureksi osaksi, miten halukkaasti lähdemme heti kelin tullen hiihtämään ja miten paljon hiihdosta talven pitkään nautimme”.⁵²¹ Rantapuku taas oli edellytys kesästä ja kesäloman vapaudesta nauttimiselle.

Sotien välisen ajan lomailua tarkastellessaan Löfgren on määritellyt loman olleen tärkeä uuden ihmisen luomisessa siinäkin mielessä, että lomalla ihmiset ovat tutustuneet uusiin maisemiin, vallanneet tilaa ja paikkoja, etsineet uusia kokemuksia ja ymmärtämisen tapoja. Löfgrenin mielestä loma on kulttuurinen laboratorio, jossa ihmiset voivat testata uutta identiteettiään, sosiaalisia suhteita ja suhdettaan luontoon ja hyödyntää unelmoinnin ja haaveilun taitoja. Turismi muodostaa kentän, jossa yksilöt ovat voineet tutkia ja kehittää sensuaalisia kokemuksia. (Löfgren 1999, 7, 16.) Matkailu oli aluksi miehistä puuhaa, seikkailua kaukana kotoa ja elämyksiä – niin mentaalista kuin fyysistä maskuliinisuuden testaamista. Naisten mukaantulo tarkoitti keskiluokkaisille naisille ensimmäistä mahdollisuutta matkustaa ja kokea esteettisiä elämyksiä. Miehet näkivät naisten mukaan tulon tarkoittavan turistikohteiden ja toimin-

520 Koska loma ei joidenkin turismin tutkijoiden mukaan vastaa täysin uskonnollisen siirtymäriitin liminaalitulaa, he puhuvat mieluummin ”liminoiditulasta”, joka tarkoittaa modernin yhteiskunnan vapaa-ajan monia alueita, joilla on liminaalisuutta muistuttavia piirteitä (ks. Selänniemi 1996, 195–196).

521 Kotiliesi 2/1933, 88.

tojen feminisaatiota. Miehet lähtivät etsimään uusia turistikohteita; matkailusta tuli naisille sallittu keino paeta patriarkaalista kontrollia. (Löfgren 1999, 100–101.)

Naisten housujen käytön yleistymisessä yhdistyvät sekä urheilun että vapaa-ajanvieron mahdollistamat uudenlaiset käytänteet ja vapaammat tavat. Loma-aikana oli lupa ja velvollisuuskin pukeutua toisin. Naisille tämä tarkoitti housujen käytön sallimista niin urheiluun, rantaelämään ja kotona oleiluun. *Eevassa* ilmoitettiin vuonna 1937, että ”[k]aikissa niissä sian- ja krokotiilinnahkaisissa matkalaukuissa, jotka nyt ovat lähteneet vuorille, on paitsi urheilupukua, silkki-, sametti- tai brokaadihousut, jotka vedetään ylle kun lähdetään cocktailtunnille hakkailemaan loistohotellin baarisaloonkiin”.⁵²² Syy housujen käyttöön tuli tässä:

Kaikki ihmiset hiihtävät, kaikki ihmiset ovat huomanneet, että pitkät housut pukevut nykyai-
kaista modernia naisvartaloa, ja sentähden iltapäivällä kernaasti leikitään haareminaista aamu-
päiväisen veikeän poikamaisuuden asemesta. Näiden housujen kera käytettävissä takeissa tai ja-
kuissa vallitsee mitä suurin itämainen mielikuvitus. Niitä tehdään koreista sameteista, kulta-clo-
questa, tai käsinkirjotusta silkistä.⁵²³

Hopeapeilin muotisivuilla esimerkiksi esiteltiin vuonna 1939 takin tai liivin kanssa käytettävä, villakankaasta tehty housupuku, jonka kerrottiin sopivan esimerkiksi ”urheiluhotellin halliin teeaikana” sekä pyjaman malliset oloasuhousut kotona oleiluun.⁵²⁴

Emootioiden ja ruumiillisuuden tutkimuksen myötä on huomattu, että turismi ei ole kohteiden kuluttamista vain katseella vaan myös muiden aistien kautta (ks. Jokinen & Veijola 1993; Selänniemi 1996, 212–224). Löfgren (1999, 21) on muun muassa huomauttanut, että kansallisesti merkittävien maisemien etsimisessä ja katsomisessa oli kyse myös sellaisten maisemien ja atmosfäärien etsimisestä, jotka avasivat aistit ja saivat ajatukset lentämään. Selänniemi (1996, 219) kutsuu tätä ruumiinturismiksi, sillä aistit – hajut, maut ja esimerkiksi etelänmatkailussa rantaveden, hiekan ja lämmön kokemus – ovat turistin kokemuksessa tärkeitä. Hänen mukaansa matkailu tarkoittaa kolmenlaista siirtymää: ensinnäkin fyysistä siirtymää paikasta toiseen, toiseksi mentaalista siirtymää toiseen olotilaan (arjesta loma-aikaan) ja kolmanneksi sensorista siirtymää erilaisista aistikokemuksista toiseen. Siirtymäriitin ehdoksi voi riittää pienikin sensorinen siirtymä, mutta arkikokemuksista poikkeavien kokemusten edellytyksenä on aina siirtymä toisenlaiseen olotilaan. Löfgren (2001, 152) huomauttaa, että kotimaanmatkailun kautta kansalaiset ovat voineet ennen muuta itse kokea ja nähdä kuvista tutut kansallismaisemat. Ne eivät olleet enää vain kuvia kirjoissa, vaan niihin liittyi aistein koettuja muistoja, tuoksuja ja makuja. Matkailu muutti kansalliset mielikuvat ja kliseet henkilökohtaisiksi yksilöllisten kokemusten ja muistojen kautta.

522 Eeva 2/1937, 28.

523 Eeva 2/1937, 28–29.

524 Hopeapeili 2/1939, 34–35; Hopeapeili 1/1939, 36–38.

Pukeutumisohteiden kautta naistenlehdet tekivät selväksi, että turistina tai lomalaisena oleminen ei tarkoittanut yksinomaan luonnon katselua vaan kyse oli arkielämän vastapainosta, jolloin hyödynnettiin kaikkia aisteja kokonaisvaltaisten ruumiillisten kokemusten kautta. Tämän siirtymän ehtona oli funktionaalisen vapaa-ajan asun hankkiminen. Rantapukua mainostettiin todellisena vapaa-ajan asuna, sillä sitä käyttäessään vapautui miettimästä pukuhuolia ja voi keskittyä nauttimaan lomasta:

Luonnon ehtymättömille lähteille halajaa jokainen ammentaakseen uutta voimaa, virkeätä työtarmoa tulevan talven varalle. Kesäinen aika on uudelleenrakentamisen aikaa. - - -

Hyvä on olla auringossa, vene- ja marjamatkalla, kedoilla ja metsässä, merenrannan hietikoilla. Loistavan huoleton on olo ja ihana on jokainen päivä. Varsinkin kun pukukin on ympäristöön sopiva, mukavan mutkaton, käytännöllinen värikäs ja lisäksi vielä korkeinta muotia.⁵²⁵

Vertailun vuoksi: *Kauneudenhoitolehden* kesämuotia käsittelevässä jutussa oli muutama vuosi aikaisemmin huomautettu, että uimapuku paljastaa lihavuuden armosta, joten uimapuvun kanssa suositeltiin käytettävän kylpykappaa.⁵²⁶ Rantapukua sen sijaan keuhuttiinkin ”jokaisen ystäväksi”: ”*Se on kuin kesän ja vapauden vertauskuva. Siinä ei tarvita liivejä, ei sukkaa eikä sukkanauhoja, ja miten se hoikentaakaan vartalon!*”⁵²⁷ Pukua keuhuttiin myös sen monikäyttöisyyden vuoksi:

[- -] sillä voi huoletti esiintyä kesäaunolla pitkin päivää ja kotiväen kesken lounaspöydässäkin, kunhan päivällispöytään hankkiutuessa harkitsemme, panemmeko oikean puvun, riippuen siitä, mitä mieltä ovat muut perheenjäsenet. Tavallisessa suojuspuvussa, jossa kesäisin työskentelemme, emme tietenkään missään tapauksessa voi mennä päivällispöytään, mutta rantapuku on aivan omaa luokkaansa, se on kuin koriste.⁵²⁸

Hiihtäjälle housupuvun valinta oli rationaalisuuden ja tehokkaan liikkumisen lisäksi keino päästä liminaalitalan tapaiseen, uskonnollista kokemusta muistuttavaan puhdistavaan tilaan:

Mutta kaiken urheilun harrastaminen vaatii tarkoituksenmukaiset pukimet, eikä ainoastaan sentakia, että niissä on helppo liikkua, vaan vielä toisestakin syystä. Kun perheenäiti tai joku muu itsensä ihan työkoneeksi tunteva ihminen riisuu tavalliset vaatteensa ja pukeutuu urheilutamineihin, muuttuu hän samalla kuin toiseksi ihmiseksi. Hän riisuu samalla jokapäiväiset ajatuksensa ja huolensa ja hänen mieleensä tulevat kaikki ne reipashenkiset asiat ja tapahtumat, joita hän on noissa urheilutamineissaan kokenut. Jo heti tuohon urheilupukuun päästyä siirtyvät hänen ajatuksensa ulos kirkkaille hangille, vihreihin metsiin, houkuttelevat poluille tai siintäville vesille. Hän pääsee heti alunperin oikeaan tunnelmaan, jalat nousevat keveästi eivätkä suinkaan yksinomaan sen takia, että niissä on sopivat jalkineet, vaan vielä siksi, että ne ovat totuneet juuri niissä varusteissa iloisesti taivalta tekemään.⁵²⁹

525 Kotiliesi 9/1931, 371.

526 Kauneudenhoitolehti 2/1931, 16, 30.

527 Suomen Nainen 6-7/1933, 109; kurssiivi A.T.

528 Suomen Nainen 6-7/1933, 109.

529 Kotiliesi 22/1933, 754.

Järkevän pukeutumisen seurauksia tällaisessa muodossa painottaessaan rationaalisivistyksellinen diskurssi havainnollistaa oivallisesti pukeutumisen elämyksellisyyttä ja pukeutumisen vaikutuksen siihen, miten ruumis koetaan ja miten sitä voidaan käyttää, kuten pukeutumista ruumiillistuneena käytänteenä tai ruumiin tekniikkana analysoivat tutkijat ovat huomauttaneet (ks. luku *Pukeutuminen merkkeinä ja käytänteinä*). Housut näyttäytyvät naisten vapauttajina, jotka edistävät naisten mahdollisuuksia liikkua monipuolisemmin ja kokea ruumiillisuus täysivaltaisemmin, jopa niin, että liikkuminen tuottaa sekä henkistä että ruumiillista nautintoa. Housujen käyttö oli perusteltua kun se edesauttoi kansalaisuutta vahvistavan toiminnan eli hiihtämisen ja luontoretkeilyn.

MUTTA SAAVATKO NAISET KÄYTTÄÄ HOUSUJA?

Naistenlehtien pukeutumisasiheisen aineiston ja muun naisten housujen käyttöä käsittelevän sisällön perusteella ”nainen housuissa” edusti naistenlehtien maailmassa sotien välisenä aikana mitä vahvimmin nykyaikaa. Housut edustivat kulutuskulttuurin mukaista muodikkautta, funktionaalisuutta painottavan aikakauden rationaaleja ihanteita ja nykyaikaisen naisen aktiivisuutta. Naisten housujen käyttöön liitettyjä merkityksiä havainnollistaa *Kotiliedessä* vuonna 1938 julkaistu novelli ”Omenansiemen”.⁵³⁰ Novellin aiheena on talouden järkiperaistaminen, joka kohdistui talon sänkyihin. Nuorta sukupolvea edustava Inka vaati, että vanhat ”puusänkyherviöt” vaihdetaan uudenaikaisiin, kevyempiin ja helpommin sijattaviin huvilasänkyihin. Alun vastustuksen jälkeen isovanhemmat suostuivat tähän. Vanhat sängyt – jotka edustavat nykyään arvostusta nauttivaa talonpoikaisantiikkia – raahattiin pihalle ja pilkottiin polttopuiksi. Talous oli näin huonekalujen osalta järkiperaistetty. Tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavaa novellissa on sen kuvitus: uudenlaista ajattelua edustavat, toimeen tarttuvat nuoret naiset on kuvattu haalariasussa, vanhaa aikaa edustava isoäiti leningissä.

Naistenlehdissä myös julkaistiin erillisiä juttuja naisten housujen käytöstä, joissa naisten housujen käyttö määriteltiin nykyajan symboliksi. Näin asian ilmaisi nimi-merkki Heta *Eevassa* julkaistussa ironisessa pakinassa.

Uusasiallinen nuoriso ei tavoittele enää saavuttamattomia utopioita, se ei katsele haaveilevin silmin pilvilinnojen kimallukseen... Eikä se edes karkaa eri säätyisen rakastettunsa kanssa... Kunhan vain on golfhousut ja tukevat paksupohjaiset monot, niin heipä hei. – Koko elämämeno on muka kuin murtomaata, jota voi vetrein lihaksin kiipeillä huipulle saakka, ja sinne päästyä istahtaa kahtareisin jollekin töyrylle tietoisena, että on päässyt niin ja niin monta sataa metriä merenpintaa ylemmäksi...⁵³¹

Pakinan tarkoituksena ei ole kuitenkaan kuvata housupukuisia naisia ihailevaan sävyyn, vaan muistuttaa naisille, että naisten housujen käyttö on vielä hyvin kiistanalainen ilmiö:

Luuletko sinä, golfhousuihin hypännyt, vapaa ja valveutunut, eteenpäin harppova nainen, olevasi jo niin jokapäiväistynyt ilmiö, etteikö sinun jälkeesi enää lähetettäisi uteliaan tutkivia silmäyksiä?

Ei. – Sinä olet edelleenkin sangen kiinnostava kappale luojan ja housuntekijän aikaansaannosta. Ikään, arvoon, sukupuoleen ja puolueeseen katsomatta ihminen, joka on utelias tietämään oletko sinä kokoomukseltasi pykänikko vai leptosoomi, ruho vai ruoto, tähtää silmänsä,

530 Kotiliesi 17/1938, 664–665.

531 Eeva 4/1938, 33.

siinä samassa kun olet hänet sivuuttanut, golfhousujesi takamaisemiin. Ja sitten seuraa sitä sananvapautta...⁵³²

Niin naistenlehtien pukeutumis- ja muotitoimittajilla kuin muilla kirjoittajilla oli epäilyksensä ja tietyt varauksensa naisten housujen käytön suhteen vielä senkin jälkeen, kun housujen asema yleisesti hyväksyttynä vaatekappaleena oli lehdissä todettu ja haluttomuus käyttää niitä oli leimattu vanhanaikaisuudeksi ja ennakkoluuloisuudeksi. Naisten housujen käytölle asetettiin rajat, joiden kautta neuvoteltiin naisten ja naisten aseman rajoista. Tässä luvussa tarkastelen tätä rajankäyntiä.

Housujen käyttö lihavia naisia koskevana pukeutumisongelmana?

Kotiliedessä vuonna 1924 julkaistussa ensimmäisessä naisten housujen käytön sopivuutta arvioivassa artikkelissa asiaa arvioitiin esteettisyyden näkökulmasta, vaikka jutun tarkoituksena oli painottaa käytännöllistä näkökulmaa. Mary Ollonqvist tuomitsi lyhyen takin käytön urheiluhousujen kanssa, sillä ”on vain ani harvoja naisvartaloita, jotka tuollaisessa asussa näyttävät sieviltä”.⁵³³ *Kotilieden* housuohjeissa rakennettiin ja purettiin tämänkin jälkeen pukeutumisen esteettisten ja käytännöllisten vaatimusten välistä ristiriitaa. *Kotiliesi* pyrki esittämään housujen käytön käytännöllisimpänä vaihtoehtona ja neuvoi housuja hankittaessa kiinnittämään huomiota housumallin tarkoituksenmukaisuuteen. Kun naisille neuvottiin, että ”[t]erveys- ja käytännöllisyyssyistä (ja käytännöllinenhän on kaunistakin) valitsemme siis yli lantion ulottuvan kaksirivisen takin, jonka voi laitatuulella napittaa aina tyynen puolelta, ja jonka tilaviin taskuihin (4 kpl.) mahtuu retkillä paljon hyvää ja hyödyllistä”⁵³⁴, käytännöllisyyden painottaminen tähtäsi viime kädessä esteettisen ulkoasun tuottamiseen. Neuvo viittaa myös siihen, että *Kotilieden* sisäislukija ei ollut nuori ja solakka tyttö.

Hiihtohousujen käyttöön liittyviin ongelmiin tarjottiin ratkaisuja *Kotilieden* Ostosastolla. Solakkavartalosisille myytiin pukua, johon kuului pusero ja housut. Toinen puku koostui lantiopituisesta takista ja housuista. Se oli tarkoitettu ”taasen muille”.⁵³⁵ Näin mainos vahvisti, että housupuku tuli valita vartalotyyppin mukaan. On kuitenkin huomattava, että *Kotilieden* Ostosaston ja Aitan ilmoitusten kuvissa kaikki hiihtopukuiset naiset olivat puvun mallista riippumatta hoikkia.

Muotilehdistä *Astran* ja *Suomen Naisen* muotipalstojen raportoivaan tyyliin ei kuulunut housumuodin mahdollisten ongelmien käsittely, mutta *Eevasta* käy selke-

532 Eeva 4/1938, 33.

533 *Kotiliesi* 1/1924, 18.

534 *Kotiliesi* 2/1933, 88.

535 *Kotiliesi* 23/1930, 1063; *Kotiliesi* 23/1931, 1110.

ästi ilmi, että Pariisin muodin mukaiseen ulkoasuun pyrkivän naisen ratkaistavana oli urheilupukua etsiessään ulkonäköä koskeva ongelma. Ongelma oli sama kuin *Kotiliedessä*, mutta se rakentui *Eevassa* toisin. *Kotiliedessä* housuja käyttävän naisen ulkonäköongelma representoitiin vaateen käytännöllisten ja esteettisten vaatimusten ristiriidasta johtuvaksi ongelmaksi, jossa esteettisyyteen pyrkiminen haittasi ensisijaista eli käytännöllisen pukeutumisen ihannetta. *Eevassa* tyylikkyys ja ulkoasun esteettisyys menivät kaiken muun edelle:

Jonkin aikaa sitten kuulin erään tyylikkään parisittaren, joka varustautui talviurheilukautta varten, väittävän: ”Hiihtoasu on pukevin kaikista puvuista – se on vieläpä sievempi kuin kaunis iltapuku”.

Minun oma vähäpätöinen mielipiteeni ei ole täysin sopusoinnussa edellisen kanssa. Iltapuku voi usein aikaansaada ihmeitä! Usein näkee jonkun täyteläisen rouvan, joka varmastikaan ”ei enää uudelleen näe 45. syntymäpäiväänsä”, näyttävän aivan *ihastuttavalta* hyvin valitussa iltapuvussa. Mutta pukekaapa hänen ylleen hiihtopuku – voih! Niin, urheilupukua käyttääkseen täytyy *mieluummin* olla nuori, mutta *joka tapauksessa* solakka. Mutta jos menettelee varovaisesti ja arvostellen valitessaan urheiluvarusteensa, voi hyvinkin aikaansaada jotakin, joka hivelee silmää, vaikka ei olekaan kapea kuin tikku eikä voikaan punastumatta tunnustaa oikeaa ikäänsä. Puhumme urheilupuvusta siis ensiksi niille, joilla on ”linjoja”. Tänä vuonna valitaan mieluummin valkoista, vaaleanharmaata tai beige-väristä sheviotia tai shetlandia.⁵³⁶

Miten niiden, joilla ”linjoja” ei ollut sitten tulisi pukeutua – vai tulisiko heidän olla kokonaan hiihtämättä? Ainakin heidän tuli välttää muodin seuraamista tältä osin, koska se ei heidän vartalolleen sopinut. Hiihtämistä heidän ei tarvinnut lopettaa. Eri-laisista ylellisistä materiaaleista valmistettujen pukujen esittelyn jälkeen artikkelin lopussa annettiin nimittäin mahdollisuus myös tavallisen urheilupuvun käyttöön: ”Ja sittenhän meillä on tuo tummansininen, diskreetti urheilupuku, johon turvautuvat ne, jotka eivät halua ’pistää silmään’. Kannattaa harkita, eikö se sittenkin ole kaikkein kaunein!” ”Silmään pistämisen” voi tässä yhteydessä tulkita tarkoittavan silmiin pistävää muodikkautta hiihtoladulla, mutta lauseen voi tulkita myös tarkoittavan niitä naisia, joilla ei ollut linjoja mutta jotka silti yrittivät pukeutua linjoja edellyttäviin vaatteisiin ja siten ”pistivät silmään”. Jotta ulkoasuun tulisi annos tyylikkyyttä, lehti neuvoi ”diskreettiä” urheilupukua käyttäviä ehostamaan pukua eriväristen käsinneiden, päähineiden ja huivien käytöllä, jotta tarvittava tyylikkyys ja vaihtelevuus saavutettaisiin. Pitkän takin käyttö housujen kanssa olikin viime kädessä naisen lihavuuden tai ei-hoikkuuden piilottamiseen tähtäävä esteettinen valinta.

Sama ongelma tuli vastaan myös tennistä eli suomeksi verkkopalloa pelatessa. *Suomen Naisen* mukaan pitkän hameen vaihtuminen hameeseen oli liian pitkälle menevä uudistus. Lehti suositteli lukijoille ”kultaista keskitietä” eli puolipitkää hameetta.

536 Eeva 1/1936, 20; kursivi alkuperäinen.

Eräissä hiljan Helsingissä (oi, sä Suomen Sodoma ja Gomorra!) pidetyissä verkkopallokilpailuissa n. 35 % osallistuvista naisista käytti pitkiä housuja. Totesimme mielihyvin, että mainitut prosentit edustivat sitä hoikkaa puolta: niin paljon arvostelukykä voikin vaatia nykypäivän naiselta. Senkin uhalla, että meitä jonkin ehkä jonkin kymmenen vuoden kuluttua moititaan vanhanaikaisiksi, kun emme vielä nyt kaikki, nuoret ja vanhat, lihavat ja laihat, käytä pitkiä housuja tennistä pelatessamme, tahtoisimme varoittaa: Te lihavat, älkää...⁵³⁷

Hopeapeilin asenne esteettisiin kysymyksiin ei ollut yhtä tiukka, sillä *Hopeapeilissä* housupuku esitettiin kaikkien, myös lihavien naisten hiihtoasuna. Ajan hengen seuraamista vaatiin tuotiin ilmi, että edes lihavilla naisilla ei ollut syytä olla käyttämättä urheillessa housuja.

Naistenlehtien kritiikin housupukujen sopimattomuudesta lihaville naisille voi katsoa olevan naistenlehdille tyypillinen tapa ylläpitää hoikkuuden ihannetta ja stigmatoida lihavuus tai ylipäänsä ei-hoikkuus, mikä kävi ilmi jo muotilehtien kauneudenhoito- ja voimisteluohjeista. Koska kritiikki ei kohdistunut yksinomaan lihaviksi määritelyihin naisiin vaan myös ei-solakoihin naisiin, määrittyivät myös niin sanotusti normaalivartalaiset naiset kauneusnormeja vastaamattoman ruumiin omaaviksi naisiksi. Sanoja hoikka tai laiha yleisempi teksteissä on sana solakka. Sanat ovat kyllä toistensa synonyymeja, mutta niissä on vivahde-eronsa: solakka nainen ei ole yksinomaan hoikka tai laiha vaan myös pitkä.⁵³⁸

Nykypäivän näkökulmasta on merkillepantavaa ja hätkähdyttävääkin, että solakkuuden ja kauneusleikkaukseen menemisen vaatimus esitettiin naisille näin vahvana jo sotien välisenä aikana. Kansanomaisessa kulttuurissa arvostettiin naisen kookkautta, sillä se viittasi työkykyyn ja terveyteen. Esimerkiksi puolisonvalinnassa hyvän morsian oli kookas ja varreltansa vahva, vanttera tai lihavahko. (Heikinmäki 1981, 34–38.) Sotien välisen ajan aikalaiskeskusteluissa suurina huolenaiheina olivat lasten alipainoisuus (ks. esim. Tuomaala 2004, 263–265) ja nuorten miesten heikko terveys, minkä vuoksi iso osa ikäluokasta jouduttiin hylkäämään asevelvollisuuskutsunnoissa (Heikkinen 1981, 67).

On toki niin, että osa naistenlehtien sisäislukijoista saattoi korkean sosio-ekonomisen taustansa ja suhteellisen korkean elintasonsa vuoksi olla nykyistenkin ihannepainon mittareiden mukaan ylipainoisia. Puhutellessaan tai positoidessaan naistenlehtien sisäislukijat lihaviksi tai laihtuksen tarpeessa oleviksi naistenlehdet joka tapauksessa ilmaisivat, että lihavuus ei ollut tavoiteltava ominaisuus; nykyään hoikkuus on ihmisen terveyden merkki. Lottiakin kannustettiin hiihdon pariin sillä perusteella, että hiihto ”on halvin, terveellisin, siis vaarattomin laihtutus- ja kaunistuskeino”.⁵³⁹ Laihduttamisen ja kaunistumisen välille vedettiin yhtäläisviivat

537 Suomen Nainen 11/1932, 153.

538 Esimerkiksi MOT Kielitoimiston sanakirja määrittelee hoikan olevan ”solakka, kapea, ohut, hento” ja solakan tarkoittavan kauniin pitkää ja hoikkaa; esimerkkinä on ”solakka mannekiinityyppi” (<http://mot.kielikone.fi/mot/jyu/netmot.exe?motportal=80>)

539 Lotta Svärd 3/1929, 39.

myös muiden lehtien urheiluaiheisissa jutuissa. Muotilehdet toivat jutuillaan pinnallisena pidetyn mutta naisille itselleen vakavana asiana esitetyn hoikan ja muodikkaan kauneushanteen suomalaislukijoille. Naisten järjestölehtien ja niitä muistuttaneiden kaupallisten naistenlehtien kaikki urheiluaiheinen sisältö taas edusti lääketieteellistä diskurssia, jossa urheilun harrastamattomuus esitetään tuhoisana sekä yksilölle että yhteiskunnalle ja jossa lihavuus väistämättä stigmatisoidaan (vrt. Harjunen 2009, 23–26; Kyrölä 2007). Myös *Emäntälehdessä*, jossa urheiluaiheista aineistoa oli vähän, urheilun harrastaminen esitettiin laihdutuskeinona ja sitä myöten elämänlaatua parantavana tekijänä.⁵⁴⁰

Lihavuustutkijat Katariina Kyrölä ja Hannele Harjunen ovat huomauttaneet, että tilastoihin ja mittauksilukuihin perustuva lääketieteellinen diskurssi peittää alleen sen, että lihavuus on kulttuurisesti määrittävä ilmiö. Lihavuus on myös sukupuolittunut ilmiö, sillä sukupuoli on merkittävä tekijä lihavuuden kokemuksellisten ja kulttuuristen merkitysten kannalta. Koska ruumiin paino ja koko ovat keskeisiä naisruumiin hyväksyttävyyden kriteerejä, lihavaksi tai ei-hoikaksi määritelty nainen rikkoo sosiaalisesti hyväksytyyn naisruumiin ihannetta ja sukupuolitettua kokoero-oletusta, koska suureen kokoon liitetään usein maskuliinisia piirteitä. (Kyrölä & Harjunen 2007; Kyrölä 2007; Harjunen 2009.) Sotien välisen ajan naistenlehdet heijastivat ja konstruivat tätä sukupuolitettua kokoihannetta määritellessään hoikkaa naisihannetta. Kun suurikokoinen ei-hoikka nainen käytti housuja, maskuliininen vaikutelma vahvistui.

Sotien välisen ajan lehtiteksteissä ei ollut kyse ”läskisodasta” (vrt. Kyrölä 2007) vaan kansanterveyden parantamiseen tähtäävästä urheiluvallistuksesta, joka edusti rationaalisuuden ajatukseen pohjaavaa modernin yhteiskunnan ihannetta. Modernisaatio edistyi käsi kädessä ruumiiseen kohdistuvan kurinpidon vähenemisen kanssa. Modernin ruumiskäsityksen synty 1800-luvun lopulta lähtien perustui kansanterveystieteen syntyyn ja hygienian korostumiseen, tähtäsi rodun jalostukseen ja merkitsi ruumiin normittamista: ihminen alettiin nähdä koneena, jonka suorituskykyä voidaan parantaa. Ruumiillisuuden ottaminen tieteen piiriin johti elintapojen ja käyttäytymisen tarkkaan kategorisoimiseen ja normittamiseen, sillä elinvoimainen ruumis oli myös vastaus modernin yhteiskunnan ihmiselle asettamiin vaatimuksiin. (Mäkinen 1992, 34; Frykman 1992.)

Vakuuttamalla, että kyse oli heidän omasta parhaasta, ihmiset opetettiin sotien välisenä aikana – uuden rationalismia ja hygieniää painottaneen ajattelutavan mukaisesti – käyttämään omaa ruumistaan niin, että siitä oli mahdollisimman suuri hyöty yhteiskunnalle. Etnologi Jonas Frykman katsoo, että modernisaatio otettiin vastaan fyysisenä liikkeenä, sillä pohjimmiltaan modernisaatio merkitsi ruumiin ymmärtämistä toisella tavalla. Ajan henkeen kuului, että ihmisen tuli valloittaa sekä ul-

540 Esim. *Emäntälehti* 10/1927, 276–277.

koinen että sisäinen luonto, vahvistaa sekä ruumista että sielua. Urheilun harrastamisen keskeisyys oli osa muutosta, jolla ruumis vahvistettiin ja valmistettiin tulevaisuutta varten. Ruumis alettiin nähdä resurssina, jota oli urheilun harrastamisen, ruokavalion noudattamisen ja terveiden elintapojen noudattamisen kautta muokattavissa. Rationaaliseen elämäntapaan valistaminen muutti elämän sivilisaatioprojektiksi, jossa jokainen päivä on taistelua itsensä kasvattamiseksi ja tavoitteiden saavuttamiseksi. (Frykman 1992, 36, 39–40, 46–47.)

Luonnollisuus oli 1930-luvulla sekä tyyliin että ruumiin ihanteena. Luonnollisuuden ja funktionaalisuuden retoriikkaa käytettiin sekä arkkitehtuuria, ruumista että muotia koskevassa keskustelussa. 1930-luvun ihmisten katsottiin näyttävän toisenlaisilta kuin 1920-luvun ihmisten, eikä yksinomaan muuttuneen tyylin vuoksi vaan koska heidän ruumiinsa katsottiin muuttuneen. Luonnollisuus oli puhtauden symboli ja 1930-luvun kontekstissa se tarkoitti vastareaktiota dekadentin 1920-luvun ilmiöille ja meikkauksen, muodikkuuden ja kulutuksen ihanteiden varaan rakentuvalla naisihanteelle. (Hargreaves 1994, 135; Thorsen 1997, 61.) Funktionalismin suomenkielinen käänös ”uusasiällisuus” toistui naistenlehtien pukeutumisohjeissa sekä nykyaikaa että nykyajan naista kuvattaessa. Ruumistietoisuus synnytti myös alastomuuskultin, sillä elinvoimaisuutta korostavan ajattelun kontekstissa alastomuus alettiin ymmärtää luonnollisuutena ja siksi myös terveyden ja kauneuden olomuotona (ks. esim. Mäkinen 1992).

Lihavien tai ei-solakoiden naisten pukeutumista kohtaan esitetystä kritiikistä voi vetää sen johtopäätöksen, että poikamaisen hoikka naisihanne tuli naisten ulkoasu-hanteeksi ja -normiksi myös Suomessa, vaikka poikamaisen hoikan naisihanteen prototyyppi eli jazz-tyttö ilmiönä tuomittiinkin. Pukeutumisohjeet ohjasivat nykyään vallalla olevaan ajattelutapaan, että tietyt vaatteet ovat tietyille vartalon muodoille sopimattomia vaatteita ja että tässä sopimattomuusongelmassa ei ole kyse vaatevalikoidista, muodista tai ulkonäkönormeista vaan naisesta itsestään: hän ei sovi vaatteisiin (ks. Pajala 2007). Aiemmin tavoiteltavina pidetyistä ominaisuuksista, kookkaudesta ja lihavuudesta, alkoi näin väistämättä tulla stigma. Niin muotilehtien kuin pukeutumisneuvontaa antaneiden naistenlehtien pukeutumisaiheinen sisältö opetti suomalaisnaiset ajattelemaan, että säädynmukaisuuden lisäksi pukeutumisessa on kyse ruumiillistuneesta käytänteestä, jossa vaateen merkitykset syntyvät käyttötilanteessa vaatteiden merkityksellistessä ruumiin. Housujen sopimattomuudesta ei ollut kyse niinkään housuista vaan siitä, että naisen ruumis ei ollut sopiva housuihin.

Urheilu- ja voimisteluohteet esittivät urheilun keinona hankkia ”oikeankokoinen” ruumis, jonka ylle muodinmukaiset vaatteet sopivat. *Eevassa* esitetty ajatus, että iltapuvussa lihavakin voi näyttää hyvältä, sillä ”iltapuku tekee ihmeitä”, mutta urheilupuku sen sijaan ei sovi lihavalle naiselle, viittasi mitä ilmeisimmin korsetin rooliin uuden vartaloihanteen saavuttamisessa. Kuten esimerkiksi historian tutkijat Mary

Stewart ja Nancy Janovicek (2001) ovat osoittaneet, urheilullisen hoikan naisihanteen synty 1900-luvun alusta lähtien ei tarkoittanut korsetista luopumista, kuten esimerkiksi muotisuunnittelijat Paul Poiret ja Coco Chanel julistivat, vaan korsettia tarvittiin entistä kipeämmin, jotta naisen ulkonäkö vastaisi uutta hoikkaa, rinnatonta ja lantiotonta naisihannetta. Urheiluhousut sen sijaan paljastivat muodokkaamman naisen vartalon muodot armotta. Niiden alle kun ei ollut tarkoitus eikä mahdollisuuttakaan pukea korsettia. Toiseksi vaatteiden valmistajilla ei ollut vielä kokemusta naisten housujen teosta ja siitä, miten valmistaa hoikistava malli. Esimerkiksi *Suomen Naisessa* neuvottiin rantahousuja hankkiville naisille, että ”[h]ameen, vieläpä iltapuvunkin osaa melkein kuka tahansa saada sopimaan, mutta hyvien housujen leikkaus on annettava taitaviin käsiin, muuten voi koko kesä mennä pilalle.”⁵⁴¹

Hoikkuus ei naisten kohdalla ollut kuitenkaan yksiselitteinen ihanne. Tiettyä muodokkuutta ja sen myötä naisellisuutta naisen ulkomuodossa oli syytä olla. Perusteltaessa kilpahiihdon sopimattomuutta naisille tärkein argumentti oli se, että hiihto on naisille liian raskas kilpaurheilun laji, joka uhkasi heidän reproduktiotehtäväänsä (ks. esim. Laine 2002; Laine 2004a). Pohtiessaan lottaurheilun suuntaa vuonna 1932 Lauri Pihkala katsoi, että naiset ovat luonnostaan lihavampia, mikä on edistänyt sekä heidän terveyttään että ”rodun” säilymistä. Tämä piti ottaa huomioon myös naisten liikuntatarpeen tyydyttämistä tarkasteltaessa. (Vasara 1997, 496–497.) Liian raskas urheilu ei naisille sopinut. Kuten aiemmin mainitsin, Pihkalan kirjoituksia julkaistiin muun muassa *Suomen Kuvalehdessä*. Naistenlehdissä häneltä julkaistiin vain yksi teksti, joka ilmestyi – hieman yllättäen – *Eevassa*. Kirjoitus oli otsikoitu ”Tahko pitää jyrisevän saarnan naisten hiihtomuodista.”⁵⁴² Tahko arvioi ”saarnansa” aluksi naisten hiihtopukujen värejä: ”onhan niillä se hyvä puoli, että ne löytyvät metsästä, vaikka omistajattaret itse eksyisivätkin”. On kuitenkin parempi, että käytetään näitä kirjavia varusteita, hän jatkoi, sillä ne ovat käytännöllisiä, ja ”jos hiihtopukuja ruvetaan käyttämään arkipäivinä ja vastaavasti jätetään ostamatta paljon epäkäytännöllisempiä muodin mukaisia hynttyitä niin on menty oikeaan suuntaan”. Mutta:

Murheellinen näky sensijaan on ratsastushousuissa hiihtävä nainen. Pitäisihän heidän tietää, että niitä lonkkia on muutenkin tarpeeksi! Niin – Jumalan aurinko paistaa niin kauniiden kuin rumienkin kinttujen päälle, joista rumat kintut edustavat yhteiskunnallisesti terveempää tyyppiä, s.o. kotoista, lapsirikasta ja työtäpelkäämätöntä naista.⁵⁴³

Eevan muuhun pukeutumisaiheiseen aineistoon verrattuna päinvastainen näkökulma, kirjoituksen pakinoivan sovinistinen tyyli ja kirjoittajan asema urheilumiehenä, joka ei mielipiteidensä perusteella tiedä naisten muodista ja tyylikysymyksistä yhtään mitään, antaa lukijalle syyn olla ottamatta kirjoitusta tosissaan. Lukija

541 Suomen Nainen 6–7/1933, 109.

542 Eeva 3/1938, 30.

543 Eeva 3/1938, 30.

voi siis jättää Tahkon ”jyrisevän saarnan” omaan arvoonsa. Yhdessä asiassa Tahkon pakina kuitenkin toistaa *Eevan* näkemyksiä urheiluhousujen valinnasta esteettisenä kysymyksenä: vaikka Tahko ihailee ”yhteiskunnallisesti terveempää” naistyyppiä, on hän sitä mieltä, että housut eivät tällaiselle naiselle sovi. Naisten urheiluharrastusten merkitystä tulevien sukupolvien äitien näkökulmasta tarkastelleiden järjestölehtien ja *Kotilieden* kirjoitusten valossa Tahko tuli sanoneeksi sen, mitä lehdet yrittivät sanoa kehottaessaan naisia käyttämään – pääasiassa esteettisistä syistä – pitkää takkia housujen kanssa: aikuinen nainen ei ole solakka vaan Tahkon mainitsemaa ”yhteiskunnallisempaa tyyppiä”, jonka ei tärkeän yhteiskunnallisen tehtävänsä eli äitiyden vuoksi tulekaan olla laiha. Näin ollen ohjeet voi tulkita myös niin, että niissä ei kehoitettu naisia laihduttamaan vaan peittämään terveydestä ja synnytyskyvystä kertovat naiselliset muotonsa, jotka housupuvussa näyttivät irvokkailta. Muotivaatteiden edellyttämä moderni hoikkuus oli siis ristiriidassa modernin kansallisvaltion rakentamisessa tärkeän naisellisen naisihanteen kanssa ja tätä ristiriitaa housujen käyttöä harkitsevat naiset joutuivat pukeutumisessaan ratkomaan naistenlehtien ohjeita seuratessaan.

Kyrölä ja Harjunen ovat huomauttaneet, että lihavuus on paitsi sukupuolittunut ilmiö myös etnisyyteen ja sosio-ekonomiseen asemaan yhdistetty ilmiö, sillä ruumiin kokoon liitetään usein oletus luokka-asemasta, etnisyydestä tai ihonväristä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa lihavuuskielteinen politiikka liittyy ei-valkoisten etnisyyksien syrjintään. (Kyrölä & Harjunen 2007, 33–34.) Naistenlehtien pukeutumisohjeissa silmiinpistävää on sirojen ranskattarien ja isokokoisten suomalaisnaisten vertaaminen; hoikille tai solakoille naisille suunnitellun muodin sopimattomuutta lehden sisäisluukijoille ei perustella sillä, että muotisuunnittelijoiden mallistot tai muotiteollisuus on suunnattu hoikille tai pienikokoisille naisille, vaan sillä, että ne on suunnattu ranskalaisnaisille. Hoikkuus ja pienikokoisuus määritellään näin ranskalaisnaisten ”rodulliseksi” ominaisuudeksi ja isokokoisuus vastaavasti suomalaisnaisten ominaisuudeksi. *Naisten Äänikin* oli jo vuonna 1908 esittänyt reformipuvun olevan hyvä vaihtoehto muotipuvulle juuri siksi, että se sopi ”suuripuisemmalle, kömpelömmälle pohjoismaalaiselle” paremmin kuin sirolle ranskattarelle suunnitellut muotipuvut.⁵⁴⁴

Pukeutumisohjeet edustavat näin suomalaisten stigmatisoinnin traditiota eli oman identiteetin pilaamista, jota on käsitellyt Satu Apo (1998). Perustellessaan oman sivistystehtävänsä eliitti on liittänyt kansaan eräitä negatiivisia stereotyyppioita kuten metsäläisyyden ja huonon viinapään, joiden on katsottu pohjaavaan biologiaan. Sittemmin niistä on tullut koko suomalaisen kulttuurin kehittymättömyyttä selittäviä piirteitä. Kiinnostavaa pukeutumisohjeissa on se, että suomalaisnaisten toiseus esitetään positiivisessa valossa nojautumalla vahvan suomalaisen naisen myyttiin: suomalainen nainen ei ole hento ja pinnallinen vaan vahva työihminen ja siten tärkeä

544 Naisten Ääni 6/1908, 85–86.

kansalainen (vrt. Markkola 2002). Tämä representaatio esiintyi myös *Eevassa*, jossa suomalaisia naisia neuvottiin olemaan täysin seuraamatta pariisilaista hiihtomuotia:

Useimmat hiihtopukumuodin oikuista on tarkoitettu St. Moritzin tai Chamonixin loistohotellien baareihin tai Alppien kuumille rinteille, joissa aurinko niin lämpimästi paahtaa, että kaunottaret uimapukusillaan voivat ampua Amorinnuoliaan. Sinne kuuluvat, noille suurille avio liittomarkkinoille, joissa Hitlerin työtöt tai Ranskan Mariannet näyttelevät lumessa joko pieniä idyllejä tai suuria draamoja riippuen asianomaisten luonteenlaadusta. Sinne ne kuuluvat, nuo valkoiset verkkahousut ja silkkiiset hiihtopuserot, lyhyet knickersbockerit ja avonaiset paitapuserot. Mutta meillä, jossa täysi-ikäiset naiset harvoin voivat keimailla avuttomuudellaan ”suk-sien päällä” ja jossa nuori nainen murehtii itsensä kuoliaaksi, jos hänet valokuvattaisiin ensi kertaa horjumassa suksilla, meille saa muoti hankkia vakavampia tamineita jo kylmien sinisten auringonsäteidenkin vuoksi.⁵⁴⁵

Ei-solakoille naisille esitetyn pitkän takin käytön vaatimuksen taustalla olivat myös säädyllisyysyyt. Aiemmin teatteri- ja oopperaesitysten roolivalikoimaan kuuluneet naisten housuroolit olivat avoimen eroottisia rooleja, koska housuissa naisen muodot tulivat paremmin näkyville kuin peittävässä hameissa (Aarnipuu 2010, 179). Myös nykynaisille huomautettiin housujen tuovan heidän takapuolensa esiin ja siten eroottisten katseiden kohteeksi. Miehistä katsetta havainnollisti *Eeva*, jonka ”Nainen housuissa” -jutussa naisille muistutettiin, millaisen katseen miehet housupukuihin nähden loivat:

Erottajan yli astelee nainen hyvin itsetietoisena näköisenä. Ohikulkevan bussin ikkunasta häneen kiireestä kantapäähän luotu silmäys varmistaa synn tähän aivan silmiinpistävään itsetietoisuuteen: nainen tietää, että hänen leveälahkeiset siniset housunsa ovat hyvää kangasta ja ensiluokkaisen räätälin leikkaamat. Mutta hän ei näköjään tiedä sitä, minkä jokainen silmäpari vaunussa heti toteaa: hän on liian suurta kaliiberia noihin pukimiin.

Kaksi varttuneen nuorison maskuliinista edustajaa reagoi tähän sykhdyttävään näkyyn huomiota herättävän äänekkäästi:

Kato, kato! On siinä muodokas nainen!

Ai jumbi! Juu, mutta sirkuksessa on Tivoli, se taitaa olla sieltä.

Se taitaa olla reklaamikiertueena kaupungilla.

Ei se ainakaan minua sinne vedä. Ei noin paljoa montaa kertaa katsele.

Bussin yleisö kuunteli keskustelua silminnähtävän myötämielisenä. Sillä nainen housuissa on aina huomiota herättävä nähtävyys, ja sitä varsin moninaisessa mielessä.⁵⁴⁶

Juttuun sisältyi kuvia, joissa housupukuisia naisia kuvattiin sellaisesta kuvakulmasta, joka suuntasi katseen housupukuisten naisten takapuoleen (ks. kuva 21). Neuvo pukea housujen päälle hame tai pitkä takki muistuttikin naisia miehisen katseen kohteena olemisesta, mihin palaan myöhemmin tässä luvussa. Pukeutumiskäytänteenä se tähtäisi ruumiin rajojen hämärtämiseen. Tänä päivänä vastaava, lihaville naisille esitetty vaatimus peittää ruumis ”telttamaisten” vaatteiden alle edustaa lihavan ruumiin stigmatisointia ja epänormaaliksi määrittelyä (ks. Pajala 2009; Harjunen 2007,

545 *Eeva* 1/1934, 8; ks. myös *Eeva* 5/1935, 7; *Eeva* 2/1936, 6–7.

546 *Eeva* 10/1939, 12.

212–213). Sotien välisen ajan kontekstissa neuvo ei nähdäkseni kohdistunut niinkään lihaviin naisiin vaan naisiin yleensä. Naisia opastettiin käyttämään housuja, mutta heitä muistutettiin, että alavartalon muotojen paljastaminen ei ollut sopivaa, jollei sitten ollut poikamaisen hoikka, jolloin ei ollut vartalon muotoja, mitä paljastaa. Hetankin pakinassa lopullisen tuomion aiheesta antoi nainen, joka ilmoitti, että rumin paikka naisessa on lantio. ”Jos nainen siis tahtoo pyrkiä ihmisten silmissä lähelle n.s. täydellisyyttä, niin hän ei koskaan esiinny julkisesti minkäänlaisessa housuasussa”. Heta ei kuitenkaan kieltänyt naisilta housujen käyttöä vaan neuvoi voimistelemaan pyöreiden pois, jotta ei näyttäisi golf-housuissa naurettavalta.⁵⁴⁷

Ongelmana housujen käytön tuottama miesmäinen vaikutelma

Tämän luvun alussa mainitussa Hetan pakinassa naisille muistutettiin, että miesten mielestä naisten housujen käyttö voitiin tulkita liian pitkälle menevänä tasa-arvon ilmauksena. Heta huomautti, että miesten mielestä housut ovat ”naisen uskottomuuden ilmaus hänen omaa sukupuoltaan kohtaan”. Tämän mielipiteen tulkintaan Heta antoi seuraavan ohjeen: ”Mies näet on pohjimmiltaan ällistytävän vanhoillinen ja tunnetusti arka omistusoikeuksiansa loukkaamisesta, ja sitä paitsi naisten urheiluhousut ovat, – sanoisimmeko, enemmän tunne- kuin makukysymys. Hän, mies nimittäin, jatkaa edelleenkin uneksimistaan Ikuisesti Naisellisesta,” eikä innostu kosimaan, jos mielitetty on tärkeällä hetkellä puettu urheiluhousuihin, sillä ”mies ei näet tällaisessa sielunvireessä, ei vihtoriksikaan aikova, ole lainkaan huumorintajuinen.” Kuitenkin mies harvoin julkisesti paheksuu naisen housuissa oleilemista, Heta huomautti, ”varsinkin keksittyään, että naisen kehtaa panna paremmin uistinta soutamaan tai nuotiota laittamaan, jos tällä on tasavertaisen tukevat urheiluhousut jaloissaan...”⁵⁴⁸

Pukeutumisoheissa tätä teemaa käsiteltiin vakavana asiana, sillä housujen käytön pelättiin antavan naisista ei vain tasa-arvoa tavoittelevan vaan nimenomaan maskuliinisen vaikutelman. Kehotus käyttää puutarhapuvun samoin kuin eräiden urheiluhousujen päällä hametta oli ratkaisu tähän ongelmaan. Puutarhapuvun käyttöä *Kotiliedessä* käsitelleet kotitalouden asiantuntijat painottivat, että käytännöllisyyden lisäksi puutarhapuvun tuli olla esteettinen. *Kotiliedessä* Anna Olsoni kiirehti jo ajatuksen erillisen puutarhapuvun tarpeellisuudesta esiin tuotuaan huomauttamaan, että pukua valittaessa oli kiinnitettävä huomio myös sen ulkonäköön: sen tuli olla kaunis ja siisti. Myöhemmin hän vielä määritteli, että puvun oli oltava siro. Hän huo-

547 Eeva 4/1938, 33.

548 Eeva 4/1938, 33.

mautti, että puutarhanhoito-oppilaitoksissa aiemmin käyttöönotetut mallit eivät olleet näitä vaatimuksia täyttäneet, vaan puvut olivat olleet joko epäkäytännöllisiä, mauttomia tai suorastaan miesmäisiä.⁵⁴⁹ Esteettisyyden korostamisen yhtenä tarkoituksena oli selkeästi miesmäisen vaikutelman välttäminen ulkoasussa.

Liivihame näyttää olleen ensisijassa ratkaisu juuri tähän ristiriitaan, sillä sen käytännöllisyydestä voi olla monta mieltä. Ainakaan se ei täyttänyt niitä ehtoja, joita Olsoni käytännölliselle puvulle asetti (ks. luku *Työhousut esiliinan tilalle*): Lämpimällä ilmalla tai kuumassa kasvihuoneessa liivihame olisi epäilemättä liikaa ja kylmällä ilmalla se ei lämmittäisi sääriä, koska hame oli vain juuri housujen pituinen. Samasta syystä se ei suojannut käyttäjän sääriä myöskään piikikkäiltä puutarhakasveilta tai ”nahkan palamiselta”. Vaatteen säädylisyydsfunktioista – tai ainakin sen epäkäytännöllisyydestä – kertoo myös se, että liivihameessa ei ollut taskuja, vaan taskut olivat liivihameen alla, housuissa. Puvun tekijöille huomautettiin erikseen, että hameeseen tuli tehdä halkiot housujen taskujen kohdalle, jotta housujen taskuja pääsisi käyttämään.⁵⁵⁰ Tehdastyössä esiliinan käyttöä puolsivat osaltaan juuri taskut.

Kun työpukuasiaa oli pohdittu kotitalousopettajien yhdistyksessä, oli puutarhapuvun sopivuudesta ja käytännöllisyydestä esitetty Syrjänteen mukaan useita mielpiteitä:

Useat puolustivat housumallia ja puseroa, koska se työssä on erittäin mukava. Monet taas kannattivat tavallista mekkomallia ja samasta kankaasta tehtyjä housuja. Tämän puvun käytännöllisyyttä ja mukavuutta puollettiin sillä, että mekon alla käytettäviä vaatteita on erittäin helppo lisätä tahi vähentää säästä riippuen. Vieläpä siksikin, että mekkoa sopii käyttää muissakin töissä, kuten siistiessä jne.⁵⁵¹

On kiinnostavaa, että jutussa päädyttiin suosimaan mekkomallia ja etsimään käytännöllisiä perusteluita nimenomaan housujen päällä pidettävän mekon tai liivihameen käytölle. Tämä paljastaa, että housut nähtiin kyllä käytännöllisenä, mutta joka tapauksessa säädylisyyksysymyksenä. Artikkelin toinen kiinnostava piirre on se, että se julkaistiin *Kotiliedessä*, ei *Emäntälehdessä*, vaikka Syrjänne kuului marttajärjestön johtoon. Kenties puutarhapukuasian katsottiin olevan vielä niin uusi ja kiistanalainen kysymys, että sitä ei ”varmoja totuuksia” esittävässä *Emäntälehdessä* voitu tässä vaiheessa käsitellä, mutta *Kotilieden* lukijoille voitiin kertoa uutuuksista, joiden käytöstä ei ollut vielä vankkaa kokemusta ja näkemystä.

Keskustelu naisten housujen säädyltömyyden ja miesmäisyyden ympärillä heijastaa niitä ristiriitoja, joita naiseuden ja univormujen tai muiden muodollisten työpukujen yhdistämiseen sisältyy. Univormut ja niiden ilmaisema auktoriteettiasema vastaavat länsimaisen maskuliinisuuden ideaaleja ominaisuuksia mutta ovat ristirii-

549 Kotiliesi 10/1928, 343

550 Kotiliesi 10/1928, 344

551 Kotiliesi 14/1929, 578–579

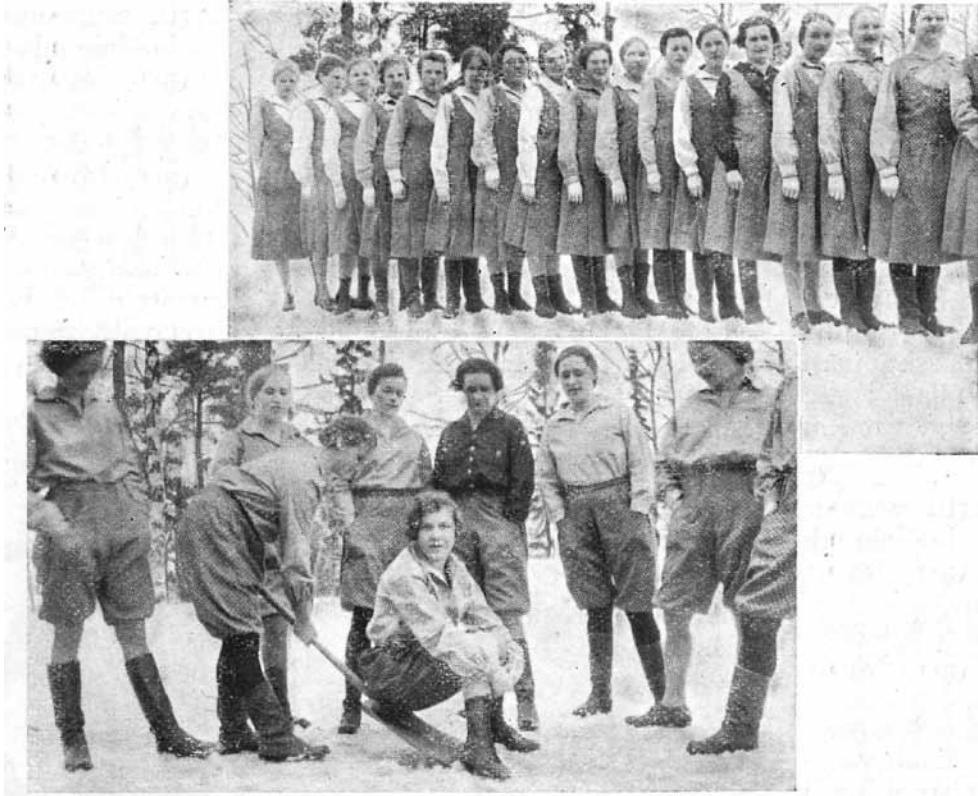
dassa normatiivisen feminiinisuuden kanssa. Craik huomauttaa esimerkiksi naisten univormuihin sisältyvien hameiden ilmaisevan näennäisesti univormujen totuttuja viestejä kuten säännönmukaisuutta, kuria, järjestystä ja käytännöllisyyttä, mutta tiettyjä feminiinisuuden attributteja, kuten säädyllistä ja sievää ulkoasua. Siihen ei kuitenkaan saa sisältyä seksuaalisuuteen ja seksikkyyteen liitettyjä ominaisuuksia. Naisten siis edellytetään performoivan aseksuaalista feminiinisyyttä. Naiset on toisaalta otettu työelämässä vakavasti vasta kun he ovat alkaneet käyttää univormuja tai työpukuja, mutta tämä on toisaalta paljastanut univormuihin liittyvän ambiguu- teetin, erityisesti silloin kun perinteinen miesten ammatti on avattu naisille. (Craik 2005, 12–13, 43, 89, 136.)

Housujen käyttö naisten työpukuna herätti juuri tämän ristiriidan: naiset tarvit- sivat työturvallisuuden ja työnteon sujuvuuden vuoksi käytännöllisiä työvaatteita, ja naisten ammatillisen identiteetin ja roolin vahvistamisen kannalta työvaatteiden tuli olla yhtenäisiä. Mainitut ominaisuudet kuitenkin toivat naisten ulkoasuun ja habi- tukseen tiettyjä maskuliinisina pidettyjä ominaisuuksia, jotka housuja käytettäessä vahvistuivat: nainen alkoi muistuttaa populaarikuvaston ambivalenttia hahmoa, su- kupuoletonta ja luultavasti homoseksuaalia miesnaista.

Käsitellessään pukeutumisen merkitystä siihen, miten ruumis koetaan ja miten sitä voidaan käyttää, Paul Sweetman on todennut, että yhteiset pukeutumistavat eivät vaikuta vain symbolisena yhteytenä siihen osallisten välillä, vaan myös tunnetasolla ja kokemuksena: identifikaatio tietyn ryhmän jäsenten kesken ei perustu vain yhtei- sesti käytettyjen vaatteiden ulkonäköön vaan yhteisiin kokemuksiin niiden käytöstä, erityisesti siitä, miten niiden käyttö vaikuttaa siihen, miten ruumiissa eletään, miten se koetaan ja miten sitä käytetään. (Sweetman 2001, 66–67.) Yhtäältä yhtenäisten työpukujen käyttö siis vahvisti naisten työntekijäidentiteettiä ja kannusti omaksu- maan ergonomiset ja tuottavuutta edistävät työasennot, mutta kun työpukuun kuu- luivat housut, naispuolisen työntekijän oli mahdollista samastua myös miehiin ja omaksua maskuliinisina pidettyjä ruumiintekniikoita. Näin näyttää käyneen Emän- täkoulun oppilaille. Puutarhapukua käsittelevään juttuun sisältyy kuvapari, joista en- simmäisessä oppilaat ovat siistissä rivissä esiliina puvun päällä. Toisessa he ovat rii- suneet esiliinat ja ikään kuin sen myötä omaksuneet miehisen habituksen: he sei- sovat jalat harallaan ja kädet taskuissa.⁵⁵² Kun kuvat on vielä taitettu niin, että ensin mainittu kuva on ylempänä ja viimeksi mainittu alempana, jutun visuaalinen ker- tomus viestittää, että työhousujen käytön myötä suuntana on naisten muuttuminen yhä miesmäisemmiksi. (Ks. kuva 22.)

Naisten kilpaurheilua vastustettaessa yksi keskeinen argumentti oli vetoaminen siihen, että kilpaileminen teki naisista epänaissellisia eli maskuliinisia. Tähän vedoten naisten osallistuminen yleisurheilukilpailuihin poistettiin. Suomessa tunnetuksi on

552 Kotiliesi 10/1928, 343.

Kuva 22: Emäntäkoulun opiskelijoita puutarhapuvussa (Kotiliesi 10/1928, 343)

tullut *Suomen Urheilulehdessä* julkaistut Martti Jukolan kirjoitukset, joissa hän määritteli naisten urheilu olevan kaukana siitä esteettisyydestä, joka kuului urheilun olemukseen. Jos nainen taas kehittyisi urheilussa niin pitkälle, ettei hänen juoksunsa vaikuttaisi enää rumalta, olisi hän kaukana naisen olemukseen kuuluvasta esteettisyydestä. Jukolan mielestä ”tosi naisen urheilu on urheilun irvikuva, todella urheilleva nainen on naisen irvikuva!”. (Hara-Fabrin 2003, 172, 177–178.) Ruotsissa ja Norjassa naisten kilpahiihto kiellettiin vastaavilla perusteilla. Suomessa naisten sulkemista kilpailuista sen sijaan ei perusteltu naisten ruumiista tai suoritukseen epäesteettisyyttä koskevilla lausunnoilla. Naisten kilpailut vain poistettiin hiihtokisoista ilman tämäntapaisia selityksiä. (Laine 2002, 131, 135; Laine 2004a, 128–129.)

Vaikka suomalaisnaiset määriteltiin ”luonnostaan” isokokoisemmiksi kuin ranskalaisnaiset ja vaikka tämä määriteltiin suomalaisnaisten positiiviseksi piirteeksi, housupukuisena isokokoinen suomalaisnainen saattoi helposti antaa itsestään maskuliinisen vaikutelman. Työhaalareita tai -housuja käyttävä, ruumiillista työtä tekevä

nainen oli vastaavalla tavalla feminiinisen naisihanteen vastainen. Samoin autokilpailuihin osallistuvat housuihin ja paksuihin nahkatakkeihin pukeutuneet naiset, joita lehdistössä kutsuttiin amatsooneiksi (Försti 2010, 307). Asia oli huolestuttanut lääkäreitä 1800-luvulla bloomer-puvussa ja jatkui naisten urheilun yleistyessä. Urheilevan, lihaksikkaan miehen ihanne oli ja on yhtä maskuliinisen miehen ihanteen kanssa, mutta vastakohta naisellisen naisen ihanteelle. Huolet heijastavat myös pelkoa heteronormatiivisuuden rikkomisesta. Koska urheilu on sinänsä maskuliinista, urheilevan naisen tulee osoittaa feminiinisyyttään jotenkin muuten. (Lenskyj 1986.)

Miesmäistä naista epäillään nykykulttuurissa lesboksi, koska jos nainen käyttäytyy miehiin liitettyjen rooliodotusten mukaisesti, häntä pidetään myös seksuaalisesti ”miehenä”, eli naisista kiinnostuneena. Taustalla on ajatus siitä, että homoseksuaali nainen on ulkoasultaan, käyttäytymiseltään ja pukeutumiseltaan miesmäinen. (Esim. Löfström 1999, 72–73.) Tällainen ajattelu on modernin kulttuurin piirre, joka perustuu ajatukseen sukupuolen täydellisestä erilaisuudesta. Ajattelu omaksuttiin länsieurooppalaiseen porvarillis-keskiluokkaiseen kulttuuriin 1800-luvulla, ja homon ja lesbon kategorioiden syntymisen juuri tuolloin voi nähdä olevan vastaus käynnissä oleviin yhteiskunnallisiin muutoksiin, muun muassa naisliikkeen nousuun. Suomalaisessa agraarikulttuurissa miesmäisten naisten tai naismaisten miesten ei sen sijaan epäilty tai oletettu olevan homoseksuaaleja. Kovasta työnteosta tunnetuilla, miesten töitä tehneillä miesmäisillä naisilla saattoi olla jopa kysyntää avioliittomarkkinoilla. (Löfström 1999). Määritellesään miesmäisyyden naisten housujen käytön epätoivottavaksi piirteeksi *Kotiliesi* heijasti modernin yhteiskunnan sukupuolikäsitystä ja välitti sitä myös lukijoilleen. Suorimmin asian ilmaistaan jälleen kerran *Eevassa*, jossa haasteltu mies kertoi, kuinka hän oli eräänä päivän puistossa kävellessään nähnyt lastenvaunua työntävän avioparin:

Takaapäin katsoen he pikemminkin näyttivät veljeksiltä. Molemmilla oli tummansiniset, pitkät ja leveät housut, vaalea lyhythihainen trikoopaita, tenniskengät. Toisella oli lyhyt tukka, toisen hulmusi olkapäillä. Kummankin iho punoitti kuin kupari. Puistoaukealle saavuttua menivät he istumaan penkille, panivat silmilleen tummat lasit ja sytyttivät sitten paperossit. Huomasin, että toisen vasemman käden nimettömässä oli kaksi, toisen yksi sileä sormus. Siis aviopari. Nähtävästi minä olen patavanhoillinen, mutta minusta tässä perheidyllissä oli jotain luonnotonta.⁵⁵³

Naistenlehdet käsittelivät aihetta kuitenkin maltillisemmin kuin *Suomen Kuvalehti*. *Suomen Kuvalehden* Ajanvietesivulla julkaistiin jossain lehdessä ilmestyneen rivi-ilmoituksen innoittamana pilakuva housuja käyttävästä naisesta. Rivi-ilmoituksessa eräs nainen ilmoitti, että ellei eräs mies tule 14 vuorokauden kuluessa lunastamaan vaatteitaan, ”niin menettelen niiden kanssa kuin omieni”. Pilapiirroksessa oli kuvattu miehen pukuun pukeutunut, tupakkaa polttava nainen, joka kiskoi miehen saappaita

553 Eeva 10/1939, 48.

jalkoihinsa. Takin taskusta pilkotti viinapullo.⁵⁵⁴ Pilapiirros viittasi suoraan siihen, että miehen vaatteiden mukana nainen omaksuisi miehisen käyttäytymisen. *Suomen Kuvalehdessä* myös järjestettiin naisten housujen käytön innoittamana lukijakilpailu, jossa oli tehtävänä kertoa, ovatko Ajanvietesivulla julkaistussa kuvassa olevat lapset poikia, tyttöjä vai tyttö ja poika. Heillä oli samanlaiset vaatteet eli polvihousut.⁵⁵⁵ Seuraavassa numerossa paljastettiin, että molemmat ovat tyttöjä.

Housupukuinen nainen yksityisen ja julkisen rajoilla

Naisten housujen käytöllä oli myös aikaan ja tilaan liittyvät rajoitteet. Tätä havainnollistaa *Kotiliedessä* julkaistu juttu ”’Uhraanko’ lomastani jalkamatkaan?”, jossa suositeltiin kesäloman viettäville loman aloittamista muutaman päivän kävelyretkellä eli jalkamatkalla.⁵⁵⁶ Lukijoille kerrottiin, ettei jalkamatka vaatinut mitään ihmeellisiä valmistuksia eikä ruumiinkuntoa, mutta koska tällaiselle lyhyellekin matkalla varustautuminen vaatii oman päänvaivansa, annettiin artikkelissa neuvoja varusteiden valintaan. Päänvaivaa varustautumisessa aiheutti ”[s]e seikka, ettei erottaudutakaan seuransa kanssa metsäelämään, vaan saa olla koko ajan valmis joutumaan ihmisten ilmoille, kohtamaan tuttaviaan, jopa vieraillemaankin heidän luonaan tai aterioimaan esim. näköalapaikkojen hotelleissa”. Asun mukavuudesta ei voinut tinkiä, koska kyse oli urheilun nimissä suoritetusta retkestä. Miten siis pukeutua?

Kaikkein parhaiten ja korrektoimmin ratkaisee tämän pulman tavallisen kävelypuvun avulla. En pukeutuisi tällaiselle matkalle housuihin, en edes niinkään hameen mallisiin kuin oheinen kuva esittää. Niiden kanssa puolisukat näyttävät rumilta, ne eivät ole yhtä ilmava ja viileät kuin hame, ja matkalla voi sattua monta tilaisuutta, johon hameella voisi mennä, mutta missään housuissa ei. Eikä myöskään hame tiellä ja polulla eikä vähäisessä maastossakaan ole yhtään vähemmän mukava, jos se vain on oikeanmallinen. Sen tulee olla niin lyhyt kuin muoti ja kantajansa tyyppi vain sallivat, ja siinä tulee olla laskoksilla saatua leveyttä kyllin; onpa vielä sanottava, että laskokset on mukavin sijoittaa molempien polvien päälle, jolloin hame kaikkein vähiten estää liikkeitä.⁵⁵⁷

Kuvassa, johon tekstissä viitataan, retkeilijänaisella on yllään hyvin leveälahkeiset hamehousut (ks. kuva 23). Puseroja neuvottiin valitsemaan matkalle kaksi. Toista käytettiin kävellessä, toista pysähtymispaikoissa.⁵⁵⁸ *Suomen Kuvalehdessä* muistutettiin vastaavaan tapaan, että ”[h]ousupuku on ennen kaikkea työpuku, ratsastus-, hiihto- ja retkeilypuku. Se ei ole matkapuku eikä kaupunkipuku. Housupuku on tavallaan

554 Suomen Kuvalehti 8/1932, 383.

555 Suomen Kuvalehti 32/1930, 1399.

556 Kotiliesi 10/1936, 410–411, 429.

557 Kotiliesi 10/1936, 410–411.

558 Kotiliesi 10/1936, 411.

Kirjoituksessa ehdotettu
retkeilyasu.

Jos sittenkin haluaa valita
housu-asun, on leveä, ha-
metta muistuttava sekä
kaunein että käytännöllisin.

Kuva 23: Vasemmalla Kotiliedessä suositeltu naisten retkeilypuku ja oikealla epäsovivaksi retkeilypuvuksi määritelty housuasun (Kotiliesi 10/1936, 409–410)

kuin frakki, se yllä ei sovi mennä minne vain eikä milloin vain.”⁵⁵⁹ Lehti paheksui naisten housujen käyttöä muissa kuin yllä mainituissa tarkoituksissa, sillä

onhan vallattomuutta ja mautonta esiintyä kaupungin kaduilla ja muilla julkisilla paikoilla pyjamassa tai rantapuvussa tai matkustaa junassa, niin kuin viime kesänä näimme neitosten tekevän, pukeutuneena selättömään ja hihattomaan housupukuun, jonka lahkeet eivät ulotu liikkeelle polviakaan. Ja ovathan naiset saattaneet itsensä naurunalaisiksi käyttäessään vain muodin vaatimuksesta housupukua, ottamatta lainkaan huomioon, soveltuuko se heidän ruumiinmuotoihinsa.⁵⁶⁰

559 Suomen Kuvalehti 21/1938, 819.

560 Suomen Kuvalehti 21/1938, 819.

Artikkelin kuvituksena oli kuvapareja, joissa esiteltiin hyväksyttäviä ja sopimattomia tapoja ja paikkoja käyttää housuja. Sopivaa oli käyttää housuja työ-, urheilu- tai ratsastuspukuna mutta ”kaupungin kadulla ei housupukuinen nainen näytä viehättävältä eikä elegantilta”.⁵⁶¹ Puutarhapukujenkin kohdalla muistutettiin, että kyse oli vain työssä käytettävästä asusta. Kun nimimerkki Heta kysyi *Kotilieden* Kysymyksiä ja vastauksia -palstalla, ”Sopiiko neuvojan puutarhakurssimatkoilla matkustaa junassa housupukuisena ja saapasjalkaisena?”, ”Tapaintuomari” vastasi, että ”Neuvojan on parasta matkustaa tavallisessa puvussa ja säästää työpukunsa töitä varten. Yleensä ei pidä puvulla eikä muullakaan pyrkiä herättämään huomiota matkustaessaan, ja housupuku naisen yllä herättää ehdottomasti huomiota – ainakin toistaiseksi.”⁵⁶²

Porvarillis-keskiluokkaisen kulttuurin synnyn myötä naisten ja miesten tilat erotettiin toisistaan fyysisesti ja symbolisesti: julkinen tila oli miesten tila ja yksityisen naisten tilan vastakohta. Erottelu vastasi yhteiskunnallista kehitystä, jossa mieheys ja naiseus erotettiin yhä selvemmin toisistaan erillisiksi kategorioiksi ja toistensa vastakohtiksi. Naisen liikkuminen julkisessa tilassa – miesten tilassa – herätti huomiota ja epäilyksiä. (Ks. esim. Löfström 1999, 173–174.) Modernin flanöörin, kuljeskelijan hahmo ei siis sopinut yhteen naisihanteen kanssa, koska julkinen tila edellytti naiselta erityisen säädyllisen käytöstä. Housupukuisena nainen uhmasi tätä jaottelua korostuneesti. Urheilu- ja vapaa-ajanviettoon tarkoitettujen housujen käyttöönotto ei siis murtanut naistenlehtien maailmassa yksityisen ja julkisen välistä rajaa. Modernin, rationaalisuutta ja funktionaalisuutta painottavan ajattelutavan mukainen toimintojen lokerointi tiettyihin paikkoihin ja aikoihin ylläpiti ja entisestään vahvisti julkisen ja yksityisen tilan välistä sukupuolitettua eroa.

Negatiivinen, paheksuva tai arvosteleva palaute naisten housujen käytöstä esitettiin usein miesten näkökulmaksi. Edellä mainitussa Hetan pakinassa miehet esitettiin hieman naurettavassa valossa, vanhanaikaisuutensa ja sovinnaisuutensa vuoksi ajatuskyvyltään rajoittuneiksi olioiksi, jotka haluavat nähdä naisen perinteisen naisellisen näköisinä eivätkä ymmärrä, että aika on muuttunut. Naisten oli heidän näkökulmansa kuitenkin syytä ottaa huomioon. Eräs mies kertoi aluksi suhtautuneensa huvittuneesti kuullessaan naisten hiihtohousumuodista, mutta muuttaneen sittemmin mieltään, mutta ”[j]ulkisissa tilaisuuksissa housut on kuitenkin nähdäkseeni naisten urheiluvaate eikä enempää”. Hän paheksui erityisesti naisia, jotka tulivat päivällispöytään housupukuisena, kuten täysihoitoloissa tapahtuu. Toinen haastateltava, kymmenkunta vuotta Suomessa asustanut ulkomaalainen mies totesi, että on ”puhtaasti makuasia, milloin ja missä nainen saa käyttää pukiminaan housuja. Ketään ei loukkaa, jos työläisnainen työpaikalleen mennessään tai sieltä palatessaan esiintyy overallissa, mutta yhdenkään järkevän konttorineitosen päähän ei pälkäh-

561 Suomen Kuvalehti 21/1938, 819.

562 Kotiliesi 13/1931, 612.

täisi lähteä sellaisessa asussa toimistoonsa.” Hän oli kuitenkin sitä mieltä, että urheillessa on luonnollista, että ”nainen jo kotoa lähtiessään pukeutuu tilanteen vaatimaan asuun.” Ja ”milloin he eivät halua olla tovereita vaan naisia, milloin he haluavat kuulua ’heikompaan sukupuoleen’ – esim. tanssiaisissa, kutsuissa, seuraelämässä – silloin he ovat valloittavimpia naisellisesti pukeutuneina.”⁵⁶³

Miesten mielipiteiden kautta lehti sai tuotua jyrkempään sävyyn esille näkemyksiä, jotka olivat linjassa lehtien muun pukeutumisneuvonnan kanssa. Kysymällä asiaa miehiltä lehti antoi auktoriteettiaseman asian ratkaisemisessa miehille. *Eevassa* haastateltu ulkomaalainen mies oli eri mieltä kuin suomalaiset miehet; hänen mielestään ”suomalaisen naisen terve ruumiinrakenne, sopusuhtainen vartalo ja runsaan liikunnan tuoma joustavuus ovat seikkoja, jotka erinomaisen hyvin puolustavat naisten oikeutta käyttää kaduillakin kulkiessaan housuja.”⁵⁶⁴ Hänen jälkeensä haastateltu suomalainen mies oli toista mieltä:

Suomalaisen miehen mielipide oli yksinkertaisesti tämä:

Nainen housuissa on mielestäni aina ollut koomillinen näky. En puhu nuorista tytöistä, sillä heidän kehittymätön ja poikamainen vartalonsa sopeutuvat hyvin miesmäisiinkin pukuihin. Mutta nk. kypsät naiset...! Olen poikasena joutunut näkemään uskalikkoja, jotka hyviä tapoja ja yleistä mielipidettä uhmaten pukeutuivat sellaisiin hullunkurisiin vaatekappaleisiin kuin olivat vuosisadan alun naisten uimahousut ja pyöräilypuvut. Niille nauravat nyt kaikki, ja maikkeimmin, ne joiden muodikkaille urheiluhousuille parhaimmatkin ystävät takana päin hymyilevät.⁵⁶⁵

Koska suomalaiset naiset olivat enemmän suomalaisten kuin ulkomaalaisten miesten katseiden kohteena, kannatti suomalaisen miehen mielipide ottaa tärkeimpänä huomioon.

Urheiluhousujen käyttöä koskevassa keskustelussa esitettiin samoja näkemyksiä ja huolenaiheita kuin naisten pyöräilystä. Yhdysvalloissa ja Britanniassa naisten pyöräilyn edistyminen kulki käsi kädessä pukureformiajatuksen leviämisen kanssa. Naisten urheilun edistyminen edisti pukureformia ja pukureformi naisten urheilun yleistymistä; pyöräily vapautti naiset korsetista ja leveistä helmoista ja pyöräilyä varten suunnitellut vaatteet kuten polvihousut, housuhameet, lyhyemmät hameet ja reformipuvut mahdollistivat naisille uudenlaisen fyysisen itsenäisyyden. Urheilun, joka symbolisoi vapautta ja spontaanisuutta, ja mahdollisesti myös seksuaalisuutta, ei katsottu kuitenkaan sopivan nuorille naisille vaan pilaavan heidän viatomuutensa. (Hargreaves 1994, 92–93). Suomessa tyttöjen pyöräilyn yleistyminen 1920- ja 1930-luvuilla herätti vanhemmissa pelkoja seksuaalisten vapauksien ottamisesta sekä muiden rajojen rikkomisesta: uusien tuttavuuksien solmimisesta ja

563 Eeva 10/1939, 12–13.

564 Eeva 10/1939, 13.

565 Eeva 10/1939, 48.

esimerkiksi seura- ja yhdistystoimintaan osallistumisesta. Tyttöjen moraalia varoitettiin opettamalla heille ”oikeaa pyöräilyä”. (Tuomaala 2003, 362–367; Tuomaala 2009, 64–66.)

Esimerkit kertovat, kuinka flanöörin hahmo on lähtökohtaisesti miehinen hahmo ja kuinka moderniteetin määritelmät perustuvat miesten kokemuksiin julkisessa tilassa, kuten feministinen tutkimus on osoittanut. Naiset eivät ole voineet vapaudesta hukkaa väkijoukkoon, sillä heihin on aina kohdistunut kontrolloiva, erotisoiva ja objektivoiva katse eikä heillä ole ollut oikeutta katsoa, tarkkailla tai tuijottaa. Naisille julkiset tilat ovat merkinneet hyveellisen maineen menettämisen ja itsensä likaamisen vaaraa, sillä liikkuminen julkisuudessa liittyy läheisesti kunnian menettämisen vaaraan. Moderni flapper uhkasi tätä rajaa, sillä hän oli flanöörin naispuolinen vastine. (Hapuli et al. 1992, 101–102, 107.)

Kuten Liv Emma Thorsen (1997) on todennut oman aineistonsa pohjalta, 1930-luvulla urheilullisuudesta tuli miehille yleinen tyyli, josta otettiin vaikutteita pukeutumiseen myös urheilukenttien ulkopuolella, mutta naisilla näin ei käynyt. Omassa aineistossani tätä selitetään sillä, että koska kävelyn tapainen vapaa-ajanviettotapa ei selkeästi rajoittunut vain metsän siimekseen, vaan reitti saattoi viedä näköalapaikan kautta, oli syytä pysyä hameessa tai käyttää housujen päällä hametta. Kaupunkitila oli julkinen tila, jossa tuli muistaa olevansa muiden katseiden kohteena. Julkistaa tilaa olivat myös muut tilat, joissa housupukuinen nainen oli miesten katseiden kohteena. Esimerkiksi *Eevassa* haastateltu mestariampuja Rhea Wasastjerna kertoi haastattelijalle, että miehillä ei ole mitään hänen ampumaharrastustaan vastaan, mutta housupuvun käyttöä he eivät hänelle suvaitse. Niinpä hän oli päättänyt käyttää tämän jälkeen ampumaradalla hametta.⁵⁶⁶

Muodin ja pukeutumisen käytännöllisten vaatimusten vuoksi naisten tulisi siis käyttää housuja, mutta julkista huomiota ja paheksuntaa välttääkseen ja miesten määrittelemät sopivaisuuden rajat täyttääkseen naisten oli paras pukea housujensa päälle hame. Valinnan tärkeys käy ilmi esimerkiksi *Oma Koti* -lehdessä julkaistusta Yhdistyneitten Villatehtaitten mainoksesta, jossa vakuutettiin, että nainen pärjää kolmella urheilupuvulla: tennispuvulla, golfhousuilla ja hameella, jonka voi vetää golfhousujen päälle.⁵⁶⁷ Käytännössä mainoslauseen voi lukea myös niin, että kaksi pukua eli tennispuku (hamepuku) ja golf-housut eivät riitä. Tennispuku oli spesifi pelipuku ja golf-housuja ei voinut julkisesti käyttää joka paikassa, joten tarvittiin vielä hame sen peitoksi.

Housuista pitävien – ja pahennuksen herättämistä pelkäävien – naisten onneksi hameelliset kesäpuvut alkoivat 1930-luvulla muistuttaa rantapyjamia, sillä molempiin kuuluivat kaulukset, liivin mallinen yläosa ja alaspäin levenevät helmat. Toi-

566 Eeva 9/1935, 14–15, 33–34.

567 Oma Koti 13/1934, 377.

saalta housuhameen malliset rantapuvut pyrkivät jo sinänsä olemaan hameen näköisiä.⁵⁶⁸ Lisäksi uudet rantapuvut olivat 3–4-osaisia yhdistelmiä. Kyse oli kaupunkipuvusta, jonka saattoi riisua kappale kappaleelta paljastaen alta ”täysasiällisen” rantapuvun.⁵⁶⁹ Näin ollen naisen puvusta ei ollut helposti sanottavissa, oliko kyseessä housupuku vai ei. Ilmiön voi toisaalta nähdä olevan naisten housujen käytön paheksumisesta johtuvien käsitysten vaikutuksesta syntyneenä muotina, jossa housut alkoivat materiaaliselta olomuodoltaan muistuttaa hametta.

Naisten työhousut, liian pitkälle menevä ehdotus liian varhain?

Naisten työhousujen käyttö näytti olevan vaikeammin sulatettava tapaus, sillä 1920–1930-lukujen vaihteeseen osuneen varsin tiheän käsittelyn jälkeen aiheeseen ei enää palattu, ja lehtien pukeutumishojeiden perusteella naisia ei haluttu enää kannustaa niiden käyttöön. Lukijoiden parissa puutarhapuku näytti saaneen hyvän vastaanoton. Kesällä 1931 *Kotilieden* Osto-osasto nimittäin tiedotti, että naisten suojuspuvut

[- -] pääsivät viime kesänä suureen suosioon ja nyt alkavana kesänä näyttää niiden kysyntä entisestäänkin vain suurentuvan. Eikä ihmeäkään, onhan suojuspuku oikeastaan kaiken ilman puku maalla oleskeleville, ja lapset niitä voivat käyttää yhtä hyvin maalla kuin kaupungissakin.⁵⁷⁰

Ilmoituksessa oli kaksi kuvaa, toinen hihallisesta, kauluksellisesta haalarimallisesta suojuspuvusta, toinen hihattomasta ”avosuojuksesta”. (Ks. kuva 13.) Heinäkuussa Osto-osasto muistutti pukujen tilaamisesta pienessä ilmoituksessa, jossa on kuva naisesta hihallisessa, kauluksellisessa haalarissa:

Suojus- ja rantapuvut valloittivat täydellisesti naisten suosion

Kesäkuussa I:ssä numerossa esittelimme suojus- ja rantapukuja ja ennustimme, että ne tänä kesänä tulevat yleisesti käytäntöön Suomessakin. Ennustuksemme näyttää toteutuneen hyvin. Tilauksia on jatkuvasti tullut joka puolelta maata – parhaina päivinä monia kymmeniä kappaleita. Paitsi tavallisia suojuspukuja on myös hauskoja purjehdus ja ulkoilupukuja tilattu maaseudullekin enemmän kuin osasimme odottaa. – Pukuja on yhä vielä saatavissa.⁵⁷¹

Kuten mainoksista kävi ilmi, haalaripuku sopi niin puutarhapuvuksi kuin vapaa-ajan puvuksi esimerkiksi vene- ja pyöräilyretkillä. Jatkossa pukua tarjottiin usein molempiin käyttötarkoituksiin tai mainoksissa ilmoitettiin kahdesta eri puvusta. Mainok-

568 Ks. esim. *Kotiliesi* 7/1933, 248; *Kotiliesi* 11/1933, 417; *Kotiliesi* 13/1936, 541; *Hopeapeili* 5/1939, 26.

569 *Hopeapeili* 6/1939, 15.

570 *Kotiliesi* 11/1931, 512

571 *Kotiliesi* 13/1931, 581

sisä ja osto-osaston ilmoituksissa tarjottiin vain pitkälahkeisia haalarimalleja ilman niiden päälle puettavaa esiliinaa tai mekkoa.

Viimeisen kerran *Kotilieden* Aitta tarjosi työpukuja kesällä 1932.⁵⁷² Tämän jälkeen housupuvut katosivat *Kotiliedestä*. Journalistisessa aineistossa työhousujen käyttöä ei enää käsitelty ja naisten puutarhatöitä käsittelevien artikkeleiden – joita lehdessä ilmestyi useamman kerran vuodessa – kuvituksina olevissa kuvissa naisilla oli paria poikkeusta lukuun ottamatta puutarhapukuna hame tai mekko. Yksi poikkeus oli kesällä 1935 julkaistu artikkeli, jonka tarkoituksena kiinnittää lukijoiden huomiota tarkoituksenmukaisiin työvälineisiin sekä ergonomisiin työasentoihin. Oikeaoppisia työasentoja esittelevällä naisella oli polvihousupuku yllään, jolloin housupuvun käyttö yhdistyi kotitaloustyön rationalisointitavoitteisiin.⁵⁷³ Tämän jälkeen housut nähtiin naisten puutarha-asuna vuonna 1939.⁵⁷⁴ Samaan aikaan pukeutumissivuilla esiteltävistä puutarha-asuista yksikään ei ollut housuasua.⁵⁷⁵ Orimattilan emäntäkoulussa housupuvut näyttävät olleen käytössä ainakin 1930-luvun lopulle asti (Hosiaisluoma-Karppinen 1993, 70).

Syy siihen, miksi housupuvun käyttöä työasuna ei enää edistetty, selviää *Emäntälehdessä*. Lehdessä kerrottiin vuoden 1932 alussa, että ”naiselliset ja vaatimattomat karjatyttömme” eivät ”olleet ollenkaan halukkaita esiintymään pelkissä housuissa”; ”niinollen ei tällä puvulla ollut tulevaisuutta”, vaikka se ”näyttikin reippaalta ja käytännölliseltä”. *Emäntälehti* esittelikin Maatalouskoulujen opettajayhdistyksen hyväksymän uuden navettapuvun mallin, joka oli vanhan mallin mukainen mekkopuku (ks. kuva 24).⁵⁷⁶ Tekstin muotoilu paljastaa, että housujen käyttö oli asia, joka ei koskenut ”meitä” eli *Emäntälehden* lukijoita vaan ainoastaan ”niitä” eli maatalouskoulujen oppilaita, jotka naisellisuuden halun vuoksi eivät housuja halunneet käyttää. On myös huomattava, että *Kotiliedessäkin* pukuasiaa käsiteltiin pääasiassa kotitalouskoulujen oppilaiden asiana.

Mikseivät *Emäntälehti* ja *Kotiliesi* sitten voimallisemmin ryhtyneet edistämään housupukujen käyttöönottoa puutarhapukuna? Miksi *Emäntälehdessä* tyydyttiin siihen, että maatalouskoulujen oppilaat eivät innostuneet housujen käytöstä navettapukuna, eikä ryhdytty puhumaan emännille suoraan housujen käytännöllisyydestä karjanhoidossa? Kuten Anne Ollila (1993, 62) on todennut, marttajärjestön keski-ikäinen perhekäsitys oli varsin kaukana suomalaisen maaseudun todellisuudesta. Maalaisemäntien toimiala oli perheenemäntien työkenttää laajempi, mutta *Emäntälehdessä* vaiettiin maalaisnaisten työn moninaisuudesta ja ohjattiin heitä perheen-

572 *Kotiliesi* 9/1932, 377

573 *Kotiliesi* 13/1935, 551

574 *Kotiliesi* 12/1939, 477; 20/1939, 752

575 *Kotiliesi* 14–15/1939, 552–553

576 *Emäntälehti* 2/1932, 55

Vieläkin navettapuvuista.

Tarkastuskarjakon takki.

Viime vuoden kesäkuun numerossa pakinoimme työpuvuista esitellen m. m. jo kauan käytännössä olleen lypsypuvun sekä uuden housupuvun, joka oli sommiteltu Marttojen ja Kotimaisen Työn Liiton järjestämää pukujen esittelytilaisuutta varten. Vaikka jälkimmäinen näyttikin reippaalta ja käytännölliseltä, eivät naiselliset ja vaatimattomat karjattytömme olleet ollenkaan halukkaita esiintymään pelkissä housuissa ja niinollen ei tällä puvulla ollut tulevaisuutta.

Karjaväki on jo kauan aikaa neuvotellut yleisestä käytäntöön otettavasta navettapukumallista, ja nyt on Maatalouskoulujen opettajayhdistys vihdoinkin pitkän harkinnan perästä ratkaissut kysymyksen hyväksymällä navettapuvuiksi kuviamme esittämät mallit.

Karjakolla pitää olla arkipuku ja juhlapuku esim. näyttelyjä varten. Arkipuvun muodostaa sinisestä sairaanhoitajatar-kankaasta tehty kolttu, jonka vyötärö kurotaan ryppynauhalla. Juhlapukuun taas kuuluu sininen sairaanhoitajatar-kankaasta valmistettu hame ja valkoinen pusero. Sekä arkiettä juhlapukuun kuuluu valkoinen, sileä esiliina ja valkoinen, mieluummin kotikutoinen huivi. Housut pitää ehdottomasti olla hameenväriset, lahkeet kuminauhalla kurotut ja sukat vahvat ja tarkoituksenmukaiset. Kengiksi sopivat rasvanahkasaappaat, lapikkaat tai puukengät.

Mekko, jota käytetään lypsypuvun suojana siivous- y. m. töissä, tehdään tummansinisestä sairaanhoitajatar-kankaasta ja vähän hämettä pidemmäksi.

Karjakon juhlapuku.

Karjakon mekko.

Karjakon lypsypuku.

Kuva 24: Emäntälehdessä parannetut ehdotukset karjakon työpuvuksi (Emäntälehti 2/1932, 55)

emäntien työn suuntaan. (Ollila 1993, 63–64.) Samalla keskiluokkaista perhekäsitystä pyrittiin levittämään maaseudulle, kuten Ollila kirjoittaa:

Voidaan ajatella, että maataloustöiden neuvominen ei kuulunut Martta-Yhdistyksen ohjelmaan vaan ainoastaan kodinhoitoon liittyvät työt. Mutta jos tätä periaatetta olisi noudatettu johdonmukaisesti, ei olisi voitu neuvoa myöskään karjanhoitoa, puutarhanhoitoa, kanankasvatusta eikä mehiläistenhoitoa, koska kotitalouteen laskettiin kuuluviksi vain sisätyöt kuten terveydenhoito, lastenhoito, ruuanlaitto ja käsityöt. Naisille sopivia töitä ei rajattukaan maaseudulla talon seinien sisälle, vaan näkymätön raja kulki pihapiirin mukaan. Ne työt, jotka voitiin tehdä pihapiirissä, katsottiin naisille kuuluviksi. Maataloustyöt jäivät sallitun rajan ulkopuolelle joten niistä vaiettiin. Keskiluokan luoma sukupuoleen perustuva jako sisälsi useita toisiinsa kietoutuvia erottelutapoja. Sukupuolten välinen työnjako tiukkeni, mutta samalla pyrittiin erottamaan miesten ja naisten liikkumis- ja toiminta-alueet toisistaan. (Ollila 1993, 64)

Kotitaloustieteen jakautuminen 1920- ja 1930-lukujen kuluessa yhä hienojakoisempiin osa-alueisiin johti Marttaliitossa ristiriitaiseen tilanteeseen. Yli puolet sen jäsenistä oli maalaisemäntiä, mutta jäsenille tarjottu neuvonta ei liittynyt mitenkään karjatalouteen eikä maatalouteen. Kotitalous pyrittiin päinvastoin erottamaan entistä tiukemmin erottamaan maataloudesta. 1930-luvun lopussa ehdotettiin jopa, että karjanhoito siirtyisi miesten vastuulle. Emännät voisivat näin keskittyä paremmin kotitalouden kehittämiseen. (Ollila 1993, 116–118)

Vaatimukset osoittavat, miten eri tavalla naisen työ ymmärrettiin perinteisessä maatalousyhteiskunnassa ja modernisoituvassa teollisuusyhteiskunnassa. Maatalousyhteiskunnassa naisten työpanos oli talolle tärkeä, sillä avioliitto, perhe ja työ muodostivat taloudellisen toimintayksikön. Isännän ja emännän oli hallittava omat työnsä, ja niiden lisäksi oli paljon yhdessä tehtäviä töitä. Pienviljelijätalolla emännän työ oli taloudelle välttämätöntä. Jos mies kävi työssä tilan ulkopuolella, nainen teki sekä isännän että emännän työt. Karjanhoitoa ja maanviljelystä pidettiin talon tärkeimpinä töitä, joista emäntä ei voinut kieltäytyä. Hänellä ei yleensä ollut mahdollisuutta omistautua kotitaloudelle marttajärjestön suosittelulla tavalla, eikä hän todennäköisesti halunnutkaan, koska työllään hän ansaitsi arvostetun aseman talon ylläpitäjänä. Maalaisemännän ammattitaidon todistuksena ja ylpeyden lähteenä olivat hyvä taloudenpito ja mahdollisimman monien talon töiden hallitseminen. (Ollila 1993, 118–119, 121.) Ehdotus puutarhapukujen omaksumisesta olisi käytännössä ollut emännille vaikeaa, jos sitä oli tarkoitus käyttää puutarha- ja ulkotöitä tehtäessä, sillä emännän työt vaihtelivat päivän mittaan. Jo päivittäisin veden- ja puunkannon vuoksi emännät tekivät koko ajan ulko- ja sisätöitä lomittain.

Puutarhapukujen käyttöönoton suosittelu ei sopinut myöskään siihen ”perinteiseen”, nostalgisoituun maalaiselämään, jota *Kotiliedessä* ja *Emäntälehdessä* myös pukeutumisneuvojen osalta muuten hellittiin. Pukeutumissivuilla rakentuvissa mielikuvissa ja suorasanaisissa ohjeissahan emännät käyttivät kansallispukua, kuten luovassa *Naistenlehdet ja niiden pukeutumisneuvot* kävi ilmi. On oireellista, että hou-

supuvun vaihtoehdoksi esitettiin *Naisten Äänessä* 1912 nimenomaan kansanpukua. *Emäntälehdessä* U. T. Sireliuksen toimittama kirja Suomen kansallispuvuista uutisoitiin heti tuoreeltaan 1921 ja toivottiin, että ”Suomen naiset pitävät kunnia-asianaan hankkia tämän merkkiteoksen itselleen”.⁵⁷⁷ Vuosina 1927 ja 1928 *Emäntälehdessä* julkaistiin kirjasta useamman kerran otteita.⁵⁷⁸ Kirjoitussarjan ensimmäisessä osassa itse kirjan tekijä Sirelius esitti *Emäntälehden* lukijoille toiveen, että naiset alkaisivat käyttää kansallispukuja, ainakin juhlissa. Tytöille kansallispuvut sopisivat Sireliuksen mielestä hyvin koulupuvuksi.⁵⁷⁹ Kansallispukuasiaa pidettiin esillä jatkosakin, kun kansatieteilijä Tyyni Vahter ja kirjailija Elsa Heporauta kirjoittivat aiheesta *Emäntälehteen*.⁵⁸⁰ *Emäntälehdessä* myös mainostettiin kansallispukuja ja kansallispukukankaita.⁵⁸¹

Kansallispuvun käyttö esitettiin *Emäntälehdessä* parhaana ratkaisuna kaikkiin pukeutumisen ristiriitoihin, sillä se oli ”puku, jossa kaikki naiset ovat kauniita, joka on aina muodissa ja sopii kaikille ikäkausille ja kansankerroksille ja kaikkina vuodenaikoina sekä kaikkiin muihin tilaisuuksiin paitsi surupuvuksi”. Vaikka puku on hankittaessa kalliimpi kuin tavallinen puku, tulee se ajan myötä halvemmaksi, *Emäntälehden* Maili Laitinen huomautti, sillä se kestää tavattoman kauan eikä sitä tarvitse muodin oikkuja seuraten alituisen muovailta – ja ”[o]lisihan se kaikkien muiden etujensa lisäksi vielä kotimainen ja voitaisiin valmistaa kotona kotoisista aineista”.⁵⁸²

Kotiliedessä suositeltiin samoin 1920-luvulla useaan otteeseen naisille kansallispuvun käyttöä aitona suomalaiskansallisena muotina, joka ratkaisee kaikki pukeutumisongelmat:

[- -] ikä [ei] pane mitään rajoituksia kansallispuvun käytölle, eivät liioin ihmisen ulkonaiset mittasuhteet, sillä yhtä hyvin se sopii hennolle ja solakalle tyttöselle kuin pyylevälle emäntäihmiselle. Värit eivät myöskään tee haittaa, yhtä hyvin vaalea kuin tummaverinenkin löytää itselleen sopivan kansallispukujemme monivivahteisten kankaitten joukosta.⁵⁸³

Kotilieden kansallispukuohjeissa tarkennettiin, että kansallisen pukuperinteen ylläpitämistä edellytettiin vain maalaisnaisilta, sillä ”kaupunkien kivimuurit ja asfalttikadut kansainvälisine muotipukuineen eivät sovi niiden [kansallispukujen] jokapäiväiseksi ympäristöksi. Vain suurina juhlina ovat kansallispuvut paikallaan.”⁵⁸⁴ Maalla

577 *Emäntälehti* 5–6/1921, 99.

578 *Emäntälehti* 1/1927, 10–11; 3/1927, 68–70; 4/1927, 108–110; 6/1927, 171–173; 9/1927, 230–232; 11/1927, 289–291, 2/1928, 38–41 ja 5/1928, 150–151.

579 *Emäntälehti* 1/1927, 11.

580 *Emäntälehti* 4/1930, 116–117; *Emäntälehti* 1/1936, 9–10; 2/1936, 36–38.

581 esim. *Emäntälehti* 6/1927, 173.

582 *Emäntälehti* 11/1930, 308; 7–8/1931, 347.

583 *Kotiliesi* 7/1926, 198; ks. myös *Kotiliesi* 8/1923, 229–231; *Kotiliesi* 11/1927, 367–369; *Kotiliesi* 9/1930, 394.

584 *Kotiliesi* 7/1926, 198.

kansallispuvut sen sijaan olivat ihanteellinen vaihtoehto niin kesällä kuin talvella; niiden esitettiin ratkaisevan myös housujen käyttöön liittyvät ongelmat:

[- -] solakoita [kaupunkilais- ja pariisilais-] neitoja varten sommitelluissa, muotilehdistä otetuissa puvuissa näyttää rehevä maalaistyttö usein liian ruumiikkaalta. Mutta kansallispukuun soveltuvat hänen pyöreät muotonsa ihastuttavasti. Koko hänen alkuperäiselle luonnolliselle olemukselleen on puvun voimakkaampi, esiäittemme satoja vuosia sitten sommittelema väriloisto mainiona kehyksenä.⁵⁸⁵

Yhdenlainen kansallispuvun toisinto on myös marttapuku, jonka Marttaliitto esitelti 1930-luvun puolivälissä (ks. esim. Ollila 1993, 169). Kansanpukujen keruu ja tutkimus ja pukujen käytön elvyttäminen kansallispuukujen ja marttapuvun muodossa ovat yhtäältä osoitus kansallisen heräämisen, kansatieteen ja museotyön saavutuksista, mutta kansannaisille esitetty velvoite jatkaa kansanpukujen käyttöä arkivaatteena kertoo vahvasta halusta säilyttää maaseutu kansankulttuurin elävänä museona, jota modernisaatio ei pääse pilaamaan.

Kansanpukujen keruun yhtenä impulssina oli huoli modernisaation leviämisestä maaseudulle, käytännössä 1800-luvun lopun pitäjäkertomuksissa esitetyt huomiot siitä, että kansa oli hylkäämässä kansanpuvut muodin vuoksi (Lönnqvist 1978, 122). Kerääjien ja kansanpukuaktiivien jalona tavoitteena oli elvyttää pukujen käyttö yleisesti, ja juhlapuvun aseman ne sivistyneistön ja porvariston keskuudessa saavuttivatkin (ks. Lönnqvist 1978, 124–132). Kuten tässä ja edellisessä luvussa käsitellyt ylä- ja keskiluokan naisten esittämät näkemykset maalaisnaisten pukeutumisesta kertovat, käytännössä kansanpukujen käytön velvoite esitettiin luokkaan ja sukupuoleen perustuen maalaisnaisille. Maalaisnaisten vastuulle asetettiin tässäkin asiassa perinteiden säilyminen ja kansallisen identiteetin representoiminen (vrt. Heikkinen 2007, 33). Housujen käytön edustama moderni pukeutumisajattelu ei tähän kuvaan sopinut, ei työ- eikä urheiluhousujen kohdalla.

*Emäntälehd*en vapaa-aikaa ja pukeutumista koskevien juttujen vähäisyyden perusteella voi päätellä, että modernin ihmisen ihannetta ja elämäntapaa ei oltu tarkoitettu maalaisnaisille, sillä heitä ei ohjattu vapaa-ajan housujen, ei edes hiihtohousujen käyttöön. Naisten urheiluharrastuksia ryhdyttiin käsittelemään *Emäntälehd*dessä vuonna 1924 kun lehti julkaisi Anni Collanin kaksiosaisen kirjoituksen ”Mitä emännätkin tarvitsevat”, jonka aiheeksi osoittautui liikunnan harrastamisen tarve.⁵⁸⁶ Tämän jälkeen *Emäntälehd*dessä käsiteltiin 1920- ja 1930-lukujen aikana muutaman kerran hiihtoa, voimistelua ja uintia SNLL:n linjoja edustavissa kirjoituksissa, joiden tarkoituksena oli tehdä Marttaliiton jäsenet tietoisiksi urheiluharrastusten merkityk-

585 Kotiliesi 9/1930, 394.

586 *Emäntälehti* 3/1924, 60; *Emäntälehti* 4/1924, 83–84.

sestä niin henkisen kuin fyysisen kunnon edistämisessä.⁵⁸⁷ Parhaiten tarkoitukseen soveltuivat hiihto ja voimistelu, joita emännätkin saattoivat harrastaa työaskareiden välissä. Kirjoitusten tarkoituksena oli herättää lukijat huomaamaan, että urheilu ei ole vain nuorten (naisten) asia. Esimerkiksi ”Hiihtämään” -juttu alkoi kysymyksellä, onko kirjoitus kenties sattunut väärään lehteen – ”Aikuinen, elämän totisissa touhuissa puuhaileva naisihminenkö hiihtämään? Oikein naurattaa.”⁵⁸⁸ Naurun asiasta ei nyt ollut kyse, vaan naisten sekä heidän lastensa parhaasta. Emäntien tärkeäksi tehtäväksi asetettiinkin huolehtia lasten säännöllisestä urheilusta.⁵⁸⁹

Maalaisemännät eivät olleet vuosilomalain piirissä, joten heillä ei ollut lomaa, jonka oikeanlaiseen käyttöön emäntiä tarvitsisi ohjata, ja vapaa-aikakin jaksottui työnteon väleihin. ”Loma” oli maatalouksissa tuntematon käsite, sillä vain kellon säätelemässä palkkatyössä arki on mahdollista jäsentää säännölliseen työ-, lepo- ja vapaa-aikaan. (Frykman & Löfgren 1979, 22–26, 71–73; Anttila 2005, 15.) Kesällä, kiireimpään työaikaan emännillä ei olisi ollut aikaakaan lähteä pitkille kävelyretkille, mutta porvarillisen luontosuhteen kontekstissa on myös mahdollista, että koska ”aidon” ja ”luonnollisen” elämäntavan edustajien katsottiin elävän kaupunkilaiselämän näkökulmasta jo valmiiksi esimerkillistä luonnonläheistä elämää, heille ei tarvinnut tämäntapaista propagandaa suunnata. Torppariromantiikan mukaiseen pysähtyneeseen, perinteitä säilyttävään kansakuvaan ei haluttu säröjä – eikä maalaisemäntää haluttu kohdata housuissa.

Puutarhapuvuksi tarkoitettu housuasuu tai haalari osoittautuikin poikkeukselliseksi, liian ennenaikaiseksi innovaatioksi, jonka levittämiseen lehdet eivät enää halunneet osallistua. Työtakki sopi paremmin ajatukseen keskiluokkaisesta perheenemännästä, jonka toimiala oli yhä suppeammin kodin piirin sisällä. Tätä mallia ryhdyttiin opettamaan myös työläisnaisille. Vaikka naisten työssäkäynti ei Suomessa, toisin kuin useissa länsimaissa, 1920-luvulle tultaessa suinkaan vähentynyt vaan pikemminkin lisääntynyt, yleinen suhtautuminen naisten ansiotyöhön selvästi muuttui. Naisten työssäkäynti kytkettiin sisällissodan jälkeisessä ilmapiirissä työväenluokan moraaliseen alamittaisuuteen, lasten kasvatukselliseen heitteillejättöön, perheiden rikkomiseen ja yhteiskunnan pyhimpien arvojen talleamiseen. Erityisesti naimisissa olevien naisten palkkatyön vastaisuus lisääntyi 1930-luvun laman aikana. (Sulkunen 1989, 82; Hentilä 1999, 168.)

Sisällissodan jälkeisessä poliittisessa tilanteessa sosiaalidemokraatit joutuivat mukauttamaan ohjelmansa porvarilliseen perhemalliin. 1900-luvun alussa työläisnais-

587 Hiihtoa käsiteltiin 6 kertaa (Emäntälehti 2/1925, 37; Emäntälehti 2/1929, 51–52; Emäntälehti 3/1931, 83–86; Emäntälehti 2/1932, 56–57; Emäntälehti 3/1935, 87; Emäntälehti 2/1937, 46–47), voimistelua 2 kertaa (Emäntälehti 10/1927, 276–277; Emäntälehti 6/1929, 218, 221) ja uintia kerran (Emäntälehti 6/1928, 202–203).

588 Emäntälehti 2/1932, 56–57.

589 Emäntälehti 3/1931, 83–86.

liitossa oli suhtauduttu kielteisesti kotitalouskysymyksiin, sillä porvarillisten kotitalousjärjestöjen katsottiin opettavan taantumuksellista maailmankatsomusta. Työläisnaisliitto vaati kotitalousopetuksen ja -neuvonnan kunnallistamista, kansakoulujen kotitalousopetuksen tehostamista sekä omia kotitalouskouluja työläisnaisille. Yksityisten perheiden varaan perustuvan kotitalouden vaihtoehtoina se esitti keskuskeittiöaloja ja kansanruokaloita. Tällä tähdättiin erityisesti marttajärjestön vaikutusvallan vähentämiseen työläisnaisten keskuudessa. Työläisnaisliiton johtokunta suhtautui ehdottoman kielteisesti marttojen neuvontatyön yhteydessä opettamaan ”porvarilliseen maailmankatsomukseen”. (Sulkunen 1989, 83–84; Jokinen 1991, 65, 68; Markkola 1994, 186–188.)

1920-luvulla aiheesta vielä kiisteltiin työläisnaisliitossa ja muun muassa *Toveritaresta* vaadittiin kotitalouspalstan poistamista. 1930-luvulla kotitalouskysymykset nostettiin työläisnaisliiton avainkysymykseksi ja *Toveritarta* ryhdyttiin muuttamaan perhelehden suuntaan. (Sulkunen 1989, 84–85, 104–111.) Työläisnaisliiton linjanmuutos näkyi *Toveritassa* myös pukeutumissivuilla, kun lehti otti perheenemäntien työpukeutumisen esiin 1932 artikkelissa ”Esiliinako museoon?”

Kun näimme muutamassa osuuskaupassa OTK:n neulomon valmistamia naisten työpukuja, oikeastaan työtakkeja ja -mekkoja, niin tulimme ajatelleeksi, miten kätevä puku tuollainen olisi kenellä tahansa perheenäidillä. Se käy työpuvusta ja aamu- sekä iltatakista ja ties mistä muustakin samalla kertaa. Sen kun vetäisee ylleen niin on puetun näköinen ilman kummempia puuhia, varsinkin jos ”vallattomia kutreja” peittämässä on huivi tai myssy.⁵⁹⁰

Otsikolla *Me pukeudumme työtä varten* vuonna 1938 julkaistussa jutussa ei enää propagoitu teollisuustyötä tekevien naisten työpukeutumisen vaan perheenemäntien ammattipukeutumisen puolesta:

Ei ole monta vuotta kulunut siitä, kun siivoustakki työnsi tieltään vanhan kunniallisen suuren esiliinan, mutta sen jälkeen se on asian järjestyksestä johtuen käynyt läpi tyydyttävän kehityksen. Kaupoissa on saatavana suuri joukko erilaisia malleja, pukevia ja halpoja. Kaikkein pukevimmat ja halvimmat voidaan kuitenkin saada itse ompelemalla, jos vain on aikaa ja vähänkin taipumusta. [- -]

Perheenemäntä on ammattienharjoittaja niin kuin mutkin, eikä mikään estä häntä pitämästä sääntönä, että hänen työpukunsa pitää olla yhtä sievä, tuore ja vastasilitetty kuin muitenkin ”mekko”-työntekijäin, joskin ”vain perhe” näkee sen.⁵⁹¹

Housujen käyttö naisten työvaatteena ei siis 1930-luvun alun jälkeen enää sopinut lehtien edustamaan naiskuvaan ja ideologisiin tavoitteisiin, koska naisten tuli lehtien mielestä keskittyä perhe-elämään. Palkkatyötä koskevia kysymyksiä ei näin ollen ollut tarpeen käsitellä.

590 Toveritar 10/1932, 157.

591 Toveritar 8–9/1938, 125.

Pinnallisina pidetyt *Eeva* ja *Hopeapeili* tarjosivatkin lukijoilleen varsin radikaaleja naiseuden malleja esitellessään autoilla, moottoripyörällä tai kuorma-autolla liikkuvia ja liikennöiviä housupukuisia naisia.⁵⁹² ”Nainen ratissahan” ei varsinkaan tuohon aikaan ollut mikään positiivinen representaatio, vaan autoilu yhdistettiin mieheyteen. Naisellisen luonteensa takia naisten ei katsottu kykenevän hallitsemaan tekniikkaa tai liikennesääntöjä tai ylipäänsä autolla ajoa. Autoilevan naisen nähtiin myös röyhkeästi tunkeutuvan miesten alueelle eli autotielle. (Försti 2006.)

592 *Eeva* 2/1937, 6–8, 38–39.

SUHTAUTUMINEN NAISTEN HOUSUJEN KÄYTTÖÖN SOTA-AIKANA

Naistenlehdet sota-aikana

On muuten kummallista ajatella, että polkupyöräileväkin nainen on tarvinnut myrskyisän esi-
taistelija-ajan ennenkuin on tullut yleisesti hyväksytyksi. Tätä urheilulajia pidettiin tuiki epä-
terveellisenä ja uhkarohkeana naiselle. Lisäksi: pyöräilevä nainen – mikä epäesteettinen näky!
Mutta onneksi ajat muuttuvat ja me ajan mukana. Käytäntö panee luopumaan monista piinty-
neistä ennakkoluuloista. Ja nykypäivän nainen esittäytyy täysin asiantuntemuksin ja täysin hy-
väksyttynä pyörän, traktorin, auton, lentokoneen, raitiotievaunun ”ohjaksissa”.⁵⁹³

Yllä olevan, *Naisten Äänessä* 1940 julkaistun tekstin olisi sisällön puolesta voinut jul-
kaista sellaisenaan sota-aikana tai 1920- tai 1930-luvulla mikä tahansa tutkimusai-
neistoon kuuluva lehti *Emäntälehteä* lukuun ottamatta. Tekstissä rakentuu ihaileva
näkemys nykyajasta, joka on vapauttanut naisen monista usein ennakkoluuloihin pe-
rustuvista kahleista ja tuonut runsaasti uusia mahdollisuuksia naisten elämään. Nais-
tenlehtidiskurssit eivät sota-aikana muuttuneet, mutta vaikkapa ”nykyajalla” viitat-
tiin eri asiaan kuin ennen. Esimerkiksi urheilun harrastamisen tärkeyttä korostavissa
kirjoituksissa urheilun terveysvaikutukset ja isänmaallinen viittaussuhde sai sota-ai-
kana konkreettisempia merkityksiä:

Hermostuneille henkilöille on hiihtämisen erikoisen terveellistä, sillä se poistaa synkät ajatukset
nopeasti ja tuo tilalle elämän halua ja iloa, juuri niitä ominaisuuksia, joita meidän aivan eri-
koisesti on viljeltävä, jotta pysyisimme kestävinä elämän vaikeissa koettelemuksissa. Kun me
sujauttelimme suksillamme poikki peltojen, yli kunnaitten, ihana kotiseutumme luonto sil-
miemme edessä, niin herättää se meissä entistä suurempaa halua ja voimaa tehdä työtä rakkaan
isänmaamme puolesta.⁵⁹⁴

Naisten kilpaurheilua aiemmin vastustanut Martti Jukola saattoi – ainakin *Lotta
Svärd* -lehdessä – ilmoittaa naisten kilpaurheilua koskevan kiistan olevan mennyttä
ja perusteetonta ja todeta, että ”[n]yt sotavuosina naisillakin on ollut siksi paljon
työtä ja raskaita tehtäviä, että kiista eri liikuntalajien soveltuvaisuudesta heille on it-
sestään jäänyt syrjään. [- -] Eikä kenenkään mieleen johdu nyt olettaus, että he
tämän johdosta menettäisivät hedelmällisyytensä. Osoittaahan viime vuosien synty-
väisyystilasto vallan toista.”⁵⁹⁵ Naisten luontaista fyysistä heikkoutta koskevat näke-
mykset heitettiin sota-aikana siis ennakkoluuloina romukoppaan.

593 *Naisten Ääni* 6/1940, 51.

594 *Kotiliesi* 1/1940, 8.

595 *Lotta Svärd* 15/1943, 276–277.

Sotien välisenä aikana nykyaika viittasi moderniin aikaan eli rationaalisen ajattelun ja sivistysolojen paranemisen sekä elintason nousun ansiosta perinteistä vapaaseen ja siten edistykseelliseen aikaan. Sota-aikana nykypäivällä viitattiin sota-ajan reaalielämän mukaan tuomiin muutoksiin. Kun ”nykypäivän nainen” sotien välisenä aikana esittäytyi pyörän, traktorin, auton, lentokoneen tai raitiovaunun ohjaksissa, hän oli uuden ajan airut, jota voitiin problematisoida ja jota kohtaan voitiin esittää kriittisiäkin huomautuksia. Sota-aikana kyse oli välttämättömyydestä eikä ennakkoluuloihin ollut enää varaa. Sotaponnistelujen nimissä naisten pyöräilyn epäesteettisyyttä tai miehistymiseen johtavia seurauksia koskevalle keskustelulle ei ollut tai annettu tilaa. Sen sijaan voitiin kysyä, kuten *Naisten Äänessä*, miksi naisille ei heidän hyvistä työsuorituksista huolimatta makseta samaa palkkaa kuin miehille.⁵⁹⁶

Merkitykselliseksi tämän luvun alussa lainatun tekstin tekeekin se, että se on julkaistu *vasta* sota-aikana. Kuten edellä kävi ilmi, lehdet eivät mainontaa lukuun ottamatta 1920- ja 1930-luvuilla juurikaan käsitelleet pyöräilyä puhumattakaan siitä, että olisivat ottaneet edes maltillisen esitaistelijan roolia itselleen. Sota-ajan lehtiteksteille on leimallista, että sota-ajan myötä naisten pukeutumisessa tai asemassa tapahtuneet yhtäkkiset ja radikaalitkin muutokset esitettiin luonnollisina muutoksina, joista osa – kuten pyöräily – määriteltiin jo kauan sitten tapahtuneiksi ja nyt ikään kuin itsestään selviksi asioiksi, vaikka aiemmin niistä ei olisi edes kirjoitettu. Tekstissä toistuvat samat argumentit ja representaatiot kuin sotaa edeltävän ajan naisten urheilua koskevissa kirjoituksissa sillä erolla, että ”mutta” -alkuisia sivulauseita ei enää käytetty yhtä usein; muutosten sopivuutta ei pohdittu eikä esimerkiksi pyöräilyyn mahdollisesti liittyvistä epänaissellisia piirteistä tai seurauksista huomautettu.

Käytän tässä tutkimuksessa sota-ajan käsitettä viittamaan ajanjaksoon talvisodan syttymisestä vuoden 1945 loppuun erittelemättä talvisotaa, välirauhan aikaa, jatkosotaa tai Lapin sotaa omiksi ajanjaksoikseen, sillä lehtiteksteissä ”nykyaika” tarkoitti tuona aikana sodan kautta määrittyvää aikaa, vaikka kyseessä olisikin ollut esimerkiksi välirauhan aika. Sotatapahtumiin lehdissä ei *Lotta Svärd* -lehteä lukuun ottamatta viitattu, mutta se oli tavalla tai toisella – erityisesti nykyaikaa koskevien viittausten kautta – lehtiteksteissä läsnä.

Sodan on nähty muuttaneen naisten asemaa ennen kaikkea sen vuoksi, että sota rikkoi työnteon sukupuolittuneet käytänteet. Naisia tarvittiin sotatarviketeollisuuden palveluksessa, rintamalla olevan miestyövoiman korvaajana niin teollisuudessa ja maa- ja metsätaloudessa sekä kaikissa muissakin töissä; he muun muassa siirtyivät *Naisten Äänen* mainitsemiin pyörän, traktorin, auton, lentokoneen ja raitiotievaunun ”ohjaksiin”, jotka siihen asti olivat olleet pääasiassa miesten tehtäviä. Naisten osuus koko teollisuuden työvoimasta nousi kuitenkin enimmillään vain puoleen, kun se ennen sotaa oli ollut 40 prosenttia. Sotatarviketeollisuudessaakin naisia

596 *Naisten Ääni* 6/1940, 52.

työskenteli enimmillään 55 prosenttia työntekijöistä. (Pihkala 1982, 352; Lähteenmäki 2002a, 168; Hytönen & Koskinen-Koivisto 2009, 141–142.) Maaseudun naisten työkenttä laajeni karjanhoidosta ja kotitaloustöistä pelto- ja muihin ulkotöihin sekä sodan aiheuttamiin uusiin tehtäviin kuten metsätöihin ja leipien leipomiseen armeijalle (Lovio 1993). Uusi aluevaltaus naisilla olivat kevyet metsätyöt: käpyjen, pihkan ja parkin keräys, halkojen hakkuu, lastien purkaminen ja metsänistutus (Lähteenmäki 2002a, 171). Sotaan naiset osallistuivat joko työvelvollisina, Lotta Svärd -järjestössä, Punaisen ristin tai armeijan palveluksessa etenkin sairaanhoito-, viestintä-, muonitus- ja huoltotehtävissä (ks. Lovio 1993; Lähteenmäki 2002a; Olsson 2005).

Laki 18–60-vuotiaita naisia ja miehiä koskevasta yleisestä työvelvollisuudesta säädettiin 1939, ja vuonna 1942 se laajennettiin koskemaan myös 15–17- ja 60–65-vuotiaita. Työ oli pääasiassa maa- ja metsätalouden avustavia työtehtäviä. Työvelvollisten naisten työllistämistä vastasi 1939 perustettu Naisten Työpalvelukeskus, joka organisoitiin uudelleen Naisten Työvalmiusliitoksi toukokuussa 1940. Liittoon kuului 37 järjestöä kaikista poliittisista suuntauksista. Liitto kurssitti naisia ase- ja ammustehtaisiin, autonkuljettajiksi, poliiseiksi ja lämmittäjiksi – eli miesten töihin – mutta pääasiassa ”naisten töihin” puistotädeiksi, kouluavustajiksi ja kodinhoitajiksi. Eräs liiton tärkeistä työmuodoista olivat naisten asevelvollisuudeksi nimetyt 16–25-vuotiaille naisille suunnatut puoli vuotta kestäneet työvalmiusleirit, joiden aluksi oli opetusta muun muassa yhteiskunnasta, puutarhanhoidosta, terveydenhoidosta ja ensiavusta. Loppuaika käytettiin työpalveluun leirillä ja paikallisissa kodeissa. Työtyöiksi kutsuttujen työvelvollisten tehtävänä oli pääosin auttaa maalaisperheitä. (Satka 1993, 65–66; Satka 1994, 80–81; Lähteenmäki 2002a, 173; Lähteenmäki 2002b, 163; Olsson 2005, 24.)

Lehdistölle sota-aika tiesi ongelmia paperi- ja työvoimapulan muodossa sekä sensuuri- ja propagandavaatimusten aiheuttamana paineena (ks. esim. Perko 1988). Jo ilmestyvien naistenlehtien toimituksissa ei isompia muutoksia tapahtunut; vain *Astralla* oli talvisodan ajan katkos ilmestymisessä. Pukeutumisasiheisen aineiston osalta muotilehdet säilyivät muotilehtinä ja muut vahvistivat konseptiaan pukeutumis- ja käsityöneuvonnan antajina. Muotilehdistä *Hopeapeilin* linja muuttui käytännölläheisemmäksi; esimerkiksi voimisteluohjeisiin tuli sormi- ja käsiharjoituksia kirjoituskoneita käyttäville ja lehden kampausneuvoissa annettiin työssäkäyville naisille ohjeita kutrien pitämiseksi kurissa työpäivän aikana.⁵⁹⁷

Sota-aikana lehtimarkkinoille tuli uusiakin naistenlehtiä. Lotta Svärd -järjestö julkaisi *Lotta Svärd* -lehden rinnalla lääkintä-, muonitus-, huolto- ja varuslotille *Kenttälotta*-lehteä 1941–1942, ja *Eeva* ja *Hopeapeili* saivat kilpailijoikseen Suomalainen mainonta oy:n perustaman *Muoti ja Kauneus* -lehden (ilmestyi 1940–1941) ja Yhtyneiden Kuvalehtien *Muotikuvan* (1944–1951). *Kotilieden* toimitusta uudistettiin 1941

597 Hopeapeili 1/1942, 2; Hopeapeili 3/1943, 24.

perustamalla lehteen neuvottelukunta, joka koostui 15 eri aloja edustavasta naisesta. Neuvottelukunnan tehtävänä oli lehden imagon laajentaminen. Siksi edustajia valittiin sekä maalta että kaupungista ja vasemmiston edustusta vahvistettiin. Vuonna 1946 *Kotilieden* levikki oli 188 371 ja *Eevan* ja *Hopeapeilin* vajaa 100 000. (Malmberg 1991a, 209–210.)

*Emäntälehd*en omavaraistalouden pitoon ohjaaville neuvoille oli sota-aikana tilausta. Lehti olikin täynnä erilaisia säilöntäohjeita ja neuvoja edulliseen ja sota-ajan edistyessä yhä enemmän korvikkeisiin ja luonnonantimiin kuten sieniin perustuvaan ruoanlaittoon. Samoin *Kotiliedessä* annettiin paljon käytännön ohjeita taloudenpitoon: ruuanlaittoon, vaatteiden tekoon, puutarhanhoitoon, veden kantoon. Lehdessä myös julkaistiin säännöllisesti *Kotipuutarhurin muistiota*, jonka neuvot olivat tarpeen, kun kaupunkilaistenkin täytyi hankkia jonkinlainen puutarhapalsta ruokapalaa helpottamaan (ks. Lähteenmäki 2002a, 172).

Sotasensuurin tehtävänä oli estää Suomen turvallisuuteen, ulkopoliittikkaan ja sodankäyntiin haitallisesti vaikuttavien kirjoitusten julkaiseminen. Yhdessä propaganda-aineiston kanssa sensuurin päämääränä oli pitää kansa myötämielisenä sodalle ja säilyttää kansan usko voittoon, tapahtui rintamalla mitä tahansa. Suomessa sota-ajan propaganda ei saavuttanut sellaisia aivopesun mittasuhteita kuin Saksassa, mutta propagandaa ja sensuuria käytettiin välillä hyvinkin häikäilemättömästi sodanjohdon omien etujen ajamiseen. Viranomaisten lähtökohta kuitenkin oli, että suoranaista valehtelua tuli välttää. Propaganda perustui hienovaraisempiin keinoihin sekä siihen, että epäedullisia asioita jätettiin kertomatta. (Kirves 2008, 13–29). (Sanoma)lehdistö kuitenkin valitti, että siitä haluttiin tehdä pelkkä propagandan väline (Perko 1988, 16), ja on todettu, että eräissä maaseutulehdissä ei ollut kuolinilmoituksia lukuun ottamatta mitään muuta kuin Valtion tiedotuslaitoksen lähettämää materiaalia (Kirves 2008, 18).

Millainen sitten oli naistenlehtien rooli sodan aikana? Suomalaista sota-ajan propagandaa ja sensuuria niin lehdistössä kuin elokuvissa on tutkittu erityisesti viime vuosina (esim. Kirves 2008; Lehtinen 2004; Sedergren 1999; Perko 1988; Perko 1974), mutta naistenlehdistöön sotapropagandan tutkijat eivät ole kohdistaneet katsettaan. Aihetta ovat lyhyesti sivunneet historian tutkijat Janne Haikari (2006) ja Antero Holmila (2008) tarkastellessaan *Kotiliettä* jälleenrakentamisen ja sitä koskevien narratiivien näkökulmasta. Naistenlehdistön historiaa tutkinut Malmberg on kuitannut sota-ajan lyhyesti toteamalla, että naistenlehdillä oli oma roolinsa ”noiden ankarien vuosien läpiviemistä helpottamassa”: lehdet tarjosivat sekä pula-aikana tervetulleita käytännön ohjeita että viihdettä. *Kotilieden* Malmberg määrittelee edustaneen noina vuosina tuttuutta, turvallisuutta ja elämän jatkuvuutta. Naistenlehdistö uudistui vasta sodan jälkeen, jolloin perustettiin uusia ja uudenlaisia naistenlehtiä, ja naiset olivat sodan seurausten vuoksi uudenlaisten ongelmien ja muuttuneen elämäntilan-

teen edessä. (Malmberg 1991a, 209–210.) Malmbergin tulkinnan voi kiistää huomauttamalla, että myös sota-aikana, tai juuri silloin, naiset joutuivat kohtaamaan uudenlaisia ongelmia ja tilanteita. Sota vaikutti koko elämään, niin materiaalisiin kuin henkisiin olosuhteisiin ja esimerkiksi muutti niin työnantajien kuin naisten itsensä käsityksiä naisista työntekijöinä (ks. esim. Hytönen & Koskinen-Koivisto 2009; Satka 1993, 64).

Kotilieden sota-ajan kirjoittelua tutkineet Aikasalo ja Haikari ovat todenneet, että lehden keskeinen tehtävä oli kotirintaman tukeminen: selviytymisuskon ja optimismin valaminen ja yhteisvastuun luominen (Aikasalo 2000, 207; Haikari 2007). Sota-ajan propagandan tavoitteiden näkökulmasta tämä ei ollut mikään vähäinen tehtävä. Sota-ajasta selviäminen edellytti kansan yhtenäisyyttä, yhteisvastuuseen sitoutumista ja uskoa tulevaan. Tappiomieliala ei saanut päästä lehdistössä vallalle eikä kotirintaman henkinen kestävyys saanut katketa, sillä se vaikuttaisi rintamalla olevien miesten taistelutahtoon (ks. Kirves 2008; Lehtinen 2004; Perko 1988; Perko 1974). Esimerkiksi naisten työntekoa käsiteltiin seuraavaan tapaan:

Mutta sisua ei tältä tyttöjoukolta kuitenkaan puuttunut, ei ainakaan suurimmalta osalta heistä. Leiri on hieno keksintö, siellä on selän ja polvien pakottamista, kynsien ja sormenpäivän rikkoontumista, sateesta ja tuulesta, kaikesta uudesta ja vaikealtatuntuvasta huolimatta hyvin hauskaa, eivät he sieltä pois lähtisi.⁵⁹⁸

Toisaalta lehdissä muistutettiin vapaa-ajan vieton tärkeydestä ”hermolepona”.⁵⁹⁹

Suppeasti määriteltynä propaganda tarkoittaa ajatusten, mielipiteiden tai oppien ja valtaa käyttävien ideologioiden viestimistä joukoille. Laajemmin määriteltynä propaganda on harkittu ja järjestelmällinen yritys vaikuttaa havaitsemiseen, tiedon muodostumiseen ja käyttäytymiseen sekä aikaansaada vastaanottavassa henkilössä vaikutus, joka edistää propagandistin haluamia tavoitteita. (Sedergren 1999, 30.) Sekä suppea että laaja määritelmä propagandasta vastaavat aiemmin esittelemiäni kriittisten feministitutkijoiden näkemyksiä naistenlehdistä vääränlaista naiskuvaa ja elämäntapaa edustavina ja välittävinä kulttuurin tuotteina. Se, miksi sotapropagandan tutkijat eivät – toistaiseksi – ole tutkineet naistenlehtiä, johtuu propagandan tutkimuksen keskittymisestä muun muassa sanomalehtien ja uutisfilmien välittämiin sotatapahtumia koskeviin tietoihin ja uutisiin. Toiseksi propagandan tutkimuksessa on varsinkin aiemmin keskitytty suppean määritelmän täyttävän propagandan tutkimiseen, jolloin naistenlehdet ovat muun populaarin viihteen tavoin määrittäneet propagandan vastakohtaksi. Pula-ajan ruoka- ja vaateohjeita antaessaan naistenlehdet voidaan ymmärtää sota-ajan ruoka- ja vaatekurssien jatkeeksi ja viihdettä ja eskapismia

598 Kotiliesi 13–14/1941, 393.

599 Kotiliesi 13/1940, 318.

tarjotessaan ne voidaan nähdä viihde-elokuvien tavoin vaihtelun tuojina sekä arkeen että propagandan säilyttämään muuhun joukkoviestintään (vrt. Sedergren 1999, 33).

Laajempaan määritelmään perustuva uudempi propagandan tutkimus on kritisoinut edellä esitettyä näkemystä viihteestä propagandan vastakohtana ja huomauttanut myös viihteen ja viihdytystoiminnan olleen osa propagandaa jo yksin siitä syystä, että viihteellä oli sota-aikana tärkeä strateginen merkitys ”ikäväntorjuntana” ja mielialan hoitona. Kun elokuvadiskurssia tarkastellaan yhteiskunnallisena käytäntönä esimerkiksi ”harmiton viihde – agitoiva propaganda” -jaon sijaan, elokuvien yhteiskunnallista merkitystä arvioidaan suhteessa yhteiskunnalliseen, poliittiseen ja kulttuuriseen kontekstiin. Tällöin myös ne elokuvat, jotka eivät päivän selvästi ole propagandaa, voivat yhteiskunnalliset olosuhteet huomioon otettaessa toimia propagandan tavoin. Vaikka ne eivät ole pyrkineet toimimaan agitaationa ja julistamalla käännyttämään tai aiheuttamaan muuta päämäärätietoista toimintaa, niillä on ollut näkymätön, mukauttava ja kansaa yhtenäistämään pyrkivä roolinsa. (Sedergren 1999, 33–34; Koivunen 1995, 17–19.)

Kuten elokuvasensuuria tutkinut Jari Sedergren toteaa, (elokuva)sensuuri on olennainen osa kriisiajan poliittista ja ideologista kontrollia jo siksi, että sillä on valta päättää, pääseekö elokuva yhteiskunnalliseen julkisuuteen. Sensuuri katsoo ja kuuntelee myös viihteellisiä elokuvia poliittisella silmällä ja korvalla ja näin väistämättä ”politisoii” elokuvan. Joskus poliittisuus voidaan tulkita propagandaksi, joskus se näyttäytyy kevyenä viihteenä. Elokuva voi toimia propagandan välineenä monin tavoin. Elokuvat rakentuvat representaatioiden varaan; ne uusintavat ja konstruoivat mielikuvia, arvoja ja stereotyyppioita. Sensuuri voi vaikuttaa representaatioiden rakentumiseen ja vaikuttaa siten ihmisten mahdollisuuksiin saada monipuolista tietoa aiheesta. Toiseksi sensuuri voi ohjailta ihmisten käyttäytymistä sallimalla tai rajoittamalla tietynlaisten käyttäytymismallien tai näkemysten esiintuonnin. Viihteessäkin esitetään usein moraalinen näkemys oikeasta ja väärästä, minkä avulla elokuva voi toimia instrumentaalisesti välineenä, jonka kautta yhteisö toistuvasti ohjaa jäseniään oikeaksi määritellyyn käytökseen. Populaarielokuvissa hyödynnetään toistuvasti samoja elementtejä, tyyppisiä ja tilanteita, jolloin ne vaikuttavat katsojiinsa rituaalien tavoin ja toimivat yhteiskunnan ”kittinä”. Sensuuri voi järjestelmällisesti puuttua tämän kaltaisiin elementteihin. Lisäksi joukkoviestinnällä on yleensäkin taipumus tuottaa yhdenmukaisuutta ja standardeja, jotka eivät vaikuta vain pukeutumiseen vaan myös asenteisiin ja maailmankatsomukseen, mitä sota-ajan propagandassa ja sensuurissa onkin hyödynnetty. (Sedergren 1999, 35–37.)

Tämä tehtävä oli myös naistenlehdillä. Sota-aikana perustetun *Muoti ja Kauneus*-lehden päätoimittaja Anna Kaari määritteli yhdeksi lehden tehtäväksi juuri ”kauneuden viljelyn”:

Tuntuu ehkä hämmästyttävältä ajatella, että muotijulkaisua on ryhdytty suunnittelemaan ajan-kohtana, jolloin vakavat asiat täyttävät mieleemme ja – käytäntömme, jolloin kankaisten jouduttua kortille meillä on vähäiset mahdollisuudet uhrata muodille. Ja kuitenkin... Lähemmin ajateltaessa on juuri tämä syyskausi tuonut ilmi tämän tapaisen julkaisun polttavan tarpeen. Käytännölliseltä pohjalta lähtevän, tyhjentävän suomenkielisen muotijulkaisun puute on tuntunut ennenkin, mutta tänä syksynä, ulkomaisten muotijulkaisujen hävitessä kirjakaupoistamme, siitä tuli päivän kysymys. Naismaailman taholta lausuttiin suoranainen toivomus omasta muotilehdestä, sillä nyt jos koskaan jokainen nainen tuntee tarvitsevansa esikuvia, kaavoja, ohjausta ja neuvoja voidakseen tehdä siitä kangaskappaleesta, jonka hän voi itselleen hankkia, mahdollisimman käyttökelpoisen ja miksipä ei myös mahdollisimman kauniin pukimen. Kauneuden viljely on tärkeää mielialamme vuoksi. Niinpä esim. sotaikäyvässä Saksassa asetetaan suurta painoa sille, että pukeudutaan mahdollisimman siististi, kauniisti ja ”rauhanaikaisesti” – huolimatta siitäkin, että kankaat ovat kortilla.⁶⁰⁰

Muoti ja Kauneus -lehden näytenuumeron pääkirjoituksen voi ymmärtää kohdeyleisölle suunnatuksi myyntipuheeksi, mutta keskeistä on, että siinä nostettiin esiin naistenlehtien rooli rauhanaikaisuuden illuusion luoja.

Jo pikaisella selailulla selviää, että naistenlehdistökin osallistui valtion viranomaisten määräämiin propagandatalkoisiin. Työvelvollisuutta ja erilaisia työtalkoita käsittelevien kirjoitusten⁶⁰¹ tarkoituksena oli houkuttaa naisia osallistumaan vapaaehtoiseen mutta kansantaloudellisesti tärkeään talkootyöhön ja luoda yhteishenkeä (vrt. Lähtenmäki 2002a, 172–173); Itä-Karjalan siivoustöistä ja alueen kansankulttuurista kertovien juttujen⁶⁰² perimmäisenä tarkoituksena oli Itä-Karjalan valloituksen oikeuttaminen osoittamalla sen luonnon- ja kansatieteelliset sekä historialliset yhteydet Suomeen (vrt. Kirves 2008, 36–37). Toisaalta naistenlehdistä ei erotunut eräs tärkeä propaganda-kampanja, sadonkorjuu- ja mottitalkoot, jotka propagandaväki käynnisti syksyllä 1942 siirtääkseen kansan huomion pois sotatapahtumista eli saksalaisten epäonnistumisesta Stalingradissa (Kirves 2008, 14–15). Naistenlehdissä talkoista raportoitiin tasaisesti koko jatkosodan ajan. Tässäkin lehden konseptilla oli merkitystä. Muissa lehdissä talkootyötä tekivät niin sanotusti tavaliset naiset, mutta *Eevassa* ja *Hopeapeilissä* filmitähdet.⁶⁰³

Elokuvatutkija Anu Koivunen määrittelee elokuvien olleen sota-aikana tärkeitä juuri naisille. Sota-aikana kaikella viihdykkeellä ja kulttuurituotteilla oli kysyntää: kaikki kirjat menivät kaupaksi ja jokainen elokuva oli menestys. Laskelmien mukaan jokainen suomalainen kävi vuonna 1943 elokuvissa keskimäärin 7,5 kertaa. Kun ote-

600 *Muoti ja Kauneus*, näytenuumero 1940, ei sivunumeroita.

601 Kotiliesi 6/1941, 180–181, 194; Kotiliesi 9/1941, 294–295, 309, 314; *Hopeapeili* 7/1941, 10–11; Kotiliesi 8/1942, 242–243; *Naisten Ääni* 8–9/1942, 123–125; Kotiliesi 13–14/1942, 392–394, 404–406; *Hopeapeili* 10/1942, 25; Kotiliesi 10/1943, 296–297, 318; *Eeva* 6/1943, 6–7, 27; *Naisten Ääni* 6–7/1944, 89.

602 Ks. *Emäntälehti* 9/1941, 198–199; Kotiliesi 17/1941, 532–533; Kotiliesi 19/1941, 292–294; Kotiliesi 21/1941, 650–653; *Hopeapeili* 12/1941, 16–17; Kotiliesi 21/1942, 620–621, 628, 638; Kotiliesi 4/1943, 112–113, 124, 126; *Emäntälehti* 8/1943, 190–194; *Emäntälehti* 9/1943, 215–218.

603 *Eeva* 6/1943, 27; *Hopeapeili* 7/1943, 17.

taan huomioon, että enemmistö alle 50-vuotiaista miehistä oli rintamalla, naisten osuus elokuvien katsojista oli huomattavasti suurempi. Elokuvien sisältöjen osalta sota-aikana jatkettiin 1930-luvun puolivälissä aloitettua panostusta naisyleisöjä puhutteleviin elokuviin. Sota-aikana suomalaisen elokuvan rooli kansallisuuden projektissa eli tavassa puhutella ja konstruoida kansallista yleisöä tarkoitti elokuvien suuntaamista myös naisille ja siten naisyleisöjen luomista. Esimerkiksi Suomen Filmitoimiston tuotannossa korostuivat naiskeskeiset melodraamat, romanttiset puhekuvaukset ja historialliset spehtaakkelit. Sodan jälkeen ne jäivät pois eikä yleisön puhuttelu elokuvatuotannossa enää samalla tavalla niveltynyt naisten kulttuuriin. (Köykkönen 1995, 13, 243–244.)

Aikakauslehtienkin levikit nousivat sodan aikana (Lehtinen 2004, 219), ja voi sanoa, että juuri sota-aikana oli tilausta *naistenlehdille*, jotka jo konseptinsa mukaisesti on suunnattu ”meille naisille”, jotka käsittelevät naisten arkeen kuuluvia kysymyksiä ja jotka pyrkivät ylistämään naisia ja heidän saavutuksiaan. Sota-aikana lehdet antoivat neuvoja kotirintamaa ja siten naisten jokapäiväistä elämää koskeviin ongelmiin ja kysymyksiin. Marttojen kurssitoiminta lisääntyi sodan aikana (ks. Koskelainen 1999, 29–33) ja kurssien oppeja jaettiin myös *Emäntälehdessä* ja *Kotiliedessä*. Toiseksi lehdet muistivat joka välissä muistuttaa naisille heidän ensiarvoisen tärkeästä roolistaan sota-aikana – ilman naisten panosta yhteiskunta ei toimisi. Lehtijuttujen otsikot olivat paljon puhuvia: ”Naiset suorittavat nykyisin kaikki syystyöt pelloilla”⁶⁰⁴; ”Naisvoimin eteenpäin kotirintamalla”⁶⁰⁵; ”Maalaistyön ja elämän oivallisessa opissa”⁶⁰⁶; ”Suomalainen nainen ei pelkää suurtakaan puuta”⁶⁰⁷. Nainen pystyi mihin vaan – mutta samalla kirjoitusten naisia ylistävä tyyli vei naisilta mahdollisuuden kieltäytyä raskaista työtehtävistä ja osoittaa heikkoutta tai väsymystä.

Naistenlehtien sisällä eroja synnytti se, asetettiinkö lukijoiden esikuvaksi suomalainen vai ulkomainen nainen. Järjestölehdissä ja *Kotiliedessä* reipas ja rohkea nainen oli tietysti suomalainen, mutta muotilehdissä useimmiten ulkomainen eli ranskalainen tai brittinen, tai jatko-sodan aikana japanilainen tai saksalainen nainen.⁶⁰⁸ ”[H]än urheilee, nyrkkeilee ja ampuu, mutta hän nousee myös puhujalavalle ja – mikä on aivan ristiriidassa hänen maailmanmaineensa kanssa – ennen kuin hän menee ompelijalle, hän harkitsee millä hän laskun maksaa”, kuvasi *Eeva* pariisittaria vuoden 1940 alussa.⁶⁰⁹

604 Naisten Ääni 9/1941, kansi.

605 Hopeapeili 8/1941, 6–7.

606 Kotiliesi 13–14/1942, 392–394, 404–406.

607 Hopeapeili 10/1942, 25.

608 Ks. Hopeapeili 4/1941, 6–7; Hopeapeili 8/1941, 6–7; Eeva 8/1941, 15; Hopeapeili 2/1942, 12–13; Eeva 9/1942, 6–7.

609 Eeva 2/1940, 10–11.

Kuten sotaa naisten näkökulmasta tutkineet tutkijat ovat huomauttaneet, sukupuolten välisten erojen korostuminen on sotalaitoksen olennainen toimintaperiaate. Naisten ja miesten väliset erot, oikeudet ja velvollisuudet määritellään sukupuolen mukaan. Miesten velvollisuutena on taistelu kotien eli naisten ja lasten puolesta. (Ks. esim. Satka 1994, 73–74.) Jo tästäkin syystä ”me naiset” ja ”ne miehet” -asetelma korostui naistenlehdissä sota-aikana. Miesten puuttuminen lehtiteksteistä ja asioiden hoitaminen vain naisten kesken sai luonnollisten selityksensä siitä, että miehet olivat poissa, rintamalla. Tämä toisaalta vahvisti naistenlehtien konseptia naisten elämää koskevien kysymysten käsittelijöinä. Tarkempi tutkimus naistenlehdistön roolista sota-ajan propagandan, yhteiskunnallisen keskustelun tai julkisten narratiivien luomisen näkökulmasta olisikin tarpeen. Tässä luvussa tarkastelen asiaa pukeutumisneuvojen ja erityisesti housujen käyttöä koskevan aineiston perusteella.

Vanhasta uutta – pukeutuminen säännöstelyn ja pulan keskellä

Vaatteiden parsiminen ja paikkaaminen, kääntäminen ja uudelleenmuokkaaminen ovat meille itsekullekin tulleet melkein jokapäiväiseksi työksi nykyaikana, sillä yhä useammin alkaa vaatteisiimme ilmestyä kuluneita ja nuhraantuneita kohtia, vieläpä reikiäkin.⁶¹⁰

Valtiontalouden kannalta sotaan oli huonosti varauduttu. Liike-elämän varastot olivat suhdannesyistä pienet eikä kesällä 1939 annettuja varmuusvarastointilakeja ehditty toteuttaa. Mahdollisuudet ulkomaankauppaan vähenivät huomattavasti heti maailmansodan alettua. Vaatetus- ja nahkateollisuus olivat ampumatarviketeollisuuden ohella talvisodan alkaessa kuitenkin toimintavalmiudessa. Kansantalouden toimintaa ohjattiin sodan aikana säännöstelyllä. Kutomateollisuuden raaka-ainemavaraisuus oli ennen sotaa ollut alle 10 prosenttia. Säännöstely alkoi syksyllä 1940. Siviilitarkoituksia palveleva tuotanto kiellettiin kesäkuussa 1941, minkä jälkeen siviiliväestön oli tyydyttävä tekokuituihin sekä paperista valmistettuihin ja lumpuilla vaihdettaviin tuotteisiin. Kenkä- ja nahkateollisuudessa tilanne oli samantapainen. Vuosina 1942–1945 Suomeen ei tuotu lainkaan puuvillaa, villaa ja vuotia; kankaiden tuonti loppui vuosiksi 1944–1945. Sotaa edeltävän ajan suhteellisen korkeasta elintasosta johtuen sodan yli selvittiin vanhoilla vaate- ja jalkinevarastoilla. Tilanne helpottui syksyllä 1944, kun rauhan myötä oli mahdollista luovuttaa armeijan varusteista siviiliväestölle. (Pihkala 1982, 317–318, 324.)

Naisten peruspuku koostui sota-aikana vartalonmyötäisestä pohjemittaisesta hameesta ja olkatoppauksin varustetusta yläosasta. Olkatoppaukset tekivät naisten siviilimuodista armeijan univormujen mukaisen, mutta olkatoppauksilla oli käytän-

610 Emäntälehti 8/1944, 226.

nönkin tarkoitus: ne ryhdistivät huonolaatuisesta kankaasta valmistettuja vaatteita. Työtakit yleistyivät muita vaatteita säästävänä vaatteina virastoissa, liikkeissä ja tehtaissa. (Kopisto 1997, 60.)

Sota-aikana naistenlehtien pukeutumisohjeiden keskeisenä teemana oli vaatteiden, kenkien ja asusteiden parsimista ja paikkaamista koskevat neuvot sekä niksit, miten vaatteista sai värjäämällä, kääntämällä, koristelemalla ja yhdistämällä uusia. *Emäntälehd*en jo sotaa edeltävänä aikana antamat käytännönläheiset, vanhojen vaatteiden uudistamiseen tähdänneet neuvot ajankohtaistuivat entisestään; sota-aikana niitä oli syytä täsmentää vaatteiden ja ihon hoitoa koskevilla neuvoilla, sillä vartalon puhtaus ja vaatteiden oikeanlainen hoito edisti vaatteiden säilymistä käyttökelpoisina. Lehti neuvoi miten pestä vaatteet ilman saippuaa, sekä käyttämään erityisen herkästi kuluvien kohtien kuten varpaiden, kantapäiden ja kainaloiden kohdilla suojakankaita sekä irtokauluksia, jotka voi pestä erikseen.⁶¹¹ Sodan jatkuessa käsiteltiin korvikemateriaalien käyttöä sekä sisustustekstiilien hyödyntämistä vaatekankaina. *Lotta Svärdin* käsityöpalstalla annettiin ohjeita rintamamiehille tehtävien sormikkaiden ja kypäräanalusmyssyjen teossa.⁶¹² *Kotiliedessä* ja *Emäntälehdessä* osallistuttiin talvisodan aikana tallukkatalkoiisiin.⁶¹³

Lehtien pukeutumisaiheinen sisältö pysyi pääosin ennallaan. *Naisten Äänessä* ei otettu pukeutumista sota-aikanakaan käsittelyyn, *Emäntälehti*, *Kotiliesi* ja *Toveritar* antoivat pukeutumisneuvoja ja *Astra*, *Eeva* ja *Hopeapeili* pitivät lukijat ajan tasalla muodin muutoksista. Muotilehtien valikoimaa laajensivat *Kauneudenhoitolehden* tapainen *Muoti ja Kauneus* sekä *Muotikuva*. *Muoti ja Kauneus* -lehden sisältöön kuului nimensä mukaisesti vain muotikuvia, vaate- ja kampaumuotia käsitteleviä juttuja sekä kauneudenhoito-ohjeita. Viimeksi mainittuun sisältyi myös voimisteluohjeita. Muutaman kerran lehdessä julkaistiin sisustusjuttuja. Mainoksia *Muoti ja Kauneus* -lehdessä julkaistiin koko sen reilun vuoden kestäneen olemassaolon ajan vain kaksi kappaletta. Lehden päätoimittaja oli Anna Kaari. Yhtyneiden Kuvalehtien julkaiseman *Muotikuvan* päätoimittaja oli *Oma Koti* -lehdessä ja *Hopeapeilissä* muoti-palstaa nimimerkillä Viiva pitänyt Linda Eerikäinen. Lehden sisältö koostui nimen mukaisesti muotikuvista, kaavoista ja muotia käsittelevistä jutuista. Mainoksia lehdessä ei ollut.

Ainoa lehti, jonka pukeutumisaiheisessa sisällössä tapahtui muutoksia, oli *Suomen Nainen*, jonka muotipalstan julkaiseminen lopetettiin sodan alkaessa. Sodan aikana lehden ainoa pukeutumista käsitellyt kirjoitus oli sota-ajan propagandan tavoitteita palvellut ”Voiko puukenkiä käyttää peltotöissä?”. Lehden toimitus tiedusteli asiaa kansanhuoltoministeriöltä, joka vastasi puukenkiä otetun käyttöön nahka-

611 *Emäntälehti* 8/1944, 226.

612 Esim. *Lotta Svärd* 1–2/1940, 16; *Lotta Svärd* 4/1940, 56.

613 *Kotiliesi* 2/1940, 46; *Emäntälehti* 1–2/1940, 25–26.

pulan takia. Ministeriö kertoi puukenkiin suhtaudutun aluksi epäilevästi, mutta ”tyytyväisten puukenkäkäyttäjien joukko” on kasvanut, sillä kengät ovat jopa metsätöissä osoittautuneet käytännöllisiksi, lehti kertoi. Lukijoille kerrottiin myös, että puukenkien käyttö tulee pakostakin välttämättömäksi, sillä nahkakenkien puute jatkuu.⁶¹⁴ Puukenkkiä oli siis pakko käyttää myös peltotöissä.

Astrakin lopetti muotipalstan julkaisemisen vuonna 1940. Lehden ainoa pukeutumisaiheinen juttu tuona vuonna käsitteli puutarhapukeutumista. Palaan juttuun seuraavassa alaluvussa. Muotipalsta palasi lehteen vuonna 1941 sisältäen aluksi kangaspulaan sopeutumiseen tähtäviä juttuja. Lehti kertoi Helsingissä järjestetystä muotinäytöksestä otsikolla ”Glittrande elegans utan poäng”. Miten mahtoi muotinäytöksen järjestäminen onnistua tässä tilanteessa, kun vaatteista on pulaa, toimittaja pohti, ja onko tilaisuuden tarkoituksena ärsyttää ilman pisteitä olevia naisia saavuttamattomilla ihanuuksilla? Ei, toimittaja vastasi, muotinäytöksessä esiteltiin vaatteita, joihin ei tarvita pisteitä, ja näyttös osoitti, että brokadistakin saa hyviä vaatteita.⁶¹⁵

Kesällä 1940 tapahtuneen Ranskan valtauksen jälkeen eräät Pariisin muotihuoneista jatkoivat toimintaansa Saksan miehityksen alaisena, mutta Britannian, Amerikan ja muun ”vapaan maailman” näkökulmasta Pariisi katosi muodin kartalta palatakseen vasta Ranskan vapautuksen jälkeen vuonna 1944. Saksalaisten tavoitteena oli siirtää pariisilainen haute couture uusiin muodin keskuksiin Berliiniin ja Wieniin. Muotisuunnittelijoita pakeni maasta, muun muassa Schiaparelli muutti Amerikkaan. Chanel lopetti toimintansa 15 vuodeksi. Sota merkitsikin amerikkalaisen muodin itenäistymistä. Aiemmin valmisvaateteollisuus oli matkinut suoraan Pariisia, nyt luotiin omia mallistoja, joilla ei ollut mitään tekemistä Pariisin kanssa. (Ewing 1986, 139–141, 147–148.) Suomalaisten muotilehtien näkökulmasta Pariisi säilyi muodin keskuksena. Esimerkiksi *Astra* raportoi keväällä 1941 Pariisin kevätmuotinäytöksistä otsikolla ”Paris visar vad det kan – trots allt!”⁶¹⁶ Sodan jatkuessa muodin kartalle ilmestyivät Pariisin rinnalle Berliini, München, Wien, Tukholma ja Budapest. Näkyville pääsi myös italialainen ja amerikkalainen muoti – sekä tietenkin suomalainen muoti.

Kotimaisen vaatevalmistuksen suosimista perusteltiin 1930-luvun alun pulaajasta tutuilla argumenteilla. Muotilehdistä eniten isänmaan asialla oli *Hopeapeili*, jossa julkaistiin runsaasti kirjontamalleja. Niiden antamista perusteltiin sillä, että koska ulkomailta ei nyt saanut kankaita, lankoja, muotilehtiä tai malleja, on ”meillä nyt oiva tilaisuus, jopa pakko ja isänmaallinen velvollisuuskin kokeilla omia mahdollisuuksiamme, oppia paremmin tuntemaan omat kansalliset kauneutemme, tutkia omia käsityörikkauksiamme – näyttää niitä muuallekin maailmalle, jonka ihaileva

614 Suomen Nainen 3–4/1943, 35.

615 *Astra* 2/1941, 43–44; muotinäytöstä käsiteltiin myös *Muoti ja kauneus* -lehdessä (Kevät 1941, 16–17).

616 *Astra* 4/1941, 99–100, 102.

mielenkiinto on kääntynyt kaukaisen Suomen puoleen”. Lehti määritteli talvisodan aikaan neulomisen olevan naisten maanpuolustustyötä.⁶¹⁷

Esitellessään keväällä 1941 kotimaisen muotinäytöksen satoa *Hopeapeili* katsoi toisaalta tarpeelliseksi perustella kotimaisen muodin suosimista ulkomaisella esimerkillä: monissa maissa oli jo ennen sotaa ryhdytty ajattelemaan, että kenties kotimaastakin löytyisi taitoa tehdä yhtä hyvää muotia kuin Pariisissa, miksei siis Suomessakin ajateltaisi näin.⁶¹⁸ *Muoti ja Kauneus* -lehdessä taas haastateltiin helsinkiläisen muotialonki Ikan johtajatarta rouva Brunouta, joka hieman paheksuen kertoi asiakkaiden arvostavan ulkomaalaisia vaatteita, vaikka kotimaiset olisivat yhtä hyviä. Esimerkkinä hän kertoi, kuinka heiltä oli tilattu puku Pariisiin ja kuinka pukumalli tuli heille puolitoista vuotta myöhemmin kiertoteitä takaisin ”Pariisin salongin uutuutena”.⁶¹⁹

*Emäntälehd*en ja *Kotilieden* pukeutumissivuilta välittyi kuva säännöstelyn ja kangas- ja vaatepulan puristuksessa kamppailevista naisista, jotka ostamisen ja ompeluttamisen sijaan joutuivat yhä enemmän tekemään itse vaatteita korvikemateriaaleista, vanhoista vaatteista ja tilkuista. Lehtien ompeluohjeet muuttuivat käytännöllisemmiksi ja yksityiskohtaisemmiksi, sillä niissä otettiin huomioon, että kotiompeelijan taitotaso saattoi olla vaatimaton, eikä kangasta voinut tuhjata. Lehdet alkoivat havainnollisten piirrosten kera neuvoa, miten esimerkiksi hiha tai halkio ommellaan.⁶²⁰ Muotilehtien sisäislukijoiden elämässä pula alkoi näkyä vasta sodan loppuvaiheessa. Esimerkiksi *Hopeapeilissä* säästäväisyys vaatehankinnoissa esitettiin talvisodan aikaan isänmaallisena velvollisuutena ja solidaarisuuden osoituksena huonompiosaisia kohtaan, sillä sisäislukijalla ei asemansa ja varallisuutensa vuoksi ollut tähän välttämätöntä tarvetta:

Meidän on opittava pukeutumaan vaatimattomasti, jotta emme ajattele mattomasti pahoittaisi niiden mieltä, jotka ovat kaiken menettäneet ja ovat tänä hetkenä kokonaan vaille toimeentulomahdollisuuksia. Ja meidän on opittava säästämään silläkin tavoin, että käytämme taitavasti hyväksemme kaiken sen, mitä ennestään on vaatekomerossamme – mikäli siellä enää on mitään. [- -] Isänmaallista velvollisuuttaan ei kukaan nykyisenä aikana voi olla niin täydellisesti täyttänyt, että voisi sanoa: nyt riittää minun kohdaltani. Mitä taas ompelijoihin tulee, niin heidän on sijoitettava maanpuolustuksellisesti tärkeämpiin tehtäviin kuin mitä tarpeettomien pukujen valmistaminen on. Sanalla sanoen jokaisen kansalaisen vääjäämätön velvollisuus on olla äärimmäisen säästäväinen kaikissa yksityismenoissaan ja hänen kunnianasiansa on luovuttaa näin aiheutunut ylijäämä tavalla tai toisella valtion käyttöön, jotta Suomen kansalla olisi riittävästi varoja sodan aiheuttamien aineellisten vahinkojen tasapuoliseen korvaamiseen ja korjaamiseen.⁶²¹

617 *Hopeapeili* 2/1940, 4.

618 *Hopeapeili* 5/1941, 19–21.

619 *Muoti ja Kauneus* 2/1941, 17.

620 Ks. esim. *Emäntälehti* 8/1944, 228; *Kotiliesi* 17/1941, 540; *Kotiliesi* 2/1943, 50–51.

621 *Hopeapeili* 4/1940, 16–17.

Toisaalta *Toverittaressakin* tuotiin esiin 1942, että tähän asti oli vielä saattanut pärjätä vanhoilla varastoilla, mutta nyt alkoi olla aika saada uusi puku.⁶²² Sodan jatkuessa muotilehdetkin alkoivat käsitellä korvikekenkiä, antaa ohjeita narun käyttöön vöiden, hiuspantojen ja hattujen punonnassa, vaatteiden uudistamiseksi värjäämällä sekä neuvomalla, miten jalkoihin maalattiin sukkiensaumat ja luotiin näin illuusio saumasukkiensa käytöstä.⁶²³ *Lotta Svärdissä* kansaa tyynnyteltiin vakuuttamalla Kansanhuoltoministeriön ilmoittaneen, että raaka-aineita on saatavilla ja että ensin pyritään tyydyttämään lasten ja kaikkein tärkeimpien ammattiryhmien vaatetuskeskitys. Lisäksi huomautettiin, että kaikki kankaat ovat sillaa, joten niitä ei voi pestä samalla tavalla kuin puuvilla- ja villakankaita.⁶²⁴ Myös *Astran* muotipalstalla haastateltiin asiantuntijaa kangaspulan ja korvikemateriaalien tiimoilta. Vaatevalmistaja vakuutti korvikemateriaalien olevan oikein hyviä, eikä naisten pitäisi olla ennakkoluuloisia niitä kohtaan, hän ilmoitti.⁶²⁵

Kotiliedessä valittiin toisenlainen strategia. Lehti uutisoi korvikemateriaalien käyttöä laajasti esitelleen näyttelyn osoittaen, mitä kaikkea korvikemateriaaleista saakaan aikaan ja millaisia keksintöjä pula-aika on tuottanut. Lehden toimittaja nosti esiin niitä tuotteita, jotka sodan jälkeenkin jäivät käytännöllisinä keksintöinä elämään, kuten astiankuivaustelineen, ämmänlänget ja pöytäliinan sijaan katettavat lautasliinat.⁶²⁶ Pula-ajan ongelmat ja korvikemateriaalien käyttö olikin lehdelle oiva tilaisuus ajaa kotitalouden kehittämistä koskevia kysymyksiä.⁶²⁷

Britanniassa vaatteiden ja kankaiden riittävyden takaamiseksi otettiin käyttöön säännöstelyä ja vaatekortteja järeämpiä keinoja. Helmikuussa 1942 vaatevalmistajat määrättiin noudattamaan kulutustavaroiden säännöstelyä ohjaavan Utility scheme'n mukaista eli yksinkertaista ja vähän kangasta vievää kaavoitusta ja ennalta sovittua hintatasoa. Koristelut, laskokset sekä vaatteiden valmistukseen käytettävän kankaan määrää tuli karsia minimiin, ja vaatteet tuli valmistaa muun muassa hameiden pituutta ja leveyttä säätelevien mittojen mukaan. Määräysten kautta varmistettiin, että naisten pukeutumista ei määrännyt muoti vaan käytännöllisyys: jakkujen ja puseroiden tuli olla koristeettomia ja suoralinjaisia, hameiden kapeita ja lyhyitä. Määräykset olivat voimassa vuoteen 1952.⁶²⁸ (Ewing 1986, 141–147.)

Suomessa Utility scheme'n kaltaisia määräyksiä ei otettu käyttöön, mutta naistenlehtien muoti- ja pukeutumispalstoilla esitellyt vaatteet olivat utility-vaatteiden mukaisia, sillä kangaspula yksinkertaisti muotia ja lyhensi hameiden helmoja myös Pa-

622 *Toveritar* 15–16/1942, 203.

623 *Eeva* 9/1943, 8–9, 29–30; *Astra* 6/1941, 161; *Astra* 6/1942, 137, 139; *Eeva* 7/1941, 22–23.

624 *Lotta Svärd* 15/1943, 289.

625 *Astra* 3/1941, 66.

626 *Kotiliesi* 9/1942, 276–277.

627 Ks. *Kotiliesi* 13–14/1943, 390–391.

628 *Tiedossani* ei ole, sisältykö Utility schemeen naisten housujen kaavoja.

riisiin muotisalongeissa.⁶²⁹ Uusi yksinkertainen tyyli esiteltiin muodin mukaisena ja käytännöllisyydessään nykyajan vaatimuksia vastaavana. Naisia muun muassa neuvottiin hankkimaan käytännöllisiä moniosaisia pukuja, joista voi tarpeen mukaan yhdistellä haluamansa yhdistelmän ja käyttää sekä kesällä että talvella.⁶³⁰ *Hopeapeilissä* uusi yksinkertaisempi tyyli esiteltiin seuraavasti:

Nykyajan eurooppalainen nainen – ja me suomalaiset kuulumme heihin ennen kaikkea – ei yrittäkään peittää ajan vakavuutta itseltään eikä muilta lisäämällä tuhlaten ’rimpsuja’ hameensa helmaan tai kätkemällä huolensa pitsien varjoon, niin kuin historia joinakin aikaisempina aikakausina kertoo naisten kevytmielisesti tehneen. Ei, ei sinnepäinkään! Nykyajan nainen ottaa puutteen aivan vakavan asiallisesti: ei haaveile ylellisistä muotipuvuista, arvioi kylmästi taloudelliset mahdollisuutensa, laskee ’pisteensä’ ja ostaa kangasta vain sen verran, kuin on välttämätöntä uuteen yksinkertaiseen pukuun tai vanhan uusimiseen.⁶³¹

Uuden pukeutumistyylin esikuvaksi nostettiin – hieman yllättäen – nuoret työläisnaiset, eli ryhmä, joka aiemmin oli representoitu huonon pukeutumisen edustajina. Nyt *Hopeapeili* ihaili miten ”[v]arakkaiden yhteiskuntaluokkien naiset tulevatkin nykyaikana työläissisariaan vastaan esimerkillisen vaatimattomina”. Tämä selittyi työläisnaisten kehittyneisyydellä, joka sai heidät välttämään ”komeilevan silmiinpistävää pukeutumista hyvinäkin aikoina, saati sitten isänmaan koettelemuksen hetkinä”. Esimerkillisintä pukeutumista *Hopeapeili* löysi nuorten tyttöjen keskuudesta, ”olivatpa he sitten opiskelijoita, asiatyttöjä, virkanaisia tai tehdastyöläisiä”.⁶³² Lehti nosti tehdastyöläisnaiset malliesimerkiksi kertoessaan, kuinka erään tehtaan nuoret työläisnaiset olivat vaihtaneet haalarinsa siistiin turkiskauluksiseen takkiin ja huivinsa sievään huopaan hakiessaan palkkaansa tehtaan konttorista, niin ettei tehtaan insinööri ollut tunnista heitä samoiksi naisiksi. Lehti katsoi, että tämä oli paras todistus työläisnaisten kyvystä pukeutua arvokkaasti ja aseman mukaan.

Kuinka niin asemansa mukaisesti? kysytte ehkä. – Siten, että kyseessäoleva insinööri ei erotanut heitä oman yhteiskuntaluokkansa naisista eikä pääkonttorin virkailijoista. Jos hän sen olisi voinut tehdä, olisi tyttöjen pukeutumisen varmasti täytynyt olla jollakin tavoin huolimattomampaa tai hieman koreilevampaa tai räikeämpää, sillä heidän palkoillaan oli mahdotonta pukeutua kalliimmin ja siis laatuun nähden paremmin kuin paikkakunnan korkeampipalkkaiset pukeutuivat. Mutta nämä työläisnaiset osoittivat itsellään olevan älykästä arvostelukykä ja omanarvontuntoa, koska he pikku pariisittarien tavoin osasivat valita hienosta muodista juuri sen, mikä on siinä oleellista ja hienointa, kaikille sopivan yksinkertaisuuden.⁶³³

Mielipiteen muutos kertonee yleisestä suhtautumisen muutoksesta työläisnaisten työntekoa kohtaan. Sota-aikana heidän työpanostaan tarvittiin, ja yhteishengen luo-

629 Ks. esim. *Astra* 4/1941, 99–100, 102.

630 *Hopeapeili* 3/1940, 22; *Astra* 2/1941, 43–44; *Muoti ja Kauneus* 2/1941, 2; *Toveritar* 15–16/1942, 203.

631 *Hopeapeili* 1/1941, 26–27.

632 *Hopeapeili* 9/1941, 20–22.

633 *Hopeapeili* 9/1941, 22.

misenkin kannalta oli tärkeää, että mitään (nais)ryhmää ei representoitu paheksuttavina ”toisina” naisina.

Hopeapeilissä kiitettiin naisten pukeutumisen muuttumista käytännöllisemmäksi, esimerkiksi talvisaikaan naisten pukeutuminen oli lämpimämpää kuin aikaisemmin. Tähän lehti katsoi olevan kuitenkin tarpeen huomauttaa, että keväällä naisten on oltava entistäkin varovaisempia, jotteivät he tähän lämpimään pukeutumistapaan tottuneina vilustuttaisi itseään kevään lämpimämpien ilmojen tullessa. Sairastumiseen heillä ei nyt ollut varaa.⁶³⁴

Käytännössä muotilehtien ja pukeutumisneuvontaa antaneiden lehtien välillä oli lehtiä yhdistävän vanhasta uutta -teeman sisällä suuria eroja. Pukeutumisneuvontaa antaneiden lehtien sisäislukija teki vanhasta uutta, jotta saisi kahden kuluneen tilalle edes yhden uuden, tai pienentääkseen aikuisen vaateen lapselle, sillä uutta kangasta ei ollut saatavilla. Muotilehtien sisäislukija uudisti vanhoja pukujaan pysäkkeeseen muodinmukaisena siitä huolimatta, että uutta kokonaista pukua ei ollut mahdollista hankkia. Osassa muotipalstoista ei tekstin eikä varsinkaan kuvien perusteella voi päätellä olevan kyse pulari-ajan pukeutumisneuvoista. *Hopeapeilissä* sota-ajan pukeutumispulmat tarkoittivat talvisodan aikaan sitä, että muodista oli vaikea saada tietoa. Pulmana ei ollut kangaspula, sillä lehden sisäislukija oli onneksi ehtinyt hankkia kankaan etukäteen tai kaapissa oli joku vanhempi takki tai kävely-puku, jonka voi uudistaa.⁶³⁵ ”Tullaan toimeen vanhoillakin”, lehti julisti, mutta teki selväksi, että naisen tuli olla kaikesta huolimatta muodin mukaisesti ja tyylikkäästi pukeutunut.⁶³⁶

Yhtäältä lehti oli empaattinen lukijoiden mahdollisia pukeutumisongelmia kohtaan. Kesän 1942 uimapukumuotia esitellessään *Hopeapeili* ilmoitti, että ”Ei ole niin kovin tärkeitä, että uimapukumme kuviomalli on juuri tämän kevään uutuutta tai että hellepukimissamme on jokin uusi leikkaus. Tärkeitä on se, että vaatteet ovat sopivan suuruisia.”⁶³⁷ Toisaalta lehti neuvoi, ”Tunne itsesi ja pukeudu hyvin”. Tämä oli muodin perussääntö. Toinen sääntö oli, että on pukeuduttava ainoastaan sellaiseen, mikä sopii ja missä viihtyy. Lukijoille kerrottiin, että kallisarvoiset kankaat ja muodin oikut eivät määrää, onko nainen hyvin vai huonosti pukeutunut, vaan yksityiskohdat ja pikkuasiat. Vanhoihin vaatteisiin ja tilkkuihin turvautuminen ei siis saanut merkitystä tyylikkyydestä luopumista. Sota-aikanakin naisten tuli muistaa, että pitkän ja hoikan ei pidä pukeutumisessaan korostaa pituuttaan ja hoikkuuttaan eikä lyhyen ja lihavan näitä ominaisuuksia. Sivistykseen kuuluivat myös seuraavat säännöt: liian

634 *Hopeapeili* 3/1940, 23.

635 *Hopeapeili* 2/1940, 16–19.

636 *Hopeapeili* 12/1941, 24–26.

637 *Hopeapeili* 7/1942, 22–23.

nuorekkaita pukuja ei saa pitää, hattu on valittava kasvonpiirteiden mukaan eikä koruja saa käyttää röyhelöisten puseroiden kanssa.⁶³⁸

Toisaalta *Hopeapeilissä* alettiin esittää Pariisin muotia kohtaan yhä suurempaa kritiikkiä. Lehti muun muassa huomautti, että Pariisissa ei hallita urheilupukujen suunnittelua; ”usein tuntuu siltä, että tekijä on ajatellut enemmän ulkonaista vaikutusta kuin yksinkertaista mukavuutta”. Amerikkalainen urheilutyöli sen sijaan ”on erittäin kaunista ja lisäksi huokeasti toteutettavissa” ja puvut sopivat erittäin hyvin myös matka- ja kylmänilmanpuvuiksi.⁶³⁹ Kiinnostavalla tavalla *Hopeapeilissä* väitettiin, että amerikkalaisen muodin leviäminen Suomeen johtui siitä, että nuoret tytöt sekä maaseudun ompelijattaret, jotka eivät voi seurata muotia näyteikkunoiden tai muotilehtien kautta, seuraavat erittäin tarkasti amerikkalaisen elokuvan muotia. *Hopeapeilin* mielestä tämä oli tietysti hyvä asia, sillä amerikkalaisissa elokuvissa ”näkee usein joihtakin aivan uusia, nuorille, reippaille naisille sopivia erikoispiirteitä”. Näin *Hopeapeili* oli nostanut pukeutumiskursseissa aiemmin huonoina tai jopa varoittavina esimerkkeinä representoidut naisryhmät eli nuoret naiset, työläisnaiset ja maalaisnaiset esimerkillisen pukeutumisen edustajiksi.

Tällä kertaa amerikkalaisesta muodista suositeltiin omaksuttavaksi ison kietaisumekon tyyppisen esiliinan käyttö, sillä sen voi esimerkiksi vieraiden saapuessa pukea urheilu- tai arkivaatteiden päälle ja näyttää siististi puetulta.⁶⁴⁰ 1944 *Hopeapeilissä* julkaistaan muotikuvia ”Nämä puvut eivät meille” otsikon alla. Kyseessä ovat tällä kertaa amerikkalaiset kotipuvut. Lehti asetti näin amerikkalaisenkin muodin paremmuuden kyseenalaiseksi, mutta tärkeintä lienee, että lehti todellakin kritisoi uutta muotia suoraan.⁶⁴¹

Housut naisten jokapäiväiseksi vaatteeksi

Lottapuku oli sota-ajan naisten virallinen univormu; talvivaatepulan vuoksi hiihtopukua monoineen on kutsuttu sota-ajan naisten epäviralliseksi univormuksi (Kotipisto 1997, 60–61). *Kotiliesikin* ilmoitti keväällä 1940, että

Niin paljon kuin onkin laskettu leikkiä siitä, että nainen olisi muodin kuuliainen orja, tänä ankarana talvena näyttää käytännöllisyys sanelleen pukeutumiselle kaikki säännöt. Niillekin, jotka ovat voineet ajatella ulkoasuun – hyvä on, että niitäkin on ollut – on tyyllivaistokin määrännyt, että reipasta ja käytännöllistä nyt olla pitää! Lumihanki ja vetoiset pommissuojat ovat kerta kaikkiaan sellaiset puitteet, jotka vaativat oman asunsa. Sen takia urheiluhousut ovat levinneet niin laajaan käyttöön.⁶⁴²

638 *Hopeapeili* 8/1942, 28–29.

639 *Hopeapeili* 6/1940, 12–13; ks. myös *Hopeapeili* 3/1941, 22–23.

640 *Hopeapeili* 8/1940, 13.

641 *Hopeapeili* 3/1944, 16–17.

642 *Kotiliesi* 6/1940, 154.

Vuoden 1940 alkaessa tohtori Saimi Tawast-Rancken kehotti *Kotiliedessä* viimeistään nyt hankkimaan hiihtohousut, sillä vaikka hiihdon harrastus oli lisääntynyt suuresti, ”vielä on kuitenkin paljon sellaisia, joita kylmettymisen vaara peloittaa pukeutumista sopivaan hiihtoasuun ja lähtemästä raittiiseen luontoon, jos on jo pienikin pakkanen.”⁶⁴³ Vuonna 1933 lehdessä lopetettu valistus naisten urheiluhousujen käytön puolesta sai näin jatkoa. Nyt ääneen päästettiin ensimmäistä kertaa Tahko Pihkala, joka vaati, että vaatteiden tulisi olla urheillessa mukavampia ja keveämpiä, sillä raskaat vaatteet eivät yksinomaan tukahduta liikunnan harrastamista, vaan myös rankaisevat yrittäjää edistämällä hikoilua ja siten mahdollisesti vilustuttamalla. ”Niinpä tarvitaan kansamme kuntouttamiseen myöskin jokapäiväisen työ- ja olopu-kumme uudistaminen ja varsinkin yleistyttäminen. Se on teknillisesti ehkä ensi sijassa pukuteollisuuden, mutta aatteellisesti kotien asia”, Pihkala ilmoitti. Hän totesi, että työvaatteissa on jo saatu parannusta aikaan, ja nyt tätä linjaa pitäisi jatkaa arki-vaatteisiin, joita käytetään myös urheilua harrastettaessa. Hän ehdotti puseropuvun eli puserosta ja pitkistä housuista koostuvan puvun käyttöön ottoa. Tällaisella pu-vulla ”on muiden hyvien ominaisuuksiensa ohella sekin erinomainen etu, että se pu-kevana ja käytännöllisenä sopii myöskin *naisille*”. Tahkon mielestä puku ei ollut epä-naisellinen, tai jos jonkun mielestä olikin, ”sitä ihanammin yllättävä on sen käyt-täjä hepeniä vaihdettuaan. Asiallisen arjen vaihteena juhla tuntuu tavallistaankin ehommalta.”⁶⁴⁴ Housujen käyttö ei tässä tulkinnessa edistänyt naisten maskuliinistu-mista vaan päinvastoin, naisten feminiinisyys hamepukuisena korostui ja sai ansait-semansa huomion, kun nainen oli välillä housuissa.

Lisää miesten mielipiteitä aiheesta esitettiin *Muoti ja Kauneus* -lehdessä, jossa jul-kaistiin vuonna 1941 juttu otsikolla ”Mitä miehet sanovat naisten puvuista”. Eräs haas-tateltavista valitti naisten pukeutuvan ihmeteltävän epäkäytännöllisesti: ”Meidän kyl-mässä ilmastossamme olisiärkevin asu housupuku sekä talvella, keväällä, syksyllä että viileinä kesinäkin.” Käytännöllisyyden lisäksi mies piti housuja esteettisyyskysy-myksenä: ”nainen pitkissä housuissa on kaunis näky, sillä pitkät housut muodostavat kauniin linjan, ja suomalaisilla naisilla on yleensä solakat, hyvin kehittyneet vartalot, kuin luodut kantamaan tällaista reipasta asua. [- -] Tahdon siis ehdottomasti pro-Testoida sitä käsitystä vastaan, että nainen olisi housupukuisena epäkäytännöllinen ilmestys.”⁶⁴⁵ Suomalaisuuden stigmatisoinnin sijaan tässä puheenvuorossa käytettiin siis lehtien pukeutumisohjeille harvinaista suomalaisten biologisten ominaisuuksien ylistämiseen pohjaavaa argumentointia (vrt. luku *Housujen käyttö lihavia naisia kos-kevana pukeutumisongelmana?*).

Toinen haastateltava jatkoi samasta aiheesta:

643 Kotiliesi 1/1940, 8–9.

644 Kotiliesi 2/1941, 40–41, 66.

645 Muoti ja Kauneus Kevät 1941, 38.

Enpä tosiaan tiedä, onko tämä toivomukseni järjetön, mutta esitän sen kuitenkin: Toivoisin, että naiset pukeutuisivat järkevästi. Mutta kun hiihtopuvun käyttö Tyttönormaalilyseossa on kielletty tulipalopakkasellakin ja rehtori vaatii lyhyitä hameita ja ohuita sukkiä, niin ei tässä enää tiedä, mikä passaa ja mikä ei. Kun nyt kuitenkin kaikitenkin mittarin näyttäessä 25 astetta kylmää, kaduilla jo näkee joitakin – sanoo joitakin – monokenkäpareja sirojen jalkojen peitteenä ja korvatkin huivilla peitettyinä, alkaa pian luulla, että helsingitärkin huomaa asuvansa pohjoisille leveysasteilla...⁶⁴⁶

Kiinnostavaa yllä olevissa lainauksissa on, kuinka housujen käyttöönotto määriteltiin muodin vaikutusvallan murenemiseksi: vasta sota-ajan tilanne kangas- ja vaatepulan ja -säännöstelyn varjossa vapautti naiset muodin vaatimusten noudattamisesta ja järkevöitti naisten pukeutumista. Se, että juuri housujen käyttö edusti muodista vapautumista, on kiinnostava käänne siihen nähden, että sotaa edeltävänä aikana ne usein määriteltiin muodin tuomaksi uutuudeksi.

Lehtien pukeutumisneuvonta muuttui aiempaa käytännöllisemmäksi – myös käytännöllisyyttä jo aiemmin painottaneessa *Kotiliedessä*. Talvisodan aikana naisia neuvottiin kunnan alushousujen teossa, sillä ”tänä talvena on naistenkin seisottava tuullessa ja tuiskussakin, tarkenipa tai ei, kun on oltava valvontapaikalla. Turkeista huolimatta tulee viimeisessä säässä piankin kova vilu, jota ei torju hyppeminen eikä käsien lyöminen.” Trikoisten alushousujen sijaan neuvottiin käyttämään umpinaisia, tiivistä ja ohuesta untuvakankaasta valmistettuja housuja tavallisten villahousujen päällä, hiihtohousujen alla.⁶⁴⁷ Samoin *Lotta Svärd* -lehdessä annettiin vuoden 1921 Keskusjohtokunnan pöytäkirjaa lainaten seuraava pukeutumisohje: ”Alushameita ei saa käyttää, vaan sen sijalla on todella lämpimiä housuja, joista aina päällimmäisenä tulee olla umpinaiset, polvien alapuolella napitetut, lämpimästä, tummasta kankaasta tai sarasta.”⁶⁴⁸

Vasta sota-ajan tilanne sai *Kotilieden* julkaisemaan arkikäyttöön – eli sota-aikana joka hetkeen – sopivien housujen ompeluohjeet ja kaavat, joita lukijoiden oli myös mahdollista tilata *Kotilieden* toimituksesta.⁶⁴⁹ (Ks. kuva 25.) Pukuun kuului takki, housut tai hame. Lehti kertoi takin kestävän kahden hameen iän, mutta lehti neuvoi hankkimaan kahden hameen sijaan housut ja hameen, joita voi vaihdella tilanteen mukaan. Housujen mallin kerrottiin olevan suunniteltu niin, että se sopii täyteläisillekin vartaloille. Nyt siis lähtökohtana ei ollut se, että vaateen sopimattomuus naiselle johtui naisesta itsestään vaan vaatemallistoa oli muokattu myös ei-solakaille naisille sopivaksi. Samassa hengessä jatkettiin jutussa ”Emäntä tarvitsee pomppatakin”, jotta annettiin ohjeet lyhyen talvitakin tekoon huomauttamalla, että ”yhtä välttämättömästi kuin isäntämies tarvitsee lyhyen lämpimän talvitakin, [- -] tarvitsee sen emäntä ja tytärkin, jotka liikkuvat talon piirissä, ajavat kuormia kärryillä ja reellä,

646 Muoti ja Kauneus Kevät 1941, 38.

647 Kotiliesi 1/1940, 22.

648 Lotta Svärd 4–5/1941.

649 Kotiliesi 6/1940, 154–155.

Kuva 25: Kotilieden ohjeet naisten housujen tekoon talvella 1940 (Kotiliesi 6/1940, 155)

nostelevat tavaroita, astuvat yli aidan ja ojan.”⁶⁵⁰ Aikojen muutos näkyi siinäkin, että *Kotiliedessä* ryhdyttiin julkaisemaan ohjeita äitiysvaatteiden tekoon.⁶⁵¹ – Kiinnostavaa kuitenkin on, että emäntien ei katsottu tarvitsevan isäntien tavoin kunnollisia työhousuja, sillä tätä aihetta ei käsitelty.

Puutarhapukukysymys nostettiin esiin *Astrassa* ja *Muoti ja Kauneus* -lehdessä. *Astrassa* neuvottiin kesällä 1940 naisia käyttämään puutarhassa haalaria ja pientä esiliinaa, jonka taskuissa voi kuljettaa tarpeellisia tavaroita. Vaihtoehto haalarille oli vanha rantapuku. Puutarhanhoito esitettiin terveellisenä ja hermoja lepuuttavana, suorastaan nautinnollisena ajanviettopapana, jolloin voi tuntea auringon lämmittävän jäseniä, tuntea kukkien ja ruohon tuoksun ja tuntea olevansa yhtä koko elävän, versovan ja uutta luovan luonnon kanssa. Mutta tämä edellytti vaatteiden olevan kunnolliset. Tässä, jos missä on haalari paikallaan, lehti neuvoi, niiden alle ei tarvita sukia ja sukkanauhoja kiristämään. Jos joku ei ikänsä tai muotonsa vuoksi halua näyttäytyä housuissa, suositeltiin hänelle siivoushameen pukemista housujen päälle.⁶⁵² *Muoti ja Kauneus* -lehdessä esiteltiin muotialonki La Roben suunnittelema työ- ja urheilupuvuksi sopiva haalaripuku.⁶⁵³

650 Kotiliesi 4/1943, 120.

651 Kotiliesi 8/1943, 243.

652 Astra 3/1940, 68.

653 Muoti ja kauneus 2/1941, 41.

Pientä, tärkeää yksityiskohtaa esittää vas. oleva piirros: etukappaleesta taakse jatkuva vyö pitää housut kunnolla paikoillaan. Kainvojemme mukaan leikatut housut istuvat yhtä hyvin pitkinä kuin puolipitkinä.

Sodan aikana *Kotilieden* kaavaliitteissä julkaistiin sekä urheiluhousujen että rantahousujen kaavoja. Työhousujen kaavoja ei julkaistu. Kesällä 1944 kaavoihin sisältyi naisten pyöräilyasu, joka voitiin valmistaa joko housuhameeksi tai kaksiosaisesti siten, että lyhyiden housujen päällä käytetään samasta kankaasta olevaa hametta.⁶⁵⁴ *Kotiliedessäkin* kehoitettiin naisia harrastamaan pyöräilyä:

Urheiluna ei ole pyöräily naisille sopivaa, mutta retkeilyvälineenä se on ihanteellinen. Järkevästi ja asiantuntemuksella suunniteltu pyöräretkeily on erinomainen lomanviettotapa. [- -] Missä on syy siihen, että pyörä ei ole naisten keskuudessa sen yleisempi jokapäiväinen kulkuneuvo? Tietenkin on monia syitä, kuten vaikeudet hankkimisessa y.m. Mutta yksi on ainakin, aito naisellinen pukukysymys. Tuntuu siltä, että asu, jossa olemme tottuneet liikkumaan jokapäiväisessä työssämme, ei olisi sovelias pyöräilyasu. Mutta ei tarvita ehdottomasti housupukua. Tavallinen yksinkertainen puku, jossa hame ei ole liian pitkä eikä kapea, sopii hyvin.⁶⁵⁵

Muotipalstoilla housuasujen tarjonta monipuolistui. Hiihto- ja rantahousujen lisäksi housut esiteltiin camping- ja jahtimuotina; erityisesti pyöräilyä varten tarvittiin housupukuja, joiden tuli toki olla naisellisia.⁶⁵⁶ Vuonna 1943 Budapestin muotinäytöksestä esiteltiin modernina housupukuna pitkää takista ja flanellihousuista koostuva puku, jonka kerrottiin saaneen näytöksessä eniten suosiota.⁶⁵⁷ Lisäksi *Eeva* raportoi, että ”[k]otipuvuksi ehdotetaan ensi talveksi pitkiä samettihousuja ja korkeavartisia samettitohveleita, jotka tekevät sukat kotioloissa tarpeettomiksi”.⁶⁵⁸ Talvella 1942 *Eeva* ilmoitti muodin olevan sotajalalla ”Kenraalia Talvea vastaan”, mikä tarkoitti muun muassa kotipuvuksi tarkoitettua pyjaman mallista lämmintä housupukua. Toisaalta lehti esitteli urheilupuvun, johon kuuluivat housut.⁶⁵⁹ Vuonna 1945 lehdissä alkoi näkyä yhä enemmän kotipukuina käytettyjä housupukuja.⁶⁶⁰

Eevassa housupuvun yleistymisen selitettiin johtuvan siitä, että pariisilaisnaiset joutuvat ajamaan auton sijasta polkupyörällä – ”ja muoti saa luvan pukea hänet pyörää varten niinkuin se ennen puki hänet autoa varten”. *Eeva* esitteli lukijoille pyöräilypukuja, sillä jokainen muotihuone tarjosi niitä. Muotihuoneet esittelivät pyöräilyyn sekä housuja että housuhameita. Viimeksi mainittujen *Eeva* kommentoi vain harvoin olevan siroja: ”[h]ousuhameen onkin paras laskostaa mahdollisimman syvin ja levein laskoksin, niin että se kävellessä näyttää hameelta”.⁶⁶¹ Pyöräilyasuksi muodinluojat ehdottivat myös vartalonmyötäisiä polvihousuja sekä pitkää housut peittävää takkia.⁶⁶² Myös italialainen ”kävely- ja katumuoti kulkee suurimmaksi osaksi pyöräi-

654 Kotiliesi 18/1940; Kotiliesi 6/1941; Kotiliesi 19/1941; Kotiliesi 6/1944.

655 Kotiliesi 14–15/1940, 356.

656 *Astra* 5/1941, 131–132; *Astra* 5/1941, 134–135.

657 *Astra* 5/1943, 114–116.

658 *Eeva* 11/1940, 22.

659 *Eeva* 1/1942, 14–15, 28, takakannen sisäsivu; housut sisältäneitä kotipukuja esitteli myös *Muoti ja kauneus* (4/1941–1942, 38–39).

660 *Hopeapeili* 1/1945, 25; *Hopeapeili* 11/1945; *Muotikuva* 2/1945, 10–11.

661 *Eeva* 11/1940, 22

662 *Eeva* 6/1944, 16–17

lymuodin merkeissä: housuhameita, polvihousuja, joiden päällä on napitettu tai vetoketjuin varustettu skotlantilaismallinen hame, löyhiä, mukavia jakkuja, neulottuja käsineitä, polvisukkia tai skotlantilaisia damaskeja ja pieniä näppäriä turbaaneja.⁶⁶³ *Hopeapeilissä* pyöräilyasuna esiteltiin myös hameita.⁶⁶⁴ Housumuoti uudistui sodan aikana, sillä esimerkiksi syysasuksi esitetään pitkiä neulehousuja⁶⁶⁵ ja kesähousuiksi haalarimallin sijaan suoria puuvillahousuja.⁶⁶⁶

Hopeapeilissä housujen määriteltiin olevan ”luotettavin asu miltei vuorokauden läpeensä” ja naisia kehoitettiin edes yöksi vaihtamaan työpuku yöpukuun, joka ei saanut olla hihatton silkkipaita vaan housumallinen flanellipuku, jonka ”ylle voi vetää pitkät ’päällyshousut’ tai pitkän lämpimän kotitakin, kun tulee äkkilähtö vuoteesta”.⁶⁶⁷ Työn tuoksinassakin on oltava oikein pukeutunut, *Hopeapeili* neuvoi. Verstaalla ja tehtaassa oikea työpuku oli tietysti haalari.⁶⁶⁸ Housujen käytön katsottiin yleistyneen naisten työpukeutumisessa siinä määrin, että lehti katsoi tarpeelliseksi antaa tehtaassa työskenteleville lukijoilleen neuvoja siihen, miten pukeutua kotiin tultua, riisuttuaan haalarin, jotta siviiliasu antaisi hänen ”naisellisuutensakin päästä esiin ja arvoonsa”.⁶⁶⁹

Housupuvun maskuliinisuutta ei siis enää nostettu esiin, ja housujen käyttöönoton mukanaan tuoma maskuliininen vaikutus naisten ulkoasuun kuitattiin sillä, että kyse oli vain työvaatteesta; arkeen ja juhlaan nainen saattoi vaihtaa naisellisuutta paremmin esiin tuovan hameasun. *Hopeapeilissä* paljastettiin 1941, miksi housujen käyttö ei ollut tähän asti sopinut naisille: naiset eivät ole olleet ”valmentuneita ja luontevia housujalassa” esiintymään:

Tämä oli suurelta osalta luonnollista tottumattomuutta – olimmehan aina olleet ikäänkuin hameen turvissa, joka kätki lantiomme huonon liikkuvaisuuden, sen tarkoituksenmukaisen ja reippaan liikkuvaisuuden, jota oikea käveleminen vaatii. Mutta nyt osaamme kävellä, joka ainoa Suomen nainen, koska olemme marssineet oikein maamme puolesta ainakin kymmenen kilometriä. Ja jos kerran osaamme oikein kävellä, emme myös arkaile esiintymistä housupuku yllä emmekä – mikä on tärkeintä – tyylittömästi keikistele tyttöhepakon tavoin ollessamme pukeutuneena housupukuun, vaan liikumme luontevan reippaasti, kenties poikamaisestikin, mutta ei koskaan liikanaisen ’naisellisesti’.⁶⁷⁰

Housupuku vaatii luontevaa liikehtimistä, jutun otsikossa ilmoitettiin. Pukeutumisohjeissa pukeutumisen ongelmat alettiin siis nähdä olosuhteista, ei naisesta itseltään johtuviksi, jolloin naisen itsensä ei tarvinnut muuttua sopiakseen muotiin, vaan

663 Eeva 3/1942, 14–15

664 *Hopeapeili* 9/1940, 6–7

665 *Hopeapeili* 8/1941, 32

666 *Hopeapeili* 8/1940, 13; *Hopeapeili* 7/1942, 22–23

667 *Hopeapeili* 3/1940, 22

668 *Hopeapeili* 1/1944, 22–23

669 *Hopeapeili* 1/1944, 22; *Hopeapeili* 9/1941, 20–23

670 *Hopeapeili* 7/1941, 26, 28.

muoti tai olosuhteet muuttuivat niin, että vaatteet sopivat naiselle. Naisen lantiota ei tarvinnut enää peittää, sillä nainen oli olosuhteista johtuen oppinut vaihtamaan ”naisellisen” kävelytavan reippaaseen, poikamaiseen kävelyyn, jolloin naisen ei-solakuudesta johtuvia ongelmia ei enää ollut.

Housupukujen mainoksia – kuten yleensäkin vaatteiden ja kankaiden mainoksia – lehdissä oli vähän kankaiden säännöstelystä johtuen. Mainostettavaa ei ollut, tai jos oli, sitä ei tarvinnut erikseen mainostaa. Sodan loppuvaiheessa mainonta keskittyikin luomaan optimismia ja pitämään vaatevalmistajien nimet kuluttajien tiedossa odoteltaessa aikaa, jolloin kankaita taas alkaisi saada (ks. Aikasalo 2000, 215–218). Aineistosta löytyy sota-ajalta vain kaksi housupukujen mainosta *Kotiliedessä*, toinen talvisodan ajalta, toinen välirauhan ajalta.⁶⁷¹ Seuraava mainos, Sorja-muotikuvaston mainos, jonka kanssa oli kuvattu hiihtopukuiset naiset, ilmestyi vuonna 1945.⁶⁷²

Naisten housujen käytön rajojen määrittely sota-aikana

Sota-aika oli vihdoin saanut aikaan sen, että naiset saattoivat käyttää housuja jokapäiväisenä vaatteenaan, he oppivat niissä askeltamaan luontevasti eikä housujen käytön enää nähty uhkaavan naisten naisellisuutta tai saavan heitä miehistymään. Mutta – ja tämä oli suuri Mutta – edellä esitetty housuvapaus koski vain sodan aiheuttamaa poikkeustilannetta, josta oli palattava normaaliin heti kun Mies saapui kotiin. Määriteltyään housut käytännölliseksi ja reippaaksi vaatteeksi, joka oli vapauttanut naiset muodin orjuudesta, *Kotiliesi* muistutti heti seuraavassa lauseessa, että ”[r]intamalta lomalle pistäytyvät eivät taida oikein niitä hyväksyä, mutta voihan niinä päivinä kärsiä hameniekkana vähän vetoakin, kun onni lämmittää sen sijaan”.⁶⁷³ *Muoti ja Kauneus* -lehdessä kirjoitettiin välirauhan aikana kesällä 1941:

Viime talvena ei naismaailmamme pisteistä, laihtuneista kukkaroista ja kangaspulasta huolimatta enää esiintynyt sotatalven hiihtohousuissa ja myssyissä. Ja miksi ei? Toisaalta sodasta palanneet miehet vaativat naisia luopumaan näistä epänaissellisista pukimista. Kuva viehättävästä, kauniisti pukeutuneesta ja naisellisesta naisesta oli kangastanut heille pitkien sotakuukausien aikana unelmana kodista ja rauhanaikaisesta elämästä. Ja toisaalta naisille itselleenkin hiihtohousujen muuten perin mukava käyttö toi liian elävästi mieleen sotatalven raskaat tapahtumat. Me tunsimme kaikki tarvitsevamme kauneuden elähdyttävää, hermoja rauhoittavaa ja valoisa vai-
kutusta.⁶⁷⁴

671 *Kotiliesi* 24/1939, 867; *Kotiliesi* 24/1940, 596.

672 *Hopeapeili* 12/1945, 32.

673 *Kotiliesi* 6/1940, 154.

674 *Muoti ja Kauneus* 2/1941, 3.

Toimittaja määritteli muodin tärkeäksi voimanlähteeksi talvisodan jälkeisessä mielentilan jälleenrakennustyössä.⁶⁷⁵ Tämä kuten edellä käsitellyt siistin ja hyvän pukeutumisen periaatteita painottaneet jutut tarkoittivatkin naisten housujen käytön rajaamista vain tiettyihin tilanteisiin. Hameen käyttö oli keino pitää kiinni rauhan-aikaisuuden illuusiosta ja kotirintaman moraalista. Tilanne oli samankaltainen kuin Yhdysvaltain länsiosiin uudisraivaajien vaimoina 1800-luvulla muuttaneilla naisilla. Heidän keskuudessaan omaksuttiin housupuvun käyttö ja sitä pidettiin luontevana, sillä he joutuivat työskentelemään miesten rinnalla. Osa naisista ei omaksunut housujen käyttöä, sillä he halusivat juuri pukeutumisen kautta pitää kiinni ”sivistyksestä” ja naisellisesta identiteetistä syrjäseudulla, jossa naisia oli vähän. (Ks. Wolter 1994, 64–66; Fischer 2001, 133–144.)

Sota-ajan kangas- ja vaatepulankin aikaan naisia muistutettiin hyvän pukeutumisen periaatteista. Aiemmassa lottia koskevassa tutkimuskirjallisuudessa (esim. Sulamaa 1999; Kinnunen 2002; Olsson 2005; Sulamaa 2009) on tuotu esiin, miten tarkasti lottien pukeutumista säänneltiin ja valvottiin, ja miten juuri lottapuku velvoitti lottaa käyttäytymään lottien eettisten ja moraalisten sääntöjen mukaan. *Lotta Svärd*-lehdessä muistutettiin, että lottapuku edusti lottakuria. Puku oli yksinkertainen sekä väriltään että malliltaan kasvattaakseen kantajaansa säästäväisyyteen, vaatimattomuuteen ja yksinkertaisuuteen elämäntavassa. ”Ja oppikaamme sitä rakastamaan ja huomaamaan, ja me huomaamme, että se on kaunein naisten puku, mitä milloinkaan on keksitty,”⁶⁷⁶ kuten lotille opetettiin.

Lisäksi huomautettiin seuraavaa: mitellää ei saanut sijoittaa päähän väärin, muodikkaiden kiharoiden taakse, vaan hiuslaitteet oli peitettävä päähineellä, ”[l]ottapuvun ei missään osassaan tarvitse tyydyttää alkeellista koristautumisen tarvetta.”⁶⁷⁷ Lottapäähineenkin käytössä lottia oikaistiin: lakkia ei saa pitää pääläella vaan se on asetettava päähän suoraan. Väärinpukeutuneita moitittiin tyylipuhtaan, oikeinpukeutuneen lotan kuvan lokaamisesta.⁶⁷⁸ Kolmas huomautus tuli kosmetiikan käytöstä:

Oikea lotta on puhdas keinotekoisista väreistä ja kaunistusaineista. Tämä ei ole suvaitsemattomuutta, vaan sääntöjen seuraamista. Niinkuin emme halua mitään muodinmittaria määräämään lottapuvun pituutta tai lyhyyttä, hihojen kiinnitystä tai vyötärön korkeutta, samoin emme siedä värilevyä ja huulipuikkoa lottapuvun taskussa. Lottapukuisina emme edes käsilaukussa.⁶⁷⁹

675 Muoti ja Kauneus 2/1941, 3.

676 Lotta Svärd 10–11/1943, 194–195.

677 Lotta Svärd 9/1940, 138.

678 Lotta Svärd 10/1940, 158.

679 Lotta Svärd 3/1941, 44.

Neljänneksi huomautettiin, että hametta ei saa lyhentää eikä hihoja kääriä tai kauluksia avata.⁶⁸⁰ Sääntöjen mukaisen pukeutumisen saavuttamisen tueksi lottille annettiin toki ohjeet kenttäoloissa harmaantuneiden kaulusten ja kalvosinten valkaisuun.⁶⁸¹ *Kenttälotassa* pukeutumishojeita ei annettu, mutta lehdessä julkaistiin novelli nimeltä Lottapuvun tarina. Tarinan minäkertojana toimi vanha, jo vähän kullunut lottapuku, joka oli muiden pukujen rinnalla tuntunut vaatimattomalta, mutta jota sodan alkaessa taas tarvittiin.⁶⁸²

Lotan pukeutumisesta annetut määräykset perustuivat yhteen lottien uskonnollis-siveellisen kasvatuksen keskeisimpään käsitteeseen, puhtauteen. Lotan oli oltava puhdas sekä sisäisesti että ulkoisesti. Pukeutumishojeet kertoivat ulkoisen puhtauden merkityksestä sisäisen puhtauden ilmaisjana. Lotta-tutkija Kaarle Sulamaa on todennut puhtauden symboliikan olleen Lotta Svärd -järjestön aatemaailmassa monitasoinen ja -tahoinen. Jo naisena lotan tehtävänä oli tuoda rintamalle puhtautta ja siisteyttä. Siveellinen puhtaus tarkoitti puhtautta niin uskonnollisessa kuin isänmaallisessa mielessä. Uskonnollinen puhtaus tarkoitti uskoa kristinuskon Jumalaan; isänmaallinen puhtaus lottien ja yleensä naisten erityistehtävää pitää huolta kansakunnan siveellisyydestä, sillä kansakunnan elinvoiman nähtiin riippuvan naisten siveellisestä kunnosta ja puhtaudesta. Lotan pukeutumisen tuli heijastaa lotan siveellistä voimaa ja henkistä ryhtiä, ja hänen rooliaan esikuvana. Lottien kohdalla siveellisen puhtauden vaatimus oli ajanjakson yleisiä moraaliarvostuksia keskeisempi. Työskennellessään miesten kanssa naisten täytyi olla erityisen tarkkoja sukupuolijärjestyksestään, jotta heidän maineensa olisi säilynyt. (Sulamaa 1999, 64–70; ks. myös Olsson 2005, 70–72.)

Sulamaa onkin tulkinnut lottien pukeutumisen heijastaneen heidän rooliaan puhtaina Suomi-neitoina. Lotan tuli olla sekä siveellisessä että poliittisessä mielessä valkoinen. Lottapuvun harmaa väri viestitti nöyryyttä, vaatimattomuutta, ahkeruutta ja näkymättömyyttä. Huivi, kaulukset ja mansetti olivat valkoisia, sillä ne viestivät lotan siveellisestä puhtaudesta, joka taas edellytti lotalta askeesia ja askeettista elämäntapaa. (Sulamaa 1999, 66–67; Sulamaa 2009, 86–88.)

Muiden naistenlehtien pukeutumissivuilta välittyä empaattinen suhtautuminen aiempaa konkreettisempia pukeutumispulmia ratkovia naisia kohtaan, mutta toisaalta lehdet muistuttivat, että sota ja pula eivät olleet mitään syitä olla noudattamatta sotaa edeltävän ajan pukeutumisen sääntöjä ja ihanteita. Siisteyden ja yksinkertaisen tyylikkyyden vaatimukset eivät koskeneet vain lottia. Esimerkiksi *Toveritar* muistutti hyvän pukeutumisen säännöistä artikkelissa ”Käytämmekö järkeä pukeutumisessa?” Lehti määritteli pukeutumisen pääperiaatteet seuraavasti:

680 Lotta Svärd 9–10/1944, 225–226.

681 Lotta Svärd 18/1943, 341.

682 Kenttälotta 4/1942, 60

Hyvinpukeutumisen kultainen sääntö on aina ollut: *täytyy pukeutua tarkoituksenmukaisesti*. Seuraava yleiset säännöt lopuksi osoittavat hyvää makua: 1. Älkää koskaan yhdistäkö samaan pukuun kahta eri tavalla kuviollista kangasta. Esimerkiksi ei sovi kukallinen hame toiseen kukalliseen kankaaseen yhdistettynä niin, että esim. pusero olisi erilaista. Ei edes raidallinen jakku sovi kukallisen puvun kanssa. 2. Älkää koskaan käyttäkö hattua, jossa on harso, ellei teillä ole käytettävissänne myöskin hienot käsineet ja hyvät kengät. 3. Älkää koskaan käyttäkö keinotekoisia kukkia, elleite tunne itseänne erikoisen ”kukkeaksi” ja hyvin hoidetuksi – ja jos käytätte, niin vain ilta- ja juhlapukunne yhteydessä.⁶⁸³

Muoti ja Kauneus -lehden pääkirjoituksessa kysyttiin ”Jaksatteko olla kaunis kotonakin?”. ”Suurimpia tyhmyyksiä, mitä voi naiselle opettaa, on että ’ei ole niin vaarallista’ miten hän on puettuna kotona”, lehti ilmoitti, ja jatkoi: ”Se vanha käsitys, että kotona voi ’käyttää loppuun’ vanhat vaatteensa, on luultavasti syynä monien avioliittojen haaksirikkoon.” On oikein käyttää vanhat vaatteet loppuun, lehti kertoi, mutta on väärin käyttää ne loppuun rumina, hoitamattomina ja väsyneinä. ”Vaatteiden pitäisi aina näyttää siltä, että ne ovat terveitä, elämänhaluisia, juuri pestyjä, juuri silitettyjä.” Erityisesti kotona ollessa on tärkeää, että rakkaimpamme eivät ”milloinkaan näe meitä ruman ja ikävän näköisinä”.⁶⁸⁴ Lehdet siis lisäsivät muutenkin vaikean elämäntilanteen keskellä elävien naisten pukeutumisongelmia.

Naisten housujen käytön sopivuus nostettiin keskustelun aiheeksi *Eevassa* 1944 julkaisemalla fiktiivinen tarina keskustelusta, jota miehet kävivät korsussa.⁶⁸⁵ Keskustelu lähti liikkeelle korsuun ilmaantuneen muotilehden selailusta. Lehdessä julkaistu muotikuva housuja käyttävästä naisesta kuohutti miehiä enemmän kuin edellisen sivun uimapukukuva:

Kuuluuko tuollainen hienoon maailmaan, minä vain kysyn? Ilmoitti Iso-Eemeli mieli kuohuksissa. Mitä se saamme yllemme siviiliin päästyämme, kun vaimomme ja tyttäremme hamstraavat kaikki housumme. Se on väärin. Muutkin housuasioissa sorretun sukupuolen edustajat olivat tuhtuneita. – No jo minäkin annan lemput koko muotikysymykselle, kuului Jalmarin ääni. Täytyykö minun vapauduttuani ruveta kävelemään aluspöksysilläni! Se ei passaa. Tuonkin tantan päällä housut ovat aivan siveettömät; noin suuri mamma ja noin pienet housut.⁶⁸⁶

Eräs miehistä huomautti, että naiset tekevät nykyään niin paljon miesten töitä, että heidän täytyy saada käyttää miesten vaatteitakin. Argumentti sai housukysymyksestä kiihtyneet miehet leppymään, mutta suutarina työskennellyt Jussi oli sitä mieltä, että ainakin suutarintyön naiset saivat tehdä omissa housuissaan. Korsussa todettiin, että kätevä nainen saattoi oppia suutarintyön tekniikan ja ammattitaidon, mutta ei saavuttaa siihen kuuluvaa politiikan ja filosofian ymmärrystä. ”Täytyy siis olla ulkonaisestikin jotain eroa pelkällä käsityöläis(nais) suutarilla ja syvämietteisellä

683 Toveritar 17/1941, 241; korostus alkuperäinen.

684 *Muoti ja Kauneus* 4/1941–1942, 3.

685 *Eeva* 3/1944, 12, 30–31.

686 *Eeva* 3/1944, 31.

filosoofi(mies)suutarilla. Saakoot siis yksinomaan filosofisuutarit oikeuden pitää miesten housuja”, korsussa päätettiin.

Mitä muihin naisten miehellisiin töihin tulee, Kuhina-Korsu oli sitä mieltä, että mottitalkoissa, maataloustöissä, rappaus- ja muissa rakennushommissa sekä junankuljettajana naiset saisivat esiintyä ”Hienon Maailman” housuissa, mutta raitiovaunukuljettajina ja junien konduktöörinä he hyvinkin voisivat esiintyä missä Pussi-puvussa tahansa, kunhan eivät vain housuissa. Samoin lausuimme jyrkän paheksumisemme lohkomme takanapäin sijaitsevan linnoituspataljoonan esikunnan naisvirkailijoille, joilla tiesimme olevan melkein pä jokaisella kaksi, kolme paria miesten housuja: pitkiä housuja, golf-housuja, ratsastushousuja, verryttelyhousuja, urheiluhousuja, hamehousuja ja kaiken maailman muita housuja. Ja miten hienoista, miehekäistä kankaista. – Ja se on totisesti väärin, Iso-Eemeli vakuutti siveellisen paheksumisen vallassa.⁶⁸⁷

Lehdet siis rohkaisivat naisia käyttämään housuja kotirintamalla, heille muistutettiin, että miehet eivät sitä hyväksyisi. *Eevassa* julkaistu kirjoitus edusti humoristista otetta ja kotirintaman oloista huonosti perillä olevien rintamamiesten näkökulmaa. Jutussa kuitenkin näkyy miesten huoli naisten astumisesta heidän tilalleen perinteisesti miesten töinä pidettyihin ammatteihin. Naisten housujen käytöstä herännyt keskustelu kertoi maskuliinisuuden olevan kriisissä, mikäli tilanne jatkuisi. Vaatepulan aikana naisten housujen käytössä oli miesten näkökulmasta konkreettisesti kyse siitä, että naiset veivät heidän housunsa, eikä kotiin palanneella miehellä olisi enää housuja, mitä pukea ylleen. Mitä virkaa miehillä sitten enää olisi?

Kun naistenlehtiaineistoa lukee kokonaisuutena, naisten housujen käytön yleistymisen hyviä puolia käsitteleviä kirjoituksia on loppujen lopuksi vähän, samoin naisille suunnattua kehotuksia käyttää housuja. Kaikissa lehdissä, *Naisten Ääni* mukaan lukien, käsiteltiin naisten työpanosta ja sen merkitystä peltotöissä, mottimetsässä, jälleerakennustöissä, luovutetun Karjalan ja Itä-Karjalan siivoamisessa ja muissa sotajan työtehtävissä kuten talkoissa, mutta heidän housujen käyttöönsä ei teksteissä tai kuvateksteissä kommentoitu. Ainoan kommentin esitti *Toveritar* kertoessaan ranskalaisten sotatarviketeollisuudessa työskentelevien naisten olevan ”siistejä valkoisine suojapukuineen ja sinisine huiveineen”.⁶⁸⁸

Kesällä 1943 housujen käyttö katsottiin ajankohtaiseksi lehtien neuvoessa, miten kesäksi maatöihin lähtevien kaupunkilaisnaisten oli syytä varustautua. *Hopeapeili* neuvoi lukijoita valitsemaan kesäpuvustoksi lehti seuraavat vaatteet: matkapuku, yksinkertainen pesunkestävä kesäpuku, joita voi ottaa mukaan jopa kaksi tai kolme; vaihtoehtoisesti puvun sijaan voi ottaa puseron ja hameen. Lisäksi oli mukaan pakettava pyhäpuku. Näiden välttämättömyyksiensä lisäksi oli hyvä ottaa mukaan uimapuku, neulepusero, aamu-koti-kylpytakki ja ”[j]os jollakulla on vielä vanhastaan pitkät lämpimät kesähousut, niin nekin on hyvä ottaa matkaan kylmien ilmojen va-

687 Eeva 3/1944, 31.

688 Toveritar 6–7/1940, 80–81.

ralle. Mutta muutoin voisi tällaisista kyllästyttäväksi käyneistä 'rantahousuista' ommella lujan ja käytännöllisen olkain- tai vyöhameen, jollaiset tänä kesänä näyttäivät olevan erittäin suositteluja ulkomaisissa muotilehdissä.”⁶⁸⁹

Hopeapeilissä esiteltiin esimerkillisesti työpalveluun varustautuneet Marja ja Mirja, jotka suosittelivat olkaimellisten haalareiden mukaanottoa. Marja kertoi pakkaavansa mukaan pitkät housut, joita hän ”sumeilematta” käyttää kylmällä ilmalla työasunakin sekä illalla urheiluasuna. Yksi kuvateksti toteaa, että ”Pitkät housut ja villajumpperi on Marjan joka hetken asu”.⁶⁹⁰ Jatkosodan jo päätyttyä *Hopeapeili* kommentoi työtyttöjen pukeutumista näin: ”Ennen housut usein olivat varakkaiden ja laiskojen lomailijoiden tunnuksena, mutta nykyajan työtyttö pukeutuu mielellään housuihin säästääkseen muita vaatteitaan.”⁶⁹¹

Kotiliedessä oltiin konservatiivisempia. Käsitellessään varusteiden valintaa työtytöksi lähdeittäessä housujen mukaan pakkaamista ei mainittu. Juttuun sisältyi kuva housupukuisesta, matkalaukku pakattuna lähtöön valmiina olevasta naisesta, mutta kuvatekstissä todettiin, että ”tällaisessa puvussa ei luonnollisestikaan matkusteta”. ”Tällaisella puvulla” tarkoitettiin ilmeisesti housupukua.⁶⁹² Rauhan aikana urheiluhousujen käyttöön annetut ohjeet päivät siis edelleen: housuissa ei ollut sopivaa liikkua julkisella paikalla.

Keskeistä työtyttöjen housuohjeissa on se, että ne on suunnattu kaupunkilaisille, yleensä nuorille naisille, jotka olivat lähdössä maaseudulle vain lyhyeksi aikaa työvelvollisiksi. Lottille, martoille ja maatiloilla ympärivuorokautisesti työskenteleville maalaisnaisille housujen käyttöä koskevia ohjeita ei suunnattu. Lottien kohdalla kyse oli siveellisesti puhtaasta lottaihanteesta sekä lottien roolista suojeluskuntaa ja armeijaa avustavien tehtävien suorittajina. Lottapukuuun eivät päällyshousut virallisesti kuuluneet lukuun ottamatta ilmavalvontalottia (ks. esim. Olsson 2005, kuva s. 122). Kuten lottien historiaa tutkinut Tiina Kinnunen huomauttaa, jotkut lottajärjestön idealistiset tavoitteet, joita pukeutumissäännöt heijastivat, tuntuivat sodan arjessa jopa mielettömiltä. Jo lottapuvun pituudesta käytiin kädenvääntöä, sillä pitkä puku oli rintamaolosuhteissa epäkäytännöllinen. Puvun lyhentämiseen saatiin keskuslautakunnan lupa vasta viimeisenä sotakesänä. Perusteena oli kangaspulasta johtuva tarve säästää kangasta. (Kinnunen 2002, 254.) Lottapukeutumiselle annettujen symbolisten tehtävien kontekstissa housujen käytön sallimista ei voinut edes ajatella.

Lottien pukeutumis- ja moraalikoodien taustalla vaikutti epäilemättä sisällissota. Suojeluskunnan ja myöhemmin armeijan avustavissa tehtävissä työskennelleet lotat eivät missään tapauksessa saaneet muistuttaa punakaartin aseelliseen toimintaan

689 *Hopeapeili* 6/1943, 20–22.

690 *Hopeapeili* 6/1944, 12–13.

691 *Hopeapeili* 7/1945, 24–25.

692 *Kotiliesi* 9/1943, 270–271.

osallistuneita naisia, ”ryssän morsiamia”, jotka sisällissodan aikaan ”tunnetusti” esiintyivät housuissa. *Suomen Kuvalehden* kautta Suomeen välittyi tietoa muiden maiden armeijoiden housupukuisista ”amatsooneista” eli puna-armeijan, Saksan ja Ranskan armeijan naissotilaista sekä Jugoslavian naispuolisista partisaaneista.⁶⁹³ *Suomen Kuvalehdessä* kommentoitiin puna-armeijan naissotilaita seuraavasti: ”Tasa-arvoisuus miesten ja naisten välillä on tulkittu väärin. Nainen on puettu puna-armeijan sotisopaan ja lähetetty etummaisille tulilinjoiille.”⁶⁹⁴ Kommentti heijasti Suomen armeijan tilannetta: Suomessa naisia ei lähetetty etulinjaan sotimaan vaan naiset vastasivat lot-tina ”naisten töistä”.⁶⁹⁵

Emäntälehdessä housupukuisia naisia ei sota-aikanakaan esiintynyt. Kun leh-dessä esimerkiksi iloittiin marttojen lisääntyneestä urheiluharrastamisesta – mikä kertoi emäntienkin seuraavan ajan virtauksia, kuten kirjoittaja huomautti – hou-sujen käyttöä hiihtoasuna ei otettu esiin ja juttuun sisältyvissä kuvissa martat hiih-tivät hameessa.⁶⁹⁶ Naisten työnteosta maalla kertovissa kuvissa naisilla oli *Emäntä-lehden* jutuissa marttapuku yllä.⁶⁹⁷ Housut eivät muidenkaan lehtien pukeutumisneu-vojen perusteella lyöneet itseään työvaatteena läpi. ”Työvaatepulasta päästään omin voimin”, ilmoitti *Kotiliesi* vuoden 1944 alussa, mutta naisen työvaatteisiin eivät kuu-luneet jutun mukaan housut vaan hame.⁶⁹⁸ *Hopeapeilikin* kertoi kesällä 1944, että ”[a]rkisen *työmekon*, jota käytetään pellolla, taloustöissä, puutarhassa, yleensä kai-kessa ruumiillisessa työssä, täytyy ehdottomasti olla pesunkestävää kangasta, ol-koonpa että siihen täytyisi uhrata vaikkapa ruudullinen patjakangas, painettu ikku-naverho tai ukkovaarin valtava yöpaita.”⁶⁹⁹ Kun rintamalla olevan miehen puvusta ryhdyttiin tekemään pukua naisille, housuista neuvottiin muokkaamaan hame.⁷⁰⁰

Vain *Toverittaresta Tulevaisuudeksi* nimensä muuttanut sosialidemokraattisten naisten lehti kiinnitti huomiota siihen, että maataloustöihin vapaaehtoisina tai työ-velvollisina lähteneillä kaupunkilaisnaisilla ei välttämättä ollut lainkaan työhön so-pivia vaatteita eikä niitä pula-aikana saanut mistään hankituksi. Jutun innoitteena toimi nainen, joka oli sairastunut talvisiin olosuhteisiin sopivien vaatteiden puutteen vuoksi. ”Muiden alojen työläisnaisten vaatetus- ym. oloista puhutaan ja kirjoitetaan, mutta meistä maataloustyöläisistä harvoin mainitaan mitään, huomautti tämä paljon kärsinyt entinen kaupunkilaisvaimo lopuksi.” Jutun kirjoittaja ehdottikin, että olisi tärkeää, että jotenkin voitaisiin järjestää vaatteita ”myöskin tällaisille kainoille köy-

693 Suomen Kuvalehti 26/1944, 766–767; Suomen Kuvalehti 47/1944, 1366; Suomen Kuvalehti 32/1944, 922; Suomen Kuvalehti 42/1944, 1202–1203.

694 Suomen Kuvalehti 47/1941, 1568–1569.

695 Naistenlehdistä puna-armeijan ”säällittävästä” naissotilaista kertoi Eeva (Eeva 9/1941, 14–15).

696 Emäntälehti 3/1941, 54–55.

697 esim. Emäntälehti 9/1941, 209–210.

698 Kotiliesi 1/1944, 23.

699 Hopeapeili 7/1944, 18–19; kursiivi A.T..

700 Toveritar 6/1942, 77.

hille”. Kirjoittaja toivoi työnantajien ja naapureiden tekevän asialle jotakin – valtiovaltaa hän ei pyytänyt apuun.⁷⁰¹

Kotiliedessä kyllä kannettiin huolta maalaisnaisten pukeutumisesta, mutta ei työvaan juhlavaatteiden osalta. Lehdessä julkaistussa ”Maalaisnaisten muotipakinassa” maalaisemäntä kertoi lottapukuisten naisten tehneen maanpuolustusjuhlassa häneen ja hänen mieheensä suuren vaikutuksen:

Ei olisi ollut helppo mennä sanomaan, kuka oli emäntä, kuka apulainen tai, kuka oli kaupungista, kuka maalta kotoisin. Puvun yksinkertaisuus ja täsmällisyys sai sen aikaan. Pieni valkoinen kaulus ja hihansuut tekivät huolitellun ja hienostuneen vaikutuksen. Sukkien ja kenkien siisteys ja asiallisuus tehostivat tätä vaikutelmaa. Naisten luontainen viehättävyys ja arvokkuus saivat siitä erikoisen kauniin kehysten, aivan niin kuin puvun tulisikin olla vain kehys eikä pääasia. Sama ihastuttava pukeutumistulos on saavutettu kansallispuvuilla sekä Marttaliiton ja Maatalousnaisten emäntäpuvuilla. Niidenkin yksinkertaisuus ja tarkoituksenmukaisuus ovat todella kiitettäviä ja kaunistuksena käyttäjilleen.⁷⁰²

Kirjoittajan mielestä maalaisnaisten tavalliset arki- ja juhlapuvut olivat niihin verrattuna kirjavia ja kuosittomia, ”niissä on koetettu seurata muotia, mutta ei ole osattu eikä ehdittykään” ja rahat olivat menneet hukkaan. Hän suositteli naisia käyttämään kansallispukua tai yksinkertaista vanhaan kansanpukeutumiseen periytyvää pukua, johon kuuluu poimuhame ja vartalonmyötäinen edestä napitettu pusero, tai maratta ja lottapukujen mukaisia pukuja, sillä maalaisnaisten puvun mallin ”pitää olla ehdottoman yksinkertainen ja emäntäihmisen ruumiinmuotoihin soveltuva”.⁷⁰³

Kotiliesi jatkoi aiheesta 1944 kotiteollisuustarkastaja Hulda Kontturin artikkelissa ”Miten maalaisemäntä pukeutuu?”⁷⁰⁴ Hän totesi, etteivät muodin luojat ole nyt eivätkä aikaisemminkaan kiinnittäneet huomiota maalaisemäntien puvustoon. Hän kuvasi kauniisti, miten elämän tyyli vaihteli entisinä aikoina hitaasti, ja hitaasti saavuttivat suuren maailman tyyli maaseudun. ”Ne löivät leimansa pukeutumiseen yleensä, mutta eivät pystyneet muuttamaan sen pohjasävyä, jonka paikalliset olosuhteet, työ ja saatavissa olevat raaka-aineet olivat määränneet. Näiden tekijäin vaikutuksesta on vaatetus meillä ollut kautta aikojen yksinkertainen ja käytännöllinen.”⁷⁰⁵ Mutta, kun muoti viime vuosikymmeninä tuli maaseudulle, tarkoitti se pukeutumisen muuttamista huonompaan suuntaan. Syntyneitä epäkohtaa ryhtyivät korjaamaan monet naisjärjestöt sekä neuvonnan avulla että suunnittelemalla käytännöllisiä järjestöpukuja, Kontturi totesi⁷⁰⁶ ja jatkoi:

701 Tulevaisuus 7–8/1944, 10.

702 Kotiliesi 10/1941, 342.

703 Kotiliesi 10/1941, 342.

704 Kotiliesi 20/1944, 596–597, 606.

705 Kotiliesi 20/1944, 596.

706 Kotiliesi 20/1944, 597.

Nyt ovat olosuhteet jatkaneet tätä työtä. Tekstiilitilanteestamme johtuen ovat vaatehankinnat tulleet vaikeammiksi ja enemmän harkintaa vaativiksi. Tämän sinänsä ikävän asian hyvänä puolelana on se, että käytännöllisyys- ja asiallisuusnäkökohdat ovat tulleet entistä määräävimiksi. Monet maalaisemmännät ovat olleet jopa iloiseja ajatellessaan yksinkertaistunutta pukeutumista.⁷⁰⁷

Kontturi neuvoi emäntiä hankkimaan kesäpuvuksi pellavakankaasta tehdyn puvun, syksyksi paksun pellavapuvun, talveksi lämpimästä kankaasta tehdyn puvun ja ulkona käytettäväksi paksun takin. Maalaisnaisten oma ääni ei päässyt esiin; heille tarjotun tulkinnan mukaan heidän tuli pyrkiä yksinkertaisuuteen ja omaksua marttapuvun tapainen, kansallispukuihin viittaavaa pukeutumistapa ja olla iloinen ja kiitollinen siitä, että naisjärjestöt olivat ajatelleet heidän pukeutumispulmiaan ja keksineet niihin mielestään hyvän ratkaisun. Kansallispukujen käyttöä käsittelevät jutut toimivat vastavuoroisessa suhteessa *Kotilieden* kansikuvien kanssa; Martta Wendelinin piirtämät kuvat kuvasivat sota-aikana usein kansallispukuista tai kansanomaiseen pukuun pukeutunutta maaseudun naista työn touhussa.⁷⁰⁸ Toisaalta kansikuvissa esiintyi myös housupuvussa puutarhatöitä tekeviä naisia.⁷⁰⁹

Kotiliedessä myös mainostettiin runsaasti kansallispukuja sodan aikana; esimerkiksi *Kotilieden* osto-osastokin otti ne valikoimiinsa.⁷¹⁰ Lisäksi *Kotilieden* sisarjulkaisussa *Omin Käsin* -lehdessä esiteltiin paimenpuvut eli kansallissosialistisen Saksan Dirndl-puvuista innoituksensa saaneet suomalaisiin kansanpukuihin pohjautuvat ”uudenaikaiset kansanpuvut”.⁷¹¹ Kaupunkilaisnaisten ollessa kohdeyleisönä kansallispuku määrittyi sota-aikana isänmaalliseksi juhlapuvuksi kuten oheisessa jutussa:

Melkein jokaisen naisen kannattaa hankkia kansallispuku. Se on itse asiassa halpa, vuosikautinen, aina käyttökelpoinen kesän ja talven juhlapuku. Ja kuinka paljon tyylikkäämpi ja pukevampi onkaan kansallispuku esimerkiksi nuoren kukkean tytön yllä kuin jokin halvempi, lyhytikäinen, usein taitamattomasti kyhätty muotipuku. Kansallispuku heijastaa kantajaansa omalla värentämätöntä kauneuttaan. Kun kerran olemme hankkineet kansallispuvun, tulee kyllä tilaisuuksia, jolloin on ilo pukea se ylleen. Kesän sunnuntaipukuna maalla se on veraton, mikäli ei ole niin kuuma, että vietämme päivän mieluummin uimapuvussa. Jos meillä on kesäkokouksia, retkiä, laulu- tai voimistelujuhlia, vietetään nimipäiviä tai vaikka suvisia häitä, voimme kaikkiin lähteä kansallispuvussa, tunnustetussa, kauniissa ja kotoisessa juhlapuvussa.⁷¹²

Kansallispukujen tärkeyden nostaminen esiin juuri sota-aikana on luontevaa, mutta ohjeiden kohdistaminen tässä määrin juuri maalaisnaisille vahvistaa aiemmin käsiteltyä tarvetta antaa maalaisnaisille perinteen säilyttäjän rooli. Muun maailman nähtiin kehittyvän ja muuttuvan, mutta maaseutu haluttiin säilyttää perinteisenä.

707 *Kotiliesi* 20/1944, 597.

708 Ks. esim. *Kotiliesi* 16/1941.

709 *Kotiliesi* 11/1941; *Kotiliesi* 7/1942.

710 Ks. esim. *Kotiliesi* 10/1941, takakannen ulkosivu.

711 *Omin Käsin* 2/1941, 20–21.

712 *Kotiliesi* 11/1941, 373.

Toisaalta erityisesti *Toverittaressa* nostettiin esiin sota-aikojen merkitys naisten pukeutumisen vapauttajana. Ensimmäisessä jutussa kerrattiin aiempien sotien, lähinnä Ranskan vallankumouksen ja ensimmäisen maailmansodan vaikutusta naisten muotiin: muoti yksinkertaistui, kureliivit hylättiin, lyhyt tukka tuli muotiin. ”On selviö, että sotakin vaikuttaa suuresti muoteihin”, lehti kirjoitti ja huomautti, ”Pienet sodankäynnit eivät tietenkään merkitse mitään, vaan vaikuttavat sodat muoteihin vasta sitten, kun ne aiheuttavat myös sosiaalisia mullistuksia.” Juttu päättyi toteamukseen: ”Tulevaisuuden ennustaminen on toivotonta, mutta menneisyyden pohjalta voidaan tehdä johtopäätöksiä.”⁷¹³ Lukija saattoi tältä pohjalta tehdä itse monenlaisia päätelmiä, mutta lehti itse ei naisten pukeutumisen suuntaa ryhtynyt ennustamaan. Toisessa, ”Huntu putosi – nainen vapautui.” -nimellä otsikoidussa jutussa kerrottiin, miten Turkissa on luovuttu naisten hunnun käytöstä naisten vapauduttua Kemal Atatürkin ansiosta epäinhimillisistä ja vanhentuneista tavoista ja tultua tasa-arvoiseksi miehen kanssa. Nyt pidettäisiin huntuun pukeutunutta naista menneen ajan kummituksena, jutun kirjoittaja totesi, mutta ei jatkanut keskustelua koskemaan nykyhetken länsimaista tai suomalaista naista.⁷¹⁴ Juttujen viittaukset sota-ajan tai sen jälkeisen ajan merkitsemiin muutoksiin naisten pukeutumisessa jäivät naisten omien tulkintojen varaan; lehti ei niitä tarjonnut eikä housujen käyttöä käsitelty tässä yhteydessä. Lisäksi on kiinnostavaa, että *Naisten Ääni* – viimeinkin – nosti esiin Amelia Bloomerin ja hänen housupukunsa Elizabeth Cady Stantonista kertovassa jutussa. Puvusta julkaistiin myös kuva.⁷¹⁵

713 Toveritar 14–15/1941, 202, 210.

714 Tulevaisuus 15–16/1944, 15.

715 Naisten Ääni 3/1941, 46–47.

MIHIN HARPOT EEVA?

Naistenlehdet, pukeutumiskeskustelu ja kysymys nykyajan luonteesta

Naistenlehdet pukeutumiskulttuurin ohjaajina

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on ollut selvittää, mistä suomalaisissa naistenlehdissä oikein keskusteltiin 1800–1900-lukujen vaihteen ja toisen maailmansodan välisenä aikana, kun niissä keskusteltiin naisten päällyshousujen käytöstä. Housut alkoivat tuolloin tulla naisten pukeutumiseen Suomessa herättäen keskustelua niin puolesta kuin vastaan. Tutkimukseni lähtökohtana on ollut ajatus siitä, että naisten housujen käyttöä koskevat pukeutumisohjeet ja muu keskustelu eivät kerro ainoastaan pukeutumisen ihanteista ja käytänteistä vaan myös niistä merkityksistä, joita naiseus tuolloin sai sekä siitä, miten sukupuolten välinen suhde ja naisten yhteiskunnallinen asema ymmärrettiin.

Olen jäsentänyt pukeutumisen tutkimusta pukeutumiskulttuuri-käsitteen kautta. Määrittelen pukeutumiskulttuurin koostuvan kolmesta osa-alueesta eli a) vaatteista materiaalisina objekteina ja muista pukeutumiseksi luokiteltavista ruumiin muokkaustavista, b) pukeutumisen diskursseista, arvoista ja normeista, eli tavoista, joilla pukeutumista merkityksellistetään ja c) pukeutumisen käytänteistä, jotka pitävät sisällään pukeutumisen tavat ja kaikki ne käytännön toimet, joita pukeminen ja pukeutuminen pitävät sisällään. Vaatteisiin sisältyvät ja pukeutumisen diskursseissa muodostuvat merkitykset aktuaalistuvat pukeutumisen ruumiillisissa, tilannesidonnaisissa käytänteissä. Naistenlehtien pukeutumisaiheinen sisältö ei siis kerro suoraan aikakauden naisten pukeutumisen todellisuudesta vaan kunkin naistenlehden tavoitteiden mukaan määrittyvistä pukeutumisen diskursseista, ihanteista, arvoista ja normeista. Naistenlehdistä välittyvä pukeutumisen diskursiivinen puoli avaa näkökulmia myös pukeutumisen materiaalisiin ominaisuuksiin sekä kertoo siitä, millaisia pukeutumisen reunaehdot ja käytänteet naistenlehtien näkökulmasta olivat tai niiden tulisi olla.

Muodin tutkijoiden Joanne Entwistlen (2000) ja Yunuya Kawamuran (2005) ajatuksia seuraten tutkimus on perustunut ajatukseen siitä, että käsitellessään muotia ja pukeutumista naistenlehdet ovat osa muodin järjestelmää, joka tuottaa muodin konseptin ja muodin ilmiöt ja käytänteet. Esitellessään tyylejä lehdet samalla sekä osallistuvat muotia koskevien diskurssien levittämiseen että muuttavat abstraktia muoti-

ideaa pukeutumiskäytänteiksi ja tekevät niistä merkityksellisiä. Lehden tekemien rajausten, valintojen ja pukeutumisen diskurssien kautta konkreettiset vaatekappalet ja pukeutumistavat saavat merkityksiä, jotka lukijoiden toivottiin ja usein vaadittiin ottamaan huomioon pukeutuessaan ja pukeutumisvalintoja tehdessään. Tutkimusaineistoon kuuluvat lehdet pyrkivät selkeästi ottamaan auktoriteettiaseman suomalaisten naisten pukeutumisen ihanteiden, merkitysten ja reunaehtojen määrittelijöinä. Pukeutumiskysymykset määrittyivät osaksi suomalaista tapakulttuuria, jonka muovaaminen ja ohjaaminen oli lehtien tavoitteena. Siten ne positioivat itsensä vallankäyttäjiksi naisten pukeutumista koskevissa kysymyksissä. Pukeutumisohteiden keskeisenä tehtävänä oli kunkin naistenlehden tavoitteiden mukaisen naisuuden normatiivinen määrittäminen ja tuottaminen. Lehden käsittelivät pukeutumiskysymyksiä kolmeen eri diskurssiin eli muotikriittiseen, rationaalis-sivistykselliseen ja muotidiskurssiin nojautuen.

Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut lehdissä käytyä, naisten housujen käyttöä koskevaa keskustelua ja muuta pukeutumisaiheista aineistoa yhteiskunnallisena keskusteluna, sillä katson myös pukeutumisella itsellään olevan yhteiskunnallisen ulottuvuutensa. Pukeutumista säätelevät monenlaiset pukeutumiskoodit, -säännöt, -ihanteet ja -normit, joiden kautta yhteiskunta ja kulttuuri kontrolloivat sitä. Yhteiskunnallisesta ja sosiaalisesta tilanteesta riippuu, miten paljon yksilöllä on mahdollista varioida ja soveltaa. Pukeutumisen käsittäminen henkilökohtaisena, identiteettiä ja persoonaa heijastavana ilmiönä, on vain yksi, nykykulttuurille tyypillinen pukeutumisdiskurssi. Sen voi nähdä heijastavan nyky-yhteiskunnan vaatimuksia, jossa yksilö edustaa itseään. Historiallisesti tarkasteltuna sosiaalisen ryhmän normien mukaista vaatinut pukeutumisdiskurssi on yleisempi.

Naistenlehden määritelmä suomalaisen lehdistön historian valossa

Naistenlehdet ymmärretään usein pinnallisina ajanvietelehtinä. Feministisen tutkimuksen näkökulmasta naistenlehtien tapa käsitellä naisten yksityiselämään kuuluvia kysymyksiä, muotia ja kauneudenhoitoa on edustanut patriarkaattia uusintavaa naisten alistusta. Lehdistön historiaa koskevissa tutkimuksissa ja yleisesityksissä koko aikakauslehdistö on usein rajattu kokonaan pois lehtityypin monimuotoisuuden vuoksi, tai käsittely on ollut puutteellista. Naistenlehtien käsittelyyn on vaikuttanut niiden asema naisten lehtinä. Genrelähtöisessä jaottelussa naistenlehdet on lokeroitu sukupuolispesifiksi lehdistön tyyppiä, jolloin ne on esimerkiksi lähtökohdaisesti nähty pinnallisina lehtinä ilman että vertailua muihin lehtityyppeihin olisi tehty.

Tässä tutkimuksessa olen purkanut naistenlehden määritelmää suomalaisen lehdistöhistorian ja oman tutkimusasetelmani näkökulmasta. Anglo-amerikkalaisessa naistenlehtiä koskevassa tutkimuksessa naistenlehdillä tarkoitetaan keskiluokkaisille naisille suunnattuja kaupallisia naistenlehtiä. Suomessa kaupalliset naistenlehdet alkoivat menestyä sotien välisenä aikana, mutta niitä ennen Suomeen oli jo 1880-luvulta lähtien perustettu useita naisten järjestölehtiä. Ensimmäiset suomalaiset niistä olivat naisasiajärjestöjen perustamia. *Koti ja Yhteiskunta*, *Hemmet och Samhället*, *Nutid* ja *Naisten Ääni* olivat naisasiajärjestön äänenkannattajia, joissa pääasiassa sivistyneistöä edustaneet naisasialiikkeen aktiivit keskustelivat ajankohtaisista yhteiskunnallisista kysymyksistä ja liikkeen päämääristä. *Emäntälehd*en kautta naisasianaiset toteuttivat sivistys- ja valistustehtävänsä välittämällä alimpia yhteiskuntaluokkia edustaville maaseudun naisille tietoa muun muassa kotitalouden hoidosta ja lastenkasvatuksesta sekä opettivat muotoilemaansa uutta perheenemäntämallia. Sama tavoite, valistuksellinen ote ja hierarkkinen ero lehden tekijöiden ja lukijoiden välillä jatkui 1920-luvulla perustetuissa kaupallisissa naistenlehdissä *Naisten Lehdessä* ja *Kotiliedessä* ja jossain määrin myös 1930-luvun alussa perustetussa *Oma Koti*-lehdessä.

Ensimmäisten kaupallisten naistenlehtien perustaminen ei merkinnyt suurta muutosta naistenlehtimarkkinoilla, sillä niitä toimittivat ja avustivat samat naiset, jotka olivat myös naisjärjestöjen lehtien kuten *Naisten Äänen* ja *Emäntälehd*en taustalla. Ensimmäiset kaupalliset naistenlehdet puhuttelivat lukijoitaan ja määrittivät tehtävänsä olemassa olevien porvarillisten naisten järjestölehtien tavoin: ylempien luokkien naisten tehtävänä oli alempien luokkien naisten sivistäminen ja valistaminen ja ohjaaminen täysipäiväisen perheenemännän rooliin kaksijakoisen kansalaisuuden ihanteen mukaisesti. Työläisnaisten lehdet, erityisesti *Toveritar* määrittivät paikkaansa osana työväenlehdistöä ja suhteessa porvarillisiin naisten järjestölehtiin, sittemmin myös kaupallisiin naistenlehtiin.

Vasta Eevan ja *Hopeapeilin* perustaminen 1930-luvulla uudisti suomalaista naistenlehdistöä. Niiden tavoitteena ei ollut valistaa vaan tuottaa korkeatasoista lehteä kulttuuria harrastaville naisille. Muotikriittisten naisjärjestöjen näkökulmasta muotilehdet edustivat naisasiatyön vastakohtaa välittäessään naisille muodin ihanteita ja naiskuvaa, jossa ensisijaista on kiinnostus henkilökohtaisiin kysymyksiin, ei yhteiskunnallisten asioiden ajaminen. 1930-luvulla perustettujen muotilehtien voi kuitenkin nähdä edustavan emansipatorisempaa naiskuvaa kuin naisjärjestöt ja niihin kytköksissä olleet aiemmat kaupalliset naistenlehdet, sillä ne puhuttelivat lukijoita moderneina itsenäisinä naisina, jotka eivät enää tavoittele taloudellista itsenäisyyttä, koulutusta ja ”omaa aikaa” – kuten naisasiajärjestöjen lehdissä – vaan jotka ovat jo nämä saavuttaneet.

Tämä käsitys vahvistuu, kun uusien muotilehtien sisältöä vertaa naisten järjestölehtiin ja aiempiin kaupallisiin naistenlehtiin: esimerkiksi urheilun harrastamista ei asetettu naisten velvollisuudeksi kansakunnan ja tulevien sukupolvien terveyden vuoksi vaan se esitettiin nykyaikaisten naisten itsenäisyyden ja aktiivisuuden merkkinä; nainen urheilee, koska hän on vapaa niin tekemään. Lisäksi naisten urheilun harrastamista ei muotilehdissä rajattu vain kuntourheiluun, vaan aikakauden ideologisen ajattelun vastaisesti muotilehtien naiset harrastivat urheilua myös kilpailutaroituksissa. Lisäksi on huomattava työläisnaisliikettä edustaneen *Toverittaren* suunnanmuutos 1930-luvulla: porvarillisia naisjärjestöjä ja muun muassa *Kotiliettä* kohtaan osoitettu kritiikki vaihtuivat porvarillisten naisjärjestöjen mukaisen kotiäitiyhenteen edistämiseen ja *Kotilieden* tapaisen perhelehden sisällön omaksumiseen. Pukeutumisasiheisessä aineistossa tapahtui myös suunnanmuutos. Ruumiillista työtä tekevien naisten työhousujen käyttöönottoa koskevat ehdotukset vaihtuivat perheenemäntien työpukeutumista koskeviin ohjeisiin.

Jako naisten järjestölehtiin ja kaupallisiin naistenlehtiin osoittautuu yhä epärelevantimmaksi kun huomioidaan, että järjestölehtiä edustaneet Kokoomuspuolueen *Suomen Nainen* ja Ruotsalaisen naisliiton *Astra* alkoivat 1930-luvulla muistuttaa yhä enemmän kaupallisia naistenlehtiä ulkoasua ja muotipalstoja myöten. Kaupallisten ja järjestölehtien periaatteellisena erona on se, että ensin mainitut toimivat kaupallisin perustein, ja mainonta ja journalistinen sisältö ovat niissä kytköksissä toisiinsa. Viimeksi mainittu pätee kuitenkin myös eräisiin tutkimiini naisten järjestölehtiin, sillä niissä mainostajia valittiin pitäen silmällä sitä, miten tuote tai palvelu sopii lehden linjaan, ja jakaako tuotteen tai palvelun tuottaja lehden tavoitteet.

Naistenlehtien luokittelu ”naisten lehdiksi” tarkoittaa rajausta, jonka perusteella ne määrittyvät pinnallisiksi viihdelehdiksi ja vain naisten yksityiselämään kuuluvien kysymysten käsittelijöiksi. Naistenlehtiä voi kuitenkin tarkastella myös osana yhteiskunnallista keskustelua, sillä naistenlehti on jo ilmiönä yhteiskunnalliseen kehitykseen sidoksissa oleva ilmiö. Tutkimistani naistenlehdistä enemmistö pyrki jo tavoitteiltaan olemaan yhteiskunnallista keskustelua käyviä naistenlehtiä; erityisesti naisasiajärjestöjen lehtien perustamisen motiivina oli naisten asemaa koskevien kysymysten ajaminen. Työläisnaisten lehdet ajoivat samaa asiaa työväenliikkeiden kontekstissa. Näiden lehtien rajaaminen pois Suomen lehdistön historia -hankkeesta marginalisoi naisten ja naisjärjestöjen roolin yhteiskunnallisessa keskustelussa. Marttajärjestön, Lotta Svärd -järjestön, Kokoomuspuolueen ja Ruotsalaisen Naisliiton lehdet osallistuivat naisten yhteiskunnallisen aseman määrittelyyn järjestöjen tavoitteiden mukaisissa puitteissa.

Varhaisten kaupallisten naistenlehtien tausta oli niin tukevasti asemansa usean vuosikymmenen ajan vakiinnuttaneissa naisjärjestöissä, että niiden sisältö oli näiden järjestöjen tavoitteiden mukaisesti ideologisesti väritynyt. Irtaantuessaan tästä tausta-

tasta muotilehdet voi nähdä poliittisena kannanottona toisenlaisen naiskäsitteilyksen puolesta. Jos muotilehtiä tarkastellaan ilman leimaavaa naistenlehtikategoriaa, muotilehdet voisi parhaiten luokitella korkeaa sivistyselämää edustaviksi kulttuurilehdiksi. Teatteria, taidetta ja elokuvia käsitellessään niillä oli selkeä tehtävä suomalaisen kulttuurielämän edistäjinä; lehtien avustajinahan toimivat muun muassa tunnetut kulttuurihahmot Olavi Paavolainen ja Mika Waltari. Varhaisista suomalaisista kaupallisista naistenlehdistä vuonna 1931 perustettu ja vain pari vuotta elänyt *Kauneudenhoitolehti* edusti puhtaimmin vain muotiin ja ulkonäkökysymyksiin edustavaa naistenlehtityyppiä. Se sai seuraajia 1940-luvun alussa kun *Muoti ja Kauneus* ja *Muotikuva* perustettiin. Suomalaista, vain muotiin keskittyvä naistenlehdistöä voi näin ollen pitää sota-ajan tulokkaana.

Olen vertailun vuoksi käynyt läpi myös *Suomen Kuvalehden* vuosikerrat 1916–1945. Naisten housujen käyttöä koskevan sekä muun pukeutumisasiheisen aineiston ja lehden yleisilmeen perusteella katson *Suomen Kuvalehden* olleen tutkimusajankohtana huomattavasti kepeämpi ja jopa pinnallinen lehti naistenlehtiin verrattuna. Esimerkiksi naisten urheilua käsiteltiin naistenlehdissä vakavampaan sävyyn kuin *Suomen Kuvalehdessä*, jossa naishihtäjiä käsiteltiin naiskauneuden edustajina. *Suomen Kuvalehdessä* naisten housujen käyttö myös esiteltiin muun muassa pilakuvien kautta humoristisesta näkökulmasta. Naistenlehdistä tällaiset representaatiot puuttuvat.

Kaupalliset naistenlehdet modernisaation heijastajina ja konstruoijina

Sotien välisenä aikana ”nykyaikaisuus” tarkoitti sananmukaisesti ”modernia”. Modernin käsite viittaa uuteen ja muodikkaaseen. Käsite tunnettiin jo antiikin aikana, mutta vasta uudella ajalla käsitteellä moderni alettiin viitata omaan aikakauteen, ei joskus myöhemmin alkavaan aikaan. Tässä merkityksessä moderni on temporaalinen kategoria, joka erottaa nykyisen menneestä, joka ei ole moderni. (Hapuli et al. 1992, 99; Mikkola 2009b, 35.) Sotien välinen aika oli niin arkkitehtuurissa, kirjallisuudessa kuin muilla korkeakulttuurin aloilla modernismin aikaa. 1920-luvun Uusi Nainen oli monin tavoin – niin ulkonäöltään kuin elintavoiltaan – modernin naisen symboli. Modernisuus näkyi hänessä, kuten arkkitehtuurissa, yksinkertaisina linjoina. Tämä representaatio välittyi oivallisesti kesällä 1929 *Suomen Kuvalehden* Ulkomaan uutiskuvia -palstalla julkaistussa, nykyaikaisella tuolilla istuvaa nykyaikaista tyttöä kuvaavassa kuvassa (ks. kuva 1).

Modernisaatiolla viitataan tiettyihin länsimaisissa yhteiskunnissa 1800-luvulta alkaen syntyneisiin ilmiöihin, joiden vahvistumisen kautta esimoderni yhteiskunta on kehittynyt moderniksi yhteiskunnaksi. Modernille yhteiskunnalle tyypilliseksi ilmi-

öiksi on nimetty esimerkiksi liberaali demokratia, yleinen koulujärjestelmä, teknologian kehitys, teollistuminen, kaupungistuminen, individualismi ja rationalisaatio. (Ks. esim. Stark 2006, 9–13; Mikkola 2009b, 35–36.) Modernisaation tunnusmerkeiksi laskettavien ilmiöiden kehittymisen lisäksi modernisaatio on myös kertomusta kollektiivisesti jaetuista merkityksistä ja ymmärryksestä, kuten Stark on huomauttanut. Erityisesti kansanvalistajilla ja kasvattajilla oli keskeinen rooli antaessaan tavallisille ihmisille sanaston ja kehykset heitä ympäröivän modernin muutoksen ymmärtämiselle. (Stark 2006, 15.) Tutkimieni naistenlehtien keskeinen rooli oli juuri tässä. Aluksi ne lähestyivät lukijoita kansanvalistuksen perinteeseen nojaten valistuskirjallisuudesta tutun retoriikan ja tyylin keinoin. Vasta kuvalehdistön kehitys ja erityisesti muotilehtien synty 1930-luvulla uudistivat tapaa, jolla lukijoita lähestyttiin ja representaatioita todellisuudesta rakennettiin.

Ruotsalaiset viestinnän tutkijat Karin Becker, Jan Ekecrantz ja Tom Olsson ovat huomauttaneet journalismin olevan modernin tekstualisaatiota, sillä journalismi ja moderni ovat kehittyneet rintarinnan, molemmat ovat saman yhteiskunnallisen kehityksen tulos ja molemmat ovat kiinnostuneita tutkimaan maailmaa ja olemaan tiedon ja totuuden lähteitä. Sekä moderni että journalismi ovat vaikuttaneet teollistumisen, poliittisen liberalismien ja imperialismien leviämiseen. Molemmat kannattavat vapautta, edistystä ja yleismaailmallista sivistystä, ja ne yhdistetään perinteisten tiedonlajien murtumiseen sekä kapitalismin ja konsumerismin kehittymiseen. Journalismi – jolla he tarkoittavat sanomalehtijournalismia – on siis toiminut modernin äänenkannattajana. (Becker & Ekecrantz & Olsson 2000, 9–10, 13–14.)

Naistenlehdet heijastavat omalta osaltaan modernisaatiokehitystä ja ovat kehittyneet suhteessa siihen. Kaupallisten naistenlehtien historia on läheisesti kytkeytynyt sukupuolittuneen kulutusyhteiskunnan historiaan, sillä lehtityyppi on eri maissa alkanut menestyä samaan aikaan, kun tavaroiden massatuotanto on yleistynyt. Ei siis ole sattumaa, että kaupallisten naistenlehtien julkaiseminen alkoi olla kannattavaa kustannustoimintaa Suomessa juuri 1920-luvulla, kun *Kotiliesi* perustettiin, sillä sotien välinen aika oli suomalaisen kulutustavateollisuuden kasvun ja kaupan erikoistumisen aikaa. Markkinat lisääntyivät ja 1930-luvulla uusi kulkulttuuri huipentui, kun Helsingissä avattiin Stockmannin uusi tavaratalo ja Elanto otti käyttöön myymäläautot. Vuonna 1918 säädetty laki kahdeksantuntisesta työpäivästä teollisuudessa antoi yhä useammalle aikaa myös kulutukseen ja vapaa-ajan kulutuksesta tuli 1920- ja 1930-lukujen merkittävä trendi. Suomalaisen konsumerismin synty näkyy erityisesti mainonnassa: mainonnan määrä kasvoi, ”reklamille” keksittiin suomenkielinen käänös ”mainos” ja monet tunnetut tuotemerkit kuten Fazerin suklaa ja Hangon keksi syntyivät. Mainostoimistoille 1920-luku oli ennen näkemättömän kasvun aikaa. (Heinonen & Konttinen 2001, 48–62; Finnälä 1993.)

1920-luvun uudessa tyyliässä ja Uudessa Naisessa oli kyse kulutuskulttuuriin leviämisestä keskiluokan ja työväenluokan keskuuteen. Uudessa Naisessa yhdistyivät moderni, kulutus ja muoti. Hän oli polkkatukkineen ja jazz-tytön mekkoineen muodikas ilmestys, ja hänen kuvaansa hyödynnettiin runsaasti mainonnan kuvastossa. Hoikka ja nuori naishahmo oli uuden konsumerismin estetiikan mukainen. Keski- ja Länsi-Euroopassa Uuden Naisen muoti yhdistyi massatuotettujen valmisvaatteiden tuotannon kasvuun ja muotilehdistön ja tavaratalojen yleistymiseen. Ne kaikki toivat muodin mukaisia vaatteita ja levittivät muodin mukaisuuden ihannetta myös alempien luokkien naisten keskuuteen. (Hapuli et al. 1992, 107–108; Roberts 1994, 66–67, 77–79; Sølund 2000, 23–24.)

Puhuessaan nykyajasta ja representoidessaan sitä sotien välisen ajan naistenlehdet määrittivät oman aikansa moderniksi, vaikka monet niiden kuvaamista kehityskuluista toteutuivat vasta myöhemmin. Moderni elämä oli niissä joka tapauksessa mielenkiintoisella tavalla läsnä. Suomalaista modernisaatiota tutkivien tutkijoiden kannattaisikin lukea naistenlehtiä sillä silmällä. Nykyaikaan hullaantunut Olavi Paavolainen (1929, 133) valitti 1920-luvulla, että modernin yhteiskunnan kuvaus rajautui Suomessa ”epäilyttävään” naisten ajanvietekirjallisuuteen. Mieskirjailijoiden teksteistä sitä ei tahtonut löytyä. Kirjallisuuden tutkijat ovat sittemmin kritisoineet sitä, kuinka kansallisen historian näkökulman nimissä on painotettu agraarin elämän kuvauksia. Modernin elämän kuvaus on jäänyt vähemmälle ja juuri sitä löytyy naiskirjailijoiden tuotannosta. (Hapuli et al. 1992; vrt. Immonen et al. 2000.) Myös populaarikulttuuri kuten tutkimani naistenlehdet antavat aineksia suomalaisen modernin tutkimiseen. Ensinnäkin kaupalliset naistenlehdet edustavat modernia kulutuskulttuuria, toiseksi naistenlehdissä nykyaika oli vahvasti läsnä modernina aikana niin hyvässä kuin pahassa. Siten ne tuottivat todellisuutta, jossa nykyaika oli luonteeltaan modernia aikaa.

Tärkeän lisän naistenlehtijournalismin ja modernin yhteiskunnan yhteyksiä tarkasteluun tuo Beetham, joka on kommentoinut näkemyksiä, joissa aikakauslehti nähdään ”naisten aikamuotona” sillä perusteella, että jatkuessaan saippuaoperaan tavoin seuraavassa numerossa naistenlehdet asettuvat selkeitä loppuja vastaan. Täten ne määrittyvät enemmän syklisen kuin lineaarisen aikakäsityksen edustajiksi. Beetham on kritisoinut tätä tulkintaa huomauttamalla aikakauslehtien kuvastavan teollisen ajan rytmiä: säännöllistä viikkotyötä tekevien ainoa vapaapäivä oli sunnuntai, jolloin heillä oli aikaa lukea. Tämän vuoksi lehdet alkoivat julkaista erityisiä sunnuntainumeroita. Viikko- ja kuukausilehdet ilmentävät edelleen tätä teollisen ajan vaatimusta, joten ne edustavat enemmänkin maskuliinista aikakäsitystä. Vaikka lukija on lehteen tyytymätön, hän voi aina odottaa seuraavaa numeroa, jos se täyttäisi toiveet. Lehdet samalla sekä juurruttavat lukijoita tähän hetkeen että osoittavat tulevaisuuteen. (Beetham 1996, 13–14.)

Beethamin huomio havainnollistaa Lindsay Priorin (2003; 2004) ja Paul Atkinsonin & Amanda Coffeyn (2004) kehotuksia huomioida erilaiset tekstit etnografisessa tutkimuksessa toimijoina ja todellisuuden konstruoina. Suomessakin kotitalousideologian edistämiseen tähtäävillä naisjärjestön lehdillä ja varhaisilla kaupallisilla naistenlehdillä oli selkeänä tehtävänä kodin hoidon ja suomalaisen elämäntavan modernisointi sitä rationalisoimalla, jolloin kotitöidenkin tekoon tuli teollisen ajan rytmi. Naistenlehdet pyrkivät tietoisesti ottamaan sen roolin, joka aiemmin oli suullisella kansanperinteellä ja sukupolvelta toiselle tapahtuvalla sosialisatiolla. Ne määrittivät reuna-ehdot, joilla naisten elämää koskevia kysymyksiä käsiteltiin. Naistenlehdet ovat siis osallistuneet modernin kodin, perhe-elämän ja naiseuden konstruointiin samalla tavalla kuin myöhemmin televisio (ks. Kortti 2003). Tämä näkyi myös pukeutumisohjeissa: lehtien tavoitteena oli muovata suomalaista pukeutumiskulttuuria haluamaansa, nykyaikaiseksi määrittelemäänsä suuntaan.

Toiseksi lehdillä oli oma roolinsa konsumerismin edustajana ja edistäjänä. Vaikka varhaiset kaupalliset naistenlehdet seurasivat konseptissaan järjestölehtiä, ne selkeästi puhuttelivat lukijoita kuluttajina ja olivat tuotteiden valmistajille, jälleenmyyjille ja palveluiden tarjoajille tärkeä mainoskanava. Ero näkyy selkeimmin *Emäntälehd*en ja *Kotilieden* välillä: ne molemmat edustivat kotitalousjärjestöjen tavoitteita kotitalousideologian edistämässä ja kotitöiden rationalisoinnissa, mutta *Emäntälehdessä* lukijoita ohjattiin omavaraisuuteen ja itse tekemiseen, kun taas *Kotiliedessä* ratkaisuna oli uusien kotitaloustuotteiden ja välineiden ostaminen. Ero luonnehti myös pukeutumisneuvontaa. Pohjimmiltaan pukeutumisneuvonnan tavoitteet olivat säästäväisyyteen, rationaalisuuteen ja sivistyneen habituksen aikaansaamiseen tähdätessään samanlaiset, mutta käytännössä *Emäntälehd*en lukijoita ohjattiin kankaiden tai ainakin vaatteiden valmistamiseen itse ja *Kotiliedessä* uusien vaatteiden ja kankaiden ostamiseen tai teettämiseen. Rationaaliin pukeutumis- ja muihin kulutusvalintoihin ohjattaessaan *Kotiliesi* edusti myös kuluttajavalistusta. *Emäntälehd*en ratkaisu kulutuskulttuurin tulon oli emäntien ohjaaminen entiseen tapaan omavaraisuuteen ja itse tekemiseen kansallisen käsityötaidon säilyttämisen nimissä.

Lehtitekstien ja ohjeiden vastaanotto lukijoiden keskuudessa ei ole kuulunut tämän tutkimukseen tehtäviin, mutta sitä voi arvioida median riippuvuusteorian mukaisesti. Median vaikutusvallan kannalta keskeistä on tällöin se, miten riippuvaisia sen antamista tiedoista ollaan. Jos media on ainoa tapa saada tietoa asiasta, on median tavoilla kertoa asiasta erittäin suuri vaikutus, mutta jos tietoa on muutenkin tai jo ennestään saatavilla, median sisältöjen merkitys vähenee. Vastaanottoon vaikuttavat myös lukijan aiemmat tiedot ja taidot sekä suhtautuminen tietolähteeseen. (Mäkilä 2007, 18, 147–148.) *Kotiliedellä* oli tutkimusajankohtana hyvin suuri levikki verrattuna naisjärjestöjen lehtiin, mutta on muistettava että järjestöistä esimerkiksi marttajärjestö ja Lotta Svärd olivat massajärjestöjä. Varhaiset kauppal-

liset naistenlehdet jakoivat naisjärjestöjen lehtien tavoin keskiluokkaisen sisaruusrintaman tavoitteet ja tavan puhutella naisia. Näin ollen *Kotiliedessä* käsitellyt asiat, naiseuden normatiivinen määrittely ja lehden arvomaailma olivat lukijoille järjestötoiminnasta ja muusta julkisesta keskustelusta tuttuja. Työläisnaisjärjestöt ja niiden lehdet pyrkivät toimimaan vastavoimana porvarillisille naisjärjestöille ja naistenlehdille tarjoten vaihtoehtoisia ja kriittisiä äänenpainoja keskusteluun. Myöhemmin linja muuttui porvarillisten naistenlehtien mukaiseksi. Tähän yhtenäisyyteen uudet kaupalliset muotilehdet tarjosivat 1930-luvulla uudenlaisen tietolähteen ja naiseuden määrittelijän.

Muotikriittinen naisliike ja housukysymyksen sivuuttaminen

Naisliikkeen lehdet pyrkivät antamaan positiivista sisältöä naiseudelle painottamalla, että naiset ovat yhtä älykkäitä kouluttautumaan kuin miehet ja yhtä päteviä hoitamaan usein vain miesten aloina pidettyjä virkatehtäviä ja toimia. Mitään perusteita naisten syrjimiselle tai naisten osaamista koskeville ennakkoluuloille ei siis ollut. Naisasianaisten identiteettiä ja yhteiskunnallista tehtävää määriteltiin usein muotikriittiseen diskurssiin nojautuen, ”muotia seuraavan naisen” representatation kautta. Muotia seuraava nainen oli naisasianaisen vastakohta: yhteiskunnallisten kysymysten ja naisten asemaa koskevien ponnistelujen sijaan hän oli kiinnostunut vain omasta ulkonäöstään ja muodista, ja naisasialehden sijaan hän luki muotilehtiä. Muodin seuraamisen johdosta hänen pukeutumisensa oli epäkäytännöllistä ja ajattelunsa pinnallista, mikä vahvisti (miesten) käsityksiä naisista pinnallisina, epäkäytännöllisinä olentoina ja uhkasi tehdä tyhjäksi kaikki naisasianaisten ponnistelut naisten yhteiskunnallisen aseman ja arvostuksen parantamiseksi. 1920-luvun jazz-tyttöilmiö kiihdytti muotikriittistä diskurssia edustavaa keskustelua entisestään. Tulkitsin, että naisten muodin kritisointi oli naisasianaisten lehdissä yksi keskeinen keino käydä yhteiskunnallista keskustelua naisten asemasta, määritellä naisasianaisten identiteettiä sekä perustella alempien kansankerrosten naiseen kohdistuva sivistys- ja valistustehtävä. Täten ne toivat suomalaisen yhteiskunnalliseen keskusteluun muotikriittiseen diskurssiin nojautuvan tavan lähestyä naisten asemaa ja naisten muotia. Omassa pukeutumisessa virkauran valinneet säätyläisnaiset valitsivat naisellisuuden torjuvan, askeettisen ulkoasun korostaakseen säädylisyyttä ja siveellisyyttä.

Yhdysvalloissa, Britanniassa ja Saksassa feministinen muotikritiikki kanavoitui naisten pukeutumisen uudistamiseen tähtääviin puku-uudistuksiin sekä pukeutumisreformia ajaneiden yhdistysten perustamiseen. Naisten päällyshousujen käyttöä

ajoiivat tällöin vain harvat reformaattorit. Suomalaisten naisasiajärjestöjen lehdet käsittelevät reformipukuja ja julkaisivat ulkomaisissa lehdissä julkaistuja reformipukuja käsitteleviä ja muotipuvun epäterveellisiä vaikutuksia käsitteleviä kirjoituksia. Keskustelun lähempi analyysi kuitenkin osoitti, että reformipukukysymyksen käsittely jäi vain seuraamisen asteelle, sillä lehtien lukijoille eli järjestöjen jäsenille ei kohdistettu vaatimuksia tai ehdotuksia pukeutumisen muuttamisesta reformipukeutumisen mukaiseksi. Silloin kun lehtien lukijat ehdottivat pukureformiyhdistysten perustamista, reformipukujen tai housujen käyttöönottoa tai kureliiveistä luopumista, ehdotukset torjuttiin mahdottomina tai vaikeina toteuttaa; ehdotuksiin saatettiin suhtautua jopa pilkallisesti.

Naisasianaisten lehtien pukeutumiskeskustelun tarkempi analyysi osoitti myös, että maalaisnaisten, työläisnaisten, palvelijoiden ja lasten pukeutumisessa nähtiin olevan enemmän parantamisen varaa kuin ylempien luokkien, muodinmukaista pukua käyttävien naisten pukeutumisessa. Alempien sosiaaliryhmien naisten pukeutumisen kielteiseksi piirteiksi nähtiin muun muassa alusvaatetuksen epäterveellisyys sekä muodikkaudenhalu, joka sai heidät tavoittelemaan ylempien yhteiskuntaluokkien pukeutumistapaa. Tähän heillä ei ollut varaa eikä sosiaalista lupaa, sillä muodin katsottiin kuuluvan vain ylempien sosiaaliryhmien naisille. Kritiikin kohdistuminen edellä mainittuihin naisryhmiin toisaalta perusteli sivistyneistön naisten valta-aseman sekä tehtävän sivistyksen levittäjänä alempien luokkien naisille. Mainittuihin naisryhmiin kohdistuneen valistuksen taustalla oli 1900-luvun alun kontekstissa huoli sääty-yhteiskunnan ja säädynmukaisen pukeutumisen rapautumisesta.

Lehden toimitusten mielestä reformipuvulla ei voinut olla tulevaisuutta eikä kureliiveistä luopuminen mahdollista niin kauan kuin vanhanaikainen pukeutumisajattelu, jonka mukaan naisen tulee olla muodikkaasti puettu, vallitsee. Naisten housujen käyttö torjuttiin sillä perusteella, että se oli miesten matkimista. Naisten muodin muuttamisen katsottiin olevan mahdollista vasta yhteiskunnan muuttuttua, joten naisten muodin muuttaminen nähtiin tässä yhteiskunnallisessa tilanteessa turhaksi taisteluksi. Toive naisten pukeutumisen muuttamisesta esitettiinkin tulevien naissukupolvien tehtäväksi. Kun uudet naissukupolvet sitten omaksuivat housut käytännöllisenä urheilu- ja työvaatteena, tätä kehitystä ei naisasianaisten lehdissä käsitelty eikä muotia, nuoria naisia tai nykyaikaa kiitelty.

Muotikriittiseen diskurssiin nojautuen pukeutumiskysymyksiä lähestyttiin myös työläisnaisten lehdissä 1900-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Lehdissä paheksuttiin muotivaatteita turhuutena, joita saadakseen työläiset joutuivat säästämään jopa ruokakuluissa. Naisasianaisten lehtien ja työläisnaisten lehtien ero oli siinä, että jälkimmäisessä muoti nähtiin kapitalistisesta järjestelmästä johtuvana ongelmana.

Naisasiajärjestöjen toimintaa ja niiden suhtautumista jazz-tyttöihin, muodin ihanteisiin ja yleensä nuorten naisten asioihin selittää osaltaan se, että naisjärjestöjen jäsenet olivat keski-ikäisiä ja sitä vanhempia naisia. Järjestöjen jäseniin ei kuulunut alle 30-vuotiaita naisia. Heidän ja nuorten naisten välille aukeni siis melkoinen sukupolvien välinen kuilu. (Vehkalahti 2000a, 152.) Työskennellessään voimakkaasti sen puolesta, että 1920-luvusta ei tulisi jazztytön ja polkkatukan aikakausi, naistenlehdet saivat kirjoittelullaan aikaan sen, että 1920-luvusta tuli representaatioiden tasolla jazztytön ja polkkatukan aikakausi, kuten Kaisa Vehkalahti (2000a, 159–160) on todennut. Muotikriittisten kirjoitusten kautta naisasianaiset purkivat niitä huolia, joita keski-ikäisten ja sitä vanhempien keski- ja yläluokkaa edustavien naisasianaisen uhatuksi koettu asema sekä yleisemmin huoli sääty- tai luokkayhteiskunnan rapautumisesta herätti. Jazz-tyttö-ilmion käsittelyn kautta perusteltiin toisaalta oma asema kansanvalistajana ja vallan käyttäjänä.

Housut nykyaikaisen pukeutumisen edustajina

Pukeutumisen diskurssit housujen käytön ohjaajina

Valistukselliseksi naistenlehdiksi olen määritellyt pukeutumisneuvonnassa valistuksellista otetta ja rationaalis-sivistyksellistä diskurssia edustaneet varhaiset kaupalliset naistenlehdet *Naisten Lehden*, *Kotilieden*, sen käsityöliitteen *Omin Käsin* -lehden ja *Oma Koti* -lehden sekä järjestölehdistä *Emäntälehdin*, *Toverittaren* ja *Lotta Svärd* -lehden. Rationaalis-sivistykselliseen diskurssiin nojautuminen edusti lehtien kansanvalistuksellista linjaa, ja se pohjautui kansansivistysjärjestöjen työhön ja tavoitteisiin maan sivistys- ja terveysolojen parantamiseksi. Diskurssi tähtäsi näkemään niin ihmisruumiin kuin kotitalouden funktionalistisen ajattelun mukaisesti muokattavissa olevana koneen tapaisena kokonaisuutena. Ihmisruumis samoin kuin kotitalous vaati täten jatkuvaa huolta. Paras lopputulos saavutettiin kun ruumista tai taloutta hoidettiin rationaalisten periaatteiden mukaisesti. Vaatevalinnat tuli tehdä taloudelliselta pohjalta, vaateen käytännöllisyys, muun muassa terveellisyys mielessä pitäen. Muodin seuraamista ei silti pitänyt unohtaa, vaan se oli nykyaikaisten naisten tapakulttuurinen velvollisuus. Kun pukeutuminen viestitti taloudellisuutta ja järkevyyttä sekä muodin mukaisuutta, nainen antoi itsestään nykyaikaisen, sivistyneen vaikutelman.

Pukeutumisvalistusta antaneissa lehdissä housujen käyttöä urheiluvaatteena perusteltiin rationaalis-sivistykselliseen diskurssiin nojautuen käytännöllisenä eli lämpimänä, terveellisenä ja hiihdossa tarvittavan liikkumisvapauden sallivana vaatteena. Urheiluhousuja neuvottiin käyttämään käytännöllisistä syistä pitkän takin kanssa,

sillä se ei altistaisi ruumista pakkaselle ja vedolle lyhyen takin tavoin. Pukeutumisvalistusta antaneissa lehdissä urheiluhousujen käyttö oli nykyaikaisen, funktionaalisen pukeutumisihanteen mukaista: hiihtoa ei tulisi harrastaa missä tahansa talvi-vaatteissa vaan erityisessä urheilupuvussa, jonka tuli täyttää urheilun vaatiman liikumisen vapauden.

Työhousujen käyttö representoitiin pukeutumisvalistusta antaneissa lehdissä nykyaikaisen pukeutumisajattelun ja työelämän vaatimusten mukaisena pukeutumisena. *Kotiliesi* ja *Emäntälehti* esittivät naisille housujen käyttöä puutarhassa ja navetassa työskennellessä, *Toveritar* ja *Oma Koti* esimerkiksi rakennus- ja tehdastyöläisille. Työpukeutumista koskevien kirjoitusten kautta lehdet pyrkivät nostamaan naisten työn arvoa ja professionalisoimaan naisten työntekoa. Housut olivat vastaus työpukeutumisen käytännöllisyyden vaatimuksiin, jotka helpottivat ja tehostivat työntekoa.

Pukeutumisneuvonnan argumentaation rakentuminen siten, että rationaalis-sivistyksellistä pukeutumisajattelua selitettiin ja opetettiin varsin perinpohjaisesti, voi nähdä myös pois-opettamisena vanhasta tai vielä olemassa olevasta pukeutumisajattelusta, jossa ulkonäön siisteyteen ja pukeutumisen terveydellisyyteen ja funktionaalisuuteen ei kiinnitetä huomiota ja jossa uusien vaatteiden hankinta ymmärretään turhana kulutuksena ja ylellisyytenä. Diskurssi on luonteeltaan modernia yhteiskuntaa ja aikaa konstruoiva ja tuottava diskurssi, sillä rationaaliseen, taloudelliseen valintaan ja hygieenisiin ja terveellisiin seikkoihin perustuvat pukeutumisen ihanteet representoitiin nykyaikaisina, sivistyneen ihmisen mukaisina ihanteina.

Rationaalis-sivistykselliseen diskurssiin nojaava pukeutumisneuvonta oli vastaus naisasianaisten lehdissä aiemmin esitettyyn huoleen siitä, että alempien luokkien naiset eivät osaa pukeutua hyvin vaan seuraavat epäkäytännöllistä ja heille sopimattomaa muotia. Rationaalis-sivistyksellisessä diskurssissa muodin seuraaminen kyllä esitettiin naisten velvollisuudeksi, mutta muotia tuli seurata kohtuudella: muodista tuli valita maltilliset uutuudet, jotka eivät vanhenisi nopeasti eikä suomalaisoloihin sopimattomia muoti-ilmiöitä tullut seurata. Valistuksellisen pukeutumisneuvonnan voi määritellä kuluttajavalistukseksi, jonka kautta yhä suurenevaa keskiluokkaisten naisten ryhmää opastettiin järkevän ja taloudellisen kuluttajan rooliin laajenevilla kulutustavaramarkkinoilla. Rationaalisuutta ja sivistystehtävää painottaessaan diskurssi toisaalta seurauksia tuottavan luonteensa perusteella pyrki varmistamaan, että siirtymä tapahtuisi maltillisesti. Poikkeuksena oli *Emäntälehti*, joka ei ohjannut lukijoitaan kuluttajiksi vaan pitäytymään omavaraistaloudessa ja vaatteiden itse tekemisessä, jotta kansallinen käsityötaito säilyisi.

Muotilehtien maailmassa hametta käyttivät urheiluasuina vain ne, jotka ”muodista huolimatta” eivät halunneet käyttää housuja. Muotilehdissä naisten pukeutumisesta käsiteltiin muotidiskurssiin nojautuen. Muotidiskurssissa muodin seura-

minen ja uusimman muodin mukaisesti pukeutuminen esitettiin itsestään selväksi osaksi naisen identiteettiä ja sosiaalista asemaa. Pääasiallisesti muotikuvien varaan rakentuvilla muotipalstoilla lukijoille kerrottiin talviaikaan uusista hiihto- ja lasketteluhousuista ja kesäaikaan rantahousuista, jotka olivat vain yksi osa muodikasta urheilu- tai rantapuvustoa. Kuvateksteissä ja muotipalstojen verbaalisissa kertomuksissa pääosassa oli uuden sesongin muodin mukaisten kangasmateriaalien ja housumallien kuvaus. Muotihousujen materiaalisia ominaisuuksia kuvailemalla muotidiskurssi opasti lukijoita tunnistamaan korkealaatuiset materiaalit sekä vaatimaan muotialongilta tai tavaratalon muotiosastolta korkeaa laatua. Lisäksi muotidiskurssin opetti lukijoille muodin kielen ja sanaston. Muotidiskurssi siis tuotti pukeutumisen käytänteiksi yläluokkaisen habituksen, vaatehankintojen osalta asioimisen muotialongissa tai Stockmannin tavaratalon muotiosastolta sekä talviurheilupuvuston uusimisen joka talvi.

Muotidiskurssissa muotivaatteet representoitiin tavoiteltavina statussymbolina ja muodin seuraaminen oli yhteiskunnallisen aseman mukaista sivistynyttä, statusta ilmaisevaa käytöstä. Muodilla tarkoitettiin pariisilaista tai helsinkiläistä salonki-muotia, ja esteettisenä ja sosiaalisena ilmiönä se vertautui muuhun korkeakulttuurin. Muotilehtien maailmassa lukijaa ei velvoitettu ensin rationaalisesti miettimään kulusvalintojaan ja kieltäytymään muotiutuuksista pukeutumisvalistusta antaneiden lehtien tavoin. Päiväunelmia tarjotessaan muotilehdet eivät siis muistuttaneet lukijoita näiden taloudellisista realiteeteista vaan lehdet edustivat kulutuskulttuuria parhaimmillaan: joka sesongin koittaessa tiedossa oli jotain uutta.

Naistenlehtien pukeutumisasiheisen aineiston perusteella naisten pukeutumista lähestyttiin Suomessa tutkimusajankohtana siis neljän eri kilpailevan diskurssin kautta. Naistenlehtikeskustelua dominoi aluksi muotikriittinen diskurssi, joka määrittyi vastadiskurssiksi pukeutumiskeskustelussa yleisesti hallitsevaksi määriteltyä muotidiskurssia kohtaan. Viimeksi mainittuun tosin nojaututtiin naisasianaisten lehdissä silloin kun lehtien lukijakunnalle esiteltiin muotia. Naistenlehtikeskusteluun muotidiskurssi tuli 1930-luvun muotilehtien kautta; tällöin naisasianaisten lehdissä oli jo lopetettu pukeutumiskysymysten käsittely. Toisaalta urheiluaiheisen aineiston analyysi osoitti, että muotidiskurssin rinnalla muotilehdissä nojaututtiin myös rationaalis-sivistykselliseen pukeutumisdiskurssiin silloin kun suomalaisten, ei-niin-nuorten ja ei-niin-hoikkien naisten ei haluttu seuraavan pariisilaista hiihtopukumuotia, jonka ei katsottu sopivan heidän keski-ikäiselle, rotevalle ja lihavahkolle ruumiinrakenteelle. Muotidiskurssi oli kuitenkin hallitseva pukeutumisdiskurssi muotilehdissä.

1930-luvulla perustettujen muotilehtien muotidiskurssin voi sotien välisen ajan pukeutumis- ja yhteiskunnallisessa kontekstissa nähdä vasta- tai vaihtoehdokurssina pukeutumisvalistusta antaneiden naistenlehtien rationaalis-sivistykselli-

selle pukeutumisdiskurssille, jossa naisia vaadittiin muotikriittisen diskurssin toiveiden mukaisesti tekemään vaatehankintansa käytännön vaatimusten ja sosio-ekonomisen taustan mukaisesti. Pukeutumisvalistusta antaneissa lehdissä rationaalisivistyksellinen pukeutumisdiskurssi dominoi, muille diskursseille ei annettu tilaa. Tästä huolimatta rationaalisivistyksellisen pukeutumisdiskurssin selkeänä tavoitteena oli vastadiskurssina toimiminen kahdelle pukeutumisdiskurssille: muotilehtien muotidiskurssille – joka rationaalisivistyksellisen pukeutumisdiskurssin näkökulmasta ohjasi naisia turhaan kulutukseen ja epäkäytännöllisten vaatteiden hankkimiseen – sekä maaseudun rahvaan kansanomaiselle pukeutumisajattelulle, jossa siisti pukeutuminen nähtiin hienosteluna ja uusien vaatteiden hankkiminen tuhlauksena.

Mainitut pukeutumisdiskurssit voi nähdä myös luokkayhteiskunnan hierarkkista jakoa jäsentävinä ja konstruoivina diskursseina. Merkityksellistäänsä ja konstruoidessaan eliitin naisten pukeutumista ja ruumiillisuutta muotidiskurssin yhteiskunnallisena tehtävänä oli yläluokkaan kuuluvien naisten aseman ilmaiseminen. Muotikriittisen ja rationaalisivistyksellisen diskurssi tuottivat eroa eliitin ja muiden eli keski- ja alempien ryhmien naisten välille. Muotikriittinen diskurssi tuotti tätä eroa kritisoimalla alempien ryhmien naisten pukeutumista; rationaalisivistyksellinen diskurssi tuotti eroa määrittelemällä käytännöllisiä ja taloudellisia periaatteita noudattavan pukeutumistavan esimerkilliseksi pukeutumiseksi. Näin rationaalisivistyksellinen diskurssi määritteli keskiluokkaisen pukeutumisen eliitin naisten muodikkaan pukeutumisen ja alempien luokkien pukeutumistavan välissä olevaksi pukeutumiseksi ja tuotti eroa eliitin, keskiluokan ja alempien kansankerrosten välille. Ohjatessaan maalaisemännät käyttämään kansanomaista pukua tai kansallispukua niin muotidiskurssia ja rationaalisivistyksellistä diskurssia edustavat naistenlehdet lisäksi tuottivat todellisuutta, jossa maalaisnaiset jäivät tämän luokkajaon ulkopuolelle perinteisen talonpoikaisen kansankulttuurin edustajiksi.

Naisten housujen käyttö nykyajan merkinä

Hiihtourheiluhousujen valintaa koskevien juttujen kautta lehdet osallistuivat urheiluvan naisen ihanteen rakentamiseen. Lähtökohta naisten urheiluhousujen käytölle oli se, että nykyajan nainen oli urheilleva nainen. Järjestölehdissä kuten *Lotta Svärd*-lehdessä ja *Toverittaressa* naisten urheiluharrastusten käsittely oli osa järjestöjen kansalaiskasvatukseen tähtäävää tai työläisaatteen tavoitteita ajavaa uudenlaisen naiskuvan rakentamista. Kaupallisissa naistenlehdissä kuten *Kotiliedessä* kyse oli osaltaan kansalaiskasvatuksesta, mutta osaltaan myös uudenlaisen keskiluokkaisen naisihanteen rakentamisesta, jolloin urheilun harrastaminen oli yksi keskeinen nai-

seuden rituaali, jolla saavutettiin paikka ”meidän naisten” ryhmässä. Ne naiset, jotka eivät hiihtäneet, määriteltiin vanhanaikaisiksi tai ennakkoluuloisiksi naisiksi, jotka eivät olleet omaksuneet nykyaikaisen yhteiskunnan naisihannetta. Varsinkin mainonnassa hyödynnettiin hiihtävän naisen kuvastoa nykyaikaista naista representoitaessa.

Rationaalis-sivityksellisessä diskurssissa rakentuva ”nykyaikaisen urheilevan naisen” representaatio sisälsi ajatuksen aktiivisesta, omasta ja tulevien sukupolvien terveydestä huolta kantavasta naisesta, joka nykyaikaisen hiihtotekniikan ja -puvun omaksuttuaan paineli maastoon kevein askelin. Representaatiolla oli rodun parantamiseen tähtäviä tavoitteita, sillä aikakauden urheiluihanteissa hiihdolla oli tärkeä merkitys paitsi kansainvälisissä kilpailuissa saavutettavien voittojen kautta myös kansanterveyden edistäjänä ja suomalaisen rodun vahvistajana. Ylempien luokkien parissa naiskuvan muutos heikosta ja passiivisesta naisesta aktiiviseksi, liikkuvaksi naiseksi, joka oli alkanut naisvoimistelun järjestäytymisen myötä 1800-luvun lopulla, vahvistui sotien välisenä aikana, ja aiemmin paheksuttavina pidetyt, maalais- ja työläisnaisiin yhdistetyt ruumiillisen vahvuuden ja työteliäisyyden ihanteet saatiin nostaa myös keski- ja ylempien luokkien naisten ihanteeksi. Tämä oli tärkeää naisten housujen käytön sallimisen kannalta, sillä housujen käytön yleistymisen esteenä ja hidasteena olivat siihen asti olleet naisten urheilua koskevat näkemykset, joiden mukaan kaikenlainen urheilu tai liikunta on nähty epänaissellisenä ja naisille sopimattomana toimintana. 1900-luvun alkupuolelle asti urheilullisuutta leimaava energisyys ja itseenäisyys ei sopinut kuvaan rauhallisesta ja passiivisesta naisesta (Hargreaves 1994, 53).

Jonas Frykman ja Orvar Löfgren ovat todenneet urheilun ja voimistelun läpimurron 1930-luvulla myötävaikuttaneen työtätekevän, kamppailevan ja hyödyllisen ruumiin ihanteen syntyyn. Tähän asti porvaristo oli ottanut etäisyyttä hikoi-levaan, likaiseen ja haisevaan työläiseen, joka oli kaiken lisäksi huonosti puettu. Sotien välisenä aikana luokkien materiaaliset olosuhteet ja juridinen asema lähenivät toisiaan. Muuttuvassa yhteiskunnassa ruumiista, sen jänteveydestä, suorituskyvystä, kauneudesta ja muodosta tuli erottautumisen merkki. Teollisuuden kasvaessa 1930-luvun laman jälkeen tarvittiin työvoimaa, joka pystyi mukautumaan modernin teollisuuden vaatimuksiin eli olemaan joustava, tulevaisuuteen suuntautuva ja jatkuvasti valmis uudelleenorientoitumaan. Ruumiin huolto ja hoito oli välttämätön edellytys, jotta yksilö pystyi täyttämään paikkansa yhä vaativammaksi muuttuvassa tuotanto- ja yhteiskuntaelämässä. Ulkoilmassa harjoitetun kuntoilun ihanne yhdistyi torppariromantiikkaan, joka 1930-luvulla täsmentyi maaseutuelämän ihannoinniksi, kun tyypillisen eli oikean ruotsalaisen edustajaksi määrittyi luonnon lähellä maaseudulla kasvanut talonpoika. Talonpojalle annettiin ominaisuuksia, jotka tekivät hänestä eräänlaisen rehdin ja peräänantamattoman keskiluokan edustajan. (Frykman & Löfgren 1985, 64–72.)

Hiihtävän naisen representaatiossa yhdistyivät perinteet ja modernit ihanteet. Perinteitä edusti itse hiihto, jo esi-isien ja -äitien harjoittama laji, ja maastoon suuntautuneen hiihtolenkin kautta kaupunkilainenkin saattoi kokea yhteyden suomalaisten perinteiseen ympäristöön eli metsään ja omille juurilleen. Modernia olikin sitten kaikki muut: perinteisen tasamaahiihdon sijaan moderni suomalainen harrasti murtomaa- tai tunturihiihtoa tai laskettelua, ja vanhanaikaisten suksien, sauvojen ja mäystimien tilalla olivat uudet, murtomaa- ja tunturihiihtoon soveltuvat hiihtovälineet. Vanhan hameen ja villapuseron tilalla oli funktionaalista pukeutumisajattelua sekä muodikkautta edustava hiihtohousupuku. Myös ajatus hiihdosta ja retkeilystä vapaa-aikana harrastettavina urheilulajeina on modernille yhteiskunnalle tyypillinen ajatus. Säätyläisillä näin oli ollut jo aiemmin, mutta teollisen ajan myötä myös keski- ja työväenluokan aika jakautui työ- ja vapaa-aikaan.

Naistenlehtien ohjeet vapaa-ajan viettoon kertovat ehkä selkeimmin modernin elämäntavan tulosta Suomeen. Kahdeksantuntisen työpäivän myötä työläisillä oli yhä enemmän vapaa-aikaa, ja jotta tämän vapauden tuomilta lieveilmiöiltä vältyttäisiin, työläisten vapaa-ajan vietto joutui yhä tiukemman moraalisaätelyn kohteeksi. Samaan aikaan functionalismia ja luonnollisuutta painottavan ruumistietoisuuden nousu ohjasi näkemään urheiluharrastukset muiden sivistysharrastusten tavoin sekä yksilöä että kansakuntaa monin tavoin hyödyttävinä harrastuksina. Alkava kaupungistuminen nosti maaseudun ruumiillista työtä tekevän väestön ihanteellisen kansalaisen edustajaksi. Oikeanlaisia vapaa-ajanviettotapoja opettaessaan lehdet – kuten muutkin aikakauden kasvattajat – ohjasivat ”kaupungistuneet” suomalaiset luonnoläheisten urheilulajien eli hiihdon ja retkeilyn pariin sekä viettämään kesälomansa rannalla auringon valoa ja energiaa talteen ottaen. Näin ne määrittelivät nykyaikaisen suomalaisen kaupungistuneeksi suomalaiseksi, jota ohjattiin tutustumaan kansallisiin juuriinsa kotimaan matkailun, retkeilyn ja hiihtoharrastuksen kautta.

Keskeistä uudenlaisessa lomanvietossa oli funktionaalisten vapaa-ajan vaatteiden hankkiminen. Luontoa ei vain ihailtu katseella kuten säätyläiskulttuurissa aiemmin vaan luonnosta nautittiin kaikilla aisteilla. Luonnossa liikkuesssa tuli olla vapaa puristavista ja epäkäytännöllisistä vaatteista; luonnossa liikkuminen edellytti luonnollisen liikkumisen mahdollistavien vaatteiden käyttöä, jotta lomalainen saattoi tuntea itsensä vapaaksi. Uusien vaatteiden hankkiminen oli edellytys liminaalitalan kaltaisen täydellisen lomakokemuksen eli rekreaation kokemuksen ja siten loman tavoitteena olevan ”uuden ihmisen” syntymiselle.

Muotilehdissä ei annettu hiihtovalistusta urheiluhousujen käyttöä käsiteltäessä, mutta housujen hankkimisen tärkeys kävi ilmi siitä, että muotilehtien nainen suuntasi hiihtolomalla tai viikonloppuna Alpeille, tunturiin tai lähimaastoon. Varsinkin muotilehtien hiihtojutuissa nykyaikaiset hiihtovarusteet omaava, nykyaikaisen hiihtotekniikan hallitseva, housuihin pukeutunut nainen oli nainen, jonka vauhdikkaan

etenemisen tieltä oli kaikki esteet raivattu. Pohjimmiltaan muotilehdissäkin varoitettiin liiaksi seuraamasta Pariisin muotia. Ranskalaisnaiselle oli kyllä tärkeää näyttäytyä Alpeilla, mutta suomalaisnaisen tuli hallita oikea hiihtotekniikka ja hiihtää oman terveytensä – ja hoikkuutensa – vuoksi. 1930-luvun lopulla muotitietoinen nainen saattoi suunnata myös Lappiin kansainväliset mitat täyttäviin talviurheilukeskuksiin laskettelemaan tai tunturihiihtoa harrastamaan. Muotilehdistä on tosin huomattava, että niissä hiihto ei ollut ainoa laji, jota naisten harrastettavaksi suositeltiin, vaan lajikirjo ulottui hiihdosta ja laskettelusta melontaan, ammuntaan, pyöräilyyn, suunnistukseen ja yleisurheiluun.

Työ- ja urheilupukujen käyttöönoton kautta konkretisoitui modernin, palkkatyöhön perustuvan ajan rytmi. Arjen ja pyhän sijaan aika jakautui työ- ja vapaa-aikaan. Vaatteiden vaihto oli niin konkreettinen kuin symbolinen siirtymä ajasta ja paikasta toiseen, joka osaltaan konstruoi työminän ja vapaa-ajan minän. Työpuvun kautta työnteko erottui muusta arjesta, ja sen tarkoituksena oli tuottaa työnteon edellyttämät ruumiintekniikat ja habitus. Erillisen urheilupuvun hankkiminen merkityksellistyi paitsi terveydelliseksi myös urheilun tavoitteena olevaa hyvää oloa tuottavaksi valinnaksi, sillä vasta asianmukaisessa urheilupuvussa oli mahdollista toteuttaa toivottu urheilusuoritus ja saavuttaa urheilun jälkeinen hyvänolon tunne, kuten rationaalis-sivityksellistä pukeutumisdiskurssia edustaneet naistenlehdet opettivat. Urheiluhousujen käyttö tehosti liikunnan harrastamista ja oli siten edellytys liminaaltilan kaltaisen kokemuksen syntymiselle, joka taas edesauttoi työntekijän palaamista virkistyneenä työnsä ääreen.

Naistenlehtien housukeskustelu naiseuden rajojen määrittäjänä

Housujen käyttöönotto naisten pukeutumisessa havainnollistaa pukeutumiseen liittyvää valtaa ja vapautta. Hyvän tulkintakehyksen pukeutumiseen liittyvän vallankäytön analysointiin tarjoaa työpukeutumisen ja univormujen sosiaalista roolia tarkasteleva tutkimus. Organisaation kannalta työpuvut tai tietynlaiset pukeutumiskoodit sekä tietynlaiset työpukeutumista koskevat diskurssit ovat hyödyllisiä osana johtamisen ja kontrolloinnin strategiaa. Craikin mukaan kyse ei ole vain sosiaalisen itsen kontrollista vaan myös sisäisen itsen ja sen muotojen kontrollista. Univormun käyttäminen muodostaa keskeisen ruumiin tekniikan persoonan ja habituksen aktualisoinnissa. Univormut ovat erittäin tehokas tapa ilmaista käytössääntöjen koodistoa ja niiden sisäistämistä. Hänen mukaansa univormujen tärkein elementti ovat nämä säännöt ja tapa, jolla ne pannaan toimeen. Se, että oppii käyttämään univormua tietyllä tavalla, tai pikemminkin se, että oppii, miten sitä ei tule käyttää, on

keskeinen osa univormujen roolia yksilön habituksen laajentumana. Toisin sanoen, se kuinka univormua käytetään luonnollistuu ja tulee huomaamattomaksi johtuen niiden sanktioiden voimasta, joita rikkomukset aiheuttavat. (Craik 2005, 4–12; 29–30.) Univormujen ja työpukujen tavoin myös sukupuolen mukaan määräytynyt pukeutuminen pakottavat – jollei varioimisen mahdollisuuksia ole – ihmiset tietynlaiseen sanktioituun sukupuolen performoinnin tapaan, joka edellyttäessään ja määrätessään tietynlaisia ruumiintekniikoita määrää myös sitä, miten sukupuoli, ruumis tai itse koetaan.

Housujen käytön vapauttavuus voidaan nähdä housujen materiaalisiin ominaisuuksiin perustuvana ominaisuutena: niissä nainen on vapaampi liikkutamaan ruumistaan, kuten rationaalis-sivistyksellistä diskurssia edustaneet naistenlehdet kertoivat pyrkiessään edistämään housujen käyttöönottoa. Tämä vapaus voi kuitenkin olla tulkinnanvaraista. Naisten alushousujen ensimmäiset käyttäjät suomalaisella maaseudulla kokivat vaatteiden myös orjuuttavina ”pihteinä”, jotka rajoittivat jalkojen liikkuttamista sillä ensimmäiset housumallit olivat ahtaat. Tämän asian tutkiminen edellyttäisikin ensimmäisten housujen käyttäjien kokemusten tutkimista.

Naistenlehdet pyrkivät pukeutumisoheillaan housujen käyttöön liittyvien kulttuuristen merkitysten ja naiseuden ymmärtämisen ja performointitapojen muuttamiseen, ja se onkin niiden tärkein rooli naisten housujen käytön yleistymiseen johtavassa kehityksessä. Vakuuttaessaan, että housut ovat nykyaikaista pukeutumista edustava vaate, jota naisten tulee käyttää urheillessaan, naistenlehdet määrittivät sukupuolen mukaisen pukeutumisen rajoja uudelleen ja mursivat housujen käytön luonnetta vain miehille kuuluvana, korkeammasta yhteiskunnallisesta asemasta kertovana vaatekappaleena. Naistenlehtien pukeutumisoheissa housut eivät olleet miesten vaate, vaan ne määrittyivät nykyaikaisen – joko muodikkaan tai käytännöllisen – pukeutumisen osaksi. Eroa ei määritelty miesten ja naisten pukeutumisen vaan (naisten) entisen ja nykyisen pukeutumisen välille. Tällaiset representaatiot ohjasivat näkemään nykyaikaisen naisen tasa-arvoisena naisena, jolla on mahdollisuus ja jopa velvollisuus tavoitella aiemmin vain miesten elämään kuuluneiksi katsottuja asioita. Lisäksi representaatio ohjasi näkemään perinteisen sukupuoliajattelun vanhanaikaisena.

Pukeutumisasiheisen sisällön ja erityisesti naisten housujen käyttöä kriittisesti tarkastelevien kirjoitusten kautta naisten housujen käytölle asetettiin kuitenkin tietyt rajat. Housujen käyttöä koskevien käsitysten ja ohjeiden sosiaalisena funktiona oli ylläpitää ja konstruoida sukupuolten välisiä eroja ja määrittää sukupuolen ilmaistamisen ja esittämisen rajat. Tutkimusajankohtana sääntöjen rikkomisesta ei seurannut oikeudellista rangaistusta, vaan rajoja vartioitiin sosiaalisilla sanktioilla eli häpeällä sekä naurunalaiseksi ja epänaiseelliseksi leimautumisen uhalla.

Naistenlehdet sovelsivat työhousujen käyttöön vaikenemisen strategiaa. Hyvän alun jälkeen kirjoittelu naisten työhousujen käytöstä päättyi lehdissä 1930-luvun

alussa. Syitä tälle olen etsinyt kotitalousideologian vahvistumisesta. Naiset, myös työläisnaiset, haluttiin yhä korostuneemmin nähdä kodin seinien sisäpuolella kotitaloustöitä tekevinä perheenemäntinä ja äiteinä, jolloin ulko- tai tehdastyöt, joissa haalaria tai housupukua olisi tarvittu työpuvuksi, eivät enää sopineet ihanteelliseen naiskuvaan. Työläisnaistenkin kohdalla työpukeutumista alettiin käsitellä perheenemännän työpukua koskevana kysymyksenä. Sen, miksi *Emäntälehdessä* ja *Kotilieden* tavoitteena ei ollut housupuvun käytön edistäminen maalaisemäntien pukeutumisessa, katson johtuvan siitä, että juuri maalaisemäntien tehtäväksi asetettiin perinteiden säilyttäminen modernisoituvassa maailmassa. Kun maalaisemäntien pukeutumiskysymyksiä käsiteltiin, niihin tarjottiin kerta toisensa perään kansanpukujen, kansanomaisen vaateparren tai niihin perustuvan marttapuvun käyttöä. Paradoksaalisesti modernin miehen esikuvana oli talonpoika, mutta modernin elämäntavan mukaisen naisen habituksen ei toivottu toteutuvan maalaisemäntien kohdalla.

Modernisaaation vastustusta kansan keskuudessa tutkinut Mikkola (2009b, 16–17) on huomauttanut modernisaation näkemisen aktiiviselta eliitiltä passiiviselle kansalle siirrettyinä tuotteina ja ideologioina antavan kehityksestä yksipuolisen kuvan, sillä uudistukset kohtasivat myös vastustusta ja ne yleistyivät hitaasti. Naisten työpukeutumiseen annettujen neuvojen perusteella voi todeta, että eliitinkin toimia modernisaation edistämiseksi olisi syytä tarkastella kriittisesti. Heidän toimintansa tavoitteet näyttävät tämän esimerkin perusteella olleen jatkuvassa muutoksessa, ja toisaalta eräissä asioissa kansan ei haluttu modernisoituvan vaan pysyvän perinteiden säilyttäjänä.

Suomen Kuvalehdessä naisten pukeutumisen rajoja kontrolloitiin huumorilla, esittämällä housupukuinen nainen huvittavana ja paheksuttavana hahmona eli asettamalla naisten housujen käyttö epäilyttävään valoon. Naistenlehdissä naisten housujen käytön kustannuksella ei naurettu, minkä voi nähdä naistenlehtien tietoisena strategiana naisten housujen käytön yleistymiseen sekä yleisemmin naiseuteen positiivista merkityssisältöä tuottamaan tähtäävien tavoitteiden ajamisessa (vrt. Stark et al. 2010, 93). Naisille kyllä muistutettiin, että miehet ja yleensä vanhemman sukupolven ihmiset saattoivat pitää naista huvittavana ja paheksuttavana hahmona. Vanhemman sukupolven ihmisten mielipiteet saattoi kuitata vanhanaikaisuutena, mutta miesten mielipiteet tuli ottaa huomioon, sillä ne edustivat niin sanotusti julkista mielipidettä.

Housut tulivat naisten pukeutumiseen moderneiksi määriteltyjen, käytännöllisyyttä ja tilanteenmukaisuutta painottavien pukeutumishanteiden ja -käytänteiden myötä. Tämä edellytti pukeutumisen eriytymistä: arki- ja pyhävaatteiden sijaan vaatevarasto koostui funktionaalisesti eriytyneistä, eri tilanteisiin tarkoitetuista vaateista, jolloin housut oli mahdollista tuoda naisten työ-, urheilu- ja vapaa-ajan vaateeksi. Samalla tilanteenmukaisuuden painottaminen rajasi naisten housujen käytön

vain tiettyjä tilanteita ja paikkoja koskevaksi pukeutumiseksi. Julkisella paikalla housupukuinen nainen oli modernia julkista tilaa koskevan ajattelun perusteella ehdottomasti väärässä paikassa. Julkinen tila oli miesten aluetta, jossa naisten tuli muistaa olevansa aina miehisen katseen kohteena. Miehisen katseen näkökulmasta housupukuinen nainen oli miehistä tilaa ja maskuliinisuutta uhkaava hahmo ja toisaalta – takapuolensa muodot ja kaksijalkaisuutensa paljastaessaan – säädytön hahmo. Urheilu- ja vapaa-ajanviettoon tarkoitettujen housujen käyttöönotto ei siis murtautunut naistenlehtien maailmassa sukupuolittuneen pukeutumisen rajoja, sillä modernin, rationaalisuutta ja funktionaalisuutta painottavan ajattelutavan mukainen toimintojen lokerointi tiettyihin paikkoihin ja aikoihin vain ylläpiti ja vahvisti julkisen ja yksityisen tilan välistä eroa. Miesten tilaan housupukuisena ilmestyessään nainen oli korostuneesti sukupuolieroa haastava ilmentys.

Naisten housujen käytön tärkeimpänä rajana oli maskuliinisen habituksen ja ruumiintekniikoiden omaksuminen. Naisten housujen käytön esteeksi määrittyi lehtikeskustelun alkuvaiheessa se, että naiset eivät osaa kävellä housuissa, sillä he askeltavat housuissa samoin – feminiinisesti – kuin ovat hameessa ja naisten kengillä totuneet askeltamaan. Myöhemmin ongelmaksi määrittyi se, että harppoessaan housuissa miesten lailla ja omaksuessaan muita maskuliinisia ruumiintekniikoita kuten haara-asennossa seisomisen he ovat vaarassa menettää feminiinisyytensä. Vastavasti housujen käytön omaksuminen naisten työvaatteeksi toi univormuihin liitettyjen merkitysten kautta naisten ulkoasuun ja habitukseen tiettyjä maskuliinisia pidettyjä ominaisuuksia. Säilyttääkseen naisellisuutensa ja antaakseen säädyllisen vaikutelman naisia neuvottiin käyttämään peittämään housut pukemalla niiden päälle hame.

Kokonaisuutena naisten miesmäistymisen pelkoja käsittelevä ja heijastava kirjoittelu kertoo kuinka kaksinapaista, kahden toisistaan eroavan ja toisensa poissulkevan heteroseksuaalisen sukupuolen varaan rakentuvaa sukupuolijärjestelmää pidettiin Suomessa kulttuurisen sivistyksen merkinä samaan tapaan kuin Ranskassa (ks. Roberts 1994). Varoitukset siitä, että housupukuinen nainen voi antaa maskuliinisen tai miesmäisen vaikutelman voi tulkita myös hyvin verhotuiksi viittauksiksi siihen, että housupukuisena nainen alkoi muistuttaa populaarikuvaston ambivalenttia hahmoa, sukupuoletonta ja luultavasti homoseksuaalia miesnaista. Kansanomaisessa kulttuurissa tällaista oletetusta ei housuja käyttävistä miesmäisesti käyttäytyvistä naisista tehty.

Toisen maailmansodan aikaan naisten ja miesten pukeutumista ohjaavista jaotteluista luovuttiin. Housut määriteltiin naisten jokapäiväiseksi vaatteeksi, sillä sota-ajan olosuhteet, kuten naisten työnteko tehtaissa, ja pyöräilyn yleistyminen autojen ja bensiinin puutteessa edellytti naisilta housujen käyttöä. Naisten muoti muuttui yleisemminkin maskuliinisemmaksi, kun olkatoppaukset ja armeijan univormuista

vaikutteita saanut tyyli yleistyi. Housujen käyttöönotto määriteltiin muodin vaikutusvallan murenemiseksi: vasta sota-ajan tilanne – kangas- ja vaatepulan muodostaessa pukeutumisen reunaehdot – vapautti naiset muodin vaatimusten noudattamisesta ja järkevöitti naisten pukeutumista. Käytännössä tilanteen voi tulkita johtuvan myös sukupuolitettua käyttäytymistä ja tilaa koskevien käsitysten muuttumisesta, sillä naisten housujen käytön sallimisen taustalla oli naisten muuttunut yhteiskunnallinen rooli. Naisten housujen käyttö esitettiin sota-aikana sekä välttämättömyydeksi että itsestäänselvyydeksi, jota ei ollut mitään syytä paheksua.

Naisten housujen käytöllä oli sota-aikanakin kuitenkin tietyt rajat. Naisille muistutettiin, että miehet eivät naisten housujen käytöstä varmaankaan pidä rintamalta kotona käydessään, joten tuolloin olisi parempi olla hameessa. Tämä viittaa siihen, että naisten housujen käytön yleistymisen ja paheksuvien äänien vähenemisen syynä oli se, että kotirintamalla ei ollut miehiä – ainakaan entisessä määrin – naisten housujen käyttöä arvioimassa ja paheksumassa. Naisten ei siis tarvinnut pukeutua heitä vaan itseään varten. Korsusta kantautuneiden mielipiteiden perusteella naisten housujen käyttö huolestutti miehiä: jos naiset käyttävät housuja tekevät miesten työt, mihin miehiä sitten enää tarvitaan sodan jälkeen? Vaate- ja kangaspulan keskellä naisten housujen käyttö herätti väistämättä tulkinnan siitä, että naiset ovat konkreettisesti ottaneet housut miesten vaatekaapeista, mikä johti kysymykseen, mihin miehet sitten rintamalta palattuaan pukeutuvat. Tämä taas johti kysymykseen siitä, millainen asema miehiä sodan jälkeen odotti, kun naiset ovat sodan aikana omaksuneet miesten työn ja vaatteet.

Sodan jatkuessa naisten housujen käyttö alkoi naistenlehdissä merkityksellistyä negatiivisena ilmiönä. Rauhanaikaisuuden illuusion luomiseksi ja kotirintaman moraalien ylläpitämiseksi naisten toivottiin kiinnittävän vaate- ja kangaspulankin aikana huomiota pukeutumisen siisteyteen, sillä miehille kuva viehättävästä, kauniisti pukeutuneesta naisesta edusti sota-aikana kodin ja rauhanaikaisen elämän unelmaa. Housupukuinen nainen oli tämän idyllin vastainen eikä toiminut kotirintaman moraalien vahvistajana. Maalaisemäntien keskuudessa housujen käyttöä ei edelleenkään pyritty edistämään, sillä isänmaan kohtalon hetkien heillä, jos keillä, oli tärkeä rooli perinteiden säilyttäjinä ja ylläpitäjinä perinteisen pukeutumistavan kautta. Modernin naisen ihanne, jota naistenlehdet pyrkivät housujen käytön edistämiseen tähtäävillä kirjoituksilla levittämään, koski siis vain tiettyjä naisia.

LÄHDELUETTELO

Tutkimusaineisto

Ks. Liite 1.

Opinnäytetyöt (julkaisemattomat)

- Hovilainen, Päivi & Savolainen, Kaija 1978. Naisten housuasujen kehitys Suomessa vuodesta 1920. Muoti- ja tekstiilitaiteen osaston lopputyö, Taideteollinen korkeakoulu.
- Jokinen, Annika 1991. Nainen ja työ. Käsitykset naisen ansiotyöstä ja kotityöstä Toveritar -lehdessä vuosina 1922–1932. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Järvelä, Juha 2006. Sukupuoli ja kansallisuus Mika Waltarin teksteissä 1925–1930. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto. Saatavilla myös elektronisena versiona <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-2006205>.
- Lakomaa, Outi 1983. Naisten hiihtoasujen käyttöön tulo Suomessa. Kansatieteen proseminaarisesitelmä, Helsingin yliopisto.
- Lintunen, Tiina 2006. Punaisen naisen kuvat. Vuonna 1918 tuomitut Porin seudun punaiset naiset. Poliittisen historian lisensiaatintutkimus, Turun yliopisto.
- Poussu-Hemming Marja-Riitta 1989. Reformipuku Suomessa vuosisadan vaihteessa. Käsityötieteen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Saloma, Sirkka 1976. Naisten housuasun käyttöön tulo Suomessa. Kansatieteen proseminaarisesitelmä, Turun yliopisto. TYKL/kk/985.
- Turunen, Arja 2002. Marimekkoihmisiä ja marimekko-uoia. Etnologinen tutkimus marimekosta pukeutumislilmionä. Etnologian pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto. Saatavilla myös elektronisena version <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-2002887122>.
- Vehkalahti, Kaisa 2000b. Kohtalokas tyttöikä – tyttöyden representaatiot 1920-luvun naistenlehdissä. Kulttuurihistorian lisensiaatintutkimus, Turun yliopisto.

Elektroniset lähteet

- Aikakauslehtitutkimuksen tietokanta http://mediafactory.aalto.fi/?page_id=366
- Autio, Veli-Matti 2001. Tigerstedt, Carl (1882–1930). – Kansallisbiografia. <http://artikkeli-haku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/6482/>. Luettu 4.6.2010.
- Holmila, Antero 2008. Jälleenrakentamisen narratiivit ja niiden muotoutuminen Suomen lehdissä 1944–1945. – Elore 15 (2), 1–20. http://www.elore.fi/arkisto/2_08/hol2_08.pdf. Luettu 12.3.2009.
- Korppi-Tommola, Aura 2000. Hjelt, Vera (1857–1947). – Kansallisbiografia. <http://artikkeli-haku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/4458/>. Luettu 9.6.2010.

- Löyttyniemi, Leena 2006. Olsoni-Quist, Anna (1864–1946). – Kansallisbiografia <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/4682/>. Luettu 4.6.2010.
- MOT Kielitoimiston sanakirja <http://mot.kielikone.fi/mot/jyu/netmot.exe?motportal=80>.
- Ollila, Anne, 2004. Forstén, Alma (1858–1931). – Kansallisbiografia. <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/4641/>. Luettu 9.6.2010.
- Ruoff, Eeva 2003. Elfving, Jenny (1871–1950). – Kansallisbiografia. <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/5001/>. Luettu 9.6.2010.

Painetut lähteet

- Aarnipuu, Tiia 2008. *Trans. Sukupuolen muunnelmia*. Helsinki: Like.
- Aarnipuu, Tiia 2010. *Sinivalkoisissa höyhenissä. Suomalainen drag*. Helsinki: Like.
- Abbot, H. Porter 2008. *The Cambridge Introduction to Narrative*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ahmad Al-Hussein, Lubna & Kareh Tager, Djénane. 40 raipaniskua. Tositarina nyky-Sudanista. Helsinki: Minerva.
- Aikasalo, Päivi 2000. *Seuratkaamme terveellistä ja järkevää muotia. Naisten pukeutumishanteet ja vaatevalinnat 1920-luvulta 1960-luvun lopulle*. Kansatieteellinen arkisto 47. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- 2004. *Alli Wiherheimo. Uranaisen sydän*. Helsinki: Otava.
- Anttila, Anu-Hanna 2005. *Loma tehtaan varjossa. Teollisuustyöväestön loma- ja vapaa-ajan moraalisaatety Suomessa 1930–1960-luvuilla*. Bibliotheca Historica 93. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Apo, Satu 1995. *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisesta kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Helsinki: Hanki ja jää.
- 1998. *Suomalaisuuden stigmatisoinnin traditio*. – Teoksessa Pertti Alasuutari & Petri Ruuska (toim.) *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*, 83–128. Tampere: Vastapaino.
- Arneberg-Pentti, Helvi 1939. *Lehtemme*. – Lotta Svärd (1), 7.
- Arnold, Janet 1999. *Dashing Amazons: the development of women's riding dress, c. 1500–1900*. – Amy de la Haye & Elizabeth Wilson (eds.) *Defining dress. Dress as object, meaning and identity*, 10–29. Manchester: Manchester University Press.
- Atkinson, Paul & Coffey, Amanda 2004. *Analyzing documentary realities*. – David Silverman (ed.) *Qualitative Research. Theory, Method and Practice*, 56–75. Second edition. London: Sage.
- Ballaster, Ros & Beetham, Margaret & Frazer, Elizabeth & Hebron, Sandra 1991. *Women's Worlds. Ideology, Femininity and the Woman's Magazine*. Basingstoke: Macmillan.
- Baranowski, Shelley & Furlough, Ellen 2001. *Introduction*. – Shelley Baranowski & Ellen Furlough (eds.) *Being Elsewhere. Tourism, Consumer Culture, and Identity in Modern Europe and North America*, 1–31. Michigan: The University of Michigan Press.

- Barnard, Malcolm 1996. *Fashion as Communication*. London: Routledge.
- Beetham, Margaret 1996. *A Magazine of Her Own? Domesticity and Desire in the Woman's Magazine 1800–1914*. London: Routledge.
- Becker, Karin & Ekecrantz, Jan & Olsson, Tom 2000. Introduction: Picturing politics in 20th century Sweden. – Karin Becker & Jan Ekecrantz & Tom Olsson (red.) *Picturing politics. Visual and textual formations of modernity in the Swedish press, 8–25*. Stockholm: Stockholms Universitet
- Berggren Torell, Viveka 2008. *Folkhemmets barnkläder. Diskurser om det klädda barnet under 1920-1950-talen. Skrifter från Etnologiska föreningen i Västsverige*. Göteborg: Arkipelag.
- Bergman, Ingrid 1988. *Kvinnorna och byxorna. – Kläder, Nordiska Museets och Skansens Årsbok Fataburen, 33–55*. Stockholm: Nordiska Museet.
- Bill, Katina 1993. Attitudes towards Women's Trousers: Britain in the 1930's. – *Journal of Design History* 6 (1), 45–54.
- Bonde, Hans 1991. *Mandighed og Sport*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Boucher, François 1987. *History of Costume in the West*. London: Thames and Hudson.
- Bourdieu, Pierre 1984. *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- 1989. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 1994. Structures, Habitus and Practices. – P. Press, P. (ed.) *The Polity Reader in Social Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Breward, Christopher 1995. *The Culture of Fashion*. Manchester: Manchester University Press.
- Brusila, Riitta 1997. Realismista fiktioon. Visuaalisuus ja suomalaiset aikakauslehdet. *Acta Universitat Tamperensis* 557. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Butler, Judith 2006. *Hankala sukupuoli. Femisnimi ja identiteetin kumous*. Helsinki: Gaudeamus.
- Böth, Gitta 1994. *Kleidungsforschung. – Rolf W. Brednich (Hg.) Grundrisse der Volkskunde. Einführung in die Forschungsfelder der Europäischen Ethnologie, 211–229*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag.
- Chen, Tina Mai 2001. Dressing for the Party: Clothing, Citizenship, and Gender-formation in Mao's China – *Fashion Theory* 5 (2), 143–172.
- Craik, Jennifer 1994. *The Face of Fashion: Cultural Studies in Fashion*. London: Routledge.
- 2005. *Uniforms Exposed. From Conformity to Transgression*. Oxford: Berg New York.
- Crane, Diana 2000. *Fashion and its social agendas: class, gender and identity in clothing*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cunningham, Patricia A. 2003. *Reforming Women's Fashion, 1850–1920. Politics, Health, and Art*. Kent: The Kent State University Press.

- Davis, Fred 1992. *Fashion, Culture and Identity*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Downs, Laura Lee 2004. *Writing Gender History*. London: Hodder Arnold.
- Durkheim, Èmile 1980 [1912]. *Uskontoelämän alkeismuodot*. Australialainen toteemijärjestelmä. Helsinki: Tammi.
- Ehrstöm, Inger 1982. *Svenska Kvinnoförbundet 75 år*. Helsingfors: Svenska Kvinnoförbundet.
- Eicher, Joanne B. 1995. Introduction: Dress as Expression of Ethnic Identity. – Joanne B. Eicher (ed.) *Dress and Ethnicity*, 1–5. Oxford: Berg.
- 2000. The anthropology of dress. – *Dress* 27, 59–70.
- Eicher, Joanne B. & Roach-Higgins, Mary Ellen 1992. Definition and Classification of Dress: Implications for Analysis of Gender Roles. – Ruth Barnes & Joanne B. Eicher (eds.) *Dress and Gender. Making and Meaning*, 8–28. New York/Oxford: Berg.
- Eicher, Joanne B. & Sumberg, Barbara 1995. World Fashion, Ethnic and National Dress. – Joanne B. Eicher (ed.) *Dress and Ethnicity*, 295–306. Oxford: Berg.
- Eljanko, Harri & Kirjavainen, Jussi 1969. *Suomen hiihdon historia*. Porvoo-Helsinki: WSOY.
- Entwistle, Joanne 2000. *The Fashioned Body. Fashion, Dress, and Modern Social Theory*. Cambridge: Polity Press Malden, MA: Blackwell.
- 2001. The Dressed Body. – Joanne Entwistle & Elizabeth Wilson (eds.) *Body Dressing*, 33–58. Oxford: Berg.
- Entwistle, Joanna & Wilson, Elizabeth (eds.) 2001. *Body Dressing. Dress, Body, Culture*. Oxford: Berg.
- Entwistle, Joanna & Wilson, Elizabeth 2001. Introduction: Body Dressing. – Joanne Entwistle & Elizabeth Wilson (eds.) *Body Dressing*, 1–9. *Dress, Body, Culture*. Oxford: Berg.
- Ericsson Wärn, Karina 2005. *Chic. Valitse oikeat vaatteet – luo oma tyylisi*. Pål Allan ja Fabian Björnstjerna, valokuvat; Liselotte Watkins, piirroksset; suomentanut Mirkka Santala. Helsinki: WSOY.
- Evans, Caroline & Thornton, Minna 1989. *Women & fashion. A New Look*. London: Quartet.
- Ewing, Elizabeth 1986. *The History of Twentieth Century Fashion*. Third edition. London: B. T. Batsford Ltd.
- Fairclough, Norman 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity.
- 1997. *Miten media puhuu?* Tampere: Vastapaino.
- 2003. *Analysing Discourse. Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge.
- Featherstone, Mike & Hepworth, Mike & Turner, Bryan S. (eds.) 1991. *The body. Social process and cultural theory. Theory, Culture & Society*. London: Sage.
- Ferguson, Marjorie 1983. *Forever Feminine. Women's Magazines and the Cult of Femininity*. Aldershot: Gower.
- Fields, Jill 2003. Erotic Modesty: (Ad)ressing Female Sexuality and Propriety in Open and Closed Drawers, USA, 1800–1930. – Barbara Burman & Carole Turbin (eds.) *Material Strategies. Dress and Gender in Historical Perspective*, 122–145. Malden, MA: Blackwell.

- Finnilä, Anna 1993. Stockmann – Suuri tavaratalo. Det stora varuhuset. The grand department store. *Memoria* 8. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.
- Fischer, Gayle V(eronica) 1997. 'Pantalets' and 'Turkish Trowsers': Designing Freedom in the Mid-Nineteenth-Century United States. – *Feminists Studies*, 23 (1), 111–140.
- 2001. *Pantaloons and Power. A Nineteenth-Century Dress Reform in the United States.* Kent, Ohio, London: The Kent State University Press.
- Foucault, Michel 1980. *Tarkkailla ja rangaista.* Helsinki: Otava.
- Frykman, Jonas 1992. In *Motion. Body and Modernity in Sweden between the World Wars.* – *Ethnologia Scandinavia* 22, 36–51.
- Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar 1979. *Den kultiverade människan.* Lund: LiberLäromedel.
- 1985. *På väg – bilder av kultur och klass.* – Jonas Frykman & Orvar Löfgren (red.) *Modärna tider. Vision och vardag i folkhemmet*, 20–139. Malmö: Liber.
- Försti, Teija 2006. Moottorimiehet ja ohjauspyörää hoitavat naiset: Autoilu sukupuolihistorian näkökulmasta 1900–1920. – *Tekniikan Waiheita* 24 (1), 16–29.
- 2010. Vauhtikauden vaunut ja vaatekerrat. Auto ja sukupuoli 1920-luvun Suomessa. – Maija Mäkikalli & Riitta Laitinen (toim.) *Esine ja aika. Materiaalisen kulttuurin historiaa*, 279 – 316. *Historiallinen arkisto* 130. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Garber, Marjorie 1992. *Vested Interests. Gross-dressing and Cultural Anxiety.* London: Penguin Books.
- van Gennep, Arnold 1960 [1908]. *The Rites of Passage.* Chicago: University of Chicago Press.
- Goffman, Erwin 1971. *The Presentation of Self in Everyday Life.* London: The Penguin Press.
- 1972. *Relations in Public.* Harmondsworth: Pelican Books.
- Graburn, Nelson H. H. 2001. *Sacular Ritual: A General Theory of Tourism.* – Valene L. Smith & Maryann Brent (eds.) *Hosts and Guests Revisited: Tourism Issues of the 21st Century*, 42–50. New York: Cognizant Communication Corporation.
- Grayzel, Susan R. 1999. Nostalgia, Gender, and the Countryside: Placing the 'Land Girl' in the First World War Britain. – *Rural History* 10 (2), 155–170.
- Haikari, Janne 2006. Kun sota loppuu mutta veloitteet jatkuvat. Suomen jälleenrakentaminen *Kotiliesi-lehdessä* 1940–1941. – Petri Karonen & Kerttu Tarjamo (toim.) *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*, 266–309. *Historiallinen arkisto* 124. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hakala, Anu 2006. *Housukaartilaiset. Marian punakaartin naiskomppania Suomen sisällissodassa. Suomen Rauhanpuolustajat.* Helsinki: Like.
- Hall, Stuart 1984. *Utiskuvan määräytymisprosessi.* – Martti Lintunen (toim.) *Kuvista sanoin* 2, 138–190. Helsinki: Suomen Valokuvataiteen museon säätiö.
- 1992a. *Kulttuurin ja politiikan murroksia.* Tampere: Vastapaino.
- 1992b. *The West and the Rest: Discourse and Power.* – Stuart Hall & Bram Gieben (eds.) *Formation of Modernity*, 275–320. Open University. Gambridge: Polity Press.

- 1997a. Introduction. – Stuart Hall (ed.) *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, 1–11. Sage: London.
- 1997b: The work of representation. Stuart Hall (ed.) *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, 13–64. Sage: London.
- Haltia, Manja 1949. *Marttatoiminta 1899–1949*. Helsinki: Marttaliitto.
- Hansen, Karen Tranberg 2004. *The World in Dress: Anthropological Perspectives on Clothing, Fashion and Culture*. – *Annual Review of Anthropology* 33 (1), 369–392.
- Hapuli, Ritva 1995. *Nykyajan sininen kukka. Olavi Paavolainen ja nykyaika*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 628. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hapuli, Ritva & Koivunen, Anu & Lappalainen, Päivi & Rojola, Lea 1992. *Uutta naista etsimässä*. – Tapio Onnela (toim.) *Vampyyrinainen ja Kenkuunniemen sauna*. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus, 98–112. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hara-Fabrin, Kati 2003. ”Eikä se näyttänyt ensinkään rumalta” – 90 vuotta ensimmäisistä naisten yleisurheilun Suomen mestareista. – Heikki Roiko-Jokela & Esa Sironen (toim.) *Kynäniekkoja, kivinyrkkejä, mäki-matteja*, 168–183. Suomen Urheiluhistoriallisen Seuran vuosikirja. Jyväskylä: Atena.
- Hargreaves, Jennifer 1994. *Sporting Females. Critical Issues in the History and Sociology of Women's Sports*. London: Routledge.
- Harjunen, Hannele 2007. *Lihavuus välitilana*. Katariina Kyrölä & Hannele Harjunen (toim.) *Koolla on väliä! Lihavuus, ruumisnormit ja sukupuoli*, 205–228. Helsinki: LIKE.
2009. *Women and Fat. Approaches to the Social Study of Fatness*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 379. Jyväskylä: University of Jyväskylä. Saatavilla myös elektronisena versiona <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3775-1>.
- Heikinmäki, Maija-Liisa 1967. *Mitä hameiden alla. Naisten alushousujen käyttöön tulo Suomessa*. Suomi 112, 3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1981. *Suomalaiset häätävät. Talonpoikaiset avioliiton solmintaperiaatteet*. Helsinki: Otava.
- Heikkinen, Antero 1981. *Kansallisurheilu suuri nousu. Suomen hiihtourheilun laajuus, yhteiskunnalliset tavoitteet ja merkitys 1918–1940*. Liikuntatieteellisen seuran julkaisu no 81. Helsinki: Liikuntatieteellinen seura.
- 1991. *Terveysten ja ilon tähden. Herrasväki liikkeellä Suomessa 1700- ja 1800-luvuilla*. Historiallisia tutkimuksia 160. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- 1996. *Menneisyyttä rakentamassa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Heikkinen, Kaija 2007. *Naiset, miehet ja sukupuoli etnologiatieteissä*. – Pia Olsson & Terhi Willman (toim.) *Sukupuolen kohtaaminen etnologiassa*, 26–40. Ethnos-toimite 13. Helsinki: Ethnos.
- Heinonen, Visa & Konttinen, Hannu 2001. *Nyt uutta Suomessa! Suomalaisen mainonnan historia*. Helsinki: Mainostajien Liitto.

- Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva 2000. Sukupuolen julkisivu – sukupuoli suomalaisten aikakauslehtien kansissa 1950-luvulta 1990-luvulle. – *Naistutkimus* 13 (3), 4–25.
- Helsingin Sanomat 27.7.2009. Housukielto diktatuurissa.
- Helsti, Hilkkka & Stark, Laura & Tuomaala, Saara (toim.) 2006. Modernisaatio ja kansankokemus Suomessa 1860–1960. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1101. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Henderson Veronique & Henshaw, Pat 2006. Oikeat värit – varma tyyli. Pukeudu väri- ja vartalotyypiksi mukaan. Suomennos: Elina Lustig. Hämeenlinna: Karisto.
- Henriksson, Kirsi & Kastari, Pirkko-Liisa 2001. Kun politiikka muuttuu historiankirjoitukseksi – lähihistorian haaste. – Sari Autio & Sari Katajala-Peltomaa & Ville Vuolanto (toim.) *Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi*, 131–144. Tampere: Vastapaino.
- Hentilä, Marjaliisa 1999. Keikkavaaka ja kousikka. Kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalveluaikaan. Helsinki: Edita: Liikealan ammattiliitto.
- Hentilä, Seppo 1982. Suomen työläisurheilun historia 1. Työväen urheiluliitto 1919–1944. Hämeenlinna: Karisto.
- 1989. Urheilu, kansakunta ja luokat. – Risto Alapuro & Ilkka Liikanen & Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.) *Kansa liikkeessä*, 213–231. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Hermes, Joke 1995. *Reading Women's Magazines. An Analysis of Everyday Media Use*. Cambridge: Polity Press.
- Hiidenmaa, Pirjo 2000. Lingvistinen tekstintutkimus. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.) *Kieli, diskurssi & yhteisö*, 161–190. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 2. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Hirdman, Anja 2000. Male norms and female norms. – Karin Becker & Jan Ekecrantz & Tom Olsson (eds.) *Picturing politics. Visual and textual formations of modernity in the Swedish press*, 106–131. Stockholm: Stockholms Universitet.
- 2002. *Tilltalande bilder. Genus, sexualitet och publiksyn i Veckorevyn och Fib* aktuellt. Stockholm: Atlas.
- Hollander, Anne 1993. *Seeing Through Clothes*. Berkeley: University of California Press.
- 1994. *Sex and Suits*. New York: Knopf.
- Honko, Lauri 1989. Folkloristic Theories of Genre. – Anna-Leena Siikala (ed.) *Studies in Oral Narrative*, 13–28. *Studia Fennica* 33. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hoppu, Tuomas 2008. Tampereen naiskaarti. Myytit ja todellisuus. Helsinki: Ajatus.
- Hosiaislouma-Karppinen, Alli 1993. Emäntäkoulusta tähän päivään Orimattilassa. Orimattila: Orimattilan koti- ja laitostalousoppilaitos.
- Hovi, Päivi 1990. Mainoskuva Suomessa. Kehitys ja vaikutteet 1890-luvulta 1930-luvun alkuun. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A8. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.
- Hytönen, Kirsi-Maria & Koskinen-Koivisto, Eerika 2009. Hikeä, naurua ja nokea – naisten kokemuksia tehdastyöstä toisen maailmansodan aikana. – Kati Launis & Marko Tikka

- (toim.) Työväki ja kokemus, 138–160 Väki voimakas 22. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Häggman, Kai 2001. Werner Söderström Osakeyhtiö 1: 1878–1939. Piispankadulta Bulevardille. Helsinki: WSOY.
- Immonen, Kari & Hapuli, Ritva & Leskelä, Maarit & Vehkalahti, Kaisa (toim.) 2000. Modernin lumo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800–1900-lukujen vaihteen sukupuolisuu-desta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jaakkola, Kaisa 1977. Muuttuva jouluku. Kansatieteellinen arkisto 28. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- 1979. Womens' Magazines as a Source for Ethnological Research – *Ethnologia Fennica* 9, 3–8.
- Jacobson, Maja 1994. Kläder som språk och handling. Om unga kvinnors användning av klädseln som kommunikations- och identitetsskapande medel. Stockholm: Carlssons.
- Jallinoja, Riitta 1983. Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.
- 1997. Moderni säädyllisyys. Aviosuhteen vapaudet ja sidokset. Helsinki: Gaudeamus.
- 2006. Perheen vastaisuus. Familistista käännettä jäljittämässä. Helsinki: Gaudeamus.
- Johnson, Kim K. P. & Lennon, Sharron J. (eds.) 1999. *Appearance and Power*. Oxford: Berg.
- Jokinen, Arja 1999. Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. – Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen: *Diskurssianalyysi liikkeessä*, 126–159. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi 1999. Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. – Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen: *Diskurssianalyysi liikkeessä*, 54–97. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 1993a. Johdanto – Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen: *Diskurssianalyysin aakkoset*, 9–14. Tampere: Vastapaino.
- 1993b. Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. – Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen: *Diskurssianalyysin aakkoset*, 17–47. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Eeva & Veijola, Soile 1993. Turistin ruumis. – *Naistutkimus* 6 (2), 4–21.
- Joseph, Nathan 1986. *Uniforms and Nonuniforms. Communication through Clothing*. New York: Greenwood press.
- Kaarninen, Mervi 1995. Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa. *Bibliotheca Historica* 5. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Kaipainen, Minna 2008. ”Ken tilauspukua käyttää, hän herrasmieheltä näyttää”. Eteläkarjalainen maalaisvaatturi ja vaatturitoiminta Suomessa 1920–1960-luvuilla. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja 125. Joensuu: Joensuun yliopisto.

- Kanerva, Jari 2005. Naisten luikertelusta miesten slalomiin. *Suomalainen alppiihito 1920-luvulta 1950-luvulle*. – Heikki Roiko-Jokela & Esa Sironen & Ossi Viita (toim.) *Taidetta ja tehdasurheilua*, 65–74. Suomen Urheiluhistoriallisen Seuran vuosikirja. Jyväskylä: Atena.
- Kanerva, Jari 2010. Alppiihdon alkutaival. Pujottelu- ja tunturihiihto Suomessa 1920-luvulta 1960-luvulle. Järvenpää: Jari Kanerva.
- Karlsson, Risto 1996. Kansikuva uusiksi. Kuusikymmentä vuotta elämää ja ihmisiä Yhtyneissä Kuvalehdissä. Helsinki: Yhtyneet Kuvalehdet.
- Kaukonen, Toini-Inkeri 1985. *Suomalaiset kansanpuvut ja kansallispuvut*. Porvoo: WSOY.
- Kawamura, Yunuya 2005. *Fashion-ology. Dress, body, culture*. Oxford: Berg.
- Keenan, William J. F. 2001a. Introduction: Sartor Resartus Restored: Dress Studies in Carlylean Perspective. – William J. F. Keenan (ed.) *Dressed to Impress*, 1–50. Oxford: Berg.
- 2001b. Dress Freedom: The Personal and the Political. – William J. F. Keenan (ed.) *Dressed to Impress*, 179–196. Oxford: Berg.
- Kettunen, Pauli 1994. Suojelu, suoritus, subjekti. Työsuojelu teollistuvan Suomen yhteiskunnallisissa ajattelu- ja toimintatavoissa. *Historiallisia tutkimuksia* 189. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Kilpi, Sylvi-Kyllikki 1953. *Suomen Työläisnaisliikkeen historia*. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Kinnunen, Tiina 2002. Lottien sota 1939–44. – Lauri Haataja (päätoim.) *Suomi 85. Itsenäisyyden puolustajat 2. Kotirintamalla*, 246–255. Espoo: Weilin & Göös.
- Kinnunen, Taina 2010. Sukupuolen ja seksuaalisuuden ruumiillinen muoto-oppi. – Tuija Saresma & Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.). *Käsikirja sukupuoleen*, 226–240. Tampere: Vastapaino.
- Kirves, Jenni 2008. ”Päivittäinen myrkkyyannoksemme” – sensuuria ja propagandaa jatkosodassa. – Sari Näre & Jenni Kirves (toim.) *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*, 13–61. Helsinki: Johnny Kniga.
- Kitsch, Carolyn 1997. Changing Theoretical Perspectives on Women’s Media Images: The Emergence of Patterns in a New Area of Historical Scholarship – *Journalism and Mass Communication Quarterly* 74 (3), 477–489.
- Kivikuru, Ulla-Maija 1996. Vieraita lehtiä: aikakauslehti ajan ja paikan risteyksessä. Helsinki: Yliopistopaino.
- 2000. Aikakauslehdistö. – Kaarle Nordenstreng & Osmo A. Wiio (toim.) *Suomen media-maisema*, 77–92. Helsinki: WSOY.
- Kleemola, Irja 1976. *Suomen Naisten Liikuntakasvatusliiton historia 189–1975*. Helsinki: Suomen naisten liikuntakasvatusliitto.
- Kleberg, Madeleine 2003. Feminism och genus i svensk medieforskning. – *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 2, 7–28.
- Knuuttila, Maarit 2006. *Kansanomainen keittämisen taito*. *Kansatieteellinen arkisto* 50. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

- Koivunen, Anu 1995. Isänmaan moninaiset äidinkasvot. Sotavuosien suomalainen naisten elokuva sukupuoliteknologiana. Turku: Suomen elokuvatutkimuksen seura.
- Kokkonen, Jouko 2008. Kansakunta kilpasilla. Urheilu nationalismin kanavana ja lähteenä Suomessa 1900–1952. *Bibliotheca Historica* 119. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kopisto, Sirkka 1997. Moderni chic nainen. Muodin vuosikymmenet 1920–1960. Helsinki: Museovirasto.
- Kortti, Jukka 2003. Modernisaatiomurroksen kaupalliset merkit. 60-luvun suomalainen televisiomainonta. *Bibliotheca Historica* 80. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koskelainen, Liisa 1999. Marttaa ja vähän Mariaakin. Marttajärjestön toiminta ja aatteellinen tausta talvisodan päivistä nykyaikaan. Helsinki: Otava.
- Koskennurmi-Sivonen, Ritva 1998. Creating a unique dress. A study of Riitta Immonen's creations in the Finnish fashion house tradition. *Artefakta* 7. Helsinki: Akatiimi.
- 2002. Salonkimuoti lehdistössä. *Atelier Riitta Immonen* kuvissa ja teksteissä 1945–1985. *Artefakta* 12. Hamina: Akatiimi.
- 2003. Vaatetus, pukeutuminen ja muoti. Ero ja erottamattomuus. – Ritva Koskennurmi-Sivonen & Anne-Mari Raunio (toim.) *Vaatekirja*, 1–16. Helsingin yliopiston kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 8. Helsinki: Helsingin yliopiston kotitalous- ja käsityötieteiden laitos.
- Koskinen, Taava 1990. Anna-lehden kannet ajan ja ikuisuuden ikonina. *Wendeliläisen Suomenneidon* lyhyt pitkä historia. – Taava Koskinen (toim.) *Kurtisaaneista kunnian naisiin. Näkökulmia huora-akatemiasta*, 89–128. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kress, Gunther & van Leeuwen, Theo 2006. *Reading Images. The Grammar of Visual Design*. Second edition. London: Routledge.
- Kyrölä, Katariina 2007. Lihavuusvaara! Pelon politiikka ja lihava ruumiillisuus Helsingin Sanomissa. – Katariina Kyrölä & Hannele Harjunen (toim.) *Koolla on väliä! Lihavuus, ruumisnormit ja sukupuoli*, 49–82. Helsinki: LIKE.
- Kyrölä, Katariina & Harjunen, Hannele 2007. Johdanto. Lihavuustutkimusta toisin. – Katariina Kyrölä & Hannele Harjunen (toim.) *Koolla on väliä! Lihavuus, ruumisnormit ja sukupuoli*, 9–46 Helsinki: LIKE.
- Laine, Leena 1984. Vapaaehtoisten järjestöjen kehitys ruumiinkulttuurin alueella Suomessa v. 1856–1917. *Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu* no 93. Helsinki: Liikuntatieteellinen Seura.
- 2000. Työväen Urheiluliikkeen naiset. Helsinki: Otava.
- 2002. Naishiihdon pitkä matka olympialajiksi. – Heikki Roiko-Jokela & Esa Sironen (toim.) *Lajien synty*. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja, 121–138. Jyväskylä: Atena.

- 2004a. Naisten urheilun reunaehdoista – kokemuksia yleisurheilusta ja hiihdosta 1940-luvulle. – Kalervo Ilmanen (toim.) Pelit ja kentät. Kirjoituksia liikunnasta ja urheilusta, 117–134. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston Liikunnan sosiaalitieteiden laitos.
- 2004b. Women's Movements in Sport: National and International Issues. – Hilda Romer Christensen & Beatrice Halsaa & Aino Saarinen (eds.) *Crossing Borders. Re-mapping Women's Movements at the Turn of the 21st Century*, 119–133. Odense: University Press of Southern Denmark.
- 2005. ”Voimistelua, leikkiä, urheilua.” Naisliikunnan ohjelmanrakennusta 1910-luvulla. – Heikki Roiko-Jokela & Esa Sironen & Ossi Viita (toim.) *Taidetta ja tehdasurheilua*, 155–173. Suomen Urheiluhistoriallisen Seuran vuosikirja. Jyväskylä: Atena.
- Lappi, Tiina-Riitta 2007. Neuvottelu tilan tulkinnoista. Etnologinen tutkimus sosiaalisen ja materiaalsen ympäristön vuorovaikutuksesta jyvaskyläläisissä kaupunkipuhunnoissa. *Jyväskylä Studies in Humanities* 80. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Larsson, Lisbeth 1990. *En annan historia. On kvinnors läsning och svensk veckopress*. 2. uppl. Stockholm: Symposium.
- Larsson, Marianne 2008. Uniformella förhandling. Hierarkier och genusrelationer i Postens kläder 1636–2008. *Nordiska Museets Handlingar* 134. Stockholm: Nordiska Museet.
- Latva-Äijö, Annika 2004. *Lotta Svärdin syntty. Järjestö, armeija, naiseus 1918–1928*. Helsinki: Otava.
- Lauer, Rober H. & Lauer, Jeanette C. 1995. *A Case Study: The Bloomer Costume*. Mary-Ellen Roach-Higgins & Joanne B. Eicher. & Kim P. Johnson (eds.) *Dress and Identity*. New York: Fairchild Publications.
- Lehtinen, Ildikó & Sihvo, Pirkko 2005. *Rahwaan puku. Näkökulmia Suomen kansallismuseon kansanpukukokoelmiin. olk costume. An overview of the folk costume collection of the National Museum of Finland*. 3. uud. ja laaj. p. Helsinki: Museovirasto.
- Lehtinen, Lasse 2004. *Itsenäisyyden puolustajat. Kynällä, kameralla, kiväärillä*. Helsinki: WSOY.
- Lehtonen, Juhani U. E. 2005. *Kansatieteen tutkimushistoria*. – Pirjo Korkiakangas & Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.) *Polkuja etnologian menetelmiin*, 11–24. *Ethnos-toimite* 11. Helsinki: Ethnos ry.
- Leimu, Tuula 1977. *Suomen teollisuusväestön työvaatteista*. – *Sananjalka* 18, 78–105. Suomen kielen seuran vuosikirja. Turku: Suomen kielen seura.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko 1992a. *Aikakauslehdistön itsenäistymisvuodet 1918–1955*. – Päiviö Tommila (päätoim.) *Suomen lehdistön historia* 10. *Aikakauslehdistön historia*, 179–288. Kuopio: Kustannuskiila.
- 1992b. *Monipuolistuva aikakauslehdistö 1880–1917*. – Päiviö Tommila (päätoim.) *Suomen lehdistön historia* 10. *Aikakauslehdistön historia*, 105–178. Kuopio: Kustannuskiila.

- Leino-Kaukiainen, Pirkko & Uino, Ari 1994. Suomalaiskansallinen Kokoomus. Suomalaisen Puolueen ja Kansallisen Kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929. Helsinki: Suomen Kansalliskirja.
- Leivo-Larsson, Tyyne 1945. Sosialidemokraattiset naiset sosialismia toteuttamassa. Teoksessa Sosialismia kohti. Helsinki: Työväen sivistysliitto.
- Leiwo, Matti & Pietikäinen, Sari 1996. Kieli vuorovaikutuksen ja vallankäytön välineenä. – Kari Palonen & Hilikka Summa (toim.) Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat, 85–108. Tampere: Vastapaino.
- Lenskyj, Helen 1986. Out of Bounds. Women, Sports and Sexuality. Toronto: Women's Press.
- Lepistö, Vuokko 1994. Joko Teillä on priimuskein? Kotitalousteknologian saatavuus ja tarjonta Helsingissä 1800-luvun puolivälistä 1910-luvun lopulle. Historiallisia tutkimuksia 181. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Levitt, Sarah 1993. From Mrs Bloomer to the Bloomer: The Social Significance of the Nineteenth-Century English Dress Reform Movement. – *Textile History*, 24 (1), 27–37.
- Lipponen, Ulla 1996. Vitsikö vallan väline? Sukupuolisuhteet perheiteissä. – Eeva-Liisa Kinnunen & Kaarina Koski & Riikka Penttilä & Minttu Pietilä (toim.) Vitsistä videoon. Uusia kirjoituksia nykyperinteestä, 224–241. Tietolipas 146. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lovio, Maisa 1993. Maatilojen naiset ja sota. – Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa, 71–100. Helsinki: WSOY.
- Luuikka, Minna-Riitta 2000. Näkökulma luo kohteen: diskurssintutkimuksen taustaoletukset. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.) Kieli, diskurssi & yhteisö, 133–160. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 2. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Luu-tonen, Marketta 1997. Kansanomainen tuote merkityksenkantajana. Tutkimus suomalaisesta villapaidasta. Artefakta 3. Helsinki: Akatiimi.
- Lähtenmäki, Maria 1995. Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–1930-luvun Suomessa. *Bibliotheca Historica* 2. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- 2000. Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa. Helsinki: Sosiaalidemokraattiset Naiset.
- 2002a. Naiset kotirintaman töissä. – Lauri Haataja (päätoim.) Suomi 85. Itsenäisyyden puolustajat 2. Kotirintamalla, 168–177. Espoo: Weilin & Göös.
- 2002b. Työvoima valtion valvonnassa. – Lauri Haataja (päätoim.) Suomi 85. Itsenäisyyden puolustajat 2. Kotirintamalla, 160–165. Espoo: Weilin & Göös.
- Löfgren, Orvar 1999. On Holiday. A History of Vacationing. California: University of California Press.

- 2001. Know Your Country: A Comparative Perspective on Tourism and Nation Building in Sweden. – Shelley Baranowski & Ellen Furlough (eds.) *Being Elsewhere*, 137–154. Michigan: University of Michigan Press.
- Löfström, Jan 1999. Sukupuoliero agraarikulttuurissa. ”Se nyt vaan on semmonen”. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 757*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lönnqvist, Bo 1972. *Dräkt och mode i ett landsbygdssamhälle 1870–1920*. Kansatieteellinen arkisto 24. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- 1973. Ethnological Costume Research Today – *Ethnologia Fennica* 3 (1–2,) 3–14.
- 1974. Perinteellinen ja moderni pukumme – *Kotiseutu* (3–4), 85–88.
- 1976. Style Prototypes for Dress in a Social Perspective – *Ethnologia Scandinavica* 28, 127–148.
- 1978. *Kansanpuku ja kansallispuku*. Helsinki: Otava.
- 1979. Symbolic Values in Clothing. – *Ethnologia Scandinavica* 31, 92–105.
- 1999. Mitä etnologia on? – Bo Lönnqvist & Elina Kiuru & Eeva Uusitalo (toim.) *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin*, 13–33. *Tietolipas* 155. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2008. *Vaatteiden valtapeli. Näkymättömän kulttuurianatomia*. Helsinki: Schildt.
- MacCannell, Dean 1989. *The Tourist. A New Theory of the Leisure Class*. New York: Schocken.
- Macdonald, Myra 1995. *Representing Women. Myths of Femininity in the Popular Media*. London: Arnold.
- Malmberg, Raili 1991a. Naisten ja kotien lehdet aikansa kuvastimina. – Päiviö Tommila (päätoim.) *Suomen lehdistön historia 8. Aikakauslehdistön historia*, 193–291. Kuopio: Kustannuskiila.
- 1991b. Yleislehtien kuohuvat vuodet 1934–1980. – Päiviö Tommila (päätoim.) *Suomen lehdistön historia 8. Aikakauslehdistön historia*, 107–189. Kuopio: Kustannuskiila.
- Manninen, Merja 1986. Piian kohtalo. – Paula Avikainen & Erkki Pärssinen (toim.) *Suomen historia 4. Vapauden aika, kustavilainen aika, kansan elämää 1700-luvulla*, 388. Espoo: Weilin & Göös.
- Markkola, Pirjo 1994. *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. *Historiallisia tutkimuksia 187*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- 2002. *Vahva nainen ja kansallinen historia*. – Tuula Gordon & Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen (toim.) *Suomineiton hei! Kansallisuuden sukupuoli*, 75–90. Tampere: Vastapaino.
- De Marly, Diana 1986. *Working Dress. A History of Occupational Clothing*. London: B.T. Batsford Ltd.
- Mauranen, Tapani 2007. *Ajatte tuulenkeveydellä! – Kimmo Antila (toim.) Velomania! Pyörällä halki aikojen*, 95–171. Tampere: Vapriikki.

- Mauss, Marcel 1973. *Techniques of the Body*. – *Economy and Society* 2 (1), 70–89.
- Mautner, Gerlinde 2008. *Analyzing Newspapers, Magazines and Other Print Media – Important Concepts and Terms*. – Ruth Wodak & Michal Kryzyzaniwski (eds.) *Qualitative Discourse Analysis in the Social Sciences*, 30–53. Basingstoke: Palgrave: Macmillan.
- McCracken, Ellen 1993. *Decoding Women's Magazines. From Mademoiselle to Ms.* Basingstoke: Macmillan.
- McRobbie, Angela 1997. *More! New Sexualities in girls' and women's magazines*. – Angela McRobbie (ed.) *Back to reality? Social experience and cultural studies*, 190–209. Manchester: Manchester University Press.
- Merleau-Ponty, Maurice 1976. *The Primacy of Perception*. USA: Northwestern University Press.
- 1981. *The Phenomenology of Perception*. London: Routledge and Kegan.
- Mervola, Pekka 1995. *Kirja, kirjavampi, sanomalehti. Ulkoasukierre ja suomalaisten sanomalehtien ulkoasu 1771–1994*. *Bibliotheca Historica 1. Jyväskylä studies in communication 1*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Michelsen, Karl-Erik 2001. *Työ, tuottavuus, tehokkuus. Rationalisointi suomalaisessa yhteiskunnassa*. Helsinki: Rationalisoinnin seniorikilta.
- Mikkola, Kati 2009a. *New Clothing Fashions as Expressions of Modernization and Targets of Resistance*. – *Ethnologia Fennica* 36, 35–47.
- 2009b. *Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1251*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mikkola, Kati & Stark, Laura 2009. *Himotut ja halveksitut kulutustarvikkeet*. *Historiallinen Aikakauskirja* 107 (1), 4–17.
- Miller, Daniel 2005. *Introduction*. – Susanne Küchler & Daniel Miller (eds.) *Clothing as material culture*, 1–19. Oxford: Berg.
- Mäkilä, Kimmo 2007. *Tuhoa, tehoa ja tuhlausta. Helsingin Sanomien ja New York Timesin ydinaseutisoinnin tarkastelua diskurssianalyttisestä näkökulmasta 1945–1988*. *Jyväskylä Studies in Humanities* 84. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Mäkinen, Katriina 1992. *Ihmeellinen kone – haave uudesta ihmisestä*. – Tapio Onnela (toim.) *Vampyyrinainen ja Kenkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus*, 18–37. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mäkinen, Riitta & Sysiharju, Anna-Liisa 2006. *Eteenpäin ja ylöspäin. Hedvig Gebhardin osuus ja toiminta*. Helsinki: Otava.
- Männistö, Anssi 1999. *Islam länsimaisessa hegemonisessa diskurssissa. Myyttis-ideologinen ja kuva-analyttinen näkökulma sivilisaatioiden kohtaamiseen*. *Tutkimuksia, Rauhan ja konfliktintutkimuskeskus* 87. Tampere: Rauhan- ja konfliktintutkimuskeskus.

- Männistö, Tiina 2007. Naisetkii jo ajaa polkupyöräl! Suomalaisnaisten pyöräily ennen toista maailmansotaa. – Kimmo Antila (toim.) *Velomania! Pyörällä halki aikojen*, 173–179. Tampere: Vapriikki.
- Niemi, Seija A. 2006. *Olavi Virta – myytin synty*. Turku: k&h, kulttuurihistoria, Turun yliopisto.
- Nissinen, Alli 1902. Selvitystä. – *Emäntälehti* (0), 1–2.
- Nurmi, Virpi 1989. *Lasinvalmistajat ja lasinvalmistus Suomessa 1900-luvun alkupuolella*. Kansatieteellinen arkisto 36. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Nylander, Helmi 1933. *Emäntälehti 30-vuotias*. – *Emäntälehti* (1), 13–14.
- Näre, Sari 1995. *Etnopsykologisia näkökulmia sukupuolikulttuuriin*. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimusraportteja 229. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Ogilvie, Sheilagh 2010. Consumption, Social Capital, and the ”Industrial Revolution” in Early Modern Germany. – *The Journal of Economic History* 70 (2), 287–325.
- Oittinen, Riitta 1990. Säädytöntä pukeutumista. Muoti ja erottautuminen keisariajan suomalaisessa pukeutumisessa. – Matti Peltonen (toim.) *Arki ja murros. Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta*, 51–74. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- 1999. *Ompelusta ennen tehdastyötä*. – Raimo Parikka (toim.) *Suomalaisen työn historia. Korvesta konttoriin*, 51–82. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 730. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ollila, Anne 1993. *Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939*. *Historiallisia Tutkimuksia* 173. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- 1998. *Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa*. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 711. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Olofsson, Eva 1989. *Har kvinnorna en sportslig chans? Den svenska idrottsrörelsen och kvinnorna under 1900-talet*. Umeå: Umeå Universitet.
- Olsson, Pia 1999. *Eteen vapahan valkean Suomen*. *Kansatieteellinen tutkimus lottatoiminnasta paikallisella tasolla vuoteen 1939*. *Kansatieteellinen arkisto* 45. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- 2005. *Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa*. Helsinki: Otava.
- Olsson, Pia & Willman, Terhi 2007. *Sukupuoli ja etnologia*. – Pia Olsson & Terhi Willman (toim.) *Sukupuolen kohtaaminen etnologiassa*, 7–10. *Ethnos-toimite* 13. Helsinki: Ethnos.
- Onnela, Tapio (toim.) 1992. *Vampyyrinainen ja Kenkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Paavolainen, Jaakko 1967. *Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918*. II. ’Valkoinen terrori’. Helsinki: Tammi.
- Paaskoski, Leena 2008. *Herrana metsässä*. *Kansatieteellinen tutkimus metsänhoitajuudesta*. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 1170. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Pajala, Outi 2007. ”Mielessä häämötti punainen mekko”. Vaate, sukupuoli ja laihduttaminen Painonvartijat-yrityksen ”menestystarinoissa”. – Katariina Kyrölä & Hannele Harjunen (toim.) Koolla on väliä! Lihavuus, ruumisnormit ja sukupuoli, 83–106. Helsinki: LIKE.
- Pantzar, Mika 2000. Tulevaisuuden koti. Arjen tarpeita keksimässä. Helsinki: Otava.
- Peltonen, Ulla-Maija 2003. Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 894. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Perko, Touko 1974. TK-miehet jatkosodassa. Päämajan kotirintaman propaganda 1941–1944. Helsinki: Otava.
- 1988. Sanomalehdistö sodan ja säännöstelyn puristuksessa 1939–1949. – Päiviö Tommila (päätoim.) Suomen lehdistön historia 3. Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle, 9–140. Kustannuskiila oy: Kuopio.
- Pietikäinen, Sari 2000a. Discourses of Differentiation. Ethnic Representations in Newspaper Texts. *Jyväskylä Studies in Communication* 12. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- 2000b. Kriittinen diskurssintutkimus. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.) *Kieli, diskurssi & yhteisö*, 191–219. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 2. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2009. Kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.
- Piironen-Honkanen, Marja 2006. Punakaartin aseelliset naiskomppaniat Suomen sisällissodassa 1918. Helsingin yliopiston poliittisen historian pro gradu (1995). Sipoo: Mika Honkanen.
- Pihkala, Erkki 1982. Sotatalous 1939–1944. – Jorma Ahvenainen & Erkki Pihkala & Viljo Rasilta (toim.) *Suomen taloushistoria* 2. Teollistuva Suomi, 317–328. Helsinki: Tammi.
- Prior, Lindsay 2003. *Using Documents in Social Research*. London: SAGE.
- 2004. *Doing Things With Documents*. – David Silverman (ed.) *Qualitative Research. Theory, Method and Practice*, 76–94. Second edition. London: SAGE.
- Pulma, Panu 1984. Työtehoseuran kuusi vuosikymmentä. Työtehoseura r.y. 1924–1984. Työtehoseuran julkaisuja 260. Helsinki: Työtehoseura.
- Pylkkänen, Riitta 1956. *Renessanssin puku Suomessa 1550–1620*. Porvoo: WSOY.
- 1970. *Barokin pukumuoti Suomessa 1620–1720*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 71. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Ribeiro, Aileen 1986. *Dress and Morality*. New York: Holmes & Meier Publishers, Inc.
- 1988. *Fashion in the French Revolution*. New York: Holmes & Meier Publishers, Inc.
- Roach-Higgins, Mary Ellen & Joanne B. Eicher 1995. *Dress and identity*. – Mary Ellen Roach-Higgins & Eicher, Joanne B. & Kim K. P. Johnson (eds.) *Dress and Identity*, 7–18. New York: Fairchild Publications.
- Rojek, Chris 2005. *Leisure Theory. Principles and Practices*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Roberts, Mary Louise 1994. *Civilization without sexes. Reconstructing gender in postwar France, 1917–1927*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Rosenberg, Tiina 1999. Queer opera. Visualitet, vokalitet och virilitet i operans byxroller – Naistutkimus 12 (2), 15–28.
- 2000. Byxbegär. Göteborg: Anamma.
- Rossi, Leena-Maija 2003. Heterotehdas. Televisiomainonta sukupuolituotantona. Helsinki: Gaudeamus.
- Rubinstein, Ruth B. 1995. Dress Codes. Meanings and Messages in American Culture. Boulder–San Fransisco–Oxford: Westview Press.
- Ruoho, Iris 1998. Ambivalenssi mediasuhteessa. – Sosiologia 33 (2), 154–156.
- Ruoho, Iris & Torkkola, Sinikka 2009. Tilauksessa naispäätoimittaja? Nais- ja miespääliiköiden näkemykset ja kokemukset sukupuolen vaikutuksesta uraan. Tampere: Tampereen yliopisto, journalismin tutkimusyksikkö.
- 2010. Journalismin sukupuoli. Tampere: Vastapaino.
- Ruohonen, Sinikka 2001. Nuorten pukeutuminen: erottautumista, elämyksiä, harkintaa. Joensuu: Joensuu University Press.
- Saarela, Tauno 2008. Suomalainen kommunismi ja vallankumous 1923–1930. Historiallisia tutkimuksia 239. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.
- Saarenmaa, Laura 2007. Lehdistöhistorian portinvartijan rooli: katvealueita ja julkkisinhö. – Tiedotustutkimus 30 (2), 66–70.
- Salimäki, Harri 2000. Isänmaan ja urheilu-uskon mies. Lauri Pihkala modernin urheiluaatteen esitaistelijana. Bibliotheca Historica 62. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sallinen-Gimpl, Pirkko 1994. Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen. Kansatieteellinen arkisto 40. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Salmi, Hannu 1996. ”Atoompommilla kuuhun!” Tekniikan mentaalihistoriaa. Helsinki: Edita.
- Salokangas, Raimo 1987. Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttuvilla lehtimarkkinoilla. – Päiviö Tommila (päätoim.) Suomen lehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan, 167–433. Kuopio: Kustannuskiila.
- Sarantola-Weiss 2003. Sohvaryhmän läpimurto: kulutuskulttuurin tulo suomalaisiin olohuoneisiin 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 912. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sarje, Aino 2010. Naisvoimisteluskupolvien ihanteet aikansa kasvatuskulttuurin heijastumina – Kasvatus ja Aika 4 (2), 83–98.
- Satka, Mirja 1993. Sota-aika perhekäsitysten ja sukupuolen suhteiden murroksena. – Pertti Haapala (toim.) Hyvinvointivaltio ja historian oikut, 57–73. Väki voimakas 6. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- 1994. Sota-ajan naiskansalaisen ihanteet naisjärjestöjen arjessa. – Anneli Anttonen & Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.) Naisten hyvinvointivaltio, 73–96. Tampere: Vastapaino.
- Schuyf, Judith 1993. ’Trousers with Flies.’ The Clothing and Subculture of Lesbians – Textile History 24 (1), 61–73.

- Sedergren, Jari 1999. *Filmi poikki... Poliittinen elokuvasesensuuri Suomessa 1939–1947*. Bibliotheca Historica 39. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Selwyn, Tom (ed.) 1996. *The Tourist Image. Myths and Myth Making in Tourism*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Selänniemi, Tom 1994. *Pakettimatka pyhään paikkaan*. Suomalaisturistit Ateenassa. Tutkimuksia 25, Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 1996. *Matka ikuiseen kesään*. Kulttuuriantropologinen näkökulma suomalaisten etelänmatkailuun. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 649. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Seppänen, Janne 2001. *Katseen voima. Kohti visuaalista lukutaitoa*. Tampere: Vastapaino.
- 2005. *Visuaalinen kulttuuri. Teoriaa ja metodeja mediakuuvan tulkitsijalle*. Tampere: Vastapaino.
- Shevelov, Kathryn 1989. *Women and Print Culture. The Construction of Feminity in the Early Periodical*. London: Routledge.
- Shilling, Chris 2005. *The Body in Culture, Technology and Society. Theory, Culture & Society*. London: SAGE.
- Siivonen, Jonita 2006. *Lohduttava ja piinaava naistenlehti*. – Anna Mäkelä & Liina Puustinen & Iris Ruoho (toim.) *Sukupuolishow. Johdatus feministiseen mediatutkimukseen*, 226–243. Helsinki: Gaudeamus.
- Simmel, Georg 1986 [1905]. *Muodin filosofia*. Helsinki: Odessa.
- Sirelius, U. T. 1989 [1921]. *Suomen kansanomaisia kulttuuria: esineellisen kansatieteen tuloksia II*. (2. p., näköispainos). Helsinki: Kansallistuote.
- Sironen, Esa 2002. *Luisteeski*. – Heikki Roiko-Jokela & Esa Sironen (toim.) *Lajien synty*, 7–16. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja. Jyväskylä: Atena.
- van Slyke, Gretchen 1998. *The Sexual and Textual Politics of Dress: Rosa Bonheur and Her Cross-Dressing Permits*. – *Nineteenth-Century French Studies* 26 (3–4), 321–335.
- Snellman, Hanna 1996. *Tukkilaisen tulo ja lähtö*. Kansatieteellinen tutkimus Kemijoen metsä- ja uittotyöstä. Scripta Historica 25. Oulu: Pohjoinen.
- Soh, Chung-Hee 1992. *Skirts, Trousers, or Hanbok? The Politics of Image Making Among Korean Women Legislators*. – *Women's Studies Int. Forum* 15 (3), 375–384.
- Soikkanen, Hannu 1975. *Kohti kansan valtaa 1. 1899–1937*. Helsinki: Suomen sosiaalidemokraattinen puolue.
- Stark, Laura 2006. *Johdanto*. Pitkospuita modernisaation suolle. – Hilikka Helsti & Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.) 2006. *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*, 9–46. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Stark, Laura & Kokko, Marja & Koskinen-Koivisto, Eerika & Niskanen, Heli & Saarimäki, Pasi & Turunen, Arja 2010. *Kätkeytynyt valta*. Sukupuolihistoriat ja valtatutkimus. – Petteri Pietikäinen (toim.) *Valta Suomessa*, 79–96. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

- Stark-Arola, Laura 1998. *Magic, Body and Social Order. The Construction of Gender Through Women's Private Rituals in Traditional Finland*. Studia Fennica Folkloristica 5. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Steorn, Patrick 2009. *Konstnärligt antimode. Svensk Reformdräkt kring sekelsskiftet 1900*. – Dirk Gindt & Louise Wallenberg (red.) *Mode – en introduktion. En tvärvetenskaplig betraktelse*, 225–249. Stockholm: Raster Förlag.
- Stewart, Mary Lynn & Janovicek, Nancy 2001. *Slimming the Female Body? Re-evaluating Dress, Corsets, and Physical Culture in France, 1890s–1930s*. – *Fashion Theory* 5 (2), 173–194.
- Stimpson, Catharine R. 1994. Foreword. *Esipuhe Mary Louise Robertsinkin teokseen Civilization without sexes. Reconstructing gender in postwar France, 1917–1927*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Sulamaa, Kaarle 1999. *Lotta Svärd – Uskonto ja isänmaa*. Helsinki: Helsinki University Press.
- 2009. *Lotat, uskonto ja isänmaa. Lotat protestanttis-nationalistisina nunnina*. *Historiallisia tutkimuksia* 242. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sulkunen, Irma 1978. *Naisten yleinen järjestäytyminen ja naisasialiike*. – *Sosiologia* 15 (4), 204–212.
- 1987. *Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus*. – Risto Alapuro & Ilkka Liikanen & Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.) *Kansa liikkeessä*, 157–172. Helsinki: Kirjayhtymä.
- 1989. *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Sumiala, Johanna 2010. *Median rituaalit. Johdatusta media-antropologiaan*. Tampere: Vastapaino.
- Suoninen, Eero 1999. *Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen*. – Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen: *Diskurssianalyysi liikkeessä*, 17–36. Tampere: Vastapaino.
- Sweetman, Paul 2001. *Shop-Windows Dummies? Fashion, the Body, and Emergent Socialities*. – Joanne Entwistle & Elizabeth Wilson (eds.) *Body Dressing*, 59–78. Oxford: Berg.
- Søland, Birgitte 2000. *Becoming Modern: Young Women and the Reconstruction of Womanhood in the 1920s*. Princeton University Press.
- Tarkka, Pekka 1980. *Otavan historia. 2. osa: 1918–1940*. Helsinki: Otava.
- Talve, Ilmar 1990. *Suomen kansankulttuuri. 3. tark. ja täyd. painos*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Taylor, Lou 2002. *The Study of Dress History*. Manchester: Manchester University Press.
- 2004. *Establishing Dress History*. Manchester: Manchester University Press.
- Thorsen, Liv Emma 1997. *Skis, Skates and Language. Traits of Norwegian Urban Young Girls' Culture in the 1930's*. – *Ethnologia Scandinavia* 27, 48–64.
- Tiihonen, Kristiina 2000. *Puhtaan nuoruuden ihanne. Sukupuolikasvatusta nuorison opaskirjoissa 1920–1930-luvuilla*. – Kari Immonen & Ritva Hapuli, Maarit Leskelä & Kaisa

- Vehkalahti (toim.) *Modernin lumo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800 1900-lukujen vaihteen sukupuolisuudesta*, 169–208. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tikka, Marko 2004. *Kenttäoikeudet. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918*. Bibliotheca Historica 90. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tommila, Päiviö (päätoim.) 1987. *Suomen lehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan*. Kuopio: Kustannuskiila.
- 1988a. *Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kuopio: Kustannuskiila.
- 1988b. *Tutkimussuunnitelma ja sen toteuttaminen*. – Päiviö Tommila (päätoim.) *Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*, 10–22. Kuopio: Kustannuskiila.
- 1991a. *Suomen lehdistön historia 8. Aikakauslehdistön historia*. Kuopio: Kustannuskiila.
- 1991b. *Suomen lehdistön historia 9. Aikakauslehdistön historia. Erikoisaikakauslehdet*. Kuopio: Kustannuskiila.
- 1992. *Suomen lehdistön historia 10. Aikakauslehdistön historia*. Kuopio: Kustannuskiila.
- 2000. *Sanomalehdistön historia*. – Kaarle Nordenstreng & Osmo A. Wiio (toim.) *Suomen mediamaisema*, 45–61. Helsinki: WSOY.
- Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo 1998. *Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia*. Helsinki: Edita.
- Tuomaala, Saara 2003. *Polkupyörällä pääsee*. – Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*, 355–371. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 909. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 32. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2004. *Työtätekevästä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. Bibliotheca Historica 89. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2006. *Kinoksia ja kivikkokankaita. Koulutie suomalaisen modernisaation kokemuksena ja metaforana*. – Hilkka Helsti & Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.) 2006. *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*, 241–276. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1101. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2009. *The Bicycle and Bodily Identities of Rural Finnish Youth from the 1920s to the 1940s*. – *Ethnologia Fennica* 35, 59–71.
- Turunen, Mirja 2005. *Veripellot. Sisällissodan surmatyöt Pohjois-Kymenlaaksossa 1918*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- Töyry, Maija 2002. *Mitä puuttuu?* – *Tiedotustutkimus* 25 (4), 61–66.
- 2005. *Varhaiset naistenlehdet ja naisten elämän ristiriidat. Neuvotteluja lukijasopimuksesta*. *Viestinnän julkaisuja* 10. Helsinki: Helsingin yliopisto, Viestinnän laitos.

- 2006a. Käytösoppaasta naistenlehteen. – Anna Mäkelä & Liina Puustinen & Iris Ruoho (toim.) Sukupuolishow. Johdatus feministiseen mediatutkimukseen, 207–225. Helsinki: Gaudeamus.
- 2006b. Pois kuristavat korsetit! Tutkimuskohteena naistenlehti. – Taru Nordlund & Tiina Onikki-Rantajääskö & Toni Suutari (toim.) Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin, 462–474. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1078. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Uino, Ari 1991a. Autonomian ajan kuvalehdistö. – Päiviö Tommila (päätoim.) Suomen lehdistön historia 8. Aikakauslehdistön historia, 11–78. Kuopio: Kustannuskiila oy.
- 1991b. Kuvalehtien kehitys yleisaikakauslehdiksi 1918–1934. – Päiviö Tommila (päätoim.) Suomen lehdistön historia 8. Aikakauslehdistön historia, 79–105. Kuopio: Kustannuskiila.
- Uola, Mikko 1998. ”Seinää vasten vain!” Poliittisen väkivallan motiivit Suomessa 1917–1918. Helsinki: Otava.
- Uotila, Minna 1994. Pukeutumisen kuva. Fenomenologis-eksistentiaalinen lähestyminen pukeutumiskuvien tekemiseen ja tulkintaan. Helsinki: Minna Uotila.
- Urry, John 1990. *The Tourist Gaze. Leisure and Travel in Contemporary Societies*. London: SAGE.
- Valtonen, Sanna 1998. Hyvä, paha media. Diskurssianalyysi kriittisen mediatutkimuksen menetelmänä. – Anu Kantola & Inka Moring & Esa Väliaverronen (toim.) Media-analyysi: tekstistä tulkintaan, 93–121. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Vares, Vesa & Ari Uino 2007. Suomalaiskansallinen Kokoomus. Kansallisen Kokoomuspuolueen historia 1929–1944. Helsinki: Edita.
- Vasara, Erkki 1997. Valkoisen Suomen urheilevat soturit. Suojeluskuntajärjestön urheilu- ja kasvatustoiminta vuosina 1918–1939. *Bibliotheca Historica* 23. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- 1999. Suomalaisen soturirodun puolesta – urheilumies Lauri Pihkala. – Pertti Karkama & Hanne Koivisto (toim.) Ajan paineessa. Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 758. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2002. Lottien urheiluelämää: hiihtoa ja patikointia suojeluskuntahengessä. – Heikki Roiko-Jokela & Esa Sironen (toim.) Lajien synty, 53–66. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja. Jyväskylä: Atena.
- Veblen, Thorstein 2002 [1899]. *Joutilas luokka*. Helsinki: Art House.
- Vehkalahti, Kaisa 2000a. Jazz-tyttö ja naistenlehtien siveä katse. – Kari Immonen & Ritva Hapuli & Maarit Leskelä & Kaisa Vehkalahti (toim.) Modernin lumo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800 – 1900-lukujen vaihteen sukupuolisuudesta, 130–168. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Veijola, Soile & Eeva Jokinen 2001. *Voiko naista rakastaa? Avion ja eron karuselli*. Helsinki: WSOY.
- Vuorela, Toivo 1975. *Suomalainen kansankulttuuri*. Porvoo: WSOY.
- Vuorio, Kaija 2009. Sanoma, lähettäjä, kulttuuri. *Lehdistöhistorian tutkimustraditiot Suomessa ja median rakennemuutos*. Jyväskylä Studies in Humanities 125. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Väliverronen, Esa 1998. Mediatekstistä tulkintaan. – Anu Kantola & Inka Moring & Esa Väliverronen (toim.) *Media-analyysi: tekstistä tulkintaan*, 13–39. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Warner, Patricia Campbell 1986. *Clothing the American Woman for Sport and Physical Education, 1860 to 1940: Public and Private*. Ann Arbor (Mich.): University of Michigan Press.
- 2006. *When the Girls Came Out to Play. The Birth of American Sportswear*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- Wilson, Elizabeth 2003 [1985]. *Adorned in Dreams. Fashion and Modernity*. Revised and updated edition. London: Virago.
- Winship, Janice 1987. *Inside women's magazines*. London: Pandora.
- Wolf, Naomi 1996. *Kauneuden myytti. Kuinka mielikuvilla hallitaan naista*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Wolter, Gundula 1988. *Die Verpackung des männlichen Geschlechts*. Marburg: Jonas Verlag.
- 1994. *Hosen, weiblich. Kulturgeschichte der Frauenhose*. Marburg: Jonas Verlag.
- Woodall, Trinny & Constantine, Susannah 2003. *Parhaat puolet esiin*. Valokuvat: Robin Matthews; suomennos: Elina Lustig. Helsinki: Otava.
- Woodward, Sophie 2005. Looking good: Feeling Right – Aesthetics of the Self. – Susanne Küchler & Daniel Miller (eds.) *Clothing as material culture*, 21–39. Oxford: Berg.
- Wrigley, Richard 2002a. The Formation and Currency of Vestimentary Stereotype: The Sansculotte in Revolutionary France. – Wendy Perkins (ed.) *Dress, Gender, Citizenship. Fashioning the Body Politic*, 19–48. Oxford/New York: Berg.
- 2002b. *The Politics of Appearances: Representations of Dress in Revolutionary France*. Oxford: Berg.
- Yarwood, Doreen 1992. *Fashion in the Western World 1500–1900*. London: B.T. Batsford Ltd.
- Zdatny, Steven 1997. The Boyish Look and the Liberated Woman: the politics and aesthetics of women's hairstyles. – *Fashion Theory* 1 (4), 367–397.
- Östenson, Ebba 1957. *Svenska Kvinnoförbundet 1907–1957*. Helsingfors: Svenska Kvinnoförbundet.
- Östman, Ann-Catrin 2007. Työ ja sukupuoliero varhaisissa kansatieteellisissä kuvauksissa. – Pia Olsson & Terhi Willman (toim.) *Sukupuolen kohtaaminen etnologiassa*, 41–55. Ethnos-toimite 13. Helsinki: Ethnos.

Näin, ehkä hiukan ilkeämielisesti, kuvaa mannermainen valokuvaaja nykyaikaisen naisen housuissa.

maan asuun. Ratsastus, talviurheilu, pyöräily, purjehdus ovat niitä urheilulajeja, joissa puvun on suotava esteetön liikuntavapaus, ja silloin ovat housut kaikkein käytännöllisimmät pukimet urheilua harjoittavalle.

Mutta naisten on muistettava, että milloin he eivät halua olla tovereita vaan naisia, milloin he haluavat kuulua sheikkompaan sukupuoleen — esim. tanssiaisissa, kutsuissa, seuraelämässä — silloin he ovat valloittavimpia naisellisesti pukeutuneina.

Ennen maailmansotaa oli tällainen uimapuku hyvin rohkea ja elegantti.

Ulkomaalaisena ja miehenä voin sanoa, että helsinkiläisten naisten esiintyminen kaduilla housuihin pukeutuneina ei ole yksinomaan hygieenistä vaan myöskin esteettistä. Suomalaisen naisen terve ruumiinrakenne, sopusuhtainen vartalo ja runsaan liikunnan tuoma joustavuus ovat seikkoja, jotka erinomaisen hyvin puolustavat naisten oikeutta käyttää kaduillakin kulkiessaan housuja.»
(Jath. siv. 48.)

Kuva 21: Kuvitusta Eevassa julkaistusta "Nainen housuissa" -jutusta. Alkuperäinen kuvateksti kahteen ylimpään kuvaan: "Näin, ehkä hiukan ilkeämielisesti, kuvaa mannermainen valokuvaaja nykyaikaisen naisen housuissa." (Eeva 10/1939, 13)

SUMMARY

“SKIRT, TROUSERS, DIVIDED SKIRT! OR WHAT IS OUR FUTURE?”

How the ideals of womanhood were negotiated in the discussion of female trouser-wearing in Finnish women’s magazines, 1889–1945.

Research focus, source material, and methods

The adoption of trousers was the most significant change in Western women’s dress in the twentieth century. In Asian, African and Arctic cultures both men and women have long worn trousers, but in the West trousers had been an exclusively male garment and a symbol of masculinity and male power. The aim of this research is to study how women’s trouser-wearing was interpreted and promoted in Finnish women’s magazines in the first half of the twentieth century, when trousers were adopted into women’s dress in the West. The focus of this study lies in the cultural meanings attached to women’s trouser-wearing and the discussion that this provoked. The starting point of this study was the notion that the arguments for and against trouser-wearing by women reflect and construct ideals and norms of womanhood, femininity and women’s social role. Thus, the central issue is the subtext of discussions of female trouser-wearing.

This is an ethnological study of changes in the ordinary dress of Finnish women. The cultural context of this study is the modernization process of everyday life that occurred in Finland during the first half of the twentieth century. During the nineteenth century, several dress reformers had failed in their attempts to introduce women’s trousers in the United States. Because of the negative reactions and ridicule from mainstream society, trouser-wearing was not widely adopted. In the United States and Great Britain, newspaper articles, essays, and cartoons portrayed female trouser-wearing as the embodiment of immoral, coarse, and mannish behavior. The trouser suit was interpreted as a sign of the feminist social agenda to abandon the traditional feminine role and adopt an active, masculine role in society. The moral status of women who wore trousers was also questioned (see, for example, Fischer 2001). Up until that point only female laborers and entertainers, whose morality was already considered suspect, had worn trousers or shown their legs (Ribeiro 1986).

During World War I, women were for the first time allowed and even encouraged to wear trousers at work (for example in factories and on farms). After the war, Coco Chanel and other Parisian fashion designers designed sports trouser and beach trousers for the New Woman in the 1920s. This aspect of the new postwar fashion – la-

beled modern fashion – excited much contemporary disapproval (see Roberts 1994). Cumbersome gowns, long skirts, and highly ornamental fashions were abandoned as the ideal of the voluptuous, curvaceous female form favored at the turn of the century gave way to a more slender woman – the jazz-girl, the flapper, ‘la garçonne’ – who wore shorter and less fitted dresses, had bobbed hair, and bared her arms and legs.

The Parisian fashion was also followed in Finland but one should remember that in the 1920s ordinary Finnish women were on the periphery of the Parisian fashion world. Most Finns lived in the countryside. In traditional Finnish folk culture, trousers were solely male garments, and a woman who wore trousers would be seen as indecent. It could also be interpreted as a sign of the end of the world, a typical response to new fashions, technical innovations, and modern phenomena (see Mikkola 2009a; 2009b). Even women’s underpants evoked disapproval until the turn of the century, and in the 1920s and 1930s the process of adopting women’s underpants was still underway in some parts of Finland. Underpants were seen as novelty because until this time they had only been worn by gentlefolk. Furthermore many rural folk also believed that it was indecent for women to wear them (Heikinmäki 1967). In this study I have analyzed the introduction and adoption of trousers into women’s dress in the contemporary Finnish cultural context.

The source material for this study includes sartorial advice, fashion columns, advertisements, and other material connected to women’s dress, especially female trouser-wearing, published in twenty-three Finnish women’s magazines between 1889 and 1945. The source material represents the discourses, norms, and values of dress. Previous ethnological studies of dress have traditionally focused on the material aspects of clothing. More recently, this focus has been extended to meanings as well as practices of dress. In this study of trouser-wearing by women, I have conceptualized dress studies by dividing “dress” as a cultural and social phenomenon into three fields: a) clothes as material items and as ways of adorning the body; b) discourses of dress; and c) the practices of dress. This conceptualization has its basis in the studies and definitions of dress presented by sociologist Joanne Entwistle (2000; 2001) and ethnologist Viveka Berggren-Torell (2007).

The study of dress as a cultural and social phenomenon requires understanding of all three fields of dress and their relationship to each other. Although dress comprises clothing, dress can also be considered a discursive and practical phenomenon socially and personally. Discourses of dress shape the body socially, and the practices of dress translate material garments and discourses of dress into actual bodily presentation (Entwistle 2001). In the context of this study, this means that meanings attached to women who wore trousers were based on the trousers as certain kind of garment, on the discourses of dress that shape women’s dress and body, and on practices of dress (for example, situations in which trousers were worn). Thus, the sarto-

rial advice and fashion columns of women's magazines do not reflect the actual practices of women's dress: they reflect and construct the values, norms, and discourses of dress as well the practices of dress. In setting the parameters of women's dress, women's magazines use discursive power.

My methodological approach is based on the form of discourse analysis developed by media researcher and critical discourse analyst Norman Fairclough (1992; 1995). The sartorial advice and discussion of trouser-wearing by women in Finnish women's magazines are analyzed as cultural meanings that represent different kinds of, often contradictory, ideals of dress and femininity in Finland in the first half of the twentieth century. I understand discourse as a social practice: as ways of representing a particular kind of knowledge on a topic, discourses not only represent the world as it is seen to be, they also influence social practices and have real consequences and effects (Fairclough 1992, 1995, 2005; Hall 1992, 1997). Language use can be constitutive both in conventional ways (which help to reproduce and maintain existing social identities, values, and beliefs) and in creative ways (which help to transform them). Discourses are also projections and imaginaries; they represent possible worlds and are implicated in projects to change the world in particular directions. In particular, texts that appear in printed and visual media reflect and contribute to shifting cultural values and play a vital role in the diffusion of social and cultural changes. They therefore constitute a sensitive barometer of those changes (Fairclough 1995, 51–52, 55; Fairclough 2005, 8, 124).

Textually oriented discourse analysis is carried out by identifying the argumentative strategies in women's magazines used in discussions of *women's wearing of trousers*, where representations of *women in trousers* are being constructed. I am especially interested in how female trouser-wearing is legitimated; what kinds of values, views, and goals the representations involve; and what factors and interests influence their formulation and projection. Magazine readers may have had other views about women's trouser-wearing – media reception research has shown that rather than having unitary meanings, texts are variously interpreted by different audiences and may be quite wide-ranging in their effects (Fairclough 1995, 16; Beetham 1996, 12–13). However, interpretation is clearly tied to the text. Fairclough (1995, 16) has argued that although readings may vary, each reading is a product of an interface between the properties of the text and the interpretative resources and practices which the interpreter brings to bear upon the text. Therefore, the range of potential interpretations is constrained and delimited according to the nature of the text. This study is concerned with the kinds of interpretation of female trouser-wearing that were offered to contemporary readers and how they were persuaded to adopt the new ideals and practices of dress and femininity.

Women's magazines as source material and as research subject

Women's magazines are usually considered low status from both popular and academic perspectives. As part of a popular, commercial culture, women's magazines are often seen as superficial and therefore not a valid source for academic research. Some scholars, however, see women's magazines as an invaluable source for ethnological study because they address many issues surrounding women's lives, including their family lives. In this respect, such magazines may be more informative than other sources: not only do they supply factual information, they also provide reflection on the social values associated with these issues.

I consider women's magazines to be an important source for ethnological study because, as a social institution, they not only reflect but also construct cultural values, norms, and ideals relating to women's lives and thus contribute to wider cultural processes. The popular press, especially fashion magazines, played a key role in the cultural changes that led to the adoption of trousers in women's dress. Chanel was not the first woman to wear trousers, nor was she the first to design trousers for women. However, the dress reforms of the nineteenth century that sought to introduce women's trousers were isolated phenomena. Paris had been the centre of the fashion world since the mid-nineteenth century, but with the trend of increased mass production in the fashion industry in the 1920s fashionable clothes were no longer the privilege of the upper classes. Fashion now started to penetrate all social classes. Although only a few women could afford authentic Chanel designs, her style was widely imitated throughout the world by the fashion press, in Hollywood movies, and in the ready-to-wear industry. Fashion journals, popular magazines, and special pattern books for home sewing made the new fashions accessible to women who could not afford to buy ready-made garments (Roberts 1994, 66 – 67; Sølund 2000, 24–25).

In studying ideals of women's dress, I follow the approaches of fashion scholars Craik (1994) and Entwistle (2000, 2001), who see dress as a practice or technical means of constructing and presenting a bodily self and identity. Items of clothing are material products, but they do not merely clothe the body. In the process of being added to, embellished, covered, or adorned, the body is shaped by culture and rendered meaningful. However, although dress is the outcome of individual practices, these practices are socially constituted. When we dress, we do so within the bounds of a culture or subculture and its particular norms or expectations about the body and about what constitutes a "dressed" body (Entwistle 2000, 6–39; Entwistle 2001).

In this study women's magazines are not solely treated as source material but also as research subjects. They form the context – discourse practices – in which women's trouser-wearing is discussed and given meaning. The sartorial advice given by women's magazines represents the cultural norms set by the magazines. A firm under-

standing of this context is a prerequisite for analysis of the meanings attached to female trouser-wearing. To this end, I have studied the nature of Finnish women's magazines from the end of the nineteenth century until the World War II and analyzed the concept of each magazine. In order to compare women's magazines with journalism in contemporary magazines edited by men, I have also analyzed the content of *Suomen Kuvalehti*.

Finnish women's magazines, 1889–1945

The conception of women's magazines as superficial, conservative, and commercial journals is based on Anglo-American social and, especially, feminist studies undertaken from the 1950s to the 1970s. The aim of feminist studies was to demonstrate the ways in which women's magazines participated in the oppression of women and could be seen as supporting patriarchal forces. Later, the focus of studies shifted to reading practices and the meanings of women's magazines in women's everyday lives. In the Anglo-American history of media and journalism, the history of women's magazines is tied to the history of the popular media and the consumer culture. In various countries, the success of commercial women's magazines has coincided with the rise of consumer culture: producers of consumer goods needed such magazines in order to advertise their products (see, for example, Ballaster et al. 1991; Beetham 1996).

Some short-lived Finnish women's magazines were published at end of the eighteenth century, but it was not until the end of the nineteenth century that the women's magazine genre was firmly established in Finland. The first of these magazines, the Finnish *Koti ja Yhteiskunta* and Swedish *Hemmet och Samhället* (both meaning Home and Society), were first published in 1889. Between 1895 and 1906 they were joined by a Swedish magazine, *Nutid* (The Present Day), and three Finnish publications, *Naisten Ääni* (Women's Voice), *Emäntälehti* (Journal of the Martha Organization), and *Palvelijatar* (Serving Maid) and its successor *Työläisnainen* (Female Worker). *Suomen Nainen* (Finnish Woman, est. 1913) and *Astra* (est. 1919) later succeeded *Koti ja Yhteiskunta* and *Nutid* respectively. All of these magazines were organs of various kinds of women's organizations rather than commercial publications. The first four were connected to the women's movement. Although *Emäntälehti* was edited by the members of the women's movement, peasant women were its intended audience. *Palvelijatar* and *Työläisnainen* were organs of the labor movement, and *Suomen Nainen* and *Astra* were organs of conservative political parties. (See table 1.)

Table 1: Finnish women's magazines 1889–1945

Organs of the women's movement	Koti ja Yhteiskunta (Home and Society 1889–1911), Hemmet och Samhället (Home and Society 1889–1894), Nutid (The Present Day 1895–1917), Naisten Ääni (Women's Voice, 1905–1949)
Magazines of other women's organizations	Emäntälehti (Journal of the Martha Organization, 1902–), Palvelijatar (Serving Maid, 1905–1906), Työläisnainen (Female Worker, 1906–1923), Suomen Nainen (Finnish Woman, 1913–1990), Astra (1919–1992), Toveritar (Female Comrade, 1922–1973), Naistyöläinen (Woman Worker 1925), Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehti (Magazine of Worker and Farming Women, 1925–1930), Lotta Svärd (1929–1944), Kenttälotta (Field Lotta, 1941–1942)
Commercial women's magazines that resembled the magazines of the women's organizations	Naisten lehti (Women's Magazine, 1921), Kotiliesi (Hearth and Home, 1922–), Oma Koti (Our Home, 1932–1934), Omin Käsin (With Your Own Two Hands 1938–1972)
Commercial women's magazines that were distinct from the magazines of the women's organizations	Kauneudenhoitolehti (Magazine for Beauty Care, 1931–1933), Eeva (1933–), Hopeapeili (Silver Mirror, 1936–1971), Muoti ja Kauneus (Fashion and Beauty, 1940–1941), Muotikuva (The Fashion Plate, 1944–1951)

The first Finnish commercial women's magazines were established in the 1920s and 1930s. However, the establishment of the first three – *Naisten Lehti* (Women's Magazine, est. 1921), *Kotiliesi* (Hearth and Home, est. 1922) and *Oma Koti* (Our Home, est. 1931) – did not mark the emergence of a new kind of journalism for women. All of these magazines more or less followed the lead of earlier women's magazines in terms of both content and aims. The new magazines were particularly reminiscent of *Emäntälehti*: all of these magazines were edited by upper-class women who were active within civic organizations whose purpose was to enlighten and educate the Finnish people about the national interest. Four of the eight women's organization papers – *Toveritar* (Female Comrade), *Naistyöläinen* (Woman Worker) and its successor *Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehti* (Magazine of Worker and Farming Women) and *Lotta Svärd*, an organ of the civil guard – had been established during the 1920s.

The early 1930s saw the birth of a new era in the world of Finnish women's magazines with the establishment of *Kauneudenhoitolehti* (Magazine for Beauty Care), *Eeva* and *Hopeapeili* (Silver Mirror). Their intended reader was the modern, independent, urban, educated, and active woman, rather than the housewife targeted by

earlier commercial women's magazines. Instead of childcare, housekeeping, cookery recipes, and sewing patterns, the new women's magazines discussed fashion, theatre, movies, and jet-set parties. Of these new publications, only the short-lived *Kauneudenhoitolehti* (1931–1933) can be considered a fashion magazine. The next Finnish fashion magazines *Muoti ja Kauneus* (Fashion and Beauty) and *Muotikuva* (The Fashion Plate) were established during World War II.

Discourses of dress in Finnish Women's magazines

In this study the concept of discourse is used to refer to the nature of the discourse practice in fashion columns and sartorial advice in women's magazines. Women's magazines can be categorized on the grounds of their dominant discourse practices: a) anti-fashion discourse, b) rational-improvement discourse, and c) fashion discourse.

The anti-fashion discourse was used in the magazines associated with the women's movement and in the oldest women's magazines of the labor movement (*Palvelijatar*, *Työläisnainen*). In this discourse, women's fashion and women who follow fashion were criticized as shallow and irrational. The corset, for example, was condemned because of its negative effects on women's health. The social aim of the anti-fashion discourse was to construct a feminist identity, or the identity of the woman worker, by placing her in opposition to the "fashionable woman". Rather than taking an interest in social matters and the aims of the women's movement or the labor movement, the "fashionable woman" was only concerned with private matters such as the latest fashion and her own looks. Instead of reading the organ of the women's movement or the labor movement, she read fashion magazines. She was a fashion victim and as such reinforced the male prejudices about women that feminists had sought to overcome in their fight for civil rights, education, and acceptance in professional careers.

In the United States, Great Britain and Germany the feminist anti-fashion discourse led to the establishment of dress reform organizations and movements, within which the question of the adoption of trousers was discussed. In magazines connected to the Finnish women's movement foreign ideas of dress reform and criticism of the corset were given some space, but few suggested either establishing a dress reform association or adopting reformed dress in Finland. In fact, when readers made such suggestions – one proposed the idea of adopting trousers – they were rejected on the grounds that it would be impossible to realize such reforms so long as men and society preferred the traditional feminine ideal. The adoption of trousers was rejected as an attempt to imitate men in a negative way. In their own dress, the feminists chose to adopt simple forms of dress and hairstyles.

Although the fashion of the New Woman of the 1920s provided women with a simpler and more practical form of dress, it was criticized on the grounds of its immorality in the magazines of the Finnish women's movement. Even when other Finnish women's magazines later promoted trouser-wearing, magazines connected to the women's movement paid little any attention, despite the practicality of trousers. The explanation for this contradiction lies in the fact that the improvement of women's dress was not the aim of anti-fashion discourse. Instead, the function of the anti-fashion discourse was to create a sense of community among feminist women and to justify their agenda of educating young women and lower-class women – in other words, those women for whom the lure of the fashion industry was strongest. Members of the feminist movement were also much older than the women at whom the trouser fashion was targeted, and this underscored the perceived generational gap.

Fashion discourse – of which the anti-fashion discourse was highly critical – was employed in the new commercial women's magazines established in the 1930s and 1940s. In the world of the fashion magazines, it was self-evident that women would follow the latest fashions. The fashion discourse was largely based on fashion plates rather than written text. Usually, there would be no written description of the plates, other than the name of the designer or fashion house and some brief information about fabric (see photograph 5). In the world of fashion in the 1930s, women wore trousers for sports because it was fashionable. The new fashion was not criticized in any way. Those women who had prejudices or reservations about women's trouser-wearing were roundly dismissed as “unfashionable”. The most important factor in choice of trouser style was how closely they conformed to the latest fashion. However, Finnish women were reminded that some of the Parisian designs would be impractical during the Finnish winter; it seems that not all fashions were to be followed slavishly without regard to practicality.

The social function of the fashion discourse was not its role as a counter to the anti-fashion discourse; instead, it supported the rational-improvement discourse that dominated the early commercial women's magazines and in magazines attached to women's organizations that were not organs of the women's movement. Fashion pages and advice columns helped Finnish women to keep abreast of the Parisian fashion trends, as well as the modern norms and ideals of dress. The introduction of trousers for women did not go unreported in this milieu. However, these magazines did not merely present new fashions: they strove to “translate” the ideals of Parisian fashion into practices suited to the daily life of “ordinary” Finnish women. Magazines also took on the role of educator in their advice columns, in which written text dominated – fashion photographs or pictures played only a minor role in this discourse (see photograph 3). Readers were taught how to dress: columnists provided detailed instructions of how to choose the right outfit and accessories for different occasions.

The practical and functional qualities of women's dress were emphasized as the standards of modern dress.

Both in the fashion discourse and in the rational-improvement discourse, fashion was represented as "modern". Within the fashion discourse, modernity of dress meant being up to date. In the rational-improvement discourse, modern dress was set in opposition to the old-fashioned everyday clothes worn by rural common folk. In this context modern dress meant clean, healthy, and practical clothing. Along with the new standards of dress, this discourse promoted the idea of modern dress as functionally differentiated attire according to age, occupation, hygiene, work, interests, and leisure. In traditional agrarian society, people had few items of clothing: the average wardrobe consisted of everyday clothes and a Sunday suit or dress which might have to last the wearer a lifetime (see, for example, Lehtinen & Sihvo 2005). Similarly, during the early stages of industrialization, workers had no specific garments of workwear (Leimu 1976, 78). The rational-improvement discourse, by contrast, placed emphasis on the practical advantages of having specific clothing for different tasks, in order to serve the interests of functionality, economy, and tidiness.

The rational-improvement discourse tried to persuade women to adopt modern ideals of dress by equating modern dress with civilized conduct. The rational-improvement discourse answered the concerns raised by the anti-fashion discourse in the magazines of the women's movement: instead of following all the whims of fashion, women were taught to follow the rational principles when purchasing garments. However, on the other hand, the rational-improvement discourse could also be seen as a counter-discourse to the Christian-based critique of consumption and extravagance (see Mikkola 2009a; 2009b). Among rural folk, old, dirty or patched clothing was seen as proof of inner chastity; new and clean clothes were proof of inner indecency. The new clothing, therefore, represented not only a new style but also new discourses and practices of dress.

Trousers for modern work and leisure

Fashion designers designed women's trousers for winter sports (skiing), golf-trousers and divided skirts for summer sports such as tennis and hiking, and overalls and shorts as beachwear (see photographs 5, 6 and 8A). The women's magazines that employed the fashion discourse disseminated information about these fashions to their Finnish readers. In the fashion discourse, the trouser trend was a part of the upper-class women's lifestyle that included a winter holiday in a ski resort in the Alps, hiking and hunting in the autumn, and a summer holiday on the beach. The Finnish women's magazines that employed rational-improvement discourse largely

promoted the adoption of trousers for cross-country skiing, the designated national sport. Sports trousers were represented as having two origins: Parisian fashion and Norwegian women's sports trousers. Parisian fashion was often criticized for being impractical and these magazines sought to promote the practical Norwegian style – later referred to as the Finnish style.

The rational-improvement discourse promoted trousers as “modernwear”, in other words fashionable and up to date and, more importantly, rational, functional, and healthy. Magazines encouraged women to wear long trousers as sporting attire by emphasizing the sensible aspects of the dress (see photograph 16). Women's trouser-wearing was legitimized both in advertisements and in sartorial advice columns through the portrayal of trouser-wearers not as immodest creatures but as sensible women who valued practical clothing in their rationally organized lives. This discourse did not present trousers as a matter of fashion but as practical wear that conformed to the requirements of modern, rational dress. The fashion discourse, however, promoted trousers as fashionable garments that were worn as sportswear by all fashionable Parisian women. Skiing in a skirt was now considered out of date for fashionable Finnish women. Women's trousers were a matter of fashion but as *haute couture* in the fashion discourse, trouser-wearing was seen as a sign of status and as evidence of taste.

By promoting sports trousers to their readers, women's magazines participated in the construction of the ideal modern woman as an active woman. However, the new freedom provided by the ideal of the mobile, active woman also required self-discipline and regular exercise in order to maintain an athletic, slender body. The ideal modern woman was part of the ideology promoted by women's organizations. The ideal athletic woman's role as part of the labor movement was emphasized in labor magazines; whereas the bourgeois women's organizations, especially the Lotta Svärd organ, incorporated athleticism as an aspect of the idealized Finnish woman, who took care of her health in order to produce healthy children. Irrespective of age or gender, all Finnish citizens were encouraged to take up cross-country skiing when it was designated the Finnish national sport.

As skiing techniques and practices began to undergo radical changes, it became necessary to adopt practical sports attire that did not inhibit movement. Traditionally, competitive skiing had taken place on frozen lakes and flat ground. However, during the interwar period skiing tracks were established through forests and over rough country (Heikkinen 1991). Interwar fashion magazines also reported on the practice of downhill skiing in the Alps, and in the 1930s new downhill ski resorts were established in Finnish Lapland (see Kanerva 2010). Downhill skiing required the abandonment of old-fashioned skis, poles, bindings and attire and the use of modern equipment instead. The adoption of trousers was inevitable: a woman in a

skirt could ski across a lake or a field, but for cross-country and downhill skiing trousers were definitely required (see photographs 17A and 17B).

The modernization of sport was part of a process of social modernization that was reflected in clothing. Although Finns had been skiing since prehistoric times, modernization had transformed a necessary form of transportation into a popular competitive and recreational activity. The adoption of special sportswear underscored the modern demarcation of time into “work” and “leisure”. The promotion of skiing, hiking, and sunbathing during the inter-war period was part a middle-class model of vacation based on the idea of rejuvenation. Becoming idle during one’s leisure time was considered unacceptable: effective and rational use of one’s free time was encouraged through the advancement of mental and physical health. Vacations were to be spent in the countryside or on the coast, where life was seen as “real” and “natural” and where one could commune with nature and enjoy its beauty. Outdoor exercise was understood as both a literal and an internal journey of discovery (Frykman 1992, 42–44).

Although women had worn bifurcated garments for gymnastics since the end of the nineteenth century, women’s hiking and skiing trousers were not considered acceptable until the interwar period when the idea that one could only truly experience life outdoors took hold. Promenading in parks and visiting beautiful landscapes, once part of an upper-class lifestyle, were adopted (and adapted) as aspects of middle-class culture. Rather than promenading in finery, the middle class were encouraged to go hiking in practical leisurewear, which for women meant adopting trousers. The summer vacation became synonymous with beach exercise and tanning. Purchasing (or making) leisurewear was portrayed as being inextricably linked to enjoyment of a sport or holiday. The act of abandoning everyday garments for sports clothing or leisurewear was considered a central element in the rite of passage from normal life into leisure time: only in appropriate leisurewear was it possible to enjoy the beneficial effects of exercise and the feeling of having being born anew.

The advice relating to leisurewear tells us something about the transition from traditional to modern lifestyle. For their part, discussions about workwear give us insight into the modernization of work. The promotion of trousers as women’s workwear was a part of larger discussion about modernized work practices and the role of women as workers or professional employees. Magazines connected to the women’s movement reported the adoption of trousers by female industrial workers in some factories during the first decade of the twentieth century. However, it seems that this trend was not widely adopted: in 1928 the suggestion by *Toveritar* (a labor movement organ) that trousers be adopted as women’s workwear appeared to be a new and controversial idea. *Toveritar* emphasized both that industrial work required practical clothing such as trousers for factory women and that women workers were the equals

of their male counterparts in the workplace. At the same time, *Kotiliesi* – a commercial women's magazine that espoused the rational-improvement discourse – began to promote the trouser suit as functional and practical clothing for gardening. In order to avoid indecency, the gardening suit included a pinafore to be worn over the trousers (see photograph 9). Clothing manufacturers also started to sell gardening overalls to women (see photograph 12).

The discussion of new kinds of gardening outfits was part of an attempt to professionalize the work of housewives. The introduction of new, rational methods and modern technology were intended to provide education in home economics and improve household management. As old-fashioned impractical methods gave way to new methods and to a new, professional attitude to work, workwear had to accord with rational standards. Trousers and overalls provided an answer, and signaled that the work of a housewife was a profession like other professions.

But were women allowed to wear trousers after all?

Trouser-wearing was seen as a symbol of the new, independent, active woman. Women were, however, reminded that trouser-wearing had certain limits. In *Suomen Kuvalehti* cartoons and photographs presented women in trousers as ridiculous creatures. Although women's magazines never ridiculed female trouser-wearing, their sartorial advice made women aware of the strict limits within which they could wear trousers. By setting these limits, women's magazines negotiated the ideals and norms of femininity.

Women were instructed to wear a long coat, a skirt, or a pinafore with trousers. The explanation for this practice was that sports trousers could only look good on slender young women. This kind of advice – like other contemporary sartorial advice – reinforced the ideal of the slender body. The ideal female body type of agrarian culture had been stout, but new cultural values based on middle-class culture equated the modern lifestyle with a slender body, which became a symbol of health. Trousers were thus a garment for the new, slim female. The advice that readers should wear a long coat with their sports trousers implied that magazines did not believe that their readers were slender young women.

Magazines put forward the view that fashionable trouser suits were designed for the biologically slender French woman and that the Finnish woman, who was large and robust, would require a long coat. In this way, Finnish magazines reflected and constructed the idea that a large, robust body was an ethnic quality of Finnish women. However, this was posited as a positive characteristic: Finnish women were not fragile creatures but strong women. A mother's curvaceous body was evidence of

her childbearing ability. In this way, what might have been seen as a negative ethnic stigma was represented as a positive characteristic. Finnish women just had to remember that a large, curvaceous woman in a pair of trousers was a grotesque sight.

Wearing a long coat, a skirt, or a pinafore with trousers also avoided any potential indecency. In trousers, a woman's bottom and hips were revealed in a new way. Women therefore had to be reminded that in trousers they would be subject to the erotic and amused gaze of men. The risk of becoming the object of indecent attraction could be diminished by hiding one's bottom and hips under a coat, skirt, or pinafore and thus present oneself decently.

The most important limit of women's wearing of trousers related to gender-specific behavior and habitus. Because trousers were associated with masculinity, women in trousers could be mistaken for men. This impression was strengthened when a woman in trousers did something that was considered specifically male. The adoption of women's trousers became possible as the idea of a woman as a fragile and passive being was replaced by the ideal of the active and independent woman who exercised and had her own career. Traditionally, these characteristics had only been associated with masculinity. Now that they were associated with femininity, women's magazines warned women that those who wore trousers were likely to adopt masculine body techniques such as a masculine walk or stance (see photograph 22). In their advice to avoid creating a "mannish" impression, women's magazines seemed to suggest that a masculine woman who wore trousers might be considered homosexual. Although this was a well-known fear within bourgeois culture, within traditional agrarian culture these kinds of assumptions were not made about mannish women.

The modern idea of dress as functionally differentiated attire "brought" trousers into women's wardrobes. The emphasis on specific and functional clothing for sports and work created an opening for women's trousers an opening. At the same time, however, the functional differentiation of clothing meant that trousers could not be worn outside the spheres of manual work and sports. One magazine discussed whether or not a woman who is going hiking or skiing should wear trousers on her way to the skiing tracks or forest. The consensus was that women should not do so: a woman in trousers in a public place was an indecent sight that transgressed the social norms of decency. The adoption of women's trousers did not undermine the gender division of public (male) and private (female) spheres. In fact, one can argue that this division was strengthened by the advice given by women's magazines.

During World War II, women were allowed to wear trousers as an everyday garment. The rules that had earlier restricted female trouser-wearing were rescinded in the face of wartime reality: women had to undertake manual work that had once been the preserve of the men who now fought on the front. Air raid alarms during which civilians had to gather in cold air raid shelters justified women wearing trou-

sers day and night. In those women's magazines that advocated rational-improvement, the fact that women now had to wear trousers was legitimized by the idea that this change was driven by rational need and not by fashion. Whereas, in those magazines in which the fashion-discourse dominated, it was claimed that fashion was adjusting to the needs of women.

As the war continued, the women's magazines changed their attitudes towards female trouser-wearing. Women were told that in order to bring forth the illusion of peacetime women should wear skirts as often as possible: the sight of a woman who in trousers was seen to emphasize the impression of the abnormality of wartime. It was argued that men on leave from the front would want to see their wife or girlfriend in a skirt and that they would not approve of everyday trouser-wearing by women. Men at the front dream of a feminine woman and this illusion should not be destroyed when they visit the home front, women's magazines advised their readers. According to this argument, women had to take their share of responsibility for wartime morale.

Women were encouraged to wear trousers as workwear, but this encouragement did not extend to peasant women. Although they engaged in hard manual work in the countryside, the question of rural women's work clothes was only once discussed in *Emäntälehti* (in 1931). Rural women were expected to wear functional and practical working clothes, but trousers were recommended only for gardening and dairy farming (see photograph 14). Even this recommendation proved to be premature. The following year it was announced that milkmaids did not want to wear trousers and readers were presented new work uniforms for milkmaids (see photograph 24).

Discussions about a gardening suit that included trousers fell silent in *Kotiliesi* and *Toveritar* at about the same time as the idea of trousers as workwear was withdrawn from *Emäntälehti*. I have interpreted this silence as having been the result of changes in politics within women's organizations. Middle-class women's organizations started to define a woman's role more strictly as a housewife who would take care of her family and household tasks inside the home. This model was also promoted to rural women, who were expected to give up dairy farming. This suggestion demonstrates that the women's organizations did not understand the woman's role in agrarian society. Dairy farming was a woman's most important task and a source of pride; men could not enter the barn, let alone milk a cow (see Ollila 1993).

Other sartorial advice given to rural women provides further proof that women's organizations and commercial women's magazines did not understand the situation of rural women. Women living in the country were advised to adopt national costumes that were based on traditional rural clothing. In the spirit of national romanticism, old traditions were revitalized and all women were asked to purchase a national costume and to wear it as formal dress. For the rural woman, however, the national

costume was portrayed as a practical everyday dress. Many young women worked as farmhands during World War II, and Women's magazines recommended that such women wear trousers for farm-work. However, this kind of advice was never given to rural women who lived permanently on farms. It seems that the urban middle- and upper-class women who edited the magazines wanted to see the countryside as a bastion of traditional culture. National costume was part of this image; women's trousers were certainly not.

Redefinition of gender specific clothing

The adoption of women's trousers represents the emancipation of women: when women were allowed to wear trousers, the garment lost its symbolic value as a status marker of masculinity and male power. The adoption of trousers also represents emancipation in a more concrete way: trousers allowed women to move their bodies more freely, and enabled them to tackle more difficult terrain while skiing or hiking. However, this interpretation needs to be validated through study of women's own experiences of adopting trousers.

Through their advice, Finnish women's magazines – other than the organs of the women's movement – contributed to changes in the cultural meanings of trouser-wearing. In women's magazines the adoption of trousers was not represented as the adoption of menswear but as the adoption of “modernwear”. By representing trouser-wearing as a part of the lifestyle of the modern, independent, and active woman, Finnish women's magazines promoted the idea of equality between the sexes. Both through this kind of positive representation and by setting the limits of female trouser-wearing, women's magazines employed a discursive power that defined the ideals and norms of women's dress.

As Entwistle (2001, 39) has noted, discursive practices are a way of controlling the body. Uniforms and other standardized work dresses are good examples of such control (see Craik 2005). These garments (and the requirement that they be worn) exert control over the wearer, both in terms of the social self and the inner self and its formation. Uniform is a radical form of clothing that acts as shorthand for the kinds of behaviors exhibited by the wearer and expected by the observer. The division of dress by gender acts in a similar way. Just like wearing a uniform, wearing gender-specific clothing constitutes central body techniques in the actualization of persona and habitus.

Fears that women would adopt masculine body techniques and habitus accompanied the emergence of women's trousers. There were also concerns that women's body techniques would make trouser-wearing look ridiculous because women would

walk as they always had done when wearing skirts and high-heel shoes. Although a prerequisite for acceptable female trouser-wearing was the abandonment excessively feminine body movement, women were also warned that the adoption of masculine body techniques was also unacceptable. By raising concerns about the unwanted “mannish” habitus of wearing of trousers and by limiting the wearing the trousers into the realms of private sphere, Finnish women’s magazines used discursive power to define the boundaries of gender.

Disapproval of the “mannishness” of trouser-wearing can be seen a veiled way of discussing the boundaries of heterosexuality. The discussion suggests that in early twentieth-century middle-class culture, women’s magazines portrayed heterosexuality as a valued sign of civility, in much the same way as was the case in France (see Roberts 1994). The most effective use of this discursive power can be seen in *Suomen Kuvalehti*, in which female trouser-wearing was portrayed as an amusing phenomenon and ridiculed in cartoons. Finnish women’s magazines did not use these kinds of discourses. Instead, they considered the male perspective. The arguments against women wearing trousers were put forward by older people – who were labeled as out of touch with modern times – or by men who disapproved of masculine women and who could not avert their eyes from a woman’s bottom when they saw her in a pair of trousers.

Overall, through their fashion pages, sartorial advice, and discussion of dress, women’s magazines used discursive power to define ideals, norms, and practices of modern dress as well to determine the boundaries of gender. Following their advice meant relinquishing old ideals, norms, and practices of dress and adopting new ones instead. The adoption of trousers by women represented not only the relinquishment of old dress practices and the adoption of new ones, but also changes in the way in which femininity, gender, and the role of women were understood.

LIITE 1

Tiedot liitteeseen on koottu pääosin vuosien 1905, 1915, 1925, 1935 ja 1942 vuosikerroista. Niistä lehdistä, jotka eivät ilmestyneet edellä mainittuina vuosina, tarkasteluvuodeksi on valittu tapauskohtaisesti joku muu, erikseen mainittu vuosi. Ilmestymis-, kustantajien ja toimittajien tietoja tarkastellaan koko lehden ilmestymisen ajan tai vuoden 1945 loppuun asti. Lehdet esitellään aakkosjärjestyksessä.

ASTRA – TIDNING UTGIVEN AV SVENSKA KVINNOFÖRBUNDET I FINLAND (1919–1992)

- Vuodesta 1934 alaotsikko Hemmets tidskrift för kulturella och praktiska spörsmål
 - Edeltäjä (ks.) Nutid
 - Ilmestyi 1919–1920 kerran kuussa, 1921 alkaen kaksi kertaa kuussa (yht. 20–24 numeroa vuodessa)
 - Julkaisija: Svenska Kvinnoförbundet i Finland
 - Luokittelu ulkoasun ja ilmiasun perusteella: Vuonna 1919 sanomalehti, vuodesta 1920 alkaen aikakauslehti
 - Luokittelu naistenlehtenä: naisjärjestön lehti
 - Sisältöalueet ja mainosten osuus:
- 1925: Pääkirjoitus, naisasiakysymysten käsittelyä, eri tehtävissä toimivien naisten esittelyjä, lastenkasvatuskysymyksiä, henkilökuvauksia, teatteri- ja taidetta käsitteleviä artikkeleita, kirjallisuuspalsta, pakinoita, matkakuvauksia, kaunokirjallista luettavaa, vaateohjepalsta, kotitalouspalsta (sisältäen sisustusvinkkejä), muotipalsta. Mainokset: Keskimäärin 32 % sisällöstä/numero.
- 1935: Naisasiakysymysten käsittelyä, kirjallisuuspalsta, teatteri- ooppera- ja konserttiraportteja, koti- ja ulkomaisten aatelis- ja porvarisperheiden ja niiden kotien esittelyä, historiallisista naishahmoista kertovia juttuja, matkailujuttuja, käsityöohjeita, jatkokertomus, muotipalsta, ruokareseptipalsta Gastronomiska revy. Mainokset: Noin 20 % sisällöstä/numero.
- Toimitus: Lehdellä oli 2–3 toimittajaa ja 2–3-jäseninen toimituskunta. 1927–1928 lehden toimittajien tehtävät oli jaettu vastuullisen toimittajan (ansvarig utgivare) ja päätoimittajan tehtäviin. 1929 alkaen lehdellä vain päätoimittaja nimettiin erikseen.
- Margit von Bonsdorff, vuodesta 1928 von Bonsdorff-Edgren (toimittaja 1919–1922, toimituskunnan jäsen 1923–1931); Svenska Kvinnoförbundetin puheenjohtaja 1937–1938.¹
- Annie Furuhjelm [1859–1937] (toimituskunnan jäsen 1919–1924, 1932–1937, toimittaja 1925–1926, vastuullinen toimittaja 1927–1928); kirjailija, kansanedustaja; Svenska Kvinnoförbundetin ensimmäinen puheenjohtaja 1907–1937, Ruotsalaisen kansanpuolueen

1 Ehrstöm 1982.

johtotehtävissä 1913–1919, 1924–1930, Ruotsalaisen puolueen kansanedustaja 1914, 1917–1923, 1927–1929. Nutidin päätoimittaja 1901–1908, Naisasialiitto Unionin varapuheenjohtaja 1904–1908 ja puheenjohtaja 1908–1913, Kansainvälisen Naisten Äänioikeusliiton johtokunnan toinen varapuheenjohtaja 1909–1920.²

Martha Lille (toimittaja 1923–1926)

Gunvor Plantig (toimituskunnan jäsen 1939–); Svenska Kvinnoförbundetin liittosihteeri 1935–1946.³

Ingrid Qvarnström (toimituskunnan jäsen 1926, päätoimittaja 1927–1957)

Emma Saltzman [1853–1934] (toimituskunnan jäsen 1919–1922); valtioneuvos, Ruotsalaisen kansanpuolueen johtotehtävissä 1908–1911; Svenska Kvinnoförbundetin liittosihteeri 1910–1919; Emäntälehdessä avustaja.⁴

Märta Schulzt-Cajander (toimituskunnan jäsen 1920, 1927–1931, toimittaja 1923); Svenska Kvinnoförbundetin liittosihteeri 1926–1929.⁵

Solveig Segerstråle-von Schoultz [1907–1996] (toimituskunnan jäsen 1932–1936, 1938, 1942–; Päätoimittaja 1937 yhdessä Ingrid Qvarnströmin kanssa (numerot 1–14); avustava (pää)toimittaja 1939–1941); kirjailija.⁶

Ingrid (af) Shultén (toimituskunnan jäsen 1919, toimittaja 1923–1925, 1928–1938); rehtori, Ruotsalaisen kansanpuolueen johtotehtävissä 1939–1944; Svenska Kvinnoförbundetin liittosihteeri 1919–1922.⁷

Helena Westermarck [1857–1938] (toimituskunnan jäsen 1919–1923) – ks. Nutidin toimitus Ester Åkesson (toimituskunnan jäsen 1927)

Ebba Östensen (toimituskunnan jäsen 1939–); Ruotsalaisen kansanpuolueen johtotehtävissä 1934–1947, 1949–1964, Ruotsalaisen puolueen kansanedustaja 1933–1935, 1939–1953; Svenska Kvinnoförbundetin puheenjohtaja 1938–1948.⁸

EEVA (1933–)

— Ilmestyy kerran kuukaudessa

— Kustantaja: Kustannusosakeyhtiö Eeva

— Luokittelu ulkoasun ja ilmiasun perusteella: aikakauslehti; kuvalehti

— Luokittelu naistenlehtenä: kaupallinen muotilehti

— Sisältöalueet ja mainosten osuus:

1935 & 1942: Pääkirjoitus, artikkeleita (henkilökuvia, sisustus, elokuvat, teatteri, taide), pakinointa, kuvakoosteita (mm. vihkikuvia), kauneudenhoito- ja muotipalstat, jatkoker-

2 von Bonsdorff 1956; von Bonsdorff & Jernström 1984; Schauman & Lilius 1992; Sainio 1997a.

3 Ehrstöm 1982.

4 von Bonsdorff 1956; von Bonsdorff & Jernström 1984; Ehrstöm 1982.

5 Ehrstöm 1982.

6 von Numers-Ekman 2006.

7 Schauman & Lilius 1992; Ehrstöm 1982.

8 SCHAUMAN & LILIUS 1992; EHRSTÖM 1982.

tomus tai novelli. Mainokset: 1935: 18–32 % sisällöstä/numero, joulunumerossa 40 % sisällöstä. 1942: 5–22 % sisällöstä/numero.

— Toimitus: Päätoimittaja

Lempi Torppa [1890–1969] (päätoimittaja 1933–1965); käsityönopettaja, toimittaja; Virkkaus- ja neuletyöt -lehden päätoimittaja 1928–1949; Kauneudenhoitolehden päätoimittaja 1932–1933.⁹

EMÄNTÄLEHTI (1902–)

— Ilmestyy kerran kuukaudessa (vuodesta 2007 Martat)

— Julkaisija: Martta-yhdistys

— Luokittelu ulkoasun ja ilmiöiden perusteella: aikakauslehti

— Luokittelu naistenlehtenä: naisjärjestön lehti

— Sisältöalueet ja mainosten osuus:

1915: Sisältö jaettu vuosikerran sisällysluettelossa seuraavien alaotsikoiden alle: Koti ja isänmaa; Taloudenpito ja ruuanlaitto; Kasvatus ja hoito; Muita kotiaskareita: Käsitöitä; Terveystieteitä; Puutarhanhoito; Kananhoito; Mehiläistenhoito; Kertomuksia, yleisiä asioita; Martta-yhdistys: Kirjallisuutta. Mainokset: 1,6–6 % sisällöstä/numero, pääsiäisnumerossa 21 % sisällöstä.

1925 & 1935: Pääkirjoitus; lasten kasvatusta ja hoitoa, kodin hoitoa, terveydenhoitoa, tapakulttuuria, Marttajärjestön toimintaa, koti- ja maatalousalan messuja ja oppilaitoksia käsitteleviä artikkeleita ja pakinoita; ruoka-, puutarhanhoito-, kananhoito- ja käsityöhönteitä sisältävät palstat; ajanvieteosio, jossa esiteltiin kirjallisuutta. Mainokset: 1925: 27 % sisällöstä/numero, pääsiäis- ja joulunumeroissa 36 % sisällöstä. 1935: 12–31 % sisällöstä/numero.

1942: Sisältö jaettu vuosikerran sisällysluettelossa seuraavien alaotsikoiden alle: Miete- ja uskonnollisia kirjoituksia; runoja; lauluja; henkilökirjoituksia; kansatiedettä; talousmaantietoa; kodinhoitoa; lasten- ja terveydenhoitoa; ravinto-oppia ja ruokataloutta; käsitöitä; arkkitehtuuria; puutarhanhoitoa; liiton työmaalta; kotitalouskeskuksen työmaalta; pakinoita ja novelleja; näytelmiä; muilta aloilta; kirjallisuutta. Mainokset: 0–26 % sisällöstä/numero.

— Toimitus: 1902–1932 lehdellä oli vastaava toimittaja tai päätoimittaja ja toimittaja. 1933–1936 lehdellä oli päätoimittaja ja neuvottelukunta. 1936 alkaen lehdellä oli vastaava toimittaja ja 3 toimittajaa. Nrosta 10/1936 vastaava toimittaja oli myös toimitussihteeri. Vuodesta 1938 toimitussihteeri nimettiin erikseen.

Elli Grotenfelt (toimittaja 1/1936–9/1936)

Elvi Grotenfelt (toimittaja 5/1926–1932)

Fanny Hult (vastaava toimittaja 1902–1918, toimittaja 1919–1922); Marttajärjestön puheenjohtaja 1904–1924, Finlands Svenska Marthaförbundin puheenjohtaja 1924–1930, Poh-

9 Pohls 2000.

- joismaisen Emäntäliiton puheenjohtaja 1928–1930. Naisasialiitto Unionin jäsen, Nutidin toimittaja, Svenska Kvinnoförbundetin keskustoimikunnan jäsen.¹⁰
- Saara Hyrkäs (toimittaja 1936–)
- Irja Kalajoki (toimitussihteeri 1938–1942)
- Maili Laitinen (neuvottelukunnan jäsen 1933); maisteri, agronom. Toimi 1920-luvulla opettajana maatalousoppilaitoksissa. Suomalaisen Marttaliiton sihteeri 1930–1933, Maa-seudun Tulevaisuuden toimittaja vuodesta 1936 alkaen, Suomalaisen naisliiton keskusvaltuuskunnan jäsen 1939–1940, Kalevalaisten naisten valtuuskunnan jäsen 1941 alkaen.¹¹
- Emmi Lehtovuori (toimituskunnan jäsen 1942–)
- Hertta Linkola (vuoteen 1935 Collan) (neuvottelukunnan jäsen / toimittaja 1934–); puutarhaopettaja.
- Alli Nissinen [1866–1926] (toimittaja 1902–1918, vastaava toimittaja 1919–4/1926); opettaja, lastenkirjailija, kansanedustaja. Marttajärjestön perustajajäsen, Marttajärjestön keskustoimikunnan jäsen 1899–1924, Suomalaisen Marttaliiton puheenjohtaja 1924–1926. Naisasialiitto Unionin johtokunnassa 1899–1908, varapuheenjohtaja 1908–1913. Kahden eläinsuojeluyhdistyksen jäsen. Nuorsuomalaisen puolueen kansanedustaja 1907–1909.¹²
- Helmi Nylander (toimittaja 1923–4/1926, päätoimittaja / vastaava toimittaja 5/1926–9/1936); Iisalmen Martta-yhdistyksen puheenjohtaja 1899–1906, Marttajärjestön keskustoimikunnan jäsen 1918–1924, Suomalaisen Marttaliiton keskustoimikunnan jäsen 1924–1947.¹³
- Kerttu Olsonen (vuoteen 1934 Olsoni) (neuvottelukunnan jäsen 1933–1934); konsulentti, talousopettaja. Toimi 1920- ja 1930-luvuilla mm. Marttaliiton konsulenttina (1930–1933). Kotitalousopetus -lehden päätoimittaja 1943–1953. Toimitti yhdessä Ella Kitusen kanssa Martan Keittokirjan ja Martan ruokatalousopin 1934.¹⁴
- Maire Pohjanlehto (neuvottelukunnan jäsen 1935)
- Kaarina Rouhtula (neuvottelukunnan jäsen 1933); maisteri.
- Rauha Ruohtula (toimittaja 5/1926–1932)
- Annikki Salomaa (toimitussihteeri 1942–)
- Elli Saurio [1899–1966] (neuvottelukunnan jäsen / toimittaja 1934–9/1936, vastaava toimittaja)
- 10/1936–1944; toimitussihteeri 10/1936–1937); tohtori; Suomalaisen Marttaliiton konsulentti 1926–1932, sihteeri 1933–1935, toiminnanjohtaja 1935–1947. Julkaisi (yhdessä Aarne Virtamon kanssa) Maalaisemännän kirjanpidon 1932 ja Kodin kirjan 1938. Väit-

10 Ollila 1993.

11 Kuka kukin on 1949.

12 Ollila 1993; Sainio 2001b.

13 Ollila 1993.

14 Kuka kukin on 1949, Kuka kukin on 1954.

teli kotitaloustieteestä 1947. Toimi Helsingin yliopiston kodin taloustieteen professorina 1950–1966. Kotitalous-lehden toimituskunnan jäsen.¹⁵
Helena Virkki [1884–1968] (toimituskunnan jäsen 1944–); emäntä; Marttaliiton valtuuskunnan puheenjohtaja 1935–1953, Karjalan Martta-piiriliiton puheenjohtaja 1935–1952; Kansallisen Kokoomuksen kansanedustaja 1945–1954.¹⁶
Saara Virtanen (toimittaja 10/1936–)

HEMMET OCH SAMHÄLLET (1889–1894)

— Ilmestyi kerran kuussa
— Julkaisija: Suomen Naisyhdistys
— Luokittelu ulkoasun ja ilmiasun perusteella: aikakauslehti
— Luokittelu naistenlehtenä: naisasiajärjestön lehti
— Sisältöalueet ja mainosten osuus: sisältö jaettu vuosikerran sisällysluettelossa seuraavien alaotsikoiden alle:
1894: Artiklar; Biografier; Litteratur anmälanden; Skönlitterära uppsatser; Öfversättningar och blandade ämnen. Mainokset: 1889–1892 ei mainoksia, 1893–1894 0–4 % sisällöstä/numero.
— Toimitus: Päätoimittaja
Alli Trygg, vuodesta 1897 Trygg-Helenius [1852–1926] (päätoimittaja 1889–1890); kansakoulun opettaja, toimittaja, raittiustyön uranuurtaja. Palvelijatar-yhdistyksen perustaja 1898.¹⁷
Rosina Wetterhof (päätoimittaja 1891–1894); Nutidin toimituskunnan jäsen 1895–1899.

HOPEAPEILI (1936–1971)

— Ilmestyi kerran kuussa. Seuraaja Uusi Anna.
— Kustantaja: Yhtyneet Kuvalehdet
— Luokittelu ulkoasun ja ilmiasun perusteella: aikakauslehti; kuvalehti
— Luokittelu naistenlehtenä: kaupallinen muotilehti
— Sisältöalueet ja mainosten osuus:
1938 & 1942: Pääkirjoitus, artikkeleita (henkilöjuttuja, taidetta/kulttuuria ja sisustamista koskevia kirjoituksia, kulttuurihistoriallisia kirjoituksia, ulkomaista kertovia kirjoituksia), tapakulttuuria käsitteleviä pakinoita, kuva-artikkeleita ja kuvakoosteita ajankohdaisista aiheista (yleensä kuninkaallisista), pukeutumisasiheinen palsta (3–4 sivua), jatkokertomus, yksi tai kaksi muotipalstaa (2–4 sivua), hääkuvia (morsiuskuvia) sisältävä palsta, ruoka-ohjeita ja käsityöohjeita. Mainokset: 1938: 7–34 % sisällöstä/numero; 1942: 7–33 % sisällöstä/numero.

15 Ollila 1993; Kuka Kukin on 1949; Kervinen 2000.

16 Marjomaa 1999.

17 Sainio 2001c.

- Toimitus: päätoimittaja
Iida Pekari [1894–1986] (päätoimittaja 1936–1952); opettaja, kääntäjä, toimittaja. Oma Koti -lehden päätoimittaja 1932–1934, Kotilieden toimittaja 1934–1936.¹⁸

KAUNEUDENHOITOLEHTI (1931–1933)

- Ilmestyi neljä kertaa vuodessa
- Kustantaja: ei tietoa
- Luokittelu ulkoasun ja ilmiäsuksen perusteella: aikakauslehti; kuvalehti.
- Luokittelu naistenlehtenä: kaupallinen muotilehti
- Sisältöalueet ja mainosten osuus:
1931–1933: pääkirjoitus; kauneudenhoitoa ja muotia koskevia kirjoituksia. Mainokset: 14–25 % sisällöstä/numero.
- Toimitus: 1931 vastaava toimittaja ja toimittaja, 1932–1933 vastaava toimittaja
Giri Granlund (vastaava toimittaja 1931)
Anni Voipio-Nylund [1906–1983] (toimittaja 1931) – ks. Suomen Naisen toimitus
Lempi Torppa [1890–1969] (päätoimittaja 1932–1933) – ks. Eevan toimitus

KENTTÄLOTTA (1941–1942)

- Ilmestyi 3 kertaa vuonna 1941 ja 8 kertaa vuonna 1942
- Julkaisija: Lotta Svärd -järjestö
- Luokittelu ulkoasun ja ilmiäsuksen perusteella: aikakauslehti; kuvalehti.
- Luokittelu naistenlehtenä: naisjärjestön lehti
- Sisältöalueet ja mainosten osuus:
1941–1942: pääkirjoitus; lääkintä-, muonitus-, huolto- ja varuslotille suunnattuja juttuja. Ei mainoksia.
- Toimitus: vastaava toimittaja, toimitussihteeri ja toimittaja
Fanni Luukkonen [1882–1949] (vastaava toimittaja) – ks. Lotta Svärd -lehden toimitus
Valma Kivitiie (toimitussihteeri)
Helmi Arneberg-Pentti [1889–1981] (toimittaja) – ks. Lotta Svärd -lehden toimitus

KOTI JA YHTEISKUNTA (1889–1911)

- Ilmestyi kerran kuussa
- Julkaisija: Suomen Naisyhdistys
- Luokittelu ulkoasun ja ilmiäsuksen perusteella: aikakauslehti.
- Luokittelu naistenlehtenä: naisasiajärjestön lehti
- Sisältöalueet ja mainosten osuus: sisältö jaettu vuosikerran sisällysluettelossa seuraavien alaotsikoiden alle:

18 Malmberg 2008.

1895: Kirjoituksia eri aloilta; Elämäkertoja ja kaunokirjallisuutta; Oman maan kuulumisia; Ulkomaan uutisia; Terveystenhoito; Virkoja haettavana; Talouden alalta; Kasvitarha; Käsitöitä. Mainokset: 0–3 % sisällöstä/numero.

1904: Kirjoituksia eri aloilta; Oman maan kuulumisia, Ulkomaan uutisia; Elämäkertoja ja kaunokirjallisuutta; Kasvitarha; Talouden alalta; Käsitöitä; Kaunokirjallinen liite. Mainokset (1905):10–25 % sisällöstä/numero, joulunumerossa 28 %.

— Toimitus: Päätoimittaja

Alexandra Gripenberg [1857–1913] (päätoimittaja 1889–1911); vapaaherratar, kansanedustaja, kirjailija. Suomen Naisyhdistyksen puheenjohtaja 1889–1904, 1909–1913, Kansainvälisen naisliiton rahastonhoitaja 1893–1899, kunniavarapuheenjohtaja 1893–, Suomen Naisten Kansallisliiton puheenjohtaja 1911–1913. Suomalaisen Puolueen puoluevaltuuskunnan jäsen 1905–1908, naisvaliokunnan puheenjohtaja 1906–1908; Suomalaisen Puolueen kansanedustaja 1907–1909.¹⁹

KOTILIESI (1922–)

— Ilmestyy kaksi kertaa kuussa

— Kustantaja: WSOY (1922–1934), Yhtyneet Kuvalehdet (1934–)

— Luokittelu ulkoasun ja ilmiön perusteella: aikakauslehti; kuvalehti

— Luokittelu naistenlehtenä: järjestölehden konseptia seurannut kaupallinen naistenlehti

— Sisältöalueet ja mainosten osuus:

1925: Sisältö jaettu vuosikerran sisällysluettelossa seuraavien alaotsikoiden alle: Yleislaitteiset kirjoitukset; Koti ja lainsäädäntö; Elämänvalaistus; Henkilökuvaukset; Kirjallisuus ja taide (sisältää runot ja sävellykset, kertomukset ja kuvaukset, pakinat ja taidejäljennökset); Terveysten ja sairaudenhoito; Lasten kasvatus ja huolto; Opinnot ja työalat; Koti ja sen sisustaminen; Kodinhoito; Koti- ja seurustelutavat; Kasvitarha ja huonekasvit; Taideteollisuus ja käsityöt (sisältäen käsityöt, pukuompelua, liinavaateompelua, kotiaskartelu); Ruokatalous. Mainokset: 4–29 % sisällöstä/numero.

1935: Sisältö jaettu vuosikerran sisällysluettelossa seuraavien alaotsikoiden alle: Yleislaitteiset kirjoitukset; Elämänvalaistus; Koti ja lainsäädäntö; Henkilökuvia (sisältäen suomalaisia emäntiä); Kirjallisuus ja taide; Runot; Taidejäljennökset (sisältäen värilliset kansikuvat); Kertomukset, novellit ja pakinat (sisältäen kuvaukset); Jatkokertomukset; Terveysten ja sairaudenhoito; Kasvatus- ja itsekasvatus (sisältäen Isoäidin kirjeet); Opinnot ja työalat; Koti- ja seurustelutavat; Koti ja sen sisustaminen; Kodinhoito; Kasvitarha ja huonekasvit; Taideteollisuus ja käsityöt (sisältäen mm. vaateompelun ja muodit); Ruokatalous; Erikoisosastoja; Kotilieden uutiset; Kilpailut; Liitteet. Mainokset: 22–46 % sisällöstä/numero.

1942: Sisältö jaettu vuosikerran sisällysluettelossa seuraavien alaotsikoiden alle: Yleislaitteiset kirjoitukset; Elämänvalaistus; Koti ja lainsäädäntö; Henkilökuvia (sisältäen suo-

¹⁹ Sainio 1999.

- malaisia emäntiä); Kirjallisuus ja taide; Taidejäljennökset; Runot ja sävellykset; Kertomukset, novellit ja pakinat; Kuvaukset; Terveyden ja sairaanhoito sekä lastenhoito; Kasvatus- ja itsekasvatus; Isoäidin kirjeet; Opinnot ja työalat; Koti- ja seurustelutavat; Koti ja sen sisustaminen; Kodinhoito; Kasvitarha ja huonekasvit; Taideteollisuus ja käsityöt; Kankaankudonta; Liinavaatteet; Sisustustarvikkeet; puutyöt; Askartelu; Puvusto ja muodit; Ruokatalous; Keitot; Kasvisruoat; Kalaruoat; Liharuoat; Kastikkeet; Puurot; Juomat; Salaatit ja voinkorvikkeet; Jälkiruoat; Leipominen; Pikkuleivät ja leivokset; Kakut; Makeiset; Säilöminen; Erikoisosastoja; Nimistöt ja kuvasarjat; Kotilieden uutiset; Kilpailut. Mainokset: 14–22 % sisällöstä/numero; joulunumerossa 42 % sisällöstä.
- Toimitus: Päätoimittaja ja 4-jäseninen toimituskunta.
- Hedvig Gebhard [1867–1961] (toimituskunnan jäsen 1923–1961); kansanedustaja, talousneuvos; Suomen Naisyhdistyksen jäsen, Naisasialiitto Unionin perustajajäsen; Pellervo-seuran perustaja, ruotsinkielisen Pellervo-lehden toimittaja 1900–1920; Suomalaisen puolueen kansanedustaja 1907–1909, Kansallisen Kokoomuksen kansanedustaja 1919–1922 ja 1924–1929; Pienviljelijäin Keskusliiton perustaja.²⁰
- Mandi Hannula [1880–1952] (toimituskunnan jäsen 1923–1952);opettaja; kansanedustaja; Suomen Naisyhdistyksen varapuheenjohtaja ja sihteeri; Kansallisen Edistyspuolueen kansanedustaja 1919–1930, 1936–1944, puolueen keskeisin naispoliitikko.²¹
- Laura Harmaja [1881–1954] (toimituskunnan jäsen 1923–1952); opettaja, kodin taloustieteen kehittäjä; Suomen Naisyhdistyksen varapuheenjohtaja 1920–.²²
- Mary Ollonqvist (toimituskunnan jäsen 1925–); käsityöopettaja.²³
- Eeva Somersalo (toimituskunnan jäsen 1923–1924); Helsingin käsityöseminaarin opettaja; Kansanedustaja.²⁴
- Alli Wiherheimo [1895–1978] (päätoimittaja 1922–1963); kääntäjä, toimittaja, opetusneuvos; Werner Söderström Oy:n kustannusvirkalija 1920–1922; Suomen Naisten Kansalliliiton puheenjohtaja 1937; Suomen Akateemisten Naisten Liiton puheenjohtaja 1938–1948; opetusneuvos 1963.²⁵

LOTTA SVÄRD (1929–1944)

- Ilmestyi kaksi kertaa kuussa kesäaikaa lukuun ottamatta, yhteensä 18–22 numeroa vuodessa
- Julkaisija: Lotta Svärd -järjestö
- Luokittelu ulkoasun ja ilmiasun perusteella: aikakauslehti
- Luokittelu naistenlehtenä: naisjärjestön lehti

20 Sysiharju 2007; Mäkinen & Sysiharju 2006.

21 Marjomaa 2004.

22 Löyttyniemi 2010.

23 Aikasalo 2004.

24 Aikasalo 2004.

25 Aikasalo 2004.

— Sisältöalueet ja mainosten osuus: sisältö jaettu vuosikerran sisällysluettelossa seuraavien alaotsikoiden alle:

1935: Uskonnollisia kirjoituksia; Lottatoiminnan alalta; Valtiollisia, historiallisia ja yhteiskunnallisia kirjoituksia; Yleisaiheisia kirjoituksia; Henkilökuvauksia; Muistelmia, selostuksia, kuvauksia, pakinoita; Kertomuksia, runoja, näytelmiä; Kirjallisuutta; Tiedonantaja; Kysymyksiä ja vastauksia; Käsitöitä ja kotitaloutta. Mainokset: 0–22 % sisällöstä/numero.²⁶

1942: Uskonnollisia kirjoituksia; Lottatoiminnan alalta; Valtiollisia, yhteiskunnallisia ja historiallisia kirjoituksia; Yleisaiheisia kirjoituksia; Muistelmia, selostuksia, kuvauksia, pakinoita; Novelleja, kertomuksia ja runoja; Käsitöitä, kotitaloutta, puutarhanhoitoa y.m.; Kirja-arvosteluja; Sävellyksiä; Henkilökuvauksia ja tietoja. Mainokset: 11–18 % sisällöstä/numero; joulunumerossa 35 % sisällöstä.²⁷

— Toimitus: Toimituskunta, johon kuului vastaava toimittaja ja 3–4 toimittajaa, joista yksi toimitussihteeri ja yksi kotitalousosaston toimittaja

Tyynne Alanko (toimituskunnan jäsen 1930–1931, kotitalousosaston toimittaja); tarkastaja²⁸
Helmi Arneberg-Pentti [1889–1981] (toimituskunnan jäsen 1929–1944); opettaja, rehtori; Marttayhdistyksen Helsingin piirin sihteeri, varapuheenjohtaja 1918–1921; Lotta Svärd -järjestön Keskusjohtokunnan puheenjohtaja.²⁹

Valma Kivitiä (toimitussihteeri 1940–1944)

Katri Laine (toimituskunnan jäsen 1943–1944); Kotilieden neuvottelukunnan jäsen

Vera Linkomies (toimitussihteeri 1929–1939); Kokoomuspuolueen Naisvaliojärjestöjen liiton varapuheenjohtaja³⁰; Suomen Naisen päätoimittaja (1942–).

Fanni Luukkonen [1882–1949] (toimituskunnan jäsen 1929 – huhtikuu 1936, vastaava toimittaja toukokuu 1936–1944); opettaja; raittiusjärjestön johtotehtävissä 1906–1920; Lotta Svärd -järjestön keskusjohtokunnan jäsen 1925–1944, johtaja 1929–1944.³¹

Elli Malmberg (toimituskunnan jäsen 1936–1942, kotitalousosaston toimittaja); johtajatar.³²
Kotilieden neuvottelukunnan jäsen.

Hilja Riipinen [1883–1966] (päätoimittaja 1929–huhtikuu 1936); rehtori, kansanedustaja, kouluneuvos; Lotta Svärdin keskusjohtokunnan jäsen; Kansallisen Kokoomuspuolueen kansanedustaja 1930–1932, Isänmaallisen Kansanliikkeen kansanedustaja 1933–1938; Uuden Huomenen päätoimittaja 1938–1944.³³

Aili Salomaa (toimituskunnan jäsen 1940–1944)

26 Huom. Mainokset tarkasteltu vuoden 1935 vuosikerrasta, josta puuttuvat kansilehdet.

27 Huom. Mainokset tarkasteltu vuoden 1935 vuosikerrasta, josta puuttuvat kansilehdet.

28 Lotta Svärd 1/1939, 16.

29 Latva-Äijö 2003.

30 Vares & Uino 2007.

31 Sulamaa 1997.

32 Lotta Svärd 1/1939, 16.

33 Sulamaa 2008.

Fanny Syrjänne (toimituskunnan jäsen 1932–1935, kotitalousosaston toimittaja); Orimatilan kotitalousopiston johtaja; Kotilieden avustaja.

Eva Tulenheimo (toimituskunnan jäsen toukokuu 1936–1944)

MUOTI JA KAUNEUS. NAISTEN PALVELULEHTI (1940–1941)

- Ilmestyi 4 kertaa vuodessa; yhteensä lehteä ilmestyi 5 numeroa
- Kustantaja: Suomalainen mainonta oy.
- Luokittelu ulkoasun ja ilmiäsun perusteella: aikakauslehti; kuvalehti
- Luokittelu naistenlehtenä: Kaupallinen muotilehti
- Sisältöalueet ja mainosten osuus:

1940–1941: Pääkirjoitus, muotikuvia, muoti- ja pukeutumisjuttuja, kauneudenhoito-ohjeita, muutamassa lehdessä sisustusjuttu. Mainokset: 0–1 % sisällöstä/numero.

- Toimitus: päätoimittaja

Anna Kaari (päätoimittaja 1940–1941)

MUOTIKUVA. SUOMALAINEN MUOTIJULKAISU (1944–1951)

- Ilmestyi 4 kertaa vuodessa
- Yhdistyi 1952 *Sorja*-lehteen
- Kustantaja: Yhtyneet Kuvalehdet
- Luokittelu ulkoasun ja ilmiäsun perusteella: aikakauslehti; kuvalehti
- Luokittelu naistenlehtenä: kaupallinen muotilehti
- Sisältöalueet ja mainosten osuus:

1944: Muotikuvia, kaavoja, muotijuttuja. Ei mainoksia.

Toimitus: päätoimittaja

Linda Eerikäinen [1894–1993] (päätoimittaja); Oma Koti-lehden ja Hopeapeilin muotitoimittaja 1930-luvulla; Omin Käsin -lehden päätoimittaja 1941–1943.³⁴

NAISTEN LEHTI, SUOMEN NAISTEN JA KOTIEN ÄÄNENKANNATTAJA (1921)

- Ilmestyi kahdesti kuussa, yhteensä 24 numeroa vuodessa
- Kustantaja: Edistysseurojen kustannus oy
- Luokittelu ulkoasun ja ilmiäsun perusteella: aikakauslehti
- Luokittelu naistenlehtenä: Järjestölehden konseptia seurannut kaupallinen naistenlehti
- Sisältöalueet ja mainosten osuus: Naisia koskevia yhteiskunnallisia asioita, taidekasvatuksellisia kirjoituksia, kirjallisuuden esittelyä, teatteriarvio, kirjoitus liikuntokasvatuksesta, matkakirjeitä ulkomailta ja kotimaasta, käsityöohjeita, kirjoituksia pöytätaivoista, reseptejä, ”päivän kuvia” (mm. Maikki Fribergistä), runoja, käytännöllisiä neuvoja, jatkokertomus. Mainokset: 6–14 % sisällöstä/numero.
- Toimitus: Toimituskunta johon kuului vastaava toimittaja ja neljä toimittajaa

34 Malmberg 2000.

Elsi Borg (toimituskunnan jäsen)

Hilkka Finne (toimituskunnan jäsen)

Anna Henriksson (toimituskunnan jäsen)

Helmi Krohn, 1891–1913 Setälä [1871–1967] (vastaava toimittaja nro:sta 2 alkaen); kirjailija, kääntäjä, toimittaja; Valvojan päätoimittaja 1909–1910, Pääskysen toimittaja 1907–1935, Otavan toimittaja 1912–1919.³⁵

Maiju Seppälä (vastaava toimittaja nro:n 1 aikana); kuoli 1921

Katri Soini (toimituskunnan jäsen)

NAISTEN ÄÄNI (1905–1949)

- Ilmestyi aluksi lukukausien aikana joka viikko, muulloin kahdesti kuukaudessa. Helmikuusta 1921 lähtien lehti ilmestyi kaksi kertaa kuussa. Vuonna 1905 ilmestyi 12 numeroa, vuonna 1915 ilmestyi 40 numeroa, vuosina 1925 ja 1935 ilmestyi 24 numeroa vuodessa ja 1940-luvulla ilmestyi 12 numeroa vuodessa.
- Julkaisija: Naisasialiitto Unioni (1905–1907), Suomalainen Naisliitto 1907–1949
- Kustantaja: Kustannusosakeyhtiö Rosman 1905–1929; Naisten Äänen kannatusyhdistys 1929–
- Luokittelu ulkoasun ja ilmiasun perusteella: vuoden 1922 loppuun sanomalehti, tämän jälkeen aikakauslehti
- Luokittelu naistenlehtenä: naisasiajärjestön lehti
- Sisältöalueet ja mainosten osuus: sisällysluettelossa jaettu seuraaviin aihealueisiin:
1905: ei aihealueiden mukaista sisällysluetteloa, sisältö vastaava kuin 1915, 1925 ja 1942.
Mainokset: 5 % sisällöstä/numero.
1915: Elämäkertoja ja luonteenkuvauksia; Moraalia ja elämisen taitoa koskevia kirjoituksia, kynäsotaa y.m.; Kuvauksia eri maista, matkakertomuksia, kirjeitä, tervehdyksiä ja haastatteluja; Kertomuksia, runoja, katsauksia, tunnelmia; Kirjallisuutta ja taidetta koskevia arvosteluja ja lausuntoja; Selostuksia, kehoituksia, uutisia y. m. Mainokset: 15–38 % sisällöstä/numero.
1925: Valtiollisia ja yhteiskunnallisia kirjoituksia; Elämäkertoja ja luonteenkuvauksia; Selostuksia, kuvauksia kotoa ja kaukaa, kirjeitä, kiertokyselyitä; Kirjallisuutta ja taidetta; Kertomuksia. Mainokset: 25–40 % sisällöstä/numero.
1935: ei aihealueiden mukaista sisällysluetteloa, sisältö vastaava kuin 1915, 1925 ja 1942.
Mainokset: 11–51 % sisällöstä/numero.
1942: Pääkirjoituksia; Muita artikkeleja ja kirjoituksia; Historiallisia katsauksia; Naisten kousten uutisia; Taideselostuksia; Kaunokirjallista; Kotimaan uutisia; Muitten maitten uutisia; Huomautuksia; Sekalaista; Liikeuutisia. Mainokset: 6–19 % sisällöstä, joulunumerossa 24 % sisällöstä.

35 Hirvonen & Harmainen 2000.

— Toimitus: Lehdellä oli yksi toimittaja vuoden 1927 lopulle asti. Tämän jälkeen lehdelle nimettiin väliaikainen toimituskunta vuoden 1927 loppuun asti. 1928 lehdellä oli toimituskunta, johon kuului vastaava toimittaja ja kahdeksan toimittajaa. 1931–1932 lehdellä oli toimituskunta, johon kuului vastaava toimittaja, toimitussihteeri ja kolme toimittajaa sekä kuusi-jäseninen neuvottelukunta. 1933–1937 lehdellä on viisi-jäseninen toimituskunta, johon kuului vastaava toimittaja, toimitussihteeri ja kolme toimittajaa. 1938 alkaen lehden toimituskuntaan kuului vastaava toimittaja ja kahdeksan toimittajaa.

Helle Cannelin; myöh. Kannila (väliaikaisen toimituskunnan jäsen 1927, toimituskunnan jäsen 1928–1931, 1934–); maisteri, tarkastaja.

Maikki Friberg [1861–1927] (vastaava toimittaja 1905–1927); opettaja, toimittaja; Suomalaisen Naisliiton ja sen keskushallituksen jäsen 1906–1924, Naisasialiitto Unionin puheenjohtaja 1920–1927; Naisten kansainvälisen rauhan- ja vapaudenliiton Suomen osaston perustaja; raittiusyhdistys Koiton naisosaston puheenjohtaja; Nutidin ja Hemmet och Samhället -lehden avustaja.³⁶

Lucina Hagman [1853–1946] (toimituskunnan jäsen 1928–1930, neuvottelukunnan jäsen 1931–1932); koulunjohtaja, kansanedustaja, professori; Helsingin Suomalaisen Yhteiskoulun johtaja 1886–1899, Uuden Yhteiskoulun johtaja 1899–1938; Nuorsuomalaisen puolueen kansanedustaja 1907–1908, 1916–1917; Suomen Naisyhdistyksen jäsen 1889–1892; Raittiuden Ystävien johtokunnan jäsen; Suomen Rauhanliiton kunniajäsen; Naisasialiitto Unionin perustajajäsen, puheenjohtaja 1892–1908, 1913–1920; Suomalaisen Naisliiton perustajajäsen, puheenjohtaja 1908–1914, 1920–1927.³⁷

Tilma Hainari [1861–1940] (toimituskunnan jäsen 1928–1930, 1932–, neuvottelukunnan jäsen 1931–1932); opettaja; Jyväskylän Naisyhdistyksen puheenjohtaja 1899; Suomen Naisyhdistyksen varapuheenjohtaja 1905–1906, sihteeri 1906–1909; Suomen Naisten Kansallisiiton puheenjohtaja 1914–1937; Suomen valtuuskunnan varajäsen Kansainliiton yleiskokouksissa 1927–1930; Suomalaisen Puolueen, Kansallisen Kokoomuspuolueen ja Konkordialiiton valtuuskunnan jäsen.³⁸

Lempi Hanhisalo (päätoimittaja 1942–)

Hellin Hendolin (väliaikaisen toimituskunnan jäsen 1927, toimituskunnan jäsen 1928–1930, neuvottelukunnan jäsen 1931–1932)

Elsa Hästesko-Heporauta [1883–1960] (toimituskunnan jäsen 1928–1932); opettaja, kirjailija; Kalevalaisten Naisten Liiton perustaja ja puheenjohtaja; Suomen Nuorison Liiton keskushallituksen jäsen.³⁹

Dagmar Karpio (toimituskunnan jäsen 1938–)

Anne Kaste (toimitussihteeri 1931–1933, toimituskunnan jäsen 1934–1941)

Sylvi Kauhanen (vastaava toimittaja 1933)

36 Hietala 2000.

37 Ollila 1998.

38 Sainio 2008.

39 Malmberg 2009.

Tilda Löthman; myöh. Löthman-Koponen (neuvottelukunnan jäsen 1931–1932, 1941–); johtajatar.

Elin Malin (toimituskunnan jäsen 1928–1930); rouva.

Aune Mäkinen-Ollinen [1900–1988] (toimituskunnan jäsen 1938–); varatuomari; Suomalaisen Naisliiton keskusvaltuuskunnan ja hallituksen jäsen 1938–1946; Kansainvälisen naisten liiton lakikomitean jäsen, Suomen Naisten Kansallisliiton sihteerinä ja puheenjohtaja.⁴⁰

Hymmi Nyyssönen (toimitussihteeri 1934–1937, toimituskunnan jäsen 1938–)

Olga Oinola (toimituskunnan jäsen 1931–1932)

Kyllikki Pohjala (toimituskunnan jäsen 1938–)

Anni Rautiainen (väliaikaisen toimituskunnan jäsen 1927, toimituskunnan jäsen 1928–1930, vastaava toimittaja 1931–1932); opettaja.

Tuuli Reijonen (vastaava toimittaja 1938–1941)

Hilja Vilkema (vastaava toimittaja 1928–1930, 1934–1937, neuvottelukunnan jäsen 1931–1932, toimituskunnan jäsen 1933, 1938–)

Amanda Wahander (neuvottelukunnan jäsen 1931–1932); rouva.

Ada Äijälä (väliaikaisen toimituskunnan jäsen 1927, toimituskunnan jäsen 1928); maisteri.

NAISTYÖLÄINEN – KÖYHÄLISTÖNAISTEN ÄÄNENKANNATTAJA (1925)

— Ilmestyi kerran kuussa, yhteensä 6 numeroa, joista numero 3 ei ilmeisesti ilmestynyt lainkaan.

— Julkaisija: ei mainintaa

— Luokittelu ulkoasun ja ilmiasun perusteella: nrot: 1–2 sanomalehti, nrot 4–6 aikakauslehti

— Luokittelu naistenlehtenä: naisjärjestön lehti

— Sisältöalueet ja mainosten osuus: Ajankohtaisia työläisnaiskysymyksiä käsitteleviä kirjoituksia, kokousasiaa; nro:ssa 2 myös novelli: Mainokset: ei mainoksia lukuun ottamatta lehden omia ilmoituksia.

— Toimitus: Pää- ja vastaava toimittaja

Fiina Pietikäinen (pää- ja vastaava toimittaja 1925)

NUTID. TIDSKRIFT FÖR SOCIALA FRÅGOR OCH HEMMETS INTRESSEN (1895–1915, 1917)

— Vuonna 1916 lehti ilmestyi nimellä Samtid Holger Schildts Förlagins kustantamana

— Seuraaja (ks.) Astra

— Ilmestyi kerran kuussa

— Julkaisija: Naisasialiitto Unioni

— Luokittelu ulkoasun ja ilmiasun perusteella: aikakauskirja; noin A5-kokoinen

40 Sundström 2005.

- Luokittelu naistenlehtenä: naisasiajärjestön lehti
 - Sisältöalueet ja mainosten osuus: Naisasiaa koskevia artikkeleita, kirjallisuuspalsta ja uutispalsta. Mainokset: 1895: 1–5 % sisällöstä/numero. 1905: 7–10 % sisällöstä/numero. 1915: 17 % sisällöstä/numero.
 - Toimitus: 1895–1899 lehdellä oli (vastaava) toimittaja ja 3–4-henkinen toimituskunta, vuodesta 1900 alkaen 2–3 toimituskunta, joista ei ole määritelty erikseen vastaavaa toimittajaa.
- Minna Canth [1847–1897] (toimituskunnan jäsen 1895 – nro 5/1897); kirjailija, kauppias, toimittaja.⁴¹
- Adelaïde Ehrnrooth [1826–1905] (toimituskunnan jäsen 1895–1897, vastaava toimittaja 1898–1899); Suomen Naisyhdistyksen ja Naisasialiitto Unionin perustajajäsen.⁴²
- Hanna Favorin (toimituskunnan jäsen 1895–1897)
- Jenny af Forselles [1869–1938] (toimituskunnan jäsen 1909–1917); filosofian tohtori, opettaja, kansanedustaja: Ruotsalaisen kansanpuolueen johtotehtävissä 1907–1920, Ruotsalaisen puolueen kansanedustaja 1909, 1911–1914, 1917.⁴³
- Maikki Friberg (toimitussihteeri 1898–1899, toimituskunnan jäsen 1900) – ks. Naisten Äänen toimitus
- Annie Furuhjelm [1859–1937] (toimituskunnan jäsen 1899–1908) – katso Astran toimitus
- Fanny Hult (toimituskunnan jäsen 1900–1908) – ks. Emäntälehdien toimitus
- Eva Ljungberg (toimituskunnan jäsen 1896–1899)
- Dagmar Neovius [1867–1939] (toimituskunnan jäsen 1909–1917); koulun johtajatar, akтуаari, kansanedustaja; Ruotsalaisen kansanpuolueen johtotehtävissä 1906–1907, Ruotsalaisen kansanpuolueen kansanedustaja 1907–1910 ja 1914; Marttajärjestön perustajajäsen, Martta-Yhdistyksen keskustoimikunnan jäsen 1899–1919, Helsingin Martta-yhdistyksen puheenjohtaja 1906–1918, Finlands svenska Marthaförbundin keskustoimikunnan jäsen 1924–1937.⁴⁴
- Hilding Palmén (toimituskunnan jäsen 1899)
- Helena Westermarck [1857–1938] (vastaava toimittaja 1895–1897, toimittaja 1898–1899, 1910–1917); taidemaalari, taidehistorioitsija, kirjailija; Naisasialiitto Unionin ensimmäinen sihteeri 1892–1896; Ruotsalaisen kansanpuolueen aktiivinen jäsen 1906–1908.⁴⁵
- Rosina Wetterhof (toimituskunnan jäsen 1895–1899); Hemmet och Samhället -lehden päätoimittaja 1891–1894.

41 Krogerus 2009.

42 Sainio 2003.

43 von Bonsdorff 1956; von Bonsdorff & Jernström 1984; Korppi-Tommola 2001.

44 von Bonsdorff 1956; Sainio 2001.

45 von Bonsdorff 1956; von Bonsdorff & Jernström 1984; Konttinen 2007.

OMA KOTI (1932–1934)

- Ilmestyi kaksi kertaa kuussa
- Kustantaja: Otava
- Luokittelu ulkoasun ja ilmiasun perusteella: aikakauslehti, kuvalehti
- Luokittelu naistenlehtenä: järjestölehden konseptia seurannut kaupallinen naistenlehti
- Sisältö: Sisällysluettelossa jaettu seuraaviin aihealueisiin:
1933: Haastattelut; Henkilökuvia ja muistelmia; Taide, taidekäsityöt, taideteollisuus; Laki-asiat; Elämänviisaus ja itsekasvatus, kaunokirjallisuus, matkamuuistelmät y.m. yleisaiheiset kirjoitukset ja pakinat; Kasvatus ja opetus sekä ihmisten keskinäinen seurustelu; Kasvi- ja puutarhanhoito; Terveysten- ja kauneudenhoito; Pikkulapsen hoito; Erilaisia käsitöitä; Muoti ja pukeutuminen; Kodin rakennus- ja sisustustyöt sekä kodin hoito ja viihtyisyys; Kodin oikeakielisyyssymyksiä; Keittiön tekniikka; Ruokatalous; Oman Kodin pikku neuvoja eri aloilta; Oman Kodin kilpailut; Oman Kodin tavaravälitys; Oman Kodin jatkoromaani. Mainoksia: 7–36 % sisällöstä/numero.
- Toimitus: Päätoimittaja
Ida Pekari (päätoimittaja 1932–1934) – ks. Hopeapeilin toimitus.

OMIN KÄSIN (1938–1972)

- Ilmestyi 4 kertaa vuodessa
- Kustantaja: Yhtyneet Kuvalehdet
- Luokittelu ulkoasun ja ilmiasun perusteella: aikakauslehti, kuvalehti
- Luokittelu naistenlehtenä: Järjestölehden konseptia seurannut kaupallinen naistenlehti
- Sisältö: Käsityöohjeita. Ei mainoksia.
- Toimitus: Päätoimittaja
Linda Eerikäinen (päätoimittaja 1941–1943); Oma Koti-lehden ja Hopeapeilin muotitoimittaja 1930-luvulla.⁴⁶

PALVELIJATARLEHTI – TYÖLÄISNAISTEN ÄÄNENKANNATTAJA (1905–1906)

- Ilmestyi kerran kuukaudessa kaksoisnumerona
- Julkaisija: Palvelijatarliitto
- Luokittelu ulkoasun ja ilmiasun perusteella: sanomalehti, koko noin A5
- Luokittelu naistenlehtenä: naisjärjestön lehti
- Sisältöalueet ja mainosten osuus: Työläisnaisasiaa käsitteleviä artikkeleita, uutisia, aluksia myös käytännöllisiä neuvoja sisältänyt palsta. Mainokset: 2–13 % sisällöstä/numero.
- Toimitus: Vastaava toimittaja
Miina Sillanpää (vastaava toimittaja 1905–1906) – ks. Toverittaren toimitus.

46 Malmberg 2000.

SUOMEN KUVALEHTI (1916–)

- Ilmestyy kerran viikossa
- Kustantaja: 1916–1934 Otava, 1933–1944 Yhtyneet Kuvalehdet
- Luokittelu ulkoasun ja ilmiöasun perusteella: aikakauslehti; kuvalehti
- Sisältö: sisällysluettelossa sisältö on jaettu seuraaviin aihealueisiin:

1925: Kuvia (sis. Kansikuvia; Taiteen alalta; Tasavallan presidentti; Kotimaisia valtiollisia kuvia; Suomi ja suomalaiset ulkomailla; Kokouksia, kongresseja, juhlia ja retkeilyjä; Kirkon ja uskonnon alalta; Sotalaitos ja suojeluskunnat; Urheilun alalta; Rakennusalalta; Keksintöjen, talouden ja teollisuuden alalta; Sääkuvia; Onnettomuuksia ja tapaturmia; Luonnon ihmeitä ja tuhoja; Viikon y. m. kuvia; Ulkomaat; Muotikuvia; Ajanvietteitä; Kotimaisia henkilökuvia; Ulkomaisia henkilökuvia); Kirjoituksia (sis. Tietokirjoituksia; Radiolehti; Kaunokirjallista); Kuvalehden Kertomisto. Mainokset 28–42 % sisällöstä, joulukuussa pääsiäisnumeroissa 46 % sisällöstä.

1935: Kuvia (sis. Kansikuvia; Taidevalokuvia; Maalausta ja kuvanveistoa. Arkkitehtuuria; Taideteollisuutta, tekstiilitaidetta; Musiikkia; Elokuvia; Teatterit ja ooppera; Kuvasarjoja; Viikon ym. kuvia; Suomi ja suomalaiset ulkomailla; Sotalaitos ja suojeluskunnat; Kokouksia, kongresseja, juhlia ja retkeilyjä; Urheilun alalta; Paikkakuntakuvia; Sekalaisia kuvia; Onnettomuuksia; Keksintöjä; Ulkomaankuvia; Muotokuvia), Kirjoituksia (sis. Kotimaisia aiheita; Ulkomaisia aiheita; Runoja; Kilpailuja). Mainokset 18–40 % sisällöstä, pääsiäisnumeroissa 44 % sisällöstä.

1942: Kuvia (sis. Eläinkuvia; Historiaa; Juhlia, kokouksia, näyttelyitä ym.; Kalastus ja metsästys; Kansikuvia; Karttoja; Kasvikuvia; Lapsikuvia; Maanviljelys; Paikkakuntakuvia; Poliittisia pilakuvia; Rakennuksia, muistomerkkejä ym.; Sarjakuvia; Sekalaisia kuvia; Suomen Kansaa; Taide; Urheilun alalta; Valtiollisen elämän alalta; Suomen-Venäjän sota; Ulkomaisia kuvia; Henkilökuvia), Kirjoituksia (sis. Kotimaisia aiheita; Ulkomaisia aiheita; Tilannekatsauksia; Novelleja ja pakinoita; Runoja; Kilpailuja). Mainokset 11–25 % sisällöstä, erikoisnumeroissa 47 % sisällöstä.

- Toimitus: Päätoimittaja

Matti Kivekäs (päätoimittaja 1916–1918)

L. M. Viherjuuri (päätoimittaja 1918–1936)

Ilmari Turja (päätoimittaja 1936–1951)

SUOMEN NAINEN (1913–1990)

- Ilmestyi 1913–1918 kaksi kertaa kuussa, 1919–1920 kerran viikossa kesää lukuun ottamatta (yhteensä 35 kertaa vuodessa), 1921–1925 12 kertaa vuodessa, 1926–1927 kerran viikossa kesää lukuun ottamatta (yhteensä 35 kertaa vuodessa), 1928–1930 27–29 kertaa vuodessa, 1931 20 vuodessa, 1932 alkaen 12 kertaa vuodessa. Sota-aikana ilmestyi 4–10 kertaa vuodessa.

- Julkaisija: 1913–1931 Kustannusosakeyhtiö Suomen Nainen, vuodesta 1932 Kansallisen Kokoomuspuolueen Naisvaliokunta
- Luokittelu ulkoasun ja ilmeasun perusteella: aikakauslehti, 1930-luvun alusta lähtien kuvalehti
- Luokittelu naistenlehtenä: naisjärjestön lehti
- Sisältöalueet ja mainosten osuus: Sisällysluettelossa jaoteltu seuraaviin osa-alueisiin:
- 1915: Valtiollisia, yhteiskunnallisia ja kotia koskevia kirjoituksia; Elämäkertoja ja henkilökuvaus-
vauksia; Kirjeitä ja kuvauksia eri maista; Kirjallisuutta ja taidetta; Selostuksia, kuvauksia,
kertomuksia, runoja, y. m. (sisältäen uutiset ja käytännölliset neuvot). Mainokset: 0–13
% sisällöstä/numero.
- 1925: Valtiollisia ja yhteiskunnallisia kirjoitelmia; Mietelmiä, pakinoita y.m. kirjoitelmia
eri aloilta; Naisten työmailta ja naisasiasta kotimaassa; Naisten työmailta muista maista;
Henkilötietoja; Runoja; Taidearvosteluja; Kirja-arvosteluja; Käytännöllisiä neuvoja; Uu-
tisia. Mainokset: 15–22 % sisällöstä/numero, joulunumerossa 34 %.
- 1935: Valtiollisia ja yhteiskunnallisia kirjoituksia; Kirjoituksia eri aloilta; Pakinoita; Kauno-
kirjallisia kirjoituksia ja runoja; Naisten työmailta kotimaassa; Naisten työmailta ulko-
mailta; Kirjallisuutta; Taiteen alalta; Henkilötietoja; Muodin ja terveydenhoidon alalta;
Ruoanlaitto- ja kodinhoito-ohjeet; Kansi- y.m. kuvat. Mainokset: 13–50 % sisällöstä/nu-
mero.
- 1942: ei sisällysluetteloa. Mainokset: 10–16 % sisällöstä/numero.
- Toimitus: 1913–1919 lehdellä oli vastaava toimittaja, 1920–1929 toimituskunta, johon
kuului vastaava toimittaja ja kaksi toimittajaa, 1930–1931 lehdellä oli vastaava toimittaja
ja toimittaja 1932 alkaen lehdellä oli pää- ja vastaava toimittaja ja taloudenhoitaja.
- Sirkka Cornér (toimituskunnan jäsen 1942–)
- Tyyni Haapanen-Tallgren (toimituskunnan jäsen 1928–1931)
- Irja Harmas (toimituskunnan jäsen 1942–)
- Elli Hiidenheimo (päätoimittaja 1942–)
- Alli Kallioniemi (vastaava toimittaja 1920–1931; toimituskunnan jäsen 1942–); Kokoo-
muksen kansanedustaja 1930–.⁴⁷
- Fanni Kotonen (taloudenhoitaja 1937–1941)
- Tyyni Leisio (taloudenhoitaja 1932–1936); Kokoomuspuolueen naisvaliokunnan sihteeri.⁴⁸
- Vera Linkomies (päätoimittaja 1942–); Kokoomuspuolueen Naisvaliojärjestöjen liiton vara-
puheenjohtaja⁴⁹; Lotta Svärd-lehden toimitussihteeri
- Aina Lähteenoja (toimituskunnan jäsen 1920–1927); Kokoomuksen kansanedustaja, Edis-
tyspuolueen jäsen.⁵⁰
- Irja Maliniemi (toimituskunnan jäsen 1942–)

47 Vares & Uino 2007.

48 Vares & Uino 2007.

49 Vares & Uino 2007.

50 Vares & Uino 2007.

Lahja Reponen (vastaava toimittaja 1913–1919)

Lydia Saksa (taloudenhoitaja 1942–)

Kerttu Sihvonen (toimituskunnan jäsen 1942–)

Anni Voipio-Nylund, myöhemmin Voipio-Juvas [1906–1983] (Pää- ja vastaava toimittaja 1932–1940); maisteri, toimittaja. Uuden Suomen toimittaja 1926–1942; Suomen Punaisen Ristin tiedotuspäällikkö 1942–1950; Suomen Ulkomaankauppaliiton julkaisupäällikkö 1950–1952; Oy Kata-Duka Ab:n toimitusjohtaja 1953–1966. Vapaussodan Invaliidin päätoimittaja 1928–1945; Suomen Punaisen Ristin päätoimittaja 1930–1950. Helsingin kaupunginvaltuuston jäsen (kokoomus) 1948–1964, 1969–.⁵¹ Kauneudenhoitolehden toimittaja 1931.

Iida Yrjö-Koskinen [1857–1937] (toimituskunnan jäsen 1920–1929); opettaja, kansanedustaja; Suomalaisen Puolueen kansanedustaja 1909–1914, 1917–1918, Kansallisen Kokoomuspuolueen edustaja 1918; Suomen Kotitalousopettajien liiton puheenjohtaja; Tampereen Naisyhdistyksen varapuheenjohtaja 1890–1894, 1902–1903, puheenjohtaja 1899–1902, 1907–1915; Suomalaisen Puolueen Naisjärjestön perustaja.⁵²

TOVERITAR (1922–1943)

— Ilmestyi 1922–1923 kerran kuussa, tämän jälkeen kaksi kertaa kuussa. Edeltäjä (ks.) Työläisnainen, seuraaja (ks.) Tulevaisuus.

— Julkaisija: Suomen Sosialidemokraattinen työläisnaisliitto

— Luokittelu naistenlehtenä: naisjärjestön lehti

— Luokittelu ulkoasun ja ilmiöasun perusteella: aluksi sanomalehti, myöhemmin aikakauslehti

— Sisältöalueet ja mainosten osuus:

1925: Lehdet ovat irtokappaleina eikä sisällysluetteloa ole painettu niihin tai liitetty niihin; vastaava sisältö kuin vuosikerrassa 1935. Mainokset: 4–11 %, erikoisnumeroissa noin 20 % sisällöstä/numero. 1935: Sisällysluettelossa sisältö jaoteltu seuraaviin osa-alueisiin: Sd. naisliike ja puolue toiminta; Liiton sekä Toverittaren tiedonantoja; Osastojen toimintaa; Valtiollista ja yhteiskunnallista; Ammattiyhdistysliike ja osuustoiminta; Kasvatus- ja koulukysymykset; Terveystieteet ja liikuntakasvatus; Kuvauksia ja kuuluisia ulkomailta; Kurssitoimintaa ja käytännöllisiä ohjeita (käsiyöohjeet sisältyvät tähän); Elämäkerrallista; Runoja ja kuorolaulusntaohjelmaa; Kirjallisuus ja taide; Opiksi ja ratoksi. Mainokset: 4–14 %, erikoisnumeroissa 17–33 % sisällöstä/numero.

1942: Lehdet ovat irtokappaleina eikä sisällysluetteloa ole painettu niihin tai liitetty niihin; vastaava sisältö kuin vuosikerrassa 1935. Mainokset: 0–14 %, vappunumerossa 21 %, joulunumerossa 35 % sisällöstä.

51 Vesikansa 2007.

52 Sainio 2000.

— Toimitus: Aluksi lehdellä on vastaava toimittaja, 14/1927–1932 lehdellä on myös toimittaja ja vuodesta 1940 toimitussihteeri. Vuonna 1943 lehdellä on vastaava toimittaja ja toimitusneuvosto.

Anni Huotari [1874–1943] (toimitusneuvoston jäsen 1943); naisasianainen, Sosialidemokraattisen puolueen kansanedustajana useita kertoja vuosien 1907–1943 välillä.⁵³

Sylvi-Kyllikki Kilpi [1899–1987] (toimitusneuvoston jäsen 1943); toimittaja, opettaja, kansanedustaja; toimittaja Sosialistissa 1919, Demokraatissa, Uudessa Ajassa 1920, Kansan Lehdessä 1920–1923; kirjallisuus- ja teatterikriitikko Kansan Lehdessä 1923–1932 ja Suomen Sosialidemokraatissa 1934–1939; Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen (SDP) kansanedustaja 1934–1946; Suomen Kansan Demokraattinen Liitto (SKDL) kansanedustaja 1946–1958; Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton johtokunnan jäsen 1930–1940-luvulla, puheenjohtaja 1941–1946. Suomi–Neuvostoliitto-Seuran puheenjohtaja 1946–1961.

Aino Lehtokoski [1886–1949] (toimitusneuvoston jäsen 1943); palvelija, Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen (SDP) kansanedustaja 1919–1949; Sosialidemokraattisen Työläisnaisten Liiton liittotoimikunta 1932–1948; talousneuvos 1949.⁵⁴

Lilli Pesonen (toimitussihteeri 1940–1942)

Martta Salmela-Järvinen [1892–1987] (vastaava toimittaja 1943); kirjansitoja, Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen (SDP) kansanedustaja 1939–1957.⁵⁵

Miina Sillanpää [1866–1952] (vastaava toimittaja 1922–1942, toimitusneuvoston jäsen 1943); palvelijatar; ministeri, kansanedustaja; Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen kansanedustaja 1907–1910, 1914, 1917, 1919–1932, 1936–1947; sosiaaliministeri 1926–1927. Palvelijatar yhdistyksen ensimmäinen varapuheenjohtaja, Sosialidemokraattisen naisliiton puheenjohtaja 1913–1916.⁵⁶

Hilda Sezppälä [1879–1932] (toimittaja 14/1927–1932); palvelijatar, kansanedustaja; Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen kansanedustaja 1922–1932; Sosialidemokraattisen Naisliiton / Sosialidemokraattisen Työläisnaisten Liiton sihteeri 1919–1932.⁵⁷

TULEVAISUUS (1944–1973)

— Edeltäjä (ks.) Toveritar

— Julkaisija: Suomen Sosialidemokraattinen työläisnaisliitto

— Luokittelu naistenlehtenä: naisjärjestön lehti

— Luokittelu ulkoasun ja ilmiasun perusteella: aikakauslehti

— Sisältöalueet ja mainosten osuus: vastaavanlainen kuin Toverittaressa

53 Sainio 1997b.

54 Lähteenmäki 2000.

55 Lähteenmäki 1998.

56 Lähteenmäki 2002.

57 Lähteenmäki 2001.

— Toimitus: Vastaava toimittaja ja toimitusneuvosto.

Sylvi-Kyllikki Kilpi [1899–1987] (toimitusneuvoston jäsen 1944–) – ks. Toverittaren toimitus

Lempi Lehto (toimitusneuvoston jäsen 1945–)

Aino Lehtokoski [1886–1949] (toimitusneuvoston jäsen 1944–) – ks. Toverittaren toimitus

Martta Salmela-Järvinen [1892–1987] (vastaava toimittaja 1944–) – ks. Toverittaren toimitus

Miina Sillanpää [1866–1952] (toimitusneuvoston jäsen 1944–) – ks. Toverittaren toimitus

TYÖLÄIS- JA TALONPOIKAISNAISTEN LEHTI (1925–1930)

— Ilmestyi kerran kuussa (1925 vain 5 numeroa, 1926 ylimääräinen joulunumero)

— Julkaisija: ei mainintaa

— Luokittelu ulkoasun ja ilmiön perusteella: sanomalehti

— Luokittelu naistenlehtenä: naisjärjestön lehti

— Sisältöalueet ja mainosten osuus:

1928: Työläisnaisasiaa koskevia kirjoituksia, kokousten pöytäkirjoja ja kokousilmoituksia, käytännöllisiä neuvoja, jatkokertomus. Mainokset: ei mainoksia lukuun ottamatta Vappu-numeroa.

— Toimitus: vastaava ja päätoimittaja

Fanni Airaksinen (vastaava ja päätoimittaja 1925–12/1926)

Ida Reijonen (vastaava ja päätoimittaja 1928–1930)

Sofia Varvi (vastaava ja päätoimittaja 13/1926–1927)

TYÖLÄISNAINEN (1906–1923)

— Suomen sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja (1906–1918), Sosialistinen naisten lehti (1920–1923)

— Ilmestyi 1906 kaksi kertaa kuukaudessa, 1907–1918 kerran viikossa, 1920 kerran kuukaudessa ja 1921–1923 kaksi kertaa kuukaudessa

— Kustantaja: Suomen sosialidemokraattinen naisliitto (1906–1918), Työläisnaisten Sanomalehti-Osuuskunta r.l. (1920–)

— Luokittelu ulkoasun ja ilmiön perusteella: sanomalehti

— Luokittelu naistenlehtenä: naisjärjestön lehti

— Sisältöalueet ja mainosten osuus: sisällysluettelossa sisältö jaoteltu seuraaviin osa-alueisiin:

1909: Valtiollista; Sos.-dem. naisliikkeen alalta; Ammatilliselta alalta; Eduskunta-asioita; Maataloudellista; Työväen vakuutus; Työväen suojeleminen; Kunnallisia kysymyksiä; Terveystoimintaa, Kotitaloutta; Raittiusliike; Osuustoimintaa; Uskonto ja sosialidemokratia; Siivoustyö- ja kasvatuskysymyksiä; Avioliitto ja siveellisyys; Kaunokirjallista; Nuorisoliike; Elämäkerrallista; Sosialismia; Matkakirjeitä; Kirjallisuus ja taidearvostelua; Sekaista. Mainokset: 0–13% sisällöstä.

1913: Valtiollista ja yhteiskunnallista; Sosialismia; Uskonto ja sosialidemokratia; Ammatilista; Eduskunta-asioita; Kunnallisia kysymyksiä; Osuustoiminta; Raittiusasia; Avioliitto ja siveellisyys; Elämäkerrallista; Terveystoiminta; Matkakirjeitä; Sos.-dem. maisten toiminta; Kaunokirjallista; Kirjallisuus ja taide; Kotitalouden alalta; Sekalaista. Mainokset: 13–25 % sisällöstä.

— Toimitus: Vastaava toimittaja. 1906 mainitaan myös toimitussihteeri ja 1920 nro:on 6 asti toimittaja.

Elin Fagerholm [1886–1971] (vastaava toimittaja 8/1922–1923); Työläisnaisliiton toimihenkilö, Työläisnaisliiton puheenjohtaja 1918–1920, Suomen sosialistisen työväenpuolueen naissihteeristön jäsen 1920–, Suomen sosialistisen työväenpuolueen kansanedustaja 1922–1923.⁵⁸

Tilda Kaihosalo [1885–1942] (vastaava toimittaja 5/1920–7/1922); Työväenpuolueen naissihteeristön jäsen 1920–, puoluetoimikunnan varajäsen 1922–1923.⁵⁹

Elsa-Kirsti Koponen (toimittaja 1/1920–6/1920)

Suoma Lindstedt (toimitussihteeri 1906)

Anni Pöysä (vastaava toimittaja 1/1920–4/1921); Työläisnaisliiton liittohallituksen jäsen 1900–.⁶⁰

Miina Sillanpää [1866–1952] (vastaava toimittaja 1906–1918) – ks. Toverittaren toimitus

58 Kilpi 1953; Saarela 1996.

59 Kilpi 1953.

60 Kilpi 1953.

LIITE 1 LÄHTEET

Elektroniset lähteet

- Hietala, Marjatta 2000. Friberg, Maikki (1861–1927). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/3315/>. Luettu 3.6.2010.
- Hirvonen, Maija & Harmainen, Antti 2000. Krohn, Helmi (1871–1967). – Kansallisbiografia. <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/4596/>. Luettu 3.6.2010.
- Kalemaa, Kalevi 1998. Kilpi, Sylvi-Kyllikki (1899–1987). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/5243/>. Luettu 29.11.2010.
- Kervinen, Aila 2000. Saurio, Elli (1899–1966). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/4944/>. Luettu 3.6.2010.
- Konttinen, Riitta 2007. Westermarck, Helena (1857–1938). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/4161/>. Luettu 3.6.2010.
- Korppi-Tommola, Aura 2001. Forselles, Jenny af (1869–1938). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/7956/>. Luettu 3.6.2010.
- Krogerus, Tellervo 2009. Canth, Minna (1847–1897). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/2816/>. Luettu 3.6.2010.
- Latva-Äijö, Annika 2003. Arneberg-Pentti, Helmi (1889–1981). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/7765/>. Luettu 3.6.2010.
- Lähtenmäki, Maria 1998. Salmela-Järvinen, Martta (1892–1987). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/3947/>. Luettu 29.11.2010.
- Lähtenmäki, Maria 2001. Lehtokoski, Aino (1886–1949). – Kansallisbiografia.,
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/3943/>. Luettu 3.6.2010.
- Lähtenmäki, Maria 2001. Seppälä, Hilda (1879–1932). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/3945/>. Luettu 3.6.2010.
- Lähtenmäki, Maria 2002. Sillanpää, Miina (1866–1952). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/788/>. Luettu 3.6.2010.
- Löytyniemi, Leena 2010. Harmaja, Laura (1881–1954). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/8346/>. Luettu 4.6.2010.
- Majamaa, Raija 2008. Enäjärvi-Haavio, Elsa (1901–1951). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/5775/>. Luettu 29.11.2010.
- Malmberg, Raili 2000. Eerikäinen, Linda (1893–1994). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/7606/>. Luettu 29.11.2010.
- Malmberg, Raili 2008. Pekari, Ida (1894–1986). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/7605/>. Luettu 3.6.2010.
- Marjomaa, Ulpu 1999. Virkki, Helena (1884–1968). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/4943/>. Luettu 29.11.2010.

- Marjomaa, Ulpu 2004. Hannula, Mandi (1880–1952). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/7562/>. Luettu 4.6.2010.
- von Numers-Ekman, Katarina 2006. Schoultz, Solveig von (1907–1996). – Kansallisbiografia. <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/5592/>. Luettu 3.6.2010.
- Ollila, Anne 1998. Hagman, Lucina (1853–1946). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/2705/>. Luettu 3.6.2010.
- Pohls, Maritta 2000. Torppa, Lempi (1890–1969). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/4800/>. Luettu 3.6.2010.
- Sainio, Venla 1997. Furuholm, Annie (1859–1937). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/4643/>. Luettu 3.6.2010.
- Sainio, Venla 1997b. Huotari, Anni (1874–1943). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/7425/>. Luettu 29.11.2010.
- Sainio, Venla 1999. Gripenberg, Alexandra (1857–1913). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/4437/>. Luettu 3.6.2010.
- Sainio, Venla 2000. Yrjö-Koskinen, Iida (1857–1937). – Kansallisbiografia. Luettu 3.6.2010.
- Sainio, Venla 2001a. Neovius, Dagmar (1867–1939). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/4713/>. Luettu 3.6.2010.
- Sainio, Venla 2001b. Nissinen, Alli (1866–1926). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/2840/>. Luettu 3.6.2010.
- Sainio, Venla 2001c. Trygg-Helenius, Alli (1852–1926). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/4441/>. Luettu 3.6.2010.
- Sainio, Venla 2008. Ehrnrooth, Adelaïde (1826–1905). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/3219/>. Luettu 3.6.2010.
- Sainio, Venla 2008. Hainari, Tilma (1861–1940). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/6035/>. Luettu 3.6.2010.
- Sulamaa, Kaarle 1997. Luukkonen, Fanni (1882–1949). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/7574/>. Luettu 3.6.2010.
- Sulamaa, Kaarle 2008. Riipinen, Hilja (1883–1966). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/7573/>. Luettu 3.6.2010.
- Sundström, Mia 2005. Mäkinen-Ollinen, Aune (1900–1988). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/4428/>. Luettu 3.6.2010.
- Sysiharju, Anna-Liisa 2007. Gebhard, Maiju (1896–1986). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/4745/>. Luettu 29.11.2010.
- Sysiharju, Anna-Liisa 2007. Gebhard, Hedvig (1867–1961). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/4644/>. Luettu 4.6.2010.
- Vesikansa, Jyrki 2007. Voipio, Anni (1906–1983). – Kansallisbiografia.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/8030/>. Luettu 3.6.2010.

Painetut lähteet

- Aikasalo, Päivi 2004. *Alli Wiherheimo. Uranaisen sydän*. Helsinki: Otava.
- von Bonsdorff, Göran 1956. *Svenska Folkpartiet. Background, tillblivelse och utveckling till 1917*. Helsingfors: Söderströms.
- von Bonsdorff, Göran & Jernström, Frank 1984. *Svenska folkpartiet II 1917–1929. Från självständighet till Lappo*. Helsingfors: Svenska folkpartiet.
- Ehrstöm, Inger 1982. *Svenska Kvinnoförbundet 75 år*. Helsingfors: Svenska Kvinnoförbundet.
- Kuka kukin on 1949. *Aikalaiskirja. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista 1950*. Helsinki: Otava.
- Kuka kukin on 1954. *Aikalaiskirja. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista 1954*. Helsinki: Otava.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko 1992b. *Monipuolistuva aikakauslehdistö 1880–1917. – Päiviö Tommila (päätoim.) Suomen lehdistön historia 10. Aikakauslehdistön historia, 105–178*. Kuopio: Kustannuskiila.
- Mäkinen, Riitta & Sysiharju, Anna-Liisa 2006. *Eteenpäin ja ylöspäin. Hedvig Gebhardin osuus ja toiminta*. Helsinki: Otava.
- Saarela, Tauno 1996. *Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923*. Helsinki: Kansan sivistystyön liitto.
- Schauman Henrik & Lilius, Patrik 1992. *Svenska folkpartiet 1930–1939. Från Lappo till vinterkriget*. Helsingfors: Svenska folkpartiet.

KANSATIETEELLINEN ARKISTO

Volkskundliches Archiv

- Band 1** (1934). Vanhaa Hauhoa (Altes Hauho). 333 S., 74 Abb. (Vergriffen).
- Band 2** (1937). 1. Sulo Haltsonen, Suomalaisista taikamerkeistä. Kansatieteellinen tutkielma (Über finnische Zauberzeichen. Volkskundliche Untersuchung). S. 1–109. 2. Arvo T. Inkilä, Puintihäki, Suomalaisen riikikaluston erikoisuus (Das Dreschgestell, eine Besonderheit des finnischen Darrengeräts). S. 1–31. 3. Toivo Vuorela, Heinänteosta Etelä-Pohjanmaalla (Über die Heuernte in Süd-Ostbottnien). S. 1–30. 4. Toivo Vuorela, Karjan istuttamisesta uuteen olinpaikkaan Suomen kansan taikuudessa (Über die Gewöhnung von Vieh an den neuen Aufenthaltsort in der Magie des finnischen Volkes). S. 1–31. T. I. Itkonen, Pyhämaan vanhoja rakennuksia (Alte Gebäude von Pyhämaa). S. 1–65. Deutsche Referaten S. 1–9. (Vergriffen).
- Band 3** (1939). Kansatieteellisiä muistiinpanoja Ilomantsin itäkylistä. Deutsches Referat: Ethnographische Aufzeichnungen über die östlichen Dörfer von Ilomantsi. 330 S., 185 Abb. (Vergriffen)
- Band 4** (1940). Olaf Lindtorp, Finnskogens folk (Das Volk des Finnenwaldes in Norwegen). 117 S. (Vergriffen).
- Band 5** (1942) 1. T. I. Itkonen, Suomen ruuhet. Deutsches Referat: Finnische Einbäume und Plattkähne. 172 S., 95 Abb. 2. Hilikka Vilppula, Luuvariihi, sen levinneisyys ja eri tyypit Suomessa. Deutsches Referat: Die finnische riichi – Darre mit der Tenne. 62 S., 5 Karten, 28 Abb. (Vergriffen).
- Band 6** (1944). Esko Aaltonen, Länsi-Suomen yhteismyllyt. Yhteiskuntahistoriallinen tutkimus. Deutsches Referat: Die Westfinnischen Gemeinmühlen. Sozialgeschichtliche Untersuchung. 448 S., 11 Abb. und Karten (Vergriffen).
- Band 7** (1946). Toini-Inkeri Kaukonen, Pellavan ja hampun viljely ja muokkaus Suomessa. Kansatieteellinen tutkimus. Deutsches Referat: Anbau und Bearbeitung von Flachs und Hanf in Finnland. Volkskundliche Untersuchung. 315 S., 8 Karten, 82 Abb. (Vergriffen).
- Band 8** (1950). E. A. Virtanen, Itäkarjalaisten kalastusoikeudesta ja yhtiöistä. Etnososiologinen tutkimus. Deutsches Referat: Über Fischereirecht und Fischereigesellschaften des Ostkarelier. Ethnososiologische Untersuchung. 423 S., 8 Karten, 10 Abb. (Vergriffen).
- Band 9** (1952). Niilo Valonen, Geflechte und andere Arbeiten aus Birkenrindensteifen unter besonderer Berücksichtigung finnischer Tradition. 341 S., 260 Abb. und Karten.
- Band 10** (1955). Hilikka Vilppula, Das Dreschen in Finnland. 320 S., 131 Abb. und Karten.
- Band 11** (1956) Veera Vallinheimo, Das Spinnen in Finnland unter besonderer Berücksichtigung schwedischer Tradition. 287 S., 116 Abb. und Karten.
- Band 12** (1956) Erkki Ala-Könni, Die Polska-Tänze in Finnland. Eine ethnomuskologische Untersuchung. 202 S.
- Band 13** (1957). Ilmari Manninen, I. Fortbewegungs- und Transportmittel. 2. Die Kleidung. 178 S., 279 Abb. 14 Tafeln. Theodor Schvindt, Matkamuiistoja Tverin Karjalasta 1882 (Reiseerinnerungen aus Twer-Karelien 1882). Deutsches Referat. 57 S., 56 Abb.
- Band 14** (1960). 1. Asko Vilkuna, Suomalaisen karjasuojan vaiheita. Deutsches Referat: Zur Geschichte des finnischen Viehstalls. 284 S., 121 Abb. 2. B. F. J. Hermann, Nachrichten von den vorzüglichsten Inseln im Finnischen Meerbusen 1786. Neu herausgegeben von Sulo Haltsonen. 30 S. (Vergriffen).
- Band 15** (1961). 1. Asko Vilkuna, Karjan kesäsuojista ja laiduntamisesta Pohjanmaalla. Deutsches Referat: Sommerkuhstalle und Weidegangssitten in Ostbottnien. 212 S., 117 Abb. 2. Toini-Inkeri Kaukonen, Alusvaipat eli villalakanat. Deutsches Referat: Zur Geschichte der finnischen wollenen Bettücher. 118 S., Abb., 13 Karten. (Vergriffen)
- Band 16** (1962). Pertti J. Pelto, Individualism in Skolt Lapp Society. 261 p., 57 photographs, 14 maps (Out of print).

- Band 17** (1964). Veikko Anttila, Suomen kotiseuduntutkimus 1894–1920 ja kansanperinteen joukkokeruun alkuhistoria. Deutsches Referat: Die finnische Heimatforschung in den Jahren 1894–1920 und die Anfänge der Geschichte des Massensammelns von Volksüberlieferung. 258 S., 14 Abb., 3 Karten. (Vergriffen).
- Band 18** (1967). I. Riitta Pylkkänen, Ryijyperinteitä 1500- ja 1600-luvulta. English Summary: Ryijyrug Traditions from the 16th and 17th Centuries. 106 p., 43 photographs, 1 plate. 2. Anna-Liisa Voittosaari, Marien ompelukirjonta. Deutsches Referat: Die Stickerei der Tscheremissen (Mari). 68 S., 48 Abb., 4 Tafeln (Vergriffen).
- Band 19** (1967). Veikko Anttila, Järvenlaskuyhtiöt Suomessa. Kansatieteellinen tutkimus. Deutsches Referat: Die Seesenkungsgenossenschaften in Finnland. Ethnologische Untersuchung. 360 S., 14 Karten und 26 Abb.
- Band 20** (1968). Greta Karste-Liikkanen, Pietari-suuntaus kannakselaisessa elämänkentässä 1800-luvun loppupuolelta vuoteen 1918. Deutsches Referat: St. Petersburg im Leben der Karelischen Landenge vom ausgehenden 19. Jh. bis zum Jahre 1918. 322 S., 140 Abb. und Karten. (Vergriffen).
- Band 21** (1970). Maija-Liisa Heikinmäki, Die Gaben der Braut bei den Finnen und Esten Teil I. 268 S., 26 Karten, 40 Abb.
- Band 22** (1971). Maija-Liisa Heikinmäki, Die Gaben der Braut bei den Finnen und Esten. Teil II. Brauchformen, Motive der Traditionsträger und die diesbezüglichen Veränderungsprozesse. 163 S., 5 Karten.
- Band 23** (1972). Juhani U. E. Lehtonen, U. T. Sirelius ja kansatiede. Deutsches Referat: U. T. Sirelius und die Ethnologie. 304 S., 39 Abb. und Karten.
- Band 24** (1972). Bo Lönnqvist, Dräkt och mode i ett landsbygdssamhälle 1870–1920. English Summary: Dress and Fashion in a Rural Community. 400 p., 188 photographs. (Out of print).
- Band 25** (1975). Matti Räsänen, Vom Halm zum Fass. Die volkstümlichen alkoholarmen Getreidegetränke in Finnland. 296 S., 17 Karten, 6 Tafeln und 68 Abb.
- Band 26** (1975). Ethnologische Nahrungsforschung – Ethnological Food Research. Vorträge des zweiten internationalen Symposium für ethnologische Nahrungsforschung, Helsinki 1973. 340 S., 50 Abb. und Karten.
- Band 27** (1975). Juhani U. E. Lehtonen, Kansanomaisen ravustus ja rapujen hyväksikäyttö Suomessa. Deutsches Referat: Der volkstümliche Krebsfang und die Verwendung von Krebsen in Finnland. 160 S., 13 Karten, 32 Abb.
- Band 28** (1977). Kaisu Jaakkola, Muuttuva joulu. Kansatieteellinen tutkimus. English Summary: The Changing Christmas. An Ethnological Study. 372 p., 5 maps, 127 photographs. (Out of print).
- Band 29** (1978). Osmo Vuoristo, Suomalaiset haarikka-astiat. Deutsches Referat: Die Trinkgefäße vom haarikka-Typ in Finnland. 295 S., 72 Abb., 53 Karten.
- Band 30** (1979). Jukka Pennanen, Muikkuapajilla. Puruveden ammattimainen talvinuottakalastus 1900-luvun alusta 1970-luvun puoliväliin. English Summary: Professional Winter seine-fishing on Lake Puruvesi from 1900 to the '70s. 343 p, 20 maps, 174 photographs. (Out of print).
- Band 31** (1980). Leena Sammallahti, Suomalainen kansanomaisen jalaskehto. Deutsches Referat: Die finnischen volkstümliche Kufenwiege. 269 S., 100 Abb., 7 Bildtafeln, 32 Karten.
- Band 32** (1982). Outi Tuomi-Nikula, Keskipohjalaisen kalastajan vuosi. Keski-Pohjanmaan suomenkielisen rannikon ammattimaisen kalastuksen ja hylkeenpyynnin muuttuminen 1800- ja 1900-luvulla. Deutsches Referat: Der Jahreslauf des mittelostbottnischen Fischers. Veränderungen im gewerbmässigen Fisch- und Robbenfang an der finnisch-sprachigen Küste Mittelostbottniens im 19. und 20. Jahrhundert. 392 S., 52 Abb., 15 Karten, 36 Zeichnungen, VIII Anhänge.
- Band 33** (1985). Pekka Leimu, Pennalismismi ja initiaatio suomalaisessa sotilaselämässä. English Summary: Hazing and initiation as social and historical phenomena in Finnish military life. 330 p., 5 photographs, 6 drawings, 21 tables.
- Band 34** (1985). Eero Sappinen, Pohjois-Pohjanmaan maaseutupappiloiden rakennukset 1600-luvun loppulla. Deutsches Referat: Die Landpfarrhöfe in Nord-Ostbottnien Ende des 17. Jahrhunderts. 167 S.
- Band 35** (1989). Sinikka Mäntylä, Länsipohjalainen kaappikello. Innovaatiosta folklorismiin. English Summary: The Longcase Clock in Northwestern Finland and Northern Sweden. From Innovation to Folklorism. 228 p., 45 fig., 7 maps.

- Band 36** (1989). Virpi Nurmi, Lasinvalmistajat ja lasinvalmistus Suomessa 1900-luvun alkupuolella. English Summary: Glassworkers and glass manufacturing in Finland during the early 20th century (1900–1930). An ethnological study of work and workers. 186 p., 80 photographs, 1 map, 25 fig.
- Band 37** (1991). Teppo Korhonen, Kuisti. Kansatieteellinen tutkimus. English Summary: The Porch. An Ethnological Study. 645 p., 313 photographs or drawings, 10 figures and 21 maps.
- Band 38** (1992). Bo Lönnqvist, Ting, rum och barn. Historisk-antropologiska studier i kulturella gränser och gränsöverskridande. English Summary: Things, Space and Children. 429 p., 246 photographs.
- Band 39** (1992). Janne Vilkkuna, Suomalaiset vainajien karsikot ja ristipuut. Kansatieteellinen taputkimus. English Summary: The Karsikko and Cross-Tree Tradition of Finland. 210 p., 80 photographs, 10 figures and 20 maps.
- Band 40** (1994). Pirkko Sallinen-Gimpl, Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen. English Summary: Cultural identity and cultural clash: the resettled Karelians in Finland. 416 p., 50 photographs, 10 figures and 20 maps.
- Band 41** (1996). J. Juhani Korteesalmi, Pohjois-Vienan poronhoito. Talonpoikien poronhoidon alue, ominaislaatu, ikä, alkuperä ja kehityslinjat vuoteen 1922. English Summary: Peasant Reindeer Breeding in Northernmost Russian Karelia: Its Origins and Development up to 1922. 564 p., 58 photographs, 15 drawings, 20 maps. Резюме на русском языке: Оленеводство в северной части Беломорской Карелии: Ареал, специфика, возраст, происхождение и развитие крестьянского оленеводства вплоть до 1922 года. 564 стр., 58 фотогр., 15 рис., 20 карт.
- Band 42** (1996). Pirjo Korkiakangas, Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työntöön ja leikkien muistelussa. English Summary: The Childhood of Memory. The agrarian ethos in the recollection of childhood work and play. 352 p., 63 photographs, 1 map.
- Band 43** (1997). Sanna Kaisa Spoof, Savikkojen valtiat. Jokelan Tiilitehtaan sosiaalinen ja fyysinen miljöö. English Summary: Living off clay. The social and physical milieu of a Finnish one-company town. 365 p., 71 photographs, 14 figures and 9 maps.
- Band 44** (1999). Sirkka-Liisa Ranta, Kirkonkylä Päijänteen kainalossa. Kuhmoisten keskustaajaman muutos 1900-luvulla. English Summary: Changes in a Finnish parish village in the 1990's. 337 p., 193 photographs, 8 drawings or figures and 5 maps.
- Band 45** (1999). Pia Olsson, Eteen vapahan valkean Suomen. Kansatieteellinen tutkimus lottatoinnista paikallisella tasolla vuoteen 1939. English Summary: For Finland – White and Free. An ethnological study of the Lotta Svärd women's auxiliaries at local level up to 1939. 280 p., 49 photographs, 7 figures and 2 maps.
- Band 46** (2000). Eero Sappinen, Arkielämän murros 1960- ja 1970-luvuilla. Tutkimus suomalaisen työväestön elämäntavoista ja niiden paikallisista raumalaisista piirteistä. English Summary: Change in everyday life in the 1960s and 1970s. A study of workers' ways of life in Finland and local Rauma traits. 509 p., 48 photographs, 18 figures and 1 map.
- Band 47** (2000). Päivi Aikasalo, Seuratkaamme järkevää ja terveellistä muotia. Naisten pukeutumishanteet ja vaatevalinnat 1920-luvulta 1960-luvun lopulle. English Summary: Let's follow the sensible and healthy fashion. Women's clothing ideals and clothing choice in the 1920s–1960s. 320 p., 59 photographs and 6 tables.
- Band 48** (2001). Tea Seppälä, Das Erbe des Winzers. Weinbau und weinbautechnische Neuerungen am Oberrhein von 1833 bis 1913. English Summary: The winegrowers legacy. Innovations in viticulture and viticultural techniques in the Upper Rhine from 1833 to 1913. 430 p., 114 photographs or drawings, 2 tables and 7 maps.
- Band 49** (2002). Helena Ruotsala, Muuttuvat palkiset. Elo, työ ja ympäristö Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven poronhoitokollektiiveissa vuosina 1930–1995. Резюме на русском языке: Изменяющаяся оленеводство. Работа и окружающая среда в оленеводческом объединении Кюрё в Киттиля и оленеводческих коллективах в районе Ловозера Кольского полуострова с 1930 по 1995 гг. 472 стр., 125 фотогр., 11 карт. English Summary: Reindeer herding in transition. Reindeer herding in the reindeer herders association of Kyrö in Kittilä, Finland and in the collectives of Lovozero on the Kola Peninsula, Russia from 1930–1995. 472 p., 125 photographs or drawings, 15 tables or figures and 11 maps.

- Band 50** (2006). Maarit Knuuttila, Kansanomainen keittämisen taito. English Summary: Cooking, Tradition and Kitchen Women's Nation. 336 p., 22 photographs.
- Band 51** (2008). Katriina Siivonen, Saaristoidentiteetit merkkien virtoina. Varsinaissuomalainen arki ja aluekehitystyö globalisaation murroksessa. English summary: Archipelago identities as streams of signs. Everyday life and local development in Southwest Finland as a part of global transition. Svensk sammanfattning: Skärgårdsidentiteten som strömmar av tecken. Vardag och lokalt utvecklingsarbete i Egentliga Finland under en brytningstid präglad av globaliseringen. 408 p., 17 photographs.
- Band 52** (2008). Anneli Meriläinen-Hyvärinen, Luonnon kanssa käsikkäin. Selviytymisen strategiat neljässä pohjoissuomalaisessa yhteisössä eri aikoina 1680-luvulta 1990-luvulle. English summary: Hand in hand with nature. Survival strategies in four communities of Northern Finland at different times from the 1680's to the 1990's. 469 p., 71 photographs or drawings, 46 figures, 17 tables and 3 maps.